

T.C.
AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ATATÜRK-İNÖNÜ DÖNEMİ KÜLTÜR POLİTİKALARI
TEMELİNDE TÜRK TARİH VE TÜRK DİL KURUMU

Ahmet Haşim ALTINIŞIK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TARİH ANABİLİM DALI

KIRŞEHİR

2011

T.C.
AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ATATÜRK-İNÖNÜ DÖNEMİ KÜLTÜR POLİTİKALARI
TEMELİNDE TÜRK TARİH VE TÜRK DİL KURUMU

Ahmet Haşim ALTINIŞIK

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
Doç. Dr. Hakan UZUN

KIRŞEHİR
2011

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma jürimiz tarafından FarukAnabilim Dalında

YÜKSEK LİSANS TEZİ / ~~DOKTORA TEZİ~~ olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Doç.Dr. Yaşar Özünçetin

Üye

Doç.Dr.

Üye

Doç. Dr. Salahaddin BEKİR

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../20...

Doç. Dr. Şahmurat Arık

Enstitü Müdürü

ÖZET

Atatürk'ün liderliğinde gerçekleşen Ulusal Kurtuluş Savaşı sonrasında, Anadolu toprakları üzerinde yeni bir devlet kurulurken, bu devlet siyasi ve hukuki varlığını Lozan Antlaşması ile uluslar arası platformda kabul ettirmiştir. Osmanlı Devleti'nden apayrı yeni bir kimlikle kurulan bu devlet'in bu seferki yeni mücadelesi ise yaşanan bu siyasi değişimle birlikte, kültürel açıdan da bağımsızlığı hedef alan bir savaşı içine alır. Milli kültürün temel taşlarından olan tarih ve dil kavramı ile birlikte kurulan yeni devletin kimlik değeri doğrultusunda yeniden ele alınıp, tüm çıplaklığı ile ortaya koymayı amaç edinir. Bu bağlamda o zamana kadar ihmal edilen ve karanlığa mahkûm bırakılan Türk Tarihi ve Türk Dili ortaya konulurken, Türkler hakkında dünya kamuoyunda beslenen olumsuz izlenimlerin de gerçeği yansıtmadığı sergilenmeye çalışılmıştır. Böylece Türklük ve Anadolu coğrafyasına karşı beslenen haksız iddialara karşı anti tezler oluşturulmuş, Türklerin haklılığının ispatlanması amacıyla Türk Tarih Tezi meydana getirilirken, buna bağlı olarak Türk Dil Tezi de geliştirilmiştir.

Atatürk'ün ebediyete intikali sonrası, İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte, Cumhuriyet Tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Kendinden önceki dönemle kıyaslandığında bazı konularda sürekliliğin bazı konularda ise farklı bir yönelişin olduğu bu dönem de özellikle 1940 yılından itibaren Atatürk dönemi kültür anlayışı olan milliyetçi yaklaşımların yerini hümanist anlayış ve uygulamaları almış, böylelikle Latin-Yunan kültür kaynaklarına yönelme başlamış ve Türk Kültürü ile Latin-Yunan kültürü kaynaştırılıp, Türk hümanizmi yaratılması

amaçlanmıştır. Bu anlayış, kaçınılmaz bir şekilde kültürün önemli öğeleri olan tarih ve dile de yansımıştır. Tarih konusunda Orta Asya Merkezli Tarih anlayışının yerini, kazı çalışmalarıyla birlikte Anadolu ve Eski Çağ Merkezli tarih anlayışı almış. Dil konusunda ise Arapça ve Farsça menşeli kelimeler tasfiye edilirken, bunlardan doğan boşluk batı kökenli kelimeler ya da yeni türetilen kelimelerle doldurulmaya çalışılmıştır. Atatürk-İnönü Dönemi Kültür Politikaları Temelinde Türk Tarih ve Türk Dil Kurumu isimli bu çalışmada bahsi geçen kurumların her iki dönemde de yapmış olduğu çalışmalar ve bu çalışmaların kültür politikası çerçevesinde değerlendirilmesi ve dönemsel farklılıkların ortaya konulması amaçlanmıştır.

ABSTRACT

In the post-National Independence War period, led under the commandership of Atatürk, while establishing a new state on Anatolian territory, this state got his legal and political existence accepted on the international stage with Lausanne Treaty. This state's, established with a completely different identification apart from Ottoman Empire, new struggle includes also a battle for culture freedom. With history and language concepts, the keystones of national culture, this new state aims to reset the national identification values and display them implicitly. In this sense while displaying the Turkish History and the Turkish Language, which were neglected and condemned into darkness, and it was tried to display that the negative senses weren't presenting the truth. So that antithesis against unfair claims were formed against Turkism and Anatolian Geography and Turkish History Thesis and Turkish Linguistics Thesis were developed to prove the legitimacy of Turks.

After the death of Atatürk, a new period started in Republic History along with İsmet İnönü's becoming President. Compared with previous period, this period persistence in some cases and tendency in some cases, the humanism understanding and applications took the nationalism approach, the cultural understanding of Atatürk period especially since 1940, so that attending towards Latin-Greek culture started and the Turkish and Latin-Greek cultures were composed and a Turkish Humanism was aimed. This understanding reverberated into history and language, the important elements culture, in an inevitable way. Instead of

Middle Asian History understanding, Anatolian and Ancient Period History understanding replaced with the excavation studies. While eliminating Arabian and Persiancentred words, the space was tried to replace with west-originated or newlyreproduced words. This study The Turkish History and the Turkish Linguistics Association under the principles of Atatürk-İnönü Period Cultural Policies, itwas aimed to present the studies of these two associations in both periods andthe evaluations of these studies within the cultural policies.

ÖN SÖZ

Türkiye Cumhuriyeti'nin yüksek Türk kültürü temelinde kurulduğunu belirten Atatürk, bu düşüncesinin göstergesi olarak pek çok kültür ve sanat kurumunun kuruluşuna bizzat öncülük etmiştir. Bu kuruluşlar içerisinde hiç kuşkusuz ifade edilmesi gereken iki önemli kurum vardır ki bunlar 1931 yılında kurulan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (Türk Tarih Kurumu) ve 1932 yılında kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti (Türk Dil Kurumu)'dır. Atatürk bu iki yeni kültür kurumunun sadece kuruluşlarını sağlamakla kalmamış her iki kurumunda hemen hemen bütün işleriyle yakından ilgilenmekle birlikte maddi ve manevi yardımlarını hiçbir zaman esirgememiştir. Atatürk'ün, gerek tarih gerekse dil çalışmalarından ortaya çıkan gerçek şudur: Milli kültür potası çerçevesinde, milli bir devlet yapısının çekirdeğini meydana getirmek. Bu ise toplumda milli şuur oluşturmak ve topluma tarih ve dil şuuru aşılacak ve kurulan yeni devleti Anadolu coğrafyasında sağlam temeller üzerinde meydana getirmekle olmuştur. Her iki kurumda, yapılmak istenen inkılâplarda birer vasıta olarak kullanılmıştır. 1931-1938 yılları arasını kapsayan evredeki çalışmalar bizzat Atatürk'ün kontrolünde gerçekleşmiştir.

Atatürk'ün ebediyete intikali ile birlikte İsmet İnönü zamanını kapsayan 1938-1950 yıllarında ise milli kültür anlayışının yerini evrenselliği esas alan hümanizm merkezli kültür anlayışı almıştır. Hümanizmi ve onun getirmiş olduğu değerleri topluma benimsetmek amacıyla kültürün önemli öğelerinden olan dil ve tarih alanında Latin-Yunan kaynaklarının esas alındığı politikalar takip edilmiştir.

Atatürk-İnönü Dönemi Kültür Politikaları Temelinde Türk Tarih ve Türk Dil Kurumu, isimli bu çalışmanın amacını, Milli kültürümüzün temellerinden olan tarih ve dil olgusuna bağlı olarak kurulan Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun kurulmalarındaki faktörler ve bu kurumların her iki dönemde de yaptığı çalışmalar ve bu çalışmaların kültür politikası bağlamında değerlendirilmesi, ayrıca farklılıklarında ortaya çıkarılması oluşturmaktadır. Başlangıçta, her iki kurumun dönemler şeklinde ele alınması düşünülmüştür. Ancak, her iki dönem çalışmalarının konuların bütünlüğü itibarıyla düşünüldüğünde ayrı ayrı belirtilmesi tez konusunun bütünlüğünü bozacağından dolayı kurumların her iki dönemi kapsayan çalışmaları bir bütün şeklinde ele alınarak meydana getirilmiştir. Bu itibarla araştırmanın 1. Bölümünde; Atatürk ve İsmet İnönü döneminde izlenen kültür politikaları üzerinde durulup, her iki dönemde de takip edilen gelişmeler incelenmiştir. 2. Bölümde; Türk Tarih Kurumu'nun oluşumunu hazırlayan etkenler, Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşu, 1935 yılında Atatürk'ün Buyruğuyla Hazırlanan Yeni Çalışma Programı ile Türk Tarih Kurumu'nun amacı ve 1931-1950 tarihleri arasındaki yapmış olduğu çalışmalar, dönemsel farklılıklar belirtilerek incelenmiştir. 3. Bölümde ise Türk Dil Kurumu'nun Oluşumunu Hazırlayan Etkenler, Türk Dil Kurumu'nun Kuruluşu, Kurumdaki Yapısal Anlamdaki Değişiklikler ve Kurumun 1932-1950 Tarihleri Arasındaki Yapmış Olduğu Çalışmalar, dönemsel farklılıklar belirtilerek izah edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma yapılırken, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, TBMM Kütüphanesi, Milli Kütüphane, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi,

Kırşehir İl Halk Kütüphanesi, Ahi Evran Üniversitesi Kütüphanesi olmak üzere çeşitli araştırma merkezlerinden yararlanılmıştır.

Çalışma konusunun tespitinde ve tezin hazırlanması sırasında yardımlarından dolayı danışman hocam Doç. Dr. Hakan Uzun'a, yakın ilgi ve desteklerini esirgemeyen Doç. Dr. Yaşar Özüçetin'e, Yrd. Doç. Dr. Veli Ünsal'a, Yrd. Doç. Dr. Bülent Kara'ya, jüri üyesi Doç. Dr. Salahaddin Bekki'ye de tezi titizlikle incelediği ve böylelikle teze yaptığı katkıdan dolayı ve bu çalışma süresince desteklerini esirgemeyip her zaman yanımda olan aileme teşekkür borçluyum.

Ahmet Haşim Altınışık

Kırşehir, 2011

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	iii
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

13

ATATÜRK-İNÖNÜ DÖNEMİ İZLENEN KÜLTÜR POLİTİKALARI

13

- I. 1. Atatürk'ün Kültür Siyaseti ve Dönemin Kültür Politikaları13
- I. 2. İnönü'nün Kültür Siyaseti ve Dönemin Kültür Politikaları30

II. BÖLÜM.....

49

TÜRK TARİH KURUMU'NUN KURULMASI VE ÇALIŞMALARI

49

- II. 1. Türk Tarih Kurumu'nun Oluşumunu Hazırlayan Etkenler.....49
- II. 2. Türk Tarih Kurumu'nun Kuruluşu76
- II. 3. Türk Tarih Kurumu'nun Amacı ve Kurum'un 1931-1950 Tarihleri Arasındaki Yapmış Olduğu Çalışmalar92
 - II. 3. 1. Türk Tarihinin Ana Hatları.....93
 - II. 3. 2. Ortaokul ve Liseler İçin Hazırlanan Tarih Kitapları.....109
 - II. 3. 3. Türk Tarihinin Büyük Olaylarının ve Türk Büyüklerinin Anılması133
 - II. 3. 3. 1. İbn-i Sina'nın 900. Ölüm Yıldönümü.....133
 - II. 3. 3. 2. Ali Şir Nevai'nin Doğumunun 500. Yıldönümü134
 - II. 3. 3. 3. Farabi'nin 1000. Ölüm Yıldönümü135
 - II. 3. 4. Yayınlar135
 - II. 3. 4. 1. Türk Tarihi Kaynaklarının Araştırılması, İncelenmesi ve Yayımlanması.....137
 - II. 3. 4. 2. Türkiye Tarihinin Araştırılması.....141
 - II. 3. 4. 3. Çeşitli Monografiler.....144

II. 3. 4. 4. Dergiler	151
II. 3. 4. 5. Türk ve Türkiye Tarihine Dair Kaynak ve İncelemelerin Türkçeye Çevrilmesi.....	156
II. 3. 5. Türk Tarih Kurumu'nun Katıldığı Uluslar arası Kongreler	157
II. 3. 6. Türk Tarih Kurumu'nun Yaptığı Kazılar ve Tetkik Gezileri	161
II. 3. 7 Arşiv Çalışmaları	172
II. 3. 8. Kütüphane.....	174
II. 3. 9. Sergiler	175
II. 3. 10. Türk-İslam Devri Yazıtlarının Derlenmesi.....	178
II. 3. 11. Kongreler	180
II. 3. 11. 1. Birinci Türk Tarih Kongresi (2-11 Temmuz 1932).....	181
II. 3. 11. 2. İkinci Türk Tarih Kongresi (20-25 Eylül 1937)	191
II. 3. 11. 3. Üçüncü Türk Tarih Kongresi (Ankara 15-20 Kasım 1943)	200
II. 3. 11. 4. Dördüncü Türk Tarih Kongresi (Ankara 10-14 Kasım 1948)	203

III. BÖLÜM208

TÜRK DİL KURUMU'NUN KURULMASI VE ÇALIŞMALARI	208
III. 1. Türk Dil Kurumu'nun Oluşumunu Hazırlayan Etkenler	208
III. 2. Türk Dil Kurumu'nun Kuruluşu	223
III. 3. Türk Dil Kurumu'nun 1932-1950 Tarihleri Arasındaki Yapmış Olduğu Çalışmalar.....	234
III. 3. 1. Birinci Türk Dili Kurultayı	236
III. 3. 2. Birinci Türk Dili Kurultayı Sonrası Gelişmeler	250
III. 3. 3. İkinci Türk Dili Kurultayı	260
III. 3. 4. Güneş Dil Teorisi.....	271
III. 3. 5. Üçüncü Türk Dil Kurultayı	277
III. 3. 6. Dördüncü Türk Dil Kurultayı.....	288
III. 3. 7. Beşinci Türk Dil Kurultayı.....	291
III. 3. 8. Altıncı Türk Dil Kurultayı.....	292
III. 3. 9. Türk Dil Kurumu'nun Kol Çalışmaları.....	297

III. 3. 9. 1. Derleme ve Tarama Kolu Çalışmaları.....	299
III. 3. 9. 1. 1. Tarama Çalışmaları.....	301
III. 3. 9. 1. 2. Derleme Çalışmaları	304
III. 3. 9. 2. Dilbilgisi Kolu Çalışmaları.....	307
III. 3. 9. 3. Sözlük Kolu Çalışmaları.....	311
III. 3. 9. 4. Terim Kolu Çalışmaları.....	317
III. 3. 9. 5. Yayın Kolu Çalışmaları.....	322
SONUÇ	328
KAYNAKÇA	336
A. ARŞİV BELGELERİ	336
1. Yayınlanmamış Arşiv Belgeleri	336
B. ANSİKLOPEDİ VE SÖZLÜKLER.....	336
C. BASILI ESERLER.....	337
1. Kitaplar.....	337
2. Makaleler.....	349
3. Gazeteler.....	372
EKLER	373

KISALTMALAR

a.g.e.: Adı geçen eser

a.g.m.: Adı geçen makale

a.g.t.: Adı geçen tez

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AÜ: Ankara Üniversitesi

BCA: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

bkz: Bakınız

C.: Cilt

CHF: Cumhuriyet Halk Fırkası

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

Çev.: Çeviren

DP: Demokrat Parti

Dr.: Doktor

DTCF: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

s.: Sayfa

S.: Sayı

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TC: Türkiye Cumhuriyeti

TDAK: Türk Dili Araştırma Kurumu

TDK: Türk Dil Kurumu

TDTC: Türk Dili Tetkik Cemiyeti

TTK: Türk Tarih Kurumu

TTTC: Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti

TTTH: Türk Tarihi Tetkik Heyeti

ty: Tarih yok

vd.: Ve diğerleri

yy: Yayımcı yok

Yyy: Yayıncı yeri yok

GİRİŞ

Merkez kuvvetlerinin¹ bağlaşığı olarak Birinci Dünya Savaşı'na giren Osmanlı İmparatorluğu, İtilaf devletleri² özellikle İngiltere tarafından yenilgiye uğratılmış, 30 Ekim 1918'de Mondros Bırakışması'nı imzalamak zorunda kalmıştır.³ 1919-1922 yıllarında imparatorluğun enkazı üzerine milli devletin kuruluşunu sağlayan çetin bir mücadele cereyan etmiştir. Bu dönem Türk Milli Mücadelesi'ni ifade etmektedir. 1919 ve 1920 yıllarına damgasını vuran olaylar; Hukuk Cemiyetleri ve kongreleriyle Anadolu halkının teşkilatlandırılması, Büyük Millet Meclisi'nin açılması ve bir ihtilal niteliğinde olan bu gelişmeye karşı girişilen hareketlerdir. İç isyanlar diye adlandırılan bu karşı hareketler, gerçekte birer karşı ihtilal hareketidir. Karşı ihtilal hareketlerinin, ihtilalcılar tarafından bastırılması da 1920 yılının sonuna kadar tamamlanmıştır. Bu bakımdan da 1919 ve 1920 yılları muharebelerin cereyan ettiği 1921 ve 1922 yıllarından ayrı bir karakterde görünmektedir.⁴

Önemli birçok tarih olayı gibi bir devletin sona erdiği ve bir yenisinin ne zaman başladığı da kesin bir ana indirgenemez. Osmanlı Devleti'nin sona erışı, genellikle 16 Mart 1920'de İstanbul'un İtilaf Devletleri'nce işgali olayına tarihlenir. Ancak, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet hakları daha 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'yle ciddi bir biçimde sınırlanmış olmakla Saltanat işgalden iki yıl yedi

¹ Merkez Kuvvetleri, Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan meydana gelmiştir.

² İtilaf devletleri savaşın başlangıcında İngiltere, Fransa, İtalya ve Çarlık Rusya'dan meydana gelmiştir. 1917'de Bolşevik İhtilali'nden sonra Rusya savaştan çekilmiş, savaşın sonlarına doğru Yunanistan ve Birleşik Amerika İtilaf devletleri safında savaşa girmiştir.

³ Salahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I**, TTK Basımevi, Ankara 1995, s. 1.

⁴ Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, I. Cilt, Kastaş Yayınları, İstanbul 2004, s. 226, 227.

buçuk ay sonra 1 Kasım 1922’de lağvedilmiş, hatta 1876 Osmanlı Kanun-u Esasi’si ancak 20 Nisan 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile büsbütün kaldırılmıştır. Cumhuriyet 29 Ekim 1923’te ilan edilmiş olmakla birlikte, yeni devletin kuruluşunu Ankara’da TBMM’nin toplandığı 23 Nisan 1920’ye, kuruluş hazırlıklarını da 1919 yaz ve güzünün Erzurum ve Sivas Kongrelerine hatta Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’ya geçtiği 19 Mayıs 1919’a kadar geriye götürmek yanlış olmaz.⁵ 30 Ekim 1918’de imzalanan ve Osmanlı Devleti’ni yıkılışa götüren Mondros Mütarekesi’ne karşın Büyük Millet Meclisi Hükümeti kazanılan zafer sonucu 11 Ekim 1922’de Mudanya Mütarekesi’ni imzalamıştır. Lozan Konferansı öncesinde Türkiye’de ikili yönetimden kurtularak 1 Kasım 1922’de Saltanat kaldırılmış, böylece Türkiye’de yeni bir dönemin kapısı aralanmıştır. 23 Temmuz 1923 tarihinde XX. Yüzyılın en önemli barış anlaşmalarından biri olan Lozan Antlaşması⁶ imzalanmıştır. Bu itibarla yeni Türk Devleti de dünyaca tanınmış ve sınırları belirlenmiştir.⁷

Milli Mücadele döneminde Türk dış politikası kongreler sürecinde belirginleşmeye başlamıştır.⁸ Erzurum Kongresi sonrasında oluşturulan ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin yürütme organı niteliğindeki Heyet-i Temsiliye, Mustafa Kemal’in önderliğinde Milli Mücadele’de izlenecek olan dış politika, kongreler

⁵ Mete Tuncay, “Siyasi Miras”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 7. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 1964.

⁶ TBMM Hükümeti 20 Kasım 1922 tarihinde toplanan Lozan Konferansı’na İsmet Paşa başkanlığında bir heyet göndermiştir. 4 Şubat 1923 tarihinde kesilen görüşmeler tarafların barış isteğinin ağır basması üzerine 23 Nisan’da görüşmelere yeniden başlanmıştır. Lozan Anlaşması’nın imzalanmasında Mustafa Kemal’in önderliğiyle birlikte, İsmet İnönü’nün uygulamış olduğu ağırbaşlı diplomasinin büyük payı olmuştur. Türkiye’de modern diplomasinin en başarılı bir diplomatı olarak karşılanan İsmet (İnönü) Türkiye’nin Lozan’da elde ettiği başarıyı 23 Ağustos’ta BMM’de şu şekilde özetlemiştir: “...*(sonuç) mütecanis, yeknesak bir vatan; bunun içinde dışa karşı olumsuz kayıtlardan ve devlet içinde devlet ifade eden iç imtiyazlardan kurtulmuş bir durum; savunma hakkı kesin, kaynakları bol ve hür bir vatan... Bu vatanın adı Türkiye’dir. O Türkiye’yi bu antlaşmalar ifade ve izah etmektedir*”. Salahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II**, TTK Basımevi, Ankara 2003, s. 356, 357.

⁷ **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Onikinci Cilt, Çağ Yayınları, İstanbul 1993, s. 286.

⁸ Faruk Sönmezoğlu, “*Kurtuluş Savaşı Dönemi Diplomasi*”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınları, İstanbul 2001, s. 56.

sürecinde oluşup, Misak-ı Milli'de⁹ olgunlaşarak tam bağımsız, milli bir Türk devleti şeklinde formüle edilerek hukukileşmiştir.¹⁰ Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'nin başlıca dış politikasının amacı: Türklerin yaşadığı topraklar üzerinde yani Misak-ı Milli sınırları içinde bağımsız ve egemen bir Türkiye yaratmak şeklinde meydana gelmiştir.¹¹ Ulusal Kurtuluş Mücadelesi boyunca Türk diplomasisi bu amaçların gerçekleştirilebilmesi için çizilen yolda yürütülmüştür.¹² Lozan Barış Antlaşması ile Yeni Türkiye, milletlerarası planda resmen tanınmıştır. 1923-1932¹³ yılları arasında yürütülen Türk dış siyasetinin temel özelliklerini Lozan Barış Antlaşması'nda ortaya konan ilkelerin uygulanmaya çalışılması, büyük devletlerle ilişkilerin normalleştirilmesi ve komşularla ilişkilerin geliştirilmesi oluşturmuştur. Bu dönemde uluslar arası genel gelişmeler yakından takip edilerek, içeride ve dışarıda istikrarın sağlanması için çaba harcanmıştır. 1930'lu yıllar Türkiye'nin dış siyasetinde ülke çıkarlarını ön planda tutarak oldukça yoğun ve yorucu bir süreci

⁹ Misak-ı Milli için bakınız: Yücel Özkaya, “*Mustafa Kemal Paşa-İstanbul Hükümeti İlişkileri*”, **Milli Mücadele Tarihi**, C.I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005, s. 248-254; Selek, **Anadolu...**, s. 340-342.

¹⁰ Mustafa Kemal'in önderliğinde meydana gelen Milli hareket TBMM'nin açılmasıyla devlet olma yoluna girmiştir. 2 Mayıs 1920 tarihinde İcra Vekilleri heyeti oluşturulmuştur. Bekir Sami Bey'in ilk Hariciye Vekili seçilmesiyle birlikte Milli Türk devletinin dış politikası kurumsal düzeyde yürütülmeye başlanmıştır. Kemal Girgin, **Hariciye Tarihimiz**, TTK Yayınları, Ankara 1994, s. 116, 117; Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis ve Hükümet başkanı seçilmesi sonucunda Anadolu'nun işgal altında bulunmayan bölgelerini yönetme durumunda bulunan bir hükümet kurulmuştur. Heyet-i Temsiliye'den daha kurumsallaşmış bir yapıya sahip olan Ankara Hükümeti, fiili denetimi elinde bulundurduğu bölgelerdeki halkı temsil yetkisinin olduğunu ilan ederek, Mütefriklerin elinde esir durumda bulunan İstanbul Hükümeti'nin görevini üstlenmiştir. Mehmet Gönübol-Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997, s. 13, 14.

¹¹ Mustafa Kemal ve arkadaşlarına göre bağımsızlık ve egemenlik yalnızca toprak bütünlüğünün sağlanmasıyla değil, emperyalist devletlerin o güne kadar Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmiş bulundukları ayrıcalık ve kapitülasyonların da tümüyle ortadan kaldırılmasıyla elde edilecektir.

¹² Şükrü S. Gürel, “*Türk Dış Politikası (1919-1945)*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.II, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 520.

¹³ 1923 ile 1930 devresinde bütün dış politika faaliyetleri, yeni bir kurtuluşun ortaya koyduğu meseleleri çözümlmek ve Yeni Türkiye'yi milletlerarası çevrede istikrarlı bir düzene oturtmak amacına yönelmiştir. Lozan görüşmelerinde ele alınan meseleler arasında Yunanistan'da bulunan Müslüman-Türk azınlığın ve Türkiye'de bulunan Rumların mübadelesi meselesi yer almış, bu durum iki taraf arasında 10 Haziran 1930 tarihinde imzalanan bir anlaşma ile çözümlenmiştir. Bu anlaşma ile yerleşme tarihleri ve doğum yerleri ne olursa olsun, İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türklerinin hepsi “*etablı*” deyiminin kapsamı içine alınmıştır. Ayrıca her iki memleketin azınlıklarına ait mallar konusunda da birçok düzenlemeler yapılmıştır. Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1983, s. 336; Musul Meselesi ise Cemiyeti Akvam (Milletler Cemiyeti)'da alınan kararla Musul, Irak'a bırakılmıştır. İngiltere ile 5 Haziran 1926 tarihinde imzalanan anlaşma gereği Musul petrollerinin yüzde onu 25 yıl süre ile Türkiye'ye verilmiştir. A. Afet İnan, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, TTK Basımevi, Ankara 1998, s. 133.

yürütmek durumunda kaldığı bir dönem olmuştur.¹⁴ 1930 yılından itibaren Türkiye bu meselelerden yakasını kurtardığı zaman, milletlerarası münasebetler 1931 yılından itibaren bir buhran devresine girerken, özellikle Avrupa’da patlak veren buhranlar ister istemez Türkiye’yi de etkisi altına almıştır. Bu süreç içerisinde revizyonist Avrupa devletlerinin yaptığı gibi Türkiye bu buhranları bencil çıkarlar için sömürme yoluna gitmemiş, aksine kolektif barış ve güvenliğin harareti bir savunucusu olarak anti-revizyonist bir politika izlemiştir. Türkiye’nin milletlerarası işbirliğine katılmasında en önemli gelişme, 1932 yılında Milletler Cemiyeti’ne üye olmasıdır.¹⁵ Bu bağlamda 1932-1938 yılları arasında yürütülen Türk dış siyaseti ise önceki dönemden daha farklı bir seyir izlemiş, daha çok dünyadaki siyasi gelişmelere göre biçimlenmiştir.¹⁶ 1935-1936’dan itibaren İtalya’nın Doğu Akdeniz’de ortaya çıkardığı tehlike¹⁷ karşısında da bu politikaya daha fazla bağlanarak barışın korunmasında ve saldırganlara karşı tedbir alınmasında Batılılarla işbirliğine önem vermiştir.¹⁸ Türkiye’nin komşularıyla iyi ilişkiler siyasetinin en belirgin özelliği de 9 Şubat 1934’te yapılan “*Balkan Paktı*”dır.¹⁹ II. Cihan Savaşı’nın çıkmasına kadar geçen evreye genel olarak bakıldığında Türkiye Cumhuriyeti bir taraftan

¹⁴ Hakan Uzun, “*Cumhuriyet Gençliğinin Misyonu Çerçevesinde 1933 Yılı Vagon-Li ve Razgrad Olayları*”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C.6, S.3, Eylül 2009, s. 60.

¹⁵ Türkiye gerek nüfus mübadelesi gerekse Musul meselelerinin çözümünde Milletler Cemiyeti’nin müdahalesinden pek kazançlı çıkmamış, barışı uzlaşmayı sağlamak uğruna zaman zaman taviz vermek durumunda kalmıştır. Ancak Türkiye’nin önünde izleyeceği iki yol vardır. Birincisi, Milli Mücadele döneminden beri devam etmekte olan, Batı’nın emperyalist devletlerine karşı Türkiye-Sovyet işbirliğini sürdürmek, ikincisi Batı uygarlığını örnek almış laik, cumhuriyetçi bir ülke olma idealini gerçekleştirmek için Batı Paktna dâhil olmak. Türkiye ise bu noktada ikinci yolu seçerek Milletler Cemiyeti’ne üye olarak Batı birliğine üye olma yolunu seçmiştir. Özden Zeynep Alantar, “*Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi*”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınları, İstanbul 2001, s. 84; Atatürk bu dönemin Türk Dış Politikasını çeşitli zamanlarda şöyle ifade etmiştir: “*Dış siyasetimizde sulh ve münasebetler gayesi, samimiyetle takip olunmaktadır. Ümid ederim ki milletler arası ilişkilerde dostluklara vefakâr olan ve hiçbir milletin aleyhinde bulunmayan açık ve salim meslek ve zihniyetimiz gittikçe daha iyi anlaşılacaktır.*” “*Biz millet olarak kudret ve kudretimizi göstermedikçe hakkımızı istemeyiz ve koruyamayız.*” “*Biz milliyetçiyiz, fakat bizimle işbirliği eden bütün milletlere saygılıyız.*” İnan, **Türkiye Cumhuriyeti...**, s. 134.

¹⁶ Uzun, “*Cumhuriyet Gençliğinin Misyonu...*”, s. 60.

¹⁷ I. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’da meydana gelen ekonomik ve sosyal yapılarıdaki dalgalanmalar sonrasında Almanya ve İtalya’da meydana gelen aşırı milliyetçi ve yayılmacı yönetimler, Balkanlar’ı ve Ortadoğu’yu adeta tehdit etmiştir. Meydana gelen bu gelişmelerin etkisi ile Türkiye’nin liderliğinde Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya’nın katılımlarıyla Balkan Antantı imzalanmıştır. Armaoğlu, **20. Yüzyıl...**, s. 337-340.

¹⁸ a.g.e., s. 335.

¹⁹ İnan, **Türkiye Cumhuriyeti...**, s. 135.

devletlerarası ilişkileri kuvvetlendirirken diğer taraftan da Lozan Antlaşması ile tam halledilmemiş meseleleri siyasi ortamın müsait olduğu zaman halletme yoluna gitmiştir. Bu durumun en güzel örneklerinden birisi Boğazlar meselesinin Montrö Konferansı'nda 1936'da yeni bir şekle konması ve Türk Devleti'nin egemenliğinin tam olarak kabul edilmesidir.²⁰

Almanya ve İtalya'nın izledikleri yayılmacı politikalar Orta Doğu bölgesini de tehdit etmiştir. Özellikle İtalya'nın Habeşistan'ı işgali ile Doğu Akdeniz'de ortaya çıkan İtalya'n tehlikesi Türkiye'yi bir yandan İngiltere'ye bağlanmaya götürürken, öte yandan Orta Doğu devletleriyle de birtakım savunma tedbirleri almaya sevk etmiştir. Böylece, 8 Temmuz 1937 tarihinde Tahran'da Saadabad Sarayı'nda Türkiye, İran, Afganistan ve Irak arasında "*Saadabad Paktı*" adını alan anlaşma imzalanmıştır.²¹ Montrö Konferansı'nın olduğu günlerde Cenevre'de üniversite öğrenimi yapmakta olan Afet İnan, dinleyici olarak konferansın bazı seanslarına katılmış ve sözleşmenin imza edildiği gün Türkiye'ye dönmüştür. Atatürk'e yönelttiği; "*başka bir meselemiz kalmadı*" yönündeki sorusuna karşılık Atatürk: "*Şimdi Antakya, İskenderun yani Sancak meselemiz var.*" cevabını vermiştir. O yıllarda Milletler Cemiyeti'nde bu mesele ortaya atılmış ve Atatürk'ün son yıllarında Hatay adını verdiği bu bölgenin Türkiye'ye katılması için uğraşmıştır. 2 Eylül 1938'de "*Hatay Devleti*" adını alan bu bölgenin Meclisinin 29 Haziran 1939'daki toplantısında Türkiye'ye katılma kararı alınmış ve Hatay ili 7 Temmuz

²⁰ a.g.e., s. 134.

²¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 346, 347.

1939’da kanunla kurulmuştur.²² Böylece, 1921 Ankara Antlaşması’yla “*Misak-ı Milli*”den verilmiş olan taviz 1939 yılında giderilmiştir.

Atatürk’ün Türkiye Cumhuriyeti için son istekleri ve direktifleri şu fikirler üzerinde olmuştur: “*Dünyanın bir savaşa doğru gittiği bu devirde, bizim ekonomik bakımdan çok daha kuvvetli olmamız gerekir. Hazırlanan endüstri planlarına yenilerini eklemeliyiz. Sosyal hayatımızda çağdaş medeniyet düzeyinde her bakımdan ilerleme bütün yurt bütünlüğüne ve milli birliğimize kuvvet kazandırmalıdır. Komşularımız ve milletlerarası anlaşmalarımıza verdiğimiz önem, devletimizin her bakımdan bağımsızlık ilkesindeki prensiplerimizde kararlı olduğumuz ve koruya’agımızdır. Türk milleti, devleti ebediyen var olacaktır.*”²³

Yeni Türk devleti kurulurken, henüz düşman istilası altında iken dahi TBMM Hükümeti, ekonomik meseleleri başlıca uğraşılacak bir konu olarak ele almayı öngörmüştür. Ancak, imkânlar bunu geliştirmeye o yıllarda henüz elverişli bir durumda olmamıştır. Örneğin, Lozan Konferansı’nda ekonomik bağımsızlığın elde edilmesi için tekrar savaşa girilmesi bile göze alınmıştır. Barış konferansının kesildiği tarihte “*İzmir İktisat Kongresi*” bu bakımdan önemlidir.²⁴ 1929’da dünyayı ve dolayısıyla Türkiye’yi de etkisi altına alan bir “*ekonomik buhran*” yaşanmıştır. Bu ise yeni bir ekonomik modeli gerektirmiş bu itibarla devletçilik politikasına geçilmiştir.²⁵ 1930’a gelindiğinde Türk hükümeti devletin daha büyük bir iktisadi etkinlik içinde olması gereğini vurgulamaya başlamış, bir sonraki yıl devletçilik

²² İnan, a.g.e., s. 135.

²³ a.g.e., s. 136.

²⁴ a.g.e., s. 161.

²⁵ Ünsal Yavuz, *Atatürk İmparatorluktan Milli Devlete*, TTK Basımevi, Ankara 1999, s. 90.

partinin “*esas ve değişmez*” olarak kabul ettiği altı ilkeden biri olurken 5 Şubat 1937’de Anayasa’ya eklenmiştir. Böylelikle, Anayasa’nın 2. maddesi şu şekilde değiştirilmiştir: “*Türk Devleti, cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılâpçıdır.*”²⁶ 1930’dan sonra Türk ekonomisinde bahis konusu olan ve üzerinde bazı teşebbüslere girişilen devletçilik evvela, cihan buhranının doğurduğu milletlerarası münasebetlerin bir zorunluluğu olarak ortaya çıkmıştır. Sonra bu eğilim içeride daha şahsiyetli bazı araştırma ve eğilimlere yönelmiştir. Başlangıç, para ve dış ticaret ödemelerinin aşırı kontrolü suretiyle devletin iktisadi hayata müdahalesi şeklinde olurken daha sonra dış ticaret kontrolleri takas ve klering gibi karşılıklı anlaşmalar şeklinde gelişmiştir.²⁷

Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele’nin henüz örgütlenme aşamasındayken 7-8 Ağustos 1919 gecesi yanındaki Mazhar Müfit’e “*söyleyeceklerimi anı defterine yaz*” derken devrim fikirlerinde kararlılığını ve inancını şu sözler ile ifade etmiştir: “*Zaferden sonra devlet şekli Cumhuriyet olacaktır. Bu bir. İki: Padişah ve Hanedan hakkında zamanı gelince gereken işler yapılacaktır. Üç: Tesettür kalkacaktır. Dört: Fes kalkacak, medeni milletler gibi şapka giyilecektir. Beş: Latin harfleri kabul edilecektir.*”²⁸ Bunlarda gösteriyordu ki Mustafa Kemal’in amacı, Milli Mücadele kazanıldıktan sonra Osmanlı Devleti’nden kalan köhneleşmiş düzeni yavaş yavaş yıkarak bunun yerine laik, çağdaş, ulusal devrimler yapmaktır. Bu amaç doğrultusunda gerçekleşen faaliyetlere bakıldığında: Atatürk, zafer kazanıldıktan sonra Cumhuriyetin ilan edilmesi, ardından artık hiçbir gereği olmayan ve tarihin

²⁶ Faroz Ahmad, “*Türkiye’nin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 7. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 1993.

²⁷ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, C.III, Yirmi altıncı özel basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011, s. 350.

²⁸ Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber**, C.I, TTK Yayınları, Ankara 1966, s. 131, 132.

tozlu sayfalarına ait olan Halifelik'in kaldırılmasıyla²⁹ birlikte binlerce yıllık Türk tarihinde görülen en büyük ve eşsiz devrimi gerçekleştirmiştir.³⁰ Yeni yönetimin önemli niteliklerinden biri olan laiklik ilkesini güçlendirmek için 3 Mart 1924 tarihinde³¹ Halifelik'in kaldırılmasını bildiren kanunla birlikte biri Şariat ve Evkaf Bakanlıklarını kaldıran diğeri medreselerin, tarikatların, zaviye ve tekkelerin kapatılmasını, bütün eğitimin Eğitim Bakanlığı'nın yetki alanı içinde birleştirilmesini sağlayan iki kanunda çıkmıştır.³² Cumhuriyet döneminde çağdaşlaşma yönündeki en önemli devrimsel değişimler hukuk alanında görülmektedir. İki yıllık çalışmadan sonra 17 Şubat 1926'da Türk toplumuna en uygun karakterde olan İsviçre Medeni Hukuku'nu bünyemize uygun şekilde düzenleyerek yeni Türk Medeni Kanunu olarak uygulamaya konmuştur.³³ Bunlara ek olarak gerçekleşen olaylara baktığımızda ise 25. 10. 1924 Maarif Vekâleti (Milli Eğitim Bakanlığı), bünyesindeki Mekatib-i İbtidaiye'nin kapılarındaki hanedana ait olan tuğra ve armaların tespit edilerek bunların kaldırılması konusunda³⁴ yine 02. 11. 1924 tarihinde Hükümet binalarındaki tuğra ve saltanat resimlerinin kaldırılmasına³⁵ bunlara ek olarak da 31. 05. 1925 tarihinde ise Hükümet binaları ve mekteplerden arma ve saltanat tuğralarının kaldırılması konusunda önemli kararlar alınmıştır.³⁶ Bu kararlar alınırken Milli saraylarda bulunan sanat ve tarihi eser değeri taşıyan eşyalardaki tuğra ve saltanat

²⁹ Mustafa Kemal'in bu konu hakkındaki önemli ifadelerinden birisi şöyledir: "*Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar ülkesi olamaz. En doğru, en gerçek tarikat medeniyet tarikatıdır. Tarikat başkanları, bu dediğim gerçeği bütün açıklığı ile anlayacak ve kendiliklerinden hemen tekkeleri kapatacak, müritlerin artık ehliyeteye kavuştuklarını elbette kabul edeceklerdir.*" Yavuz, **Atatürk...**, s. 86.

³⁰ Ahmet Mumcu, "*Atatürk ve Çağdaşlaşma Üzerine Genel Bir Değerlendirme*", **Atatürk ve Çağdaşlaşma (Belgeler ve Görüşler)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005, s. 332.

³¹ **Doğuştan Günümüze...**, s. 287.

³² Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 521.

³³ **a.g.e.**, s. 529,530.

³⁴ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 180.900. 7. 42. 1 (25.10.1924)

³⁵ **BCA**, 180. 900. 7. 42. 2 (02. 11. 1924)

³⁶ **BCA**, 180. 900. 7. 42. 3 (31. 05. 1925)

armalarının kaldırılmasına gerek olmadığı³⁷ yönünde de farklı bir karar da alınmıştır. Bu kararlar sanata ve tarihe verilen değeri göstermesi açısından önem arz etmektedir. Uygar ve çağdaş Türk Devleti'nin yaratılmasında karşılaşılan engeller Atatürk'ün azimli, kararlı önder kişiliğiyle adım adım aşılmıştır. Anayasa'daki "*Türk Devleti'nin dini İslam'dır, dili Türkçedir.*" maddesinin ilk bölümü 10 Nisan 1928'de kaldırılmakla birlikte Cumhurbaşkanlarının ant içme törenlerindeki ifadeler değiştirilerek, laik ifadelerle yeniden düzenlenmiştir.³⁸ Atatürk, Milli Mücadele devam ederken de Cumhuriyetin ilanından sonra da Türk milletinin arasında olmuştur. Milletiyle bu beraberliği yurt gezilerinde yaşamış, bu yurt içi gezilerinin sebebini Nutuk'ta şöyle anlatmıştır: "...halk ile yakından temasa gelmek ve onlarla bugün ve geleceğe ait görüşmelerde bulunmak isterim."³⁹ Buradan da anlaşılacağı üzere Atatürk'ün gezilerindeki maksat halkın dertlerini dinlemek, halk ile bütünleşmek, yapılacak inkılâpları halkın isteyip, istemediğini öğrenmek, eksiklerini öğrenip bunları tamamlamak amacını taşımaktadır.⁴⁰ Atatürk'ün 17 Ekim 1922 tarihinde üç günlük Bursa gezisi ile başlayan yurt gezileri vefatına kadar sürmüştür.⁴¹

³⁷ BCA, 080. 18.01. 15. 59. 12

³⁸ Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 1924 Nisan ayında yeni baştan ele alınarak 105 maddelik ilk Anayasa kabul edilmiştir. 2. maddesine, 1928'de Türkiye Devleti'nin resmi dili Türkçedir, başkent Ankara şehridir cümlesi eklenmiştir. Ankara'nın başkent oluşu kanunu 13 Ekim 1923'te kabul edilmiş, 1937'de ise bu maddeye Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, layık ve Devrimci ilkeleri eklenmiştir. Aynı zamanda bu değişikliklerle kadın ve erkeklerin eşit seçme ve seçilme hakları da belirtilmiş olur. 1930'da Belediye, 1934'te de milletvekili seçme ve seçilme hakkını düzenleyen kanun kabul edilmiştir. İnönü, *Türkiye Cumhuriyeti...*, s. 146.

³⁹ Mehmet Akif Tural, "*Cumhurbaşkanı Halkın Arasında: Atatürk'ün Yurt Gezileri*", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006, s. 371.

⁴⁰ Yücel Özkaya, "*Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1927 İstanbul ve Sonraki Gezileri*", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 4.14.1994, s. 185.

⁴¹ Atatürk'ün gezilere çıkış sebebi, liderlik özelliklerinden biridir. Milletin içinde gezerken, halkı görerek izlenimlerini hükümete taşımış, milletin ihtiyaçlarını, beklentilerini Hükümet programlarına yansıtarak uygulatarak takip etmiştir. Yeni devletin yönetim şeklini tanıtmak, ekonomik kültürel ve sosyal değişimle ilgili bilgilendirme ve yönlendirmeler içeren konuşmalar yapmıştır. Tural, "*Cumhurbaşkanı Halkın Arasında...*", s. 371-393; Mustafa Kemal Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nın hemen ardından hastalığının ağırlaştığı günlere kadar devam eden bu geziler Türkiye Cumhuriyeti için dönüm noktaları sayılabilecek günlerde yoğunlaştığını göstermektedir. Bu gezilerde halkla iç içe olan Atatürk, basın gibi kamuoyunu etkileyebilecek kurumlarla da görüşmelerde bulunmuştur. Melih Tunalı, "*Atatürk'ün İzmir Ziyaretleri ve Vefatının İzmir'deki Yankıları*", *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. VII, S.16-17, Yıl:2008/Bahar-Güz, İzmir 2010, s. 19-33.

Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasından hemen sonra gerçekleştirilen değişim hamleleriyle Türkiye kısa zamanda siyasal, sosyal ve ekonomik açıdan çehre değiştirmiş ve eski Osmanlı düzeni ortadan kaldırılmıştır.⁴² Gerçekleşen bu süreçteki Türk devrimi, teokratik bir ortamdan laik zihniyete, otoriter bir yöntemden demokratik düzene geçişin ilke, yöntem ve örneğini veren eşsiz ve evrensel bir olaydır.⁴³ Devrim kanunlarının Meclis'ten çıkmaya başladığı süreç içerisinde gerçekleşen bu faaliyetlere karşı açık ve gizli bir takım tepkilerde olmuyor değildir. Diğer bir mesele de ordu kumandanlarının aynı zamanda milletvekili olabilmeleridir. Bunun giderilmesi için bu görevdeki kişilerin iki vazifeden birini seçmeleri istenmiştir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın⁴⁴ kurulma süreci de bu olaylarla bağlantılıdır.⁴⁵ Ne yazık ki 1924 Kasımında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, gerici güçlerin toplanma yerine dönüşerek, yapılan çağdaş atılımlara olan tepkilerin odağını oluşturmuştur. Bu durum ise bir irtica hareketi olan Şeyh Sait İsyanı ile noktalanmıştır.⁴⁶ “*Takrir-i Sükûn Kanunu*” ile bu partinin demokratik siyasal yaşamına son verilmiştir.⁴⁷ Mustafa Kemal Paşa'ya suikast girişimi, Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyiminden sonra yaşanan Menemen Olayı gibi gelişmeler de toplumda bir rahatsızlık olduğunu gösteren en belirgin kanıtlar olarak

⁴² Hakan Uzun, **Atatürk ve Nutuk**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2006, s. 3.

⁴³ Suat İlhan, **Evrimsel Türk Devrimi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2008, s. 222.

⁴⁴ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları arasına bakıldığında: Ali Fuat (Cebesoy), Mersin Mebusu Besim, Erzurum Mebusu Sabit (Sarioğlu), Trabzon Mebusu Muhtar Bey, Yöneticiler: Başkan Kazım Karabekir Paşa, 2. Başkan: Dr. Adnan Adıvar, Rauf Orbay, Genel Sekreter: Ali Fuat Cebesoy, Üyeler: Rüşti Paşa, İsmail Canbolat, Sabit Sağiroğlu, Şükrü, Muhtar, Halis Turgut, Necati, Faik Beyler yer almaktadır. İlhami Sosyal, “*Türk Siyasal Yaşamında Yer Almış Başlıca Siyasi Dernekler, Partiler ve Kurucuları*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 8. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 2014, 2015.

⁴⁵ İnan, **Türkiye Cumhuriyeti...**, s. 133.

⁴⁶ Yavuz, **Atatürk...**, s. 87.

⁴⁷ Daha çok milli-ayrılıkçı nitelik taşıyan bu ayaklanmanın dini-karşı devrimci bir hareket diye yorumlanmasıyla ülkede hükümet görüşüne aykırı her türlü düşünce ve eylem yasaklanmış, İstikrar Mahkemeleri'nce bastırılmıştır. Bu arada Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası da kapatılmıştır. Mete Tuncay, “*Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1950)*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 8. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 2019; Şeyh Sait İsyanı'ndan ayrı olarak 1927 yılına kadar birçok başka isyanlarda çıkmıştır. Bunlar genellikle Kürkcü bir nitelik taşımalarına karşın ülkede yaşanan değişime karşı duyulan hoşnutsuzluktan kaynaklanan veya bu durum kullanarak halkın kızdırdığı bir takım olaylarda yaşanmıştır. Şapka iktisası'ndan sonra, tekkelerin kapatılması ve tarikatların yasaklanması da ortamı uygun hale getirmiş ve Sivas'ta, Erzurum'da, Rize'de, Maraş'ta, Giresun'da şapka aleyhinde bir takım gösteriler yapılmıştır. Uzun, **a.g.e.**, s. 8.

değerlendirilebilir. Nitekim bu olaylar iktidar tarafından da böyle yorumlanmış, Cumhuriyet rejiminin tehlikede olduğu endişesini artırmış ve 1930'dan itibaren birtakım önlemler alınması yoluna gidilmiştir. Bu nedenle 1930'lu yıllar diğer taşıdığı özellikler bir yana Türkiye'de siyaseten önemli bir ölçüde suların durulduğu ve inkılâpların benimsenmesi konusunda özellikle de kültür alanında birtakım atılımların yapılmaya çalışıldığı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu alanda birçok şey yapılmış olmakla birlikte incelenmeye çalışılan konular açısından düşünüldüğünde belirtilmesi gereken en önemli girişim Türk dili⁴⁸ ve Türk tarihi ile ilgili olarak yapılan çalışmalardır. Atatürk, kültürün temeli olan tarih ve dil konularına büyük bir önem vermiştir. Bu konuda ki şu sözleri konunun önemi belirtmektedir: *“Büyük devletler kuran atalarımız, büyük ve kapsamlı uygarlıklara sahip olmuşlardır. Bunu incelemek, Türklüğe ve dünyaya bildirmek bizler için borçtur.”* Atatürk bu konularda araştırmalar yapıp sonuçlarını yayınlamak üzere 15 Nisan 1931'de Türk Tarih Tetkik Heyeti'ni kurdurmuştur.⁴⁹ Türkçenin ulusal bir kimlik oluşturmada hayati bir öneme sahip olduğundan hareketle 1931 yılından itibaren dil alanında birtakım düzenlemelerde bulunulmuştur. Türkçenin sadeleştirilmesi gelişmesinin sağlanarak bir bilim dili haline getirilmesi, zengin ve köklü bir dil olgusunun ispatlanmasına yönelik çalışmalarla Türkçe sayesinde ulus inşasında önemli bir harç oluşturmak istenmiştir. 23 Ocak 1932'den itibaren ezan ve Kur'an Türkçe olarak okunmaya başlanmıştır. 12 Temmuz 1932'de Türkçenin özleşmesi ve gelişmesini sağlamak amacıyla Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuştur.⁵⁰ Dilde Türkçe'ye dönüş, Türk Dilini geliştirme, Türkçeyi özbenliğine kavuşturma çalışmaları, Türk İnkılâbı'nın milliyetçi-halkçı-laik ilkelerinin gereğidir.

⁴⁸ Uzun, *“Cumhuriyet Gençliğinin Misyonu...”*, s. 58.

⁴⁹ Yavuz, *Atatürk...*, s. 90,91.

⁵⁰ Uzun, *“Cumhuriyet Gençliğinin Misyonu...”*, s. 58.

Atatürk, kendi kaynaklarından kendi kurallarıyla üretilmiş bir dilin, milli bir toplum olmak için ne kadar zorunlu olduğunu anlamış ve bu hareketi, bizzat çalışarak desteklemiştir.⁵¹

⁵¹ Yavuz, **Atatürk...**, s. 91.

I. BÖLÜM

ATATÜRK-İNÖNÜ DÖNEMİ İZLENEN KÜLTÜR POLİTİKALARI

I. 1. Atatürk'ün Kültür Siyaseti ve Dönemin Kültür Politikaları

Kültür kelimesinin çeşitli manaları vardır. Aslında Latince *“toprağı işleme”* anlamına gelen bu tabir, sonraları Batı Avrupa dillerinde kazandığı *“yüksek umumi bilgi”* manası ile Türkçeye girmiştir.⁵² Türkçeye Fransızca *“culture”*⁵³ kelimesinden geçmiş bulunan bu tabirin aslı, toprağı sürüp işlemek, zirai mahsul elde etmek ve onları geliştirmek manalarına gelen Latince *“cultura”* kelimesinden gelmektedir.⁵⁴ Ziya Gökalp bu kelimeye karşılık Arapçadaki *“hars”* kelimesini kullanmıştır.⁵⁵ Kültür kelimesi, Tanzimat’tan sonra alınan pek çok şey gibi Fransa’dan aynen alınmış ve çok daha sonraları Ziya Gökalp’ın Arapçada *“çift sürme, tarla işleme”* manasına gelen *“hars”* kelimesini kültür karşılığı kullanmak üzere teklif edişine kadar Fransızların anladığı ve kullandığı manada, aşağı yukarı *“maarif”* veya daha geniş manasıyla *“irfan”* karşılığı olarak kullanılmıştır. Cumhuriyet döneminde *“kültür”* karşılığı olarak teklif edilen ve bazı yazarlar tarafından benimsenmiş olan *“ekin”* kelimesinin de yaygın bir kullanım alanı

⁵² İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, 5. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1988, s. 15.

⁵³ Fransızca *“culture”* kelimesinin iki ayrı manası vardır. Bu manalardan birisi *“hars”* diğeri ise *“tehzib”* tabiriyle tercüme edilmiştir. Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, Hazırlayan: Mehmet Kaplan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:692, Ankara 1986, s. 96.

⁵⁴ Bozkurt Güvenç, **İnsan ve Kültür**, Geliştirilmiş 4. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul 1984, s. 96; Şahin Yenşehirlioğlu, *“Cumhuriyetimizin Kültürel Temeli”*, Ankara Üniversitesi’nin 60. Kuruluş Yılı Armağanı, AÜ Basımevi, Ankara 2006, s. 309.

⁵⁵ Ziya Kazıcı, **İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi**, Marmara İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 19; Burhan Göksel, *“Kültür”*, **Milli Kültür**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, S.56, Mart 1987, s. 99.

bulduğu söylenemez. Netice itibariyle kelime, bugün bizde ve Batı dillerinde kök manalarına uygun olarak ve “*kültür*” şeklinde yazılıp okunmakta ve kullanılmaktadır.⁵⁶

Birikim olarak ele alınabilecek⁵⁷ kültür kavramı yanında bir de “*milli kültür*” kavramı ayrı bir önem taşımaktadır. Milli kültür; genel olarak kültürün tümü ile ayrı ayrı milletlerdeki durum ve şekli anlamına gelebildiği gibi aynı terim bir ulusun başka uluslardan ayırt edilmesinde rol oynayan o millete kendine özgü kişiliğini veren vasıf ve özelliklerini içermektedir.⁵⁸ Milli Kültür; yani bir milleti millet yapan, o milleti vasat milletlerden ayıran hayat tezahürlerinin heyeti umumiyesi olan milli kültür, cemiyetlerle beraber boy vermiş ve gelişmiş bir hadisedir. Milli kültürün temelinde mensubiyet duygusu yatmaktadır. Milli kültür; bir cemiyet içinde toplanan insanlar arasında ayrı değerlere sahip olmak, aynı kardeşliğe sahip olmak şeklinde bir mensubiyet duygusunu meydana getirmektedir. Bu mensubiyet duygusunun temeli cemiyet içinde toplanan fertler arasındaki ayrılıklar, yakınlıklar ve benzerliklerdir. Mensubiyet duygusuna dayanan sosyal bütünleşmesi tam olan iki önemli cemiyet: aile ve millettir. Aile mutlak mensubiyet duygusu taşıyan en sağlam bir cemiyet şeklidir. Aileden sonra ikinci büyük cemiyet sosyal organizasyon ise millettir. Şu halde kültür, bir milletin fertlerini birbirine bağlayan sosyal akrabalık bağıdır. Bu soysal akrabalık bağı ise dil, din, örf ve adet, ferdi telakkiler, sanat denilen kültür değeri ve bir milletin bütün hayatı demek olan tarihten ibarettir.⁵⁹

Böylece, çeşitli cepheleri ile bir sosyal birliği yaşatmaya elverişli kıymetleri ihtiva

⁵⁶ Mustafa Özbacı, “Atatürk ve Milli Kültür”, **Türk Kültürü**, S.283, yıl: XXIV, Kasım 1986, s. 668.

⁵⁷ Mehmet Kaplan, **Kültür ve Dil**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1996, s. 114.

⁵⁸ Aydın Sayılı, “Atatürk ve Milli Kültür”, **Milli Kültür Unsurlarız Üzerinde Genel Görüşler**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1990, s. 1.

⁵⁹ Muharrem Ergin, “Atatürk ve Kültür”, **Atatürk’ün Milliyetçilik ve Devletçilik Anlayışı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1982, s. 69-71.

eden her kültür bir millet yaratmakta ve buna göre her millet realitesi ayrı bir kültür varlığını ortaya koymaktadır.⁶⁰ Bu itibarla bir millete şahsiyetini veren, diğer milletlerle arasındaki farkı tespiti yarayan, tarihin seyri içerisinde teşekkül etmiş kendisine has maddi ve manevi değerlerin ahenkli bütünüdür.⁶¹ Bu sebeptendir ki bir millete mensup olan insanların maddi ve manevi her şeyi⁶² işleyip geliştirerek vücuda getirmiş olduğu bütün bu değerler kültür⁶³ sahasına girerler ve o milletin bir nevi kimlik kartını ifade ederler.

Edebiyat ve fikir hayatımızda “*hars*” adını verdiği, kültür ile medeniyet kavramları etrafında ilk defa ayrıntılı bir şekilde duran Ziya Gökalp; bunların birleşme ve ayrılma noktaları bulunduğunu belirtmiştir.⁶⁴ Bu noktada kültür, milli olduğu halde medeniyet milletlerarasıdır. Kültür yalnız bir milletin dini, ahlaki, hukuki, akli, estetik, lisanî, iktisadi ve fenni hayatlarının ahenkli bir bütünü oluştururken; medeniyet ise aynı medeniyet dairesine giren birçok milletlerin sosyal hayatlarının müşterek bir yekûnudur. Medeniyet usulle yapılan ve taklit vasıtasıyla bir millettten diğer bir millete geçen kavramların ve tekniklerin bütünü şeklinde olurken, milli kültür hem usulle yapılamayan hem de taklitle başka milletlerden

⁶⁰ İbrahim Kafesoğlu, “*Türk Kültürünün Özellikleri*”, **Türk Dili İçin I**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:28, Seri: IV, S.A7, Ankara 1966, s. 133.

⁶¹ Emin Bilgiç, **Milli Kültür Davamız**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1986, s. 27.

⁶² Mehmet Kaplan, “*Kültür ve Kültürü Meydana Getiren Unsurlar*”, **Türk Kültür ve Medeniyeti** (Makaleler), C.I, Sevinç Matbaası, Ankara 1976, s. 56.

⁶³ Kültür insanları bir arada tutan yegâne bir güçtür. Bu hususta bir örnek verilecek olur ise Yahudiler içlerine sinmiş olan İbrani kültürünün verdiği güçle, binlerce yıl sonra dahi bir araya gelmiş ve yeni bir vatan tutarak, bugünkü İsrail devletini meydana getirmişlerdir. Bu noktadan bakıldığında kültür, milletlerin ruhudur, canıdır. Nasıl ruhsuz ve cansız bir insan düşünülemezse, kültürsüz bir millette düşünülemez. Ziya Gökalp bu hususu, “*Bir millet ruhunu (yani milli kültürünü) kaybettiği zaman, milli istiklalini ve vatanını da kaybeder.*” Diyerek ifade etmiştir. Ülkemizde kültür kavramını ilk defa ilmi ve ciddi ölçüler içinde ele alan ve onu milli varlığın temeli yapan Ziya Gökalp, vatanın tarifini yaparken de kültürden hareket etmiştir. Ona göre vatan, sınırları belli bir toprak parçasından ibaret değildir. Asıl vatan milli kültür demektir ki toprak onun sadece zarfıdır, yani koruyucusudur. Özbacı, “*Atatürk ve Milli...*”, s. 671.

⁶⁴ Ziya Gökalp; Milli kültür ile medeniyet arasındaki birleşme noktasını ikisinin de bütün sosyal hayatı içine aldığını belirtmiş. Sosyal hayatı ise şu noktada toplamıştır: Dini hayat, ahlaki hayat, hukuki hayat, rasyonel hayat, iktisadi hayat, lisanî hayat, fenni hayat. Bu sekiz türlü sosyal hayatın bütününe milli kültür adı verildiği gibi medeniyet de denildiğini dile getirmiştir.

alınamayan duygulardan meydana gelmektedir.⁶⁵ Kültür sözcüğüne Arapçaya dayanarak hars karşılığını bulan Ziya Gökalp, uygarlık ve kültürü ayrı ayrı iki kavram olarak değerlendirip, kültürü ulusal uygarlığı ise uluslar arası bir anlamda ele alırken, Atatürk bu ikililiği kabullenmemekte ve böyle bir ayrımın g   ve gereksiz olduğuna inanmaktadır. Bu  er evede Atatürk 1930’larda Afet İnan’a şunları yazdırmı tır: *“Uygarlığın ne olduğunu başka başka tanımlayanlar var. Bence uygarlığı Kültür’den ayırmak güçtür ve gereksizdir. Bu g r   m  açıklamak için Kültür (hars) ne demektir, tanımlayayım. Kültür,*

- a) *Bir insan toplumunun devlet hayatında,*
- b) *D   n hayatında, yani bilimde, toplumbilimde ve güzel sanatlarda,*
- c) *Ekonomik hayatta, yani tarımda, ticaretle, kara ve deniz ve hava ula ımcı ında yapabildiği şeylerin bile kesidir.*

“Bir ulusun uygarlığı dendiği zaman, kültür adı altında saydığımız    tür etkinliğin bile kesinin dışında ve ondan başka bir şey olmayacağını sanırım.

“Kültür kavramı da ulusların g   ve geç değişen bazı ırksal ve doğuştan gelen yeteneklerine, karakterlerine özgü kırlarlar ve buna çok kıymet önem verirler... Kültür anlamını, ayrıca nitelikler dediğimiz karakter kavramına indirmemelidir. Bu açıkladığım anlayış, biribirinden ayırt edilmesi güç olan uygarlık ve kültürün, tanım, açıklama ve anlaşılmasında kolaylık sağlar.”⁶⁶

⁶⁵  nder Göçgün, *“Atatürk ve Türk Kültürü”*, *Uluslar arası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirimleri 4-7/Kasım 1997/Ankara*, IV. Cilt, Atatürk Kültür Merkezi Ba kanlığı, Ankara 2000, s. 198, 199.

⁶⁶ Şerafettin Turan, *Atatürk’ n D  n ce Yapısı Etkileyen Olaylar, D   n rler, Kitaplar*, TTK Basımevi, Ankara 2010, s. 19, 20.

“Bir milletin medeniyet denildiği zaman hars (kültür) namı altında saydığımız bu üç nevi faaliyet muhassalasından (bileşkesinden) hariç ve başka bir şey olamayacağı zan ederim. Şüphesiz her insan cemiyetin hars, yani medeniyet derecesi bir olmaz. Bu farklar devlet, fikir ve iktisadi hayatların her birinde ayrı ayrı göze çarptığı gibi bu üçünün muhassalasını üzerinde de görülür. Mühim olan, muhassalalar üzerindeki farktır. Yüksek bir hars, onun sahibi millette kalmaz; diğer milletlerde de tesirini gösterir. Büyük kıtalara şamil olur. Belki bu itibarla olacak, bazı milletler yüksek ve şamil harsa medeniyet diyorlar. Avrupa medeniyeti, asr-ı hazır medeniyeti gibi.”⁶⁷

Atatürk 1919-1922 yılları arasındaki çetin savaşlarla Türk milletini siyasi bağımsızlığa kavuşturmuş; ancak bu durumu asla yeterli bulmamıştır. Osmanlı Devleti’nin enkazı altından çekip çıkardığı Türk unsurunu bağımsız bir devlet haline getirmeyi başaran Atatürk, Türk milletinin istiklalini bir bütün olarak ele almış; Türk milletine kültür ve medeniyet seviyesi bakımından varlığı boyunca güç kaynağı olacak köklü, sağlam ve geliştirici bir yol çizmek istemiştir. Onun: *“Hiçbir zafer gaye değildir. Zafer ancak kendisinden daha büyük olan bir gayeyi elde etmek için belli başlı vasıta”* sözleri İstiklal Savaşı’nı da bir gaye değil, aşılması gereken bir merhale olarak kabul etmiş olduğunu göstermektedir. Bu itibarla Atatürk’ün ulaşmak istediği ana gaye ve gösterdiği hedef; Türk milletini, çağdaş medeniyet seviyesinin ön safında yer alabilecek bir millet haline getirebilmek ve varlığını sonsuza kadar uzatabilecek sağlam prensiplere bağlamaktır.⁶⁸

⁶⁷ Atatürk’ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1990, s. VII.

⁶⁸ Zeynep Korkmaz, “Atatürk ve Türk Gençliği”, *Türk Dili*, Yıl:35, C.L, S.407, Kasım 1985, s. 246, 247.

Atatürk için asıl güçlük, Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlanıp milletin siyasi bağımsızlığını kazanmasından sonra başlamıştır. Çünkü O, devleti yeniden kurarken, asırlardır kendi öz benliğine ve kendine has kültür unsurlarına yabancı kalmış Türk insanını milli kültür potasında kaynaştırmanın mutlaka gerektiğine inanmakla birlikte, bunun güçlüklerini de bilmektedir.⁶⁹ 15 Temmuz 1921 tarihinde Ankara'da toplanan Maarif Kongresi'nde⁷⁰ Atatürk milli kültürde kendimize ait özel kültürel çizgilerin silinmemesi gerektiğini vurgulamış, kendi benliğimizden fedakârlık yapmadan ve taklitçiliğe saptanmaktan kaçınmamızı öğütlemiştir. *"...Milli eğitim ve öğretim programından söz ederken eski devrin hurafelerinden, bize özgü vasıflarımızla hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, Doğu'dan ve Batı'dan gelebilen tüm etkilerden tamamen uzak, milli ve tarihi seciyemizle uyumlu bir kültür kastediyorum. Çünkü milli dehamızın tam bir şekilde gelişmesi ancak böyle bir kültür ile sağlanabilir. Herhangi bir ecnebi kültürü şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin zararlı neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür, haraset-i fikriye⁷¹ zeminle (ortamla) orantılıdır. O zemin milletin seciyesidir (karakteridir)."*⁷² Bu kongreden bir yıl kadar sonra şu fikirleri ifade etmiştir: *"Milletimizin dehasının gelişmesi ve bu sayede layık olduğu medeniyet seviyesine ulaşması şüphesiz ki yüksek meslekler erbabını yetiştirmekle ve milli kültürümüzü yükseltmekle mümkündür."*⁷³ Bu düşünceler ise Atatürk'ün yeni nesillerin yetişmesi konusunda duyarlılığını ifade

⁶⁹ Özbalcı, "Atatürk ve Milli...", s. 672.

⁷⁰ Ersoy Taşdemirci, "Atatürk'ün Kültür Politikası", **Uluslar arası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirimleri 4-7/Kasım 1997/Ankara**, IV. Cilt, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2000, s. 506.

⁷¹ Haraset-i fikriye terimi entelektüel kültür terimi karşılığıdır. Bunun öz Türkçe karşılığını düşünömsel kültür olarak belirlenip kullanılabilir. Sayılı, "Atatürk...", s. 2; Entelektüel kültür, Atatürk'ün kültür anlayışının esasının teşkil eder. Akli ve ilmi bilgilerle oluşan ve ilmi bilgidan en çok pay alan haraset-i fikriye diye ifade edilen entelektüel kültür, kültürün en dinamik yanıdır. Her vatandaşın entelektüel kültür bakımından geliştirilmesini isteyen Atatürk, böylece Türk milletinin medenileşmesini engelleyen geleneklerden ve batıl inançlardan kurtulmanın mümkün olabileceğini belirtmiştir. Ersoy Taşdemirci, "Atatürk'ün Kültür...", s. 509.

⁷² Sayılı, "Atatürk...", s. 2.

⁷³ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I**, Derleyen: Nimet Ünan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları I, Ankara 1945, s. 224.

etmektedir. Bundan dolayı okullar, eğitim ve öğretim programları üzerinde önemle durmuştur.

Atatürk; Ziya Gökalp'ın Türk kültürünü, yüzyıllardan beri süren Doğu'nun skolâstik ve teokratik baskısından kurtarıp Batı'ya yönelmek amacıyla ortaya attığı düşünceleri⁷⁴ çağdaş bir anlayışla ele alıp, eylem haline getiren ve onlara dinamizm veren bir devrimcidir. Daha 1923'lerde, henüz İstiklal Savaşı'nın yorgunluğunu gidermediği günlerde *"Hayatta en hakiki mürşid ilimdir."* diyerek şunları dile getirmiştir: *"Ülkeler çeşitlidir, fakat uygarlık birdir. Ve bir ulusun, gelişmek için bu tek uygarlığa katılması şarttır. Osmanlı İmparatorluğu'nun düşmesi, kendisini Avrupa uluslarına bağlayan bağları kopardığı gün başlamıştır. Bu bir yanılğı idi, bunu tekrar etmeyeceğiz."* Uygarlık yolunda başarı yeniliğe bağlıdır. Yaşamaya ve geçinmeye egemen olan kuralların değişmesi, gelişmesi ve yenilenmesi gerekir. Uygarlığın buluşları, tekniğin harikaları dünyayı değişiklikten değişikliğe uğrattığı bir dönemde, yüzyıllık köhne anlayışlarla, geçmişe saplanıp kalarak varlığını dayandırabilmek olanaksızdır." Atatürk, başlattığı bu akımın sürekliliğini sağlamak için onun peşini bırakmamış ve Cumhuriyet'in onuncu yıl dönümünde söylediği şu tarihsel cümle ile bu atılıma hız vermek istemiştir: *"Türk milliyetçiliği, ilerleme ve çağdaş uluslara paralel ve onlarla uyum içinde yürümekle birlikte, Türk sosyal*

⁷⁴ Ziya Gökalp, kültür sorununu incelerken şöyle demiştir: *"Batı uygarlığının her yerde Doğu uygarlığının yerine geçmesi doğal bir yasa haline gelince, Türkiye'de de bu zorunlu idi. O halde, Doğu uygarlığı dairesinde bulunan Osmanlı uygarlığı mutlaka ortadan kalkacak, yerine Batı uygarlığı geçecekti. İşte Türkçülüğün görevi, bir taraftan, yalnız halk arasında kalmış olan Türk kültürünü arayıp bulmak, diğer taraftan, Batı uygarlığını tam canlı olarak ulusal kültüre aşılarmaktır. Tanzimatçılar, Osmanlı uygarlığını Batı uygarlığı ile birleştirmeye çalıştılar. Oysa iki karşıt uygarlık yan yana yaşayamaz, sistemleri birbirlerine karşı olduğundan, ikisi de birbirini bozmaya neden olur. Örneğin, Batı müziğinin tekniği ile Doğu musikisinin tekniği bağdaşamaz. Batı'nın deneysel mantığı ile Doğu'nun skolâstik mantığı uzlaşamaz. Bir ulus ya Batılı olur, ya Doğulu. İki dinli bir insan olmayacağı gibi iki uygarlıklı bir ulus da olamaz."* Cevdet Perin, **Atatürk Kültür Devrimi**, 2. Baskı, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1981, s. 53, 54.

*toplumunun kendine özgü karakterini ve bağımsız kişiliğini saklı tutmaktır.”*⁷⁵ 1 Kasım 1923'teki bir konuşmasında ise şöyle demiştir: *“Milli kültürün her çığırda açılarak yükselmesini Türk Cumhuriyeti'nin temel dileği olarak temin edeceğiz.”* Bu sözünden anlaşılacağı üzere Atatürk; milli kültürün her yönü ile gelişmeye açık olması gerektiği inancındadır. Atatürk'ün bu ifadesi milli kültürün hepsini içine aldığına göre milli kültürün temelinde yer alan, kendimize özgü vasıfların ve hasletlerin de buna bir istisna teşkil etmemesi icap etmektedir.⁷⁶ Böylece Türk milleti, kendi öz kültürünü zedelemekten onu titizlikle koruyarak Batılılaşmayı da beraberinde getirecektir. Bu itibarla medeni dünyanın gidişine ayak uydururken kökü tarihin derinliklerinde olan ve ona milli şahsiyetini veren öz kültürünü koruyarak onu canlı tutacaktır.

Türk Bağımsızlık Savaşı 1922 Eylül'ünde zaferler sona erince Atatürk memlekette geniş çapta sosyal ve ekonomik kalkınma faaliyetine girmiştir. Tarihte, Atatürk İnkılâbı olarak geçen bu kalkınma hamlesi gücünü Atatürk'ün gençlik yıllarından beri zihninde tasarladığı bir kültür sisteminden almıştır. Atatürk 1 Mart 1922'de Büyük Millet Meclisi'nin Üçüncü Toplantı Yılıni açarken şunları söylemiştir: *“Yetiştirilecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekleri tahsilin hududu ne olursa olsun, en evvel ve her şeyden evvel Türkiye'nin İstiklaline, kendi benliğine, ananet-i milliyesine düşman olan bütün anasır-ı mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir. Beynelminel vaziyet-i cihana göre, böyle bir cidalin istilzam eylediği anasır-ı ruhiye ile mücehhez olmayan fertlere ve bu mahiyette fertlerden mürekkep*

⁷⁵ Perin, **a.g.e.**, s. 53, 55.

⁷⁶ Sayılı, *“Atatürk...”*, s. 6.

*cemiyetlere hayat ve istiklal yoktur.”*⁷⁷ Atatürk’ün bu ifadesi ise onun kültür anlayışının milli karakterli olduğu ve yetişecek olan yeni nesillere öncelikle milli kültürün öğretilmesi gerektiğini göstermektedir. Atatürk; vatanı kurtardıktan sonra görünüşte işleri devlet arkadaşlarına yaptırmak suretiyle kendisi daha başka şeylerle meşgul olma hali içine girmiştir. Türkiye’nin mukadderatıyla ilgili olan dış politikayı hiçbir zaman bırakmamakla birlikte, iç politikayı arkadaşlarına devretmiş, kendisi ise kültürle doğrudan doğruya meşgul olmuştur. Atatürk’ün tarihi akşam yemeği sofralarındaki baş konu, Türk kültürünün çeşitli konularının münakaşasıdır. Atatürk bizzat Cumhuriyetin oturmasından sonra bütün faaliyetini sanki bir kültür adamı imiş gibi kültür politikasına istikamet vermek meşgalesiyle geçirmiştir.⁷⁸ Ülkenin düşman işgalinden temizlenmesinden sonra 1923 yılında bir yabancı gazetecinin Atatürk’e yönelttiği “*İşte memleketi kurtardınız. Şimdi ne yapmak istersiniz?*” sorusuna Atatürk, “*Maarif vekili olarak milli kültürü yükseltmeğe çalışmak en büyük emelimdir.*”⁷⁹ Şeklinde cevap vermiştir. Bu açıdan bakıldığında 3 Mart 1924 tarihli “*Tevhid-i Tedrisat Kanunu*” ile Türkiye’de mevcut her derecede okul Maarif Vekâleti’nin yönetim ve denetimine tabi kılındığı gibi özellikle Türkçe, Tarih-Coğrafya ve Yurt bilgisi derslerinde programları giderek millileştirilmiştir.⁸⁰ Atatürk; Milli Eğitimi, milli kültür temeli üzerine kurmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı’na Atatürk zamanında “*Kültür Bakanlığı*” adının verilmesi de bunun açık bir göstergesidir.⁸¹

⁷⁷ Ercümen Kuran, “*Atatürk’ün Kültür Siyaseti*”, *Atatürkçülük Üzerine Denemeler*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1981, s. 60.

⁷⁸ Ergin, “*Atatürk ve...*”, s. 75.

⁷⁹ **Tarih IV (Türkiye Cumhuriyeti)**, Devlet Matbaası, İstanbul 1931, s. 247.

⁸⁰ Kuran, “*Atatürk’ün...*”, s. 60.

⁸¹ Sayılı, “*Atatürk...*”, s. 7.

İlk kez Ziya Gökalp ile başlayan kültürün millileştirilmesi fikri Atatürk'ü de etkilemiştir. Atatürk döneminin içine alan evrede kültür politikalarındaki esas amaç, Türk kültürünün yabancı etkisinden arındırılması olmuştur. Dolayısıyla kültürde bir yanda millilik ve milliyetçilik diğer yanda laiklik eksenli politikalar takip edilmiştir.⁸² Atatürk'ün gerçekleştirdiği inkılâplar, Türk toplumunu çağdaşlaştırmak ve Türkleştirmek hedefini taşımaktadır. Onun 1930 yılına kadar ki icraatında Türk düşünürü Ziya Gökalp'ın tesiri açık bir şekilde ortadadır. Gökalp'ın; Türkleşmek, Muasırlaşmak ve İslamlaşmak şeklinde adlandırılan üçlü prensibinin ilk ikisi bu yıllarda Atatürk'ün başardığı inkılâp hareketlerinde kendisine ilham kaynağı olmuştur. Ancak, Atatürk İslamlaşmakta laiklik prensibini benimsemiştir. Dine saygılı olmakla birlikte, Türk toplumunun çağdaşlaşmasını engelleyen her türlü manevi baskıyı, cesurca bertaraf etmesini bilmiştir. 1928 Kasım'ında Arap harfleri yerine Türk alfabesinin kabulü kültürü millileştirmek yolunda atılmış önemli bir adımdır.⁸³ Atatürk bir yandan Türk adet ve geleneklerine değer verir ve onların titizlikle korunmasını isterken öte yandan Türk milletinin devamlılığını sağlayan ve Türk kültürünün iki büyük unsurunu meydana getiren Türk dili ile Türk tarihine de çok önem vermiştir. Türk dilinin zenginleşmesi, milli tarihin incelenmesi, unutulmuş eski Türk kahramanlarının ve kültür hazinelerinin araştırılıp ortaya çıkarılması için çalışanların başında Atatürk vardır.⁸⁴ Atatürk'ün; Türk dili, Türk tarihi ve Türk kültürü konularında araştırma ve çalışma yapmak üzere kurduğu ilk kurum "*Türkiyat Enstitüsü*"dür.⁸⁵ Atatürk'ün eski çağlardan başlayarak Türk kültürünün çeşitli

⁸² Kadir Şeker, "*İnönü Dönemi Kültür Hayatı (1938-1950)*", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış doktora tezi), Isparta 2006, s. 4, 5.

⁸³ Kuran, "*Atatürk'ün...*", s. 60, 61.

⁸⁴ Özbacı, "*Atatürk ve Milli...*", s. 675.

⁸⁵ 1924 yılında Atatürk'ün direktifi ve kendi imzası da bulunan bir Bakanlar Kurulu kararı ile İstanbul Darü'l-fünunu'na bağlı olarak kurulmuş olan Türkiyat Enstitüsü, Türk dili ve Türkiyat çalışmalarına devletçe verilen

kollarında araştırma ve yayınlar yapmak amacıyla bir enstitü kurma düşüncesi cumhuriyetin ilanından çok değil dört beş gün sonra ortaya çıkmıştır. Savaştan yeni çıkmış Türkiye Cumhuriyeti'nin kıt bütçesinden ödenek ayrılarak enstitü kurulmuştur. Türkiyat Enstitüsü'nün kuruluşu, hutbenin Türkçe okutulması, Atatürk'ün daha sonra dil ve tarih alanlarında yapacağı çalışmaların ilk işaretleri olmuştur.⁸⁶

Atatürk, 1930'lu⁸⁷ yıllarda milli kültür meseleleriyle yakından ilgilenmiştir. Çünkü ümmet toplumundan ulus toplumuna geçişte, tarih ve dil birliğinin sağlanması gereklidir. Bunun bilincinde olan Atatürk tarih ve dil konularında araştırma yapmak üzere birer cemiyet kurulmasını düşünmüştür. Bu itibarla Türk tarihi ile ilgili bilimsel çalışmalar yapmak üzere önce 1931 Nisan sonralarında daha sonra Türk Tarih Kurumu adını alacak olan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kurularak Türklerin en eski çağlardan beri yarattıkları medeniyetlerin araştırılmasına hız verilmiştir.⁸⁸ Atatürk'ün bizzat katıldığı çalışmalar, Türklerin kuraklık sebebiyle Orta Asya'daki anayurtlarından her yöne göç ettikleri ve gittikleri ülkelere medeniyet götürdükleri

değerin ilk önemli göstergesidir. Zeynep Korkmaz, “Cumhuriyet Devrinde Türk Dilindeki Gelişmeler”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C.1, TDK Yayınları:629, Ankara 1995, s. 913.

⁸⁶ Şükrü Haluk Akalın, “Atatürk'ün Dil Politikası”, **Bal-Tam/Türklük Bilgisi**, Yıl:1, S.1, Eylül 2004, s. 29.

⁸⁷ 1930'ların başında dil ve tarih tezleri insanlık tarihinin medeniyet kurucu ve taşıyıcı olan bir millet olarak konumlandırılırken, Türkçeyi yeryüzünün tüm dillerinin kökeninde görmüş, diğer yandan da 1931 yılında Türk Ocakları'nın kaldırılmasıyla CHF'ye bağlı olan Halkevleri ve Kırsal alanda Halkodaları kurulmuştur. Amacı milli birliği sağlamak olan bu kuruluşlar 1932-1950 arasında 478 Halkevi ve 4322 Halkodası halinde teşkilatlanmıştır. 1932-1942 yılları arasında Halkevlerinde 23.750 konferans verilmiş, kitaplıklarından yararlananların sayısı 2,5 milyon üzerine çıkmıştır. Neşe G. Yeşilkaya, “Halkevleri”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, C.2, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 115.

⁸⁸ Şükrü Haluk Akalın, “Türkiye Cumhuriyeti'nde Türkçe; Yazı ve Dil Devrimi”, **Türkler**, C.18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 33; 1930'lu yıllardaki Türk milliyetçiliği Türk tarihinin önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Ülkeyi yöneten CHP'nin iktidar tekeli sağlamaştırmaya başladığı 1931 senesiyle Atatürk'ün vefat ettiği 1938 senesi arasında Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisi ile Türklerin şanlı bir ulus olduğu düşünsel bir önem kazanmıştır. Devletin otuzlardaki milliyetçilik uygulamaları, ırkın ulus ile eşanlamlı olduğu 19. yüzyıldaki geleneksel tavrı hatırlatmaktadır. 20. yüzyılın başlarında Nazizm ve diğer ırkçı ideolojiler, biyoloji, genetik, şecere ve fiziksel özellikler gibi kıstasları kullanarak ırk terimini dönüştürmüştür. Irk ve milliyetin eşanlamlı olarak kullanıldığı Türk Tarih Tezi'nde ve Güneş Dili Teorisi'nde görülebilen ırk fikri de buradan kaynaklanmaktadır. Soner Çağaptay, “Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, C.4, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 245, 260.

nazariyesine dayanmaktadır. Türkleri barbarlıkla itham eden Batı dünyasına karşı Atatürk'ün haklı tepkisi olarak ortaya atılan Türk Tarih Tezi şimdiye kadar kesin olarak ispatlanmamakla birlikte tezin bir gerçek payı taşıdığı muhakkaktır. Bundan başka Türk Tarih Tezi gençlerde milli şuuru pekleştirmiş ve kendine güven hissini artırmış olmakla büyük fayda sağlamıştır.⁸⁹ Türk dilinin, Türk tarihi ile sıkı bir ilişkisi vardır. Türk tarihi nasıl Osmanlı Tarihi'nden ibaret değilse Türk dili de yalnız Osmanlı dilinden ibaret değildir. Onun da Türk tarihine koşut olarak, çok daha gerilere ve devirlere uzanan tarihi vardır. Bu nedenle Türk tarihi gibi Türk dilinin de zengin kaynaklarının bulunup işlenmesi ve gün ışığına çıkarılmasını gerekli kılmıştır.⁹⁰ Hiç şüphesiz ki dil bir toplumun gerçek bir ulus ve devlet oluşturabilmesinin vazgeçilmez koşuludur. Bir dilin özgünlüğü ve zenginliği, o ulusun uygarlık düzeyinin de önemli bir göstergesidir. Benzer bir ifade ile dil, bir ulus oluşturan halkın toplumsal kültürün sözel ve yazınsal anlatımının gücünü ve uygarlığının düzeyini belirler.⁹¹ Bu itibarla dil ulusun kimliğinin açık bir ifadesidir. Bireyin nereye ve hangi ulusa ait olduğunun en önemli belirleyicisi durumundadır. Çünkü dil, sadece kelime yığını, gramer kuralları veya sadece bir anlaşma aracı değildir. Her ulusun dili, o ulusun tarih sahnesinde yer almasıyla birlikte, etkinliğini göstererek ait olduğu toplumun kimliğini belirler. Türk dilinin önemini Atatürk şu şekilde ifade etmiştir: *“Türk milletinin dili, Türkçedir. Türk dili dünyada en güzel en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk, dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır. Türk dili, Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk milleti, geçirdiği nihayetsiz felaketler içinde, ahlakını, ananelerini, hatıratlarını, menfaatlerini, kısacası, bugün kendi milletini yapan her şeyinin, dili sayesinde*

⁸⁹ Kuran, “Atatürk'ün...”, s. 60.

⁹⁰ Zeynep Korkmaz, “Atatürk ve Dil Devrimi”, **Türkler**, C.18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 58.

⁹¹ Mahir Mazhar Erüreten, **Kemalizm Çağdaş Devlet-Çağdaş Toplum**, Sistem Yayınevi, İstanbul 1998, s. 159.

korunduğunu görüyor. *Türk dili, Türk milletinin kalbidir.*"⁹² Atatürk'ün dil ve kültür alanında gerçekleştirdiği ilk büyük atılım "*Yazı Devrimi*"dir. Yıllardır tartışılan ve bir türlü çözülemeyen yazı sorunu birkaç aylık çalışma sonucunda yapılan "*Yazı Devrimi*" ile çözülmüştür. Atatürk, Birinci Türk Tarih Kurultayı'nın son günü Dil konusunda çalışmalar yapmak üzere Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulması için talimat vermiştir. Cemiyetin kurucuları ve yapacağı işler o gece belirlenmiş, ertesi gün 12 Temmuz 1932 günü Türk Dili Tetkik Cemiyeti⁹³ kurulmuştur.⁹⁴ TDTC tarih çalışmaları ilerledikçe dil bilgisine olan ihtiyacın kendini daha fazla hissettirmesi, özellikle eski dönemler söz konusu olunca Türklerle ilişkisi olduğu ortaya çıkan kavimlerin dillerine Türkçeden geçmiş sözcükler ile henüz kökenleri bilinmeyen bazı toplulukların dillerinde görülen ve Türkçeye benzeyen kelimelerin asıllarını araştırmanın gerekliliği üzerine, kısaca karşılaştırmalı dil bilgisinin lüzumu sonucu ortaya çıkmıştır. Türk tarihi ve Türk dili çalışmalarında Türklere önyargı ile bakan yabancı eserlerde verilen bilgilerin esas alınamayacağı düşünülmekle birlikte birinci elden kaynakların toplanması ve incelenmesi⁹⁵ bunlara paralel olarak, tarihini yakından tanımak, milli kültürün kaynaklarını araştırarak onu bütünüyle ortaya çıkarmak arzu ve düşüncesi Atatürk'e Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nu⁹⁶ 9 Ocak 1936 tarihinde ise Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni⁹⁷ bir milli kültür müessesesi olarak kurdurtmuştur.⁹⁸

⁹² Dursun Yıldırım, "*Mustafa Kemal Atatürk'ün Kültür Anlayışı ve Tam Bağımsızlık Stratejisi Üzerine*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XIII, S.39, Kasım 1997, s. 953, 954.

⁹³ Türkçeyi yabancı dillerin tesirinden kurtarmak maksadıyla faaliyete geçen bu cemiyet, Türk Dil Kurumu adını aldıktan sonra da çalışmalarını sürdürmüştür. Kuran, "*Atatürk'ün...*", s. 60.

⁹⁴ Akalın, "*Atatürk'ün Dil...*", s. 29.

⁹⁵ Uluğ İğdemir, **Yılların İçinden**, TTK Yayınları, Ankara 1976, s. 25, 26.

⁹⁶ Özbacı, "*Atatürk ve Milli...*", s. 677.

⁹⁷ Atatürk'ün düşüncesine göre bu fakülte, Türk dili, tarihi ve coğrafyası alanlarında yüksek seviyede öğretim yapacak, memlekete değerli bilim adamları yetiştirecektir. Ercümen Kuran, "*Atatürk'ün...*", s. 62.

⁹⁸ Atatürk, Tarih Tezi'nde acele ortaya atılan iddiaların kaynaklara göre bilimsel metodlarla gözden geçirilmesi ve bu bilim dallarında Türk uzmanlarının yetişmesi için bir bilim merkezi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin kuruluşunu emretmiştir. Oraya tanınmış arkeolog Von der Osten'i, Hitit, Sümer ve Akad tarihini çivi yazılı

1932 yılında Atatürk'ün direktifleri ile kurulup 1951 yılında devrin iktidar partisi tarafından kapatılincaya⁹⁹ kadar önemli görevlerde bulunan kuruluşlardan biri de “Halkevleri”dir.¹⁰⁰ Dil ve Tarih konularında Gökalp'ın görüşlerinden epeyce ayrılan Atatürk, İttihat ve Terakki devrinin yadigârı Türk Ocakları'nı kapatıp 1932 yılı başlarında Halkevlerini¹⁰¹ açtırmıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesi sonunda muhalefetin sanıldığından kuvvetli olduğu anlaşılmış, yeni Türk Devleti'nin dayandığı ilkelerin, halka ve özellikle gençlere yayılmasını¹⁰² gerekli kılmıştır. Cumhuriyet okullarının yanı sıra şehir ve kasabalarda Halkevleri, köylerde “Halkodaları” gösterdikleri kültür ve sanat faaliyetleriyle Atatürk'ün milliyetçi ve

kaynaklardan inceleyen tanınmış Alman uzmanları (E. Landsberger, H. Güterbock) ayrıca, tarihte Türklerin yayıldığı ve devlet kurduğu bölgelerin dünyaca tanınmış otoritelerini fakülteye hoca olarak çağırıştır. (Sinoloji'de Von Gabain, Hindoloji'de W. Ruben, Hungaroloji'de Rasonyi). Birinci Türk Tarih Kongresi'nde Z. Velidi bir bilim adamı olarak çekinmeden eleştirilerini yapmakla kuşkusuz, Türk ilmi için son derece önemli kararların verilmesinde etken olmuştur. DTCF bugün dünyaca tanınmış Türk arkeolog, hitotolog, Sümerolog, antropolog ve tarihçilerin yetiştiği bir bilim merkezi olma rolünü hakkıyla yerine getirmiştir. İşte DTCF'yi Atatürk bu maksatla, dil, tarih, coğrafya ve düşününsel kültür alanlarında ilk elden araştırmalar yapabilecek Türk bilginlerinin yetiştirilmesi amacıyla kurulduğu açıkça görülür. Türk Tarih Kurumu'na bu alanlarda yetişmiş genç uzmanlar üye seçilmiş, onlar Kurum'a bilimde dinamik bir ruh ve doğrultu kazandırmışlardır. Halil İnalcık-Bahaeddin Yediyıldız, “Türkiye’de Osmanlı Araştırmaları”, **XIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 4-8 Ekim 1999) Kongreye Sunulan Bildiriler**, I. Cilt, TTK Yayınları, Ankara 2002, s. 38; Aydın Sayılı, “Atatürk, Bilim ve Üniversite”, **Belleten**, (Atatürk Özel Sayısı) C.LII, S.204, Kasım 1988, TTK Basımevi, Ankara 2001, s. 1103; Burada şu nokta da belirtilecek olursa, Türk Tarih Tezi'ne ve Güneş-Dil Teorisi'ne yakından bakıldığında, filoloji ve arkeoloji eğitiminin Türk tarihine ilişkin birincil kaynakların okunması ve bu dillerle Türkçe arasındaki ilişkilerin araştırılması amacıyla kurulduğu açıkça görülür. Suavi Aydın, “Cumhuriyet’in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü: Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Kemalizm**, C.2, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 353.

⁹⁹ Mahmut Şakiroğlu, “Atatürk Dönemi Kültür Çalışmaları”, **Türk Dili**, Yıl:35, C.L, S.407, Kasım 1985, s. 291.

¹⁰⁰ Bahattin Demirtaş, “Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler”, **Akademik Bakış**, C.1, S.2, Yaz 2008, s. 166.

¹⁰¹ Her konuda öğrenmeyi ve araştırmayı, bilgileri tazelemeyi ve hatta çağdaş şartlara uydurmayı çok iyi bilen Atatürk bu konuda da dünyadaki gelişmeleri izlemiş ve yaratılan halk ve gençlik teşkilatı için bilgiler toplanmasını istemiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın bitimini izleyen yıllarda başlayıp 1929 yılında en kötü yılını yaşayan büyük dünya bunalımı sırasında demokrasi ile yönetilen ülkelerde patlak veren sosyal sarsıntılar, siyasi gelişmeler yaratmıştır. Totaliter rejimlerle yönetilen ülkelerde ise toplulukları disiplin altında tutmak için çeşitli dernekler meydana getirilmiştir. Bu tarz kuruluşlar yeni planlanan Halkevi için örnek alınmıştır. Yönetmenlikleri getirilerek incelenmiş ve kendi bünyemize uygun olanların seçimine dikkat edilmiştir. En belirgin husus, örnek alınan ülkelerde uygulanan vurucu ve yıkıcı güçlerin ve gençlik teşkilatının bulunmamasıdır. 1. Dil, Edebiyat, Tarih; 2. Güzel Sanatlar; 3. Temsil; 4. Spor; 5. Sosyal Yardım; 6. Halk Dershaneleri ve Kurslar; 7. Kütüphane ve Yayın; 8. Köycülük; 9. Sergi ve Müze. Gibi dokuz koldan oluşan Halkevi'nin belirli bir kültür ortamı yaratarak vatandaşlar arasında açık bir hale gelen bilgi ve kültür uyumsuzluğunu çözüme kavuşturulması amaçlanmıştır. En önemli görevi de büyük bir kısmı okuryazar olmayan topluma alfabeyi öğretip memleket düzeyinde kitap, dergi, gazete ve diğer yayınların okunmasını sağlayacaktır. Şakiroğlu, “Atatürk Dönemi...”, s. 293-295.

¹⁰² İsmet İnönü, Halkevleri sayesinde ülkede takip edilen kültür politikası hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: “Bu vasıta ile ilim ve fenni, güzel sanatları yaymak bu memleketin siyaseti, iktisadiyatı hakkında en yeni ve en doğru malumatı ortaya dökmek amaçlanmıştır”. Kadri Kaplan, “Halkevlerinin Doğuş Bilinci ve Tarihsel Görevi”, **Atatürk ve Halkevleri**, TTK Basımevi, Ankara 1974, s. 42, 44.

medeniyetçi fikirlerini yetiştirmekte olan nesillere sevdirmiştir.¹⁰³ Böylece Halkevleri, Atatürk'ün aydınlanma inkılâbını yaşayan ve yaşatan kurumlar olmakla beraber zor bir görevi üstlenmişlerdir. Bu işlevini kitaplıkların oluşturulması, sanat ve kültür etkinlikleriyle kitlelere taşıyarak Anadolu insanını kültürel yönden kalkındırmaya çalışmıştır.¹⁰⁴ Atatürk, hayatının son on yılında kültürel gelişmelere daha fazla önem vererek Halkevleri, Dil ve Tarih Cemiyeti ile yakından ilgilenmiştir.¹⁰⁵

Atatürk dönemini içine alan evrenin kültür politikasının temel öğelerini şöyle belirlenebilir: Cumhuriyetin ilk büyük kültür atılımlarından biri olan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Öğretim birliği gerçekleşmiştir.¹⁰⁶ Laik kültüre aykırı olan medreseler, tarikatlar, tekke ve zaviye gibi eski kurumların kapatılarak kaldırılması sağlanmış, bu itibarla bilime önem verme doğrultusunda Dogmatik düşünce yerine bilim ve bilimsel düşünce ön plana alınarak en gerçek yol gösterici olarak bilim kabul edilmiştir. Çağdaş hukuk sistemine geçişle Şeriat hukukunun yerini modern hukuk düzeni ve Medeni Kanun almıştır. Kadın hakları ile kadınlara siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik haklar kazandırılmıştır. Kültürün millileşmesi ve geniş halk tabanına yayılması için Atatürk'ün önemle üzerinde durduğu konulardan birisi alfabe değişikliği yani 1928 yılında gerçekleştirilen "*Harf İnkılâbı*"dır.¹⁰⁷ Yeni Türk alfabesinin kabulü ile birlikte artık yazı herkese ulaşabilen, kolay kullanışlı bir kültür

¹⁰³ Kuran, "*Atatürk'ün...*", s. 60, 61.

¹⁰⁴ Ali Nejat Ölçen, **Halkevleri**, İnönü Vakfı Yayınları, Ankara 2001, s. 14.

¹⁰⁵ Bu durumun nedeni ise yıkılış dönemi boyunca, toplumda ve özellikle aydınlar arasında oluşan aşağılık duygusunun ancak, güçlü bir milli kimlikten sonra bertaraf edileceğini düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Politikada 45 Yıl**, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 106.

¹⁰⁶ 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ülkedeki yerli ve yabancı bütün okullar için uygulanmıştır. Bu kanunun çıkarılmasındaki amaç eğitimde ikililiğe son vermektir. Bu kanunla birlikte artık modern eğitim sisteminin temelleri atılmış, ülkedeki bütün okulların yönetimi MEB'e verilmiştir. Özkan İzgi, "*Atatürk'ün Eğitim Politikası ve Yabancı Okullar Sorunu*", **Üçüncü Uluslar arası Atatürk Sempozyumu**, I, Ankara 1998, s. 562.

¹⁰⁷ Nilgün İnce, "*Türk İnkılâplarında Kültürün Önemi*", **4. Uluslar arası Atatürk Kongresi**, II, Ankara 2000, s. 834, 835.

aracı haline gelmiştir.¹⁰⁸ Modern tarih anlayışı ile birlikte Türk tarihinin öz kaynaklarına yöneliş başlamış, bu itibarla ulusal bilinç ağırlık kazanırken bu amaçla da 1931 yılında Türk Tarih Kurumu kurulmuştur. Dil Devrimi sayesinde Türk dilinin öz kaynaklarına dönmesi, bağımsızlığına kavuşması sağlanmakla birlikte ulusal benliğe dönüş gerçekleşmiştir. Bu amaç doğrultusunda 1932 yılında Türk Dil Kurumu kurulmuştur. Kültür ve eğitimde halkçılık ilkesi doğrultusunda hareket edilmiştir. Bu temel anlayış doğrultusunda Millet Mektepleri ile Halk Odaları açılmış ve çok yönlü kültürel çalışmalar hız kazanmıştır. Güzel sanatlara değer verilmesi ise ayrı bir yer tutmaktadır. Bu konuda da tabular yıkılmış, sanatın her çeşidine ve sanatçıya büyük değer verilerek kültür ve sanat kurumları açılmıştır. Böylece yepyeni bir eğitim ve öğretim anlayışı ile Cumhuriyetle birlikte Türk ulusunun ve ülkenin temel ihtiyaçları göz önünde tutularak eğitim sistemi düzenlenmiş, bunun sonucu olarak ilkokuldan üniversiteye kadar tüm eğitim-öğretim kurumları yeniden ele alınmıştır. Darülfünun kapatılarak 1933 yılında İstanbul Üniversitesi kurulup, Avrupa üniversiteleri düzeyinde örgütlenilmiş ve Avrupa'dan bilim adamları getirtilmiştir. Ankara'da yüksek okullar ve fakülteler açılmaya başlanmıştır. Ankara Hukuk Fakültesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ziraat Fakültesi, Gazi Eğitim Enstitüsü bunların başlıcalarıdır. Ayrıca, İstanbul Şehir Tiyatroları, Ankara Devlet Konservatuvarı, Devlet Tiyatroları gibi temel kültür kurumları açılmıştır.¹⁰⁹ Bütün bunlar da göstermektedir ki Atatürk'ün ve dönemin kültür anlayışının; toplumsal anlamda ulusun her türlü yabancı etkilerden uzak,

¹⁰⁸ Atatürk, Erzurum Kongresi'nin bittiği akşam 8 Ağustos 1919 günü, Mazhar Müfit Kansu'ya Kurtuluş Savaşı'nın tamamlanıp, bağımsızlığın kazanılmasından sonra yapacağı inkılâpları yazdırırken, beşinci sırada yapılacak inkılâp olarak, Latin harflerinin kabul edilmesini söylemiştir. İnan, **Türkiye Cumhuriyeti...**, s. 182.

¹⁰⁹ Cavit Kavçar, "*Atatürk'ün Kültür Alanında Yaptığı Yenilikler*", **Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.14, S.1-2, 1981, s.31-39; Cavit Kavçar, "*Atatürk ve Kültür Reformu*", **Ankara Üniversitesi'nin 60. Kuruluş Yılı Armağanı**, AÜ Basımevi, Ankara 2006, s. 281-288.

çağdaş bilim yolunda, özgür bağımsız bir ortam içerisinde, kaynağını kendi özünde bulan uygar eserler meydana getirmek noktasında odaklandığı söylenebilir.¹¹⁰

1938’de vefatına kadar on beş yıl süren cumhurbaşkanlığı süresince Atatürk, sağlam temelli bir kültür siyaseti uygulamıştır. Bu itibarla 1923-1930 yılları arasında giriştiği inkılâpların, 1930’larda iyice yerleşmesini sağlamıştır. Bu yıllarda Türk İnkılâbı’nın milliyetçi ve akılcı ilkelerini ilmi esaslara oturtmaya özel bir gayret sarf etmiştir. Atatürk’ün Türk dili ve tarihi araştırmalarına önem verışı milli kültürden yoksun bir toplumun, iktisadi kalkınmasını gereği gibi başaramayacağı, bilincinde olmasından kaynaklanmaktadır.¹¹¹ Bütün bunlar da Atatürk’ün kültürcü, milli kültürcü ve yüksek Türk kültürüne değer veren bir insan hüviyetini karşımıza çıkarmaktadır. Bu durumu ise Atatürk’ün şu ifadeleri ile açıkça görülür:

“Türkiye Cumhuriyetinin temeli kültürdür. Bu sözü burada ayrıca izaha lüzum görmüyorum. Çünkü bu, Türkiye Cumhuriyetinin okullarında birçok vesilelerle eser halinde tespit edilmiştir.

“Kültür, okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden mana çıkarmak, intibah almak, düşünmek, zekâyı terbiye etmektir.

“Yine insan enerjisi ile ve fakat tabiatın ona iltifat edildikçe tükenmez yardımıyla, yükselen, genişleyen insan zekâsı, hudutsuz kavrayış anlamında ‘insanım’ diyen bir vasf-ı mahsusu olur.

“İnsan, hareket ve faaliyetin, yani dinamizmin vasfında insan olabilmek için bir esasi unsurdur.

¹¹⁰ Ahmet Haluk Yüksel, “Atatürkçü Düşünce Sistemine Dayalı Toplumsal Kültür Anlayışı ve Kültürel İletişim”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.4, 1989, s. 592.

¹¹¹ Kuran, “Atatürk’ün...”, s. 62.

“Bunu kısaca izah edelim: Kültür, tabiatın yüksek feyizleriyle mesut olmaktır. Bu ifade içinde çok şey mündemiçtir. Temizlik, saflık, yükseklik, insanlık vs. Bunların hepsi insanlık vasıflarındandır. İşte kültür kelimesini mastar şekline soktuğumuz zaman, tabiatın insanlara verdiği yüksek vasıfları, kendi çocuklarına, hafidlerine ve atisine vermesi demektir.

“Buraya kadar anlatmak istediğimiz, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti çocukları kültürel insanlardır. Yani hem kendileri kültür sahibidirler. Hem de bu hassayı muhitlerine ve bütün Türk milletine yaymakta olduklarına kanidirler.”¹¹²

I. 2. İnönü’nün Kültür Siyaseti ve Dönemin Kültür Politikaları

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı olan Mustafa Kemal Atatürk’ün 10 Kasım 1938 tarihinde ebediyete intikalinden bir gün sonra TBMM Türkiye Cumhuriyeti’nin ikinci Cumhurbaşkanı olarak İsmet İnönü’yü seçmiştir.¹¹³ İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra 26 Aralık 1938 tarihinde gerçekleşen CHP’nin Olağanüstü Parti Kongresi’ne 375 milletvekili ile birlikte 216 delege¹¹⁴ katılmış, İnönü’nün yaşadığı sürece başkan seçilmesi için parti tüzüğü değiştirilmiştir. Atatürk; partinin kurucusu, “*Ebedi Şef*”i ilan edilirken¹¹⁵ aynı kongrede İsmet İnönü oy birliği ile partinin değişmez Genel Başkanı ve “*Milli*

¹¹² Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, (Yeni Baskıyı Hazırlayan: Arı İnan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007, s. 374, 375.

¹¹³ 348 kişinin iştirak etmiş olduğu Reisicumhur intihabı sonucunda 348 oyla müttefikan Malatya mebusu olan İsmet İnönü Reisicumhur intihab edilmiş ve aynı gün and içerek bu göreve başlamıştır. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: V, C.27, Üçüncü İnikad, 11-XI-1938, s. 17; Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, II. Cilt, On Birinci Özel Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011, s. 24; Cumhurbaşkanı seçiminde İnönü, TBMM’de bulunmamış, seçimin tamamlanmasından sonra Meclis’e gelerek yemin etmiştir. Cemil Koçak, “*Siyasi Tarih (1923-1950)*”, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Cem Yayınevi, İstanbul 2000, s. 162, 163.

¹¹⁴ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, II. Cilt, On Birinci Özel Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011, s. 37, 38.

¹¹⁵ Ahmad, “*Türkiye’nin Cumhuriyet Dönemi...*”, s. 1994.

Şef”¹¹⁶ unvanını¹¹⁷ alarak bir kurum statüsü kazanmıştır. Bundan böyle 1945’teki siyasal değişiklikler kadar partinin aldığı monolitik biçim de “tek parti, tek millet, tek şef” sloganında açıkça dile getirilmiştir.¹¹⁸

İsmet İnönü döneminde vuku bulan İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye¹¹⁹ non-belligerent yani savaşmayan ülkelerdendir. Türkiye, Birinci Dünya Savaşı’ndaki ağır hataları ve adeta boş özelemlerle savaşa katılması sebebiyle bu sefer aşırı ihtiyatkârlıkla savaşın dışında kalmış, savaşa girmek ve Almanya’ya harp ilan etmek için son aylara kadar beklemiştir.¹²⁰ Türkiye savaşa fiilen katılmadan İkinci Dünya Savaşı’nı galip devletlerden biri olarak bitirmiştir.¹²¹ Savaş sonrası dönemde bilhassa Rusya’nın, Çarlık döneminin Türkiye’nin stratejik önemi haiz yerleri üzerindeki tarihi emellerini yeniden ve ısrarla gündeme getirmesi devlet yönetimini müttefikler aramaya sevk etmiştir. Bu ortamda Türkiye’nin işbirliği yapabileceği ülkeler çok partili sistemlerle, demokratik anlayışla yönetilen devletlerdir.¹²² 1945’te görülen gerçek şudur: 1923’ten beri istikrarı sağlayan siyasal ittifak bozulmuş;

¹¹⁶ İsmet İnönü için Türk basınında “*Milli Şef*” ifadesi ilk kez 13 Kasım 1938’de Bugün gazetesinin başyazarı Ali Naci Karacan tarafından şu şekilde kullanılmıştır: “*Millet Meclisi Atatürk’ten sonra onun eserini en iyi koruyacak, devam ettirecek halefini ittifakla seçti. Ve Atatürk’ün en yakın zafer ve inkılâp arkadaşı İsmet İnönü’yü, devletin en yüksek vazifesi başına getirerek, yeni Milli Şef’ini tayin etti.*” Aydemir, **a.g.e.**, s. 29.

¹¹⁷ **a.g.e.**, s. 37, 38.

¹¹⁸ Ahmad, **a.g.m.**, s. 1994.

¹¹⁹ Bu yılları İsmet İnönü şöyle dile getirmiştir: “*Atatürk’ün ayrılışından kısa bir süre sonra İkinci Dünya Harbi patladı. Atatürk’ün bıraktığı cumhuriyet o kadar sağlam işledi ki altı sene süren dünya harbi birçok devleti uçuruma götürdüğü halde, Türkiye bu hengameden selametle çıktı. Eğer rejim sağlam temellere dayanmış olmasa idi, eğer devrimler köksüz bulunsaydı. Böyle bir netice alınmaz, baş gösteren ve baş gösterecek çeşitli cereyanlar memleketi mutlaka felakete sürükler, ona ve buna gülen savaş şansları tehlikeli karışıklıklar doğururdu. Ama Cumhuriyet, Atatürk ilkeleri etrafında birlik ve beraberlikle devam etmiştir.*” İsmet İnönü, **Aziz Atatürk**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1963, s. 8, 9.

¹²⁰ Bu savaş ilanı da dünyayı yeniden inşa etmek durumunda olan “*Batılılara katılmak ve dünya savaşı sonunda ‘Nazi Almanya’sına yeterince karşı olmamak’*” töhmetinden kurtulmak için olmuştur. İlber Ortaylı, **Türkiye’nin Yakın Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 90.

¹²¹ Türkiye Birinci Dünya Savaşı’nda olduğu gibi İradesizlik göstermemiştir. Böylece Cumhuriyetin getirdiği değerler ve kazanımlarda korunmuştur. Mustafa Baltacıoğlu, “*İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası*”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006, s. 461.

¹²² Türkiye, Birleşmiş Milletlerin kuruluş kararının verildiği San Fransisko Konferansına gönderdiği temsilcisi vasıtasıyla çok partili hayata geçiş kararında olduğunu muhtemel müttefiklerine duyurmuştur. Türk Siyasi hayatında çok partili hayati kalıcı hale getiren ve seçimle iktidarın değiştirilebileceğini gösteren DP’nin kuruluşunda Meclis tartışmaları belirleyici bir yer tutmuştur. Cezmi Eraslan, “*Atatürk’ten Sonra Türkiye’nin İç Politikası*”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006, s. 533.

savaşında sona ermesiyle yeni bir politik denge oluşturulması gereksinimi ortaya çıkmıştır. Bu noktada İnönü, değişimin gerekliliğini fark etmiş; Kasım 1945'te yaptığı Meclis'i açış konuşmasında tek parti sisteminin, zamanın değişen koşullarına uymasını sağlayacak önemli politik değişimler ve düzenlemeler yapmaya hazır olduğunu belirtmiştir. Sistemdeki en büyük eksikliğin bir muhalefet partisinin olmayışından kaynaklandığını kabul eden İnönü; ülkenin demokrasi ve hürriyet atmosferine ihtiyaç duyduğunu göz önüne alarak, bir başka siyasal partinin daha kurulabileceğini dile getirmiştir. İnönü'nün bu ifadesi ise Türkiye'nin siyasal gelişmesinde dönüm noktasının habercisi olmuştur.¹²³ Böyle bir ortamda belli esaslar çerçevesinde Cumhurbaşkanı ile mutabık kalındıktan sonra Demokrat Parti¹²⁴ kurulmuştur. Bu durum ise kaçınılmaz bir şekilde birtakım değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. DP muhalefeti kadar Batı'dan gelen manevi ve ekonomik baskının da bir sonucu olarak CHP hükümeti siyaset iklimini liberalleştirmek zorunda kalmıştır. Parti içinde “*Milli Şef*” ve “*Değişmez Başkan*” unvanları 1946 Mayıs'ında kaldırılmış, İnönü, başkanlığı sürmekle birlikte her dört yılda bir parti kongresince seçilmeye başlanmıştır.¹²⁵ 1950 seçimleri öncesinde İnönü'nün İzmir'deki şu sözleri iktidarının son günlerinin habercisi olmuştur: “*Bir gün memleketim bana: “Artık senin vaktin geçti!” dediği gün, minnettar olacağım. Seçimlerin neticesi ne olursa olsun kadere boyun egeceğiz...*”¹²⁶ 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlerin sonucu CHP yönünden tam bir hüsrana olmuştur. Böylece 27 yıllık bir iktidar hayatından sonra CHP'nin iktidarı sona ermiştir. 17 Mayıs günü CHP örgütüne yayımlanan bir genelgede aynen şu satırlar yer almıştır:

¹²³ Ahmad, *a.g.m.*, s. 1994.

¹²⁴ 1946'da Ankara'da kurulup, 1961'de mahkemece kapatılan Partinin kurucuları: Celal Bayar, Prof. Fuad Köprülü, Refik Koraltan, Adnan Menderes. İlhami Sosyal, “*Türk Siyasal...*”, s. 2015.

¹²⁵ Ahmad, *a.g.m.*, s. 1995.

¹²⁶ Aydemir, *İkinci Adam*, II. Cilt, s. 486, 487.

“CHP iktidarı kaybetmiştir, bu bir vakiyettir...” Böylece, seçim sonuçlarının şokuyla şaşkın olan örgütün gerçeği tüm boyutlarıyla görmesi istenmiştir.¹²⁷ Seçimlerin kesin sonuçları ise 18 Mayıs’ta alınmıştır. 22 Mayıs’ta toplanan Meclis yeni Cumhurbaşkanı’ni seçerken hükümette aynı gün açıklanmıştır. Yine aynı gün İnönü yeni ReisiCumhuru tebrik etmiş, Bayar, ise ziyareti 23 Mayıs’ta İnönü’nün evinde iade etmiştir. 27 Mayıs’ta ise İnönü, Cumhurbaşkanlığı görevinin sona erdiğini ve CHP’nin Genel Başkanlığını fiilen ele alarak, Muhalefet vazifesine başladığını teşkilata bildirmiştir.¹²⁸ 14 Mayıs 1950’de iktidara gelen Demokratlar ise ordunun 27 Mayıs 1960’taki darbesine kadar iktidarda kalmıştır.¹²⁹

İnönü döneminin ilk kısmı olarak nitelendirilebilecek olan 1939-1945 yılları, insanlığın İkinci Dünya Savaşı’nın yıkıntılarına katlanmak zorunda kaldığı bir devri işaretlemektedir. Bu dönemin başlıca etkinlikleri;¹³⁰ Köy Enstitüleri’nin¹³¹ kurulup

¹²⁷ Tevfik Fikret, “Cumhuriyet Halk Partisi (1950-1980)”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 8. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 2026.

¹²⁸ Aydemir, **İkinci Adam**, III. Cilt, s. 27, 28.

¹²⁹ Ahmad, *a.g.m.*, s. 1995.

¹³⁰ Üretime dönük eğitimle birlikte Köy enstitüleri kurularak eğitimin yaygınlaştırılmasına girişilmiştir. Fakat bu devrimci atılım çok partili siyasal yaşamda etkinliğini kaybetmiştir. “Çiftiçiyi Topraklandırma Yasası” ile toprak dağıtımındaki adaletsizlikler giderilmek istenmiş, fakat bu yasa bütünüyle ne uygulanabilmiş ne de toprak reformu gerçekleştirilmiştir. Devrim’in ulus ekinin ulusallaştırılmasında yardımcı işlev üstlenen halkevleri bir siyasal partinin denetiminden alınarak ulusal devlet kuruluşu biçiminde sürdürülmesi gerekirken kapatılmıştır. Bu kuruluşa çoğulcu düzenin isteklerine yanıt verecek işlerlik kazandırılmamıştır. Ulusal ekonomi yerine dışa bağımlı, Batı anamalcılığının etki ve denetiminde bir ekonomi ve sanayinin kurulmasına, bu bağımlılıkla genişlemesine olanak sağlamış; böylece ülke ekonomisi yeni sömürgeciğe açılmıştır. Laik eğitimi güçlendirici, laik bir toplum yaratıcı atılımlar büyük ölçüde unutulmuştur. Dinsel eğitim laik öğretim kurumlarını ve toplumu etkileyecek, denetimi altına alacak olanaklara kavuşturulmuş; dinsel eğitim kuruluşları hem nicelik, hem nitelik yönünden ülke çapında örgütlenmiştir. Bu gelişmeler çoğulcu siyasal düzene geçişten sonra devrimci önder kadroların ve yöneticilerin yerini, tutucu ve geleneksel yapıyla bu yapının güç odaklarıyla özdeşleşmiş yöneticilerin almalarından ve siyasal karar oluşturmada görev üstlenmelerinden doğmuştur. II. Dünya Savaşı’nın zorunlu olarak ara verdiği merkezi planlamaya dayalı ekonomik kalkınma ve sanayileşme yerine devletin desteğinde güçlenen, güçlendikçe de devletin ekonomik girişimlerini zayıflatan bir kalkınma yönetimi benimsenmiştir. Suna Kili, **Atatürk Devrimi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1981, s. 206, 207.

¹³¹ Hazırlıkları 1935 yılında başlatılıp, 1937 yılında denemesine girişilen enstitülerin, 1940 yılında yasal bir zemine oturtulmuştur. 17 Nisan 1940 tarihinde 3803 Sayılı Yasayla kurulan Köy Enstitüleri hem kuruluş amaçları hem de işleyişi açısından kendine özgü özellikler taşımaktadır. Kanuna göre enstitülerin görevi, sadece köy öğretmeni yetiştirmekle sınırlı kalmayıp, öğretmenle birlikte sağlık görevlileri, teknisyenler gibi meslek elemanları yetiştirmektir. Köy Enstitüleri, kuruluş amaçlarının çok üstünde bir başarı göstermişlerdir. Köyün, kırsal alanlarda yaşayanların sorunlarını ortaya koyan ilercisi bir kuşağın yetişmesini sağlamışlardır. Bu nedenle Türkiye’nin özgün eğitim kurumları olmuşlardır. Mehmet Şeren, “Köye Öğretmen Yetiştirme Yöniyle Köy Enstitüleri”, Gazi Üniversitesi, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.28, S.1, 2008, s. 203-226; Necdet Aysal,

yaygınlaştırılması, Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gibi ekonomik mahiyetteki uygulamaların yanı sıra entelektüel yaklaşım olarak totaliter düşünce taraflarına karşı yoğun bir muhalefet oluşturmaktadır. Dönemin sonu ise savaşın oluşturduğu yeni sistemin içinde yer almaya yönelik uygulamalara sahne olmuştur. Savaş döneminde İnönü'nün başlattığı ve ısrarla takipçisi olduğu İlköğretim seferberliği, mesleki eğitimde sağlanan göz alıcı gelişmeler eğitim hususunda ısrarlı olduğunu gösterirken diğer taraftan öğretmenlerin maaşlarının iyileştirilmesi, konut ve sağlık gereksinimlerinin karşılanması hususunda çabalar dikkati çekmektedir. Laiklik hususunda önceki döneme oranla radikal uygulamalar gündeme gelmiştir. Nitekim 1940 yılında Halkevleri Kütüphanelerine dini içerikli ve Türk İnkılâbının ideolojisine uymayan yayınların girmesi yasaklanırken 1942 yılında gazetelerde dini içerikli yazı dizilerinin yayınlanması kontrol altına alınmıştır.¹³² Türkiye'nin, Atatürk'ün vefatından kısa bir süre sonra karşılaştığı ve ikinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün inisiyatifi ile girmemeyi başardığı İkinci Dünya Savaşı yıllarında siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda büyük sıkıntılar¹³³ çekilmiştir.¹³⁴ Bu süreç içerisinde halk ile aydınlar arasındaki kültür farklılığı tüm çabalara rağmen giderilememiştir. Cumhuriyetin yaratmak istediği kültürel kimlik içerisinde çağdaş toplumu oluşturmak için yapılan çabalarda, halkın katılımı büyük ölçüde mümkün olmamış, bu da halk kültürü ile aydın kültürü arasında farklılığın devamına neden olmuştur. Atatürk önderliğinde yapılan kültür devrimini ve onu takip eden hümanizma

"Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S.35-36, Mayıs-Kasım 2005, s. 267-282.

¹³² Geniş bilgi için bkz: Ali Dikici, *"Milli Şef İsmet İnönü Dönemi Laiklik Uygulamaları", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S.42, Kasım 2008, s. 161-192.*

¹³³ Savaşa hazır halde beklemek mecburiyeti hükümeti her sahada kaynak biriktirmeye zorlamış, diğer taraftan zamanın nezaketi dolayısıyla bütün siyasi ve sosyal faaliyetleri kontrol etmek zorunluluğu hissedilen devletle toplumun arasının açılmasına sebep olmuştur. Eraslan, *"Atatürk'ten Sonra..."*, s. 531, 532.

¹³⁴ Eraslan, a.g.m., s. 519-531.

dönemine karşı İkinci Dünya Savaşı sırasındaki tepkilerin özü üç boyutludur: Bunların birinci boyutu; kültürün menşei, kaynağı ile ilgilidir. İkincisi; yapılan devrimlere yani içeriğe ilişkindir. Üçüncüsü ise uygulama ile alakalıdır.¹³⁵

1939 yılında toplanan CHP'nin V. Büyük Kurultayı yeni dönemin ilk işaretlerini vermesi açısından önemlidir. Dil Devrimi'ne uygun olarak 1935 yılında hazırlanan program yerine bu kurultayda yeni hazırlanan program, Arapça ve Farsça kelimelerle dili eski haline getirilmiştir. Kurultayda bu değişikliğin eleştirilmesi üzerine programın halk diliyle ve dildeki çalışmalar göz önüne tutularak hazırlandığı ileri sürülmüştür.¹³⁶ Ne var ki bu değişim, kısa süreli de olsa dil devriminden geri dönüşün ilk işareti olmuştur.¹³⁷ Atatürk'ün vefatı ile birlikte milliyetçilik yönündeki politikalardan vazgeçildiği¹³⁸ özellikle 1939-1945 yıllarını içine alan dönemde Türkiye'de yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönem kültürel politikalarda

¹³⁵ II. Dünya Savaşına kadar geçen süreçte Ziya Gökalp'in düşüncelerinin yerini akılcı ve laik bir anlayış almıştır. Ancak, II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile Gökalp'in görüşleri yeniden gündeme gelmiş ve Türkçülük Almanya'nın da etkisiyle tek tarih, tek dil, tek kültür esasına dayalı düşüncelere yönelmiştir. Bu dönemde dilde, fikirde ve işte birlik yeniden simgeleşmiştir. Dilde olduğu gibi Ziya Gökalp'in tarihe bakışı da savaş sırasında yeniden canlanmıştır. Türklerin bilimde, sanatta, çiçekçilikte, eğitimde ve müzikte uygarlığı yakalamaya başladığı ve Avrupa'nın bundan sonra Türk bilimine, kültürüne ve bilim adamlarına gereksinim duyacağı ve Avrupalıların Türkleşmek zorunda olacağı ileri sürülmüştür. II. Dünya Savaşı sırasında kültür konusunda ortaya çıkan ikinci eleştiri grubunun temel düşüncesinde ise Anadolu'nun 1071'den itibaren vatan olarak kabul edilmesi kavramı yatar. Bu düşünce Mustafa Kemal'in Anadolu'yu vatan olarak kabul etmesi dışındaki tüm görüşlerine karşıdır. Başlangıçta vatan kavramında Mustafa Kemal'in devrimciliği benimsemesi karşısında kültüre dayalı gelenekçilik ve muhafazakarlığa yönelmiştir. II. Dünya Savaşı sırasındaki üçüncü karşıt düşünce, Atatürk'ün devrim ve din ve milliyetçilik kavramlarını birleştirmeyi ve orta bir yol bulmayı amaçlayan akımdır. Bu düşüncenin temel sloganı devrimcilik değil evrimciliktir gerek dinin gerekse geleneklerin devletin nüfus sahası dışında kaldığı ve geleneksel yapıda ve kültürde devlet gücüyle yapılmak istenen veya yapılan değişikliklere tepki olarak doğmuştur. Bu çerçevede devrim döneminin sona erdiğini, devrimin gereksinimlere vereceği cevabı verdiği ve bugün yerini başka bir teze bırakması gerektiğini savunur. Hatta bu tezi savunanlara göre durum ulusun artık kendi kendine düşünüş tezidir. Türkiye'de devrimler döneminin sona erdiği ve milli intibah devri yani ulusal uyanma devrinin başladığını bu sayede devrimlerle örf, adet, gelenek ve göreneklerin birleşerek ulusal kültürü yaratma dönemine geçildiği şeklinde algılanmaktadır. Mithat Atabay, "*Cumhuriyet Kültürü*", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 43, Bahar 2009, s. 459-461.

¹³⁶ *Cumhuriyet Halk Fırkası Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları*, Ulus Matbaası, Ankara 1939, s. 25.

¹³⁷ Bu konuda geniş bilgi için bkz: Esmâ Torun, "*II. Dünya Savaşı Yıllarında Laiklik Uygulamaları: Değişimin İlk İşaretleri*", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.29-30, Mayıs-Kasım 2002, s. 143-158.

¹³⁸ Atatürk'ün ölümünden sonra milliyetçilik prensibi ikinci plana itilmiştir. Milli Şeflik devrinde Eski Yunan ve Latin kaynakları kültürel köken olarak mütalaa edilmiştir. Mehmet Ali Ünal, "*Türk Milliyetçiliği ve Atatürk*", *Türk Yurdu*, C.20, S.160, Evren Yayıncılık, Ankara 2000, s. 73.

hümanizm¹³⁹ dönemi¹⁴⁰ olarak karşımıza çıkmaktadır. Hümanist akımın 1940’larda ortaya çıkmasının en önemli sebebi; Atatürk’ün kültürel alanda “*milli kültürü*” ön plana çıkaran; kendisinin de bizzat takip ettiği Türk Tarihi ve Türk kültürü ile ilgili çalışmaları olmuştur. Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisi etrafında başlayan bu çalışmalar hümanist kültür anlayışı ve felsefesi ile taban tabana zıttır. Hümanist kültür politikasının ana eksenini evrensel değerler iken Atatürk döneminin kültür anlayışı, milliliğin her türlü değerlerin üstünde tutulmasından¹⁴¹ meydana gelmiştir. 1938-1950 yıllarını içine alan bu dönemin belli başlı atılım ve gelişmeleri Köy Enstitüleri, Mesleki ve Teknik Öğretimin Yaygınlaştırılması, Üniversite Özerkliği, Türk Hümanizmasına Doğru ve Halkevleri-Halkodaları alt başlıklarında toplanabilir.¹⁴² Cumhuriyet eğitiminin en çok tartışılan bu 12 yıllık döneminde Hasan Ali Yücel’in damgası vardır. Hükümet değişikliğine rağmen Cumhurbaşkanı ve Milli Şef İsmet İnönü ile olan yakınlığı ve eğitim işlerindeki ortak anlayışları

¹³⁹ Hümanizm, Hümanizma: insancılık, insanları sevmek ülküsü. **Türkçe Sözlük I (A-J)**, 9. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1998, s. 1013; **Türkçe Sözlük**, 10. Baskı, TDK Yayınları, Ankara 2005, s.908; İlk olarak M.Ö. I. yy’da, Roma döneminde ortaya çıkan Hümanizm sözlükte, insana ait, insanla ilişkili olan anlamlarını taşımaktadır. Bu bağlamda hümanizm, insanın ne olduğunu ve ne olması gerektiği gibi soruları temel alan bir anlayıştır. Avrupa merkezli ortaya çıkan bu anlayışı Avrupa, Ortaçağa kadar ciddiye alıyordu. Ancak Ortaçağ skolastik düşüncesi ile birlikte, hümanist anlayış Avrupa’da kilisenin etkisi altına girerek içeriğini kaybetmiştir. Rönesans çalışmaları ile birlikte, İtalya merkez olmak üzere Avrupa’da hümanist anlayış tekrar canlanmaya başlamıştır. Hümanistler ilk olarak klasik eserleri, Yunan ve Latin edebiyatına ait kitapları araştırmakla işe başlamışlardır. Böylece, Yunan felsefe ve düşünceleri hümanistler tarafından tanınma olanağı bulmuştur. Klasiklerin incelenmesi ile işe başlayan hümanistler daha sonra bu çalışmalarını geniş alana yaymışlardır. Bu bağlamda bir adım daha atan hümanistler, Ortaçağ anlayışının aksine insanı ön plana çıkartan laik bir anlayışa ilk adımlarını atmışlardır. Artık doğada ve insanın çevresinde olup biten her şey hümanistlerin araştırma konusu olmuştur. Batıda meydana gelen bu gelişmeler, Avrupa modernleşme hareketlerine temel unsur olmuştur. Bu çalışmalar sonucunda, Batı toplumu birçok millet tarafından yenilik hareketlerine referans olarak gösterilmiştir. Bu bağlamda hümanist çalışmalar Osmanlı Devleti’nde özellikle II. Mahmut döneminde uygulanmak istenmiş; fakat istenilen düzey yakalanamamıştır. Cumhuriyetin ilk dönemi olan Atatürk dönemindeyse kültür politikalarında, hümanist bir anlayıştan daha çok ulusal bir çizgide gelişme kaydedilmiştir. Hümanist anlayışın, Türkiye’de en yoğun olarak yaşandığı dönem ise İnönü dönemi olmuştur. Bu dönem, milli kültürden hümanist kültüre geçişte bir köprü vazifesi görmüştür. Hacı Veli Gök, “*Atatürk ve İnönü Dönemi Kültür Politikaları*”, Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Kırşehir 2011, s. 92, 93.

¹⁴⁰ Orhan Koçak, “*1920’lerden 1970’lere Kültür Politikaları*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Kemalizm**, C.II, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 393.

¹⁴¹ Bilal Elbir, Ömer Karakaş, “*Cumhuriyet Dönemi Türk Kültür ve Edebiyatında Hümanizmin Etkileri*”, **Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic (Tunca Kortantamer Özel Sayısı II)** Volume 2/4, Fall 2007, s. 383, 384.

¹⁴² Şerafettin Turan, **İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 194, 195.

sayesinde 8 yıl görevde kalabilmiş; ne Osmanlı Maarif Nazırları ne de Cumhuriyet'in kendisinden önceki ve sonraki Maarif-Kültür-Milli Eğitim bakanlarından hiçbiri Yücel kadar uzun süre ve esaslı girişimlere önayak olarak bu mevkide kalamamıştır.¹⁴³

Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanı olduğu dönemde partiye dolayısıyla yönetime hâkim olan görüş de hümanizm olmuştur.¹⁴⁴ Böylece, yeni bir sentez dönemi olan hümanist kültür dönemi başlamıştır. Hasan Ali Yücel, Ziya Gökalp'ın Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak, formülüne karşı *“Bugünkü Türk inkılâbı eklemeci değil, bütüncü ve sistemcidir. Biz Ziya Bey'in dediği üç şey olmak istemiyoruz; dilediğimiz bir şey olmaktır. Biz tam Türk olmak istiyoruz. Dikkatinizi çekmek istiyorum ki, Türkleşmek başka şeydir, Türk olmak başka. Meşrutiyetin eklemeci filozofunun zannettiği gibi bizim Türkleşmeye ihtiyacımız yoktur. Bizim için Türklüğümüzü duymak ve bulmak zaruridir.”*¹⁴⁵ Sentezini ileri sürmüştür.¹⁴⁶ 1943 yılı bütçe görüşmelerinde *“Biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesidir...”* diyen Yücel, 1939 Şurasında da liseleri

¹⁴³ Necdet Sakaoğlu, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s. 86.

¹⁴⁴ Bu görüş sahipleri Avrupa'nın gelişmişlik sürecine Latin-Yunan köklerine bağlayarak dinin sosyal yaşam alanında çıkarılmasını önermişlerdir. Bunlara göre Avrupa'yı yakalamak için onlar gibi tecrübe yaşayarak zaman kaybetmeye gerek yoktur. Yapılacak şey Latin-Yunan kaynakları tercüme edilerek, bunların yaşam prensipleri olarak kabul edilmesidir. 1938-46 yılları arasında yoğun olarak kabul edilen ve uygulanan bu görüşün taraftarları arasında dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, Sabahattin Eyüboğlu, Nurullah Ataç, İsmail Hakkı Tonguç gibi MEB'de görev alan aydınlar vardır. Özellikle Nurullah Ataç'ın fikirleri bu politikaları yönlendirmiştir. Ona göre tam anlamıyla Batılılaşma, Latince-Yunancanın öğretilmesi ile mümkündür. Bu dilleri sadece aydınların öğrenmesini yeterli bulmayan yazar, halkın da bu dilleri öğrenmesinin zarureti ifade etmiştir. Bu amaçla Atatürk zamanındaki uygulanan politikalar, inkılâpları halka benimsetme amacı güderken, 1938-46 arasında yapılan tercümelerle bu politikalarda değişimler yaşanmış ve Latin-Yunan düşünce ürünleri topluma benimsetilmeye çalışılmıştır. Şeker, **a.g.t.**, s. 16.

¹⁴⁵ Koçak, *“1920'lerden...”*, s. 394.

¹⁴⁶ Böyle bir durumun gerçekleşmesi için yapılması gerekenler; halka inmek, Anadolu'nun kendi kaynaklarına dönmek, dünyada ortaya konulmuş eserleri çevirmek ve en önemlisi de Türk halkını, çağdaş kültürle donatmak gerekmele birlikte, Türkiye'de ulusal bir kültür bilinci yaratılmalıdır. Çünkü sağlam bir ulusçu bilince, güçlü bir kişisel din bilincine ve hatta meslek bilincine sahip olan bir toplumun kültür bilincinden yoksun olması aklın alacağı bir şey değildir. Suat Sinanoğlu, **Türk Hümanizmi**, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 1988, s. 55.

tanımlarken “*Müsbet bilim zihniyetinin, milli kültürün ve hümanizm ruhunun hal ve istikbalini bu müesseseler tayin edecektir.*” İfadesini kullanmıştır.¹⁴⁷

1940’lı yıllara gelindiğinde hümanizm, Eski Yunan ve Roma medeniyetine inmek olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Hümanizmin Türkiye’de bir kültür politikası olarak kabul edilmesi ise Hasan Ali Yücel dönemine rastlamaktadır. 1940’lı yıllarda Türk hümanizmasından söz edilmesinde Cumhurbaşkanı İnönü’nün desteği ve görüşleri etken olmakla birlikte bu alandaki atılımların gerçekleştirilmesinde büyük rolü Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel oynamıştır. Bu itibarla Hümanizmanın bir kültür politikası olarak benimsenmesi, Hasan Ali Yücel’in Maarif Vekili olduğu dönemde gerçekleşmiştir. Bahsi geçen bu dönemde Arapça ve Farsça eserlerle birlikte bu dillerden uzaklaşılırken Batı kaynaklı eserler incelenmeye başlanmıştır. Yücel, yeni kültür politikasını şu sözlerle ifade etmiştir: “*Kültür anlayışımızda milliyetçiliğin tecellilerinden biri de Cumhuriyet’in daha ilk zamanlarında, Arapça ve Farsçayı kaldırmamız olmuştur. Bu boşluğu o da seneler sonra ve bu yakınlarda Latince ve Yunanca ile doldurmaya başladık.*”¹⁴⁸ Buradan da anlaşılacağı üzere Hümanizm hareketi ile birlikte artık eski Yunan ve Latin eserler birinci plana alınmış olur.¹⁴⁹ Hasan Ali Yücel, kültürde hümanizma hareketinin devamı ve milli tarih zihniyetinin açılımına yönelik olarak Haziran 1941’de Tarih Vesikaları, dergisinin yayınlanmasına öncülük etmiştir. Yücel, bu derginin yüksek tarih öğretimine orijinal malzeme temin edeceğini ve bunun kültür esaretinden kurtuluşumuzun başlangıcı olacağını belirtmiş, bu dergide belge yayına öncelik

¹⁴⁷ 1949’daki IV. Şura’da ise dönemin Milli Eğitim Bakanı olan Tahsin Banguoğlu, liselerin hayata değil, yüksek tahsile aday hazırlayan çok yönlü kültür kurumları olduğunu vurgulamıştır. Sakaoğlu, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim...**, s. 105.

¹⁴⁸ **Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve M.Eğ. Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1946, s. 13.

¹⁴⁹ Osman Turan, **Türkiye’de Siyasi Buhranın Kaynakları**, İstanbul Matbaası, İstanbul 1969, s. 128.

verilmesini “bir taraftan bugünkü varlığımızın realitesini arar ve tesbite çalışırken diğer cihetten dünümüzün bütün izlerini aydınlığa çıkarmak cehtindeyiz.” şeklinde izah etmiştir.¹⁵⁰ Ülkemizde Tanzimat ile kendini iyice belli eden Batıya yönelme hareketi içinde resmi teşebbüslerle yabancı dillerden yapılan tercümelerin tarihi incelendiğinde Cumhuriyet devrinde, 1940 yılı başlarında devlet eliyle düzenli, planlı, çeşitli yönleriyle çok geniş bir işe girişildiği görülür. Bunun hazırlıkları ise 1-5 Mayıs 1939 tarihleri arasında Maarif Vekilliği’nce düzenlenen Birinci Türk Neşriyat Kongresi’nde olmuştur.¹⁵¹ Hasan Ali Yücel, bu kongrede gerçekleştirdiği konuşmada şunları ifade etmiştir: “*Garp kültür ve tefekkür camiasının seçkin bir uzvu olmak dileğinde ve azminde bulunan Cumhuriyetçi Türkiye, medeni ve dünyanın eski ve yeni fikir mahsullerini kendi diline çevirmek ve âlemin duyuş ve düşünüşü ile benliğini kuvvetlendirmek mecburiyetindedir. Bu mecburiyet, bizi geniş bir tercüme seferberliğine davet ediyor.*”¹⁵² İlk kez 1939 yılında düzenlenen bu kongre sırasında alınan kararlarla¹⁵³ Dünya Klasikleri’ni Türkçeye aktarmayı da içeren geniş bir yayın kampanyasına başlanmıştır. Kongrede oluşturulan Çeviri Yarkurulu, ilk aşamada Türkçeye çevrilmesi öngörülen yapıtların bir dizisini hazırlamakla birlikte örnek çevirilerin ve çeviri yöntemlerinin yer alacağı bir Tercüme dergisinin yayımlanması önerilmiş, bundan kısa bir süre sonra ise bu derginin yayımına başlanmıştır.

Cumhurbaşkanı İnönü o yıl toplanan Milli Eğitim Şurası üyelerini kabulünde “*Büyük*

¹⁵⁰ Mustafa Oral, “*İmparatorluktan Ulusal Devlete Türkiye’de Tarih Anlayışı (1908-1937)*”, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış doktora tezi), Ankara 2002, s. 350.

¹⁵¹ Bedrettin Tuncel, “*Yücel ve Dünya Edebiyatından Tercümeler*”, **Ankara Üniversitesi’nin 60. Kuruluş Yılı Armağanı**, AÜ Basımevi, Ankara 2006, s. 137.

¹⁵² Çevirilerin birinci basımlarında yer alan ama 1960’lardaki yeniden basımlardan kaldırılan “Önsöz”de de Yücel, hümanizma kavramını vurgulamıştır: “*Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar... Bunun için der kibir milletin diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratılmasıdır*”. Koçak, “1920’lerden...”, s. 395, 396.

¹⁵³ Değişik kesim ve dallardan 186 delegenin katıldığı kongrede sözlük ve ansiklopedilerden başlanarak bilim, teknik ve sanat dallarında kitaplar yayımlanmasına, halk için ve köye yönelik ayrı diziler oluşturulmasına, doğu ve batı dillerinde klasikleşmiş yapıtların Türkçeye çevrilmesinin gerektiğine karar verilmiştir. Turan, **İsmet İnönü Yaşamı...**, s. 217.

Türk milletini layık olduğu yüce derecede belirtmek tek vasıta, onun kültür ve teknik kuvvetidir.” diyerek bu alandaki atılımları desteklemiştir. Dünya klasiklerinin Türk hümanizmasının doğmasına katkısı konusunda ise dönemin Milli Eğitim Bakanı olan Yücel şunları ifade etmiştir: *“Hümanizma ruhunu anlama ve duymada ilk aşama, insan varlığının en somut anlatımı olan sanat yapıtlarının benimsenmesidir. Sanat dalları içinde edebiyat, bu anlatımın düşünce öğeleri en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir ulusun diğer ulusların edebiyatlarını kendi dilinde, daha doğrusu kendi düşüncesinde yinelemesi, zekâ ve anlama gücünü o yapıtlar oranında artırması, canlandırması ve yeniden yaratması demektir. İşte çeviri etkinliğini, biz bu bakımdan önemli ve uygarlık davamız için etkili saymaktayız.”* Hasan Ali Yücel’in Bakanlıktan ayrıldığı 1946 yılına kadar geçen 6 yıllık süre içerisinde çevrilen Klasiklerin sayısı 467’i bulmuştur. Bu sayı İnönü’nün Cumhurbaşkanlığının ve dolayısıyla CHP iktidarının sona erdiği 1950 yılında ise 676’ya yükselmiştir.¹⁵⁴

Atatürk döneminde olduğu gibi İsmet İnönü döneminde de eğitim öncelikli olarak kalkınma ve modernleşme problemi olarak ele alınmıştır. Atatürk döneminde kültür ve eğitim politikalarının ana eksenini, laik ve milliyetçi bir çizgi oluştururken; İsmet İnönü döneminde laik ve hümanist niteliği ağır basan politikalar uygulanmıştır. Böyle bir değişimin gerekçesi ise gerçekten Batılılaşmak için Batı medeniyetini meydana getiren eski Yunan ve Latin kaynaklarına inilmesi gerektiği inancından kaynaklanmıştır. Bütün bunlara rağmen milli anlayıştan da tamamıyla uzaklaşılmamıştır.¹⁵⁵ Hümanizm meselesinin eğitim alanında ayrıntılı olarak ele alınıp incelendiği yerlerin başında şüphesiz 17-29 Temmuz 1939 tarihleri arasında

¹⁵⁴ Turan, **a.g.e.**, s. 217, 218.

¹⁵⁵ Perin, **Atatürk Kültür...**, s. 131.

gerçekleştirilmiş olan Birinci Maarif Şurası gelmektedir.¹⁵⁶ Birinci Maarif Şurası'nda bir taraftan milli kültürden bahsedilirken diğer taraftan Türk kültürünün hümanist Batı Kültürü'ne göre yönlendirileceğinden söz edilmiştir. Böylece, millilikle gayrı millilik birbiri ile yan yana getirilip şaşırtıcı bir görüntü ortaya konulmuş, bütün itirazlara rağmen milli kültürün yerini alacak olan hümanist kültür anlayışı adeta dayatılmıştır. 1940'lı yılları içine alan evrede Hasan Ali Yücel, klasik Batı eğitiminin temel kaynaklarının Türkiye'de okutulması sürecini başlatmıştır. Hümanizmayı ve çok yönlü bir eğitimi ülkede yerleştirmek amacıyla liselerde klasik kol¹⁵⁷ açtırtarak Latince öğretilmesine çalışmış ve Tercüme Bürosu'nu kurdurtmuştur.¹⁵⁸

Halil İnalçık 10 Eylül 1953'te Princeton'da İslam Kültürü Üzerine, konulu kolokyuma sunduğu bir tebliğde Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki dönemde her

¹⁵⁶ 17-29 Temmuz 1939 tarihinde toplanan Birinci Maarif Şurası'nda konuşan Maarif Vekili Hasan Ali Yücel; liselerin, müspet ilim zihniyetinin, milli kültürün ve milli kültür tekevvünü içinde hümanizm ruhunun hal ve istikbalini tayin edecek müesseseler olduğunu belirtmekle birlikte pek çok ülkede ikinci yabancı dil olarak Latince ve Yunancanın öğrenildiğini ifade etmiştir. Cicioğlu, **Türkiye Cumhuriyeti'nde...**, s. 139.

¹⁵⁷ 1940-41 öğretim yılı başından itibaren üç lisenin birinci sınıflarında klasik şube açılmıştır. Bu şubelerde Latince ve ileriki sınıflarda ise Yunanca okutulmuştur. Liselerde kültür anlayışı verecek olan Klasik Şubelerin tarih dersi müfredatı şöyledir: Liselerin bu sınıfına ait yani üçüncü sınıf müfredat programı aynen takip olunmakla beraber ders yılının üçte biri ilk bahislere üçte ikisi Ege, Yunan ve Roma devirlerine tahsis olunacak bu devirlerin fikir ve sanat hareketleri toplumsal olaylarına önem verileceği gibi Yunan Roma mitolojisi genişletilerek okutulacaktır. 1943 yılından itibaren liselerin klasik kollarında değil, diğer düz liselerde de özellikle tarih dersi müfredat programlarında önemli değişiklikler olmuştur. Lise ikinci sınıflar içinse durum şöyledir: Bu sınıfta da Türkçe aynı esaslar içinde okutulacaktır. Okuma saatinde Swif'in "*Gulliver'in Seyahatleri*" adlı romanı okutulacaktır. Her öğrenciden biri sözlü, biri yazılı olmak üzere iki kitap tanıtması istenecek, sözlü tanıtımlar için on beş günde bir saat ayrılacak ve her öğrenciye konuşmak için belli bir zaman verilecektir. Kitap tanıtımında en fazla başarı gösteren öğrenciler, Bakanlıkça kitap hediye edilmek suretiyle ödüllendirilecektir. Üçüncü sınıfta da ikinci sınıfın kitabı okutulacaktır. Ayrıca okunacak eserlerde Shakespeare'in "*Hamlet*"i ile Sophokles'in "*Kral Oidipus*"dur. Bu sınıfta her öğrenci yazılı veya sözlü iki kitap tanıtması yapacaktır. Ortaokul I. sınıf öğrencileri için öngörülen müfredat programı şöyledir: Giriş: Tarihin başlangıcı, Tarihten önceki devirler, Tarih Devirleri ve Eskiçağ 1. Türklerin Anayurdu ve Göçler 2. Göçlerden sonra ana yurdun durumu Büyük Hun Devleti 3. Çinliler, Hintliler ve İskitler 4. Ön Asya ve Mısır 5. Ege Bölgesi, Ege Bölgesi'ndeki ilk uygarlıklar: Yunanistan, mitoloji devri, Solon ve Likurg kanunları, sebepleri ve neticeleri Yunan sömürgeleri: Medya ve Pelaponez Savaşları; Makedonya: Filip ve İskender, İskender İmparatorluğunun parçalanması Yunan Kültür ve Uygarlığı; Din sosyal ve siyasal hayat, kültür. 6. Roma imparatorluğu, İtalya Yarımadası: İlk ahali ve durum, Etrüskler, Roma'nın kuruluşu ve krallık, Cumhuriyet Devri, Pön savaşları ve fetihleri, İç karışıklıklar, Julius Sezar ve Cumhuriyet'in sonu, İmparatorluk Devri: bu devirde devletin siyasal durumu savaşları ve fetihleri, kültür ve uygarlık, İmparatorluğun parçalanması ve neticeleri, Hristiyanlığın çıkması ve yayılması. Cicioğlu, **Türkiye Cumhuriyeti'nde...**, s. 141; Elbir-Karakaş, a.g.m., s. 385, 386.

¹⁵⁸ Klasik kol 1949'da kaldırıldığı gibi, Tercüme Bürosu da 1950'den sonra neredeyse çalıştırılmamakla birlikte resmen 1966 yılında kaldırılmıştır. Sakaoğlu, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim...**, s. 106.

reform hareketinin milliyetçilik duygusunun ilhamıyla yapıldığını ve Atatürk'ün İslami dönem öncesi Türk tarihine büyük önem verdiğini belirtmiştir. İnalçık, bu tarih görüşünün 1932 ile 1949 arasında okullarda okutulduğunu; fakat Atatürk'ün ölümünden sonra Yunan ve Latin klasiklerinin çevrildiğini ve bunların hümanist akımın da etkisiyle orta öğretim müfredat programına eklendiğini açıklamıştır.¹⁵⁹ Esat Sagay'ın Maarif Vekilliği döneminde Türk Tarihinin Ana Hatları adlı eser yayınlanmış; bu dönemden başlamak üzere Saffet Bey'in Kültür Bakanlığı'nın sonuna kadar liselerde okutulmuştur. Hasan Ali Yücel döneminde ise bu kitaplar değiştirilmeye başlanmıştır. 1932'de 380 sayfa olarak yayımlanan Türk Tarihinin Ana Hatları adlı eserin, 1939 yılında 426 sayfaya çıkarılmıştır.¹⁶⁰ 1949 yılında, İnönü döneminin son zamanlarında liselerin birinci sınıfında okutulan tarih kitabının yalnız 8 sayfası Türk tarihini incelerken geriye kalan 215 sayfalık kısım ise millet olarak siyasi ve kültürel münasebetlerimizin olmadığı milletlerin tarihine ayrılmıştır. Orta Asya'daki kurulan ilk büyük Türk devleti olan Hun İmparatorluğu tarihi üç sayfada anlatılırken Yunan tarihi asır asır bütün teferruatıyla işlenmiş ve 54 sayfa, Roma tarihine ise 52 sayfalık yer ayrılmıştır. Eski Türk Medeniyeti'nden bahsedilmeyen bu kitapta Yunan, Roma ve Mısır en küçük teferruatına kadar anlatılmıştır. Kısaca, Hasan Ali Yücel döneminde gerek liseler gerekse ortaokullar için belirtilen tarih müfredat programlarında Orta Asya Türk Tarihi ve Medeniyeti'ne ayrılan kısım kısaca geçirilirken Roma-Yunan uygarlığı bölüm bütün teferruatı ile anlatılmıştır.¹⁶¹

¹⁵⁹ Oral, **a.g.t.**, s. 352.

¹⁶⁰ Elbir-Karakaş, a.g.m., s. 386, 387.

¹⁶¹ aynı yer

Atatürk sonrasında takip edilen kültür politikasında milli kültürden ibaret olan Türk Milleti telakkisinden uzaklaşmıştır.¹⁶² Bu dönemde gerek lise gerekse ortaokullarda uygulanan müfredat programları, döneme hâkim olan hümanist politikanın etkisi ile tarih eğitimi ve öğretimini de etkilemiştir.¹⁶³ Atatürk döneminde etkili olan Türk tarih ve medeniyetinin öğretilmesi yerini Yunan-Roma medeniyetinin öğretilmesine bırakmıştır.¹⁶⁴ Bu dönemin tarih çalışmalarını hümanist kültür anlayışı içerisinde değerlendirmek yerinde olur. Bu dönem tarih ders kitaplarında konular, dönemin tarih anlayışını yansıtmaları açısından önem arz etmektedir. Yine aynı dönemde, İnkılâp tarihi konularının da tarih ders kitapları arasında yer alması için çalışmalar başlatılmıştır. İsmet İnönü 1 Kasım 1941 tarihinde TBMM’de yaptığı konuşmada *“Şimdiye kadar Yüksek Öğretim Kurumlarının son sınıflarına konferans şeklinde verilmekte olan inkılâp derslerinin bu kurumlarda İnkılâp Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi, adı altında esaslı bir ders şeklinde verilmesi ve bu mevzular etrafında ilmi incelemeler yapmak ve yaymak üzere, ayrıca bir de İnkılâp Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Enstitüsü kurulması kararlaştırılmıştır.”*¹⁶⁵ İfadesini kullanarak, İnkılâp tarihinin de artık okullarda ders düzeyinde anlatılması gerektiğini vurgulamıştır. Böylece, 1942 yılında Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’ne bağlı İnkılâp Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Enstitüsü kurulmuştur. Bunu takiben, İnkılâp Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi

¹⁶² Ergin, “Atatürk ve...”, s. 81.

¹⁶³ Atatürk’ten sonraki dönemde Türk tarih anlayışındaki değişimleri belirleyici sebepler birinin, Türkiye’nin Batı ittifakına yönelişi olduğu söylenebilir. Türkiye’nin, 1932 yılında Milletler Cemiyeti’ne girmesi ve 1935 yılında İngiltere ve Fransa ile Akdeniz’in güvenliği konusunda ittifak anlaşmalarına katılması, İkinci Dünya Savaşı yıllarında izlediği dış politikasını belirleyici etkilerde bulunmuştur. Türkiye’nin Mayıs 1939’da İngiltere ve Fransa ile üçlü ittifak yapması, 1939-1945 yılları arasındaki savaşan taraflara karşı politikaları açısından belirleyici olmuştur. Türkiye 1945 yılından sonra Batı ittifakı yanında yer aldığını açıkça göstermiştir. İsmail Soysal, “Türkiye’nin Batı İttifakına Yönelişi (1934-1937)”, *Belleten*, C.XLV/1, No:177, Ocak 1981, s. 95-157.

¹⁶⁴ Abdülkadir Yuvalı, *Türkiye’de Tarih Öğretimi*, Fırat Üniversitesi, Elazığ 1990, s. 255.

¹⁶⁵ Ali Rıza Cihan, *İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları 1920-1973*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları C.2, Ankara 1993, s. 28.

adlı dersin de üniversite düzeyinde zorunlu olarak işlenmesi kararlaştırılırken bu dersleri veren hocalara da önemli miktarda maaş zammı yapılmıştır.¹⁶⁶

İnönü dönemini içine alan evrede toplanan Tarih Kongreleri'nde de dönemin anlayışı kendisini göstermektedir. Atatürk döneminde gerçekleşen Birinci ve İkinci Kongre bildirilerinde Türklerin Orta Asya ile bağlantılı oldukları vurgulanırken İnönü döneminde buna ek olarak Türklerin ne kadar Avrupalı olduğu kan bağı da göz önüne alınarak anlatılmaya çalışılmıştır. Avrupa kültürünün temelini teşkil eden Yunan-Latin kültürü ile Türklerin akrabalığı ve Türklerin köken itibari ile Avrupa medeniyet ve kültürünün asli unsuru olduğu belirtilmiştir. Bu noktada İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi hocalarından olan Yusuf Ziya, Yunanlıların Türklerle yakın bağlarının olduğu, bu bağların da Türklerin çok eski çağlarda Yunanistan'ı istila etmeleri üzerinde durmuştur. Yunanlılar ile akraba olmakla birlikte Yunan dili ve medeniyetinin onlara Türklerden bir armağan olduğunu iddia etmiştir. Bunlara ek olarak Yunan ilahlarının da eski Türk ilahları olduğunu ileri sürerek, Yunan-Latin medeniyetinin köklerini Türklere bağlamak istemiştir.¹⁶⁷ 1948 yılında toplanan Dördüncü Türk Tarih Kongresi kararlarında ise Yunanlıların Türk olduğu iddialarından vazgeçilerek Atatürk dönemi tarih anlayışına yakın bir çizgide hareket edilmiştir. Bu dönemde TTK'nin yayınları arasında olan Belleten adlı dergide Hitit kazı çalışmaları sonucu yayınlanarak Hititlerin Türk olabilmeleri ihtimali üzerinde durulmuştur.¹⁶⁸ Ayrıca 1948 yılından sonra TTK'nin yayınları arasında Selçuklu ve

¹⁶⁶ Yaşar Özüçetin, Nadar Senem, "Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Dersinin Üniversiteler Düzeyinde Okutulmaya Başlanması ve Geline Süreç", *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.11, Bahar 2010, s. 471.

¹⁶⁷ Şeker, *a.g.t.*, s. 80, 81.

¹⁶⁸ 1946 yılında çok partili hayata geçiş ve demokratikleşme çalışmalarının hızlanmasıyla birlikte, İnönü döneminde uygulanan hümanizm merkezli tarih politikalarına karşı alternatif tarih görüşleri ortaya çıkmıştır. Özellikle Fuat Köprülü ve Nihal Atsız, Türklerin Yunanlı oldukları veya Yunanlılarında Türk oldukları

Osmanlı Devleti Tarihi'ne ait olan çalışmalarda da önemli bir artış olmuştur. İnönü dönemini içine alan evreye bakıldığında, okullarda okutulan tarih ders kitapları ve kongrelerde sunulan bildirilerde Batı medeniyeti ve onun menşesine inilmesi meselesi bahsi geçen dönemin tarih anlayışının temellerini teşkil etmektedir. Bu bağlamda gerek yazılan makaleler gerekse konferanslar ve sunulan tebliğlerde hümanizm politikalarının ispatı olması istenen, Türklerin aslen Yunanlı olduğu ya da Yunanlıların da Türk olduğu yönündeki iddialar 1948 yılına kadar resmi anlayış olarak kendisini göstermiştir. Bu çerçevede gerek yöneticiler gerekse bürokratlar çağdaşlaşma yerine Batılılaşma ekseninde Yunan ve Roma medeniyetinin anlatılmasını istemişlerdir. Onların bu konudaki teklifleri kongre ve ders kitaplarını bir şekilde etkilemiştir.¹⁶⁹ 1939 yılından sonra ise resmi kurumlar tarafından sahiplenilen Türk hümanizmi anlayışı tarihçiliğimizi Anadolu ve Avrupalılık ekseninde değerlendirerek Orta Asyacı tarih anlayışına eleştiriler getirmiş, böylece 1940'lı yıllardan sonra Türk tarihini dünya tarihi içine oturtma anlamında ciddi gayretler yaşanmaya başlamıştır. Enver Ziya Karal ve Ekrem Akurgal gibi hocaların Türk hümanizmi anlayışı paralelinde tutmaya çalıştıkları TTK bu tarih anlayışının gelişmesinde önemli misyon üstlenmiştir.¹⁷⁰ Bu itibarla TTK bu ideolojinin dışında iktidardan tamamen bağımsız kalamamıştır. Gelişen bu süreçteki değişimle birlikte Atatürk döneminde hâkim olan Orta Asya'ya, yani kendi köklerimize yönelme konusundaki anlayışını kaçınılmaz bir şekilde kesintiye uğratmış, Türk insanının kendini arama ve kendi özüne dönme fırsatı, İnönü dönemine hâkim olan hümanist tarih anlayışıyla kimlik bunalımına dönüşmüştür. Atatürk dönemi Türk milli eğitimi

yönündeki görüşleri yazdıkları yazılarla eleştirmişlerdir. Nihal Atsız, Hitlerler Türk olsa bile onlar ortadan kalktıktan sonra aynı topraklarda kurulan yeni Türk devletlerinin eskinin devamı sayılamaz diyerek, İnönü dönemi tarih anlayışını kabullenmediğini açıklamıştır. Şeker, **a.g.t.**, s. 85.

¹⁶⁹ Orhan Türkoğlu, "Millet Olma Sürecinde Milli Kültürün Önemi", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S.55, İstanbul 1988, s. 22.

¹⁷⁰ Şeker, **a.g.t.**, s. 85.

ile İnönü dönemi Türk milli eğitimi karşılaştırıldığında, İnönü dönemi Türk milli eğitiminin yeni nesle, güçlü bir tarih anlayışı ve medeniyeti aşlamaktan uzak kaldığı görülmektedir.¹⁷¹

MEB yayın kongresinde alınan kararlar doğrultusunda ansiklopedi yayımlarına da başlanmıştır. Bu doğrultuda yayımlanacak ulusal ansiklopedinin çağdaş ülkelerdeki benzerlerinin düzeyinde olması öngörülmüş ve Fransızların 6 ciltlik Larousse du XX siecle örnek alınmış, adına da “*Milli Şef*”ten esinlenerek İnönü Ansiklopedisi¹⁷² denilmiştir. Ansiklopedinin ilk fasikülü 1941’de çıkarılmıştır. Cumhurbaşkanı İnönü ansiklopedide fotokopisi yayımlanan yazısında ansiklopedinin önemini belirtirken Türk aydınlarını bunun tamamlanmasına katkıda bulunmaya çağırıştır. “*Bu ismin değerini artırmak için emek vermeyi, her Türk aydınından beklerim. “Ansiklopedi, Türk kültürünün yeni devrinin bir işareti, bir sembolü olacak ve fikir hayatımızda geniş tesirler yapacaktır. Onu başaracaklar, millete büyük hizmet yapanlar gibi engin saygılarımıza hak kazanacaklardır.”* MEB sözü konusu bu ansiklopedi dışında iki ansiklopedinin, İslam Ansiklopedisi ile Sanat Ansiklopedisi’nin yayınına da başlamıştır. MEB’ce girişilen yayın etkinliklerine resmi kuruluşlar ile özel yayın evleri de katılmıştır. Bu şekilde yayınlar artarken onların okuyucu kitlesine ulaşması için Bakanlığın kitap yerleri ve okuma salonları çoğaltılmış, ayrıca güzel sanatların geliştirilmesine çaba verilmiştir. 31 Ekim 1939 tarihinde Ankara’da ilk Devlet Resim ve Heykel Sergisi açılmış, bunlara ek olarak Ankara Konservatuvarı yeniden düzenlenerek 1940 yılında Devlet Konservatuvarı

¹⁷¹ Türkdoğan, “*Millet Olma Sürecinde...*”, s. 32.

¹⁷² Ansiklopedinin tamamlanması başlangıçta tasarlanandan daha uzun süre almıştır. DP iktidara geldiğinde, İnönü Ansiklopedisi adını Türk Ansiklopedisi olarak değiştirmiştir. Yayın kurallarının sık sık değiştirilmesi ve bir görüş birliği sağlanamaması yüzünden de Cumhuriyet Türkiye’sinin bu ilk resmi genel ansiklopedisi yarım yüzyıla yaklaşan bir sürede 1988 yılında tamamlanabilmiştir. Turan, **İsmet İnönü Yaşamı...**, s. 219.

haline getirilmiş, Türk Operası da hayata geçirilen alanlar arasında yerini almıştır. Milli Şef ve CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün edebiyat, bilim ve güzel sanatlara verdiği önemin başka göstergeleri ise bu alanlarda değişik adlarla ödüller verilmesi ve yetenekli çocukların özel eğitim-öğretimle yetiştirilmelerine olanak veren bir yasanın çıkarılması olmuştur. Bu itibarla 13 Haziran 1946'da çıkarılan yasaya "*İnönü Armağanları Kanunu*" denilmiştir. Bunun dışında müzikte üstün yetenekli oldukları saptanan çocukların yurt dışında tanınmış kurumlarda eğitim-öğretim görmelerini sağlamak amacıyla da 7 Temmuz 1948'de ayrı bir yasa çıkarılmıştır. 16 Ağustos 1948 tarihi Milli Kütüphane'nin projesinin tamamlanarak hizmete geçtiği bir yıl olurken 10 Kasım 1949 tarihinde ise kabul edilen yasa ile Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü kurulmuştur.¹⁷³

1937-1948 dönemini içine alan evre ondan önceki dönemin bir devamı olmakla birlikte eğitim ve öğretimde 1920-1924 dönemindeki eğitimde benimsenen milli ve dini karakterlerin, dini tarafının terk edildiği ve onun yerine milli karakteri yanına hümanizma'nın konulduğu ve hümanizmanında Anadolu'nun toprak altındaki Yunan, Roma, Sümer ve Eti medeniyetlerine dayandırılarak milli kültürün de zaafa uğratıldığı bir dönemdir. Okullarda Türk musikisi eğitiminin yasaklanması, arkeolojik kazıların sürekli Osmanlı ve Selçuk öncesine yönlendirilmesi bunun açık örnekleridir.¹⁷⁴ İkinci Dünya Savaşı'nın son yılını içine alan dönemde 20 Nisan 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu metni öz Türkçe sözcüklerle yazılarak yeniden düzenlenmiş, düzenlenen yeni anayasa metni 10 Ocak 1945 tarihinde TBMM'de kabul edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile başlayan

¹⁷³ Turan, *İsmet İnönü Yaşamı...*, s. 219-225.

¹⁷⁴ Geniş bilgi için bkz: Cahit Baltacı, "*Cumhuriyet 75. Yılında Türk Eğitim Sistemi*", *Yeni Türkiye (Cumhuriyet III Sosyal Değerlendirme)*, S.23-24, Ankara 1998, s. 2062-2072.

liberalizm akımı Türkiye’de de etkisini göstermiş, tek parti döneminin uygulamaları da tartışılmaya başlanmıştır. Bu durum uygulanan kültür politikalarına da yansımıştır. Böylece, hümanist kültür dönemi de fiilen sona ermiştir. Bu döneme damgasını vuran Ömer-Yücel Davası yoluyla Hasan Ali’nin kişiliğinde cumhuriyet rejiminin getirdiği bütün kültürel değişiklikler ve devrimler sınanmıştır. Devletin kültür politikası konusunda izlediği siyasette, iktidar partisinin 1947 yılında yapılan kurultayı bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Bu kurultayda halk evlerinin çalışmaları, din dersleri, türbelerin açılması, ilahiyat fakültesi ile imam hatip okullarının faaliyete geçmeleri konuları tartışılmıştır.¹⁷⁵ 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlerle DP iktidara gelmiştir. Yeni iktidarın hükümet programında devrimleri, tutan ve tutmayan devrimler diye ayırma ve ilk iş olarak Arapça ezan yasağını kaldırması, kültürel politikalarda önemli değişimlerin yaşanacağını ilk işaretleri olmuştur.¹⁷⁶ 8 Ağustos 1951 tarihinde kabul edilen 5830 sayılı kanunla Halkevlerinin mallarına el konurken 24 Ocak 1954 tarih ve 6234 sayılı kanunla da Köy Enstitüleri tümüyle öğretmen okullarına dönüştürülmüştür.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Kurultayda öne sürülen devrimlerden ödünleri içeren görüşler, CHP hükümetleri tarafından uygulamaya konulmuştur. 1947 yılında Köy Enstitüleri Kanunu’nda önemli değişiklikler yapılarak sistemin işleyişi zaafa uğratılmıştır. Halkevlerinin iktidar partisinin bir yan kuruluşu olmaktan çıkarılarak özerk bir kurum haline getirilmesi çalışmaları yürütülememiştir. 15 Ocak 1949’da biri Ankara’da diğeri İstanbul’da olmak üzere iki İmam Hatip Kursu açılırken, 1 Şubat 1949 tarihinde kabul edilen bir kanun ile Ankara İlahiyat Fakültesi kurulmuştur. Türk büyüklerine ait olma ve yüksek bir sanat değeri taşıma koşuluyla 1 Mart 1950 tarihli 5666 sayılı kanunla yirmi türbe halkın ziyaretine açılmıştır. Mithat Atabay, “Cumhuriyet Kültürü”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.43, Bahar 2009, s. 463.

¹⁷⁶ Ezan konusunun demagojiye açık olması nedeniyle muhalefet de iktidarla birlikte kabul oyu vermiştir.

¹⁷⁷ Atabay, “Cumhuriyet...”, s. 462, 463.

II. BÖLÜM

TÜRK TARİH KURUMU'NUN KURULMASI VE ÇALIŞMALARI

II. 1. Türk Tarih Kurumu'nun Oluşumunu Hazırlayan Etkenler

Kültür, bir toplumun manevi özelliği, duyuş ve düşünüş birliğini kuran, gelenek halindeki her türlü yaşayış, düşünce ve sanat varlıklarının tümünü içine almaktadır. Her kültür yeryüzünün tabii bir çevresinde yaşar ve o çevrenin etkisinde kalır. Bu sebeple her toplumun kendine has bir kültürü vardır. Cumhuriyet dönemi, sosyal yapımız ve kültür hayatımız bakımından yeni bir çağın başlangıcı olmuştur. Cumhuriyet Türkiye'si, Batıdaki gelişmeleri ve yaratıcılığı doğuran düşünce kaynaklarına yönelerek yeni değerler sistemine bağlı milli bir Türk kültürü meydana getirme çabasına girmiştir.¹⁷⁸ Atatürk büyük söylevini bitirirken “...ulusal varlığı sona ermiş sayılan bir ulusun, bağımsızlığını nasıl kazandığını; bilim ve tekniğin en son ilkelerine dayanan ulusal ve çağdaş bir devleti nasıl kurduğunu anlatmaya” çalıştığını söyler ve bütün Söylev’ini “en son tarihe mal olmuş bir çağın öyküsü” olarak belirtir.

Atatürk devriminin temelinde her şeyden önce Türk ulusunun bağımsızlığı ve özgürlüğü vardır. Devrimlerin amacını çağdaşlaşma olarak belirleyen, ulusunu

¹⁷⁸ Refik Turan, “Kültür Alanındaki Gelişmeler”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006, s. 189.

çağdaş toplumlar arasına katıp onların üstüne çıkarmak isteyen Atatürk, ulus olmanın ilk koşulunun dil ve tarihten geçtiğinin bilincindedir. Çağdaş bir ulus olmak, çağdaş kültüre katkıda bulunmakla gerçekleşebilir. Dil ve tarih bilinci ile kendi dilini geliştirmeyen ve kendi tarihine yönelemeyen bir ulus, kendi içinden bir kültür de yaratamaz. Kendi içinden bir kültür geliştirebilmesi kendi dilini kendi kaynaklarına dayanarak geliştirmesiyle olanaklıdır. Kendi öz diline kendi öz tarihine dayanarak kendi öz kültürünü yaratamayan bir ulusun bağımsızlığından da söz edilemez. Öyleyse her şeyden önce Türk ulusu kendi diline ve kendi tarihine, üzerinde yaşadığı toprakların tarihine sahip çıkmalıdır.¹⁷⁹ Atatürk cumhuriyetin ilanından sonra söylediği nutuklarında bilhassa şu hususları dile getirmiştir: *“Türkiye Cumhuriyeti’nin temeli kültürdür” “Cumhuriyetimizin dayanağı Türk milletidir. Bu milletin fertleri ne kadar Türk kültürü ile dolu olursa, o millete dayanan Cumhuriyet de o kadar kuvvetli olur.”* Bu sözleriyle Atatürk, Cumhuriyet Türkiye’si’nin en büyük vazifelerinden birinin, milli kültürü teşkil eden güzel dilimiz ile zengin tarihimizin önemini ortaya koymak olduğunu ifade etmiştir. Başka bir ifadeyle bundan sonra Türk milletinin ve Türk dünyasının milli varlığının muhafazası ve birliğinin devamı için milli tarihiyle dilinin araştırılıp geliştirilmesini Cumhuriyet Türkiye’si’nin en büyük vazifesi olduğunu bildirmektedir.¹⁸⁰

Kültürün bir takım temel unsurları vardır. Bunlardan biri tarihtir. Tarih, kültürün zaman içindeki siyasi, sosyal akışını ve sürekliliğini sağlar. Denilebilir ki bir milletin tarihi, onun bütün kültür varlıklarının aksiyon haline gelmiş ifadesidir.¹⁸¹

¹⁷⁹ Bedia Akarsu, *“Atatürk’ün Dünya Görüşünde Dil ve Tarihin Yeri”*, **Türk Dili**, Yıl:32, C.XLV, S.371, Kasım 1982, s.286, 288.

¹⁸⁰ Turan, *“Kültür Alanındaki...”*, s. 191.

¹⁸¹ a.g.m., s. 189.

Bu açıdan bakıldığında Tarih; toplulukları, milletleri, kuruluşları etkileyen hareketlerden doğan olayları zaman ve yer göstererek anlatan, bu olaylar arasındaki ilişkileri, daha önceki ve sonraki olaylarla bağlantılarını, karşılıklı etkilenmelerini, her milletin kurduğu medeniyetleri, kendi iç sorunlarını inceleyen bilim¹⁸² olarak tarif edilmektedir. Diğer bir ifade ile tarih; toplumun zaman içindeki gelişme yönünü belirleyen, insanın kendi toplumu ile diyalog kurmasını ve bütünleşmesini sağlayan, ondaki toplum şuurunu canlı tutan bir kültür hazinesidir.¹⁸³ Buradan da anlaşılıyor ki tarih, insanların zaman ve mekân itibarıyla geçirdikleri gelişmeleri sebep sonuç ilişkisi içerisinde inceleyen bir ilim dalıdır. Böylece, tarih gerçeklerin ortaya çıkmasına yarar. Tarihi zengin olan bir millet güçlüdür. Güçlü bir milletin oluşması ise manevi miraslarına sahip çıkmasıyla mümkündür. *“Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat, insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır.”*¹⁸⁴

Atatürk, derin bir tarih şuuruna sahip eşi az önderlerden biridir.¹⁸⁵ Onda bu şuur, bir yandan Türk tarihine derin bir bakış, öbür yandan tarih önünde yüksek bir sorumluluk duygusu şeklinde kendini göstermiştir. Nihayet onun Türk tarihine bakış

¹⁸² E. Semih Yalçın, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları**, Berikan Yayınevi, Ankara 2007, s. 8.

¹⁸³ Bu konuda geniş bilgi için bkz: Zeynep Korkmaz, *“Cumhuriyet Döneminde Bir Kültür Dili Olarak Türkçe”*, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C.I, TDK Yayınları, Ankara 1995, s. 651-659.

¹⁸⁴ Enver Ziya Karal, **Atatürk'ten Düşünceler**, MEGSB, İstanbul 1986, s. 89.

¹⁸⁵ 1923 yılında İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi Müderrisler Meclisi'nde alınan kararla Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya Fahri müderrislik teklif edilmiştir. Bu teklifi kabul eden Mustafa Kemal gönderdiği telgrafta şunları dile getirmiştir: *“Türk harsının mihrakı olan Fakülteni fahri müderrisliğine intihabımdan dolayı meclisinize teşekkür ederim. Eminim ki milli istiklalimizi ilim sahasında Fakülteniz ikmal edecektir. Bu şerefli tekamülün husulünü deruhte eden heyetiniz arasında bulunmak bence baysi iftiharlıdır.”* Fahri müderrislik beratını takdim için gelen müderrislere *“mektep sıralarından beri çok sevdiği tarihle daima meşgul olduğunu, bu itibarla fahri müderrisliğin edebiyattan ziyade tarihe ait olmasının daha münasip olacağını”* söylemiştir. Edebiyat medresesinin edebiyat, tarih, felsefe, içtimaiyat ve coğrafya şubelerinden mürekkep olduğuna göre bu hususun tahakkuk etmiş olduğu yolundaki cevaba tebessümle mukabele buyuran Mustafa Kemal teveccühle *“tarihçilerle çok konuşacağız”* yolunda iltifatta bulunmuşlardır. Şemsettin Günaltay, *“Atatürk'ün Tarihçiliği ve Fahri Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra”*, **Belleten**, C.3, S.10, Nisan 1939, s. 273, 274; Şemsettin Günaltay, *“Atatürk'ün Tarihçiliği ve Fahri Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra”*, **Sümerbank**, C.3, S.29, Kasım 1963, s. 144, 145.

tarzı bizzat bir tarihi amil mahiyetini de kazanmıştır.¹⁸⁶ TTK'nin kuruluş ve ilk gelişme devreleri Atatürk'ün düşünce hayatı¹⁸⁷ ile yakından ilgilidir.¹⁸⁸ Bu konuda Afet İnan şunları dile getirmiştir: *“Büyük devlet adamımız Gazi M. Kemal Atatürk, tarih meselelerine çok önem verirdi. Kendi ifadesine göre, mektep sıralarındaki derslerinden itibaren tarih okumasını sevmiş¹⁸⁹ ve hayatının her devresinde muhtelif tarih kitapları ve meseleleri ile meşgul olmuştur. Bilhassa siyasi hayatının çeşitli safhalarında tarih bilgisinden daima en geniş manasıyla faydalanmış ve gerek Büyük Millet Meclisinde, gerekse halk toplantılarında söz söylerken tarihi mevzular en heyecanlı hitabelerini teşkil etmiştir. İstiklal savaşımız sıralarında türlü vesilelerle söz söylerken tarihten getirdiği örnekler, bazen milli bir heyecan kaynağı, bazen de ilmi bir mevzu halinde olmuştur. Bilhassa inkılâp hareketlerinde, Büyük Millet Meclisinde kanunlaştırmak isteği mevzular için tarihten misaller getirmek, eski müesseseleri teşrih ederken tarihi neticelerini ikna edici delillerle göstermek O'nun adedi idi. Bunlar için Büyük Millet Meclisinin zabıtları ve Atatürk'ün diğer nutukları bol bol örnekler verir. Bu vesikaları tetkik etmekle, dünya çapında ün salmış büyük inkılâpçı Türk devlet adamının, tarih bilgisinden ne suretle istifade etmiş olduğunu anlamak herkes için çok faydalı bir mevzudur.”¹⁹⁰* Atatürk bunlardan başka, ayrıca tarih araştırmalarıyla bizzat meşgul olmuş, Türk ve yabancı

¹⁸⁶ Halil İnalcık, *“Türk Tarih ve Atatürk'te Tarih Şuuru”*, **Türk Kültürü**, S.7, Mayıs 1963, s. 6.

¹⁸⁷ Enver Ziya Karal, bu konuda şunları söylemiştir: Atatürk'ün tarih görüşü ile hayat felsefesi arasında sıkı bir ilişki görülür. Onun hayat felsefesi doğacıdır: *“Doğa insanları türetti, onları kendine taptırdı da. Ancak insanların dünyada yaşayabilmeleri için onların doğaya egemenliğini de gerekli kıldı.”* deyişinden doğaüstü bir güç tanımadığı anlaşılır. Atatürk'e göre insan doğanın bir tutamı olduğu için onun hayatı da en geniş anlamında bir çarpışma, bir savaştır; bu savaşın amacı başarı, desteği güç, yönetici ögesi de düşüncedir. Tarih bu düşüncenin ışığı altında, insanın geçmişteki hayatını arayıp bulan ve anlatan bir bilimdir. Enver Ziya Karal, *“Atatürk ve Tarih”*, **Cumhuriyet Dönemi Düşünce Yazıları Seçkisi**, Hazırlayan: Konur Ertop, TC Kültür Bakanlığı, Ankara 1998, s. 60.

¹⁸⁸ İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar...*, s. 255.

¹⁸⁹ Ali Fuat (Cebesoy), Atatürk'ün Manastır Askeri İdadisi yıllarından itibaren tarihe karşı ilgisinin bulunduğunu ve Mustafa Kemal'in okuldaki tarih öğretmeni Kolağası Tevfik Bey'den her zaman saygıyla bahsettiğini dile getirmiştir. Ali Fuat Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, İnkılâp ve Akakıtabevleri, İstanbul 1981, s. 9.

¹⁹⁰ Afet İnan, *Gazi M. Kemal Atatürk ve Türk Tarih Kurumu*, TTK Basımevi, Ankara 1953. s. 1.

tarihçilerle yıllarca beraber çalışmıştır.¹⁹¹ Bu çalışmalarda bizzat görev alan Afet İnan bu çalışmaların kesafetinin 1929 yılından sonra olduğunu, Atatürk'ün o sıralarda İstanbul Üniversitesi'nde verilen tarih notlarını okumakta olduğunu ve daha öncesinde ise Wells'in Dünya tarihi ile ilgilendiğini ve onları tercüme ettirdiğini, 1930 yılında ise yeni kitapların getirilmesiyle etrafındaki devlet ve ilim adamlarının da ilgisini çekmek suretiyle geniş bir tarih araştırmaları devrinin başladığını, bu sıralarda Atatürk'ün Türk tarihine ait mevzuları bizzat okuyarak etrafındakilere vazifeler verdiğini ifade etmiştir.¹⁹²

Milleti yaratan ve yaşatan en mühim unsurlardan biri milli tarih şuurudur. Milletler, dünya yüzünde değerlerini milli tarihlerine verilen değer ölçüsünde kazanırlar. 19. Asırda Batı'da milliyet ve milli hâkimiyet kavramı, her türlü siyasi düzenin temeli mevkiine yükselince, her millet benliğini milli tarihinde ve öz dilinde aramıştır. Milli tarih, boyunduruk altındaki milletlere ölçüsüz bir kuvvet, birlik ve enerji kaynağı olmuştur. Diğer taraftan öz milli kültürlerin hudutsuz gelişme imkânına kavuşmaları, netice itibarıyla insan medeniyetinin çeşitli istikametlerde zenginleşmesi şeklinde anlaşılarak selamlanmış ve nihayet tarih, esas itibarıyla milletlerin tarihi şeklinde telakki edilmeye başlanmıştır.¹⁹³ Atatürk'e gelinceye değin Türk ulusu; dinsel, hanedancı ve ırkçı olmak üzere üç ayrı tarih görüşünün etkisi altında kalmıştır.¹⁹⁴ Osmanlı çağı Türkiye'sinde başlangıçtan Tanzimat'a

¹⁹¹ İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar...*, s. 256.

¹⁹² İnan, *Gazi M. Kemal Atatürk...*, s. 2.

¹⁹³ İnalçık, "*Türk Tarih ve Atatürk'te...*", s. 7.

¹⁹⁴ Bunlardan en önemlisi olan dinsel tarih görüşü Müslüman ümmetinin geçmişini temsil etmiştir. Amacı, bu ümmetin halifelik çevresinde toplanmasından oluşan bir duyguyu yaşatmaktır. Bu tarih görüşüne Tanzimat'tan başlanarak bir de hanedancı tarih anlayışı ortak yapılmıştır ki anlamı ve ülküsü, Osmanlıları ile başlamakta ve sürmektedir. Sonunda İkinci Meşrutiyet döneminde üçüncü bir tarih görüşü olarak ırkçı tarih görüşü oluşmaya başlamıştır. Ne var ki bu görüş genel Türk tarihinin sınırları içinde kapanıp kalmıştır. Bu üçlü tarih görüşü arasından Türk ulusu, bir ümmet, bir cemaat ve bir ırk olarak belirlemekte; ama çağdaş anlamda bir ulus niteliğinde görülmemiştir. Karal, "*Atatürk ve...*", s. 61.

kadar bilginlerce İslamlık temellerine dayalı olan imparatorluk için İslamlık, tarihi bağlayıcı bir unsur olarak görülmüştür. Medreselerde buna önem verilmiş, İslamlıktan önceki Türk Tarihi, Türklerin İslamlığın gelişmesinde ve İslam medeniyetindeki rolleri dikkate alınmamıştır. Tanzimat'ın ilanından Birinci Meşrutiyet'e kadar olan sürede Türkiye'deki öğretim kurumlarında İslam Tarihi ile birlikte Osmanlı Tarihi okutulmasına başlanmış ise de Osmanlı devrinin başlamasından önceki Türk tarihi gene dikkate alınmamıştır. Birinci Meşrutiyet'ten Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan zaman bölümünde Türkiye'de tarihe karşı yeni bir yaklaşım dikkati çekmektedir. Batı'da öğrenim görmüş olan aydınlar Türkiye'ye döndüklerinde Batı'da olduğu gibi milli tarihe önem verilmesine çalışmış, genel Türk tarihi görüşünü¹⁹⁵ kurmaya gayret etmiştir.¹⁹⁶ Osmanlı İmparatorluğu devrinde İslam ve Hanedan tarihinden başka öğretime esas olabilecek milli tarihimiz olmamıştır. Buna rağmen aydınlar, öğretim programları dışında Türk tarihi ile yakından ilgilenmişlerdir. İşte bu bilgilere dayanarak Kurtuluş Savaşı esnasında ve Cumhuriyet'in ilk devirlerinde, milli tarihimiz manevi kuvvetimize çok büyük bir destek olmuştur. TBMM'nin müzakere tutanakları okunduğunda en önemli meselelerin hal edilmesinde hatipler tarihi olayları örnek olarak göstermişlerdir. Devrim konusunda, devrini tamamlamış müesseselerin kaldırılması için örnekler hep tarihten verilmiştir. Yalnız, bunlar arasında Atatürk gerek Meclis'te gerekse halka hitap ederken konuşmalarında o zamana kadar alışılmamış

¹⁹⁵ Gelişen bu süreç içerisinde Orhun Yazıtları da çözülmüştür. Bunların eski büyük Türk devrinden kaldığı ve Türkçe yazıldığı anlaşılmış, bunlardan eski Türkler hakkındaki yeni bilgiler edinilmiştir. Batılı orientalistlerin (Doğu tarihiyle uğraşanlar topluluğu) bu yazıtlarda geçen eski Türkler ve onların dili hakkında ortaya koydukları keşifler aydınlarımız tarafından büyük bir ilgi ve heyecanla izlenmiştir. Türkiye'de yüzyılımızın başlarında Türkçülük akımı da hız kazanmıştır. Bu akımın çok kuvvetli olduğu İkinci Meşrutiyet'ten sonra bile devlet Türk Tarihi ile ilgili yeni bilgileri benimsememiş, tarih öğretimi programlarında bu bilgilere yer verilmemiştir. Mustafa Kemal, bu son safhada yetişmiş olup bir yandan İslam ve Osmanlı Tarihi hakkında okutulanları öğrenerek, bunlara kendi merakı ile araştırdıklarını katarak, öte yandan, henüz okullara girmemiş olan Türk tarihi ile ilgili yeni keşifleri de izleyerek tarih bilgisini zenginleştirmiştir. Kemal Balkan, "*Atatürk ve Tarih Bilimi*", **Milli Kültür**, C.2, S.11, Kültür Bakanlığı Yayınları, Nisan 1981, s. 2.

¹⁹⁶ Balkan, "*Atatürk ve Tarih...*", s. 2.

bir ifade kullanmıştır.¹⁹⁷ 22 Eylül 1924 tarihinde Samsun'daki bir konuşmasında şunları söylemiştir: *“Bizim milletimizin hayatı esasını düşünelim. Bu düşünce bizi elbette altı yedi asırlık Osmanlı Türklüğünden, çok asırlık Selçuk Türklerine ve ondan evvel bu devirlerin her birine muadil olan büyük Türk devrine kavuşturur. Bütün bu edvarda dikkat buyurunuz. Türk kendi ruhunu, benliğini, hayatını unutmuş; nereden geldiği belirsiz bir takım rüesanın şuursuz vasıtası olmak mevkiine düşmüştür. Türk milleti kendi benliğini, kendi dimağını, kendi ruhunu unuttur gibi olmuş.”*¹⁹⁸ Bu yurda sahip oluşumuzu tarih bilgisiyle kuvvetlendiren Atatürk, dikkat edilirse Büyük Türk Devri tabirini de kullanmaktadır. Bu noktadan hareketle evvela, Türk tarihinin araştırılması mümkün olan en eski devirlerden itibaren bir silsile halinde incelenmeye, ikinci olarakta Türkiye topraklarında gelip geçmiş medeniyetlerin bu vatanın malı olarak en eskilerinden itibaren meydana çıkarılması ve yeni usullerle medeniyet tarihi açısından bilinip incelenmesi gerekmektedir.¹⁹⁹ Bu gelişmeler dikkate alındığında gerçek anlamı ile bir ulusal tarih görüşü Atatürk'le başlamıştır denilebilir. Cumhuriyet devrine kadar devam eden üç tarih anlayışı şu şekilde neticelenmiştir: Osmanlı Devleti'nin yıkılması ile Osmanlı Tarihi anlayışı, Halifeliğin kaldırılması ile de ümmet tarihi anlayışı son bulmuştur. Milli tarih anlayışı ise yeni devletin tarih anlayışı olarak gelişmeye devam etmiştir.²⁰⁰

Atatürk'ün 1923'teki şu ifadeleri dikkati çekicidir: *“Düşmanlarımız aynı zamanda Osmanlı Devletini kurmuş olan Türk milletinin de unsuri aslisinin de bu memleketin hakiki halkının da mahv ve müzmahil olduğunu zannettiler, işte bunda*

¹⁹⁷ İnan, *Türkiye Cumhuriyeti...*, s. 192, 193.

¹⁹⁸ Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri II*, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 1959, s. 198.

¹⁹⁹ İnan, *Türkiye Cumhuriyeti...*, s. 193.

²⁰⁰ Enver Ziya Karal, *Atatürk ve Devrim*, Metu Pres Yayınları, Ankara 1998, s. 86.

çok aldandılar.” “Asırlardan beri düşmanlarımız Avrupa akvamı arasında Türklere karşı kin ve husumet fikirleri telkin etmişlerdir... Avrupa’da hala Türklerin her türlü terakkiye hasım bir adam olduğu, manen ve fikren inkişafa gayri müsait bir adam olduğu zannedilmektedir. Bu azim bir hatadır... İşte Avrupa’da mütemadiyen mücadele ettiğimiz bu zihniyet mevcuttur.” Atatürk için zaferden sonra da savaş bitmemiştir. Milli tarihin tanıtılması onun için istiklal savaşının tamamlanması demektir. İşte Atatürk’te tarih şuurunun o derece kesif ve kıymetli olmasının sebep ve manası buradan kaynaklanmaktadır. Atatürk, onun için Türk tarihinin tetkikine o kadar önem vermiştir. Türk’e büyük tarihinin şuurunu tekrar kazandıran Atatürk, Türk tarihine gelecekteki yolunu da göstermiştir. 1923’te bu yolu şöyle ilan etmiştir: *“Memleket behemahal asri medeni ve müteceddid olacaktır, bizim için bu, hayat davasıdır.”* Onun asri olmaktan kastettiği milli devlet olmak, batı medeniyetini bir bütün olarak kabul etmektir.²⁰¹ Bu itibarla Osmanlı düzeni reddedilirken Türk milletinin yeni hayat prensiplerinin akılcı bir şekilde ifade edildiği görülür. Cumhuriyetin ilk yıllarına bakıldığında gerek Atatürk’te gerekse diğer birçok devlet ve ilim adamında Türk tarihini ele alma ve detaylı ilmi verilere dayalı Batılı anlayışla bir tarih tezi oluşturma anlayışının hâkim olduğu görülmektedir. Bu anlayışın altında yatan etkenlerin temelinde: Türkiye Cumhuriyeti’nin Anadolu üzerindeki varlığını meşrulaştırmak; laisizmin vurgulanması ve yeni ulusal kimliği İslam’ın dışına taşımak bakımından, İslam öncesi Türk tarihine yani Orta Asya’ya uzanmak ve dünyadaki diğer çağdaş ve egemen uluslarla eşitler ilişkisi içine girebilmek için bugünkü dünya uygarlığının yaratıcıları arasına Türkleri de koyacak olan Orta Asya merkezli bir kültürel yayılım (difüzyon) tezini savunmak esasları üzerinde kuruludur.

²⁰¹ İnalçık, “*Türk Tarih ve Atatürk’te...*”, s. 8.

Bu nedenledir ki Atatürk'ün tarih tezi ve Türk tarihçiliğinin onun devrindeki gelişen bölümü bir savunma tarihçiliği²⁰² niteliğinde olmuştur.²⁰³

1928-1929 yılları arasında gerçekleşen süreçten Afet İnan şu şekilde bahsetmiştir: 1928 yılında İstanbul'da Fransız Notre Dame de Sion okulunda okuduğum dersler arasında, bir coğrafya kitabında, resimlerle de gösterildikten sonra Türk ırkının sarı ırka mensup olduğu ve “*Secondaire*” yani ikinci derecede kabul edildiği yazılı idi. Bu resim ve bilgiye göre etrafıma bakıyor ve bunun gerçeğe uygun olmadığını görüyordum. Atatürk'e kitabı gösterdim. O sırada Prof. E. Pittard'ın “*Irklar ve Tarihi*”²⁰⁴ adlı kitabı da almıştım. Ondaki bilgilerde bu coğrafya kitabına uymuyordu. Bir de ikinci konu, Türklerin uygarlık alanında vücuda getirmiş oldukları eserlerin, incelenmesi ve tanıtılması idi. Çünkü Avrupa tarihleri, ‘barbar’ lakabını verdikleri Türkleri, sadece bir istilacı kavim olarak kaydediyorlardı. Atatürk, o yıllarında İstanbul Üniversitesinde okutulan tarih notlarını inceliyor ve üzerinde işaretler yaptığını görüyordum. Aynı zamanda H.G.Wells'in “*Cihan Tarihinin Umumi Hatları*” kitabını²⁰⁵ dilimize çevirtmiş ve kitap halinde basılmıştı.²⁰⁶ Atatürk, bu iki endişeli sorum karşısında “*Hayır, böyle*

²⁰² Bu tarihçiliğin, devletten ya da partiden özerk yapılmasına bir süre sonra izin verilmemiştir. Her hangi bir farklı yönetimin ortaya çıkmasına müsamaha edilmeyecek şekilde resmi bir tarihin tek elden standart bir şekilde topluma manipülasyonu istenmiştir. Bunun en güzel örneği, zaman içinde İttihad ve Terakki'nin yan kuruluşu gibi çalışmış olan; fakat ikinci açılışından sonra pantürkist olmayan milliyetçilik anlayışına hemen uyum sağlayan Türk Ocakları'nın 1931 de kapatılması ve CHP'ye katılmasıdır. Türk Tarihi Tetkik Encümeni de Ocağın bir alt uzmanlık kuruluşu olmuştur. Türk Tarih tezinin ilk anlatımı olan Türk Tarihinin Ana Hatları kitabı da bu kuruluşun ürünüdür. Ocağın kapatılmasının ve devrinin ardından bu kuruluşun üyeleri 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Bu kuruluş Birinci Tarih Kongresi'ni düzenlemiş ve daha sonra Türk Tarih Kurumu adını almıştır. Suavi Aydın, **Modernleşme ve Milliyetçilik**, Gündoğan Yayınları, Ankara 1993, s. 228.

²⁰³ a.g.e., s. 227, 228.

²⁰⁴ Les Races et l'Histoire, Paris:1924

²⁰⁵ 1925 yılında Ziya Gökalp'ın kaleme aldığı Türk Medeniyeti Tarihi isimli kitabı liselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Bu dikkate değer düşünürün eseri, Türkleri milli tarih anlayışına yaklaştırmak istemesi bakımından önemlidir. Fakat tam olarak bilimsel olmayıp, Türk tarihini dünya tarihinden soyutlamaktadır. Bu sebeple 1927-1928'de Herbert George Wells'in dünya tarihini bütünüyle ele alan eseri Cihan Tarihinin Ana Hatları adıyla yayımlanmıştır. Turan, “*Kültür Alanındaki...*”, s. 193.

²⁰⁶ Afet İnan, “*Türk Tarih Kurumu 40 Yaşında*”, **Belleten**, C.XXXV, S.140, Ekim 1971, s. 520; Fahri Çoker, **Türk Tarih Kurumu Kuruluş Amacı ve Çalışmaları**, TTK Basımevi, Ankara 1983, s. 1.

olamaz. Bunların üzerinde meşgul olalım” demekle kalmamış, derhal yeni kitaplar getirterek bizzat çalışmaya ve çalıştırmaya başlamıştır. Esas konu “*Türklerin dünya tarihinde hakiki yeri ve medeniyet âlemindeki rolleri ne olmuştur*” konusu idi. Bu çalışmaların yoğunluğu 1929 yılından sonradır.²⁰⁷ 1929 yılından sonra Atatürk tarih sahasında çıkmış en yeni kitapları getirterek, yeni bir kütüphane kurmuştu.²⁰⁸ Memlekette tarihle uğraşanları etrafına topladı. Herkesten fikir dinliyorduk. Her vekil ve meb’us arkadaşları, Atatürk’ün yanından çıkarken yeni bir kitap, koltuğunda oluyordu. Onların hulasaları toplanıyor, Atatürk kendi okuduğu kitaplarla beraber bu hulasaları tetkik ediyordu.²⁰⁹ Fakat asıl 1930 yılı, yeni kitapların getirtilmesiyle ve etrafındaki devlet ve bilim adamlarının da Türk tarihi üzerine ilgisini çekmek suretiyle geniş bir tarih araştırmaları devri açılmıştır. Atatürk, Türk tarihine ait konuları bizzat okuyor, etrafındakilere görevler veriyordu.²¹⁰ Türk ırkının sarı ırka ve Avrupa zihniyetine göre ikinci sınıf bir insan tipi olduğunu, Irklar ve Tarih adlı eserinde ileri süren E. Pittard’ın bu iddiasına karşılık, o günlerde bu tür iddialara karşılık olarak bir takım bilimsel çözümler getirilmesi gereği vurgulanmıştı. Konu üzerine bizzat eğilen Atatürk “*Türkler bir aşiret olarak Anadolu’da İmparatorluk kuramaz. Bunun başka türlü bir izahı olmak lazımdır. Tarih ilmi bunu meydana çıkarmalıdır.*” diyordu. Etiler, Anadolu’nun en eski devlet kuranlarından biri olduğu için onun zihnini en çok işgal eden bir bahisti. Acaba, Akdeniz’in kaybolmuş ve yaşamış olan eski medeniyeti ile Türklerin alakası nedir, suali sık sık tetkike vesile veriyordu. Dünyanın muhtelif yerlerinde, bilhassa Türkiye’de otokton halk ve medeniyet getiren halk kimlerdir? Türklerin cihan tarihinde ve medeniyet âleminde

²⁰⁷ İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar...*, s. 256.

²⁰⁸ Bu konu hakkında bkz: Bilal N. Şimşir, *Atatürk Dönemi İncelemeler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006, s. 251-263.

²⁰⁹ Afet İnan, “*Atatürk ve Tarih Tezi*”, *Belleten*, C.III, S.10, 1 Nisan 1939, s. 244.

²¹⁰ İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar...*, s. 257.

rolleri nedir? Gibi sorulara ilmi olarak cevapların bulunması için Türk tarihçileri çalışmasını yoğunlaştırmışlardı. “*Hâkimiyeti Milliye*” (Ulus) Matbaası, bu sorulara cevap veren ilk notları bastı. Türk Tarihinin Anahatları kitabı bir cilt halinde bunu takip ederek basıldı. Yalova kaplıcalarında, TTK’nin hazır bulunan üyelerine Atatürk bizzat riyaset etti. Anahatları kitabı bu müzakereler neticesinde hazırlanıp basılmıştır.²¹¹

Hiç şüphesiz, bir milletin kültürel şahsiyetini kazanabilmesi için çağdan yani şimdiki zamandan kopmadan maziye; maziden kopmadan istikbale yani geleceğe yönelebilmesi gerekmektedir. Kısaca, mazi-hal-istikbal arasında kurulabilecek çok hassas bir dengeye bağlıdır. Atatürk, uzak ve yakın maziye bilmeden hâlihazırın anlaşılamayacağını ve istikbalin inşa edilemeyeceğinin şuurunda olmuştur. İşte kültür istikbalini temin için maziye hâkim olma zarureti ve arzusu Atatürk’ü, Türk tarihiyle ve tarih ilmiyle yakından meşgul olmaya sevk etmiştir.²¹² İyi bir tarih öğretimi için öncelikle tarih anlayışını değiştirmek ve tarihimizi gerçekleriyle birlikte ortaya koymak gerekir. İşte bu yüzden Atatürk, tarih ile ilgili çalışmalara girişilmesi yönünde direktifler vermiş ve fırsat buldukça çalışmalarla yakından ilgilenmiştir. “*Bizim milletimiz derin bir maziye maliktir*” diyen Atatürk, Anadolu’daki Türk tarihinin dışına çıkamayan bu tarih anlayışıyla kurduğu devlete kimlik kazandırmasının mümkün olmadığının farkına varmıştır.²¹³ Yine, Atatürk’ün şu ifadesi Milli Tarih ve Milli benliğimiz açısından önem arz etmektedir: “*Büyük devletler kuran ecdadımız büyük ve şümüllü medeniyete de sahip olmuştur, bunu*

²¹¹ İnan, “*Atatürk ve Tarih...*”, s. 244, 245.

²¹² Bayram Kodaman, “*Atatürk, Milli Kültür ve Tarih*”, 100. Yıl Atatürk Konferansları, 100.Yıl Atatürk Haftasına Rastlayan 4-25 Mayıs 1981, s. 125, 126.

²¹³ Sezai Özataş, “*Atatürk Dönemi Tarih Anlayışı ve Tarih Öğretimi*”, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl:2, S.2, Haziran 2009, s. 96.

aramak, tetkik etmek, Türklüğe ve cihana bildirmek bizler için bir borçtur, Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendince kuvvet bulacaktır.”²¹⁴

Enver Ziya Karal, Atatürk’ün, Türk tarihinin araştırılmasını istemesinin altında yatan etkenleri şu şekilde belirtmiştir: Türklerin sarı ırktan olduklarına yönelik, dünyada yayılmış olan yanlış iddialar, Türklerin medeni kabiliyetten ve istidattan mahrum olduğuna yönelik iddialar ve Türk toprağı üzerindeki iddialar.²¹⁵ Malum olduğu üzere Büyük Harpten sonra Türk yurdunu istila etmek isteyen kuvvetler bazı tarihi sebepler öne sürerek hareket etmiştir.²¹⁶ Bir zamanlar, Batı Anadolu’da büyük bir medeniyet kurmuş olan Yunanlılara, bu topraklar sizindir diyerek onları istilaya sevk edenler, tarihi emperyalist düşüncelere alet etmek istemişlerdir. Faşizm de aynı şekilde Akdeniz’e Mare Nostrum diyerek ve Anadolu’nun bazı kısımlarını bir zamanlar Imperium Romanum’a ait olduğunu işaret ederek Anadolu kıyılarına göz dikmiştir. Bunlara karşı Atatürk, tarih tezini ortaya koymuştur. Eğer Anadolu’yu eski sakinlerinin çocuklarına vermek lazım gelirse bunu herkesten çok Türklerin hak ettiğini bir mukabil tez olarak ileri sürmüştür. Çünkü Anadolu’nun en eski sakinleri Hititlerdi ve Hititler de Türk ceddidir.²¹⁷ Avrupa’nın, Anadolu toprakları üzerindeki haksız talepleri ortadadır. Onlara göre Türkler, hiçbir medeniyete sahip olmadıkları gibi mevcut medeniyetleri yıkmıştır. Anadolu Türklerin yurdu olmadığından Türkler Anadolu’dan kovulmalıdır. Anadolu Yunanlıya ve Ermeniye ait olduğundan onlara iade edilmelidir. Avrupa’nın bu

²¹⁴ İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar...*, s. 430.

²¹⁵ Enver Ziya Karal, “*Atatürk’ün Türk Tarih Tezi*”, *Atatürkçülük (İkinci Kitap) Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler*, MEB Yayınları, İstanbul 2001, s. 158, 159.

²¹⁶ Bu konuda geniş bilgi için bkz: Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı...*, I, s. 21-61.

²¹⁷ Ekrem Akurgal, “*Tarih İlmî ve Atatürk*”, *Türkiye’nin Kültür Sorunları ve Anadolu Uygarlıklarının Dünya Tarihindeki Önemi*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1998, s. 77.

iddialarını, İstiklal Mücadelesi'nde fiilen geçersiz kılmış olan Atatürk, bu sefer tarihi delillerle ve karşı tezlerle bu haksız iftiraları kafalardan silmek arzusundadır. Ancak bu şekilde Anadolu'nun madden ve manen Türk olduğu ve daima Türk kalacağı anlatılabilir. Ayrıca, yine tarih ilminin yardımıyla Türk medeniyeti ve kültürünün ne kadar eski ve ihtişamlı bir maziye sahip bulunduğu hem ispat hem de müdafaa edilebilir. Netice itibarıyla Atatürk, tarih ilminde ve görüşünde yeni bir anlayış ortaya koyarak mazimiz üzerindeki yabancı görüş hâkimiyetini kaldırıp tarihimizi Türk değerleri ve milli temel üzerine oturtmak gibi büyük bir ideali gerçekleştirmek istemiştir.²¹⁸ Türk tarihine özel bir itina ile yaklaşan Atatürk, Anadolu'nun eski sakinlerine ve medeniyetlerine eğilmesi, O'nun tarihle olan ilişkisini daha da kuvvetlendirmektedir. O, Anadolu'nun eski sakinlerinin Orta Asya'dan gelmiş Türkler olduğuna inanmış ve bunun için araştırmalar yaptırmıştır.²¹⁹ Bu noktada Enver Ziya Karal'ın ifadeleri ile savunma tarihçiliği²²⁰ kendini göstermektedir. Sevr'e karşı, Sevr'in kurumsal çerçevesine karşı bir hareket ortaya çıkmaktadır.²²¹ Atatürk, yeni bir tarih tezi ortaya koyarken ve bunu siyasi emellere karşı bir müdafaa silahı olarak vücuda getirirken hiçbir zaman ilmi metoddan, hakikatten ve mantıktan ayrılmayı düşünmemiştir.²²²

²¹⁸ Kodaman, "Atatürk, Milli Kültür...", s. 128.

²¹⁹ Bugün gelişen araştırmalar; Hititlerin, Hint-Avrupa kavimlerinden olduğunu ortaya çıkarmıştır. Atatürk'ün bu konudaki gayretlerini, milli tarih araştırmalarımızın bir hatırası olarak anmak lazımdır. Ahmet B. Ercilasun, "Atatürk'ün Milliyetçilik ve Dil Anlayışı", **100. Yıl Atatürk Konferansları**, 100. Yıl Atatürk Haftasına Rastlayan 4-25 Mayıs 1981, s. 72.

²²⁰ Türkleri uygar olmadıkları için Anadolu'dan çıkartmak görüşüne karşı uygarlığın Orta Asya'da Türklerde doğduğu, bütün belli başlı insan topluluklarının oradan yani Türklerden kaynaklandığı kuramını ileri sürmek, bir savunmadır. Türklerin 1071'den önce, Anadolu'da var olmadıklarına karşı oranın en eski uygarlıklarından birini oluşturan Hititlerin, Türk olduklarını hatta en eski Mezopotamya uygarlığını kuran Sümerlerin de Türk olduklarını söylemek, adlarını önemli iki devlet bankasına vermek yine bir savunmayı meydana getirmiştir. Sina Akşin, "Atatürk Dönemi Tarihçiliği", **V. Türk Kültür Kongresi Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği (17-21 Aralık 2002, Ankara) Tarih, Tarihçilik, Tarih Yazımı**, C.III, (Yayına Hazırlayan: Ali Yanık), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005, s. 7.

²²¹ Lozan Antlaşması'nın imzalanması ile Sevr Antlaşması geçersiz kılınsa da tarihin Türkler aleyhine değiştirilmesi ve iftiralarla doldurulması Atatürk'ün zihninden silinmemiştir. Nitekim Lozan'dan sonra bile bazı emperyalist devletlerin öne sürdükleri fikirler, bu devletlerin Türk toprakları üzerindeki emellerinden vazgeçemediklerini göstermiştir. Turan, "Kültür Alanındaki...", s. 190.

²²² Akurgal, "Tarih İlmi...", s. 77.

Bazı Avrupalı düşünürler, tarih boyunca Türklerin dünya medeniyetine ve ilim âlemine fazla katkıları olmayan ikinci sınıf bir insan tipi olduğu görüşünü dünyaya yaymakla²²³ birlikte Türk tarihi aleyhine sistematik bir iftira kampanyası açmışlardır.²²⁴ Bu noktada, Batıda Türkler hakkındaki beslenen kanaat son derece menfi olmuştur. Türk’e zengin tarihinden hiçbir şey mal edinmek istenmezken Türklerin medeni eserleri ve başarıları tamamıyla inkâr edilmiştir. Yüzyıllardan beri İslam’ın dinamizm asını temsil eden Türk mütearız İslamlık ile bir tutulmuş, buna karşı kendisini savunmaya çalışan Hristiyan âlemi içinde geniş halk kitleleri baştanbaşa kin ve garez dolu kitlelerle beslenmiştir. Onlara göre Türk, zorla Hristiyan milletlere boyunduruk geçiren her türlü medeni vasıf ve istidattan yoksun aşağı sınıftan bir insandır; atının ayak bastığı yerde ot bitmez; uygarlık düşmanı kötülük kaynağıdır ve medeni milletler arasında yeri yoktur. Ünlü bir İngiliz devlet adamı olan Gladstone, 1876’da *“Dünya yüzünden Türklerin kötülüklerini kaldırmanın bir tek yolu vardır. O da dünya yüzünden kendi vücutlarının kaldırılmasıdır.”* demekten kendini alamamıştır.²²⁵ Bu ifade ise yıllardır Türk milletine karşı beslenen kindar bir zihniyetin açık bir göstergesidir. Bütün bu gelişmeler göz önüne alındığında yapılması gereken Türk tarihine eğilerek, Türk tarihinin gerçeklerinin gün ışığına çıkarılması ve Türkler hakkında ortaya atılan asılsız iddiaların gerçek olmadığı açık bir şekilde ortaya konması gerekmektedir.

²²³ Turan, *“Kültür Alanındaki...”*, s. 190.

²²⁴ Özellikle eski Türk devletleri, yalnız yağma etmek ve esir almak için kurulmuş, gayesiz teşekküller şeklinde tanıtılmakta yahut en fazla reaya kitlelerinin istismarı üzerine kurulmuş feodal teşkilatlar olarak tasvir edilirken, Türk tarihinin tahrif edilmiş bu yeni şekli dünyanın büyük bir kısmında alabildiğine yayılmıştır. Batı üniversitelerinde, son zamanlarda çok tutulmuş bir medeniyet tarihinde Rusya’nın, idaresi altında geçirdiği Türk kavimleri, Kızılderilileri iptidailere kıyas edilmekte ve Rusya’nın, bunlara medeniyet götürdüğü iddia edilmekte öbür taraftan, aşırı milliyetçi Arap müellifleri tarafından Türklerin İslam çerçevesinde oynadığı büyük rol de tamamıyla menfi bir şekilde gösterilmekte ve Arap hâkimiyetinin son bulduğu devirden sonraki İslam tarihi karanlık ve geri bir devir olarak tanıtılmaktadır. İnalcık, *“Türk Tarih ve Atatürk’te...”*, s. 11.

²²⁵ Bekir Sıtkı Baykal, *“Atatürk ve Tarih”*, **Sümerbank**, C.3, S.29, Kasım 1963, s. 197, 198.

Atatürk, zamanının Bağımsızlık Savaşı devrine ait kısmının tarihi demek olan Büyük Nutuk ile millete yaptıklarının hesabını verdikten bir yıl kadar sonra Türk tarihinin araştırılmasını sistemli bir şekilde ele almıştır.²²⁶ Atatürk, Türkiye’de öğretim kurumlarında devam etmekte olan eski tarih eğitim ve öğretimi yerine milli tarihin esas alınması gerektiğini düşünmüş, bu itibarla Türk Tarihinin kısa zamanda araştırılıp ortaya çıkarılması için kesin direktifler vermiştir. Bu direktiflerin şu iki gayeye yöneltildiği görülür: Bunlardan birincisi; Türk Tarihi başlangıçtan itibaren iyi bir şekilde araştırılacak ve Türklerin kültür ve medeniyet dünyasına katkıları, yetiştirdiği büyük şahsiyetlerin insanlığa hizmetleri ortaya konacaktır. Böylece dünya, Türklerin nasıl bir şerefli geçmişe sahip olduğunu öğrenecek ve yeni yetişen Türk çocukları da atalarının şanlı tarihinden haberdar olup onlarla övünecektir. Atatürk’ün gösterdiği ikinci hedef ise Batılıların bize vatan olarak çok gördükleri Anadolu’nun eski tarihinin araştırılmasıdır. Bu noktada Atatürk’ün düşüncesi şudur: Türkler 1071 Malazgirt Zaferi’nden önce de Anadolu’ya gelmiş olabilirdi. Şayet tarihin ilk çağlarında Asya’dan gelerek Anadolu’da medeniyet kurmuş kavimler arasında Türklerin de bulunduğu tespit edilirse Batılı çevrenin “*Türkler Anadolu’ya sonradan gelen bir millettir, geldikleri yere dönmelidir*” iddiasını çürütmek mümkün olacaktır.²²⁷ Lozan görüşmelerinin kesintiye uğradığı günlerde çıktığı güney gezisinde Adana’ya gelen Atatürk’ü karşılayanlar arasında Antakyalılar da yer almıştır. O gün Atatürk’ü karşılayan kalabalığın önünde Antakyalı bir kız²²⁸ dokunaklı bir nutuk söylemiş ve “*Ey Ulu Gazi bizi kurtar!*” diye talepte bulunmuştur. Dinleyen kalabalığı ağlatan bu nutuktan duygulanan ve çok etkilenen Atatürk, kıza tarihe mal olan ve kurtuluş vadeden bir cevap vermiştir: “*Kırk asırlık*

²²⁶ Baykal, “Atatürk...”, s. 198.

²²⁷ Turan, “Kültür Alanındaki...”, s. 190, 191.

²²⁸ Ayşe Fitnat Hanım.

Türk yurdu düşman elinde esir kalamaz!” Bu söz o günden sonra bütün Sancak Türkleri tarafından kurtuluş için bir senet olarak kabul edilerek ümit kaynağı olmuştur.²²⁹ Burada “*kırk asır*” dile kolay geldiği için söylenmiş bir söz olamaz. Bu “*dört bin yıllık Türk yurdu*” dediği Sancak’a²³⁰ vefatından az önce, Atatürk “*Hatay*” adını vermekle daha derin bir anlam kazandırmıştır.²³¹ Böylece, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Misak-ı Milli sınırları içerisinde gösterilen ve eski tarihlerde Anadolu’nun bir parçasını teşkil eden bu bölgeye eski tarihi ve gerçek adının²³² tekrar kazandırılmasıyla Anadolu’nun ve Türklüğün bir parçası olduğu ölümsüzleştirilerek kanıtlanmıştır. Gelişen süreç göze alındığında, Atatürk rejim açısından da tarihçiliğimizde ve tarih anlayışımızda bir inkılâp yapmanın zaruri olduğunun farkındadır. Çünkü kurmuş olduğu yeni milli Türk devletini mazide temellendirerek mevcut rejime ve iktidara meşruluk ve millilik kazandırmak gerekmektedir. Bu itibarla Atatürk rejimin milliyetçilik, halkçılık, inkılâpçılık, devletçilik, cumhuriyetçilik ve nihayet laiklik ilkelerine milli ve tarihi bir muhteva, derinlik ve temel verebilmek için milli tarihimizin tetkik edilerek gün ışığına çıkarılmasına çalışmıştır. Atatürk’ü tarih anlayışımızı değiştirmeye sevk eden sebeplerin başında ve belki de en önemlisi belirli bir maksat için ortaya atmış olduğu Türk Tarih Tezi’dir. Bilindiği gibi Atatürk, Türk Tarih Tezi ile hem dünya tarihini, insanlık ve medeniyet tarihini ve hem de Türk tarihini açıklayan ve açıklamak isteyen bazı iddiaları ileri sürmüş ve bu iddiaları ilim adamlarının tetkikine

²²⁹ Mehmet Tekin, **Hatay Tarihi**, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 220.

²³⁰ İskenderun ve Antakya bölgesi.

²³¹ Balkan, “*Atatürk ve Tarih...*”, s. 3.

²³² Anadolu’da İsa’dan 2000, zamanımızda 4000 yıl önce yazılmış çivi yazılı tabletlerde Anadolu’ya Hatti adı verildiğini bilinmektedir. Bu ülkede yaşayanlara da Hattili denilmiştir. Anadolu’ya daha sonra gelen Hititler de ülkelerine Hatti demişlerdir. Erken bir tarihte Hatay bölgesi, Hatti ülkesinin, yani Anadolu’nun bir parçası olmuştur. Birinci Dünya Savaşı’ndan Milli Misak sınırları içinde bulunmakta ve eski tarihte Anadolu’nun bir parçasını teşkil etmiş olan bu bölgeye M.Ö. ikinci ve birinci bin yıllarında Hattena veya Hatti adları verilmiştir. Sancak’a Atatürk tarafından eski tarihi ve gerçek adı tekrar kazandırılmakla birlikte, Anadolu’nun ve Türklüğün bir parçası olduğu hususu böylece ebedileştirilmiştir. Balkan, “*Atatürk ve Tarih...*”, s. 3.

sunmuştur. Türk Tarih Tezi, genel hatları itibarıyla insanlığın ve medeniyetin menşei üzerinde Türklerin yeri ve oynadıkları rol hakkında mümkün ve muhtemel görüşleri ihtiva etmektedir.²³³

Türk Tarih Tezi'nin hazırlanmasında iki temel esas takip edilmiştir: Bunlardan birincisi; Yeni Cumhuriyetin kültürel ve tarihsel bağlarını İslam öncesi tarih ve eski Anadolu tarihiyle ilişkilendirmek. İkincisi ise Eski Anadolu ve Mezopotamya'da uygarlık kurmuş milletlerin Turanî kökenli olduğunu ispata çalışarak, Türklerin hem bu toprakların otokton halkı olduğunu hem de dünyaya uygarlığı yayan Turanî eski halkların bugünkü mirasçısı olduğunu öncelikle irki ve dil bakımından ispat etmektir.²³⁴ Türk Tarih Tezi olarak adlandırılacak olan yeni tarih teorisinin, Türklüğün Anadolu'da ezelden beri var olduğunu gösterme, Türklerin de Avrupalı olduğunu kanıtlama, Osmanlı dönemi ve İslam'la olan bağı zayıflatmayı meşrulaştırma amaçlarını taşıdığını söylemek mümkündür.²³⁵ İslamiyet'in Türkler tarafından kabul edilmesinden sonra İslamiyet içerisinde adeta kaybolmuş olan Türk tarihinin bütünlüğünü ve Türk kimliğini ortaya çıkarmak özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yan yana görülen ümmetçi-ulusçu şeklinde ortaya çıkan bu yaklaşımdan vazgeçilip ulusal anlayışta bir tarih görüşünü egemen kılmak. Türklerin sarı ırktan olduklarına ve medenî kabiliyet ile istidattan yoksun olduğuna dair dünyada var olan yanlış bilgilerin asılsız olduğunu göstermek ve Anadolu toprakları üzerinde var olan tarihsel iddiaların asılsız olduğunu ortaya çıkarmak gerekmektedir. Atatürk'ün özellikle üzerinde durduğu ve

²³³ Kodaman, "Atatürk, Milli Kültür...", s. 127.

²³⁴ Suavi Aydın, "Türk Tarih Tezi ve Halkevleri", **Kebikeç**, S.2, 1996, s. 107, 108.

²³⁵ Nadir Özbek, "Zeki Velidi Togan ve Türk Tarih Tezi", **Toplumsal Tarih**, C.8, S.45, Eylül 1997, s. 21.

yıllardan beri aydınlatılmasını gerekli bulduğu belli başlı tarih meseleleri şöyle belirtilebilir:

- 1) Türkiye'nin en eski yerli halkı kimlerdi?
- 2) Türkiye'de ilk medeniyet nasıl kurulmuş veya kimler tarafından getirilmiştir?
- 3) Türklerin cihan tarihinde ve dünya medeniyetinde yeri nedir?
- 4) Türklerin bir aşiret olarak, Anadolu'da devlet kurmaları bir tarih efsanesidir. Şu halde bu devletin kuruluşu için başka bir izah bulmak lazımdır.
- 5) İslam tarihinin gerçek hüviyeti nedir? Türklerin İslam tarihinde rolü ne olmuştur?²³⁶

Kurtuluş Savaşı'yla Anadolu toprakları düşman işgalinden temizlenmiş, Türk Devleti'nin bağımsızlığı ise Lozan'da dünyaya duyurulmuştur. Ancak, Türk milleti ve Türk toprakları hakkında yıllardır asılsız iddialarla beslenen dünya kamuoyu ile her an karşı karşıya kalınabilirdi. Nitekim Lozan Antlaşması'ndan sonra bile emperyalist bazı devletlerin Türk toprakları üzerinde tarihi haklar serdederek, istilacı birer programın tatbikine hazırlanmakta oldukları söz ve hareketlerinden anlaşılmıştır. Bu durumsa birtakım tedbirleri beraberinde getirmiştir. Yapılacak olan tarih çalışmalarıyla Türkler hakkında ortaya atılan asılsız iddiaları ve Türk toprakları üzerindeki yabancıların tarihi iddialarına karşılık, Türk tarihini gerçek yapısı ile ortaya çıkararak, Türk milleti ve Türk toprakları hakkında gerçek olan tarihi bilgileri dünya kamuoyuna duyurmak, Atatürk'ün Türk Tarih Tezi'ne vermiş

²³⁶ Karal, "Atatürk'ün Türk...", s. 160.

olduğu önemi belirtecek karakterdedir.²³⁷ Atatürk'ün yeni bir tarih tezi ortaya koyarken ve bunu siyasi emellere karşı bir müdafaa silahı olarak vücuda getirirken hiçbir zaman ilmi metottan, hakikatten ve mantıktan ayrılmayı düşünmemiştir.

Yoğun bir şekilde başlayan araştırmalar sonucunda Türklerin Anadolu'nun yerli halkı olduğu, Hititlerin ve Sümerlerin Türk oldukları, Türklerin medeniyete hizmetleri dokunan binlerce yıllık maziye sahip bir millet oldukları görüşüne varılmıştır. Bu konuda Afet İnan'ın, Birinci Tarih Kongresi'ndeki *"Kafası ve vicdanını en son terakki şuleleriyle güneşlendirmeye karar vermiş olan bugünün Türk çocukları biliyor ve bileceklerdi ki onlar 400 çadırılı bir aşiretten değil on binlerce yıllık arı medeni, yüksek bir ırktan gelen, yüksek kabiliyetli bir millettir."*²³⁸ İfadeleri 1928 yılından itibaren yapılan çalışmalarla desteklenilmeye çalışılan Türk Tarih Tezi'nin dört yılda aldığı şekli göstermesi açısından önemlidir. Bu tezin gerçekliğinin bilimsel yolla araştırılması beraberinde Türk Tarihi'nin kapatıldığı Ergenekon'dan çıkartılmasını sağlayacak bu durum ise yalnız tarihimiz değil ezeli ve ebedi hakikatinde zaferini doğuracaktır.²³⁹ Ekrem Akurgal'ın belirttiği gibi bir zamanlar Batı Anadolu'da büyük bir medeniyet kurmuş olan Yunanlılara bu topraklar sizindir diyerek onları istilaya sevk edip, tarihi emperyalist düşüncelere alet etmek isteyenlerle Faşizm de aynı şekilde Akdeniz'e Mare Nostrum diyerek ve Anadolu'nun bazı kısımlarını, bir zamanlar Imperium Romanum'a ait olduğunu işaret edip Anadolu kıyılarına göz dikenlere karşılık Atatürk tarih tezini ortaya koymuştur. Bu noktada Anadolu'yu eski sakinlerinin çocuklarına vermek lazım

²³⁷ Bayram Kodaman, **Cumhuriyetin Tarihi-Fikri Temelleri ve Atatürk**, Süleyman Demirel Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü, Isparta 1999, s. 97, 98; Karal, *"Atatürk'ün Türk ..."*, s. 158, 159.

²³⁸ Afet İnan, *"Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde"*, **Birinci Türk Tarih Kongresi Zabıtları**, İstanbul 1932, s. 41.

²³⁹ Reşit Galip, *"Türk Irk ve Medeniyet Tarihine Umumi Bir Bakış"*, **Birinci Türk Tarih Kongresi; Konferanslar, Müzakereler, Zabıtlar**, Maarif Basımevi, İstanbul 1932, s. 161.

gelirse bunu herkesten çok Türklerin hak ettiğini, bir mukabil tez olarak ileri sürmüştür. Çünkü Anadolu'nun en eski sakinleri Hititlerdi ve Hititler de Türk ceddidir. Böylece Türk toprakları üzerinde beslenen asılsız iddialar, bilimsel gerçeklerle ortaya konulmuştur. Yapılan bu çalışmaların halka duyurulmasında da ayrı bir itina gösterilmiştir. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin umumi kâtibi görevini üstlenen Muzaffer Bey (Göker) tarafından devletin resmi yayın organı olan radyodan halka geniş bir biçimde izah edilmiştir.²⁴⁰ Türk Tarih Tezi'nin ortaya koyduğu esaslar genel olarak şu şekilde izah edilebilir:

- 1) İnsanlığın ve medeniyetin ilk beşiği ve çıkış yeri Orta Asya'dır. Özellikle beyaz ırkın ve brakisefal kafa yapısına sahip insanların anayurdu Orta Asya'dır.
- 2) Türkler brakisefal ve beyaz ırdan olup, anayurtları Orta Asya'dır.
- 3) İlk medeniyetin yaratıcısı Türklerdir.
- 4) Tarih öncesi devirde, Orta Asya'da meydana gelen kuraklık yüzünden Türklerin yarattığı bu medeniyet yıkılmış ve sahibi olan Türkler de Çin'e, Hind'e, Mezopotamya'ya, Anadolu'ya, Kafkasya'ya, Balkanlara ve dünyanın diğer yerlerine göç etmişlerdir. Bu göç ettikleri yerlere kendi medeniyetlerini götürerek, oradaki yerli halklara tanıtmışlardır. Dolayısıyla medeniyet dünyaya Türkler tarafından yayılmış ve öğretilmiştir.
- 5) Anadolu'nun ilk bilinen yerli halkı Hititler Orta Asya'dan gelen Türklerdir. Bu itibarla Hititler bizim atalarımızdır.²⁴¹

²⁴⁰ Muzaffer Bey (Göker), "Türk Soy ve Türk Tarihi", *Ülkü*, C.4, S.19-24, 1934, s. 249.

²⁴¹ Kodaman, *Cumhuriyetin Tarihi-Fikri...*, s. 96; Kodaman, "Atatürk, Milli Kültür...", s. 127, 128.

Bu nitelikler ve önceki süreç göz önüne alındığında Türk Tarih Tezi'nin, tarihin siyasal amaçlı ve gelenekçi bir düşünce ile yorumlanmasına karşı bir tepki olarak ortaya çıktığı açık bir şekilde anlaşılır. Batılı tarihçilerin bir bölümünün ileri sürdüğü, Türklerin uygarlık değerlerinden yoksun ikinci bir sınıf ırktan olduklarını göstermek için yaptıkları tarih yorumlarına ve yerli tarihçilerden ümmetçi, hanedancı ve bölgeci tarih görüşünü sürdürmek isteyenlere karşı açık bir tepki hareketidir. Bu yüzden ki Türk Tarih Tezi belirli nedenlere dayanan ve belirli amaçları olan bir niteliğe sahiptir. Bunlar şu noktalarda toplanarak belirtilebilir:

- 1) Tarih tezi ve bu alanda yapılan çalışmalar, bağımsızlık savaşının kültür alanındaki devamı mahiyetinde olup, Türk tarihini, İslam kimliği içerisinde kaybolmuşluktan çıkarmayı amaçlamıştır.
- 2) Ulusal anlayışta bir tarih görüşünü egemen kılmaktadır.
- 3) Türklerin uygarlık kurucu ve yayıcı bir toplum olduğunu göstermektedir.
- 4) Siyasi olarak, Anadolu üzerindeki tarihsel iddiaların asılsızlığını saptamaktadır.
- 5) Tarih çalışmaları aynı zamanda Türkçenin²⁴² geçmişini araştırmayı da içerdiğinden dil açısından da önemlidir.²⁴³

Türk Tarih Tezi ilk günlerde bir takım direnmelerle karşılaşmış, yerli ve yabancı tarihçilerden bu tezi, ırkçı ya da aşırı ulusçu amaca yönelmiş gibi gösterenler çıkmıştır.²⁴⁴ Ne var ki bu direnmeler Atatürk'ün siyasada ve tarih çalışmalarındaki

²⁴² Türk Tarih Tezi'nin etkisiyle dil konusunda da milliyetçi bir hareket ortaya çıkmıştır.

²⁴³ Arda Odabaşı, "Güneş Dil Teorisini Doğru Değerlendirmek", **Bilim ve Ütopya**, S.115, Ocak 2004, s. 7.

²⁴⁴ İsveçli arkeolog T. J. Arne, bu amaçla yazdığı "Atatürk'ün Dil ve Tarih Teorisi" adlı makalesi ile Atatürk'ün tarih tezini çürütmeye çalışmıştır. Adı geçen bu makalenin Türkçeye çevrilip Atatürk'e gösterilmesinin üzerine Atatürk tarafından, Agop Dilaçar'ın da içerisinde bulunduğu bir grup aydın Çankaya'ya çağırılmıştır. Burada yaşanan gelişmeleri Agop Dilaçar şöyle belirtmiştir: Atatürk yazıyı okumuştur; biz de öyle. Biraz görüştükten sonra, "Yani ne demek istiyorlar ki" dedi. Atatürk, "Orta Asya'nın altı altı bomboştur." Yumruğunu masaya

uygulamalarıyla çürütülmüştür. O'nun ırkçılıktan, aşırı ulusçuluktan ve imparatorlukçuluktan ne denli uzak kaldığı “*Yurtta Barış, Dünyada Barış*” ilkesi, Ayasofya'yı müze durumuna getirmesi, Hitler'in kovmuş bulunduğu Yahudi profesörleri Türk üniversitelerine alması ve en çok Balkan Antlaşması delegelerine söylediği şu sözler gösterir: “*Balkan ulusları, toplumsal ve siyasal ne çehre gösterirlerse gösterebilirler, onların Orta Asya'dan gelmiş yakın soylardan ortak dedeleri olduğunu unutmamak gerekir... Balkanlarda yerleşmiş olan insan toplulukları, başka başka adlar taşımış olmalarına karşın, gerçekte bir tek beşikten çıkmış kardeş budunlardan başka bir şey değildir.*”²⁴⁵ Bütün bu gelişmelere nazaran Türk Tarih Tezi'nin milliyetçi bir görüş olduğu, Orta Asya kökenli bütün kavimlerin Türk sayılması gibi abartılı ve romantik noktalar taşıdığını belirterek buna karşı çıkanlarında varlığı bilinmektedir.²⁴⁶ Ancak, Tarih Tezi'nde Orta Asya'dan gelmiş Hititler ve Sümerler gibi belli bir ırka bağlanamayan kavimlerin Türk olması meselesi üzerinde durulmuştur. Fakat her ne olursa olsun Atatürk, Türk Tarih Tezi ile kendi milletine güzel bir itimat vermek istemiş ve bunda da istediğini başarmıştır.²⁴⁷ Atatürk, Türk tarihinin Osmanlı aşireti ile doğmayıp belki milattan on iki binyıl önce mevcut olduğunu, Türk'lerden başlayarak bütün dünyaya öğretmenin zamanının geldiğini düşünmüştür. Artık, Türkler ve bütün dünya bilmelidir ki bu tarih 400 çadırılık bir aşiretin değil, yüz milyonlarca nüfusluk büyük bir milletin tarihidir. Osmanlı Türk'lerinin menkıbeleri, Türk milletinin tarihinde; ancak bir devreyi gösterir ve bu millet, her biri ayrı ayrı azamet ve ihtişam devirleri yaşamış

indirdikten sonra Atatürk şöyle devam etti: “*Fakat emin olunuz ki arkadaşlar, günün birinde, bunun tam aksini ortaya çıkaran delili bize yine onlar verecektir.*” A. Dilaçar, “*Atatürk'ün Ölümünden Sonraki Yengisi*”, **Cumhuriyet Dönemi Düşünce Yazıları Seçkisi**, Hazırlayan: Konur Ertop, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 66, 67.

²⁴⁵ Karal, “*Atatürk ve...*”, s. 64.

²⁴⁶ Faruk Timurtaş, “*Atatürk'ün Tarih Görüşüne Düşman Olanlar*”, **Türk Birliği**, 1969, s. 21.

²⁴⁷ Ercümen Kuran, **Atatürkçülük Üzerine Denemeler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 49.

olan daha birçok imparatorluklar kurmuştur. Türk'ün, Moğol veya Mongoloid ırkına değil Alplı veya brachycephale ırkın mensup olduğunun öğrenilmesi zamanı gelmiştir. Tez, tarihin milliyetçi kodlar üzerinden ideolojileştirilmesidir. Hanedan veya siyasi teşekküllere değil, bir kavim veya ulusa tarihsel anlatıda aktörlük verilmiştir.²⁴⁸

Türk Tarih Tezi hakkında ileri sürülen iddia ve davranışları, o günün şartlarının doğal bir sonucu olarak değerlendirmek gerekir. *“Bir kilise tarihi vardır ki baştan aşağı batı emperyalizmini meşrulaştırmak için hazırlanmıştır. Buna karşı Atatürk'ün tarih tezi ve Türk tarihçiliğinin O'nun zamanında gelişen bölümü bir savunma tarihçiliğidir.”*²⁴⁹ Enver Ziya Karal'ın savunma tarihi olarak nitelendirdiği bu tarih anlayışının en önemli özelliği, Anadolu'nun Türklüğü konusunda öne sürdüğü görüştür. Tarihçiliğin bu renge bürünmesinin kökeni Wilson İlkelerinde yer alan *“Türklerin çoğunlukta bulunduğu bölgelerde bağımsız bir Türk devleti(nin) devam(ı)”* ibaresinin temellendirilmesine bağlanır.²⁵⁰ Bernard Levis tarih tezi hakkında *“Bütün bu şeylerle bir diktatörün kaprisi diyerek alay etmek ciddi bir hata olur. Atatürk, sırf bir kapris yüzünden veya sadece milli şan ve şerefi yükseltmek arzusu ile böyle itina ile hazırlanmış bir kampanyaya girişmeyecek kadar büyük bir adamdı. Kampanyanın sebeplerinden biri son bir iki yüzyıl içinde hazin bir şekilde sarsılmış olan milli izzeti nefis duygusunun tesellisi sağlamak ihtiyacıydı.”*²⁵¹

²⁴⁸ Mehmet Özden, *“Atatürk Döneminde Kemalist Metinler: A'rafda Bir Kemalizm: Tekin Alp ve Kemalizm (1936)”*, **Bilig**, Yaz 2005, S.34, s. 66.

²⁴⁹ Enver Ziya Karal, *“Tanzimat'tan Bugüne Kadar Tarihçiliğimiz”*, **Felsefe Kurumu Seminerleri**, TTK Basımevi, Ankara 1977, s. 258.

²⁵⁰ Bağımsızlık Savaşı devam ederken sorun edilen hukuki cihet Türklerin bulundukları yerlerde çoğunlukta olduklarının kanıtlanmasıdır. Bu yüzden savaşı yürüten kuruluşun adı Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'dir. Bu kuruluşun en önemli program ilkelerinden biri Türklerin çoğunlukta olduğunu göstermek olmuştur. Bu yönelim giderek Anadolu'nun kadim tarihine ilginin de kaynağını oluşturmuştur. Aydın, **Modernleşme...**, s. 228, 229.

²⁵¹ Bernard Lewis, *“Türkiye'de Tarihçilik ve Milli Uyanış”*, **Türk Yurdu**, S.2, 1960, s. 12.

Derken, Bayram Kodaman “*Türk Tarih Tezi, Avrupalıların dünya tarihine ve medeniyetine bakış açılarına sadece bir tepki olmaktan öte, dünya tarihini yeniden ve fakat Türkler ve Türk Tarihi etrafında inşa etmek ve yorumlama fikrini getirmektedir.*”²⁵² Şemsettin Günaltay ise “*Türk Tarih Tezi muarızların iddia ettikleri gibi bir fantezi değil, en son hafriyat verilerine dayanan, Şark tarihi hakkında eski vesikaların ilmi esaslara göre tetkiklere ve nihayet geniş ve şümüllü yüksek bir ilim görüşüne istinat eden bir hakikat olduğunu kati surette meydana koymaktadır.*”²⁵³ İfadesini kullanmıştır.

Türk Tarih Tezi’nin hem Türk hem de Dünya tarihini açıklayan ya da bunları açıklamak isteyen yeni birtakım iddiaları ileri sürdüğü açık bir şekilde ortadadır. Bu özellikleri ile insanlık ve medeniyetin kökeni üzerinde, dünya tarihinde Türklerin yeni rolleri hakkında mümkün veya muhtemel görüşleri barındırmaktadır. Böylece, Türk Tarih Tezi var olan bir ihtiyacı gidermek için atılmış önemli bir adımdır. Daha önce de bahsedildiği gibi dönem koşulları değerlendirildiğinde bu durum savunma tarihçiliğinin bir sonucu olarak ele alınabilir. Burada şunu da vurgulamakta fayda var: Atatürk’ün belirttiği gibi “*Tarih, yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır.*” Bu fikirlerde ise tarihçiye çok büyük sorumluluk yükleyen taraflar vardır. Tarihi incelemelerde gerçeği arama ve onları değerlendirme gayesi elbette başta gelir. Tarihi olayların yazılı belgelerle zapt edilmesi ve onların bir sistem bir metot

²⁵² Bayram Kodaman, “*Atatürk ve Tarih*”, **Atatürk ve Kültür**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları Özel Sayı, Ankara 1982, s. 12.

²⁵³ Şemsettin Günaltay, “*Türk Tarih Tezi Hakkında İntikatların Mahiyeti ve Tezin Kati Zaferi*”, **Bellekten**, C.II, 1938, s. 337.

içerisinde yazılması ve öğretilmesi daima milletleri meşgul etmiştir.²⁵⁴ Bu tür faaliyetler ise belirli metot ve bilgiler etrafında toplanmasını gerekli kılmış, bunlar ise doğal olarak TTK'nin temelinde yatan etkenlerden arasında yer almıştır.

Atatürk, doğrudan doğruya tarihten yararlanan bir devlet adamı olarak Türk ulusunun derinlerine giden geçmişinde gelecek kuşaklar için büyük ilham kaynakları olacağına inanmıştır. Onun için milli duyguların, bundan çok faydalanacağını belirtmiştir.²⁵⁵ Özellikle medeniyet bakımından incelendikçe, bağlı olduğumuz milletin, kültürel mirasının fikri hareketleri, her çeşit sanat eserleri üzerinde, derin bir anlayış ve bilgi sahibi yetiyecek, yeni kuşaklar, milli benliklerini bu tarih hazinesine dayanarak, daha çok kuvvetlendirmiş olur. Atatürk'ün, Cumhuriyet devriminde tarihçiliği, milliyetçilik prensibinin temeli olarak kabul etmesindeki etken buradan kaynaklanmaktadır.²⁵⁶ Ruşen Eşref, Atatürk'ün zamanına kadar ülkede Tarih-i Osmanî ve Türkçülük adı altında iki tarih nazariyesinin olduğunu belirtmiştir.²⁵⁷ Her

²⁵⁴ İnan, **Türkiye Cumhuriyeti...**, s. 191.

²⁵⁵ Ruşen Eşref Ünaydın'nın Atatürk hakkındaki şu ifadeleri de O'nun tarihle ve milli duygu bağıını gösteren önemli bir gelişmedir: mütarekede, en kötü günlerde: "*Yıldırım orduları kumandanı!*" sözünü, Erzurum Kongresi zamanlarında: "*Sine-i Millete ferd-i Millet olmak*" sözünü; Sivas kongresinden sonra: "*Heyet-i Temsiliye Reisi*" sözünü; Ankara'da en zor durumlu günlerde ve işlerde: "*Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi*" sözünü nasıl, sofrada, gezintide, musahabede, müzakerede, yani gece gündüz, düşüncesinde aklına ve konuşmasında diline dolamış idi ise Gazi Mustafa Kemal, bu dediğim zamanda: Sümer, Akat-Babil, Asur, Eti, İkesus-Şippililuyuma, Kangarmış-Minos-Miken-Ahay-Dorik-Kelt-Bröton-Bask, İber sözlerini öyle zihnine ve diline dolamıştı!...Her yerde aynı Mustafa Kemal, nura doğru yürüyen Mustafa Kemal, inanlı, sebatlı, yılmaz, çalışkan, yenilmez, başarıcı....Her yerde İstiklal Savaşı yapıcı....Böylece seziyorduk ki yeni bir yapının daha kurulma çağı, gereği gibi yaklaşmaktadır...O yaklaşmanın en iyi işareti, Çankaya sofrasında görülüyordu...İncelemeler bitip sonuçlar elde edildikçe, sofraya gitgide bir üniversite meclisine benziyordu. Öyle ki Türk Tarih Kurumu'nun, o zamanki Türk Ocağı merkezinde toplanarak tezi ortaya atan ilk merkez heyeti, o Kurumu, ilk Kurultay'ın toplantısından önce, Atatürk'ün başkanlığında Çankaya sofrasında kurmuştu. Ruşen Eşref Ünaydın, **Atatürk Tarih ve Dil Kurumları**, TTK Basımevi, Ankara 1954, s. 55.

²⁵⁶ İnan, **Türkiye Cumhuriyeti...**, s. 194, 195.

²⁵⁷ İki nazariyeyi Ruşen Eşref şöyle açıklamıştır: O'nun gününe kadar, benim bildiğim memleketimizde iki tarih nazariyesi vardı; biri İmparatorluğun "*Tarih-i Osmani*" nazariyesi: Millet Oğuz Han neslinden Kayı Han aşireti ile gelmiştir ve Ertuğrul Gazi ile Anadolu'ya yerleşmiştir. Bu nazariye en parlak övgüsünü, Vatan Şairi Namık Kemal'in şu beyitlerinde bulmuştur, formüle etmiştir:

"Biz ol ali himen erbab-ı cidd ü içtihadız kim"

"Muhammedir serapa mayemiz hun-i hamiyetten"

"Biz ol nesl-i kerim-i dude-i Osmaniyanız kim"

"Cihangirane bir devlet çıkardık bir aşiretten" İkinci nazariye ise imparatorluğun ikinci meşrutiyet devrinde, Ziya Gökalp'ın pergeli epey daha gerilere doğru açıp daireyi Turan sisleri ile Ergenekon, Bürteçene, Alangoya efsanelerine değdirecek kadar genişletici Türkçülük nazariyesidir ki o da en parlak formülünü Kızılelma'daki:

iki nazariye de belirli alanda sınırlı kalırken, Atatürk yeni nazariyeyi realist ve fizik bir görüşle Türk'ü zaman ve mekân içinde arayıp, bulup ortaya çıkarmakta; onun eskiliğini ve önceliğini, sadece sülalenameelerde ve masallarda değil, en yeni ve ilmi batı araştırmalarına, batı bulgularına ve kazılara dayanan, modern kavramlarda göstermekte bulmak ve kurmak istemiştir. Bu arayışta Atatürk'ün taban tutmak istediği kavram, tarih bilimini, büyük tabiat olaylarının, koca akınların ve yeryüzünde iz bırakmış göç yollarının, jeoloji'ye, antropoloji'ye, kranoloji'ye, kronoloji'ye, filoloji'ye ve lengüistik'e uygun gelen araştırmalar, kazıştırmalar, buluşturmalar topluluğunda birleştirmek ve yerleştirmektir.²⁵⁸ Bütün bu gelişmelere bağlı olarak TTK'yi kuran Atatürk, kuruma bu yönde görevler vermiş ve amacını belirtmiştir. Atatürk, milletine *“kendini tanı”* derken, bütün zekâsının kavrayışını, milletin manevi varlığını incelemeye bağlamış, milletine *“Sadece sülalenameciliğe, sadece efsanelere inanmaya bağlanmayı”* dünya da *“Sofizmi ve batıla kapılış yanlışlığını bırak”* demiştir.²⁵⁹ Atatürk'ün sadece tarih bilgisi değil, tarih metodolojisi açısından da söyledikleri tarihçilere yol gösterecek mahiyettedir. *“Herhangi bir tarihi elinize aldığınız zaman onun gerçeğe uygun olup olamadığına güven duymak için dayandığı kaynak ve belgeleri araştırılır. Bizim şimdiye kadar doğru bir milli tarihe malik olamayışımızın sebebi tarihlerimizin, hakiki okuyucuların belgelere dayanmaktan ziyade ya birtakım meddahların veya birtakım kendini beğenmişlerin hakikat ve mantıktan uzak sözlerinden kaynak bulmamak bedbahtlığıdır.”*²⁶⁰ Atatürk'ün bu ifadelerinde rivayetçi tarih anlayışının ne kadar

“Vatan ne Türkiye'dir Türklere, ne Türkistan”

“Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan...” beytinde Türklerin kıdemliliğini bildiren nazariyedir. Ünaydın, **Atatürk Tarih ve Dil...**, s. 55, 56.

²⁵⁸ **a.g.e.**, s. 55-57.

²⁵⁹ **a.g.e.**, s. 59.

²⁶⁰ Özkan İzgi, *“Atatürk'ün Tarih İlmi Hakkındaki Düşünceleri”*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.IV, S.10, Kasım 1987, s. 133.

yanlış olduğunun altını çizirken, aynı zamanda bugün modern tarihçilik olarak kabul edilen belgelere ve kaynaklara dayalı tarihçiliğe de bir nevi atıfta bulunmuştur.

Atatürk birçok kısmı karanlıkta bırakılmış veya inkâr edilmiş gördüğü tarihimizi gerçekçileştirmek, millileştirmek yolunu açmıştır. Türk ulusunun büyüklüğüne ve üstün uygarlık yeteneklerine içten inanmış olan Atatürk, son yüzyılların aşağılık duyguları içinde kendine güven ve inanını yitirmiş olan Türk ulusuna yalnız savaş alanlarında değil, uygarlık alanında da büyük ulus olduğunu anlatarak onu en uygar milletlerin düzeyine çıkarmak için ilk önce tarihini bilmesi, onu yabancılardan değil, ilk kaynaklardan kendisinin araştırarak öğrenmesi gerektiğine inanmıştır.²⁶¹ İstiklal Mücadelesi sonrası Anadolu'nun düşman işgalinden temizlenmesi ve ardından yepyeni bir devletin kurulmasıyla birlikte Türk milletinin tarih temellerini sağlamlaştırmak gerektiğine inanan Atatürk; Anadolu'nun, Mondros Bırakışması ve Sevr Anlaşması'yla parçalanmak istenirken Türk milletinin tarih ve medeniyetinin de inkâr edildiğinin farkındadır. Milli Mücadele sonrasında ki yeni mücadele alanı Anadolu toprakları üzerinde beslenen haksız iddialar karşısında başlayan yeni bir süreci beraberinde getirmiştir. Böylece Türk milletinin, Anadolu topraklarının gerçek varisi olduğu tarihi delillerle ortaya konacaktır. Anadolu'ya göçler ve istilalar tarihi devirlerde olduğu gibi tarih öncesi devirlerde de olmuştur. Bu yüzden yapılması gereken Türk tarihinin araştırılması mümkün olan en eski devirlerden itibaren bir silsile halinde incelenmeye, buna ek olarak da Anadolu topraklarında gelip geçmiş medeniyetlerin, bu vatanın malı olarak en eskilerden itibaren açığa çıkarılıp, yeni usullerle medeniyet tarihi açısından

²⁶¹ Uluğ İğdemir, **Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu**, TTK Basımevi, Ankara 1973, s. 3.

bilinmesi ve incelenmesi gerekmektedir. Ancak böyle, Türk toprakları üzerindeki asılsız iddialar varlığını ortadan kaldırılabılır. Bu itibarla yapılması gereken en önemli görev, Türk Tarih Tezi'ni gerçekleştirmektir. Gerçekleştirilecek olan bu çalışmaları, bilimsellik ile yapabilmek adına 1930 yılında Türk Tarihi Tetkik Heyeti kurulmuştur.

II. 2. Türk Tarih Kurumu'nun Kuruluşu

23 Nisan 1930 tarihinde toplanan Türk Ocakları'nın VI. Kurultayı TTK'nin kuruluşunun ilk çekirdeğini oluşturmuştur. Belirtilen tarihte Ankara'da Türk Ocakları Merkez Heyeti'nin yeni binasında toplanan Altıncı Türk Ocakları Kurultayı TTK'nin kuruluşuna ilk temel taşı atması açısından önem taşımaktadır. Atatürk'ün işaretiyle Aksaray Murahhası ve Musiki Muallim Mektebi Tarih Muallimi Afet Hanım, Atatürk'ün de hazır bulunduğu 28 Nisan Pazartesi günkü Kurultay toplantısında söz alarak Türk milletinin kurduğu büyük medeniyetlerden bahseden bir konuşma yapmış²⁶² ve kırk imzalı bir takrir vermiştir.²⁶³ *“Türk Tarih ve medeniyet ilmi bir surette tetkik etmek için hususi ve daimi bir heyetin teşkiline karar verilmesini ve bu heyetin azasını seçmek salahiyyetinin merkez heyetine bırakılmasını teklif ederiz.”* Afet Hanım'ın konuşmasından sonra Sadri Maksudi (Arsal) ve Reşit Galip de söz alarak aynı tezi savunmuşlardır.²⁶⁴ Bu önerge Yasa Encümenine havale edilerek aynı gün Encümen raporu ile Kurultay'da görüşülmüş²⁶⁵ ve bu takrir üzerine Kurultay, Türk Ocakları yasasının 84 üncü maddesine şu cümleyi ilave etmiştir:

²⁶² Afet İnan bu söylevinde başlıca iki nokta üzerinde durmuştur: Birincisi, Türk Ocakları Yasasının amaçlar bölümü ve bunların gerçekleşmesi için izlenecek yolu saptayan ikinci ve üçüncü maddelerinin açıklanması; ikincisi ise yeni yayınlara göre medeniyetin menşesinde Türklerin yeri nedir ve ne olmalıdır? Çoker, **Türk Tarih Kurumu Kuruluş...**, s. 2.

²⁶³ İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar...**, s. 257, 258; İğdemir, **Cumhuriyet'in 50. Yılında...**, s. 3, 4.

²⁶⁴ İğdemir, **Cumhuriyet'in 50. Yılında...**, s. 4.

²⁶⁵ Çoker, **Türk Tarih Kurumu Kuruluş...**, s. 3.

“Merkez Heyeti, Türk Tarih ve medeniyetini ilmi bir surette tetkik ve tettebbu eylemek vazifesiyle mükellef olmak üzere bir “Türk Tarih Heyeti” teşkil eder.”²⁶⁶ TTK’nin çekirdeği olan Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti, Türk Ocakları Yasası’nın bu maddesi gereğince kurulmuştur.²⁶⁷

16 üyeden meydana gelen Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti ilk toplantısını 4 Haziran 1930’da eski Halkevinde²⁶⁸ heyet başkanı olan Hamdullah Suphi (Tanrıöver)’in başkanlığında yaparak Yönetim Kurulunu seçmiştir. Yönetim Kurulu şu şekilde oluşmuştur: Başkan,²⁶⁹ Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Mehmet Tevfik (Bıyıklıoğlu),²⁷⁰ Başkan Vekilleri: Ankara Hukuk Fakültesi Siyasi Tarih Profesörü ve İstanbul Milletvekili Yusuf Akçura ve Çanakkale Milletvekili Samih Rıfat; Genel Sekreter; Aydın Milletvekili Dr. Reşit Galip’tir.²⁷¹ Heyetin diğer üyeleri ise şu şekilde meydana gelmiştir:

- a) Afet İnan: Ankara Musiki Muallim Mektebi Tarih Öğretmeni.
- b) İsmail Hakkı (Uzunçarşılı): Ankara Etnografya Müzesi Uzmanı Mesaroş, Balıkesir Milletvekili.
- c) Hamit Zübeyir (Koşay): Ankara Etnografya Müzesi Müdürü.
- d) Halil Edhem (Eldem): İstanbul Müzeleri Genel Müdürü.

²⁶⁶ İnan, **Gazi M. Kemal Atatürk...**, s. 2.

²⁶⁷ İğdemir, **Cumhuriyet’in 50. Yılında...**, s. 4.

²⁶⁸ İnan, **Gazi M. Kemal Atatürk...**, s. 2.

²⁶⁹ TTK’nin ilk başkanı olan M. Tevfik Bıyıklıoğlu 14.04.1931-08.04.1932 tarihleri arasında Kurum’un başkanlığını üstlenmiştir. Türkçülük akımının önde gelen düşünür ve tarihçisi olan Yusuf Akçura 08.04.1932-11.03.1935 tarihleri arasında aynı görevi yürütmüştür. TTK’nin kurucu üyeleri arasında yer alan Hasan Cemil Çambel ise 1935 yılında Yusuf Akçura’nın ölümü üzerine Atatürk tarafından Kurum başkanlığına getirilmiş, bu görevi 23.03.1935-17.12.1941 tarihleri arasında yürütmüştür. Aynı görevi 17.12.1941-19.10.1961 yılları arasında ise Şemseddin Günaltay yürütmüştür. Çoker, **Türk Tarih Kurumu Kuruluş...**

²⁷⁰ Türk Tarih Heyeti Başkanı Tevfik Bıyıklıoğlu’nun aynı zamanda Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri olması, çalışmaların yönlendirici unsurunun Atatürk olduğunu göstermektedir. Kurul üyelerinden Tarih ve Yurt Bilgisi öğretmeni Afet İnan ise Atatürk’ün manevi kızıdır ve tarih çalışmalarında O’na yardımcı olmuştur. Oral, **a.g.t.**, s. 208.

²⁷¹ Çoker, **Türk Tarih Kurumu Kuruluş...**, s. 3; İğdemir, **Cumhuriyet’in 50. Yılında...**, s. 4; İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar...**, s. 264.

- e) Ragıp Hulusi (Özdem): Dil Encümeni Üyesi.
- f) Reşit Safvet (Atabilen): Kocaeli Milletvekili.
- g) Zakir Kadiri (Ugan): Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Heyeti Üyesi.
- h) Sadri Maksudi (Arsal): Ankara Hukuk Fakültesinde Profesör.
- i) Mesaroş: Ankara Etnografya Müzesi Uzmanı.
- j) Mükrimin Halil (Yınanç): Tarih Öğretmeni.
- k) Vasıf Çınar: Maarif eski Velili, İzmir Milletvekili sonra Moskova Büyükelçisi.
- l) Yusuf Ziya (Özer): İstanbul Hukuk Fakültesi Profesörü.

Seçimlerin yapılmasının ardından Başkan Tefik (Bıyıklıoğlu) haklarında gösterilen teveccühe minnet ve şükranlarını belirterek bir konuşma²⁷² yapmıştır. Afet İnan'ın ifadelerine göre Türk Tarih Heyeti ilk toplandığı 4 Haziran 1930'dan Türk Ocakları'nın VII. Kurultay'ında kapatılma kararını²⁷³ verdiği 29 Mart 1931 tarihine kadar sekiz resmi toplantı yapmıştır. Bu dönemler içinde tarih konuları Atatürk'ün de hazır bulunduğu toplantılarda görüşülüp tartışılmıştır.²⁷⁴ Heyet, bu süre içerisindeki toplantılarını çoğu kez istasyonda, Cumhurbaşkanlığı Özel Kaleminin bulunduğu binada²⁷⁵ yapmıştır.²⁷⁶ Türk Tarih Heyeti'nin en önemli eseri, Atatürk'ün telkinleriyle oluşan yeni "*Türk Tarih Tezi*"ni içeren ve daha önce okullar için fasiküller halinde bastırılan tarih notlarından da yararlanarak oluşturulan "*Türk*

²⁷² Konuşma metni için bkz: Çoker, *Türk Tarih Kurumu Kuruluş...*, s. 3, 4.

²⁷³ 1931 yılında Türk Ocakları'nın kapatılma kararını veren VII. Kurultaydan sonra ise Atatürk'ün direktifi ile 12 Nisan 1931 de Türk Tarih Tetkik Cemiyeti adı ile müstakil bir kurum halinde resmen teşekkül etmiştir. İnan, **Gazi M. Kemal Atatürk...**, s. 3; 1946 yılında başlayan çok partili dönemle birlikte Türk Ocakları'nın yeniden açılması gündeme gelmiştir. 10 Mayıs 1949 tarihinde Türk Ocakları yeniden açılarak, 14 Mayıs 1950'deki iktidar değişikliği ile tekrar ön plana çıkmıştır. **Türk Ocakları Tarihi (Açıklamalı Kronoloji)**, Birinci Cilt (1912-1931), Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1998, s. 385.

²⁷⁴ İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar...**, s. 266; Çoker, *Türk Tarih Kurumu Kuruluş...*, s. 4.

²⁷⁵ Şimdiki Atatürk Müzesi.

²⁷⁶ İğdemir, **Cumhuriyet'in 50. Yılında...**, s. 5.

Tarihinin Ana Hatları” adlı kitaptır. İstanbul Devlet Matbaasında basılan eser (XIV+ 606 A-F Bibliyografya) sahifelik bir cilttir. İlk etapta sınırlı sayıda basılan bu eserin başlığının altında şu satırlar yer almıştır: “*Türk Ocağı Türk Tarih Heyeti Azalarından Afet Hanım ile Mehmet Tevfik, Samih Rifat, Akçura Yusuf, Dr. Reşit Galip, Hasan Cemil, Sadri Maksudi, Şemsettin, Vasıf ve Yusuf Ziya Bey’ler tarafından iktitaf, tercüme ve telif yolları ile yapılmış bir teşebbüstür.*” Bu satırların altında da daha ufak punto ile dizilmiş şu cümle yer almıştır: “*Türk Tarih Heyeti’nin başka azalarının ve mevzu ile alakalı zatların mutalaa ve tenkit nazarlarına arz olunmak üzere yalnız yüz nüsha basılmıştır.*”²⁷⁷ Bu eser, Türk Tarihini en eski çağlardan Cumhuriyete kadar kısaca ele almaktadır. Yine aynı eser Türk tarihi hakkında yepyeni bir görüşü ortaya atmış ve “*Tarih Tezi*”²⁷⁸ olarak anılmıştır.²⁷⁹ Ancak, Atatürk bu eserin birçok yerini beğenmemiştir.²⁸⁰ Tarih yazmanın bir ihtisas işi olduğu kanaatine vararak her bilginin, belli bir sahada derinleşmesi ve ana kaynaklara inmesinin zarureti duymuştur. 1931 tarihinde bunun için gerekli olan sürekli ve metotlu çalışmaları yapacak bir cemiyet olan Türk Tarihi Tetkik Encümeni’ni kurmuştur. Atatürk bu heyetin üyeleri ile hep beraber çalışmış; ilmi araştırmaları idare ederek tarih araştırmalarına yön verecek mahiyette direktifler vermiştir.²⁸¹ Çok dar bir kadronun incelenmesi için hazırlandığı anlaşılan “*Türk Tarihinin Ana Hatları*” adlı bu kalın cildin basılmasından bir yıl sonra, yani 1931

²⁷⁷ Çoker, *Türk Tarih Kurumu Kuruluş...*, s. 4, 5.

²⁷⁸ Bu tarih tezi şöyle özetlenebilir: Tarihin en eski devirlerinden başlayarak Orta Asya’dan doğuya, batıya ve güneye, kuraklık ve ekonomik nedenlerle büyük göçler olmuştur. Bu göçmenler brakisefal alpin tipte, Türkçe konuşan insanlardır. Bunlar gittikleri yerlere ileri bir uygarlığı da birlikte götürmüşlerdir. Mustafa Kemal tarafından da onaylanan bu teoriye bağlı olarak Sümerler ve Hititler gibi Yakındoğu halklarının ön-Türk oldukları ileri sürülmüştür. İğdemir, *Cumhuriyet’in 50. Yılında...*, s. 5; Balkan, “*Atatürk ve Tarih...*”, s. 5; İnan, “*Atatürk ve Tarih...*”, s. 244, 245; Carter Vaughn Findley, *Modern Türkiye Tarihi*, Çev: Güneş Ayas, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 255.

²⁷⁹ Turan, “*Kültür Alanındaki...*”, s. 193.

²⁸⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “*Türk Tarihi Yazılırken Atatürk’ün Alaka ve Görüşlerine Dair Hatıralar*”, *Belleten*, C.III, S.10, 1 Nisan 1939, s. 349.

²⁸¹ Bekir Sıtkı Baykal, “*Atatürk...*”, s. 198.

yılında ise “*Türk Tarihinin Ana Hatları Medhal Kısım*” başlığı ile yine İstanbul Devlet Matbaasında 87 sayfalık bir kitap 30000 nüsha basılarak 15 kuruş fiyatla satışa çıkarılmış, ayrıca okullara dağıtılmıştır.²⁸²

Türk Tarih Heyeti, Türk Ocakları’nın 12 Mart 1931 tarihinde toplanmış²⁸³ olan VII. Kurultay’ında kapatma kararı alması üzerine 29 Mart 1931’de yaptığı son toplantısında, Atatürk’ün telkini ile dernek olarak tarihi görevine devam etme kararı almıştır.²⁸⁴ Türk Ocakları Türk Tarih Heyeti’nden ayrılmış bulunan, Zakir Kadiri ve Mesaroş yerine Hasan Cemil (Çambel) ve Şemsettin (Günaltay) Beyin katılımıyla oluşmuş bulunan 16 kişilik kurul 12 Nisan 1931 tarihinde “*Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti*”ni kurarak bir yönetim kurulu seçmiştir. Bu kurulda Türk Tarih Heyeti’nin başkanlık divanı görevde bırakılmış, sayman üyeliğe Bolu Milletvekili Hasan Cemil (Çambel) getirilmiştir. Bu zevatın imzalarıyla İçişleri Bakanlığı’na verilen aynı tarihli dilekçe ile o sırada yürürlükte olan Dernekler Kanunu’na göre Cemiyetin kuruluşu ihbar edilmiş ve tüzüğünün bir nüshası da verilmiştir. İçişleri Bakanlığı dilekçeye verdiği 15 Nisan 1931 tarihli cevap yazısında “*Unvan ve maksadı yukarıda yazılı olan*” “*Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti*”nin nizamnamesi tevdi edilmiş

²⁸² İğdemir, *Cumhuriyet’in 50. Yılında...*, s. 5; Çoker, *Türk Tarih Kurumu Kuruluş...*, s. 5.

²⁸³ 12 Mart 1931 tarihinde gerçekleştirilen bu toplantıda Türk Ocakları’nın CHP’ye katılması sonucunda Türk Ocakları, Türk Tarih Heyeti ayrı bir cemiyet olma kararını almıştır. İnan, “*Türk Tarih Kurumu 40 ...*”, s. 523.

²⁸⁴ 10 Nisan 1931 tarihinde Türk Ocakları kapatıldıktan sonra Türk Ocakları Türk Tarihi Tetkik Heyeti (TOTTH) ismini Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti (TTTC) olarak değiştirmiştir. Atatürk bu cemiyet için öngördüğü programı Afet İnan’a bildirmiştir. Bu itibarla TTTC Türk ulusal tarihini “*bu millî (sic) tarih mallarını asıl sahibi olan Türk halkına muhafaza ettirmek*” ve yaymakla görevlidir. Bu ödevi, “*Hükümet otoritelerinin ve Belediyelerin yakın alaka, takip ve mesuliyetleri altında, CHP’nin Halkevlerine ve Parti Organlarına açtıracağı sürekli ve usanmaz bir propaganda faaliyetiyle*” yerine getirecektir. TTTC aynı zamanda, “*Matbuat Umum Müdürlüğü’nün nezaret ve takibi altında günlük gazete ve mecmualarda yaptırılacak sürekli, tesirli popüler neşriyatla*” da yardım alacaktır. Söz konusu program TTTC’ye bir dizi sorumluluk daha yüklemiştir. Cemiyet, Türkçe üzerinde tarihsel araştırma yürütmesi amacıyla Türk Dili Tetkik Cemiyeti (TDTC) adı altında bir komite oluşturarak “*Türk dilinin bütün dünya dillerinin inkişaf ve tekamülünde en müessir bir amil olduğunu*” kanıtlamak için Türkçe ile Hint-Avrupa dillerini karşılaştıran bir inceleme başlatacaktır. TTTC’nin ikinci ödevi, Türk Tarihinin Ana Hatları’nı “*müdellet olarak ve bir sentez halinde*” yazmaktır. Soner Çağaptay, “*Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite*”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, C.4, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 245, 246.

olduğundan Cemiyetler Kanununa tevfikân iş bu ilmühaber verildi.” demek suretiyle derneğin kuruluşu onaylanmıştır.²⁸⁵ 1931 yılında, Türk Ocakları’nın kapatılma kararını veren VII. Kurultay’dan sonra Atatürk’ün direktifi üzerine 12 Nisan 1931’de “*Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti*” adı ile müstakil bir kurum halinde resmen teşekkül etmiştir.²⁸⁶ Kurumun ilk sekreterliğine Uluğ İğdemir tayin edilmiştir.²⁸⁷ 2 Temmuz 1932’de ilk kongresini Ankara Halkevi’nde akdeden TTTC azaları bir sene müddetle hemen daimi olarak Atatürk’ün yakın alakası altında onunla beraber Ankara, İstanbul ve Yalova’da çalışmıştır. Türk Tarihinin Ana Hatları ve Türk Medeniyet Tarihini araştırmak ve yayınlamak vazifesiyle mükellef olan cemiyetin ilk kütüphanesinin kurulması ve kurumun inkişaf edebilmesi için Cumhurbaşkanı Atatürk şahsen maddi ve manevi yardım yapmıştır. O, bu suretle TTTC’nin Koruyucu başkanlığını da kabul ederek, cemiyetin resmen ve fiilen başı olmuştur.²⁸⁸ Bu cemiyetin adı Dil İnkılâbından sonra Atatürk tarafından 1935 yılında TTK’ye çevrilmiştir.²⁸⁹

Türk Tarihi Tetkik Heyeti’nin resmen kurulmasının ardından çalışmalar o kadar hızlanmıştır ki TTTH bir ara gezici bir hal almıştır. Çankaya’da, Yalova’da, Dolmabahçe’de, vapurda, trende, sözün kısası Atatürk’ün, çalışmak için vakit bulduğu yerlerde toplantılar yapılmıştır. Atatürk, TTTH’den çok istifadelî çalışmalar beklemiştir. Fakat heyette bazen her şey beklediği gibi gitmemiş, ara sıra heyet

²⁸⁵ Çoker, **Türk Tarih Kurumu Kuruluş...**, s. 5, 6.

²⁸⁶ Bu itibarla Türk kavminin tarihi nerelerde cereyan etmiş ve mensup olduğumuz Türk milletinin medeniyet müesseselerindeki yeri ve değeri nedir? Anadolu-Trakya’da bugünkü Türkiye hudutları içindeki tarihin safhaları ve medeniyet eserlerinin mahiyeti nedir? Sorularına ilmi metotlara göre cevaplar bulmayı hedefleyen daha sonraki adı ile TTK Ankara’da kurulmuş olur. A. Afetinan, **Tarih’ten... Bugün’e**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, TTK Basımevi, Ankara 1970, s. 96.

²⁸⁷ İnan, “*Türk Tarih Kurumu 40...*”, s. 523, 524.

²⁸⁸ İnan, **Gazi M. Kemal Atatürk...**, s. 3.

²⁸⁹ İğdemir, **Cumhuriyet’in 50. Yılında...**, s. 7; Turan, “*Kültür Alanındaki...*”, s. 194.

üyelerini irşat edecek yolda direktifler vermek mecburiyetinde kalmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir: *“Büyük Devletler kuran ecdadımız büyük ve şumüllü medeniyetlere de sahip olmuştur. Bunu aramak, tetkik etmek, Türklüğe ve cihana bildirmek bizler için bir borçtur. Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır.”* *“Tarih hayal mahsulü olamaz. Tarih yazarken gerçek olayları bulmaya çalışmalıyız. Eğer bunları bulamazsak meçhuliyeti ve bu noktadan cehlimizi itiraf etmeden çekinmeyelim.”* *“Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat insanı şaşırtacak hal alır.”*²⁹⁰ Bu direktiflere göre yürütülen tarih çalışmaları sonucunda 1931 yılı sonlarında okullar için dört ciltlik bir umumi tarih serisi ortaya konmuştur. Bu eser Atatürk’ün, çalışmaları sürekli izlemesiyle kısa bir zamanda tamamlanarak MEB tarafından bastırılmış, 1931 öğretim yılından itibaren liselerde okutulmaya başlanmıştır.²⁹¹ Bunu, ortaokullar ve ilkokullar için hazırlanan tarih kitapları izlemiştir.²⁹² Bu kitaplarda gençlere Türk tarihinin kaynakları anlatılmakta olup, yeni tezle güdülen amaç ise Türk gençliğine tarihin akışı içinde, bilinçli bir ulusal duygu²⁹³ aşılamaştır.²⁹⁴ Türk ulusunun büyüklüğüne ve üstün uygarlık yeteneklerine

²⁹⁰ Karal, *“Atatürk’ün Türk...”*, s. 161-163.

²⁹¹ Balkan, *“Atatürk ve Tarih...”*, s. 5; **Türk Tarih Kurumu**, TTK Basımevi, Ankara 1970, s. 3.

²⁹² Çoker, **Türk Tarih Kurumu Kuruluş...**, s. 6.

²⁹³ Atatürk nesli’nin, tarih anlayışı ve bu nesle verilen tarih bilgisi bakımından iki hatalı görüş içinde yetiştiğini belirten Şevket Süreyya Aydemir; O’nun neslinin tarih anlayışına damgasına vuran bu iki büyük ve temel hatanın biri; resmi kitaplara göre bir Türk Tarihi’nin olmadığı, Türk Tarihi’nin de, ancak Osmanlı tarihinden ibaret olup, Osmanlı Devleti’nin kurucularının da Söğüt kışlağı ile Domaniç yaylasına yerleşmiş 300 çadır halkından ibaret olduğunu, diğeri ise Tarihte bir Türk uygarlığı olmadığı yönündedir. Bu ruh halinin ilk sonucu, özellikle aydınlar arasında yaygın ve yerleşmiş bir aşağılık duygusudur. Bir tarafta bu kötü kompleks diğer taraftan Osmanlı padişahlığının ürkmüş, sinmiş, boynu bükük hali içinde yetişen genç kuşağın, içlerinde isyancı ruh taşıyan bir avuç mensubundan başkasına hakim olan ruh hali, bu durumu olduğu gibi kabul etmekten ibaret kaldığını belirtmiştir. Aydemir, **Tek Adam**, C.III, s. 407; Avrupalıların Türklere bakış açısı 300 çadırlık bir halk tarafından kurulan bir beylik ve daha sonra Bizans müesseselerini taklit ederek gelişmiş bir imparatorluktan ibarettir. Türkler uygarlığın oluşumuna hiçbir katkısı olmayan, aksine uygarlık yıkıcı bir ulus olarak gösterilmiştir. Bu iddiaların asılsız olduğunu Fuad Köprülü, *“Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri”* ile Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu’nda, Osmanlı Tarihi’nin ancak *“umumi Türk tarihinin çerçevesi içinde, yani sair Anadolu Beylikleri ile beraber Anadolu Selçuklu tarihinin bir devamı gibi telakki ve tetkik olunursa”* anlaşılabilceği gerçeğini ilk ortaya atan önemli bir tarihçidir. Halil Berktaş, *“Tarih Çalışmaları”*, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 9. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 2467, 2468.

²⁹⁴ Perin, **Atatürk Kültür...**, s. 70.

içten inanmış olan Atatürk, son yüzyılların aşağılık duyguları içinde kendine güven ve inanını yitirmiş olan Türk ulusuna yalnız savaş alanında değil, uygarlık alanında büyük ulus olduğunu anlatarak onu en uygar milletlerin düzeyine çıkarmak için ilk önce tarihini bilmesi, onu yabancılardan değil, ilk kaynaklardan kendisinin araştırarak öğrenmesi gerektiğine inanmıştır.²⁹⁵ Kurtuluş Savaşı'nın başarı ile kazanılması ve arkasından Türk Devleti'nin kurulmasına rağmen Atatürk, Türkler hakkında beslenen haksız iftiralara ve adeta çarpıtmalar ile tarihin tahrif edilmesini aklından çıkaramamıştır. Türk Tarih Tezi ile de Anadolu'nun binlerce yıldan beri Türk vatanı olduğunu herkese göstermeye çalışarak Anadolu'ya sahip çıkmıştır.²⁹⁶ Böylece, Türk Tarih Tezi'ne Anadolu'nun yerli halkının Türkler olduğunu ileri sürülmesinin, Türklerin bu ülkede otokton olmadığı iddialarına karşılık olarak Türklerden sonra Anadolu'ya gelenlerin istilacı duruma düştüğünü ve bunun orijinal bir görüş olduğunu belirtmiştir.²⁹⁷ Türk Tarih Tezi'nde dikkati çeken bir nokta tezin başlangıcı ile alakalıdır. Tez bir Osmanlı veya Selçuklu tarihi ile ele alınabilirdi. Ancak, burada Orta Asya'ya kadar gidilerek, İskitlere, Sümerlere ve Hititlere kadar inildiği açık bir şekilde görülmektedir.²⁹⁸ Bu durumdan maksat ise Atatürk'ün Osmanlı ideolojisine duyduğu tepki olmalıdır. Türk Devrimi her şeyden önce Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyıllardaki dünya görüşüne bir tepkinin ifadesidir. Bu nedenle yeni bir dünya görüşü ile donatılacak bir toplum için Osmanlı Tarihi örnek alınamazdı. İşte bu noktada Atatürk, Türk ulusuna benliğini kazandırmak,

²⁹⁵ İğdemir, **Cumhuriyet'in 50. Yılında...**, s. 3.

²⁹⁶ Karal, "*Tanzimat'tan Bugüne...*", s. 256, 257.

²⁹⁷ a.g.m., s. 257-266.

²⁹⁸ Türk Tarih Tezi'nde Hititler, Sümerler, Asurlar ve sair Anadolu'da ve Mezopotamya'da yaşamış topluluklar Orta Asya kökenli yani Türk asıllı sayılmıştır. Bunun haricinde Avrupa medeniyetinin önemli unsurlarından biri olan eski Yunan, coğrafi olarak Adalar Denizi içinde ve Akdeniz Medeniyeti içerisinde değerlendirilmiştir. Türk Tarih Tezi'nde Avrupa ise Asya'nın Batıya doğru bir çıkıntısı olarak gösterilmiş, dolayısıyla Avrupalılar da Asyalı sayılmıştır. Türk Tarihinin Ana Hatları eserinde Anadolu'da ise henüz yeterince arkeolojik kazılar yapılmamış olduğu belirtilmiş ve araştırmalar ilerledikçe Küçük Asya'da yerleşen toplulukların Anadolu'ya gelişmiş bir medeniyet getirmiş olduklarının anlaşılacağı ifade edilmiştir. Geniş bilgi için bkz: **Türk Tarihinin Ana Hatları**, Kaynak Yayınları, İstanbul 1999.

onun da şerefli bir geçmişe sahip olduğunu kendisine anlatabilmek için tarihe yıpranmamış, tenkitten uzak kalmış, biraz daha dasitani ve mitolojik bir tarihe yani İskitlere, Sümerlilere, Hititlere sahip çıkmıştır.²⁹⁹ Türk Tarih Tezi'nde dikkat çeken bir nokta da tarihi kanıtlarla bir amaca ulaşmak yerine, önceden belirlenmiş bir amacı ortaya koyma çabası vardır. Bundan dolayı Türk Tarih Tezi'nde yer almış olan bazı iddialar üzerinde tartışmalar da beraberinde gelmiştir. Bunlar arasında şunlar belirtilebilir: Türk Tezi'nin dayandığı Orta Asya'nın kuruması faraziyesi ancak, Milat'tan sonraki şartlar için savunulabilir. Eski zamanlar için böyle bir kuraklık söz konusu değildir. Orta Asya'nın Prehistorik devirlerde meskûn yani yerleşime açık olduğu sabit değildir. Brakisefal ırkın ana yurdunun Orta Asya sayılma ve ırki gösterme olarak kafatasının kısıklığını esas olarak alınması keyfi bir şeydir. Çünkü Türk olmayan Alzaslılar, Bavyeralılar brakisefal oldukları halde Türklerden bir grup olan Türkmenler brakisefal değil, Dolikosefaldirler. Sümerlerin ve diğer Ön Asya kavimlerinin Türklükle bir münasebetleri olmadığı gibi Mısır'ın Ön ve Orta Asyalıların tarafından istilasına iddiası da esassızdır.³⁰⁰

Atatürk'ün, toplumsal olayları değerlendirişinde ve dünya görüşünde tarihin önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Ondaki tarih bilinci olayları tarihsel gelişimi içerisinde görece ve değerlendirebilecek bir tarih kültürüne dönüştüğü gibi Türk tarihini gerçek boyutları ve içeriği ile ortaya çıkarmayı amaç edinen bir Tarih Tezi'ne ve tarih çalışmalarına yol açmıştır.³⁰¹ Atatürk'ün kanaati şöyledir: *“Tarihimizin hurafat ve yanlış malumattan tamamıyla tecrid edilerek ilmi yollarla hakikati millet ve memlekete hizmet edecek bugünün ve yarının Türk nesline*

²⁹⁹ Aydoğan Demir, **Türk Tarihine Giriş** (Teksir edilmiş Ders Notları), yy, İzmir 1985, s. 5, 6.

³⁰⁰ Günaltay, *“Türk Tarih Tezi Hakkındaki...”*, s. 339.

³⁰¹ Turan, **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen...**, s. 25.

anlatmak, milletimiz ve eski medeniyetimiz hakkında doğru malumatı öğrenmek için birinci şart olan Milli Türk tarihinin hazırlanması lazımdı.” Nitekim Türk milli istiklal ve inkılâp hareketlerinde olduğu gibi bu milli tarih davasında da o güneşler güneşinin, maveraları bir anda gören, büyük işaretiyle Türk Tarih Cemiyeti kurulmuştur.³⁰² Atatürk, 1934 yılından 1938 yılına kadar Büyük Millet Meclisi’ndeki açış nutuklarında TTK’den bahsederek bu cemiyete karşı hükümetçe önem verilmesini istemiş ve aynı zamanda da kamuoyunun ilgisini bu kuruluşun çalışmaları üzerine çekmiştir.³⁰³ 1 Kasım 1934 yılında TBMM’nin açılışında yapmış olduğu konuşmasında şu ifadeleri kullanmıştır: *“Kültür işlerimiz üzerine, ulusça gönüllerimizin titrediğini bilirsiniz. Bu işlerin başında da Türk tarihini, doğru temeller üstüne kurmak, öz Türk diline, değeri olan genişliği vermek için candan çalışılmakta olduğunu söylemeliyim. Bu çalışmaların göz kamaştırıcı verimlere ereceğine şimdiden inanabilirsiniz.”*³⁰⁴ Atatürk’ün bu kurumdan bilhassa istediği, yurdumuzun en eski medeniyetlerini meydana çıkarmak, bu suretle bugünkü Türkiye halkının tarih boyunca birbirleriyle ilgisini tesis ederek Umumi ve Türk Tarihini insicamlı bir şekilde yazabilmektir. Özellikle gençlerin bu sahada yetişmesini sağlamak maksadıyla Avrupa ve Amerika’ya Maarif Vekâleti tarafından talebe gönderilmesi TTK’nin kuruluşu ve gayesi ile bilhassa ilgilidir.³⁰⁵ DTCF’nin³⁰⁶ bu

³⁰² İ. Gökçen, “Atatürk ve Türk Tarihi”, **Gediz**, S.20, 1-12-1938, s. 12.

³⁰³ İnan, “Türk Tarih Kurumu 40...”, s. 528.

³⁰⁴ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, (Bugünkü Dille), Bugünkü Dille Yayına Hazırlayanlar: Ali Sevim, İzzet Öztoprak, M. Akif Tural, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006, s. 820.

³⁰⁵ Afet İnan, “Türk Tarih Kurumu 40...”, s. 526.

³⁰⁶ Türk ve Türkiye tarihi ve medeniyetleri üzerinde öğretim ve araştırma yapılması, yeni bilgilerin okullarda öğretilmesi, bilim adamları ve öğretmenler yetiştirilmesini amaçlayan DTCF 1935 yılında bir kanunla kurulmuştur. 1936 yılında ise Atatürk’ün de katıldığı bir törenle açılarak öğretime başlamıştır. Soranlara ise Atatürk bunun bir edebiyat fakültesi olmadığını belirtmiştir. Bu fakülte’de o zamana kadar yurdumuzda adları az duyulmuş veya hiç duyulmamış bir takım bilim dalları öğretime açılmıştır. Özellikle fakültenin ilk yıllarındaki söz konusu bilim dalları gözden geçirildiğinde ağırlığın Türk Tarihi ve Türk Diline verildiği göze çarpar. Diğerleri bir yana bu iki bilim dalında yapılacak öğretim ve araştırmaya kaynak teşkil etmek ve kendi dallarında da araştırmalar yapmak için bilim kürsüleri kurduğu bunların ise Orta Asya’yı çevreleyen ya da Orta Asya ile ilgili olan ülkelerin dil, tarih ve kültürlerini araştıran kürsüler olduğu kolayca anlaşılmaktadır: 1) Sinoloji (Çince ve Eski Çin Kültürü) 2) Hindoloji (Sanskrit ve Hindistan Kültürleri) 3) Sümeroloji (Mezopotamya ve çevresinde

isim altında açılması yine bu tarih çalışmalarına Atatürk'ün verdiği önem sayesinde ve onun bizzat emri ile olmuştur.³⁰⁷ Atatürk'ün 1930 yılının Ağustos ayında medeniyet kelimesi hakkında yaptığı anlam ve kapsam dâhilinde TTK'nin ilk çalışma programını Afet İnan şöyle açıklamıştır: TTK'nin çalışma programının ilk planlarında, Türklerin medeniyete hizmetleri diye geniş bir çalışma programı saptanmış, üyeler ve üye olmayanlar arasında bir iş bölümü yapılmıştı. Taslak metinler halinde, okuyanın not etmesi ve görüşünü yazması için yarı yerleri boş bırakılmış olan broşürler³⁰⁸ sadece ilgililere dağıtılmak üzere sınırlı sayıda basılmış idi. Atatürk bizzat bunları alıyor okuyor ve görüşünü bizlere aktarıyordu. TTK'nin merkezinde ise görüşmeler hep bu ilmi konular üzerinde yapılıyordu. Herkes muntazam bu toplantılarda bulunup çetin ve ayrıntılı tartışmalara katılıyordu. Bu toplantılar pek sık ve çoklukla hararetli olurdu. Atatürk'te, zaman zaman TTK merkezine gelir ve bu tartışmaları izlerdi. Yaz aylarında Dolmabahçe Sarayı'nda özel dairesinde çalışan TTK'de bazen sayısı 70'i bulan kalabalık bir heyet ile tartışma ve incelemelere devam edilirdi.³⁰⁹

Kuruluş süreci içerisinde yer almamakla birlikte kurumun çalışmaları üzerinde ayrı bir öneme sahip olması açısından belirtilmesi gereken bir nokta da 1935 yılında Atatürk'ün buyruğuyla TTK için hazırlanan yeni çalışma programıdır.

kullanılmış olan çivi yazısı ile yazılmış Sümerce, Akadca, Hurrice, Urartuca gibi diller ve bu dilleri konuşmuş kavimlerin kültürleri) 4) Hititoloji (Anadolu'da Hititlerin dil ve kültürleri) 5) Klasik Filoloji (Yunan ve Latin dilleri ve kültürleri) 6) Klasik Doğu Dilleri (Arapça ve Farsça) 7) Hungaroloji (Macarca ve Macar Kültürü) 8) Antropoloji 9) Arkeoloji. Afet İnan, "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi", **Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı** (Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, yayın no:239), Ankara 1974, s. 3-52.

³⁰⁷ İnan, **Gazi M. Kemal Atatürk...**, s. 4.

³⁰⁸ Örneğin VIII. bölümün II. serisinden 24 numaralı yazı, Türklerde sanayi; 8. numara, boyacılık tarihinde Türkler; 27 numara, Türklerin eğitime hizmetleri; 15 numara, matematik tarihi; 26 numara, Müslüman Türk filozofları ve 41 numara, Anadolu'da Türk dil ve edebiyatının gelişmesine bir bakış; 7 numara, Türklerde resim, tezhip ve minyatür tarihi ve bunlardan başka daha birçok konular işlenmeye başlanmıştır.

³⁰⁹ İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar...**, s. 268-270; A. Afetinan, **Tarih'ten... Bugün'e**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, TTK Basımevi, Ankara 1970, s. 96, 97.

26 Mart 1937 tarihinde bir konuşmasında Atatürk, Milli Mücadele’de sahip olduğu gücün kaynağını şöyle açıklamıştır: *“Ben 1919 Mayıs’ında Samsun’a çıktığım gün, elimde maddi hiçbir kuvvet yoktu. Yalnız büyük Türk milletinin asaletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran yüksek ve ma’nevi bir kuvvet vardı. İşte ben bu milli kuvvete, bu Türk milletine güvenerek işe başladım. Ben Türk ufuklarından bir gün mutlaka bir güneş doğacağına, bunun hareket ve kuvvetinin bizi ısıtacağına, bundan bize bir güç çıkacağına o kadar emindim ki, bunu sanki gözlerimle görüyordum.”*³¹⁰

Atatürk büyük işleri milletçe yapmayı sevmiştir. Sivas Kongresi ve Büyük Millet Meclisi’nin Ankara’da toplanması onun bu değişmez ilkesinin birer örneğini teşkil eder. O, en karışık, en zor durumda olduğu günlerde bile Büyük Millet Meclisi’nin incelemelerinden kaçınmamış, yanlış yorumları her kezinde doğru yolu bulan zekasıyla düzeltmiş, arkadaşlarını büyük ülküsü çevresinde toplamayı başarmıştır. 1935 yılı içerisinde Atatürk’ün tarih alanında da böyle bir çalışması görülür. TTK’nin çalışmalarının hızlı bir şekilde ilerlemesini ve kısa zaman süresi içerisinde başarılmış olduğunu görmek için devletin ve halkın çalışmalara katılmasını istemiştir. Böylece, daha geniş toplulukları tarih çalışmaları içerisine dahil etmek amacıyla olan Atatürk’ün bizzat emirleri ile hazırlanan program ülkede bir tarih seferberliğini başlatmıştır.

Kuruluşundan itibaren TTK’nin çalışmalarına önderlik eden Atatürk, Kurum Başkanı olan Hasan Cemil Çambel ve Dr. Afet İnan’a dikte ettirdiği çalışma programıyla az önce de bahsedilen bir tarih seferberliği başlatmıştır. Bu program tasarısı Atatürk’ün emriyle Başkan Çambel’in 15 Temmuz 1935 tarihli bir yazısı ile

³¹⁰ Atatürk’ün Söylev ve..., s. 846, 847.

Kültür (Milli Eğitim) Bakanı Saffet Arıkan'a gönderilmiştir. Partinin ve hükümetin düşünceleri saptandıktan sonra Kültür Bakanlığı'nın bir programı olarak TTK'ye gönderilmesi ve bu konuda Kurum'un görevlendirilmesi istenmiştir.³¹¹ Bahsi geçen tasarıda tarih çalışmaları geniş anlamda ele alınmakta, 19 Temmuz 1935 tarihinde Kültür Bakanlığı bütün bakanlıklar ve ilgili kuruluşlara gönderdiği genelgede bütün devlet ve ulusal kurumların TTK'ye fiili ve pozitif yardımda bulunması ve bu yardımın ulusal ve kutsal bir görev sayılması belirtilmiştir.³¹² Kültür Bakanlığı'nın 8 Ağustos 1935 tarihinde TTK Başkanlığı'na yazdığı yazıda ise tasarının bütün Bakanlıklarla Genel Kurmay Başkanlığı'na, Diyanet İşleri Başkanlığı ile İstatistik ve Vakıflar Genel Müdürlüklerine gönderildiği ve bu tasarıda kendi daireleriyle ilgili işler hakkındaki düşüncelerinin bildirilmesi istenmiştir. Bu tasarının³¹³ dosyasında daha sonra bazı Bakanlıkların yaptıkları ve yapacakları işler hakkında raporlarda yer almıştır.³¹⁴

Bizzat Atatürk'ün işaret ve direktifleri sayesinde Türk Tarihi Araştırma Kurumu'nun ilmi faaliyetini daha ziyade derinleştirip genişletmesi emredilmiş ve Kurum'a bu ilmiğ hız ve hamleyi kazandırmak için rasyonel bir iş ve ihtisas bölümü içinde vahdetli ve ahenkli bir çalışmayı temin eden geniş bir teşkilat planı³¹⁵ verilmiştir. Böylece, memlekette umumî ve canlı bir tarih seferberliği ve büyük

³¹¹ Uluğ İğdemir, "Atatürk'ün Buyruğıyle Türk Tarih Kurumu İçin Hazırlanan Bir Program Tasarısı", **Belleten**, C.XXVII, No:108, TTK Basımevi, Ankara 1963, s.641, 642; İğdemir, **Cumhuriyet'in 50. Yılında...**, s. 25, 26; Çoker, **Türk Tarih Kurumu Kuruluş...**, s. 7.

³¹² Çoker, **Türk Tarih Kurumu Kuruluş...**, s. 7, 8.

³¹³ Tasarıda tarih çalışmaları geniş anlamda ve yurt çapında ele alınmıştır. Devletin ve aydınların yardımları, düşünülen ölçüde olmamışsa da TTK o tarihten bu yana kendi imkânları ile tasarının oldukça önemli bir kısmını gerçekleştirmede başarı göstermiştir. Tasarının bugün bile ulusça gerçekleştirilmesi gereken birçok yönleri vardır.

³¹⁴ İğdemir, "Atatürk'ün Buyruğıyle...", s. 642; İğdemir, **Cumhuriyet'in 50. Yılında...**, s. 26.

³¹⁵ Bu plana göre bütün devlet ve millet müesseseleri, fakülteler, akademiler, yüksek mektepler, müzeler, lise tarih öğretmenleri, bütün mutahassis ve münevver unsurlar, hatta geniş halk tabakaları, Türk Tarihi Araştırma Kurumu'na fiiliğ, müspet yardım ve hizmette bulunacaklar, buna vataniğ, milliğ vazife bilecekler ve bununla mükellef tutulacaklardır.

ölçüde bir tarih faaliyeti açılacak ve Türk Tarihi Araştırma Kurumu bir taraftan, Türk milletinin büyük müverrihinden ışık alarak ve bütün ilim unsurlarından yardım görerek, Türk Tarihinin Ana Hatları eserini, Türk jenesinin ve milliğ kùltür iradesinin müşterek mahsulü olmak üzere vücuda getirirken diğler taraftan da bununla muvazi olarak vatan topraklarındaki milliğ tarih mallarının muhafazasına, tarihiğ vesikaların toplanmasına, milliğ tarihe tealluk eden bütün işlerin ve teşebbüslerin yapılmasına ve memlekette şuurlu, canlı ve sürekli bir tarih inşa devrinin açılmasına çalışacaktır.³¹⁶ Bahsi geçen bu projede göze çarpan önemli bir kısım ise yapılacak olan tarih çalışmalarında gerekli olan kaynakların nasıl sağlanacağı, bunun elde edileceğ hususundadır. Bu konu hakkında programın 7.maddesinde yer alan V., VI., VII., VIII., IX. ve X. bölümler yapılacak olan çalışmaların içeriğini taşımaktadır. Burada kütüphane çalışmalarına, arkeolojik araştırmalara, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yer alan külliye ve kitabelerin toplatılmasına, koleksiyonların bir araya getirilmesine, eski eserlerin tercüme edilmesi ve öğrenilmesine önem verilmekle birlikte bu konuda teşvik edilmektedir.³¹⁷ Çalışmaların yürütüleceğ esaslar projenin 6. maddesinde açıklanmıştır.³¹⁸

- A) Her türlü tarih vesika, malzeme ve abidelerini bulmak, toplamak, muhafaza ve restore etmek;
- B) Bunların tenkidig ve tahliliğ metotlarla mütelea ve mukayesesinden ve izahından çıkan ilmiğ esaslara dayanarak Türk Tarihinin Ana Hatları eserini terkip ve inşa etmek.

³¹⁶ İğdemir, a.g.m., s. 643; İğdemir, **a.g.e.**, s. 27.

³¹⁷ İğdemir, **a.g.e.**, s. 27-29; İğdemir, a.g.m., s. 644, 645.

³¹⁸ İğdemir, a.g.m., s. 643, 644; İğdemir, **a.g.e.**, s. 27.

TTK'ye yardımcı olacak kolların başında projenin 10. maddesinde yer verilen Türk Dili Araştırma Kurulu yer almaktadır. Türk Tarihi Araştırma Kurulu'nun dil kolu Türk Tarihinin Ana Hatları eserinin dil kısmını yazarken, göz önünde bulunduracakları hususlar ve başlıca tarihiğ hakikatleri müdellel olarak ve bir sentez halinde yazacakları madde de ayrıca belirtmiştir.³¹⁹ Programın 13.maddesinin A. fıkrasında bir mecmua veya Buleten çıkarmak kararı verilmiş, B. fıkrasında ise Türk mimarisi ve bunu yaratan milli kültür mallarını korumak için gerekli çalışmaları yapmak yönünde bir karar alınmıştır. Bunlara ek olarak 16.madde de yer alan bir karara göre Kurum, uzman genç elemanlar yetiştirme ve bunları Avrupa'ya ve Amerika'ya eğitim için gönderilmeleri konusunda bir başka önemli karar almıştır.³²⁰ TTK bahsi geçen plan doğrultusunda kendisine düşen görevleri en iyi bir şekilde yerine getirmeye çalışmıştır. 1935 yılında yayınladığı Piri Reis'in "*Kitab-ı Bahriye*" ve "*Haritası*"nın tıpkıbasımı ve ayrıca Türk Tarihi'nin kaynakları, bu kaynakların eleştirmeli baskıları, Türk tarihine dair araştırmaların çevirileri ve bir tarih hazinesi olan yurdumuzun çeşitli bölgelerinde halen de sürdürülmekte olan kazılara dair raporlar ve bunlarla ilgili araştırmalar ve arkeolojik monografilerle kurucusunun ilgisine layık olmayı kendisine ilke olarak almıştır.³²¹

Atatürk'ün vefatından on gün önce Başbakan Celal Bayar tarafından okunan

TBMM'nin V. Dönem 4. Toplantı yılını açış konuşmasında TTK'nin çalışmalarını

³¹⁹ A)Eskiliğile, esaletile, veludiyetile ve sonsuz yaratma kabiliyetile Türk dilinin, bütün dünya dilleri arasında işgal ettiği mümtaz mevki;

B) Bu dilin başka kavimlere nasıl millîğ dil olduğunu, yahut başka milletlerin dillerine kendi kelime haznesinden ve nahvinden, kök, kelime ve uzviyet vererek, hepsine umumiğ bir ana kaynak hizmetini gördüğünü;

C) Türk dilinin bütün dünya dillerinin inkişaf ve tekamülünde en müessir bir amil olduğunu;

D) Türk dilinin, Sümerlerin, Etilerin ve diğer eski Anadolu kavimlerinin, Mısırlıların, Yunan medeniyetini doğuran Giritlilerin ve Egelilerin ve Roma kültürünü doğuran Etrüsklerin ana dilleri olduğunu ispat ederek, bugünkü modern garp medeniyetine ana kaynak olan bu en eski yüksek medeniyetlerin, Türk kavimlerinin ırkîğ dehasının mahsulü olduğunu göstermek. İğdemir, **a.g.e.**, s. 31.

³²⁰ İğdemir, **a.g.e.**, s. 31, 32. İğdemir, **a.g.m.**, s. 648, 649.

³²¹ Çoker, **Türk Tarih Kurumu Kuruluş...**, s. 8.

öven Atatürk, 3 Eylül 1938’de düzenlediği vasiyetnamesinde parasal varlığından bir pay ayırmak suretiyle kurumun yaşamını da güvence altına almıştır. Koruyucusunun ölümünden sonra da onun çizdiği yolda güvenli adımlarla tarihsel görevini sürdüren TTK’nin yeni Cemiyetler Kanunu’na³²² göre düzenlenerek 25 Mayıs 1940’ta İçişleri Bakanlığı’na sunduğu yeni tüzüğünde, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün yüksek himayeleri altında bulunduğu hükmü yer almış, sonraki Cumhurbaşkanları da bu geleneği sürdürerek Kurumun koruyucu başkanlığını üstlenmişlerdir.³²³ TTK’deki 1940 yılındaki bir başka değişiklikte Bakanlar Kurulu’nun 21 Ekim 1940 gün ve 2/14556 sayılı Kararnamesi ile “*Kamu Yararına Çalışan Dernekler*” arasına alınmasıdır. Bu kararnamedeki hüküm şöyledir: Türk Tarihini tetkik ve elde ettiği neticeleri neşretmek gayesi ile kurulmuş olup, ilmi çalışmaları dünya ilim âlemince takdir edilmekte bulunan Türk Tarih Kurumu’nun, Cemiyetler Kanunu’nun 37’nci maddesine tevfikan menafii umumiyyeye hadim cemiyetler meyanına ithali hakkında Devlet Şurası İkinci Dairesi’yle Umumi Heyeti’nden yazılan 25.VII.1940, 12.IX.1940 tarih ve 2471/2522, 300/303 sayılı mazbatalar İcra Vekilleri Heyeti’nce 21.X.1940 tarihinde tetkik ve mütalaa olunarak, adı geçen cemiyetin manafii umumiyyeye hadim cemiyetler meyanına ithali kabul olunmuştur.³²⁴ Böylece, TTK amacı doğrultusundaki çalışmalarında, kamu yararına çalışma niteliğini her zaman ön planda tutmuştur.

³²² 25 Mayıs 1940 tarihinde İçişleri Bakanlığı’nca onaylanan 2. tüzüğünün 2’nci maddesinde; Kurum’un Reisicumhur İsmet İnönü’nün yüksek himayeleri altında bulunduğu hükmü yer almış, 3’üncü maddesinde de “*Maarif Vekili bu Kurum’un fahri reisidir.*” denilmiştir. Kurum’un çalışmalarının sonucunun her üç ayda bir defa tespit ederek Yüksek Hamisine arz edeceği hakkındaki 12’nci madde ile Koruyucu Başkan ve Kurum arasında organik bir bağ kurulmuştur. Nitekim, Kurum Başkanı Hasan Cemil Çambel 17 Aralık 1941 tarihinde sağlık durumu nedeniyle başkanlıktan istifasını Koruyucu Başkan Cumhurbaşkanına sunmuş, istifa kendileri tarafından kabul edilerek, Başkanlığa üyelerden Şemsettin Günaltay getirilmiştir. Sonraki Cumhurbaşkanları da bu geleneği sürdürerek Kurum’un Koruyucu Başkanlığı’nı kabul etmiştir. Çoker, **Türk Tarih Kurumu Kuruluş...**, s. 10.

³²³ Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IV. Dönem (1931-1935)**, I.Cilt, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:11, TBMM Basımevi Müdürlüğü, Ankara 1996, s. 389.

³²⁴ **Resmi Gazete**, 5 Teşrinisani (Kasım) 1940, S.4652, s. 1.

II. 3. Türk Tarih Kurumu'nun Amacı ve Kurum'un 1931-1950 Tarihleri Arasındaki Yapmış Olduğu Çalışmalar

TTK'nin amacı Tüzüğünün³²⁵ 4 ve 5'inci maddelerinde şöyle belirtilmiştir:

Madde 4-Kurumun amacı Türk Tarihi ile Türkiye Tarihini ve bunlarla ilgili konuları incelemek ve elde edilen sonuçları her türlü yollarla yaymaktır. Kurum bu amacına erişmek için aşağıdaki yolda çalışır:

- a) Türk ve Türkiye tarihi kaynaklarını araştırır ve inceler; bunları ve bunlarla ilgili bilimsel değerle monografileri, çeşitli eserleri ve dergileri yayınlar.
- b) Türk ve Türkiye tarihine dair kaynakları ve tetkikleri Türkçeye çevirir ve yayınlar.
- c) Yeni buluşları ve bilimsel konuları tartışmak üzere toplantılar yapar ve kongreler düzenler.
- d) Türk ve Türkiye tarihini aydınlatmaya yarayacak belge ve malzemeyi elde etmek için gereken yerlere inceleme, kazı ve bunlarla ilgili araştırma yapmak üzere gereken kişileri tek olarak veya heyet halinde gönderir.

Madde 5-Kurum, Dernekler kanununun 6.,10.,11.,24. maddeleri hükümlerine uymak kaydı ile yurt içinde ve yurt dışında yabancı bilim kurumlarıyla araştırma ve yayın konusunda işbirliği yapabilir. Kurum yerli ve yabancı bilim kuruluşlara üye olabilir. Bunlara temsilci gönderebilir ve kongrelere katılabilir.³²⁶ Kurumun, kurulduğu günden 1950 yılına kadar olan dönemi içine alan evrede yapmış olduğu çalışmalar şu şekilde belirtilebilir:

³²⁵ Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (Türk Tarih Kurumu) Nizamnamesi Ekler bölümünde verilmiştir. Bu konu hakkında ayrıca bkz: **Türk Tarih Tetkik Cemiyeti Nizamnamesi**, Devlet Matbaası, İstanbul 1932; Çoker, **Türk Parlamento...**, s. 386, 387.

³²⁶ İğdemir, **Cumhuriyet'in 50. Yılında...**, s. 37; Turan, *"Kültür Alanındaki..."*, s. 194.

II. 3. 1. Türk Tarihinin Ana Hatları

1930 yılı 23 Nisan’ında toplanan Türk Ocakları Kurultayı’nın sonunda Atatürk’ün direktifleriyle Türk Ocakları Merkez Heyeti’ne bağlı “*Türk Ocakları Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti*” adı altına bir encümen kurulmuştur. Bu tarihten önceki yıllarda Atatürk, Türk Tarihi ile ve bilhassa tarih öğretimiyle çok yakından ilgilenmekte ve tarihimizin objektif bir görüşle yeniden tetkik edilmesi lüzumunu ileri sürmüştür. Encümen, 1930 yılı haziran ayında Türk Ocakları Merkez Heyeti Reisi Hamdullah Suphi’nin başkanlığında toplanıp, idare heyeti seçimini yaparak işe başlamıştır.³²⁷ Türk Tarih ve medeniyetini gerçek yönü ile dünyaya tanıtmak Atatürk’ün ülküsünü teşkil etmiştir. İki yönlü olacak bu tanıtmanın birincisi, içerde halka; özellikle yeni yetişen nesle, milli tarihimizi doğru olarak öğretilip belletmek, milletimizin vatanseverlik duygularını beslemek, milli şuuru geliştirmek. İkincisi ise yabancılara milli tarihimizi ve kültürümüzü gerçek yönleri ve kıymetleriyle tanıtmak, bu suretle milletimize karşı cihanda geniş bir sempati, sevgi ve saygı uyandırmak.³²⁸ 1930 yılı içerisinde Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kurularak kurumsallaşma evresine girmiştir. Afet İnan’ın bu kurultayda vermiş olduğu söylevi Türk Tarih Tezi’nin³²⁹ ilk habercisi olması açısından önem taşımaktadır.³³⁰ Burada

³²⁷ **İkinci Türk Tarih Kongresi, Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler (İstanbul 20-25 Eylül 1937)**, Kenan Matbaası, İstanbul 1943, s. XXXII.

³²⁸ **Türk Tarih Kurumu İç Yüzü**, Ajans-Türk Araştırma Yayınları, Yyy, ty, s. 5.

³²⁹ Cumhuriyet tarihçiliğinin otuzlu yıllarda “*Türk Tarih Tezi*” olarak öne sürdüğü görüşlerin şekillenmesi ve tam olarak tanımlanması 1929-1937 yılları arasında olmuştur. Tezin “*kati zaferi*” ise 1937 tarihli İkinci Türk Tarih Kongresi’nde kutlanmıştır. Büşra Ersanlı, “*Bir Aidiyet Fermanı: “Türk Tarih Tezi”*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik**, C.4, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 803.

³³⁰ Atatürk’ün yeni tarih çalışmalarının ilk ürünü 1929 sonlarında Türk Çocuklarına Tarih Notları, adıyla ortaya çıkmıştır. Bu eser Vakit, gazetesine göre “*Gazetemizin kaleminden çıkmış ve kudretli görüş ve tetkiklerine makes olmuş (yansımış) bulunmakla pek büyük bir ehemmiyet ve mümtaziyeti haizdir.*” Türk Çocuklarına Tarih Notları, Atatürk’ün manevi kızı Afet İnan’ın Ankara Musiki Muallim Mektebi’nde tarih öğretmenliğine başladığı sıralarda oluşmuştur. Bu notlar İnan’ın, tarih dersleri münasebetiyle Atatürk’le tarih üzerine konuşmaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Atatürk, bu eserde uzak mazinin bugünkü hayatlarımızda, müesseselerimizde hala yaşamakta olduğunu, açıklamıştır. O, insanların bir topluluk halinde yaşamalarının ilk evreleri anlaşılmadan, günümüzün siyasi, sosyal ve iktisadi meselelerini anlamının güçleştiğini ve bu zorluğu yenmenin yolunun,

Afet İnan şunları dile getirmiştir: “Beşeriyetin en yüksek ve ilk medeni kavmi, vatani Altaylar ve Orta Asya olan Türklerdir. Mezopotamya’da İran’da milattan en aşağı 7000 sene evvel beşeriyetin ilk medeniyetini kuran ve beşeriyete ilk tarih devrini açan; Sümer, Akat, Alam isimleri verilmekte olan Türklerdir. Mısır’da delta’nın otokton sakinleri ve Mısır medeniyetinin kurucuları Türklerdir. Mezopotamya’da milattan evvel 2300 tarihinde şöhret bulan Sami Hamurabi, tarihte mevki alan Asurlular, tarih içinde tarihtirler. Grek namını alan Doryenlerin Anadolu’nun otokton ahalisi, ilk ve hakiki sahipleri, ataları, Etileri başlarında bulunan Türklerdir.”³³¹ İnan’ın ifadeleri ile bu eserin meydana gelmesi “Türklerin dünya tarihinde hakiki yeri ve medeniyet âlemindeki rolleri ne olmuştur, konusu idi.”³³² Bu çerçevedeki sorulara tarihi delillerle cevap verilmesiyle birlikte yıllarca Türkler hakkında beslenen yanlış bilgilerin asılsız olduğu ve Türklerin dünya medeniyetine katkıları açık bir şekilde ortaya konacaktır. 1930 yılının sonlarına doğru Heyet, daha önce okullar için fasiküller halinde bastırılan tarih notlarından da yararlanarak Türk Tarihinin Ana Hatları adlı 600 sayfalık bir eseri hazırlayıp bastırmıştır.³³³ Bu süreci Muzaffer Göker şöyle anlatmıştır: “Bu sırada mekteplerde okutulan tarih kitaplarında Türk Tarih Tezi’ni bütün menbaları, belgeleri ile teşvik etmek pedagoji

insanın nereden ve nasıl geldiği hakkında ilmi bir idrak sahibi, olmaktan geçtiğini belirtmiştir. Atatürk’ün Türk Çocuklarına Tarih Notları’nda açıkladığı tarih görüşü, 1930’lu yılların başlarında oluşan Türk Tarih Tezi’nin de özünü oluşturmuş ve bu tezin yönünü belirleyici başlıca etken olmuştur. Bu görüş, söz konusu notlardan sonraki, yani 1930’dan itibaren ortaya konulan yeni tarih çalışmalarının yönünü ve çerçevesini belirleyici bir nitelikte olmuştur. Oral, a.g.t., s. 204-206.

³³¹ İğdemir, *Cumhuriyet’in 50. Yılında...*, s. 68, 69.

³³² İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar...*, s. 257.

³³³ 1928-1929 yıllarında H.G. Wells’in Cihan Tarihi’nin Ana Hatları adlı kitabı devlet eliyle Türkçeye çevrilip yayınlanmıştır. Wells, kitabında bilinmeyen olaylardan söz etmemekle birlikte bu olayları yeni ve nesnel bir görüşle incelemiştir. Türklerin tarihteki yerlerini yan tutmadan görüp göstermektedir. Dünya tarihinin açıklanması konusunda dayandığı temel düşünce de Genel Türk Tarihinin akışı ile çelişmemektedir. Wells’e göre insanlığın ortak bir başlangıcı ve ortak bir kalıtı vardır; onlar bir yoldan yürümüştür ve ortak bir amaca yürümek üzeredir. Bu kitap, birçok şeyi açıklamıştır. Zaten bu yüzden Atatürk, bu kitabı Türkçeye çevrilmesini emretmiştir. Kitap yayınlandıktan bir yıl sonra da hemen aynı temellere dayanan Türk Tarihinin Ana Hatları çıkmıştır. Atatürk’ün istediği, Türkleri İslamiyet’in aşıladığı millet üstü ümmet düşüncesinden kurtarıp, onlarda asıl yurtlarına karşı bir bağlılık duygusu uyandırmaktır. Şerafettin Turan, *Atatürk’ün Düşünce...*, s. 38; Lord Kinross, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Çev: Necdet Sander, Altın Kitaplar Basımevi, İstanbul 1990, s. 539.

bakımından uygun görülmedi. Ancak, Türk Tarih öğretmenlerine ve münevverlerine ve dünya ilim âlemine Türk Tezi'ni dayandığı ilmiğ belgelerle bir arada ifade etmek lüzumunu göz önünde bulunduran Kurumumuz, bu maksatla "Türk Tarihinin Anahatları" adı ile büyük bir eser hazırlamaya karar verdi."³³⁴ Türk Tarihi'nin Ana Hatları, Atatürk'ün bizzat emirleri ile yazılmaya başlanmıştır.³³⁵ İlk önce Türk Ocağı Tarih Heyeti arkasından TTTC sonra da TTK üyeleri tarafından kaleme alınmıştır. Atatürk, bu eserin yazılma esnasında çalışmalara bizzat eşlik etmiştir. Geçmiş yıllardaki Türk uygarlığının her yönüyle ortaya çıkarılması, çalışmaların ortak noktasını teşkil etmiştir.³³⁶ 11 büyük fasla ayrılan bu eser; I) Beşer tarihine methal, II) Türk tarihine methal, III) Çin, IV) Hind, V) Kalde, Elam ve Asur, VI) Mısır, VII) Anadolu, VIII) Ege havzası, IX) Eski İtalya ve Etrüskler, X) İran, XI) Orta Asya, kısımlarından meydana gelmiştir.³³⁷ Bu eser; evrenden, dünyanın meydana gelişinden, insanın ortaya çıkışından başlayarak, Türk Irkı'nı ve Türk Tarihi'ni en eski çağlardan Cumhuriyet'e kadar kısaca ele almıştır. Daha önce de değinildiği gibi yalnız yüz nüsha olarak bastırılan bu eser ilgili tarihçiler ve aydınların eleştirisine sunulmuş ve Türk Tarihi hakkında yepyeni bir görüşü, yani Türk Tarih Tezi'ni³³⁸ ortaya koymuştur. Eserin ilk sayfası "*Bu kitap niçin yazıldı?*" başlığı altında şöyle başlamıştır: Bu kitap muayyen bir maksat gözetilerek

³³⁴ Muzaffer Göker, "*Türk Tarih Kurumu'nun İlmiğ ve İdariğ Faaliyetleri*", *Bellekten*, C.II, S.5/6, II. Kanunu-Nisan 1938, s. 13.

³³⁵ Bu noktada gerek Türk Tarihinin Ana Hatları ve dört ciltlik tarih kitabı yazılmadan önce gerekse bu eserler hazırlandıktan sonra Zeki Velidi Togan ve Fuad Köprülü'nün de aralarında bulunduğu kişilerin görüşleri istenmiştir. Zeki Velidi Togan hem iki eserle ilgili yazdığı raporda hem de kongredeki konuşmalarında Türk Tarih Tezini iki temel noktada eleştirmiştir. Öncelikli olarak her iki kitapta yer alan, Türklerin Orta Asya'dan göçlerinin kuraklıktan kaynaklandığı iddiasına karşı çıkmıştır. Togan'a göre söz konusu göçler nüfus artışlarının bir sonucudur. İkinci olarak kuraklık tezini kanıtlamak için her iki eserde de dile getirilen on yedi kumaltı şehri ile ilgili görüşlerin yanlış olduğunu ifade etmiştir. Nadir Özbek, "*Zeki Velidi Togan ve Türk Tarih Tezi*", *Toplumsal Tarih*, C.8, S.45, Eylül 1997, s. 22.

³³⁶ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi-Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)*, III. Kitap, II. Bölüm, Bilgi Yayınevi, Ankara 1996, s. 93.

³³⁷ *İkinci Türk Tarih Kongresi...*, s. XXXIII.

³³⁸ Bahsedilen bu tez kısaca şöyle belirtilebilir: Tarihin en eski devirlerinden başlayarak Orta Asya'dan doğuya, batıya ve güneye, kuraklık ve ekonomik nedenlerle büyük göçler olmuştur. Bu göçmenler brakisefal alpin tipte, Türkçe konuşan insanlardır. Bunlar gittikleri yerlere ileri bir uygarlığı da birlikte götürmüşlerdir.

yazılmıştır. “Şimdiye kadar memleketimizde neşrolunan tarih kitaplarının çoğunda ve onlara mehz olan Fransa tarih kitaplarında Türklerin dünya tarihindeki rolleri şuurlu veya şuursuz olarak küçültülmüştür. Türklerin, ecdat hakkında böyle yanlış malumat alması, Türklüğün kendini tanınmasında, benliğini inkişaf ettirmesinde zararlı olmuştur. Bu kitapta istihdaf olunan asıl gaye, bugün bütün dünyada tabii mevkiini istirdat eden ve bu şuurla yaşayan milletimiz için zararlı olan bu hataların tashihine çalışmaktır; aynı zamanda bu, son büyük hadiselerle ruhunda benlik ve birlik duygusu uyanan Türk milleti için milli bir tarih yazmak ihtiyacı önünde atılmış ilk adımdır.”³³⁹

Türk Tarihinin Anahatları kitabının yazımı, Atatürk’ün isteği doğrultusunda 1929 yılında başlanmış, 1930 yılında Türk Ocağı bünyesinde kurulan Türk Tarih Heyeti’nde sürmüş ve nihayet 1931 yılında aralarında Afet İnan, Akçura Yusuf, Samih Rifat’ında bulunduğu TTTC üyelerince yazılmıştır.³⁴⁰ Kitabın sonunda L. Cahun’un, Fransa’da Ari Dillere Tekaddüm Etmiş Olan Lehçenin Turanî Menşei, adlı bir konferans çevirisi verilmiştir. Türk Tarihinin Anahatları adlı bu eser, Türk Tarih Tezi yazılmasına ilişkin ilk kitaptır. Kitapta, Ortaçağ ve Yeniçağ Avrupa’sı anlatılmakla birlikte daha çok Asya ve Anadolu tarihi, Türkler ile ilişkileri bağlamında değerlendirilmiştir. Kitabın yazılma gerekçesini yazarlar “*Türkün hususiyet ve kuvvetini kendine göstermek ve milli inkişafımızın derin ırki köklere*

³³⁹ İğdemir, *Cumhuriyet’in 50. Yılında...*, s. 5, 6; **Türk Tarihinin Ana Hatları**, Devlet Matbaası, İstanbul 1930, s. 1.

³⁴⁰ Adı geçen bu eserin yazarları ağırlıklı olarak siyasi hayatta önde gelen simalardır: Afet (İnan), Mehmet Tevfik (Bıyıkoglu) Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri ve Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti Başkanı; Samih Rifat (Çanakkale mebusu); Akçuraoglu Yusuf (İstanbul mebusu ve Ankara Hukuk Fakültesi’nde profesör); Dr. Reşit Galip (Mebus ve Cemiyetin Genel Sekreteri); Hasan Cemil (Çambel) (Bolu mebusu); Sadri Maksudi (Arsal) Mebus; Şemsettin (Günaltay) (Sivas mebusu); Yusuf Ziya (Özer) İstanbul Hukuk Fakültesi’nde profesör. Kitabın hazırlanmasından sonra meclise giren Yusuf Ziya Bey ile sadece CHF üyesi olan Afet İnan dışındaki yazarların hepsi milletvekilidir. Büşra Ersanlı, “*Bir Aidiyet Fermanı...*”, s. 804.

bağlı olduğunu anlatmak istiyoruz.”³⁴¹ Şeklinde belirtirken, çalışmanın amacını ise “Asırlarca çok haksız iftiralara uğratılmış, ilk medeniyetlerin kuruluşundaki hizmet ve emekleri inkâr olunmuş, Büyük Türk Milletine, tarihi hakikatlere dayanan şerefli mazisini hatırlatmaktır.”³⁴² Şeklinde ifade etmiştir. Bir yıl sonra ise ilk eserin özeti mahiyetinde olan “Türk Tarihine Medhal” ve “Orta Asya” bölümlerinden meydana gelen 74 sayfalık bir broşür, Türk Tarihinin Ana Hatları Medhal Kısım adıyla MEB’ce 30000 adet bastırılarak okullara dağıtılmıştır. Bu eserin, Türk Tarihinin Ana Hatları’ndan farklı birtakım özelliği vardır. Şöyle ki: Medhal Kısım, tarih öncesi ve eski çağlardaki genel dünya tarihini dışarıda bırakmaktadır. Bu itibarla diğer uygarlıkların Türklük üzerindeki etkilerini göz ardı ederken Eski Türkleri, eski Türklerin kökenlerini, anavatanlarını ve göçleri ele almaktadır. Eserin, bir iki sayfasında da eski medeniyetlerden bahsedilmekle birlikte Osmanlı’nın siyasi varlığı kitapta herhangi bir şekilde yer almamıştır.³⁴³ Türk Tarihine Medhal bölümünün sonunda Türk’ün kendini öğrenmesi gerektiği, bunun yolunun da tarihten geçtiği açık bir şekilde belirtilerek, Türk milletine şöyle seslenilmiştir: “Ey Türk Milleti! Sen yalnız kahramanlık ve cengâverlikte değil, fikirde ve medeniyette de insanlığın şerefisin. Tarih, kurduğun medeniyetlerin sena ve sitayişleriyle doludur. Mevcudiyetine kasteden siyasi ve içtimai amiller birkaç asırdır yolunu kesmiş, yürüyüşünü ağırlaştırmış olsa da on bin yıllık fikir ve hars mirası, ruhunda bakir ve tükenmez bir kudret halinde yaşıyor. Hafızasında binlerce ve binlerce yılın hatırasını taşıyan tarih, medeniyet safında layık olduğun mevkii sana parmağıyla gösteriyor. Oraya yürü ve yüksel. Bu, senin için hem bir hak, hem de bir

³⁴¹ Behar Büşra Ersanlı, **İktidar ve Tarih: Türkiye’de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1929-1937)**, Afa Yayınları, İstanbul 1992, s. 122.

³⁴² **Türk Tarihinin Ana Hatları: Methal Kısım**, Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, İstanbul 1931, s. 73.

³⁴³ Bkz: **Türk Tarihinin Ana Hatları: Methal Kısım**, Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, İstanbul 1931.

vazifedir.”³⁴⁴ Atatürk’ün Türk Tarih Tezi’yle³⁴⁵ Türk ulusuna aşlamak istediği ülkü³⁴⁶ de bu seslenişle daha iyi anlaşılmakta, onun tarih ve arkeoloji araştırmalarına niçin bu kadar önem verdiği açıkça göstermektedir.

Türk Tarihinin Ana Hatları eserinin “*halkımız ve bilhassa gençliğimiz için yazıldığı*” bu nedenle “*Türklerin dünya tarihindeki rolleri ve yaratılışları üzerinde önemle durulduğu*” belirtilmiştir.³⁴⁷ 1930 yılında basılan ve 11 büyük fasıla ayrılıp 600 sahifeden meydana gelen Türk Tarihinin Ana Hatları, Dünya tarihi içinde Türk tarihinin yeri konusu üzerinde yapılmış bir denemeyi teşkil etmektedir. Bahsi geçen bu eserin birçok hatalı görüşle birlikte eksik ve aksak yönleri de olmuştur. Ancak, şu husus inkâr edilemez ki bu eser, bu yolda yapılmış bir ön çalışma ve ilk toplu denemeyi oluşturmuştur. 1930-1931’de 1910’dan beri önce Tarih-i Osmanî sonra

³⁴⁴ **Türk Tarihinin Ana Hatları**, Devlet Matbaası, İstanbul 1930, s. 68,69; İğdemir, **Cumhuriyet’in 50. Yılında...**, s. 6.

³⁴⁵ Türk Tarih Tezi’nin ortaya koyduğu amaçların çok kapsamlı olup, bunun evrensel ve ulusal boyutlar taşıdığı, Yusuf Akçura’nın, Birinci Türk Tarih Kongresi’ndeki şu sözlerinde görülebilir: “*Cihana nazaramız, bundan böyle Avrupa gözlüğü ile olacak değildir. Gözlükleri kararak, çıplak gözümüzle hakikati ve menfaatimizi görmeye çalışıyoruz. Cemiyetimiz tarafından yazılan bu kitaplarda teferruata ait hatalar olabilir, fakat kitapların istihdaf ettiği gaye ve o gayeye bizi götüren ana hattı doğrudur. Biz bu eserimizde ta menşeyinden itibaren kendi kavmimizi, kendi ırkımızı mihver ittihaz ettik. Ve bütün beşeri vakıalara o mihverin yanından bakıyoruz.*”³⁴⁵ Bu ifadelerden anlaşılan odur ki o güne kadar hor görülerek dünya medeniyeti içerisinde adeta yok sayılıp, küçümsenen ve haksızlığa uğramış olan bir milletin, kendini açık savunarak, hak ettiği yeri göstermesi açısından da dikkat çekicidir. Yusuf Akçura, “*Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak Usullerine Dair*”, **Birinci Türk Tarih Kongresi; Konferanslar, Müzakereler, Zabıtlar**, Maarif Basımevi, İstanbul 1932, s. 606.

³⁴⁶ Türk Tarih Tezi’nin dayandığı esaslar ve bu tezle hedeflenen amaçlar beş noktada toplanabilir:

- 1) Türk Tarih Tezi ve çalışmaları, Bağımsızlık Savaşı’nın kültür alanında devamıdır. Bu tezle, İslam kimliği içerisinde kaybolmuş Türk tarihinin bütünlüğünün ve Türk kimliğinin ortaya konması amaçlanmıştır,
- 2) Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde, yan yana görülen, ümmetçi-ulusçu şeklindeki ikili görüşten vazgeçip, ulusal anlayışta bir tarih görüşü egemen kılınmak istenmiş,
- 3) Batıların, Türklerin uygarlıktan yoksun bulunduğu ve yalnızca asker bir toplum olduğu iddiasının gerçek olmadığını ortaya koymak için her yerde ve her alanda Türkü, Türklüğü ve Türk uygarlığını aramak gerekli görülmüş,
- 4) Türk toprakları, Anadolu üzerindeki tarihsel iddiaların asılsızlığını saptamak, bunun için Anadolu’da uygarlık kurmuş olan Hititler ve Urartular gibi toplulukların etnik kökenleri ile dillerinin belirlenmesine ve bunların Orta Asya kökenli ve Türklerle ilişkili olabileceği ihtimalinin ve Sümerlerin Orta Asyalı olduğu savlarının gerçekliğinin araştırılıp, ortaya konulmasına çalışılmış,
- 5) Tarih çalışmaları, Türkçenin geçmişini ve eski söz dağarcığını ortaya çıkarmak açısından da gerekli görülmüştür. Turan, **Türk Devrim Tarihi-Yeni...**, s. 94, 95.

³⁴⁷ Bu eserde ifade edilen, Türklerin dünya tarihindeki rolleri, Batıda dünya tarihiyle ilgili son zamanlarda yayınlanan eserlerdeki veriler ile bazı dil incelemeleri karşılaştırılıp muhakeme edilerek varılan sonuçların ürünüdür. Bu konuda ülkemizde yayınlanmış tarihsel teorilerin tamamına yakını Fransızca kaynaklardan alınmış bilgiler olduğundan, özellikle Fransızca kitaplar kaynak olarak kullanılmıştır. Bu yanlış görüşlerin yine Fransız bilginlerin bilimsel verileriyle ve kanıtlarıyla düzeltilmesi tercih olunmuştur. Oral, **a.g.t.**, s. 209.

Türk Tarih Encümeni Mecmuası adı ile yayınlanan tarih dergisi XII. cildin 101. sayısı ile son fasikülünü vermiştir. Bu tarihlerde ise Ankara’da TTK’nin kurulmasını yönünde çalışmalar başlamıştır.³⁴⁸ Bu boşluğun doldurulması açısından TTK’nin kuruluşu, büyük bir öneme arz etmiştir. Eser incelendiğinde Türk Devletleri ve Medeniyetleri ile ilgili bölümün şu şekilde başlaması dikkat çeker: *“Bütün dünyaya medeniyet neşretmiş olan Türkler asıl vatanları olan Orta Asya’da muhtelif devirlerde yüksek medeniyetler tesis etmişlerdir. Fakat Orta Asya’da Türk medeniyeti normal surette, fasılasız inkişaf edememiştir. Bunun sebeplerini anlamak için Orta Asya’nın iklimi ahvalini göz önünde tutmak gerekir.”*³⁴⁹ Türklerin siyasi anlamdaki güçleri Osmanlı Tarihi bölümünde, devletin kuruluşu kısmında şöyle izah edilmiştir: *“Türkler karışıklığı sevmezler; bulundukları yerlerde intizam ve asayiş temin etmek isterler. Abbasiler zamanında İslam âlemi fikri, dini, içtimai ve siyasi nizalarla çalkalanmakta idi. Araplar ve Acemler bu bitmez tükenmez nizalardan pek zevk alıyorlardı. Hâsılı Arap ve Acemlerin devlet tanzim ve idaresindeki iktidarsızlıklarını, İslam Devleti’ni X. asırda Türklerin hücum ve idaresi altına sokmuştur.”*³⁵⁰ Böylece, Türklerin siyasi anlamdaki güçleri de açık bir şekilde belirtilmiştir. Osmanlı Devleti’nin gücünü Türklükten aldığı konusu, kitabın genel hattı incelendiğinde açık bir şekilde kendisini gösterir. Bu çerçevede bölümler sonunda Türklerin geride kalan güçlü bir ırksal dayanışma sayesinde ayakta kaldıklarını gösteren şu ibare dikkate şayandır: *“Bununla beraber Türklüğün*

³⁴⁸ Semai Eyice, “Atatürk’ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü: Türk Tarihinin Ana Hatları”, **Belleten**, C.XXXII, No: 128, TTK Basımevi Ankara 1968, s. 513, 514.

³⁴⁹ **Türk Tarihinin Ana Hatları**, Kaynak Yayınları, İstanbul 1999, s. 325.

³⁵⁰ **Türk Tarihinin Ana...**, s. 427, 428.

cismani, fikri ve ruhi kuvvet ve kudreti dağılan İmparatorluğun asıl Türk kısmını kurtarmaya kifayet etti: Yeni Türk Devleti, işte bu kudretin yarattığı bir varlıktır.”³⁵¹

Kitabın en önemli özelliklerinden biri de Türklerin; Çin, Hint, Mısır gibi çeşitli uygarlıkların doğmasına veya gelişmesine yaptığı katkıyı göstererek, dünya tarihindeki rollerinin ortaya konulmaya çalışılmasıdır. Bu çaba kitapta öyle belirgindir ki ele alınan bölgelerin ve konuların seçimi dahi buna göre yapılmıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse, bahsi geçen bu kitap Türklerin anayurdunun Orta Asya olduğu, burada tarih öncesi devirlerde büyük bir uygarlık kurdukları; ancak yaşanan kuraklık nedeniyle birlikte anayurtlarını terk etmek zorunda kalıp, farklı yönlere doğru yüzyıllar boyunca devam eden göçler şeklinde yer değiştirdikleri ve gittikleri yörelerde medenileştirici bir etkide bulundukları iddiası üzerinde temellenmiştir. Bu noktadan hareketle eserde Anadolu; Türklerin, en az yedi bin yıldan beri otokton ahali halinde yerleşerek, kendine yurt edindiği bir yer olarak tanımlanmaktadır. Osmanlı Türklerinin Anadolu’ya gelişi, binlerce yıl devam etmiş bir göç devresinin tarihte göze çarpan son safhasıdır. Bu bağlamda, kitapta Etilerin; tarihten önce Anadolu’ya göç etmiş Türkler olduğu iddiası ortaya atılmaktadır. Yazarların birçoğunun ileri sürmüş olduğu iddiaların aksine, dillerinin Sami ya da Hint-Avrupa kökenli değil, Elamca ve Sümerce gibi Türkçe olduğunu ileri sürdükleri Etilerin kurduğu medeniyetin, Lidya ve Frigya’yı her bakımdan etkilediğini ve Yunan medeniyetinin de doğuşuna zemin hazırladığını düşünmektedir. Ayrıca, Roma medeniyetini kuran Etrüsklerin de Etilerle akraba olduğu ileri sürülmüştür.³⁵²

³⁵¹ a.g.e., s. 266.

³⁵² Geniş bilgi için bkz: a.g.e.

1930'lu yıllar, Türkiye'de tarih biliminin atılımlar yaptığı ve bağımsız bir gelişme gösterdiği dönemdir.³⁵³ 1927-1940 dönemi Türk tarih yazıcılığının bibliyografik taramalar yapılmadan, üniversite ve araştırma kurumlarının faaliyetleri, sistematik bir taramadan geçirmeden, bazı esaslara bakılarak yüzeyden yargılandığını belirtmek gerekir. Kemalist dönemde³⁵⁴ Türk tarihçiliğinin Türkiye tarihçiliği olmaktan çok romantik bir yaklaşımla Asya bozkırlarına uzandığı ve efsanevi açıklamalara başvurulduğu veya cumhuriyetçi bir anlayışla yakın geçmişin haksızca karalandığı tekrarlanı gelmiştir. Dönem boyunca ulusalcı bir iklimin, Türk tarih yazıcılığını etkisi altına aldığı, bunun bazen bir moda olduğu gerçektir. Ancak, aynı dönemde akademik Türk tarihçiliğinin izlediği yola bakılacak olursa, bu yorumlara katılmak mümkün görünmemektedir. Kemalist dönem, tarihçilikte bir tartışma ortamının doğduğu, bu arada ciddi tarihçiliğin de aşamalar yaptığı bir dönemdir.³⁵⁵ Türk toplumunun tarihi Orta Asya'ya dayanmaktadır; fakat vatanın tarihi beşik olarak değerlendirilmesi, bir yandan da Anadolu tarihinin araştırılmasını gerektirmiştir. Sümerbank ve Etibank'ın kuruluşunda bankalara Anadolu'daki eski uygarlıkların adlarının verilmesindeki bir neden de budur. Anadolu uygarlıkları ile

³⁵³ TDK ve TTK'yi 1930'larda taşıyan kadroların özelliği, siyasetçi-tarihçi ve siyasetçi-dilci diye tanımlanabilecek; önemli bir bölümü CHP'de milletvekilliği de yapan etkin kişiler olmasıdır. Onlar, tarihi yapmak kadar yazmak da önemlidir şiarına gönülden inanmışlardır. Bu inancın kaçınılmaz sonucu olan pragmatizm özellikle Türk Tarih Kongreleri'nde gözlemlenebilir. Bu dönemin tarih tezinin Orta Asyacı ve Anadolu çıkarmalarının ayrıştırılmadan, yan yana var olabilmeleri-zaten ikisini mümkün kılan bir kavimler göçü görüşü de vardır-hem 1930'ların Tarih Kongreleri'nde hem de acilen eğitim kurumlarında dolaşıma sokulan tarih ders kitaplarında görülebilir. Sözgelimi, sadece 100 kopya hazırlanan ve başarısız bulunmasına rağmen daha sonraki tarih ders kitaplarının çerçevesini belirleyen Türk Tarihinin Ana Hatları kitabının Orta Asya'ya ayrılan bölümü, 605 sayfalık kitap içinde 205 sayfaya ulaşırken, diğer uygarlıkların Türk kökenlerine ayrılan 100 sayfa vardır. Kitapta Osmanlı Tarihi'ne ayrılan bölüm ise 50 sayfadan ibarettir. Bu anlayıştan yola çıkarak hazırlanan ders kitapları, DP döneminde yakın tarihi anlatan ve DP lehine yorumlar içeren kısa ekler dışında, hiç değişmeden on yıllarca kullanılmıştır. 27 Mayıs'la beraber DP'nin eklediği bölümlerin müfredattan çıkarıldığını tahmin etmek zor değildir. Yüksel Taşkın, *"Kemalist Kültür Politikaları Açısından Türk Tarih ve Dil Kurumları"*, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm*, C.2, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 419, 420.

³⁵⁴ Cumhuriyet ile birlikte kurulan yeni siyasal rejim Atatürk'ün düşüncelerinin açık izlerini taşımaktadır. Bu nedenden dolayı özellikle çok partili hayata geçişe kadar olan dönem öğretide genellikle Kemalizm olarak adlandırılmıştır. Atatürk'ün görüşlerini bir düşünce sistemi olarak gören bu yaklaşımda modernleşme projeleri ve toplum devlet ilişkileri bu perspektife göre değerlendirilmektedir.

³⁵⁵ İlber Ortaylı, *Gelenekten Geleceğe*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 112, 113.

Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi iddiası arasındaki ilişki, vatanın tarihi bir toprak olması özelliğinin öne çıkmasından da kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan Cumhuriyetin ilk yıllarında yaygınlaşan tarih tezleri, Türklerin; Osmanlı'dan çok daha eski bir tarihe sahip olduğunu gösterme amacına yöneliktir. Aynı tezler dâhilinde Türk tarihi ile Anadolu uygarlıkları arasındaki bağlantılar tespit edilmeye çalışılmış ve bunun neticesinde Hititler'in adı Etiler'e çevrilmiştir.³⁵⁶ Türkiye Cumhuriyeti'nin Orta Asya tarihine verdiği önem kendi varlığının kuvvetlendirilmesi ile bağlantılı olarak gelişmiştir. Bu çerçevede, Devletin Orta Asya ile ilgili çalışmalara ayrı bir önem göstermesi modern millet teşekkülünün sağlanmasına yönelik bir çaba olarak değerlendirilmelidir. Zaten bu düşünceye bağlı olarak 1931 yılında TTTC kurularak, ilk Türk Tarih Kongresini toplamıştır. 1937 yılına gelindiğinde Türk tarih literatürünün büyük kısmı, Türklerin eski tarihiyle ilgilidir. Şemseddin Günaltay gibi ilim adamları Orta Asya'da Türklerin asıl vatanları olduğu farz edilen Turan havzasında yaşamış olan halkların, dünyanın en eski medeniyetlerini yarattıklarına dair bir teoriyi geliştirmeye çalışmıştır.³⁵⁷ Burada şu noktayı belirtmekte fayda var: Birinci Dünya Harbi sonrasında tarih yazıcılığı 19. Yüzyıldaki niteliğini daha büyük boyutlarda devam ettirmiştir.³⁵⁸ İki savaş arası Macaristan'ında, Gyula Szegfü'nün bilimsel yöntemlere dayanan ulusalcı tarihçiliği yanında, Sümerlerle Macarların akrabalığını³⁵⁹ kanıtlamaya çalışan tarihçilik de ön

³⁵⁶ Baykan Sezer, **Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları**, Sümer Kitabevi, İstanbul 1988, s. 121, 122.

³⁵⁷ **Türk Modernleşmesi**, Der. Mümtaz'er Türköne/Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s. 292.

³⁵⁸ 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başlarının kültürü ve siyasi ideolojisinde tarih bilgisi ve bilinci önemli bir yere sahiptir. Çünkü egemen uluslar egemenliklerinin kaynağını ve meşruiyetini, esir uluslar ise özledikleri özgürlüklerinin gereğini ve haklılığını tarihlerinin ihtişamı ve şanlı tarihin kendilerine verdiği misyonla açıklamak istemiştir. Ortaylı, **Gelenekten...**, s. 113.

³⁵⁹ Atatürk'ün Macarlarla tanışıklığı, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde gelişme kaydeden Türk-Macar dostluk ortamında olmuştur. Tarih bilimine ilgisi dolayısıyla Macar tarihini de iyi bilen Atatürk, Cumhuriyet kurulduktan sonra Macaristan ile dostluk ilişkilerini geliştirmiş, her alanda Macar uzmanlardan yararlanmıştır. Kültürel ilişkilerin iyice arttığı bu dönemde Atatürk, oluşturmaya çalıştığı tarih tezi ile ilgili olarak Macar bilginlerden yararlandığı gibi Macar dili ve tarihinin Türk dili ve tarihi ile bağlantılarının bilimsel olarak ortaya konulması, Macaristan'da uzun bir geçmişi olan Türkoloji çalışmalarına paralel olarak Türkiye'de

planda olmuştur. Alman eskiçağ bilimcileri Almanlarla Hititlerin akrabalığı üzerinde tartışırken, 1930’larda Sovyet tarihçiliği de enternasyonalizmden milliyetçi motifler lehine vazgeçilmiştir. Leninist tarihçi Pokrowskiy ile Stalinist Grekow birbirinden çok farklı kulvarda yer alırken, ikincisi tam bir milliyetçi tavır almıştır. Dış dünya şartlarının zorlamasıyla irili ufaklı Avrupa uluslarının, aşırı milliyetçi tarih tezlerini benimsemesine neden olmuştur. Yeni bir milli devlet ve milli bir tarihçiliğin yapıldığı bu ortamda 1930’lar Türkiye’sinin bu hava dışında kalması için bir neden görülmemektedir.³⁶⁰

Atatürk, 1930’da başlayan Türk Tarihi üzerindeki incelemelerine etraflı surette devam etmiştir. Bu çalışmalarda Atatürk, Büyük bir Türk Tarihi ve Türk medeniyetinin, Dünya tarihindeki yeri hakkında bir eser yazılmasını istemiştir. Bu konuda yapılan bütün çalışma ve teklifleri bir taslak olarak gören Atatürk, bunların zamanla tamamlanarak, düzeltileceğine inanmış ve bunu beklemiştir. Etrafını saran ve yeni cereyana uyarak, her biri tarihçi kesilen zevatı bir şeyler hazırlamaya mecbur etmekle onları okumaya ve araştırma yapmaya zorlamıştır.³⁶¹ 1930 yılında neşredilmiş bulunan 600 sahifeden meydana gelen Türk Tarihinin Ana Hatları adlı eserde, Osmanlı Tarihi’ne elli sahifelik bir yer ayrılmış, kitabın sonunda müracaat edilen yüze yakın eserin içinde Osmanlı tarihine ait müstakil bir kitap yer almamıştır. Atatürk, diğer birçok kısmı da Osmanlı Tarihine benzeyen bu kitabı okumuş ve

Hungarolojinin gelişmesi, Türk dili ve tarihine katkı sağlaması için Hungaroloji Enstitüsünü kurdu muştur. Atatürk’ün Macar tarihini de ilgilendiren tarih tezi, Macarlar tarafından ilgi ve hayranlıkla karşılanmıştır. Melek Çolak, “Atatürk, Macarlar ve Türk Tarih Tezi”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.27, Bahar 2010, s. 371-402.

³⁶⁰ Milliyetçi tarihçilik 1930’lar Türkiye’sinde çağdaş Avrupa’da olduğu kadar yaygın ve inatçı değildir. Resmi, ideoloji, tarih yazıcılığının her kesimi kontrol etmekten çok uzaktır. Bunun nedenleri ise evvela resmi tarih görüşünün, tarih yazıcılığının her kesimde etkin olmasını sağlayacak gerekli ve yeterli bir örgütlenmeye gidemediği, daha doğrusu gitmediği görülür. Ortaylı, **Gelenekten...**, s. 114.

³⁶¹ Eyice, “Atatürk’ün Büyük Bir Tarih...”, s. 515.

beğenmemiştir. Bunun altında yatan etken ise kitabı kaleme alanların kendi ihtisas alanları dışındaki bölümler üzerinde de bilgiler vermeye çalışmasından kaynaklanmıştır. Atatürk, bu ilk tecrübeden sonra acele bir tarih yazmanın hatalı ve noksan olacağını ve birçok kitap ve vesikaya müracaat icap eylediğini ve ancak bu suretle ilmi bir şekilde Türk Tarihi yazılabileceğini takdir etmiştir. Bu suretle evvelki acelenin tersine, ağır ağır yeni vesika ve yeni membalara müracaat suretiyle yazılışa devam edilmiştir.³⁶² Yeni süreçte göze çarpan nokta ise herkesin kendi alanı dâhilindeki bölümle ilgilenmesidir. Böylece, Atatürk'ün de uyarıları ile Anahatlar teşebbüsü yeni bir safhaya girmiştir. Bu defa, ilk Anahatları kitabının planı esas alınmakla birlikte, bunda büyük değişiklikler yapılmış ve bilhassa medeniyet tarihini ilgilendiren bölümlere önem verilmiştir.³⁶³ Türk Tarihinin Ana Hatları kitabının yeniden yazılması sürecinde, Atatürk'ün 14 Şubat 1932 tarihli emirlerinde bizzat yer alan, Türk Tarihinin Ana Hatları adlı kitabın son incelemeler ve belgeler nazara alınarak yeniden yazılması meselesi, diğer konularla³⁶⁴ birlikte 25 Şubat 1932 tarihinden başlayarak 10 Mart 1932 tarihine kadar beş toplantıda görüşülmüş, Türk Tarihinin Ana Hatları kitabının programı saptanmıştır. Atatürk'ün emirleri doğrultusunda bu eserin 1932 yılı sonbaharına kadar bitirilmiş ve basılmış olması öngörülmüştür. Ancak araya lise tarih kitapları ve Birinci Tarih Kongresi'nin hazırlıklarının girmesi neticesinde bunun kongreden sonra ele alınması uygun görülmüştür. Uzun tartışmalar neticesinde Türk Tarihinin Ana Hatları kitabının bir

³⁶² Uzunçarşılı, “*Türk Tarihi Yazılırken...*”, s. 349-351.

³⁶³ Yeni planda Türk Tarihinin Ana Hatları eserinden farklı olarak Büyük Selçuklu ile Anadolu Selçuklu konularının ayrıca ele alınması ve Osmanlı Tarihi'ni üç kısım halinde yazılması planlanarak ve en eski devirlerden itibaren Türk devletlerini incelenmesi tasarlanmıştır. Yine, yeni planda Türklerin Medeniyete Hizmetleri başlıklı bir bölüm hazırlanmıştır. Söz konusu bölümün alt başlıkları ise A. Devlet Hayatı, B. Fikir Hayatı, C. İktisadi Hayat. Kısımlarından oluşmakla birlikte Fikir Hayatı başlıklı bölüm diğer bölümlere oranla daha ayrıntılı bir şekilde hazırlanmıştır. Eyice, “*Atatürk'ün Büyük Bir Tarih...*”, s. 516.

³⁶⁴ Atatürk'ün 14 Şubat 1932 tarihli emirlerinde Birinci Tarih Kongresi'nden başka üç konu yer almaktadır; 1. Türk Tarihinin Ana Hataları adlı büyük kitabın son incelemeler ve belgeler nazara alınarak yeniden yazılması, 2. Liseler için hazırlanan 4 ciltlik tarih kitaplarında gerekli düzeltmeler yapılarak yeni baskılarının 1932-33 öğretim yılına yetiştirilmesi, 3. İlkokullar için yeni tarih kitapları yazdırılması.

program taslağı hazırlanmıştır.³⁶⁵ Bu taslak dâhilinde sekiz ana bölümden³⁶⁶ oluşan konular için daha sonraki süreç içerisinde 13 Temmuz 1932'den 17 Ekim 1932 tarihine kadar Ankara ve İstanbul'da gerçekleştirilen on toplantı neticesinde adı geçen eserin kimler tarafından yazılacağı ve eserin ne zaman sona ereceği konusu görüşülerek bu konuda bir sonuca bağlanmıştır. Bu sonuca göre eserin tarih bölümü daha ziyade Kurum üyeleri tarafından, uygarlık tarihi bölümü ise çeşitli konuların uzmanları tarafından yazılacağı kararlaştırılmıştır. Bu kişiler saptandıktan sonra toplantılara çağrılarak iş bölümü yapılmış, eserin üçer aylık dört evrede, yani bir yıl içinde bitirilmesi neticesine varılmıştır.³⁶⁷

Atatürk, yazarlardan gelen müsveddeleri bizzat görmek ve bir tartışma zemini açmak istediğinden 17-20 Nisan 1933 tarihlerinde bizzat kendi başkanlığı altında Çankaya'da Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde yapılan toplantılarda³⁶⁸ 63 konuyu kapsayan 66 müsvedde okunarak üzerinde görüşmeler yapılmıştır. Bundan sonra Kurum'un Halkevindeki merkezinde yapılmaya başlayan bu toplantılar 22 Nisan'dan 13 Mayıs 1933 tarihine kadar devam etmiş ve böylece 21 toplantı neticesinde eldeki metinlerin okunması tamamlanmıştır.³⁶⁹ Bahsedilen eserin yazılması esnasında, Kurum'a yeni müsveddeler de gelmiştir. Bu müsveddelerin okunmasından sonra varılan netice ise şöyle olmuştur: Birçok konular için araştırmalar yetersizdir. Bunlar için yeni belgeler bulmak ve bilimsel yöntemlerle bunları inceleyerek bir sonuca

³⁶⁵ Belirtilen taslak için bkz: İğdemir, *Cumhuriyet'in 50. Yılında...*, s. 16-20; Eyice, *"Atatürk'ün Büyük Bir Tarih..."*, s. 516, 517.

³⁶⁶ Çoker, *Türk Tarih Kurumu Kuruluş...*, s. 6.

³⁶⁷ *Cumhuriyet*, Gazete, 3 Ağustos 1932, s. 1.

³⁶⁸ 17 Nisan 1933 Pazartesi günü saat 16.00'da Çankaya'da Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde Atatürk başkanlığında yapılan toplantıda şu üyeler yer almıştır: Başkan Yusuf Akçura, Asbaşkan Halil Ethem (Eldem), Asbaşkan Hasan Cemil (Çambel), Genel Sekreter Dr. Reşit Galip, Üye Hikmet (Bayur), Afet (İnan), Sadri Maksudi (Arsal), Şemsettin (Günaltay), Yusuf Ziya (Özer), Fuad Köprülü, Ahmet Ağaoğlu, Muzaffer (Göker), İhsan (Sungu), Ragıp Hulusi (Özdem), Saffet (Engin), Hamit Zübeyir (Koşay), Hasan Fehmi (Turgal), Sekreter Mustafa Uluğ (İğdemir) İğdemir, *Cumhuriyet'in 50. Yılında...*, s. 21.

³⁶⁹ Çoker, *Türk Tarih Kurumu Kuruluş...*, s. 7.

varmak uzun zaman işidir. O halde Türk Tarihinin Ana Hatları kitabının hemen çıkarılmasından şimdilik vazgeçilmeli, görev alan üyeler uzmanlar bulabildiklerini, uzun veya kısa monografiler halinde yazarak Kurum'a vermeli, bunlardan yayınlanma değeri olanların yayınlanması yoluna gidilmelidir. Konular gereğince işlendikten sonra bunlardan yararlanarak Türk Tarihinin Ana Hatları kitabı yazılmalıdır.³⁷⁰ Alınan bu karardan sonra 1933 yılında Anahatları eserinin müsveddesi olarak ikinci serisinin basılmasına girişilmiştir. Bu ikinci girişimdeki seride 43+4=47 küçük etüt yer almaktadır. Bu defa artık teksir edilmiş müsvedde yoktur, hepsi de baskılıdır. Bu müsveddelerin çoğu ciddi bir inceleme neticesinde yazıldığı tesirini göstermektedir. 1936 yılında ise üçüncü serinin bastırılması ile devam edilmiştir. Bu seride ise on beş broşür yayınlanmıştır. Böylece, Türk Tarihinin Ana Hatları adlı eserin müsveddeleri 128 cüzlük bir takım teşkil etmiştir. Müsveddelerin bu suretle basılmasına son verilmiş; fakat çalışmalar yine de durmamıştır. 1937'de yayınlanmaya başlayan Belleten'de zaman zaman bu çalışmalar hakkında kısa haberler verilmiştir.³⁷¹

Anahatları eseri düşüncesi, Atatürk'ün Türk milletine yeni bir tarih şuuru vermek gayesinden doğmuştur. Böyle bir eserin meydana getirilmesi konusunda gerekli ilmi sistem davranışlar da yine, Atatürk tarafından hassasiyetle tatbik edilmiştir. Atatürk'ün son yıllarına kadar Anahatları eserinin müsveddeleri üzerindeki çalışmalar devam etmiştir. Broşürlerin basılmasından vazgeçilmiş; ancak

³⁷⁰ İğdemir, **Cumhuriyet'in 50. Yılında...**, s. 23.

³⁷¹ Bu konuda bkz: **Belleten**, C.VI, S.21/22 (1942), s. 130 (Kaynak üzerinde çalışmalar); **Belleten**, C.VII, S.26, (1943), s. 345. (O. Ş.Uludağ'ın Osmanlı devri Türk hekimliği ve G. Fener'in Proto-Bulgarlar tarih ve medeniyeti adlı eserlerinin teslimi hakkında)

TTK yeni bir teşebbüse girişerek Kurum yayınlarının VIII. Seri'sini³⁷² Anahatları müsveddelerine ayırmıştır. 1937 yılında VIII. Seri'sinin bir cildi olarak İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri adlı etüdü, zamanına göre başarılı resimler ile zenginleşmiş bir halde basılmış ve 175 kuruş fiyatla satışa çıkarılmıştır.³⁷³ Bu eserin sunuş kısmındaki yer alan cümleler VIII. Seri'nin amaç ve programını belirtmesi açısından önem arz etmektedir: *“Türk Tarih Kurumu tarafından Türk Tarihinin Ana Hatları adıyla bir eser yazılması takarrür etmiştir. Bu eserin muhtelif kısımları üzerinde çalışan üyelerimiz tarafından hazırlanan tetkikler Kurumumuza tevdi edilmiş bulunmaktadır. Ana Hatları kitabımıza materyal teşkil eden bu tetkiklerin bastırılması için birçok müracaatlar vaki oldu; bu büyük istek karşısında Kurumumuz, bu tetkiklerden bir küll teşkil edenleri bastırmağa karar verdi. Neşriyat serilerimizden sekizincisi bu tetkiklere hasrolundu. Kurumumuz, böylece memleketin kültür hayatına yeni bir hizmette bulunmakla bahtiyardır.”*³⁷⁴ Bu serinin ilk cildi ise ancak 1940'da bastırılmıştır. Kurumun ilk başkanı olan Yusuf Akçura'nın Osmanlı Devletinin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. asırlarda) adlı bu çalışma, F. Reşit Unat tarafından işlenerek basıma hazırlanmıştır.³⁷⁵

Türk Tarihinin Ana Hatları kitabı ile bağlantılı olmak üzere 1930'lu yıllarda TTK tarafından yapılan ve Türk Tarihi ile alakalı olan bu çalışma, değişik kesim tarafından birbirinden farklı olarak değerlendirilmiştir. Peyami Safa Türk Tarihi ile alakalı olan bu çalışmaya şöyle bakmıştır: TTK 1931 yılından beri devam eden

³⁷² VIII. serinin listesi için bkz: **Türk Tarih Kurumu Yayınları: 1967**, Ankara 1968; s. 13-15; **Türk Tarih Kurumu**, TTK Basımevi, Ankara 1970, s. 34-36; İğdemir, **Cumhuriyet'in 50. Yılında...**, s. 123-125.

³⁷³ Eyice, *“Atatürk'ün Büyük Bir Tarih...”*, s. 520-522.

³⁷⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, TTK Yayınları, Ankara 1937.

³⁷⁵ Eyice, *“Atatürk'ün Büyük Bir Tarih...”*, s. 520.

faaliyetleriyle Türklerin Hint-Avrupai milletler arasında ve ari ırktan olduklarını, tarihten evvelki devirlerden itibaren Sümer, Hitit ilah..gibi en eski medeniyetleri kurduklarını ispat eden bütün vesikaları ve delilleri topladı. Bu çalışmalara pek büyük emeği geçen, büyük Türk kadınlığının en büyük şerefli profesörü Afet, Türklerin Turanlı farz edilmesindeki hataları ortaya koyan konferanslarında Moğollarla alakamız olmadığını da anlatıyor: *“Orta Asya’nın otokton halkı Türktür, diyordu, binaenaleyh orada büyük Türk ailesinden başka ve ondan ayrı indo-öropeen namı altında bir ırk yaratmaya kalkışmak tabiate istan olur. Makul ve insani olan, tabiatın, Orta Asya yaylalarında yarattığı ırkı tanımak ve onun adına hürmet etmektir.” “Kafasını, vicdanını en son terakki şuleleriyle güneşlendirmeye karar vermiş olan bugünün Türk çocukları biliyor ve bildireceklerdir ki onlar 400 çadırılı bir aşiretten değil, on binlerce yıllık arî, medeni yüksek bir ırktan gelen, yüksek kabiliyetli bir millettir.”*³⁷⁶ İbarelerini kullanırken, Zeki Velidi Togan şunları ifade etmiştir: Atatürk’ün düşündüğü, 1930 yılında bize Çankaya’da ve Çiftlik’te anlattığı TTK, Türk Tarih ve kültürünü yaratıcılık yolu ile ve heyecanla öğrenenlerin kurumu olacaktı. Atatürk’ün o zaman bana not ettirdiği konuların çoğu, şevk ve heyecanla çalışma isteyen mevzulardı. Atatürk’ün arzu ettiği araştırma ve çalışmalar onun zamanında neşredilen Türk Tarihi Ana Hatları’ndan açıkça anlaşılmaktadır. Bu, tıpkı ilk Türk tarihini yazan Reşidettin’in canlandırdığı gibi cihan tarihini Türk tarihi etrafında toplamaktı. Kurum Türk tarihi ile uğraşacaktı. Türk’ten evvelki devirlerde; ancak öteki tez’i aydınlatmak maksadıyla uğraşacaktı³⁷⁷ diye belirtmiştir. Büşra Behar Ersanlı’da aynı eseri; eğitim amacıyla Türk Tarih Tezi yazılmasına ilişkin ilk girişim şeklinde tanımlamıştır. Söz konusu eserin sonunda Bakılan Kitaplar başlığı

³⁷⁶ Peyami Safa, **Türk İnkılâbına Bakışlar**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1988, s. 126.

³⁷⁷ *“Türk Tarih Kurumu Hakkında Türk Tarih Profesörü Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan Diyor ki”*, **Türk Tarih Kurumu İç Yüzü**, Ajans-Türk Araştırma Yayınları, Yyy, ty, s. 12.

altında gösterilen 125 yapıttan birisi dışında³⁷⁸ hepsinin ikincil kaynaklar olduğunu belirtmekle birlikte bu ilk girişimin, 1. Devrimci ve aceleci bir atmosfer, 2. Birincil kaynakların yeterince ve gereğince kullanılmaması, 3. Tarih öncesine aşırı ağırlık verilmesi ve tarihsel bir süreklilik içinde günümüze getirilmemesi, nedenleriyle başarılı olamadığını ileri sürmüştür.³⁷⁹ Bütün bu ifadelerden de yola çıkarak yapılan bu çalışmayı Atatürk'ün, tarih çalışmaları alanında ortaya koyduğu ve yeni çalışmalara yol açan ilk ciddi deneme şeklinde nitelenebilir.

II. 3. 2. Ortaokul ve Liseler İçin Hazırlanan Tarih Kitapları

TTTC'nin çalışmalarından biri de 1931 yılı sonlarında liseler için hazırladığı 4 ciltlik bir Umumi Tarih eseridir. Maarif Vekâleti daha sonra bu dört cildi esas olarak ortaokullar için de 3 ciltlik bir tarih kitabı hazırlatmıştır.³⁸⁰ Bu suretle mekteplerde eski tarih anlayışını yaşatan kitaplar da kaldırılmıştır.³⁸¹ TTTC tarih ders kitaplarının yanı sıra tarih öğretimine yardımcı olması amacıyla bir tarih atlası ile bir de Türk medeniyeti tarihine ilişkin resimler ve belgeler içeren iki ciltten meydana gelen bir albüm bastırmayı da tasarlamıştır.³⁸² Söz konusu resimler ve haritalar tarih kitaplarına ek olarak yayınlanmıştır.

³⁷⁸ İbn Nedim, *Kitabü'l-Fihrist*.

³⁷⁹ Ersanlı, **İktidar ve Tarih...**, s. 104-107.

³⁸⁰ Hasan Ali Yücel 1930 yılındaki bu değişikliğin Atatürk'ün emriyle olduğunu TTTC'ye yazdırılan 4 ciltlik tarih kitaplarına göre programın düzenlendiğini belirtmektedir. Hasan Ali Yücel'in bu ifadesi neden ortaokul ve lise tarih programlarında ilkokullarda olduğu gibi bir hedef, öğretim yöntemleri gibi pedagojik kısımların olmadığını da açıklamaktadır. Bahri Ata, "*Atatürk, Tarih Öğretimi ve Müzeler*", **Türk Yurdu**, C.20, S.160, Evren Yayıncılık, Ankara 2000, s. 86.

³⁸¹ Aydemir, **Tek Adam**, C.III, s. 409.

³⁸² "*Tarih Cemiyeti Nasıl Çalışıyor*", **Cumhuriyet**, Gazete, 22 Mayıs 1931, s. 1, 4.

Temelde, Türk Tarihinin Ana Hatları'nda ortaya konan görüşlere dayanan yeni ders kitaplarından ilki, liseler için dört ciltlik halinde hazırlanıp 1932 yılında basılan tarih ders kitaplarıdır. 1933 yılında ise bu kitaplar basitleştirilerek üç cilt halinde Ortamaktep İçin Tarih kitapları adı altında yayınlanmıştır.³⁸³ Söz konusu olan bu kitapların, oldukça kısa bir sürede hazırlanmış olmasına dikkat çeken Copeaux; bu aceleciliğin, tarih reformunun yerleştirilmesinde, okul kitaplarına verilen önemi yansıttığını düşünmektedir. Şöyle ki: *"Bu yapıtlar, biçimleri ve sunuşlarıyla bile, Atatürk'ün tarih tezlerinin öğretilmesine verdiği önemi göstermektedir. Kaliteli kâğıda basılan, özenle ciltlenen kitaplarda bol bol resim kullanılmıştır. Çok sayıda ve özenle yapılmış harita görülmekte, bu alanda Alman etkisi hissedilmektedir. Önceki okul kitaplarının kötü kalitesiyle çarpıcı bir çelişki yaratan oldukça güzel, kütüphanelik kitaplar söz konusudur."*³⁸⁴ Bahsi geçen bu kitaplarda, büyük bir uygarlığa sahip olduğu sıklıkla vurgulanan Türklerin, anayurtlarından göçlerinin Milattan Önce 20000 yılından başladığı ve zamanla çok geniş bir alana yayıldıkları dile getirilmektedir. Bunlara paralel Hititler, Fenikeliler gibi bazı eski devletlerin de aslında Türkler tarafından kurulduğu veyahut Türk kökenli olup, zamanla başka ırklarla karışılması sonucu bu özelliğin yitirildiği ileri sürülmüştür.³⁸⁵ Yine kitaplarda, esasen ırksal karışmaların yaşandığı çoğu durumda, Türk ırkına ait özelliklerin olduğu gibi kaldığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla

³⁸³ Türk Tarihinin Anahatları kitabında, onun Methal adlı özetinde, hemen sonra yazılan 4 ciltlik Lise Tarih kitaplarında ve bunların basitleştirilmiş şekli olan Ortamaktep İçin Tarih kitaplarında ispat edilmek istenen gerçek şu önermeleri içermiştir: 1) Türkler sarı ırkın mensupları değildir. Türklerin Moğollarla etnik/ırksal bir irtibatı yoktur. Türkler ayran ırktandır. 2) türkiye'deki Türkler Orta Asya'dan gelmişlerdir. Göçler, genellikle iklim şartları nedeniyle gerekli görülmüştür. 3) Türklerin kökü ve adı milattan önce 9000 ya da 12000 ve hatta 20000 yıl öncesine kadar gider. 4) Türklerin dili dünyadaki diğer büyük diller üzerinde etki yapmıştır. Dilin kökünde doğanın gücü vardır. İnsan ilk gücünü güneşten, dil de ilk gücünü güneşten almıştır. Sonradan eklemlenen Arapça ve Farsça'dan arındırılmalıdır. 5) Türklerin tarihi Osmanlı egemenliği ile başlamamıştır. Türklerin, Osmanlı ve İslam öncesi siyasal varlıkları, kurdukları 18 devletle sabitlemiştir. 6) Osmanlı'nın yanlış idaresi çok eski çağlardan medeniyet sahibi olan Türklerle zarar vermiştir. Türk siyasal ve kültürel kimliğinde Osmanlı'yı esas almak yanlıştır. Ersanlı, *"Bir Aidiyet Fermanı..."*, s. 805, 806.

³⁸⁴ Etienne Copeaux, **Türk Tarih Tezinde Türk-İslam Sentezi**, Çev: Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 61, 62.

³⁸⁵ Ersanlı, **İktidar ve Tarih...**, s. 128, 129.

Türklüğün yüzyıllar boyunca varlığını koruyarak bugüne ulaşmış olduğu teması gözler önüne serilmektedir.³⁸⁶ Bir başka nokta ise Türklerin doğuştan devlet kurma yeteneğine sahip olduğu iddiasıdır. Bu çerçevede Türklerin, üstün fiziksel özelliklere ve kuvvetli bir dile sahip, her zaman bir birlik halinde hareket eden bir ırk olduğu işaret edilmektedir. Bu yaklaşım, diğer uygarlıklar hakkındaki yorumlarda da kendisini göstermektedir. Çin, Hint, Mısır ve Yunan uygarlıklarında insanların hiçbir zaman dayanışma göstermediği belirtilirken buradan hareketle bunlar içinde kurulan hanedanlıklarda sık sık dağınıklıkların yaşandığı ileri sürülmüştür.³⁸⁷ Kitapların Osmanlı dönemine yönelik yaklaşımı ise bu dönemin, geçmişteki Türk devletleriyle bugünkü cumhuriyet arasında bir kesintiyi ifade ettiği fikrine dayanmaktadır. Bununla ilgili önemli bir husus, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu konusunda oldukça ihtiyatlı bir tutum takınarak, kesin bir hükme vardıracak yeterli bilimsel kanıtın bulunmadığının belirtilmesidir. Bir taraftan Etiler gibi Osmanlı Devleti'nden yüzyıllar önce yaşamış bir uygarlığın Türklüğü hakkında oldukça iddialı yorumlara yer verilirken; diğer taraftan Osmanlı Devleti'ni kuranların nereden ve ne zaman geldiklerinin bilinmediğinin³⁸⁸ ifade edilmesi dikkate şayandır.

Ders kitapları, dönemin politikasına uygun olarak yeniden ele alınırken eskiye ait bilgiler azaltılmıştır. Bunun aksine, Milli eğitim politikası çerçevesinde cumhuriyet ideolojisini yerleştirecek ve milli şuuru uyandırıcı konulara ağırlık verilmiştir.³⁸⁹ Türk Tarihinin Ana Hatları'nda özetlenen program ve ana fikre uygun olarak hazırlanan Tarih kitapları 1931'de Devlet Basımevi'nde 4 cilt halinde

³⁸⁶ Copeaux, **Türk Tarih Tezinde...**, s. 63, 64.

³⁸⁷ Ersanlı, **a.g.e.**, s. 127-130.

³⁸⁸ **a.g.e.**, s. 133, 134.

³⁸⁹ Ayten Sezer, "*Atatürk Dönemi Eğitim Politikaları*", **Türk Yurdu**, C.20, S.160, Evren Yayıncılık, Ankara 2000, s. 115.

basılarak okullarda ders kitabı olarak kullanılmıştır. İtinalı bir cildi, yorgunluk vermeksizin rahat okunan güzel tipografyası, çok iyi kalite kâğıdı, metin dışı kuşe kâğıdına basılmış renkli ve siyah-beyaz resimleri ve mükemmel haritaları ile bu kitaplar tarihi ve yeni tarih anlayışını sevdirecek bütün vasıflara sahiptir.³⁹⁰ Böylece, kitapların içerik ve şekil itibarıyla öncekilerden çok daha mükemmel olması sağlanmıştır. Bu tarihte, kesin olarak belirlenen Türk Tarih Tezi yeni ders kitapları vasıtasıyla okullara girmeye başlamıştır. Üniversite ve yüksek okullarda İnkılâp Tarihi derslerinin verilmesi de bu yıllarda gerçekleşmiştir.³⁹¹ Bu veriler ışığında 1933 üniversite reformu sırasında, Almanya’da Nazizm’in gazabına uğramış bilim adamlarının Türkiye’de istihdamı yeni bir beyin sentezi yoluyla Türklerin modern bir medeniyet yaratma düşüncesinin bir ürünü olarak karşımıza çıkar. Kuşkusuz, Türkiye’nin bu tavrı, 1930’lar Avrupası’nı hızla etkisi altına alan, ırkçılık ve faşizm akımı karşısında tutumunu açıklamaktadır. 1930’larda Türkiye’de, resmi milliyetçilik düşüncesinde, birleştirici ve barışçı nitelikler baskın görülmektedir. Almanya, İtalya, Japonya ve sair ülkelerde ise faşist özellikleri ağır basan milliyetçi akımlar gündemdedir. Bu yönüyle Türk Tarih Tezi insancıl yaklaşımları ön planda tutan bir tavrın göstergesidir. Bu tutumun bir başka örneği, Tarih I kitabında eski Yunan ve İtalyan medeniyetlerine yaklaşımda görülür.³⁹² Tarih kitapları üzerinde, eğitim sürecinde gerçekleştirilmeye çalışılan amaç; ulusal bir kimlik ve bilinç oluşturmak gayesini taşımaktadır.

³⁹⁰ Eyice, “Atatürk’ün Büyük Bir Tarih...”, s. 514.

³⁹¹ Mesut Çapa, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Tarih Öğretimi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.29-30, Mayıs-Kasım 2002, s. 39-55.

³⁹² Oral, **a.g.t.**, s. 261.

Lise kitaplarının yayınlanmasından önce ortaokullarda okutulmak üzere dört cilt resimli ve haritalı bir umumi tarih hazırlanarak yayınlanmıştır.³⁹³ Daha sonra dört ciltlik lise kitapları sadeleştirilerek, önce ortaokullar, sonra da ilkokullar için kitaplar şeklinde yayınlanmıştır. Ortaokullar için hazırlanan üç ciltlik kitabın ilk cildi Ortamektep İçin Tarih adıyla 1933 yılında yayınlanmıştır. Bu kitaplarda Türk Tarih Tezi, belirgin bir şekilde görülmektedir.³⁹⁴ Bahsi geçen tarih kitapları, ilk olarak ortaokullarda kullanılmış; ancak fazla ağır olduğu göz önüne alınarak bu kitaplar liselere kaydırılmıştır.³⁹⁵ Atatürk, her konuda olduğu gibi tarih kitaplarının yazımını da ayrı bir itina ile yakından takip etmiş ve bu çalışmaları Yalova'dan ilgi ile izlemiştir. Yazılan müsveddeler kendisine gönderilmiş, o da düşüncelerini yazı ile bildirmiştir. Atatürk; özellikle, İslam Tarihi bölümüne ayrı bir itina göstermiştir. Bu bölümün önemli bir kısmını da bizzat kendisi yazmıştır. Bahsi geçen bölümün yazımı için ilk önce Kurum üyelerinden Zakir Kadiri (Ugan)'ye talimat verilmiş; ancak Atatürk'ün bu bölümü beğenmemesi üzerine daha sonra Şemsettin Bey (Günaltay) tarafından yazılması istemiştir. Atatürk, 23 Ağustos 1931'de yazdığı mektupta *“Şemsettin Bey'in hazırladığı notlarından okuduğum kısımlarını fevkalade enteresan ve kıymetli buldum. Bunlardan mülhem olarak yeniden size verdiğim notlara ufak bir ilave yaptım”*³⁹⁶ diyerek bu konudaki memnuniyetini ifade etmiştir. Dört ciltlik lise tarihinin, Osmanlılar dışındaki Türk Devletleri bölümleri Fuad

³⁹³ Akçura, “Tarih Yazmak...”, s. 597, 602.

³⁹⁴ Bahsedilen Ortamektep İçin Tarih'in üç cildinden çıkan genel hüküm şöyledir: “Osmanlı ve Cumhuriyet devletlerini de içeren Türk devletçiliğinin zaferi, kuvvetli bir ırkın, kuvvetli bir dilin ve çok eskilere dayanan devlet kurma geleneğine dayanmaktadır. Irki özellikler diğer imparatorlukları ve hanedanları, yani Çinlileri, Mısırlıları, Hintlileri, İranlıları ve Yunanlıları geride bırakmaktadır. Türk devletçiliğinden ne anlaşıldığı bu kitaplarda açık bir şekilde görülmemektedir. Eski şehir devleti anlaşılmayacağına göre, tarih öncesi ve tarihin ilk çağlarında modern devlet teorisi de var olmadığına göre devlet anlayışı hayli muğlaktır. Bu devlet tarih öncesi ve tarihi çağlardaki siyaset teorisi kavramlarından herhangi biriyle açıklanamaz. Devlet ırk ve dil dayanışmasıyla kurulan bir kültürel otorite olarak algılanmaktadır. Bu dayanışmanın siyasi ve idari sınırları belirsizdir.” bu ifadelerden dönemin tarih anlayışı da açık bir şekilde görülebilir. Ersanlı, **İktidar ve Tarih...**, s. 111.

³⁹⁵ Eyice, “Atatürk'ün Büyük Bir Tarih...”, s. 514.

³⁹⁶ İğdemir, **Cumhuriyet'in 50. Yılında...**, s. 8, 9.

Köprülü; Cumhuriyet Tarihi'ni içine alan dördüncü cildini de Tefvîk Bıyıklıoğlu ile Doktor Reşit Galip tarafından yazılmıştır.³⁹⁷ Atatürk, dört ciltlik tarih kitapları öğretime konulduktan sonra bunun etki derecesini de yerinde görmek gayesi ile okullarda verilen tarih derslerini yakından takip etmiştir. Atatürk, 1930'dan itibaren yurt gezilerinde tarihsel mekânlarda inceleme gezileri yapmaya ve okullardaki öğretimi ve özellikle tarih derslerini denetlemeye başlamıştır. Atatürk'ün öğrencilere yönettiği sorular, çağdaş tarih öğretimi açısından analiz ve sentez düzeyi yönünden incelenecek mahiyettedir. O'nun Mart 1930'da Antalya Lisesi'nde öğrencilere yönettiği *"1789 Fransız Devrimi ile 1919 Türk Devrimi arasında ruh ve düşünüş benzerliği nedir?"*³⁹⁸ Sorusu buna güzel bir örnek teşkil eder.

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki tarih kitapları, önceki dönemlerde yapılmış olan üç yanlışlığın düzeltilmesine yönelik bir çalışmayı da beraberinde getirmiştir.³⁹⁹ Atatürk; Türk Tarihi bahsinde, en uzak kaynaklara inerken, yakın tarih, mesela Selçuklular ve bilhassa Osmanlı Tarihi üzerinde durmamış gibidir. Bu konuda, mektepler için hazırlanan Cumhuriyet Tarihleri dışında, esaslı araştırmalar

³⁹⁷ a.g.e., s. 9.

³⁹⁸ Ata, *"Atatürk, Tarih Öğretimi..."*, s. 85-90.

³⁹⁹ Önceleri birlikte anılan Türk Ocağı ve Türk Tarihini Tetkik Encümeni'nin, birinci kısmının kapatılmasından sonra adı Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti olan kurum, yeni kurulan devletin politikası doğrultusunda çalışmalarına devam ederek, Türk Tarihinin Ana Hatları ve dört ciltlik Tarih serisini, 1932-1934 yılları arasında hazırlayarak bastırıp orta öğretimde devreye sokmuştur. Serinin gerek birinci gerekse diğer ciltlerinin Önsöz'ünde de aynı şekilde vurgulanan yaklaşımlar devletin bu kitapları hazırlatmaktaki amaç ve hedeflerini göstermektedir. Şöyle ki; Türk ve İslam tarih yazarlarının Türklüğü ve Türk uygarlığını İslamlık ve İslam uygarlığı ile kaynaştırmaları; İslamlıktan önce gelen dönemleri binlerce yıla ait devreleri unutturmayı ümmetçilik politikasının gereği ve din gayreti görevi bilmeleri; daha yakın zamanlarda Osmanlı İmparatorluğu'na dâhil bütün unsurlardan tek bir milliyet yaratmak hayalini güden Osmanlılık cereyanını da Türk adının anılmaması, ulusal tarihin yalnız önemsenmemekle değil, hatta yazılmış olduğu sayfalardan kazınıp silinmesinin üçüncü bir neden oluşturmasıdır. Doğal olarak üzerinde durulan bu nedenler içe ve dışa dönük iki boyutlu bir yaklaşımı beraberinde getirecektir. Birincisi, toplumu Osmanlı Devleti yöneticilerinin koskoca bir imparatorluğun tarih sahnesinden silinmesini beraberinde getiren yanlış uygulamalar konusunda eğitmek ve yeni kurulan devletin sahip olduğu nitelikler konusunda bilinçlendirmek, ikincisi ise dışa karşı yüzyıllardır yabancı tarihçilerce kendisi hakkında yazılan haksız ve amaçlı değerlendirmelere karşı Türklüğü gerçek kimlik, nitelik ve uygarlıklarıyla savunmak. Ünal Yavuz, *"Atatürk Sonrası Tarihçilik", V. Türk Kültür Kongresi Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği (17-21 Aralık 2002, Ankara) Tarih, Tarihçilik, Tarih Yazımı, C.III,* (Yayına Hazırlayan: Ali Yanık), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005, s. 15, 16.

yapılmadığı bir gerçektir. İlk bakışta ilgisizlik gibi görülen bu hareketin sebebini, hatıraları henüz yeni olan saltanat devrini unutturmak ve bu konudaki incelemeleri kendisinden sonraki nesillere bırakmak düşüncesine bağlamak, daha doğru olsa gerek.⁴⁰⁰ Lise tarih kitapları genellikle öğretmenlerce iyi karşılanmış, tek şikâyetçi oldukları nokta ise daha önce bahsedildiği gibi ortaokullarda da okutulan bu kitapların pedagoji bakımından öğrencilere ağır gelmesi yönünde olmuştur. Nitekim bundan iki yıl sonra MEB bu kitaplara göre ortaokullar için ayrıca üç ciltlik daha küçük tarih kitapları ile ilkokullar için yeni kitaplar yazdırmıştır.⁴⁰¹

Baskı ve tertip bakımından Cumhuriyet devrinin en güzel ve bir o kadar da başarılı olan Tarih'in ilk cildinin kısa önsözünde; bahsi geçen eserin, konunun genişliği ile zamanın darlığı ve ders yılına yetiştirilmesi zarureti yüzünden acele hazırlandığı “...*bu küçük eserin ihtiyaca tam ve mükemmel şekilde tekabül edeceği iddia olunamaz...*”⁴⁰² İfadeleri kullanılıp belirtildikten sonra daha fazla bilgi edinmek isteyenlerin, pek yakında bastırılmak üzere hazırlanan Umumi Türk Tarihinin Ana Hatları hakkındaki esere başvurabilecekleri haber verilmiştir. Bahsi geçen tarih kitaplarında Anahatları eserinin şeması daha da genişletilerek kullanılmış ve oradaki ana fikir kaçınılmaz bir şekilde bu kitaplarda da yerini almıştır. 1930-1939 yılları arasında okul çağında olan Türk gençliğinin yetişmesinde büyük hizmeti olan bu kitaplar, ileriki yıllarda yeniden işlenmiş; ancak aynı baskı kalitesini koruyarak devam ettireceğine ne yazık ki bu durum tamamen ortadan kalkmıştır.⁴⁰³ 1939 yılında Tarih'in yeniden yazılması aşamasında, Şemsettin Günaltay'ın

⁴⁰⁰ Aydemir, **Tek Adam**, C.III, s. 409.

⁴⁰¹ İğdemir, **Cumhuriyet'in 50. Yılında...**, s. 10.

⁴⁰² **Tarih I (Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar)**, Devlet Matbaası, İstanbul 1931, s. XI, XII.

⁴⁰³ Eyice, “*Atatürk'ün Büyük Bir Tarih...*”, s. 514.

hazırladığı I.cilt basılarak liselerde okutulmuş; ancak bunun arkası gelmemiştir. Genç kuşakları, yeni tarih tezi doğrultusunda bilinçlendirmek üzere hazırlanan tarih kitapları 1931-1941 yılları arasında lise gençliğine okutulmuştur. Atatürk'ün ölümünden bir yıl sonra bu kitapların müfredat programından kaldırılması yönünde bir karar alınmış; ancak yeni ders kitaplarının hazır olmaması nedeniyle 1941 yılına kadar yine bu kitaplar programda kalmıştır. O zamanki adıyla Maarif Vekâleti, bu dört cildi esas alan üç ciltlik ortaokul ve ilkokul tarih kitaplarını hazırlatarak eğitim programlarına sokmuştur. 1940'lı yıllarda Yusuf H. Bayur'un üç ciltlik Türk İnkılâp Tarihi, TTK'nin bu alanda ilk sırada gelen hizmetlerinden biri olarak sayılmalıdır.⁴⁰⁴ 1942 yılında Arif Müfit Mansel, Cavit Baysun ve Enver Ziya Karal tarafından 3 ciltlik yeni tarih yazılarak basılmıştır. Eski Tarih'den farklı ve ilmi görüşlere dayanan bu kitaplar ise ne yazık ki 1939-1945 harbinin buhranlı yıllarında çok kötü bir baskı ile ortaya çıkmıştır. Böylece, tarih öğrenimi için lüzumlu kitaplar metinleri itibariyle ileri gitmekle beraber 1931'lerin Tarih'lerinin baskı ve takdim mükemmelliğinden çok uzak kalmıştır.⁴⁰⁵

Kurumun yayınları arasında yer alan ve 384 sayfadan meydana gelen Tarih I adlı esere bakıldığında eser şu şekilde ifade edilebilir: Eserin başlangıç kısmında yer alan Beşer Tarihine Giriş adlı bölümde dünyanın ve insanlığın ortaya çıkışı, ırklar ve tarihi devirlerden bahsedilmiş, akabinde ise Türk Tarihi ve Medeniyetine yirmi sekiz sayfalık bir giriş yapıldıktan sonra İlk Çağ Uygarlıklarına değinilmiştir. Eserde, Asya, Avrupa, Kuzey Afrika uygarlıklarının hepsine birden yer verilmekte ve bunlar detaylı bir şekilde işlenmektedir. Bahsedilen bu anlatımlarda ise doğal olarak tüm

⁴⁰⁴ Yavuz, "Atatürk Sonrası...", s. 16.

⁴⁰⁵ Eyice, a.g.m., s. 514.

uygarlıkların Türklerle bütünleştği biçiminde kendisini göstermektedir. Tarih I adlı bu eser iki ana tema üzerinde karşımıza çıkar: Bunlardan ilki; Beşer Tarihine Giriş adlı üniteyi içeren kısım ile Dünyanın meydana gelişi ve insanın ortaya çıkışının Darwinist yöntemlerle açıklanmıştır. Bu itibarla dinsel hurafelerden sıyrılmış ve devrimin laik öğretisini tüm sistemlere uygulama amacı, burada da kendisini açık bir şekilde göstermiştir.⁴⁰⁶ İkinci olarak, Türk Tarih Tezi ile Türklerin tüm dünyaya uygarlığı öğrettiği ile Anadolu'nun tarihsel süreç boyunca Türklüğe vatan olduğu varsayımına dayanarak Türk'e ulusal bir bilinç verilirken aynı zamanda güven duygusuyla birlikte, Türk ulusunun derinlere giden geçmişinde gelecek kuşaklar için büyük bir ilham kaynağı olması da amaçlanmıştır. Bu itibarla Türklerin, o zamana denk gereğince ortaya konulamayan millet ve milliyetçilik duygusunu anlatan bu kitap, genel anlamıyla bahsedildiği gibi laik ve bilimsel düşüncüyü, özel anlamda ise ulus ve ulusalcılık düşüncesini işleyerek, bu düşünceleri yeni yetişecek olan nesle aşılayarak, cumhuriyet devriminin öncüleri ve bu misyonu üstlenip benimseyecek kuşakların yetişmesine katkı sağlamıştır.

Kitabın giriş bölümünde yer alan kısımda kitabın yazılış amacı açık bir şekilde belirtilmiştir: *“1000 yıldan fazla İslamlık-Hristiyanlık davalarının doğurduğu husumet duygusu ile mutaassıp müverrihler bu davalarda asırlarca İslamlığın pıstarlığını yapan Türlerin tarihini kan ve ateş maceralarından ibaret göstermeye savaştılar. Türk ve İslam müverrihlerde Türklüğü ve Türk medeniyetini İslamlık ve İslam medeniyeti ile kaynaştırdılar. İslamlığa tekaddüm eden binlerce yıla ait devreleri unutturmayı ümmetçilik siyasetinin icabı ve din gayreti vecibesi*

⁴⁰⁶ Geniş bilgi için bkz: **Tarih I (Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar)**, Devlet Matbaası, İstanbul 1931.

bildiler. Daha yakın zamanlarda Osmanlı İmparatorluğuna dâhil bütün unsurlardan tek bir milliyet yaratmak hayalini güden Osmanlılık cereyanı da Türk adının anılmaması, milli tarihin yalnız ihmali değil, hatta yazılmış olduğu sayfalardan kazınıp, silinmesi yolunda üçüncü bir amil halinde diğerlerine eklendi. Bütün bu menfi cereyanlar tabii olarak mektep programları ve mektep kitapları üzerinde dahi tesir gösterdi ve Türklüğün çadır, aşiret, at, silah ve muharebe mefhumlar ile müradif tutulması an'anesi mektep kitaplarına kadar girdi. Türk tarihinin inkâr edilmiş ve unutturulmuş simasını ve mahiyetini bütün hakikatlar ile meydana çıkarabilmek.”⁴⁰⁷ Bu ifadelerden şu da açık bir şekilde görülebilir: Malum olduğu üzere Avrupalıların, Türklerin tarihini anlatırken asılsız iddialar altında Türkler hakkındaki tavırları, buna ek olarak Türk ve İslam kesimin ise İslamlıktan önceki var olan eski Türk medeniyetini ve Türklüğü unutturup, İslam ve İslam medeniyeti ile bütünleştikleri için onlara karşı da belirgin bir sitem de vardır. Ayrıca, Osmanlılık fikrinin, Türk Ulusal bilincinin gelişmesini geciktirdiği de burada kendisini göstermektedir. Bu itibarla, inkar edilen ve unutturulmaya çalışılan bir tarihin gün yüzüne çıkarılmasının da amaç edinildiği bir gerçektir.

Kitapta ırk üzerinde durulurken, Türklerin beyaz ırka mensup ve kafatası şekli olarak brakisefal olduğu vurgulanmıştır.⁴⁰⁸ Bu yapılırken, Antropolojik anlamda bir ayırım yapılmış, ırkların birbirine üstünlükleri gibi bir iddiadan kesinlikle kaçınılmıştır. Bu kısma kadar yapılan açıklamalarda dünyanın ve insanın ortaya çıkışı laik ve bilimsel bir şekilde açıklanarak ifade edilmiştir.

⁴⁰⁷ **Tarih I (Tarihten Evvelki...**, s. V.

⁴⁰⁸ **a.g.e.**, s. 17.

Büyük Türk Tarihi ve Medeniyetine Bir Nazar adını taşıyan ünite ise Türklerin ana yurdunun Orta Asya olduğu vurgulanmakla birlikte Orta Asya'daki Türk uygarlığının özelliği de şu şekilde izah edilmiştir: *“Dünyanın başka taraflarında insanlar daha kaya ve ağaç kovuklarında en koyu vahşet hayatı yaşarken, Türk anayurdunda kereste, maden medeniyetleri devirlerine kadar ulaşmıştı.”* Orta Asya'da meydana gelen iklim değişikliği hakkında ise *“Cumudiyeler Devrinin sona ermesi, Büyük Türk Denizi havzasındaki iklim şartlarını değiştirdi. Yavaş yavaş çekilen buzlar, Asya'nın şimali ile en yüksek dağlarına münhasır kaldı. Sular azaldı. Gitgide daralan denizlerin yerinde göller, bataklıklar kaldı. Irmaklar, çaylar, cılız derelere döndü; bunlardan birçokları kurudu, yeni kara parçaları meydana çıktı, bol yağmurlarla sulanan yeşil ovalar kurak ve çorak çöller haline girdi.”*⁴⁰⁹ Meydana gelen bu olaylar sonucunda ortaya çıkan göçler için *“Orta Asya binlerce yıl zarfında Çin'e, Hind'e, Önasya'ya, Şimali Afrika'ya ve Avrupa'ya dalgalarını taşıran büyük bir insan denizi oldu.”*⁴¹⁰ Şeklinde belirtilerek Türklerin *“medeniyetlerinin tohumlarile birlikte dört bucağa”*⁴¹¹ yayıldıkları dile getirilmiştir. Çin ve Hind gibi iki önemli uygarlığı yaratanların Türkler olduğu vurgulanmıştır. Bu noktada Önasya Sümer, Etiler ve Elamlar da aynı kefedeyi almıştır. *“Türklerin aşağı Mezopotamya'ya inişlerinde ırmak boyları bataklık halinde idi. Cetveller ve kanallarla suların zararını gidermek toprağın muntazam sulanmasını temin etmek için bu muhacir kabilelerin gösterdikleri kabiliyet ve mehareti daha ilk geldikleri zamanda dahi medeni seviyelerinin yüksek olduğuna delil sayılmaktadır. Bu medeniyet Sümer-Elam medeniyeti ünvanları ile anılır. Anadolu medeniyetinin, Mezopotamya ve Mısır medeniyeti kadar eski olmadığı*

⁴⁰⁹ a.g.e., s. 26, 27.

⁴¹⁰ a.g.e., s. 27.

⁴¹¹ a.g.e., s. 28.

iddiası varit değildir. Zira söylediğimiz gibi Mezopotamya ve Anadolu'yu işgal eden insanlar aynı ırktan ve aynı menşedendirler.⁴¹² Anadolu'daki Hititler (Etiler) ile alakalı olarak da “Küçük Asya ahalisi, Hitit ve emsali isimlerle tanıtılan Hata Türkleridir”⁴¹³ ifadesi kullanılmıştır. Diğer taraftan Türk oldukları öne sürülen kavimler arasında Frigler, Lidyalılar ile Fenikeliler de yer almaktadır.⁴¹⁴ Bu gelişmeler dahilinde üstün bir kimlik özelliği ile Önasya medeniyetinin de yaratıcıları olarak karşımıza çıkan, Türk milleti, aynı zamanda Mısır medeniyeti ile Ege havzasındaki⁴¹⁵ medeniyetlerinde kurucuları olmuştur.⁴¹⁶ Bütün bunlara ek olarak Etrüsklerin de Türk oldukları ileri sürülerek, Roma uygarlığının kökeninde de açık bir şekilde Türk etkisi vurgulanmaya çalışılmıştır.⁴¹⁷

Tarih II adlı kitapta ise daha çok Türk tarihi ve medeniyeti üzerinde durulmuştur. Bu kitabın otuz iki bölümden yaklaşık yarısı, İslam öncesi Türk Tarihi ve Müslüman Türk devletleri hakkında bilgiler ihtiva etmektedir. Adı geçen kitabın Göktürk İmparatorluğu başlıklı bölümü, Türklüğün tarihsel dönemde, ilk kez ismiyle belgelendiği altıncı yüzyılı konu aldığından eserin en önemli bölümü sayılabilir.⁴¹⁸ Orta zamanları kapsayan Tarih II'nin başlangıcında yer alan ve Romalılar'dan bahseden sayfalarda Karolenjler ile Feodalite üzerinde durulmuş olmakla birlikte daha çok Türk Tarihi özelliğini taşıyan bir kitap niteliğindedir.⁴¹⁹ Bu kitapta

⁴¹² a.g.e., s. 30.

⁴¹³ a.g.e., s. 128.

⁴¹⁴ a.g.e., s. 138-147.

⁴¹⁵ Ege Havzasında yer alan Minos, Adalar, Miken ve İyon medeniyetleri de Türk kökenlere bağlanmıştır. Bugünkü Greklerin taşıdıkları Grek ismi de Yunanistan'a gidip yerleşmiş olan muhtelif Türk kabilelerinden biri olan Krak'tır ifadesine yer verilerek Grek adı Türk kabile adı olarak açık bir şekilde tescil edilmiştir.

⁴¹⁶ a.g.e., s. 30-32.

⁴¹⁷ a.g.e., s. 264-267.

⁴¹⁸ Ersanlı, **İktidar ve Tarih...**, s. 112, 113.

⁴¹⁹ Bu ders kitaplarında, yeni düşünce sistemine uygun ifadeler de, bilinçli bir şekilde satır aralarına yerleştirilmiştir. Mesela Roma'nın siyasi yapısı anlatılırken, “Roma İmparatorlarının otoritesi münhasıran milletten alınmaktadır; bazı kralların, sultanların, firavunların uydurma olarak milletlerine kabul ettirmek

Türklerin, İslam medeniyetindeki rolleri konusuna önem verilmiştir. Türklerin Müslümanlığı benimsemesinin Samanoğulları yoluyla olduğu, ancak bunun, Orta Asya Türklerinin kendi aralarında siyasi mücadeleler neticesinde, güçsüz bir duruma düştükleri dönemde gerçekleştiğine ayrıca dikkat çekilmiştir. Türklerin; Müslüman oluşuna benzer şekilde, İslamiyet'in doğuşu ve gelişimi üzerinde iktisadi ve sosyal etkenlerin önemli rol oynadığı anlatılmıştır. Burada, İslam tarihinin anlatımında teolojik yaklaşım bırakılırken bilimsel ve tarihsel yöntem kullanılmıştır. İslam dini ile Hristiyanlık karşılaştırılıp iki din arasındaki farklılıklar izah edilirken, İslam dininden yana bir tavır alındığı da açıkça anlaşılır. *“Hristiyanlık dünyevi bir din olmadığından devlet ve hükümet işlerine girmede; girdiği zamanlarda ezilerek çekilmek mecburiyeti karşısında bulundu. İşte Hristiyanlıkla İslamlığın en bariz farkı bu noktadadır. İslamlıkta dinle beraber bir hukuk, bir siyaset de vardı. İslamlığın inhitatında yeni hayat şartlarına uyamamasında, bu esasların değişmez iman şartları sırasına sokulmuş olmasının büyük tesiri görülmüştür.”*⁴²⁰ Arkasından, gerek İslam'ın gerekse İslam peygamberinin gelişmelere açık olduğu şu ifadelerle değerlendirilmiştir: *“Muhammet, gerek dini meselelerde gerek içtimai hususlarda bir ıslah yapmak lazım geldiği zaman kendini hiçbir şeye bağlı görmemiştir. Daima tekamüle doğru yürümüştür. Ölüm, bu tekamülü birden bire kesti. Muhammet'ten sonra İslam aleminde görülen durgunluk ve tedenni sebebi Muhammet'te değil, onun haleflerinin Muhammed'in mesleğinin ruhunu değil, metnini almalarında aranmalıdır. Bu büyük hakikat ancak Türkiye Cumhuriyeti devrinde hakkile idrak edilmiş ve icabatı yapılmıştır.”*⁴²¹ Buradan anlaşılan odur ki yeni kurulmuş olan

istedikleri gibi Allah'tan alınma ve Allah namına değildir.” ifadesi kullanılırken Osmanlının saltanat kurumuna açık bir şekilde atıfta bulunulmuştur. **Tarih II (Orta Zamanlar)**, Devlet Matbaası, İstanbul 1931, s. 3.

⁴²⁰ a.g.e., s. 6, 7.

⁴²¹ a.g.e., s. 118.

devletin, laikleşme ve çağdaşlaşma hareketlerinde İslamiyet ile çelişmeyip bunun aksine, İslamiyet'in yeni gelişmelere açık bir din olduğuda tüm çıplaklığı ile anlatılmak istenmiştir. Yine, aynı kitapta yer alan bir başka nokta ise Türk devlet ile askeri teşkilatlanmasının kökenlerinin eski, İslam öncesindeki Türk devletlerindeki idari yapılarında arandığıdır. Mesela, Selçuklu örgütlenmesi eski Türk an'anesi ile köklendirilmiştir. Bahsi geçen bu konular “*sair Türk Devletlerinde olduğu gibi*” veya “*eski Türk an'anesini takip ederek*”⁴²² ifadeleri kullanılarak başlamıştır. Osmanlı devlet yapısını şekillendiren idari örgütlenmelerinin, Bizans kökenli olduğunu savunan Avrupa tarihçilerinin ileri sürdükleri iddialara karşılık⁴²³ eski Türk idare anlayışından, Selçuklu devlet yapısından gelen izlerin varlığı kitap incelendiğinde kendini ortaya koymaktadır.

Tarih III adlı kitapta daha çok Osmanlı Devleti üzerinde durulmuştur. Söz konusu kitapta Osmanlı Devleti'nin kuruluşu; Anadolu'ya gelen Ertuğrul Gazi aşiretine Anadolu Selçuklu Sultanı Alaattin Keykubat'ın, Ankara'ya yakın Karacadağ dolaylarını vermesiyle başlatılmıştır. Ayrıca, Aşıkpaşazade'den itibaren Osmanlı tarihçilerinin bahsettikleri, Osmanlıların Oğuz Han'a kadar giden bir şeceresinin sonradan düzenlendiği belirtilmiştir. Bu kitabın en belirgin özelliği, Osmanlı'nın koyu bir şekilde eleştiriye tabii tutulmasıdır. Fatih Sultan Mehmet'in Kanunnamesindeki kardeş katline ilişkin “*Sultan Mehmet Kanunu'nun siyasi ve ahlaki noktai nazarlardan çok şayanı dikkat olan maddesi şudur.*” şeklinde bir başlangıç yapılırken konuya bakış açısının, siyasi ve ahlaki olması dikkata şayandır.

⁴²² a.g.e., s. 220-222.

⁴²³ Bu iddiaların asılsız olduğunu Fuad Köprülü, “*Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*” ile Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu'nda, Osmanlı tarihinin ancak “*umumi Türk tarihinin çerçevesi içinde, yani sair Anadolu Beylikleri ile beraber Anadolu Selçuklu tarihinin bir devamı gibi telakki ve tetkik olunursa*” anlaşılabilceği gerçeğini ortaya atmıştır.

Aynı kanun maddesi ile ilgili olarak “*Fakat böyle şedit ve gaddar hükmü havi bir kanun maddesi tedvin olunmamıştı. Fatih’in kendisi ve kendisinden sonra bazı Osmanlı hükümdarları kanunun bu maddesini tatbik etmişlerdir.*”⁴²⁴ yönündeki bir yorum dikkati çekmektedir. Osmanlı’nın; dini, fikri ve idari yaşamı hakkında yargılayıcı görüş ve açıklamalarda da bulunulmuştur. Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar olan Türk kültürü üzerinde durulurken tasavvuf hakkında da yorumlar yapılmıştır.⁴²⁵ Kitapta dikkati çeken bir diğer konu ise halifelik ünvanı altındaki kısımdır. Yavuz Sultan Selim’in bu ünvanı alması ile ilgili “*İşte bu paslanmış silahı, bazusunun kuvveti sayesinde işe yarayacak bir hale getirmek ümidile Yavuz Selim eline almıştı. İslam alemini istila ile birleştirmekte, onu da kullanmak istiyordu; fakat ilerde görülecektir ki Osmanlı sultanları, halifelik sıfatlarından ciddi bir faide görememişlerdir. Bilakis Osmanlı hükümdarlarının haiz olduğu bu sıfat Osmanlı Devleti’nin zamana göre tekamül ve terakkisine mani muhafazakarlığa ve hatta irticaa badi bir sebep olmuştur.*”⁴²⁶ yönünde bir ifade kullanılmıştır. Yavuz Sultan Selim’den sonra Osmanlı padişahlarının halifelik kurumunu dinsel bir kurumdan çok, siyasal bir kurum olarak, devlet politikasına uygun bir alet şeklinde kullandıkları belirtilmiştir.⁴²⁷ Osmanlı Devleti’nin uzun yaşamasının altında yatan nedenin ise devletin kendi iç dinamiğinden çok, Avrupa Devletlerinin kendi aralarındaki rekabetten kaynaklandığı⁴²⁸ bu kitapta belirtilen bir başka noktadır. İrticai faaliyetlerin önderi olarakta ulema ile yeniçeriler görülmüştür. Yeniçeri ayaklanmalarında temel etken, iktisadi amiller gösterilmekle birlikte bu isyanların irticai görüşleri desteklemek adına reformlara karşı engel olduğu, ayrıca

⁴²⁴ Tarih III (Yeni ve Yakın Zamanlarda Osmanlı-Türk Tarihi), Devlet Matbaası, İstanbul 1931, s. 27, 28.

⁴²⁵ a.g.e., s. 43, 44.

⁴²⁶ a.g.e., s. 38.

⁴²⁷ a.g.e., s. 87.

⁴²⁸ a.g.e., s. 72.

vurgulanan bir başka nokta olmuştur.⁴²⁹ 1933 yılındaki baskısına Avrupa tarihine ilişkin konular eklenerek genişletilen Tarih III adlı eserin, yeni baskısında yer alan Fransız İhtilali'nin amacı ile ilgili “.....o zamanın devlet teşkilatını yeni birtakım ihtiyaçlara göre değiştirmek. İstibdat namı verilen ve bütün devlet kuvvetlerini hükümdarın keyif ve idaresinde toplayan devlet sistemi yerine halk idaresini koymak, hürriyeti tesis etmektir. Diğeri o zamana kadar muhtelif sınıflara ayrılmış olan cemiyeti sınıfsız bir hale getirmek.”⁴³⁰ şeklinde ifade kullanılırken diğer taraftan “Fransız İhtilali bu hakların istihsalı için uğraştığı gibi bütün XIX. asır imtidadınca zuhur eden diğer ihtimallerinde hedefi hürriyet ve müsavatı tesis veya ikmal etmek, sınıf imtiyazlarını kaldırmak ve hükümdarın istibdadını kırmak olmuştur.”⁴³¹ denilmiştir.

Lise tarih kitaplarının dördüncüsü olan Tarih IV ise yeni Türk Devleti'nin oluşum aşamaları içerisinde yer alan Türk Bağımsızlık Savaşı ile Türk Devrimi'nin gelişim evrelerini kapsamaktadır. Birçok resim ve haritayı içeren kitap, oldukça kaliteli bir kağıda basılmıştır.⁴³² İki kısımdan meydana gelen Tarih IV adlı kitap, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve İstiklal Harbi'nden Sonra Devrim ve Reform Safhaları bölümlerini içermektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu başlıklı birinci kısım, Türk Milletinin Yeni Bir Devlet Daha Kurması ve İstiklal Harbi başlıklı iki bölümden meydana gelmektedir. Bu kitapta, insanlık tarihinde Türkler kadar çok sayıda büyük devletler kuran başka bir milletin bulunmadığı, tarihte bilinen ilk medeni devlet yani Sümerler'den itibaren Asya'da ve Avrupa'da kurulan

⁴²⁹ a.g.e., s. 93-95.

⁴³⁰ a.g.e., s. 212.

⁴³¹ a.g.e., s. 217.

⁴³² Ersanlı, **İktidar ve Tarih...**, s. 114-116

prensliklerin, krallıkların ve imparatorlukların çoğunun Türkler tarafından kurulduğu ve Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin bu geleneğin bir devamı olduğu belirtilmiştir. Şöyle ki: *“Beşer tarihinde Türkler kadar çok ve büyük devletler kuran bir ırk gelmemiştir. Tarihçe malum ilk medeni devletten biri (Sümer Devleti, M.E. 4000) Asya’da ve Avrupa’da tesis edilen beyliklerin (prensliklerin), hanlıkların (krallıkların), hanlıkların (imparatorlukların) çoğunu Türkler kurdu. Bir Türk devleti tarihe karıştı mı, derhal başka bir veya birkaç Türk devleti hayat sahnesine çıkar. Büyük Harp sonunda (1918), Osmanlı İmparatorluğu yıkılıp parçalanırken, Türk kudreti yeni bir devlet daha meydana getirdi. Bu yeni devlet, tam muasır bir tarzda kurulan “Türkiye Cumhuriyeti”dir.”*⁴³³ şeklinde meydana gelen giriş cümlesinden sonra *“...Türkler ikinci defa olarak Orta Anadolu yaylasında kuvvetli bir devlet merkezi kurmuş oluyorlardı. Ortayayla’da ilk defa devlet merkezi edinenler Eti Türkleri idi.”*⁴³⁴ ibaresi ile devam edilerek Anadolu’nun, başlangıçtan günümüze kadar var olan Türklüğü vurgulanmıştır. Bu itibarla şimdiye kadar anlatılmak istenen ve bu konuda tarihin vazgeçilmezlerinden olan tarihsel delillerle ispat edilerek, Türkiye Cumhuriyeti’nin varlığı pekiştirilmiş olur. TTK tarafından yazılan ve ortaokullarda okutulmak üzere MEB tarafından basılan Tarih IV kitabı gerek hacim gerekse konuları itibari ile incelendiği zaman, bunun ders kitabı olmaktan çok kaynak niteliğinde bir kitap olduğu anlaşılır. Kitabın I. kısmında, I. Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti’nin durumu, İstiklal Savaşı ve Cumhuriyetin kuruluşu; II. kısımda, Lozan’dan 1934 yılına kadar ki icraatlar yer almıştır. Bahsi geçen kitap 390 sayfadan oluşmakla birlikte ortaokul öncesi oldukça hacimli bir ders

⁴³³ **Tarih IV (Türkiye Cumhuriyeti)**, Devlet Matbaası, İstanbul 1934, s. 1.

⁴³⁴ **a.g.e.**, s. 144.

kitabıdır. 1934 Yılında TTK tarafından yazılan Tarih IV adlı kitap 1945'lere kadar okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur. On yıl süresince okutulan tarih kitapları, pedagojik ve içerik açısından değişmemekle birlikte, yeni bir değişiklik olarak içerisine haritalar eklenmiştir.⁴³⁵

Lise tarih kitapları genellikle, öğretmenlerce iyi karşılanmış, öğretmenlerin büyük çoğunluğu tarih tezine heyecanla sarılmıştır. Tek şikayetçi oldukları nokta ise ortaokullarda da okutulan bu kitapların pedagoji bakımından öğrencilere ağır gelmesi yönünde birleşmiştir. Nitekim, bundan iki yıl sonra MEB bu kitaplara göre ortaokullar için yeni kitaplar yazdırmıştır.⁴³⁶ Daha önce değinildiği gibi dört ciltlik tarih kitapları 1931-1932 yıllarında önce orta okullarda okutulmuş; fakat bunların pedagojik ve müfredat açısından orta okullara fazla ayrıntılı olduğundan 1932 yılından itibaren liselerde okutulmaya başlatılmıştır. Orta okullar için söz konusu olan tarih kitapları örnek alınıp, üç ciltlik yeni tarih kitapları hazırlanmış, 1933-1934 öğretim yılından itibaren okutulmaya başlanmıştır. Bunun arkasından 1934 yılında ilk okullar için tarih kitapları hazırlanmıştır. Orta okullarda okutulan tarih ders kitaplarında devlet olgusu üzerinde fazla durulmuştur. Bu kitaplarda devlet, ırk ve dil dayanışmasıyla kurulan bir kültürel otorite olarak sunulmuş; ancak bu dayanışmanın siyasi ve idari sınırları belirsiz kalmıştır. Yine, değişik kültürlerin birbirleri üzerindeki etkileri, zaman kavramı vurgulanarak verilmemiştir.⁴³⁷ Birinci ciltte, bütün Eskiçağ medeniyetleri ve devletlerine değinilirken⁴³⁸ ikinci ciltte ağırlıklı olarak Türk devletleri tarihi üzerinde durulmuştur. Üçüncü cilt ise Osmanlı

⁴³⁵ Bu durum bahsi geçen eserin mukaddime kısmında şu sözlerle ifade edilmiştir: “*bu başlıkta esas taalluk etmemek üzere bazı ufak değişmeler olmuş, haritalar tedrisatta daha kullanışlı olmak üzere kitabın sonuna ve metin dışın alınmıştır.*” “Basılış Mukaddimesi”, **Tarih II**, Devlet Matbaası, İstanbul 1934, s. 4.

⁴³⁶ İğdemir, **Cumhuriyet’in 50. Yılında...**, s. 10.

⁴³⁷ Ersanlı, **İktidar ve Tarih...**, s. 110, 111.

⁴³⁸ **Ortamektep İçin Tarih I**, Devlet Matbaası, İstanbul 1933.

İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti başlıklı iki ana bölümden meydana gelmiştir. Liselerde okutulan tarih kitaplarının üçüncü ve dördüncü ciltleri, orta okullarda okutulan Tarih III adlı kitapta özetlenerek birleştirilmiştir. Orta Okul Tarih kitaplarında Osmanlı Tarihi'nin, İkinci Kosova Savaşı'na kadar olan dönemi anlatılmıştır.⁴³⁹ Üçüncü ciltte ise Osmanlı Tarihi, İkinci Mehmet'in 1451 yılında padişah olmasıyla başlayıp 1923 yılındaki Lozan Antlaşması'yla sona ermektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nden bahsedilen ikinci kısım ise Birinci Dünya Savaşı'nın sonundan başlayarak 1930 yıllarına kadar getirilmiş, Türkiye Cumhuriyeti'nin 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması ile kurulduğu belirtilmiştir. Kitabın ikinci bölümünü oluşturan kısımda özellikle Kurtuluş Savaşı döneminin yazımında, Atatürk'ün Nutuk adlı eseri esas alınmıştır. Devrimlerin anlatımındaysa, Atatürk'ün henüz derlenmemiş olan Söylev ve Demeçleri'nden uzun alıntılar yapılmıştır. Bu kitapta, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin en son gelişmeleri⁴⁴⁰ de anlatılmıştır.⁴⁴¹ Ne var ki ortaokul ve liselerde okutulan tarih kitapları üzerindeki tartışmalar uzun bir süre daha varlığını sürdürmüştür. Bu tartışmalarda göze çarpan husus ise yazılan bu ders kitaplarının pedegolojik açıdan son derece başarısız olduğu yönünde odaklanmıştır.⁴⁴²

1932 yılı içerisinde, yeni ders kitapları ve yeni tarih görüşünün görüşülüp tartışıldığı Tarih Öğretmenler Kursu, daha sonra ki adı ile Birinci Türk Tarih Kongresi toplanmıştır. Atatürk'ün de bütün oturumlarını izlediği bu kongrenin önemi TTK'nin kuruluşu ile ortaya atılan yeni Türk tarih görüşünün, kurum üyeleri

⁴³⁹ **Ortamektep İçin Tarih II**, Devlet Matbaası, İstanbul 1933, s. 193.

⁴⁴⁰ Türk Tarihi ve Türk Dili Tetkik Cemiyetleri gibi.

⁴⁴¹ **Ortamektep İçin Tarih III**, Devlet Matbaası, İstanbul 1933, s. 167, 168, 228, 277, 288.

⁴⁴² Ersanlı, **a.g.e.**, s. 116.

tarafından profesörlere ve öğretmenlere açıklanması ve bunun tartışılmasıdır.⁴⁴³ Birinci Türk Tarih Kongresi'nde Konya Kız Orta Mektebi Tarih-Coğrafya öğretmeni Ferit Bey, bahsi geçen bu kitapların öğretmenler için eksik, öğrenci içinde fazla olduğunu ileri sürerken, Talim ve Terbiye Reisi olan İhsan Sungu ise bu kitapların ilk devre öğrencisi için ayrıntılı ve öğrenci seviyesinden yüksek olmadığını savunmuştur. Nitekim, 1933'te ortaokullarda lise için yazılan tarih ders kitaplarının zorlukla takip edileceği ve bu kitapların ağır olduğu görüldüğünden, ortaokullar için yeni tarih kitapları yazdırma çalışmaları başlayarak bunların 1934 öğretim yılına yetiştirilmesi öngörülmüştür. Gelişen bu süreç hakkında Reşit Galip, şu ifadeleri kullanmıştır: *“Bir milli tezi müdafaa ettiği için, yeni tarih nokta-i nazarlarımıza ilmin yeni hakikatlerine istinat eden milli tarih nokta-i nazarımızı güttüğü için bu kitapların o mekteplerde okutulması mecburiyeti görülmüştür.”*⁴⁴⁴ Türk Tarih Tezi'nin, yeniden yorumlama ve gözden geçirme sürecinde Şubat 1943'te gerçekleşen İkinci Maarif Şurası önemli bir evre olmuştur. Ahmet Hamit Olgunsu'nun başkanlığı, Enver Ziya Karal ile Cavit Baysun'un raportörlüğünü yaptığı ve onbeş üyenin yer aldığı komisyon, orta öğretimde ve özellikle ilk ve orta okullarda tarih kitaplarının ve öğretiminin maksadı sağlar nitelikte olmadığını belirterek yeni kitaplar hazırlanması gerektiğini açıklamıştır. Şuradan önce Enver Ziya Karal, Cavit Baysun ile Arif Müfit Mansel tarafından liseler için hazırlanan yeni tarih kitapları ise şimdilik kaydıyla maksadı sağlar nitelikte görülmüştür.⁴⁴⁵ 1943 yılında gerçekleşen Maarif Şurası'nda⁴⁴⁶ tarih öğretimi seksiyonunda ortaokul ve

⁴⁴³ İğdemir, **Cumhuriyet'in 50. Yılında...**, s. 13.

⁴⁴⁴ Reşit Galip, *“Türkiye Büyük Millet Meclisinde Bakanlık Bütçesi Görüşülürken”*, **Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve M.Eğ. Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1946, s. 117-127.

⁴⁴⁵ **İkinci Maarif Şurası (15-21 Şubat 1943)**, Maarif Vekâleti, Ankara 1943, s. 199-202.

⁴⁴⁶ 1943 tarihinde toplanan Maarif Şurası'nda ilk, orta ve lisede okutulan tarih kitapları etraflıca eleştirilmiştir. Bahsi geçen kitaplar hem metot yönünden hem de içerik yönünden öğretici ve eğitici yanının zayıf olduğunu

liseler için 1930'lu yıllarda yazılan tarih ders kitapları ele alınmış ve bunların çocukların düzeyine uygun olmadığı vurgulanmıştır. 1943 yılındaki II. Maarif Şurası'nda konuşan Hamit Ongunsu'nun, *“Evvelce Türk Tarih Kurumu'nun hazırlamış olduğu, bugünkü nisbette çok karışık ve muhtelif müellifler tarafından yazılmış parçaların biraraya toplanması suretiyle meydana getirilmiş kitaplar olduğu için elverişsiz bir vaziyet arz ediyordu.”*⁴⁴⁷ ifadeleri ile TTK'nin yazmış olduğu kitaplar açık bir şekilde eleştirmiştir.⁴⁴⁸ 1931 yılından itibaren TTK tarafından basılan ve belli bir ideolojiyi⁴⁴⁹ savunan bu aşamanın arkasından 1939 yılı baskılı olan Şemsettin Günaltay'ın liseler için hazırladığı Tarih I adlı ders kitabı gündeme gelmiştir. Bu kitapta tıpkı öncekiler gibi Türk Tarih Tezi'nden izler taşımaktadır. Kitapta, *“Bu mintikaların otokton halkı olan Brekisefallar, yani Türklerin en eski ataları erkenden yarattıkları paleolitik medeniyeti, glasiyeler devrinde...terekki ettirmişlerdir...onları dünyanın başka yerlerindeki insanlardan asırlarca evvel neolitik kültüre erdirmişlerdir.”*⁴⁵⁰ şeklinde bir giriş yapıldıktan sonra iklim değişikliğine bağlı olarak başlayan göçler sonucunda dünyanın çeşitli yerlerine yayılan bu toplulukların gittikleri yerlere gelişmiş olan kültürlerini de beraber

savunanlar arasında Mükrimin Halil Yınanç, Sadrettin Celal Antel, Ziya Talat, Sadri Maksudi Arsal, İsmail Hakkı Tonguç ve Ömer Lütfi Barkan yer almıştır. Bu tarihçi ve eğitimcilerin eleştirileri şu hususları içermiştir: *“tarih anlatımının coğrafya ve yurt bilgisi anlayışını aşmasının gerekliliği”*; ders kitaplarının öğrenciyi, *“dünya hakkında alaka ve fikir sahibi edecek bir biçimde”* yazılması; kitaplardan *“kin ve intikam besleyen kısımların çıkarılması ve çift standart kullanılmaması”*; kitapların *“insan zihninin her türlü istikamete sürüklenemeyeceğini bilerek”* ve insanın yapısını göz önüne alarak yazılması; *“sosyoloji ve ekonominin tarih derslerine girmesi”*. Ersanlı, *“Bir Aidiyet Fermanı...”*, s. 808, 809.

⁴⁴⁷ **İkinci Maarif Şurası (15-21 Şubat 1943)**, Maarif Vekâleti, Ankara 1943, s.210, 211.

⁴⁴⁸ Üçüncü ve Dördüncü Tarih Kongrelerine öğretmenler çağırılmamış sadece TTK üyeleri ve öğretim üyeleri katılmıştır. Buna rağmen tarih ders kitaplarını TTK'nin üyeleri kaleme almıştır. Bu durum ise tarih ders kitaplarının hazırlanması ve okutulmasında öğretmenlerle yazar kadrosu arasında bir kopukluk yaşatmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak öğretmenler, müfredat konusundaki eleştirilerini 1947 yılından sonra yayınlanmaya başlayan Öğretmen, dergisinde dile getirme imkânına kavuşmuşlardır. Tarih öğretmenleri ile aydınların sıklıkla üzerinde durduğu nokta tarihin metotlarına bağlı kalınması ve Türk tarihine önem verilmesi gerektiği noktasındaki uyarılara dönemin Mili Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, Batı medeniyetine alakamızdan dolayı, bu milletlerin tarihinin ders kitaplarında daha fazla yer alacağını belirterek bu duruma açıkça karşı çıkmıştır. *“Maarif Vekilliği, II. Maarif Şurası, 15-21 Şubat 1943, konuşmalar”*, **Belgelerle Türk Tarih Dergisi**, S.38-40, İstanbul 1988, s. 41-43.

⁴⁴⁹ Bahsi geçen tarih kitapları Türk Tarih Tezi'ni içermekle birlikte resmi tarih görüşünü sergilemekte ve bir nevi savunma tarihçiliği hükmünde kendisini göstermektedir.

⁴⁵⁰ Şemsettin Günaltay, **Tarih I**, Maarif Basımevi, İstanbul 1939, s. 11.

götürdüklerinden bahsedilmiştir. Kitapta, göçlerin yapılmış olduğu bölgeler ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.⁴⁵¹ Bu bölgelerin ilginç yönü ise buraların ilk uygarlıkların yaratıldığı yerler olması açısından da ayrı bir önem arz etmektedir. Bahsi geçen uygarlıklar anlatılırken Orta Asya ile bağlantı kurulmuş ve bu uygarlıkların oluşmasında Orta Asya uygarlığının bir sonucu olduğu belirtilmeye çalışılmıştır.

Çin⁴⁵² ve Hint⁴⁵³ medeniyetinin oluşumunda Türklerin etkisinden bahsedilen kitapta, Elam ve Mezopotamya'nın tarihen anılan ve eser bırakan halkının, ilk göçler zamanında Orta Asya'dan geldikleri vurgulanmıştır.⁴⁵⁴ Mısır uygarlığı⁴⁵⁵ Ege medeniyeti⁴⁵⁶ ve Roma medeniyetinin⁴⁵⁷ oluşumları da yine Orta Asya'ya bağlantılı olarak anlatılmıştır. Bu eserde dikkati çeken bir nokta ise Sümerler hakkındaki bilgilerde, ayrı bir itina ile durulmasıdır. *“Menşei Orta Asya'ya dayanan bu medeniyet, bütün Ön Asya'ya yayılmak suretiyle bugünkü garp medeniyetini doğuran Anadolu ve Akdeniz medeniyetini beslemiş, zenginleştirmişlerdir.”*⁴⁵⁸ Sümerlerin *“Mezopotamya'ya geldikleri zaman Ortaasya'daki içtimai ve siyasi teşkilatlarını muhafaza ettiklerinden yeni yurtlarında boy boy yerleşmiş, müstakil sitelerin temelini kurmuş.”*⁴⁵⁹ olduklarından bahsedilmiştir. Aynı eserde önemli noktalardan biri ise yazının bulunmasında ve yayılmasında Türklerin oynadıkları rol hakkındadır. *“Ortaasya'da ticaretin her yerden evvel inkişaf etmiş olmasına göre, yazının da*

⁴⁵¹ Şöyle ki: *“Orta Asya'nın sonraları uğradığı fiziki, iklimi ve iktisadi değişmeler neticesi olarak, burada medeniyeti yaratan insanların mühim bir kısmının daha müsait iklim ve muhit bulmak üzere dalgalar halinde Sarı Irmak, İndus, Ganj, Fırat, Dicle, Kızılırmak, Büyük ve Küçük Menderes, Nil gibi nehir boyları Akdeniz havzasına göçmeleri”*nden bahsedilmektedir. Günlaltay, a.g.e., s. 12.

⁴⁵² a.g.e., s. 55.

⁴⁵³ a.g.e., s. 61.

⁴⁵⁴ a.g.e., s. 74.

⁴⁵⁵ a.g.e., s. 106-108.

⁴⁵⁶ a.g.e., s. 230.

⁴⁵⁷ a.g.e., s. 317, 318.

⁴⁵⁸ a.g.e., s. 80.

⁴⁵⁹ a.g.e., s. 81.

dünya yüzünde ilk evvel burada icat edilmiş olması tabiidir. Kertiklere başlamış olan piktoğrafik yazı, bilahare hiyeroğlif mahiyetindeki yazılara esas olmuştur. Herhalde yazı, Fırat ve Dicle havzasına Sümerlerle gelmiştir. Yazının Sarı Irmak boylarında zuhuru da Çin’de ilk medeniyeti kuran hakim zümrenin Türkistan’dan gelmesinden sonra olmuştur. Ana Türk yurdundan, bu ilk yazısını, Dicle, Fırat boylarına götüren Sümerler, orada tasviri (ideoğram) işaretlerle hecaları, Çin’e götürenler ise, kelimeleri ifade etmek suretiyle iki şekilde inkişaf ettirmişlerdir.”⁴⁶⁰

Kitapta genel anlamda verilmek istenen mesaj, yine kitaptaki bir bölüm ile izah edilebilir: *“Bu suretle de düne kadar cihan medeniyetinin menşei Yunan Medeniyeti olduğu hakkındaki umumi kanaatin esassızlığı, eski Yunan Medeniyeti menşeinin de Anadolu tarikiyle Mezopotamya ve buradan Orta Asya Medeniyetine dayandığı, yani ilk ana kültür merkezinin Orta Asya, ikinci merkezin de Mezopotamya olduğu hakikati meydana çıkmıştır.”⁴⁶¹* Genel hatları ile görüldüğü gibi Türk Devleti’nin resmi tarih görüşünün, ortaöğretime yansımış bir uzantısı olan ve 1931 yılında dört cilt şeklinde yayınlanan tarih kitapları, kendisinden sonra gelen kitaplara öncülük etmiştir. 1939 yılında yayınlanan tarih kitabı bunlara çok güzel bir örnek teşkil eder. Her ne kadar TTK yerine, bireysel bir çalışmanın ürünü olsa da resmi tarihin açık bir uzantısı şeklinde kendisini göstermektedir.

1942 yılında Arif Müfit Mansel, Cavit Baysun ve Enver Ziya Karal tarafından kaleme alınan tarih kitabında da aynı özellikler görülür. Şemsettin Günaltay’ın tarih kitabında mevcut olan, Türkler yerine Orta Asya Medeniyeti ifadesinin kullanıldığı görülmekle birlikte Sümerlerin Türk oldukları açık bir şekilde belirtilirken, dilsel

⁴⁶⁰ a.g.e., s. 39.

⁴⁶¹ a.g.e., s. 74.

yapılarından da yararlanılmıştır. Şöyle ki: “Çivi yazısıyla yazılmış levhalar sayesinde Sümer dili hakkında bir fikir edinebiliyoruz. Bu dil Türk dilleri gibi örnek ve sonekler kullanmakta ve Türkçe kelimelere benzeyen birçok kelimelere sahip bulunmaktadır. Mesela tanrı gibi önemli bir kelimeye Sümerce’de dingir ekinde rastlanması Sümerlerin Ortaasyalı bir Türk kvmi olduklarını açıkça gösterir.”⁴⁶²

Bütün bunlarda göstermektedir ki Türk Tarih Tezi etkisini açık bir şekilde devam etmiştir. Ancak şunu da belirtmek gerekirse, 1942 yılından itibaren başlayan yeni tarih kitaplarının yazımında göze çarpan fark ise bu kitapların hacim olarak küçülürken, içeriklerinde değişimler meydana gelmiştir.⁴⁶³ Bütün bu gözlemlerden anlaşılan odur ki tarihin içeriğinde meydana gelen değişmelerde, siyasal elit önemli bir etkiye sahiptir.⁴⁶⁴ Çünkü devrimci dönem denilen (1923-1945) dönemde, Türk tarihi, Türklerin etnik ve İslam öncesi sosyal ve siyasal hayatı üzerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca bu dönemde Arap dönemi dini gelişmeler, pek nazari dikkate alınmamıştır. Bu durum ise bize bu dönemde radikal laik bir bakış açısının yaygınlaştırılması ve İslam ve liberal grupların etkisinin ise sınırlandırılmaya çalışıldığını yansıtır.⁴⁶⁵ Burada şu noktayı da belirtmekte fayda var: Okullarda okutulan ders kitapları ve kongrelerde sunulan bildirilerde göze çarpan nokta, Batı

⁴⁶² A. Müfit Mansel-Cavit Baysun-E. Ziya Karal, **Tarih I**, Maarif Matbaası, İstanbul 1942, s. 43, 44.

⁴⁶³ 1932 yılında yazılmış olan lise ders kitabı olarak kabul edilen kitap yaklaşık 400 sayfa iken bu dönemde yazılmış olan kitap ise 200 sayfaya kadar düşmüştür. Bkz: Arif Müfit Mansel, Cavit Baysun, Enver Ziya Karal, **Yeni ve Yakın Çağlar Tarihi Lise III**, Maarif Vekâleti Matbaası, İstanbul 1942.

⁴⁶⁴ İkinci Dünya Savaşı ertesinde, Türk Tarih Tezi’nin ve ırkçı paradigmayı besleyen diğer spekülasyonların devlet tarafından aynı heyecan ve şevkle desteklenmediği görülmektedir. Örneğin tamamiyle tezdin devşirilmiş 1931 baskısı dört ciltlik lise tarih ders kitapları artık okutulmamaktadır. Bu değişim de hem İnönü rejiminin, Atatürk döneminin damgasını taşıyan adımlarla arasına mesafe koymasının hem de dünya konjonktüründeki köklü değişimin ve Türkiye’nin yavaş yavaş Batı ile açık ittifak ilişkilerine girmesinin rolü büyüktür. Dolayısıyla, tez devletin politik desteğini yitirip gündemden uzaklaştıkça, teze destek olan ana argümantasyon kaynaklarını da önemlerini yitirmiştir. Bu kaynaklar arasında belki de en fazla darbe alanı antropoloji olmuştur. Antropoloji ülkeye bir ırk bilimi olarak girdiği ve ırk teorisinin içinde merkezi bir yer işgal ettiği devletin ulus yaratma sürecinde ve uluslar arası meşruiyet arayışında başvurduğu tez önemini ve güncelliğini yitirdiği için bu alan özellikle 1940’ların ikinci yarısından itibaren bir gerileme yaşamıştır. Suavi Aydın, “Cumhuriyet’in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü: ırkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü”, **Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce Kemalizm**, C.2, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 365.

⁴⁶⁵ Mimar Türkahraman, “Türkiye’de Siyasal Sosyalleşme: Tarih ve Politika”, **Yeni Türkiye (Cumhuriyet III Sosyal Değerlendirme)**, S.23-24, Ankara 1998, s. 1866.

medeniyeti ve onun köklerine inilmesi hususu, dönemin tarih anlayışının temelini teşkil etmektedir. Yazılan makaleler, konferanslar ve sunulan tebliğler hümanizm politikalarının ispatı olması istenilen, Türklerin aslen Yunanlı olduğu ya da diğer bir ifade ile Yunanlıların da Türk olduğu iddiası 1948 yıllarına kadar resmi anlayış olarak kabul edildiği bir gerçektir.

II. 3. 3. Türk Tarihinin Büyük Olaylarının ve Türk Büyüklerinin Anılması

TTK, tüzüğünün emrettiği işler dışında tarihimizin başka yönleriyle de ilgilenmekte, bu arada Türk Tarihi'nin büyük olaylarıyla Türk büyüklerinin doğum ve ölüm yıldönümlerinde törenler ve seminerler düzenlemekte, eserler çıkarmaktadır.⁴⁶⁶ Kurumun ele alınan dönemde bu alanda yapmış olduğu çalışmalar şunlardır:

II. 3. 3. 1. İbn-i Sina'nın 900. Ölüm Yıldönümü

21 Haziran 1937 tarihinde, büyük Türk bilgini ve filozofu olan İbn-i Sina'nın ölümünün 900'üncü yıl dönümü münasebetiyle bir tören düzenlenmiştir. Tören öncesinde Dâhiliye Vekâleti tarafından 16.06.1937 tarihinde Halkevleri Başkanlığına gönderilen bildiride 21 Haziran tarihinde İstanbul Üniversitesi'nde yapılacak olan tören bildirilmiştir. O gün saat 14'ten itibaren akşama kadar bu törenin radyo ile

⁴⁶⁶ Bu alanda geniş bilgi için bkz: İğdemir, *Cumhuriyet'in 50. Yılında...*, s. 52-55; Muzaffer Göker, *"Türk Tarih Kurumu'nun Altı Yıllık Çalışmaları"*, **III. Türk Tarih Kongresi (Ankara 15-20 Kasım 1943) Kongreye Sunulan Tebliğler**, TTK Basımevi, Ankara 1948, s. 30, 31; Muzaffer Göker, *"Türk Tarih Kurumu'nun Çalışmaları Hakkında"*, **Belleten**, C.VIII, S.29, II. Kanun 1944, s. 35, 36; **Türk Tarih Kurumu**, TTK Basımevi, Ankara 1970, s. 12-14.

neşredileceği belirtilirken, bütün Halkevleri'nde radyoların buna göre tertiplenip Halkevleri üyelerinin de topluca bu töreni dinlemesinin sağlanması istenmiştir.⁴⁶⁷ Şemsettin Günaltay'ın başkanlığı altında kurulan heyet, İstanbul Üniversitesi'nde yabancı bilim adamlarının da katıldığı bir tören yaparak, büyük Türk bilgini İbn-i Sina anılmıştır. Kurum, bu büyük Türk filozofunun muhtelif ilim bölgelerindeki verimlerini göstermek üzere İbn-i Sina'nın hayatından ve eserlerinden bahseden 41 makale ve araştırmayı içine alan 1000 sayfalık bir eser yayımlamıştır.⁴⁶⁸

II. 3. 3. 2. Ali Şir Nevai'nin Doğumunun 500. Yıldönümü

1441'de Herat'ta doğan ve yalnız Orta Asya Türklerinin, yeni Çağatay Edebiyatı'nın değil, eserlerinin bütün Türk dünyasında okunması, tesirinin geniş Türk ülkelerinde hissedilmesi bakımından bütün Türklerin büyük şair ve edibi olan Ali Şir Nevai'nin 9 Şubat 1941 tarihine tesadüf eden 500'üncü doğum yıl dönümü münasebetiyle⁴⁶⁹ TTK, DTCF ile birlikte Ankara'da bir tören yapmıştır. Bu itibarla TTK azasından Profesör Fuat Köprülü, Ali Şir Nevai hakkında bir müzahabe yapmış, fakülte talebelerinden bazıları şairin eserlerinden parçalar okumuştur. TTK'de bu

⁴⁶⁷ BCA, 490. 100. 3.15.29 (16.6.1932)

⁴⁶⁸ Göker, “*Türk Tarih Kurumu’nun Altı...*”, s. 30; **İkinci Türk Tarih Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937) Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler**, Kenan Matbaası, İstanbul 1943, s. XXXVI; Göker, “*Türk Tarih Kurumu’nun Çalışmaları...*”, s. 3; Şemsettin Günaltay, “*İbni Sina’nın Şahsiyeti ve Milliyeti*”, **Belleken**, C.IV, S.13, II. Kanun 1940, s. 3.

⁴⁶⁹ Maarif Vekilliği tarafından 21 XII. 1940 tarihinde TDK'ye gönderilen 4038/2603 sayılı yazı üzerine TDK de Ali Şir Nevai'nin doğumunun beş yüzüncü yıl dönümü günü olan 9 Şubat 1941'de yapılacak olan tören için ortaklık etmesi ve sayman Profesör Besim Atalay'ın bir söylev vermesini uygun görmüştür. Buna ek olarak, bu büyük Türk şairinin Türk dilinin Fars diline üstünlüğü hakkında yazmış olduğu Muhakemet-ül-Lugateyn'in metni ile bugünkü dile tercümesinin Nevai'nin dil görüşleri üzerine bir önsöz ve eserde geçen sözlerin endeksiyle birlikte kitap olarak hazırlanıp, bastırılmasına karar vermiştir. Şubatın sekizinci günü DTCF Konferans Salonu'nda Ali Şir Nevai hakkında yapılacak tören için konuşulmak üzere ayın 21'inci Salı günü yapılacak toplantıya Kurumdan salahiyyetli bir delege gönderilmesini isteyen Fakülte Dekanlığı'nın mektubu üzerine Genel Sekreterin Kurumu temsil etmek üzere o gün Fakültede bulunmasına ve Besim Atalay'ın ise orada konferans vermek istemediğinden Halkevinde ayrı bir tören yapılsa bu konferansın orada verilmesine karar vermiştir. **Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu Kararnamesi**, S.1/41, 2.1.1941; **Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu Tutulgası**, S.1/41, 18.1.1941, s. 6; Ali Şir Nevai'nin Muhakemet-ül-Lugateyn adlı eser İshak Refet İşıtman tarafından 1941 yılında çevrilerek Recep Ulusoglu Basım Evi'nde basılmıştır.

münasebetle bastırıldığı broşürü ve Nevai minyatürünü ihtifalde bulunanlara hediye etmiştir. Bunlara ek olarak TTK, Türk Dili'nin Farsça'ya faik olduğunu iddia etmek ve bunun için eser yazmak suretiyle, aynı zamanda şuurlu bir milliyetçi olduğunu ispat eden büyük şairin hayat ve eserleri hakkında tamamıyla orijinal iki ciltlik bir eser neşretmeye karar vermiştir. Bunun hazırlanmasını ise Nevai hakkında senelerden beri tetkikler yapmakta olan azasından Prof. Fuat Köprülü'ye, havale etmiştir.⁴⁷⁰

II. 3. 3. 3. Farabi'nin 1000. Ölüm Yıldönümü

29 Aralık 1950 tarihinde büyük Türk bilgin ve filozofu olan Farabi 1000'inci ölüm yıldönümünde anılmıştır.⁴⁷¹ Adına Kurum yayınları arasında bir seri açılarak Hala (boşluk) üzerine yazdığı bir makalesi Türkçe ve İngilizce olarak yayınlanmış, Belleten'in 57'inci sayısı Farabi'ye ait araştırmalara ayrılmıştır.⁴⁷²

II. 3. 4. Yayınlar

1931 yılı Nisan ayı başlarında Türk Ocakları'nın kapanması üzerine, Türk Ocakları Türk Tarihi Tetkik Heyeti 15 Nisan 1931 tarihinde TTTC adıyla ve Cemiyet Kanunu'na göre müstakil bir cemiyet haline inkılâp etmiş, Atatürk bu cemiyeti himayesi altına almıştır. Cemiyetin unvanı bilahare TTK'ye çevrilmiştir.

⁴⁷⁰ Göker, “*Türk Tarih Kurumu’nun Altı...*”, s. 30; Muzaffer Göker, “*Türk Tarih Kurumu’nun Çalışmaları...*”, s. 35. **Türk Tarih...**, s. 12; İğdemir, **Cumhuriyet’in 50. Yılında...**, s. 53; **Belleten**, C.V, S.17-18, Nisan 1941, Haber Kısımları, s. 179.

⁴⁷¹ Çoker, **Türk Tarih Kurumu Kurulu...**, s. 11.

⁴⁷² Göker, “*Türk Tarih Kurumu’nun Altı...*”, s. 30; Göker, “*Türk Tarih Kurumu’nun Çalışmaları...*”, s. 35. **Türk Tarih...**, s. 12; İğdemir, **a.g.e.**, s. 53.

Kurumun nizamnamesinde maksadı ve maksada erişmek için takip edeceği yol şu suretle izah edilmiştir: Madde: 3. Cemiyetin maksadı, Türk tarihini tetkik ve elde edilen neticeleri neşir ve tamim etmektir. 4.maddenin b fıkrasında ise Türk tarihi menbalarını araştırıp bastırmak, yine aynı maddenin d fıkrasında Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti mesaisinin semerelerini her türlü yollarla neşre çalışmak. Kurum bahsi geçen bu amaçlara ulaşmak için ise tüzüğün 4.maddesinde belirtildiği gibi a) Türk ve Türkiye tarihi kaynaklarını araştırır ve inceler; bunları ve bunlarla ilgili bilimsel değerde monografileri, çeşitli eserleri ve dergileri yayınlar. b) Türk ve Türkiye tarihine dair kaynakları ve tetkikleri Türkçeye çevirir ve yayınlar d) Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti mesaisinin semerelerini her türlü yollarla neşre çalışmak.⁴⁷³ Maddelerden de anlaşılacağı gibi TTK bu amaçlar doğrultunda yayın çalışmalarını, yine belirli bir plan dâhilinde yürütmüştür.

- 1) Türk Tarihi Kaynaklarının Araştırılması, İncelenmesi ve Yayınlanması
- 2) Türkiye Tarihinin Araştırılması
- 3) Çeşitli Monografiler
- 4) Dergiler
- 5) Türk ve Türkiye Tarihine Dair Kaynak ve İncelemelerinin Türkçeye Çevrilmesi

TTK, bahsi geçen bölümlerle ilgili çalışmalarını sürdürürken bir yandan da bu amaca uygun seriler meydana getirmiştir. Şöyle ki: Tıpkıbasımlar I. Seri; Kazı raporları ve bunlarla ilgili araştırmalar V. Seri; Monografiler, Menajlar VII. Seri;

⁴⁷³ **Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Nizamnamesi**, Devlet Matbaası, İstanbul 1932.

Türk Tarihinin Ana Hatları için Hazırlanan Monografiler VIII. Seri, bunlar arasında yer alır. Böylece, bu alanlarda bilgi edinmek isteyenlere büyük bir kolaylık sağlamıştır.

II. 3. 4. 1. Türk Tarihi Kaynaklarının Araştırılması, İncelenmesi ve Yayınlanması

Kurum'un, 1932 yılındaki tüzüğünün 3.maddesinde "*Cemiyetin tetkik ve elde edilen neticeleri neşir ve tamim etmektir*" şeklinde bir ibare yer alırken, Tüzüğün 4. amaç maddesinin a fıkrası Türk Tarihi kaynaklarının araştırılmasını, incelenmesini öngörmüştür. Türk Tarihi Kaynaklarının araştırılması, incelenmesi ve yayımlanması, tüzüğün bu maddesine dayanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu bölüm, TTK çalışmalarının en önemli bölümlerinden birini teşkil etmektedir. Kurum, 1931 yılından itibaren bu alanda gerçekten büyük çaba göstermiş ve bilim dünyasının takdirini kazanan çok sayıda yapıt yayımlamıştır. Adı geçen bu bölüm içerisine giren eserler TTK'nin yayın dizilerinden:

- I. Seri: Tıpkıbasımlar
- II. Seri: Türk Tarihinin Kaynakları
- III. Seri: Türk Tarihi Kaynaklarının Tenkitli Baskıları
- XIV. Seri: Arşiv Vesikaları⁴⁷⁴
- XV. Seri: Farabi'nin Eserleri⁴⁷⁵
- XVIII. Seri: Osmanlı Kronikleri⁴⁷⁶

⁴⁷⁴ XIV. Seri Arşiv Vesikaları için bkz: İğdemir, **Cumhuriyet'in 50. Yılında...**, s. 130; **Türk Tarih...**, s. 40.

⁴⁷⁵ XV. Seri Farabi'nin Eserleri için bkz: İğdemir, **a.g.e.**, s. 130; **Türk Tarih...**, s. 40.

⁴⁷⁶ XVIII. Seri Osmanlı Kronikleri için bkz: İğdemir, **a.g.e.**, s. 132; **Türk Tarih... Kurumu**, s. 41.

XIX. Seri: Malazgirt Savaşının 900'üncü Yıldönümü ve Selçuklu Tarihi Kaynakları⁴⁷⁷ kısımlarından meydana gelen toplam yedi dizi içinde yer almaktadır. TTK'nin 1931-1950 yıllarını kapsayan evrede bu alanda yayınladığı eserler şunlardır:

I. Seri: Tıpkıbasımlar⁴⁷⁸

- 1) Piri Reis haritası. İstanbul: Devlet Basımevi, 1935. 1 Hrt. (62X88,5 sm.), 21 S. (Türkçe (1-6)+Almanca (7-11)+İngilizce (12-16)+Fransızca (17-21) izahname).
- 2) Piri Reis: Kitab-ı Bahriye. İstanbul: Devlet Basımevi, 1935. A.I-LV (Haydar Alpagut-Fevzi Kurtoğlu: Önsöz), S. 1-858 (Ayasofya Ktp. Nr. 2612'de bulunan nüshanın tıpkıbasımı) a-f (Fihrist), S. 1-72 (İndeks), 6 Hrt.

II. Seri: Türk Tarihinin Kaynakları⁴⁷⁹

- 1) Cüveyni: Tarih-i Cihan-gusa tercümesi. 3 Cilt.
- 2) Reşidü'd-din: Cami'et-tevarih tercümesi.
- 3) Baypars tarihi. El-Melikü'z-Zahir (Baypars) hakkındaki tarihin ikinci cildi. Türkçeye çeviren: Ord. Prof. M. Şerafettin Yaltkaya. İstanbul: Maarif Matbaası, 1941. XVI+196 S.
- 4) Irak ve Horasan Selçukluları tarihi. İmad Ad-din Al-Katip Al-İsfahani'nin Al-Bondari tarafından ihtisar edilen Zubdat al-Nusra ve Nuhbat al-Isra adlı kitabın tercümesi. M. Th. Houtsma tarafından 1889'da Leiden'de neşredilen

⁴⁷⁷ XIX. Seri Malazgirt Savaşı'nın 900'üncü Yıldönümü ve Selçuklu Tarihi Kaynakları için bkz: İğdemir, **a.g.e.**, s. 132; **Türk Tarih...**, s. 41.

⁴⁷⁸ I. Seri Tıpkıbasımlar için bkz: İğdemir, **a.g.e.**, s. 111; **Türk Tarih...**, s. 23.

⁴⁷⁹ II. Seri Türk Tarihinin Kaynakları için bkz: İğdemir, **a.g.e.**, s. 111-113; **Türk Tarih...**, s. 23-25.

- metinden Türkçe'ye çeviren: Kıvameddin Burslan. İstanbul: İstanbul: Maarif Matbaası, 1943. LXIII+306 S.
- 5) Gazi Zahirüddin Muhammed Babur: Vekayi Babur'un hatıratı. Doğu Türkçesinden çeviren: Prof. Reşit Rahmeti Arat. Önsözü ve tarihi özeti yazan Y. Hikmet Bayur. I. Cilt. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1943. S. 1-21 (Önsöz)+23-138 (Tarini özet)+139-143 (Mukaddime)+1-128 (Metin), 1 Şecere.
- 6) Gazi Zahirüddin Muhammed Babur: Vekayi. Babur'un hatıratı. Doğu Türkçesinden çeviren, izahlı indeksi ve notları hazırlayan: Prof. Reşit Rahmeti Arat. II. Cilt. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1943. S. 129-678, 1 Lev., 1 Hrt.
- 7) Gülbeden: Hümayunname. Farsçadan çeviren: Abdürrab Yelgar. Annette S. Beveridge tarafından Babur, Gülbeden ve Haydar'da adı geçen kadınların tercüme-i halleri hakkında yazılan kısmı İngilizce'den çeviren: A. Yelgar ve Eymen Manyas. Giriş ve tarihi özeti yazan: Y. Hikmet Bayur. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1944. VIII+368 S., Hrt., 4 Lev., 1 Şecere.
- 8) Tanburi Arutin: Tahmas Kulu Han'ın tevarihi. Türk harflerine çeviren: Esat Uras. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1942. 48 S.
- 9) Sadrud-din Ebu'l-Hasan Ali İbn Nasır İbn Ali El-Hüseyni: Ahbarü'd-devleti's-Selçukiyye. Pencab Üniversitesi Farsça Profesörü Muhammed İkbal'in 1933'te Lahor'da neşrettiği metinden tercüme eden: Prof. Necati Lugal. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1943. XIII+150 S.
- 10) Kalost Arapyan: Rusçuk ayanı Mustafa Paşa'nın hayatı ve kahramanlıkları. Ermeniceden çeviren: Esat Uras. T.T.K. Basımevi, 1943. X+26 S.

- 11)Abdi tarihi. 1730 Patrona ihtilali hakkında bir eser. Yayınlayan: Faik Reşit Unat. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1943. XII+78 S.
- 12)Gregory Abu'l Farac (Bar Hebraeus): Abu'l-Farac tarihi. Süryancadan İngilizceye çeviren: Ernest A. Wallis Budge. Türkçeye çeviren: Ömer Rıza Doğrul. 2 cilt. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1945-1950. VIII+1-337+338-728 S., 8 Lev.
- 13)Nizamüd'd-din Şami: Zafername. Farsçadan çeviren: Prof. Necati Lugal. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1949. XXVI+403 S.
- 14)Manghol-un Niuça Tobça'an (Yüan-ch'ao Pi-shi). Moğolların Gizli Tarihi. Yazılışı 1240. Prof. E. Haenisch'in Almanca ve S. Kozin'in Rusca tercümesini Moğolca aslı ile karşılaştırıp dilimize çeviren: Dr. Ahmet Temir. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1948. LII+300 S., 2 Hrt., 1 Res.
- 15)Antoine Galland: İstanbul'a ait hatıralar (1672-1673). Şerhlerle yayınlayan: Charles Schefer. Dilimize çeviren: Nahid Sırrı Örik. I. Cilt (1672). Ankara: T.T.K. Basımevi, 1949. 1-20 (Önsöz)+21-245 S.

III. Seri: Türk Tarihi Kaynaklarının Tenkitli Baskıları⁴⁸⁰

- 1) Mahmud B. Muhammed El-Müştehir Bi'l-Kerimi'l-Aksarai: Müsameretü'l-ahbar ve müsayeretü'l-ahyar. Mukaddime ve haşiyelerle tashih ve neşreden: Dr. Osman Turan. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1944. 61+1-366 S. 3 Lev.

⁴⁸⁰ III. Seri Türk Tarihi Kaynaklarının Tenkitli Baskıları için bkz: İğdemir, *Cumhuriyet'in 50. Yılında...*, s. 113, 114; *Türk Tarih...*, s. 25, 26.

- 2) Mehmed Neşri: Kitab-ı Cihan-nüma (Neşri tarihi). Hazırlayan: Faik Reşid Unat-Dr. Mehmed A. Köymen. I. Cilt. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1949. XVI+419 S., (Yarısı metin ve yarısı transkripsiyon).

II. 3. 4. 2. Türkiye Tarihinin Araştırılması

Atatürk, 1923 yılındaki bir ifadesinde “*Bu memleket tarihte Türktü, halen de Türktür ve ebediyen Türk olarak yaşayacaktır.*” demiştir. Bu ifade vatan şuuru ve millet fikrinin en güzel sloganlarından birini teşkil etmektedir.⁴⁸¹ Milli Mücadele’nin önemli bir gayesini de teşkil eden bu durum, devletin var olma sürecinde destek aldığı önemli bir unsur olmuştur. Zafer sonrasında da bu durumun ispatını bilimsel yollarla da göstermeyi gerekli kılmıştır. Yeni Türk Devleti’nin kurulmasının ardından Atatürk; Türk milletinin, tarih temelini sağlamlaştırmak gayesini de gütmüştür. Anadolu, Mondros Mütarekesi ve Sevr Muahedesi’nde parçalanmak istenirken, Türk milletinin tarih ve medeniyeti inkâr edilmiştir. Bu acıyı derinden hisseden Atatürk, sulh ve sükûn devrine kavuşan Türk milletini, Türk topraklarındaki medeniyete haklı olarak sahip olduğunu tarih ilmimin yeni metotlarıyla ortaya koymak istemiştir.⁴⁸²

Türkiye, dünyanın en büyük uygarlıklarını kucağında barındıran eşsiz bir ülke konumunda olduğundan, topraklarının altında on bin yıl önceye dayanan çeşitli uygarlıkların kalıntılarını barındırmıştır.⁴⁸³ Anadolu’ya türlü devirlerde göçler ve

⁴⁸¹ Orhan Türkdoğan, “Millet Olma Sürecinde Kültürün Önemi”, *Türk Yurdu*, C.11, S.49, Eylül 1991, s. 38, 39.

⁴⁸² İnan, “*Türk Tarih Kurumu 40...*”, s. 526.

⁴⁸³ İğdemir, *Cumhuriyet’in 50. Yılında...*, s. 39.

istilalar tarihi devirlerde olduğu gibi daha eski çağlarda da olmuştur. Bu bağlamda göçler zincirinin halkalarını tamamlamak ve Türk kavmiyle ilgisini bulmak gerekmektedir. Bu gün Türkiye’de yaşayan halk, bütün bu eski medeniyetlerin varisi olduğundan, bilhassa Anadolu’daki tarihi temelimizi derinliklerde aramak icap etmiştir.⁴⁸⁴ Anadolu’da gelişmiş bütün uygarlıklarda Türklerin payı olmuştur. Anadolu’nun bugünkü Türk halkı yalnız kültür bakımından değil, ırk bakımından da eski Anadolu halkının varisi pozisyonundadır. TTK’nin de bu görüşü benimsemesi dolayısıyla bu günkü Türk topraklarının üstündeki ve altındaki kalıntıları incelemeyi görev saymış ve amaç maddesindeki, Türkiye Tarihi Kaynaklarını araştırır, buyruğuna uyarak bu alanda da çalışmalarını sürdürmüştür. Atatürk; “*Türkler Anadolu’nun en eski yerli halkıdır*” derken, Atatürk’ün bu haklı sezgisi yapılan kazılar ve araştırmalarla doğrulanmıştır. Bahsi geçen çalışmalar Kurumun yayın dizilerinden, V. Seri: Kazı Raporları ve Bunlarla İlgili Araştırmalar ile VIII. Seri: Türk Tarihinin Ana Hatları İçin Hazırlanan Monografiler⁴⁸⁵ adlı bölümlerde yer almaktadır. TTK’nin 1931-1950 yıllarını kapsayan evrede, bu alanda yayınlanan eserler listesinde şunlar yer almıştır:

V. Seri: Kazı Raporları ve Bunlarla İlgili Araştırmalar⁴⁸⁶

- 1) Prof. Remzi Oğuz Arık: Türk Tarih Kurumu tarafından yapılan Alacahöyük Harfıyatı. 1935’teki çalışmalara ve keşiflere ait ilk rapor. Ankara: 1937. VI+113 S.metin, S. I-CCXCIX resimli Katalog, metin içinde 153 Res., ayrıca 8 renkli tablo ve 2 kroki.

⁴⁸⁴ İnan, “*Türk Tarih Kurumu 40...*”, s. 526.

⁴⁸⁵ VIII. Seri de yer alan Türk tarihinin ana hatları için hazırlanan monografiler hakkında Çeşitli monografiler bölümünde bilgi verildiğinden dolayı burada ayrıca değinilmemiştir.

⁴⁸⁶ V. Seri hakkında geniş bilgi için bkz: İğdemir, *Cumhuriyet’in 50. Yılında...*, s. 115-119; *Türk Tarih...*, s. 27-29.

- 2) Prof. Remzi Oğuz Arık: Les Fouilles d' Alacahöyük, entreprises par la Societe d'Histoire Turque. Rapport preliminaire sur les Travaux en 1935. Ankara: 1937. III+119 p. de texte, I-CCLXXXIX p. de catalogue, 153 fig. dans le texte, 8 tableaux en couleurs et 2 croquis.
- 3) Hamit Zübeyr Koşay: Türk Tarih Kurumu tarafından yapılan Alacahöyük hafriyatı. 1936'daki çalışmalara ve keşiflere ait ilk rapor. Ankara: 1938. IV+189 S., metin içinde 128 Lev., 1 cetvel, 1 renkli Tablo.
- 4) Hamit Zübeyr Koşay: Ausgrabungen von Alacahöyük. Ein Vorbericht über die im Auftrage der Türkischen Geschichtskommission im Sommer 1936 durchgeführten Forschungen und Entdeckungen. Ankara 1944. VIII+189 S. 128 Taf.im Texte, 1 Tabelle, 1 Farbbild.
- 5) Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu: Türk Tarih Kurumu tarafından yapılan Etiyokuşu hafriyatı raporu, 1937. (Les Fouilles d'Etiyokuşu, 1937, entreprises par la Societe d'Histoire Turque). Ankara 1940. 112 S. (23-37 Fransızca terc.) 101 Res. ve Pl.
- 6) Hamit Zübeyr Koşay: Türk Tarih Kurumu tarafından yapılan Pazarlı hafriyatı raporu (Les fouilles de Pazarlı entreprises par la Societe d'Histoire Turque). Ankara 1941. 21 S. (11-21: Fransızca terc.) 60 Lev.
- 7) Dr. Tahsin Özgüç-Dr. Nimet Özgüç: Türk Tarih Kurumu tarafından yapılan Karahöyük Hafriyatı raporu, 1947. (Ausgrabungen in Karahöyük Bericht über die im Auftrage der Türkischen Geschichtskommission in 1947 durchgeführten Ausgrabungen). Ankara: T.T.K. Basımevi, 1949. VIII+106 S. (S. 57-106: Almanca terc.) 52 Lev. 3 Hrt. 5 Pl.

- 8) Arif Müfid Mansel-Aşkıldil Akarca: Perge'de kazılar ve araştırmalar. (Excavations and researches at Perge). Ankara: T.T.K. Basımevi, 1949. IV+68 S.(S. 44-68 İngilizce terc.) 22 Lev.= Antalya Bölgesinde Araştırmalar (Researches in the Region of Antalya) No.2
- 9) H. Th. Bossert-U. B. Alkım-H. Çambel-N. Ongunsu-İ. Süzen: Karatepe kazıları, Birinci ön-rapor. (Die Ausgrabungen auf dem Karatepe. Erster Vorbericht). Ankara: T.T.K. Basımevi, 1950. IV+84 S. (S. 40-83 Almanca terc.) 35 Lev., 1 Pl.
- 10)Dr. Tahsin Özgüç: Türk Tarih Kurumu tarafından yapılan Kültepe kazısı raporu 1948. (Ausgrabungen in Kültepe. Bericht über die im Ausgrabungen). Ankara: T.T.K. Basımevi, 1950. VIII+221 S. (S. 104-221: Almanca terc.) 82 Lev. 2 Hrt. 6 Pl.

II. 3. 4. 3. Çeşitli Monografiler

TTK, gerek üyelerinin gerekse Türk ve Türkiye tarihi üzerinde çalışan bilim adamlarının hazırlayacakları monografileri yayımlamayı amaçları arasına almıştır. Bu bölüm de Kurum çalışmalarında önemli bir yeri teşkil etmektedir. Bahsi geçen çalışmalar:

VI. Seri: Sanat Tarihi ve Arkeolojik monografiler

VII. Seri: Monografiler

VIII. Seri: Türk Tarihinin Ana Hatları İçin Hazırlanan Monografiler

XI. Seri: İstanbul'un Fetih Yılına Hazırlık Yayınları

XII. Seri: Bibliyografyalar, Kataloglar

XIII. Seri: Dünya Tarihi. Adlı diziler içerisinde yer almaktadır. TTK'nin 1931-1950 yıllarını kapsayan evrede, bu alanda yayınlanan eserlerinde şunlar yer almıştır:

VI. Seri: Sanat Tarihi ve Arkeolojik monografiler⁴⁸⁷

- 1) Dr. Arif Müfid Mansel: Trakya-Kırklareli Mezarları ve Sahte Kubbe ve Kemer Problemi. (Die Kuppelgraeber von Kırklareli in Thrakien). Ankara: T.T.K. Basımevi, 1943. VIII+54 S.(S. 37-54 Almanca terc.), 16 Lev.

VII. Seri: Monografiler⁴⁸⁸

- 1) Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbn-i Sina. Şahsiyeti ve eserleri hakkında tetkikler. İstanbul: Ahmet Hamdi Kitabevi, 1937. 798 S., 17 Lev., Res
- 2) Cevat Üstün: 1683 Viyana seferi. Ankara:1941. 133 S., 11 Res. ve Pl., 13 Hrt.
- 3) Uluğ İğdemir: Kuleli vak'ası hakkında bir araştırma bir araştırma. Önsöz: İhsan Sungu. Ankara: 1937. 76 S. 22 Lev.
- 4) Fevzi Kurtoğlu: Türk Bayrağı ve Ayyıldız. Ankara 1938. 164 S. 114 Res. ve Lev.
- 5) Halil Edhem Hatıra kitabı. (In Memoriam Halil Edhem). 2 Cild. Ankara: T.T.K.Basımevi, 1947-48. X+309 S., 54 Lev.+VII+121 S., 17 Lev.
- 6) Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı: Meşhur Rumeli ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yıllıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa. İstanbul: Maarif Matbaası, 1942. VII+246 S., 57 Lev.
- 7) Dr. Şinasi Altundağ: Kavalalı Mehmed Ali Paşa isyanı. Mısır meselesi 1831-1841. I. Kısım. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1945. 168 S.

⁴⁸⁷ VI. Sanat Tarihi ve Arkeolojik Monografiler için bkz: İğdemir, **Cumhuriyet'in 50. Yılında...**, s. 118, 119; **Türk Tarih...**, s. 30.

⁴⁸⁸ VII. Monografiler için bkz: İğdemir, **a.g.e.**, s. 119-123; **Türk Tarih...**, s. 30-34.

- 8) Prof. Dr. W. Eberhard: Çin'in Şimal Komşuları. (Chinas nördliche Nachbarn). Bir kaynak kitabı. Türkçeye çeviren: Nimet Ulutuğ. Ankara: İdeal Matbaası, 1942. XVI+281 S., (S. 225-250 Almanca hulasa) 2 Tabl.
- 9) Prof. Enver Ziya Karal: Selim III'ün hatt-ı hümayunları. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1942. XVI+167 S.
- 10) Prof. H. G. Güterbock: Kumarbi Efsanesi. (Etice parçaların tanzim, tercüme ve izahı). Türkçeye çeviren: Sedat Alp. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1945. X+75 S.
- 11) Prof. H. Güterbock: Kumarbi efsanesi. Etice metnin transkripsiyonu. Ankara: T.T.K. Basımevi 1946. IV+32 S.
- 12) Dr. Afif Erzen: İlk Çağda Ankara. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1946. VIII 110 S., 25 Lev., 6Hrt.
- 13) Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı: Midhat ve Rüştü Paşaların tevkiflerine dair vesikalar. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1946. IV+187 S., 15 Lev.
- 14) Prof. Enver Ziya Karal: Selim III'ün hatt-ı hümayunları. Nizam-ı Cedit. 1789-1807. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1946. IV+210 S.
- 15) Dr. Afet İnan: Türkiye halkının antropolojik karakterleri ve Türkiye tarihi: Türk Irkının Vatanı Anadolu (64.000 kişi üzerinde anket). Ankara: T.T.K. Basımevi, 1947. 203 S., 11 Kroki, 4 Tablo.
- 16) Ord. Prof. B. Landsberger: Sam'al. Studien zur Entdeckung der Ruinenstaette Karatepe. Erste Lieferung. Ankara: Druckerei der Türk. Hist. Gesellschaft, 1948. VIII 117 S.
- 17) Ord. Prof. B. Landsberger: Sam'al. Karatepe harabelerinin keşfi ile ilgili araştırmalar. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1948. VI+114 S.

18) Dr. Tahsin Özgüç: Öntarih'te Anadolu'da ölü gömme adetleri. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1948. IV+148 S. 35 Lev.

19) Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı: Midhat Paşa ve Taif mahkûmları. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1950. VIII+236 S.19 Lev.

20) H. Eren-T. Halasi Kun: Türk Dili ve Tarihi hakkında araştırmalar I. (F. Köprülü'nün doğumunun 60. yıldönümünü kutlamak için Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu tarafından çıkarılmıştır). Ankara: T.T.K. Basımevi, 1950 VI+248 S. 1 Res.

VIII. Seri: Türk Tarihinin Ana Hatları İçin Hazırlanan Monografiler⁴⁸⁹

1) Yusuf Akçura: Osmanlı Devletinin dağılma devri (XVIII. ve XIX. asırlarda).

İstanbul: Maarif Matbaası, 1940. X+174 S., 27 Levhada 39 Res. 4 Renkli hrt.

2) Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı: Anadolu beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu devletleri. Siyasi, idari, fıkri, iktisadi hayat; ilmi ve içtimai müesseseler; halk ve toprak. Ankara: 1937. V+136 S., 49 Lev., 2 Hart.

3) Ord. Şemsettin Günaltay: Türk tarihinin ilk devirlerinden Yakın Şark, Elam ve Mezopotamya. Ankara: 1937. 607 S., Res., 1 Hrt.

4) Ord. Şemsettin Günaltay: Yakın Şark II-Anadolu. En eski çağlardan Ahamenişler istilasına kadar. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1946. XIX+386 S., 6 Lev., 20 Hrt.

5) Ord. Şemsettin Günaltay: Yakın Şark III- Suriye ve Filistin. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1947. XVIII+468 S., 124 Res., 2 Hrt.

⁴⁸⁹ VIII. Türk Tarihinin Ana Hatları İçin Hazırlanan Monografiler için bkz: İğdemir, **a.g.e.**, s. 123-125; **Türk Tarih...**, s. 34-36.

- 6) Ord. Yusuf Ziya Özer: Mısır tarihi. Ankara 1939. VI+352 S., 86 Res. 5 renkli Lev., 3 Hrt.
- 7) Halis Bıyıktaş: Timurlular zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu. İstanbul: Maarif Matbaası, 1941. 115 S., 1 Hrt.
- 8) Dr. Afet İnan: Aperçu general sur l'histoire économique de l'Empire Turc-Ottoman. İstanbul: Maarif Matbaası, 1941. X+114 S., 76 Lev.
- 9) Prof. Dr. A. Süheyl Ünver: Selçuk tababeti. XI-XIV. asırlar. Büyük Selçuk İmparatorluğu ve Orta Zamanlarda Anadolu Türk Devletleri Tababeti Tarihine dair. Ankara: 1940. XVII+225 S. (S. 113-134 Fransızca hulusa) S. 137-211 Resimler S.213-225 (Kronoloji ve İndeks) 2 Hrt.
- 10) Prof. Yusuf Hikmet Bayur: Türk inkılâbı tarihi. I. Cilt: Giriş. Berlin muahedesinden Trablusgarp savaşına kadar. İstanbul: Maarif Matbaası, 1940. XXII+354 S., 5 Hrt.
- 11) Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı: Osmanlı devleti teşkilatına medhal. Büyük Selçukiler, Anadolu Selçukileri, Anadolu Beylikleri, İlhaniler, Karakoyunlu ve Akkoyunlularla Memluklerdeki devlet teşkilatına bir bakış. İstanbul: Maarif Matbaası, 1941. XXI+549 S.
- 12) Ziya Karamursal: Osmanlı mali tarihi hakkında tetkikler. İstanbul: Güneş Matbaası, 1940. X+215 S.
- 13) Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı: Osmanlı devleti teşkilatından Kapukulu Ocakları. I-Acemi ocağı ve Yeniçeri ocağı. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1943. XIV+755 S.

- 14)Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı: Osmanlı devleti teşkilatından Kapukulu Ocakları. II-Cebeci, Topçu, Top arabacıları, Humbaracı, Lağımçı Ocakları ve Kapukulu Suvarileri. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1944. VIII+306 S., 44 Lev.
- 15)Prof. Yusuf Hikmet Bayur: Türk İnkılâbı Tarihi. II. Cilt-Trablusgarp ve Balkan savaşları. Osmanlı Asyasının paylaşılması için anlaşmalar. Kısım 1: 1911 başından Balkan savaşına kadar. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1943. XXXII+522 S., 3 Hrt.
- 16)Prof. Yusuf Hikmet Bayur: Türk İnkılâbı Tarihi. II. Cilt-Trablusgarp ve Balkan savaşları. Osmanlı Asyasının paylaşılması için anlaşmalar. Kısım 2: Balkan savaşları. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1943. XII+504 S., 3 Hrt.
- 17)Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı: Osmanlı devletinin Saray teşkilatı. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1945. XII+587 S.
- 18)Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı: Osmanlı devletinin Merkez ve Bahriye teşkilatı. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1948. XVI+643 S., 95 Res.

XI. Seri: İstanbul'un Fetih Yılına Hazırlık Yayınları⁴⁹⁰

- 1) Fatih'in şiirleri. Hazırlayan: Kemal Edip Ünsel. Ankara T.T.K. Basımevi, 1946. 30 (Başlangıç)+31-90 (Transkripsiyon ve Sözlük)+1-47 (Faksimile) S.

XII. Seri: Bibliyografyalar, Kataloglar⁴⁹¹

- 1) Dr. Arif Müfid Mansel: Türkiye'nin arkeoloji, epigrafi ve tarihi coğrafyası için Bibliyografya. Ankara T.T.K. Basımevi, 1948. XVI+616 S.

⁴⁹⁰ XI. Seri İstanbul'un 500. Fetih Yılına Hazırlık Yayınları için bkz: İğdemir, **Cumhuriyet'in 50. Yılında...**, s. 126, 127; **Türk Tarih...**, s. 37.

⁴⁹¹ Bibliyografyalar, Kataloglar için bkz: İğdemir, **a.g.e.**, s. 127; **Türk Tarih...**, s. 38.

- 2) Dr. E. Bosch: Türkiye'nin Antik devirdeki meskukatına dair bibliyografya.
Ankara T.T.K. Basımevi, 1949. XII+243 S.

XIII. Seri: Dünya Tarihi⁴⁹²

- 1) Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu: İnsanlığın kaynakları ve ilk medeniyetler.
1. Cilt. Ankara T.T.K. Basımevi, 1946. XVIII+263 S. 1 Lev., 54 Res.
- 2) Prof. Dr. Wolfram Eberhard: Çin tarihi. Ankara T.T.K. Basımevi, 1947.
XVIII+383 S., 50 Res.
- 3) Y. Hikmet Bayur: Hindistan tarihi. I. Cilt: İlk çağlardan Gurkanlı devletinin kuruluşuna kadar. Ankara T.T.K. Basımevi, 1946. XIX+536 S., 4 Hrt., 35 Lev.
- 4) Y. Hikmet Bayur: Hindistan tarihi. II. Cilt: Gurkanlı devletinin Büyüklük Devri (1526-1737). Ankara T.T.K. Basımevi, 1947. XXXI+618 S., 4 Hrt., 71 Lev., 1 Şecere.
- 5) Y. Hikmet Bayur: Hindistan tarihi. III. Cilt: Nadir Şah Afşar'ın Akınından Bağımsızlık ve Cumhuriyete kadar (1737-1949). Ankara: T.T.K. Basımevi, 1950. XXVIII+732 S., 3 Hrt., 14 Lev.
- 6) Dr. Arif Müfid Mansel: Ege ve Yunan tarihi. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1947.
XXI+578 S., 307 Res.
- 7) Ord. Prof. M. Şemseddin Günaltay: İran Tarihi. I. Cilt-En eski çağlardan İskender'in Asya seferine kadar. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1948. XIX+344 S., 3 Hrt. 16 Levhada 29 Res.

⁴⁹² XIII. Seri Dünya Tarihi için bkz: İğdemir, **a.g.e.**, s. 128-130; **Türk Tarih...**, s. 38-40.

- 8) Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı: Osmanlı tarihi. I. Cilt-Kuruluşundan İstanbul'un fethine kadar. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1947. XV+354 S., 6 Hrt., 5 Kroki, 11 Levhada 23 Res., 1 Şecere.
- 9) Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı: Osmanlı tarihi. II. Cilt-İstanbul'un fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümüne kadar. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1949. XXVIII+780 S., 5 Hrt., 2 Kroki, 27 Lev., 1 Silsilename.
- 10) Prof. Enver Ziya Karal: Osmanlı Tarihi. V. Cilt-Nizam-ı Cedit ve Tanzimat devirleri (1789-1856). Ankara: T.T.K. Basımevi, 1947. XVIII+304 S., 4 Hrt., 14 Lev.
- 11) Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat: Rusya tarihi. Başlangıçtan 1917'ye kadar. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1948. XXIV+537 S.

II. 3. 4. 4. Dergiler

1931 yılında kurulan TTTC 1937'de Belleten dergisi çıkıncaya kadar resmi nitelikte bir yayın organına sahip olmamıştır. Bunun nedeni, cemiyetin, okul ve başvuru kitapları ile Türk Tarihinin Ana Hatları üzerinde çalışmaya öncelik vermesidir. Ancak, Temmuz 1933'te yayın hayatına giren "*Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*" TTTC'nin gayrı resmi yayın organı olmuştur. Cemiyet üyelerinin katkıda bulundukları bu dergi, arkeoloji, etnoloji ve sanat tarihi konularına öncelik vermiştir.⁴⁹³ TTK'nin bu dönemdeki çalışmaları içinde önemli bir olay da nihayet Türk tarih biliminin sesini duyuracak, Türk araştırmacılarının çalışmalarını dünyaya tanıtacak bir yayın organına kavuşmasıdır. Adını, bizzat Atatürk'ün

⁴⁹³ Oral, a.g.t., s. 218.

koyduğu Belleten 1937 yılı ocak ayından itibaren üç ayda bir sayı olarak yayın hayatına başlamıştır.⁴⁹⁴

Kurum'un, tüzüğünün yayın faaliyetleri ile ilgili maddeleri, çeşitli yayın faaliyetlerine ek olarak bir derginin de yayınlanmasını öngörmüştür. Hatırlanacağı üzere 1935 yılında bizzat Atatürk'ün üstün gayretleri sayesinde, bizzat kendisi tarafından hazırlanan Türk Tarihi Araştırma Kurumu Programının Avanprojesi'nin 13.maddesinin A fıkrasına göre “*Bir mecmua veya Bulleten çıkarmak.*”⁴⁹⁵ Kurum'un, görevleri arasında anılan bir hükümdür. TTK henüz kurulduğu günlerde fikirlerini yayacak bir dergi çıkarmayı düşünmüş; ancak daha önce de değinildiği gibi ilk yılların hummalı çalışmaları daha ziyade tarih tezi ve okul kitapları üzerinde toplandığından buna imkân bulamamıştır. Belleten'i, kuruluşundan altı yıl sonra 1 Ocak 1937'de yayınlamak mümkün olmuştur.⁴⁹⁶ Adı geçen dergi, Atatürk'ün kurduğu ve vasiyetnamesi ile Türk Milletine emanet ettiği TTK yayın organı olarak çeşitli yönleriyle Türk ve Türkiye Tarihi'ni ve arkeolojisi ile ilgili çalışmaları ilim âlemine duyurmak, ilmi araştırmaları, belgeleri, ilmi haberleri, bibliyografya yazılarını yayınlamayı amaç olarak kabul etmiştir. Belleten'in kapsayacağı konular derginin ilk sayısının önsözünde şöyle açıklanmıştır:⁴⁹⁷

- 1) İlmi tetkikler (şahsi tetkikler, mühim tercümeler v.s.).
- 2) Vesikalar (Aynen veya izahlı olarak), Kitabeler, resmi veya hususi vesikalar.
- 3) İlmi haberler (hafriyat neticeleri, kurumumuzun faaliyeti, tarih hareketleri, kongreler v.s.).

⁴⁹⁴ Çoker, **Türk Tarih Kurumu Kuruluş...**, s. 8.

⁴⁹⁵ Uluğ İğdemir, “Atatürk'ün Buyruğuyla Türk Tarih Kurumu İçin Hazırlanan Bir Program Tasarısı”, **Belleten**, C.XXVII, No:108, TTK Basımevi, Ankara 1963, s. 648; İğdemir, **Cumhuriyet'in 50. Yılında...**, s. 31.

⁴⁹⁶ Uluğ İğdemir, “*Belleten Yirmibeş Yaşında*”, **Belleten**, C.XXV, S.100, TTK Basımevi, Ekim 1961, s. 535.

⁴⁹⁷ **Belleten**, C.1 S.1-2, Ankara 1937; İğdemir, “*Belleten Yirmibeş...*”, s. 535, 536.

4) Bibliyografya.

5) İlaveler (vesika, eski ana metinler, kanunnameler aynen ve icabına göre tenkitli ve haşiyeli olarak neşredilecektir).

Aynı önsözde şunlar da yer almıştır: “*Türk Tarih Kurumu üyeleri Belleten’in tabii yazıcılarıdır. Bundan başka Türk ve yabancı âlimler, tarih severler tarafından gönderilecek değerli yazılar Belleten’e basılabilir. Tetkiklerin bazıları ecnebi bir dilde aynen veya hulasa olarak neşredilecektir. Belleten’in başlıca maksat ve gayesi sonsuz bir genişliğe malik olan Türk tarihini izah ve tevsiktir. Bu mecmua üç ayda bir olmak üzere senede dört defa çıkarılır.*”⁴⁹⁸ Belleten’in ilk sayısı, İstanbul’da, MEB Basımevi’nde basılmıştır. MEB Basımevi’nin gittikçe artan işleri yüzünden, ilk sayılarda bazı aksamalar ve gecikmeler olmuştur. Nihayet, 1942 yılında Kurum’un, Ankara’da küçük bir basımevi kurmasıyla Belleten 21 inci sayıdan başlamak üzere Ankara’da TTK Basımevi’nde basılmaya başlanmıştır.⁴⁹⁹ TTK adı geçen bu dergiyi üç ayda bir olmak üzere yılda dört defa yayınlamaktadır. Tarihimize ait değerli yayın ve kaynakları içeren bu dergi, yabancı dildeki çalışmalara da yer vermekle birlikte 5.ve 6. sayısı için bir de Fransızca nüsha hazırlanmıştır. Ancak, sonradan bu davranıştan vazgeçilmiştir. Türk Tarihine ait çevirilere de yer veren bu dergi, tarihçiler ve aydınların yararlandığı temel kaynaklardan biri olma özelliğini göstermektedir.⁵⁰⁰ Muhteva bakımından ilmi

⁴⁹⁸ TTK tarafından 1 Ocak 1937 tarihinden itibaren çıkarılmaya başlayan Belleten adlı bu dergiye bizzat Atatürk tarafından bu isim verilmiştir. **Belleten** C.I, Ankara 1937, s. 3; Uluğ İğdemir, “*Atatürk ve Belleten*”, **Belleten**, C.III, S.10, 1939, s. 355.

⁴⁹⁹ Gerek MEB Basımevi’nde gerekse TTK Basımevi’nin ilk yıllarında Belleten, elle dizilen harflerle yazılmıştır. Kullanılan harflerin gün geçtikçe eskimesi, Belleten’in baskı bakımından kalitesini düşürmüştür. 1950’de TTK Basımevi’nin Türkiye’de ilk defa başarı ile kullandığı Monotype dizgi makinesini getirtmesi üzerine Belleten 57’inci sayıdan başlayarak bu makine ile dizilmeye başlanmıştır. Böylece, her gün biraz daha ilerlemek suretiyle bugün Avrupa’nın birinci sınıf dergilerinin baskı seviyesine yükselmiştir. İğdemir, “*Belleten Yirmibeş...*”, **Belleten**, C.XXV, S.100, TTK Basımevi, Ekim 1961, s. 536.

⁵⁰⁰ Mahmut H. Sakiroğlu, “*Tarih Dergileri ve Belleten*”, **Belleten**, C.XLVII, S.188, Ankara 1983, s. 1221.

ihtiyaçlara cevap vermeye çalışmakta olan Belleten, ilk yıllarda eksikliği duyulan bibliyografya ve kitap tanıtımı bölümleri daha sonraki yıllarda dergi içerisinde yer almaya başlamıştır. Her altı ayda ise kitaplığa gelen kitaplar liste halinde duyurulmaktadır. Belleten'deki konular, makaleler, etütler, vesikalar, raporları, konferanslar, tercümelere, bibliyografya haberleri, haberler, levhalar, resimler başlıkları altında okuyucuya bir hizmet olarak sunulmuştur.

Tarih-i Osmanî ve Türk Tarih Encümeni tarafından yayınlanan kıymetli dergilerin yerini alan Belleten, Atatürk'ün, en eski çağlardan son devirlere gelinceye kadar Türk ve Türkiye Tarihinin araştırılmasında yeni ufuklar açan teşvik ve irşadları ile Türkiye'de hızla gelişmeye başlayan tarih, arkeoloji ve antropoloji çalışmalarının nasıl ilerlediğini ve sonuçları ilim âleminde umumiyetle kabul edilen araştırmaların nasıl yapıldığını açık bir şekilde gösteren bir belge niteliğindedir.⁵⁰¹ Belleten ilk sayısında ilan edilen ilkelere bağlı kalmış ve yıllar geçtikçe gelişerek olgunlaşmıştır. Belleten, bu ciddi ve devamlı çalışmalarıyla yalnız yurt içinde değil, yurt dışında da layık olduğu yeri almış, TTKB rumuzu ile milletlerarası ilmi dergiler arasında literatüre geçmiştir. Belleten, Japonya'dan, Amerika'ya kadar bütün dünyada 161 üniversite, akademi ve ilmi kurumla mübadele edilmektedir.⁵⁰²

Belleten, bizzat Atatürk tarafından Güneş-Dil Teorisi'ne uygun olarak Bulletin karşılığı olarak kullanılmıştır. Belleten dergisi, yeni tarih çalışmalarını ve tarih anlayışını dünyaya tanıtacak bir yayın organı olarak tasarlanmış ve kısa bir

⁵⁰¹ İğdemir, *Cumhuriyet'in 50. Yılında...*, s. 40.

⁵⁰² İğdemir, *"Belleten Yirmibeş..."*, s. 536.

sürede uluslar arası şöhrete sahip bir dergi olmuştur.⁵⁰³ Bu itibarla 1930’larda çıkmaya başlayan Belleten, Türk tarihçiliğinin ilk ciddi ve uzun ömürlü süreli yayını olup, uluslar arası kitap koleksiyonlarında nadide bir seriyi meydana getirmiştir.⁵⁰⁴ Belleten, yalnız Türkiye’nin değil, ilim âleminin her büyük kütüphanesinde, araştırma kurumunda, üniversitelerin tarih, şarkiyat ve arkeoloji seminerlerinde uzun rafları doldurmakta ve tarihimizle ilgili araştırmalarda her an başvurulması gereken bir kaynak niteliği kazanmış bulunmaktadır.⁵⁰⁵ Bunlara ek olarak Belleten dergisi, Türkiye’de tarih alanında süreli yayınlara örnek olarak, bu tür faaliyetlerde devamlılık kavramının önemini göstermiştir. Ayrıca Belleten, bir süre DTCF’nin de yayın organı işlevini de üstlenmiştir.⁵⁰⁶ 1939’dan sonra resmi kurumlarda da himaye bulabilen Türk Hümanizması akımının tarihçiliğimize etkisi, Anadolu’cu vurgu karşısında Orta Asyacı çıkarımları talileştiren çıkarımların, pratik-politik sonuçlarına karşı ciddi bir eleştirelilik içeren bir anlayışın güçlenmesi ile sonuçlanmıştır. 1940’lı yıllarla beraber Türk tarihini, dünya tarihi içine oturtma anlamında ciddi mesafeler kaydedilmiştir. Bu çerçevede 1937 yılında yapılan İkinci Türk Tarih Kongresi sonrasında, TTK’nin tarihçiliğimizde Fuat Köprülü öncülüğünde yayıma başlayan Belleten’ler başta olmak üzere, çeviri ve teliflerden oluşan çok hacimli bir külliyyatın oluşmasındaki rolü önemlidir.⁵⁰⁷

⁵⁰³ Semai Eyice, “Uluğ İğdemir ve Belleten”, **Belleten**, C.XLIII, S.170, TTK Basımevi, Nisan 1979, s. 394.

⁵⁰⁴ Ortaylı, **Gelenekten...**, s. 117.

⁵⁰⁵ İğdemir, **Cumhuriyet’in 50. Yılında...**, s. 40.

⁵⁰⁶ Oral, **a.g.t.**, s. 318, 319.

⁵⁰⁷ Yüksel Taşkın, “Kemalist Kültür Politikaları Açısından Türk Tarih ve Dil Kurumları”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Kemalizm**, C.2, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 421.

II. 3. 4. 5. Türk ve Türkiye Tarihine Dair Kaynak ve İncelemelerin Türkçeye Çevrilmesi

Tercüme ve neşriyat, TTK'nin en önemli işlerinden birini teşkil eder. Kurum, bir taraftan hafriyatlarından ve azasının kendi sahalarındaki çalışmalarından elde edilen sonuçları neşrederken, diğer taraftan başka dillerde yazılmış Türk tarihinin ana kaynaklarını Türkçeye çevirterek neşretmekle birlikte, tarihimizi ilgilendiren yeni neşriyatıda dikkatle takip edip bunlardan lüzumlu olanlarını tercüme ettirmektedir.⁵⁰⁸ Türk ve Türkiye tarihinin kaynakları çeşitli dillerde yazılmıştır. Bunlardan bir bölümü ölü dillerde, bir bölümü de yaşayan dillerdedir. Atatürk, Türk tarihinin ikinci el yayınlardan değil, kendi uzmanlarımızca ana kaynaklardan araştırılmasını istemiştir.⁵⁰⁹ Bu itibarla Kurum, kurulduğu günden beri Türk ve Türkiye tarihinin ana kaynaklarını dilimize çevirtmeyi amaç edinmiştir. II. Seri: Türk tarihinin kaynakları⁵¹⁰ IV. Seri: Türk tarihine dair araştırmaların tercümeleri, bahsi geçen çevirileri içine almaktadır.

IV. Seri: Türk tarihine dair araştırmaların tercümeleri⁵¹¹

- 1) Paul Wittek: Menteşe beyliği. 13-15. asırda Garbi Küçük Asya tarihine ait tetkik. Türkçeye çeviren: O. Ş. Gökyay. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1944. XVI+191 S.

⁵⁰⁸ İkinci Türk Tarih Kongresi..., s. XXXVI.

⁵⁰⁹ DTCF'nin kuruluş nedeni de buradan kaynaklanmaktadır. Fakültenin adı da bu bakımdan orijinaldir. Bunun için kuruluşunda fakülteye dünyanın en tanınmış dil uzmanları getirilmiştir. Sümerce, Etice, Sanskritçe, Çince, Yunanca, Latince, Macarca, Rusça, Arapça, Farsça kürsüleri kurularak, burada gelecekte Türk Tarihi'ni ana kaynaklardan inceleyecek gençlerin yetişmesi sağlanmıştır. İğdemir, *Cumhuriyet'in 50. Yılında...*, s. 41.

⁵¹⁰ II. Seri'de yer alan Türk Tarihinin Kaynakları hakkında, Türk Tarihi Kaynaklarının Araştırılması, İncelenmesi ve Yayımlanması bölümünde bilgi verildiğinden dolayı burada ayrıca değinilmemiştir.

⁵¹¹ IV. Seri Türk Tarihine Dair Araştırmaların Tercümeleri için bkz: İğdemir, *a.g.e.*, s. 114, 115; *Türk Tarih...*, s. 26, 27.

- 2) B.Y. Vladımirtsov: Moğolların içtimai teşkilatı. Moğol göçebe feodalizmi. S.S.C. İlimler Akademisi yayınları arasında 1934'te Leningrad'da basılan Rusça nüshadan dilimize çeviren: Prof. Abdülkadir İnan. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1944. VIII+338 S.
- 3) Hermes Balducci: Rodos'ta Türk mimarisi. Dilimize çeviren: Celalettin Rodoslu. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1945. VII+179 S., 144 Res.
- 4) Walther Hinz: Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd. XV. yüzyılda İran'ın milli bir devlet haline yükselişi. Dilimize çeviren: Tevfık Bıyıklıoğlu. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1948. XIII+165 S., 8 Lev., 4 Hrt.

II. 3. 5. Türk Tarih Kurumu'nun Katıldığı Uluslar arası Kongreler

TTK, meşgul olduğu mevzularla ilgili milletlerarası kongrelere de iştirak etmektedir. Hatırlanacağı üzere 1935 yılında bizzat Atatürk tarafından hazırlanmış olan Türk Tarihi Araştırma Kurumu Programının Avanprojesi'nin 14. Maddesi, *"Ecnebi müesseseler ve otoritelerle ve bilhassa milliğ tezimize yaklaşan ecnebi âlimlerle münasebet tesisini bir usule bağlamak."*⁵¹² Yine Kurum tüzüğü'nün 5. maddesine⁵¹³ uyarak, yurt dışındaki uluslar arası bilim kurumlarına da üye olmuştur. Kurum'un 1931-1950 yıllarını kapsayan evrede üye olduğu yabancı bilim kuruluşları içerisinde merkezi Paris'te bulunan ve amacı tarihsel bilimler alanında çalışanlarla bu alanda kurulmuş bilim kurumları arasında dayanışma ve işbirliği sağlamak, bilimsel kongreler düzenlemek olan Uluslar arası Tarihsel Bilimler Kongresi'nin

⁵¹² İğdemir, "Atatürk'ün Buyruğıyle...", s. 648; İğdemir, a.g.e., s. 32.

⁵¹³ Madde 5-"Kurum, Dernekler Kanununun 6., 10., 11., 24. maddeleri hükümlerine uymak kaydı ile yurt içinde ve yurt dışında yabancı bilim kurumlarıyla araştırma ve yayın konusunda işbirliği yapabilir. Kurum yerli ve yabancı bilimsel kuruluşlara üye olabilir. Bunlara temsilci gönderebilir ve kongrelere katılabilir..."

1932 yılından beri üyesi durumundadır. Bunun haricinde, merkezi Bükreş'te bulunan ve amacı Balkanların tarih, arkeoloji etnografya ve kültürlerini araştırmak olan Uluslar arası Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Kurumu'nun da kurulduğu günden beri üyesi olmuştur.⁵¹⁴ Kurumun, 1931-1950 yıllarını kapsayan evrede katıldığı uluslar arası kongreler şunlardır.⁵¹⁵

- 1) 1 Ağustos 1932 tarihinde Londra'da toplanan Uluslar arası Antropoloji ve Etnoloji Bilimleri Kongresi (Katılan: Doç. Dr. Şevket Aziz Kansu).
- 2) Aralık 1932 yılında Paris'te toplanan Uluslar arası Tarih Öğretimi Kongresi⁵¹⁶ (Katılan: Prof. Muzaffer Göker).
- 3) 30 Temmuz 1934 tarihinde Londra'da toplanan Uluslar arası Antropoloji ve Etnoloji Bilimleri Kongresi (Katılan: Doç. Dr. Şevket Aziz Kansu).
- 4) 9 Eylül 1934 tarihinde Sofya'da toplanan Uluslar arası Bizans İncelemeleri Kongresi (Katılan: Prof. Muzaffer Göker).
- 5) Eylül 1935 tarihinde Leningrad'da toplanan Uluslar arası III. İran Sanat ve Arkeoloji Kongresi (Katılanlar: Ord. Prof. Şemseddin Günaltay, Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Doç. Dr. Arif Müfid Mansel, Celal Esad Arseven).
- 6) 23 Eylül 1935 tarihinde Madrid'de toplanan Uluslar arası X. Tıp Tarihi Kongresi (Katılan: Doç. Dr. Süheyl Ünver).

⁵¹⁴ Kurum, 1969 yılında Fransa başbakanlığına bağlı bir bilim kurumu olarak çalışan ve amacı İkinci Dünya Savaşı'nın çeşitli konularını incelemek olan Uluslar arası II. Dünya Savaşı Komitesi, 1970'li yıllarda ise merkezi Brüksel'de bulunan ve amacı dünya akademileri ve bilim kurumları arasında işbirliği sağlamak olan Uluslar arası Akademiler Birliği'ne üye olmuştur. İğdemir, **a.g.e.**, s. 50.

⁵¹⁵ İğdemir, **a.g.e.**, s. 105, 106; **Türk Tarih...**, s. 34-36, 67, 68.

⁵¹⁶ Bu kongreye TTK tarafından hazırlanan orta mekteplere mahsus tarih kitaplarının ifade ettiği dünya tarihine ait yeni ve geniş telakkiler dolayısıyla büyük bir alaka ile tetkik edildiği ve milletleri yekdiğeri aleyhine tahrik eden hiçbir fıkrayı ihtiva etmemeleri itibarıyla insani telakkilere uygun ve nümune ittihaz edilmeye layık bir mahiyette görülmüştür. Muzaffer Göker, "*Türk Tarih Kurumu'nun İlmiğ ve İdari Faaliyetleri*", **İkinci Türk Tarih Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937) Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler**, Kenan Matbaası, İstanbul 1943, s. 19; Muzaffer Göker, "*Türk Tarih Kurumu'nun İlmiğ ve İdari Faaliyeti*", **Belleten**, C. II, S.5/6, II. Kanun-Nisan 1938, s. 16.

- 7) 3 Haziran 1936 tarihinde Londra’da toplanan Uluslar arası Meskûkât Kongresi (Katılan: Halil Edhem Eldem).
- 8) 2 Ağustos 1936 tarihinde Oslo’da toplanan Uluslar arası Tarihten Evvelki ve İlk Tarihsel Çağlar Kongresi⁵¹⁷ (Katılanlar: Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu, Remzi Oğuz Arık).
- 9) 1 Eylül 1937 tarihinde Bükreş’te toplanan Uluslar arası XVII. Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi⁵¹⁸ (Katılanlar: Prof. Dr. Afet İnan, Prof. Yusuf Özer, Prof. Hasan Reşit Tankut).
- 10) 5 Mart 1938 tarihinde Cenevre Tarih ve Arkeoloji Kurumu’nun 100’üncü yıldönümü Kutlama Toplantısı (Katılan: Ord. Prof. Hikmet Bayur).
- 11) 1 Ağustos 1938 tarihinde Kopenhag’da toplanan Uluslar arası II. Arkeoloji ve Etnoloji Bilimleri Kongresi⁵¹⁹ (Katılanlar: Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu, Prof. Remzi Oğuz Arık).

⁵¹⁷ 1932 senesi Ağustosunda Londra’da toplanan Prehistorik ve Protohistorik İlimler Birinci Beynelmîl Kongresi ile 1934 senesinde Londra’da toplanan Antropoloji ve Etnoloji İlimleri Birinci Beynelmîl Arkeoloji Kongresi’ne ilmi tebliğler yapmak suretiyle iştirak edildiği gibi Kurum tarafından Alacahöyük’te yapılan tetkikler de 1936 yılında Oslo’da Prehistorik ve Protohistorik İlimler İkinci Beynelmîl Kongresi’ne arz edilmiş ve büyük bir alaka ile karşılanmıştır. Göker, “*Türk Tarih Kurumu’nun İlmîğ...*”, İstanbul 1943, s. 19; Göker, “*Türk Tarih Kurumu’nun İlmîğ...*”, s. 16.

⁵¹⁸ Kongrenin umumi celsesinde TTK’nin asbaşkanı olan Afet İnan’ın, Kurum’un arkeolojik faaliyeti hakkında yaptığı konferans ile komisyon içtimaında izah ettiği “*200 Türk Kadını Üzerinde Antropometrik Tetkikler*” adlı komunikasyonu ve Kurum’un hafriyatlarında elde edilen eşyanın tipik numunelerinden mürekkep olarak hazırlanıp, kongrede dünya alimlerinin tetkik gözüne arz edilen koleksiyon, bu ilim muhitinde büyük bir alaka ve takdir ile karşılanmıştır. Afet İnan’ın Türk Tarih Tezi üzerine iki bildiri sunduğu bu kongre de TDK üyesi aynı zamanda Lenguistik-Etimoloji Kolu Başkanı olan Hasan Reşit Tankut ise Türk Dil Tezi konusunda bir bildiri vermiştir. 1937 yılında İstanbul’da toplanan Türk Tarih Kongresi ise Türk Tarih Tezi’nin uluslar arası bilim çevrelerine tanıtımı açısından gayet olumlu bir ortam olmuştur. Öyle ki yabancı bilim adamları ülkelerine döndükten sonra İkinci Tarih Kongresi ve Türk Tarih Tezi hakkında makaleler yayınlamışlardır. Göker, “*Türk Tarih Kurumu’nun İlmîğ...*”, İstanbul 1943, s. 18; Göker, “*Türk Tarih Kurumu’nun İlmîğ...*”, s. 16; Şükrü Akkaya, “*Tarih Çalışmalarımız*”, **Aydın Tarihi**, No:52, Mart 1938, s. 472-474; **Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu Tutulgası**, S.15/37, 31 Ağustos 1937. s. 1, 2.

⁵¹⁹ Bahsi geçen kongreye katılan delegelerimiz beş tebliğ yapmıştır. Bunların mevzuları antropoloji, prehistuvar ve protohistuvara alanlarına aittir. Kurumun Anadolu’daki prehistuvar araştırmaları hakkında bir tebliğ yapan Prof. Dr. Ş. A. Kansu, bu araştırmalar neticesinde bulunan yeni malzemeyi göstermiştir. Arkeolog Remzi Oğuz Arık ise Kurum’un, Karaoğlan hafriyatının ilk neticelerini bildirmiştir. Ayrıca delegasyon, son prehistorik buluntularla en yeni çanak çömlek buluntularından birer ufak koleksiyonu kongrede teşhir etmiştir. Büyük takdir ve alaka ile karşılanan tebliğler çok kıymetli mütalaaların ifadesine imkân vermiştir. **Belleten** C.II, S. 718, Temmuz I. Teşrin 1938, Haber Kısımları, s. 497.

- 12)28 Ağustos 1938 tarihinde Zürih'te toplanan Uluslar arası VIII. Tarihi Bilimler Kongresi⁵²⁰ (Katılanlar: Ord. Prof. Fuad Köprülü, Dr. Hamit Koşay).
- 13) 1 Eylül 1938 tarihinde Zagreb'de toplanan Uluslar arası II. Tıp Tarihi Kongresi⁵²¹ (Katılan: Süheyl Ünver).
- 14) 5 Eylül 1938 tarihinde Brüksel'de toplanan Uluslar arası XX. Şarkiyatçılar Kongresi⁵²² (Katılanlar: Ord. Prof. Dr. Fuat Köprülü, Reşit Saffet Atabinen).
- 15)15 Nisan 1946 tarihinde Londra'da toplanan Uluslar arası Antropoloji ve Etnoloji Bilimleri Daimi Meclisi (Katılan: Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu).
- 16)27 Temmuz 1948 tarihinde Paris'te toplanan VI. Bizans Araştırmaları Kongresi⁵²³ (Katılanlar: Prof. Dr. Arif Müfid Mansel, Doç. Dr. Bahadır Alkım).

⁵²⁰ On dört sekiyona ayrılmış olan kongrede Prof. Dr. Fuat Köprülü, “Orta zaman Türk-İslam feodalizmi”, Dr. Hamit Koşay ise “Pazarlıda TTK tarafından yapılan hafriyatın neticeleri” hakkında birer tebliğde bulunmuştur. Dr. Hamit Koşay ayrıca projeksiyonla hafriyatın birçok safhasını ve buluntularını göstermiş ve Pazarlı hafriyatı hakkında evvelce Fransızca olarak bastırılıp delegelerle birlikte gönderilen mufassal raporu dağıtmıştır. Üyelerin verdikleri izahat kongreye iştirak edenler tarafından büyük bir alaka ile dinlenmiş ve gösterilen arzu üzerine her iki alimimiz tarafından şifahi olarak mütemmim malumat verilmiştir. **Belleten** C.II, S.718, Temmuz I. Teşrin 1938, Haber Kısımları, s. 497.

⁵²¹ Dr. Süheyl Ünver'in idaresinde Kurum'un koyduğu yeni esaslar çerçevesi içerisinde çalışan İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü çalışmaları ve yayınları büyük takdirle karşılanmıştır. Beynelmîl Tıp Tarihi Cemiyeti amblem olarak Enstitünün teklif ettiği şekil kabul edilmiştir. Türkiye'nin Tıp tarihi sahasındaki araştırmaları Yugoslavya Kral Naibi Altes Prens Pol tarafından kendi himayeleri altına alındığı gibi Kurum tarafından büyük Türk alim ve hekim İbni Sina'nın 900'üncü yılı dolayısı ile bastırılan kitap sitayişle zikrolunmuştur. **Belleten** C.II, S.718, Temmuz I. Teşrin 1938, Haber Kısımları, s. 498, 499.

⁵²² Altı yüz azası olan kongre içtimaları, muhtelif şubelere ayrılmıştır. Prof. Dr. Fuat Köprülü, bu şubelerden üçüncüsü olan Orta Asya şubesinde “Yeni Fariside Türk Unsurları” adlı bir tebliğde bulunmuştur. Bu tebliğinde İslamiyet'ten sonra Fars dilinin inkişafı ve Türk-Fars dillerinin mütekabil tesirleri hakkında Dil ve Tarih bakımından izahat verdikten sonra ne gibi Türk unsurlarının ne gibi tesirler hakkında ve hangi devirlerden başlayarak Farisiye girdiğini anlatmış, misaller vermiş ve o güne kadar Avrupa alimleri tarafından tamamıyla ihmal edilmiş olan bu meselenin gerek Türkoloji gerek İranistik bakımından ehemmiyetini tebarüz ettirmiştir. Bundan başka kongrenin Orta Asya ve İslam şubelerinin mesaisine iştirak etmiş, birçok tebliğlerin münakaşasında bulunmuştur. Muhtelif meseleler hakkında dinleyenlerin ve hatta bazen doğrudan doğruya tebliğ sahiplerinin talepleri üzerine tashih edici ve tamamlayıcı mahiyette malumat vermiştir. **Belleten** C.II, S.718, Temmuz I. Teşrin 1938, Haber Kısımları, s. 498; 5 Eylül 1938 tarihinde Brüksel'de toplanan bu kongre için başlangıçta TDK adına Gramer-Sentak Kolu Başkanı olan Ahmet Cevat Emre'de, Orhun Yazısının Menşei hakkında bir tez sunmayı planlanmıştır. Ancak, tebliğ konusu Başuzmanların raporları ve Ahmet Cevat Emre'nin karşılıklı yazısı Genel Merkez Kurulu üyeleri arasında incelendikten sonra Brüksel Oryantalist Kongresi'ne bir tez verilmesi için zamanın geç olması ve hazırlanmış olan tez daha geniş ve daha çok delili olarak yazılmasına zamana muhtaç olduğundan bu kongreye tez ile iştirak edilmemesi ve TTK mümessilinin Dil Kurumu'na da kongre neticelerini bildirmesi konusunda bir neticeye varılmıştır. Ahmet Cevat'ın Orhun Yazısının Menşei hakkındaki tezinin bir kat daha genişletilmesi için gerekli kitapların sipariş edilmesi ve bu tezin tamamlandıktan sonra ayrı broşür halinde basılarak Belletenlere konulması yönünde bir karar alınmıştır. **Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu Tutulgası**, S.28/38, 30.V.1938, s. 3 (52); **Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu Tutulgası**, S.30/38, 17.VI.1938, s. 1 (56); **Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu Tutulgası**, S.31/38, 30.VI.1938, s. 2 (62).

17)23 Temmuz 1948 tarihinde Paris’te toplanan Uluslar arası XXI. Şarkiyatçılar Kongresi⁵²⁴ (Katılanlar: Doç. Dr. Bahadır Alkım, Doç. Dr. Osman Turan).

Kurum üyeleri, bahsi geçen bu toplantılara orijinal nitelikte bilimsel bildiriler sunmuştur. Yine Kurum, kurduğu bu münasebet sonucunda Avrupa’daki yabancı bilim kurumlarıyla yayın mübadelesi, ilmi haberleşme, kongreler, toplantılar, sempozyumlar, tertipleme ile katılma şeklinde faaliyetler içerisinde bulunmuştur.

II. 3. 6. Türk Tarih Kurumu’nun Yaptığı Kazılar ve Tetkik Gezileri

TTK’nin çalışmaları arasında yer alan ve üzerinde önemle durulan konulardan biri de kazı işleri ve tetkik gezileridir. TTK, kökleri binlerce yıllık bir maziye dayanan Türk Tarihini ilmi usullerle yeniden incelemek ve yaymak isterken, toprak altı ve toprak üstü tarih vesikalarıyla, yazılı kaynakların meydana çıkarılmasına ve bunlardan ilim adamlarının kolayca istifade etmelerini temine, tabiatıyla büyük önem vermiştir. Kurum’un tüzüğü’nün, maksat bölümünün 4. maddesinin C fıkrası şu ibareleri barındırmaktadır: “*Türk Tarihini aydınlatmaya yarayacak vesaik ve malzemeyi elde etmek için icap eden yerlere taharri, hafir ve keşif heyetleri göndermek.*”⁵²⁵ Aynı zamanda 1935 yılında Atatürk’ün buyruğuyla

⁵²³ Bu kongreye katılmış olan Arif Müfit Mansel, Kurum tarafından Küçükçekmece’de meydana çıkarılan Reghion Sarayı kazıları hakkında dikkate şayan bir tebliğ sunmuştur. Arif Müfid Mansel, “*Milletlerarası VI. Bizans Araştırmaları Kongresi Hakkındaki Prof. A. M. Mansel’in Raporu*”, **Belleten**, C.12, S.48, Temmuz 1948, s. 861-864; Uluğ İğdemir, “*Türk Tarih Kurumu’nun son 5 yıllık (1944-48) çalışmaları hakkında rapor*”, **IV. Türk Tarih Kongresi (Ankara 10-14 Kasım 1948) Kongreye Sunulan Tebliğler**, TTK Basımevi, Ankara 1952, s. 18.

⁵²⁴ Bu kongreye katılmış olan Bahadır Alkım, Karatepe Kazıları hakkında kongreye çok ilgi çeken bir tebliğ sunmuş, Osman Turan ise Selçuklularda toprak mülkiyeti mevzuu üzerine orijinal bir tez okumuştur. İğdemir, “*Türk Tarih Kurumu’nun son 5 yıllık...*”, s. 18.

⁵²⁵ **Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Nizamnamesi**, Devlet Matbaası, İstanbul 1932; Çoker, **Türk Parlamento...**, s. 386; Afet İnan bu madde hakkında şunları dile getirmiştir: “*Bu maddeyi teklif ettiği zaman, İstanbul Müzeleri*

TTK için hazırlanan yeni çalışma programının 7. maddesinin IX. maddesinde yer alan “*Ecnebi tarih ekspedisyon’larının büyük sermayelerle başardıkları hafirleri, ilerde maliğ kudretimizin vüsatlı zamanında yapmak üzere, şimdilik küçük mikyasta hafirler tertibile arkeolojik ve antropolojik araştırmalar ve keşifler yapmak.*” yine aynı maddenin X. fıkrasında yer alan, “*Memleket içinde ve dışındaki mühim hafir ve keşif yerlerine seyahatler tertip ederek, bulunan tarihiğ eserler ve abideler üzerinde ilmiğ tetkikler yapmak*”⁵²⁶ hükümleri gereğince bu alan üzerinde ayrı bir itina ile durulmuştur. Türk topraklarının altında geçmiş zaman ve kültürlerle ait hafrolunmayı bekleyen binlerce eski kalıntılar yattığından⁵²⁷ TTTC 1933 yılı başlarında tarih çalışmalarına esas olmak üzere yoğun bir malzeme toplama hazırlığına girişmiştir. TTTC bu hazırlık dâhilinde arkeolojik kazılara ve arşiv çalışmalarına öncelik vererek⁵²⁸ devletin imkânlarını bu yönde seferber etmiştir. Anadolu’da ve Trakya’da önemli ve başarılı kazılar yapan kurum bunlarda, klasik ilkçağa, Etilere ve başka devirlere ait buluntular meydana çıkarmıştır.⁵²⁹

Birinci Türk Tarih Kongresi’nin düzenlendiği sıralarda Atatürk’ün Marmara Köşkü’nde verilen ziyafet sonrasındaki günlerde, Maarif Vekili olan Esat Sagay, Ankara’da bulunan tarih öğretmenleriyle Alishar’daki kazıları inceleme gezisine çıkmış ve refakatinde Eski Eserler Müdürü ile Özel Kalem Müdürü’nü de bulundurmuştur.⁵³⁰ Bu gezinin, Türk Tarih Tezi açısından önemli bulguların ortaya çıkacağı söylenen Hititlerle ilgili kazıların yapıldığı bölgeye gerçekleştirilmesi, ayrı

Umum Müdürü Halil Ethem (Elden)Bey bu işlerin yapılabilmesi için, Uzmanlar Kurulu’nun gereğini ve bunun çok güç olduğunu işaret etmişlerdi. Program geleceğe ait olduğu için ısrarım üzerine kabul edilmiştir. Bu tarihten sonra dış memleketlere öğrenciler gönderilmiştir.” İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar...*, s. 268.

⁵²⁶ İğdemir, “Atatürk’ün Buyruğıyle...”, s. 645; İğdemir, *Cumhuriyet’in 50. Yılında...*, s. 29.

⁵²⁷ “Türkiye’de Tarih Araştırmaları Hakkında”, *Belleten*, C.VIII, Ş.31, 1944, s. 484.

⁵²⁸ Uluğ İğdemir, *Yılların İçinden*, TTK Yayınları, Ankara 1976, s. 312.

⁵²⁹ “Türkiye’de Tarih Araştırmaları...”, s. 484.

⁵³⁰ *Cumhuriyet*, Gazete, 12 Temmuz 1932, s. 6.

bir önem taşımaktadır.⁵³¹ Esat Sagay bu geziyle Birinci Türk Tarih Kongresi'ne katılan Türk tarihçilerine ve öğretmenlerine kongrede tanıtılan Türk Tarih Tezi'ni, arkeolojik gezilerle pekiştirmek istemiştir. Hafriyat çalışmalarında göz önünde bulundurulacak belli başlı gayeler şunlardır:⁵³²

- 1) Sistemli bir surette Anadolu'nun Paleolitik istasyonlarını araştırmak ve bu suretle memleketimizin tarih öncesi devirlerini aydınlatmak.
- 2) Eski kültürlerin istikamet ve menşe meselelerini halledecek vesikaları meydana çıkarmak.
- 3) Anadolu'da büyük bir devlet kurmuş olan Etilerin yayılış sahalarını ve geçit noktalarını tespit etmek.
- 4) En eski Anadolu kültürü ile Orta Asya, Mezopotamya, Ege havzası, Cenubi Rusya ve Şarki Avrupa kültürleri arasındaki münasebetleri araştırmak.
- 5) Ve nihayet binlerce yıldan beri çok büyük medeniyetlere yerleşme sahası olan Anadolu'muzun daha yakın tarihine ait belgeleri meydana çıkarmak.

Kurum, bu gayelere uygun olarak memleket içerisinde çalışırken, diğer taraftan Türkün ana yurdu Orta Asya'da ve onun yayılmış ve üzerlerinde büyük

⁵³¹ Hatti ve Hitit merkezlerinden elde edilen iskelet kalıntıları üzerinde yapılan çalışmalar, Hititlerin atalarının brakisefal Türkler olduğunu müjdelemiştir. Böylelikle Anadolu'daki uygarlık temellerinin bizzat Orta Asya'dan çıkıp gelen insanlar eliyle vuku bulduğu ve bu itibarla Türklerin aynı zamanda Anadolu'nun otokton halkı olduğu da kanıtlanmıştır. Almanlar tarafından yürütülen bu kazıların, Aryen ırkını kurduğu büyük uygarlığın ortaya çıkarılması için başlatılması ve sürdürülmesi ilginç bir ironidir. Almanlar Hatti ve Hitit bakiyelerini, Indo-Germenlerin uygarlık adımı olarak okurken, Türkler bu kazılardan çıkanları Proto-Türklerin uygarlık kuruculuğunun ve Anadolu'ya erken gelişin kanıtı olarak okumuşlardır. Hattuşaş kazıları 1907 yılında başlanmış, 1915 yılında ise Çek bilim adamı Bedrich Hrozný Hattuşaş'ta gün ışığına çıkarılan tabletlerin dilini çözmüştür. Bu dil, bir Hint-Avrupa dilidir. Böylelikle, Hititler üzerindeki Germenik ilgi yoğunlaşmaya başlamıştır. İlgili sahiplerinden büyük kısmı Hitit uygarlığının, onların Hint-Avrupa kökenli olmaları nedeniyle büyük bir uygarlık olduğunu savunmuşlardır. Dil aynı zamanda Indo-Germenik ırkını da işaretidir. Türk Tarih Tezi, dil-ırk ilişkisinde dilin yerini Türkçeyle değiştirmiş ve Hitit dönemine ait iskeletlerin analiziyle onların "Alpin ırk"tan oldukları ilan edilerek, bu kez antropolojik kanıtlarla tez güçlendirilmiştir. Bazı Avrupalı bilim adamlarının (Pittard ve Osten gibi) bu bulguya dayanarak yapılan kimliklendirmeyi desteklemesi, Türk Tarih Tezi'ne güveni artırmıştır. Böylelikle Almanların kurduğu ırkçı hipotez olduğu gibi alınmakla birlikte özne değiştirilmiş olur. Bu "sahiplenme" yarışında ön almak için Atatürk'ün 1931 yılında Paris'te yayımlanmaya başlayan *Revue Hittite et Asiatique* dergisini himayesine alması dikkat çekicidir. Aydın, "Cumhuriyet'in İdeolojik Şekillenmesinde...", s. 359, 367, 368.

⁵³² Göker, "Türk Tarih Kurumu'nun altı...", s. 15; Göker, "Türk Tarih Kurumu'nun Çalışmaları...", s. 20.

medeniyetler kurmuş olduğu sahalarda başkaları tarafından yapılmış hafriyat ve araştırmaların neticelerinden de gerek kurum üyeleri, gerekse Türk ilim adamlarının istifadelerini temin maksadıyla, bu hafriyat ve araştırmalara ait raporları ve etütleri dilimize çevirmiştir.⁵³³ TTK, Türkiye’de ilk defa geniş ölçüde kazılara başlayan ilk bilim kuruludur. TTK’nin kuruluşuna kadar İstanbul Arkeoloji Müzelerinin yaptığı birkaç kazı dışında bazı kazılar yalnız, yabancı heyetler tarafından yapılmıştır.⁵³⁴ Kurum yapmış olduğu kazı çalışmaları sayesinde meydana çıkardığı eserlerle Türk müzelerini zenginleştirmekle birlikte, kazılar sayesinde Türk arkeologlarına bir okul ve tatbikat yeri görevini yapmakta ve genç arkeologların buralarda yetişmesini sağlamıştır. Kurum, kurulduğu günden beri kazılarla ilgilenmiş ve MEB’ce Ahlatlıbel’de Karalar’da ve Göllüdağ’da yapılan kazılara yardımcı olmuştur. Muhtelif yerlerde yapılan hafir çalışmaları Türkiye tarihinin hemen her devri için belgeler vermiştir. Kurum’un, 1933 ve 1935 yılları arasında alakadar olduğu hafriyatlar şöyledir:⁵³⁵

- 1) Ahlatlıbel Hafriyatı (1933): TTK’nin teklifi üzerine, Dr. H. Z. Koşay, Maarif Vekâleti’nden aldığı emirle Ankara’ya 16 km. mesafede bulunan

⁵³³ Bunlar içerisinde şunları sayılabilir: a) R. Pumpelly’in Anav hafriyatına ait iki ciltlik eseri, b) Solari: Etrüsklerin umumi ve hususi hayatları, c) Götze: Eski Şarkın medeniyet tarihi, d) Bittel: Boğazköy, e) Branderstein: Etrüsklerin menşei, f) Felix Stahel’in Küçük Asya Galatları tarihi, Hrozni: Ön Asya’nın en eski tarihi. Göker, “*Türk Tarih Kurumu’nun altı...*”, s. 16.

⁵³⁴ Türk Tarih Tezi henüz oluşum aşamasında iken Türk Ocakları’nın yayın organı Türk Yurdu dergisinde 1930 başlarından itibaren yeni tezi anımsatır nitelikte haberlere yer verilmiştir. Bu yöndeki ilk haberlerin Anadolu’nun çeşitli yerlerinde yapılan kazılarda bulunan arkeolojik bulgularına dayandırılması dikkat çekicidir. Türk Yurdu dergisinin Ocak 1930 tarihli sayısında, Yozgat’a bağlı Alişar höyüğünde 1926’dan itibaren bir kazı ekibiyle araştırmalar yapan Chicago Üniversitesi Şark Enstitüsü öğretim üyesi Prof. Dr. Von Der Osten ile röportaj yayınlanmıştır. Bu röportajda Osten “*Anadolu bugünkü dünya medeniyetinin teşekkülünde mühim bir amil olmuştur. Fakat Anadolu’nun kültür tarihindeki bu mevkii yakın zamanlara kadar tanınmıyor ve ehemmiyet verilmiyordu.*” demiştir. Osten’i yakından ilgilendiren konuların başında Hititler gelmektedir. Ona göre “*Bütün Anadolu tarihini toptan kavramadıkça Hitit meselesini ayrı hal mümkün değildir... Hititlerin maddi medeniyetleri üzerinde eskiden daha çok malumatımız olmakla beraber daha çok öğrenmeye muhtacız. İleride Hititlerin nereden geldiklerini katıyetle söylemek mümkün olacaktır.*” Gerçekten de Türk Tarih Tezi’nin açıklandığı yıllarda eskiden beri tartışıla gelen Hititlerin ve Sümerlerin kökenleri konusunda bilim çevreleri bir anlaşmaya varamamıştır. Oral, **a.g.t.**, s. 215, 216.

⁵³⁵ **İkinci Türk Tarih Kongresi...**, s. XXXV; Afet İnan, “*Türk Tarih Kurumu’nun Arkeoloji Faaliyetleri*”, **İkinci Türk Tarih Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937) Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler**, Kenan Matbaası, İstanbul 1943, s. 10; Afet İnan, “*Türk Tarih Kurumu’nun Arkeoloji Faaliyeti*”, **Belleten**, C.II, S.5/6, II. Kanun-Nisan 1938, s. 7.

Ahlatlıbel’de hafriyat yapmıştır. Burada yapılan çalışmalarda Bakır Devri’ne ait bir müstahkem yer harabesi bulunarak meydana çıkarılmıştır. Bu devir üzerinde Eti Devri’nin de bazı eserlerine tesadüf edilmiştir. Bu hafriyatın en mühim neticesi ise II’inci Truva medeniyetiyle Orta Anadolu’nun Bakır Devri’nin muasır oluşudur.

- 2) Karalar Hafriyatı (1933): Maarif Vekâleti’nin emriyle Arkeolog Remzi Oğuz Arık, Ankara’ya 60 km. mesafede olan Karalar’da hafriyat yaparak Galat Devri’ne ait müstahkem bir şehir meydana çıkarmıştır.
- 3) Göllüdağ Hafriyatı (1934): Maarif Vekâleti 1934 yılında, Göllüdağ’da Posteti ve Friky Devri’ne ait müstahkem bir şehri, R. O. Arık’ın çalışmalarıyla meydana çıkarmıştır.
- 4) Alacahöyük (1935): Bu çalışma TTK açısından ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü Kurum, bu çalışmayı bizzat kendi imkânları çerçevesinde gerçekleştirmiştir. Yani, Kurum bu çalışmada bizzat kendi parasını ve kendi elemanlarını kullanarak bu çalışmayı gerçekleştirmiştir.⁵³⁶ Alacahöyük kazısı hakkında ilk rapor Dr. Hamit Zübeyr Koşay ve Arif Müfit Mansel tarafından hazırlanmıştır. 5 Ağustos 1935 tarihli rapor üzerine Dr. Hamit Zübeyr Koşay ile Arkeolog Remzi Oğuz Arık’ın yer aldığı bir kurul oluşturulmuş ve Atatürk’ün, maddi ve manevi desteği ile 21 Ağustos 1935 tarihinde Alacahöyük’te düzenli arkeolojik çalışmalara başlanmıştır.⁵³⁷ Eti İmparatorluğu’nun merkezi olan Hattuşaş civarında Alacahöyük’te Dr. H. Z. Koşay tarafından başlatılan bu çalışmaya bakıldığı zaman; Milattan önce

⁵³⁶ Afetinan, **Tarih’ten...**, s. 187.

⁵³⁷ Recep Yıldırım, “Atatürk’ten Günümüze Eskiçağ Tarihi ve Areoloji Çalışmaları”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.II, No:6-7 (1996-1997), s. 317-338.

dördüncü binyılın sonlarına kadar inen uygarlık tabakaları içinde en önemlisi, Protoetiler Devri'ne ait olan milattan önce 2500-2200 yıllarına tarihlenen kral mezarlarıdır. Altın, gümüş ve bronzdan zengin ev ve kült eşyasını bilim dünyasına tanıtan bu kazı, Anadolu'nun binlerce yıl önceki büyük uygarlığını meydana çıkarması bakımından önem taşımaktadır. Alacahöyük'te bulunan güneş kursları, geyik ve boğa heykelleri bugün çeşitli kuruluşlara amblem olmuş⁵³⁸ dünya bilim çevrelerinde Anadolu'nun en eski uygarlıklarından biri olarak ilgi görmüştür.⁵³⁹ Burada bulunan eserler 1937 yılında Dolmabahçe Sarayı'nda, Türk Tarih Kongresi vesilesiyle hazırlanan Tarih Sergisi'nde teşhir edilmiştir.⁵⁴⁰ Türk Tarih Tezi'nin, yeniden yorumlanmasında önemli göstergelerden biri de hiç şüphesiz TTK'nin yaptığı arkeoloji çalışmalarıdır. TTK'nin arkeoloji çalışmalarında başından itibaren aktif bir şekilde bulunan Dr. Hamit Zübeyr Koşay Türk Tarih Tezi açısından önemli bir kazı alanı olarak bilinen Alacahöyük hafriyatının sonuçlarını şu şekilde özetlemiştir: Alacahöyük kazıları, komşusu olan Boğazköy'ün, Hitit Medeniyeti belgelerini karşılaştırmak açısından yeterince tamamlayıcı malzeme vermiş ve Bakırçağı'nın çağdaşı olan Sümer ve Mısır medeniyetleri derecesince yüksek bir medeniyet olduğunu ortaya koymuştur. Hitit Medeniyeti'nin Sümer, Luristan, Kafkasya ve Güney Rusya'daki Preskitik medeniyetlerle ilişkisi ile Ordos bölgesine kadar İçasya ile bağlantısı anlaşılmıştır.⁵⁴¹

⁵³⁸ Kazılarda elde edilen eserler Ankara Arkeoloji Müzesi'nin en değerli eserleri arasında bulunduğu gibi çok orijinal şekillerde yapılmış olan çeşitli kült eşyası Turizm Bakanlığı'nın, DTCF'nin amblemi olarak kullanılmakta, birçok turistik eserde ve kartpostallarda yer almaktadır.

⁵³⁹ İğdemir, **Cumhuriyet'in 50. Yılında...**, s. 6.

⁵⁴⁰ Yıldırım, "*Atatürk'ten Günümüze...*", s. 317-338.

⁵⁴¹ Hamit Koşay, "*Alacahöyük Hafriyatı*", **İkinci Türk Tarih Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937) Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler**, Kenan Matbaası, İstanbul 1943, s. 171.

TTK'nin Orta Anadolu'da başlattığı ikinci önemli kazı çalışması ise Kayseri yakınlarındaki Kültepe kazısıdır. Eti İmparatorluğu'nun en büyük ticaret merkezlerinden biri olan bu şehirde Asur ticaret kolonilerine ait binlerce tablet bulunmuştur. Bunlar Eski Anadolu'nun, hukuk, ticaret ve sosyal hayatı bakımından çok önemli belgeler niteliğindedir. TTK bütün kazı, araştırma ve tetkik gezileri içine alan bu çalışmalardan ulaşmak istediği amaç ise Anadolu kültürünün eskiliğini ve bunu Orta Asya'ya bağlayan yolları ve belgeleri ortaya çıkarmak; ayrıca daha yeni ve klasik uygarlıkların Anadolu'daki kalıntılarını araştırarak, yurdumuzun tarih öncesi devirlerden bugüne kadar olan tarihini aydınlatmaktır. Kurum, gerekirse ve imkân bulursa, Orta Asya'da ve Yakın Doğu'da da kazı ve araştırmalar yapmayı programına almıştır.⁵⁴² TTK yapmış olduğu çalışmalarda halkın desteğini de almıştır. Bu noktada Dâhiliye Vekilliği aracılığı ile Halkevlerine gönderilen bildiride, Anadolu'nun ve Trakya'nın prehistoryası (tarihten evvelki zamanlar) hakkında sistematik araştırma yapmaya karar veren Kurum'un, bu mesaisine başlarken evvelinde tarihten önceki insanlara mesken vazifesi görmüş olan mağara yerlerinin tespit edilmesi esnasında, Halkevlerinin bulundukları mıntıkada tespit ettikleri mağaralar hakkında iki nüsha halinde sunulan matbu suallerin doldurup, malumatlar verildikten sonra bunların TTK'ye gönderilmesini istemiştir.⁵⁴³ TTK'nin 1935-1938 yılları arasında kazıları orijinal buluntular devri olup Atatürk'ün yakın ilgisini çekmiştir.⁵⁴⁴ Bu yıllarda başlayan arkeolojik kazılar kısa zamanda beynelmilel alakayı celbetmiş ve 1930'larda faaliyete geçen Türk arkeolojisi 1940'larda 200'e yakın monografi, kazı raporu ve makale ile başarılı bir başlangıç yapmıştır. Halil Ethem Bey, Birinci Türk Tarih Kongresi'nde Osmanlı arkeolojisini

⁵⁴² İğdemir, **Cumhuriyet'in 50. Yılında...**, s. 46, 47.

⁵⁴³ **BCA**, 490. 100. 4.18.4 (14.7.1938)

⁵⁴⁴ Afet İnan, **Tarih Üzerine İncelemeler ve Makaleler**, Akın Matbaası, Ankara 1960, s. 299, 300.

aşırı derecede küçümseyen bir konuşma yapmıştır. Arkeolojinin bir bilinç dalı ve örgütlü bir uğraş olarak kültür yaşamına girişi Kemalist dönemin bir başarısı olarak görülmüştür⁵⁴⁵.

TTK'nin gerek kazı çalışmaları gerekse diğer faaliyetleri başından beri anlatılmaya çalışılan ve bizzat Atatürk'ün öncülüğünü ettiği Türk Tarih Tezi'nin ispatlanması yolunda yapılan gelişmelerdir. Afet İnan'ın İkinci Tarih Kongresinde *“Türkiye, tarihi eserlerinin zenginliği ve çokluğu ile dünyanın en önde gelen memleketlerinden biridir. Türkiye toprakları, zengin ve çeşitli eserleri koynunda ve üstünde saklamıştır. Tarihin her devir kültürü onun için yabancı değildir. Türk ırkının bu ülkeye sahip oluşu ise tarihin en eski devrinden başlar.”*⁵⁴⁶ İfadeleri ile Kurum'un yapmış olduğu arkeoloji faaliyetleri hakkındaki *“Her yoldan ve her vasıta ile Türk tarihine malzeme toplamak tarihi hedefimizdir. Hafriyat yapmak bunun başında gelmektedir. Esasen Türkiye, tarihi eserlerin çokluğu ve zenginliği ile dünyanın en önde gelen memleketlerinden biridir. Muhtelif yerlerde yapılan hafirlerimiz Türkiye tarihinin her devri için bize belgeler vermiştir.”*⁵⁴⁷ Beyanları, yapılan bu çalışmaların haklılığını açık bir şekilde delillerle ortaya koymaktadır.⁵⁴⁸

⁵⁴⁵ Ortaylı, **Gelenekten...**, s. 116.

⁵⁴⁶ İnan, *“Türk Tarih Kurumu'nun Arkeoloji...”*, s. 9.

⁵⁴⁷ İnan, **Tarih Üzerine...**, s. 298.

⁵⁴⁸ Burada şu noktayı da belirtmek yerinde olacaktır: yaşayan Anadolu toplumu üzerinde yapılan antropometrik çalışmalar antropolojik tezin sadece bir yanını aydınlatmaya yardımcı olmaktadır. Oysa Afet İnan'ın vurguladığı gibi işin bir de arkeolojik boyutu vardır: *“Bugünkü yaşayanların ölçülerek bilinmesi, eski çağlardaki cetlerimize olan bağlılığımızı göstermek için esastır.”* Bunun için *“...yurdumuzda eski medeniyetler yaratmış ve yaşatmış kavimlerin ırki karakterlerini kalan iskeletleriyle tespit etmek...”* gerekmektedir. Bu ihtiyaca dayanarak kazılardan çıkarılan insan iskeletlerinin incelenmesi de DTCF'deki antropoloji kürsüsünün ağırlıklı faaliyetleri arasında yer almıştır. Böylelikle 1940'lara kadar yapılan kazılardan DTCF antropoloji laboratuvarına büyük iskelet serileri getirilip incelemeye alınmıştır. Tarih Tezi'nin ırk boyutuna ait a priori kabuller böylelikle açıklığa kavuşmaktadır: 1) Tarihte uygarlığı kuranlar ve yayanlar *“Brakisefal Orta Asyalılardır”*; 2) Anadolu ve Mezopotamya'nın Batı uygarlığına temel olacak uygarlıkları kurmuş eski halkları bu brakisefal Orta Asyalıların göçlerle buralara gelmiş torunlarıdır; 3) Anadolu'da bugün yaşayan Türkler Mongoloit ırka ya da Ortadoğu'nun yaşayan ırklarıyla akraba olmayıp, tıpkı Avrupalılar gibi beyaz, Alpin, açık renk gözlü insanlardır; 4) Bugün Anadolu'da yaşayan Türklerle eski Anadolu uygarlıklarını kurmuş halklar ırken akrabadır ve dolayısıyla *“kültürel devamlılık söz konusudur.”* 1938 yılından İkinci Dünya Savaşı'nın ortalarına kadar ırk paradigmasının daha keşif ve derinlemesine bir etkiye sahip olmaya başladığı görülür. Artık iktidarın kaygısı, Anadolu'nun

Böylece, yapılan kazılarla hem Türklerin eski bir medeniyet unsuru oldukları ispatlanmaya çalışılmış hem de arî ırk tezi mekteplerde okutulmaya başlanmıştır.⁵⁴⁹

Atatürk döneminde 13, İsmet İnönü döneminde ise 25 yerde olmak üzere toplam 38 yerde kazı ve araştırma yapılmıştır. Yapılan bu kazı ve araştırmaların bilimsel sonuçlarını ise Kurum yayınlarının V. Seri'sini oluşturan “*Kazı Raporları ve Bunlarla İlgili Araştırmalar*”⁵⁵⁰ bölümünde yayınlamıştır. TTK'nin 1935 ve 1950 yıllarını kapsayan evredeki yapmış olduğu kazı çalışmaları şu başlıklar altında belirtilebilir:⁵⁵¹

Kazının Adı	Direktör	Başladığı Tarih	Bittiği Tarih
Alacahöyük	Remzi O. Arık- Hamit Z. Koşay	1935	
Alâeddin Tepesi (Konya)	Remzi O. Arık	1941	1943
Ankara Kalesi	Remzi O. Arık	1937	
Anıtkabir	Mahmut Akok	1946	
Ankara Mabedi	Hamit Z. Koşay	1938	
Antalya Bölgesi araştırmaları	Arif M. Mansel	1943	

Türklüğünü ve uygarlığa Türklüğün katkısını bilimsel olarak göstermenin ötesinde, Türkiye sınırları içinde yaşayan insanların ulusal ortaklığının ve korporatist dayanışmasının temeli olarak doğrudan doğruya “*ırk birliğini*” göstermeye çalışmak olmuştur. Aydın, “*Cumhuriyet'in İdeolojik Şekillenmesinde...*”, s. 362, 363.

⁵⁴⁹ Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, yy, Ankara 2002, s. 20, 21.

⁵⁵⁰ V. Seri'de yer alan Kazı raporları ve bunlarla ilgili araştırmalar hakkında Türkiye Tarihinin Araştırılması bölümünde bilgi verildiğinden dolayı burada ayrıca değinilmemiştir.

⁵⁵¹ İğdemir, **Cumhuriyet'in 50. Yılında...**, s. 55-59.

Bitik	Remzi O. Arık	1942	
Bizans mezarı restorasyonu (Ankara)	Necdet Pençe	1939	
Cacabey Medresesi (Kırşehir)	Aydın Sayılı-W. Ruben	1947	
Çankırıkapı	Remzi O. Arık- Hamit Koşay	1937	1943
Eti Yokuşu	Şevket A. Kansu	1937	
Güllücek (Çorum)	Hamit Z. Koşay	1947	
Hashöyük (Kırşehir)	Halat Çambel	1943	
Hatay bölgesi araştırmaları	Remzi O. Arık	1942	
İzmir (Namazgâh)	Salahattin Kantar- Rüstem Duyuran	1938	1944
Karahöyük (Elbistan)	Tahsin Özgüç	1947	
Karaoğlan (Ankara)	Remzi O. Arık	1937	1943
Karatepe (Adana)	Bahadır Alkım- Halet Çambel	1947	
Karaz (Erzurum)	Hamit Z. Koşay	1942	1944
Kültepe (Kayseri)	Tahsin Özgüç	1948	
Mahmudlar	Hamit Z. Koşay	1949	

(Amasya)			
Mudanya Kubbeli Mezarı	Arif M. Mansel	1943	
Orta Anadolu Araştırmaları	Ekrem Akargal- Sedat Alp	1947	
Perge (Antalya)	Arif M. Mansel	1946	
Pazarlı	Hamit Z. Koşay	1937	
Region (İstanbul)	Aziz Ogan	1938	1948
Samsun bölgesi (Dündartepe, Tekeköy, Kaledoruğu)	Tahsin Özgüç	1940	1941
Sarayburnu	Aziz Ogan	1937	
Side (Antalya)	Arif M. Mansel	1947	
Silifke Mozaikleri	Hamit Z. Koşay	1940	1941
Sivas Kalesi	Tahsin Özgüç	1946	
Sivas Şifaiyesi	Sedat Çetintaş	1938	
Tarihöncesi araştırmaları (İnönü-Tuzgölü)	Şevket A. Kansu	1938	
Tarihöncesi araştırmaları (Burdur-Isparta	Şevket A. Kansu	1944	1945

göller bölgesinde)			
Tarihöncesi araştırmaları (Doğu, Kuzey ve Orta Anadolu, Antalya)	Kılıç Kökten	1944	1959
Tarihöncesi araştırmaları (Höyücek-Hatay)	M. Şenyürek	1949	
Trakya Tümülüsleri	A. M. Mansel	1936	1939
Zile-Maşat Höyük	Ekrem Akurgal	1945	

II. 3. 7 Arşiv Çalışmaları

TTK, 15 Nisan 1931'deki kuruluşundan itibaren arşivcilik faaliyetlerine başlamıştır. TTK Arşivinde Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve Cumhuriyet dönemi ile ilgili vesikalar mevcuttur.⁵⁵² Kurulduğu günden beri arşivlerle yakından ilgilenen Kurum, dünyanın en zengin arşivi olan Osmanlı İmparatorluğu arşivinin dağınık binalarda, bakımsız ve çürümeye bırakılmış durumunu 1935 yılında görmüş, bunların modern bir binada toplanması ve bilimsel metotlara göre sınıflandırılması için teşebbüse geçmiş ve üyelerinden Halil Edhem Eldem başkanlığındaki bir kurul bu görevi üzerine almıştır. Atatürk'ün buyruğu ile TTK için hazırlanan 15 Temmuz 1935 tarihli programın 7. maddesinin A bölümünün I. ve II. fıkralarında arşiv

⁵⁵² Semih Yalçın, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları**, Berikan Yayınevi, Ankara 2007, s. 56.

çalışmaları önemli bir yer tutmaktadır. Şöyle ki: *“Milli Tarih tezimizin ilmi zaferini temine yarayacak tarihi delilleri ihtiva eden, şurada burada ve Hazine-i Evrak denilen emniyetsiz, tehlikeli ve rutubetli yerlerde dağınık ve yığın halinde duran bütün vesikaları ve bütün el yazmalarını, kitabeleri, vakfiyeleri, mahkeme sicillerini, devlet merkezinde vücuda getirilecek modern, geniş bir binada toplamak ve en yeni teknik metodlarla tasnif ve tanzim ederek, tarih yazarların bu vesikalardan daimi ve kolayca istifade edebilmelerini ve ilmi tetkiklerini bilhassa bu milli vesikalara istinad ettirmelerini temin etmek.”*, *“Böylece tanzim ve tasnif olunacak vesikalar, mütehassıslar tarafından tetkik olunduktan sonra, tarihi kıymet ve ehemmiyetlerine göre külliyyat halinde ve Türk Tarihi malzemeleri serisi şeklinde sıra ile neşredilmek.”*⁵⁵³ Ancak, ilk dönemlerde bu konuda alınan kararlardan pek azı yapılabilmıştır. Bunlardan Ankara’da modern bir arşiv binası yapımı gerçekleşmemiş, buna ek olarak *“Arşiv Kanunu”* çıkarılamamıştır. TTK bu dönem içerisinde bazı arşiv çalışmaları yapacağını yıllık genel kurul toplantılarında beyan etmesine rağmen bu konuda bir sonuç alamadığı görülmektedir. Kurum’un yapacağını bildirmiş olduğu halde sonuç alınamayan çalışmalar arasında, hususi tarihlerle vakanüvis tarihlerinin sıra ile bastırılması, Anadolu Selçuklu eserlerinin haritasının hazırlanması ve 1948 yılında kararlaştırılan Tahrir Defterinin yayınlaması sayılabilir.⁵⁵⁴ Bütün bunlara nazaran TTK kendisine düşen görevleri imkânları ölçüsünde başarmıştır.⁵⁵⁵

⁵⁵³ İğdemir, *“Atatürk’ün Buyruğuyla...”*, s. 644; İğdemir, *Cumhuriyet’in 50. Yılında...*, s. 27, 28.

⁵⁵⁴ Mazhar Leventoglu, *Gizli Hayatlıklar, Yıllardır Milleti Uyutan TTK’nın Kendi Belgeleriyle İçyüzü*, Ajans-Türk Yayınları, Ankara 1970, s. 79.

⁵⁵⁵ Arşivin, modern metotlara göre sınıflandırılması için MEB katında teşebbüse geçerek büyük Macar bilgini Fekete’nin Türkiye’ye gelmesi sağlanmıştır. Biri Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın başkanlığında ötekisi ise Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan’ın başkanlığındaki iki kurul, arşivde incelemelere başlamış ve bunun ürünleri hazır oldukça Kurum yayınları arasında basılmıştır. İğdemir, *Cumhuriyet’in 50. Yılında...*, s. 47.

II. 3. 8. Kütüphane

TTK'nin başardığı büyük işlerden birisi de sistemli bir uzmanlık kitaplığı kurmuş olmasıdır. Kurum, kurulmuş olduğu günden itibaren, kendisine ait bir kütüphanesinin olması için gayret göstermiştir. Kurum tüzüğünün "*Cemiyetin maksadı, Türk tarihini tetkik ve elde edilen neticeleri neşir ve tamim etmektir.*"⁵⁵⁶ Maddesi gereğince Kurumun, bu yolda da önemli adımlar attığı görülür. Malum olduğu üzere Kurum'un ilk kurulduğu yıllarda fazla bir maddi geliri olmamıştır. Bu yüzden ilk dönemde Kurum Kütüphanesi için Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi'nden geçici olarak alınan kitaplar, kütüphanenin çekirdeğini oluşturmuş ve zamanla Kurum'un kendi bütçesinden alınan kitaplarla gelişmeye başlamıştır. 1933 yılı itibarı ile Kurum tarafından, iki hususi kütüphane satın alınmıştır. Eski, Tarih Encümeni Kütüphanesi⁵⁵⁷ ile Syllogos kütüphanesinin bir kısmı Kurum'a devrolunmuş ve o yıl kitapların toplamı 20000'ni geçmiştir. Böylece, kıymetli bir tetkik merkezi vücuda getirilmiştir.⁵⁵⁸ 1934 yılında Zayti Ferencz'in, Dr. Reşit Galip'in, 1935 yılında Prof. Dr. Yusuf Akçura'nın ve 1939 yılında ise Halil Ethem Eldem'in kütüphaneleri, Kurum tarafından satın alınmıştır. Satın alınan çok değerli koleksiyonlar dışında Kurum, başkan olan Şemseddin Günaltay ve Kurum üyeleri Osman Ferit Sağlam, Tevfik Bıyıklıoğlu, Faik Reşit Unat, Ali Galip Pekel ve Esat Fuat Tugay'ın bağışladıkları zengin kitaplıklarla değeri büsbütün artmıştır.⁵⁵⁹ 1950 yılı itibarı ile TTK Kütüphanesi'nde kitap sayısı, dergi, gazete ve haritalar hariç

⁵⁵⁶ **Türk Tarih Tetkik...**,

⁵⁵⁷ Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumu'nun kurulması üzerine Türk Tarih Encümeni'nin 1932 yılında fes edilmiş olduğunu ve Türk Tarih Encümeni'nin üç bin cilde yakın kitaplığın kurum kütüphanesine aktarıldığını belirtmiştir. İğdemir, **Yılların...**, s. 206.

⁵⁵⁸ Göker, "*Türk Tarih Kurumu'nun İlmîği...*", İstanbul 1943, s. 19.

⁵⁵⁹ İğdemir, **Cumhuriyet'in 50. Yılında...**, s. 50, 51.

28.856 cildi bulmuştur.⁵⁶⁰ TTK çalışmalarının, en büyük desteği olan kitaplığını zenginleştirmek için kurulduğu günden beri büyük çaba harcamıştır. Bu kitaplık tarih ve arkeoloji alanında memleketimizin en zengin kitaplıklarından biri olduğu gibi tasnif yönünden de okuyuculara en çok fayda sağlayan bir kitaplıktır.

II. 3. 9. Sergiler

TTK'nin kurulmasına paralel olarak 1931 ve 1932 yıllarında düzenlenen tarih kongreleri, tarih araştırmalarını hızlandırmıştır. 1932 yılındaki kongrede tarihi eserlerden meydana gelen bir sergi düzenlenmiştir.⁵⁶¹ TTK kongreleri sırasında ve belirli günlerde öğretici nitelikli sergiler düzenlemeyi de çalışmaları arasına almıştır. Bunlardan ilki İkinci Türk Tarih Kongresi dolayısı ile İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nın Muayede Salonu'nda açılan büyük sergidir. Bu serginin maksadı şöyle izah edilmiştir: *“Milli tarih tezimizi, bir taraftan yeni tetkiklere dayanan projeksiyonlu müdellel konferanslarla kurultay kürsüsünden nazari olarak ve hitabet şeklinde ispat ederken, diğer taraftan, bu büyük tarih davamızın müzelerimizdeki müeyyidelerinden muayede salonunda plastik bir abide yükseltmek ve kürsüden sözle ortaya koyduğumuz ilmi iddiaları, sergideki maddi vesikaların canlı dil ile ve maddi şahadet ile te'yt ve tevsik etmek”* yine *“İlmi ve modern bir şekilde kurulacak olan bu sergide, elimizdeki Anadolu tarih malzemelerinin delalet ile Türklerin cihan tarihi çerçevesi içindeki kültür inkişafını tecessüm ettirmek, bilhassa beşer kültürünün umumi inkişafında Türk milletlerinin oynadığı ilk kültür yaratıcılığı ve ilk kültür*

⁵⁶⁰ *Belleten*, C.XIV, S.54, Nisan 1950, Haber Kısımları, s. 297.

⁵⁶¹ Huriye Altuner, *“Türkiye’de Sanat Tarihi ve Cumhuriyet’ten Günümüze Sanat Tarihi Eğitimi”*, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6, S.2, 2007, s. 159.

liderliği rolünü şekillendirmek."⁵⁶² Bu maksatlar doğrultusunda kongre ve sergi işleri ile alakadar olan TTK bunun için iki komiteden oluşan bir organizasyon heyeti oluşturmuştur. Bunlardan birincisi; tezler ve tebliğler üzerinde meşgul olurken, diğeri ise sergi hazırlıkları ile alakadar olmuştur. Belirtilen bu komisyonlar 1937 yılı haziran ayı itibarıyla çalışmaya başlamıştır. Dolmabahçe Sarayı'nın Muayede Salonu'nda gerçekleşen Türk Tarihi ve Eski Eserleri Sergisi 20 Eylül Pazartesi günü saat 10'da bizzat, Atatürk tarafından açılmıştır. Bu merasime kordiplomatik, vekiller, mebuslar, mülki ve askeri erkân ile kongre delegeleri davet edilmiştir. Atatürk ve bilhassa yabancı ilim adamları sergiyi çok beğenmiştir. Tarih sergisinin açılmasından sonra yine Atatürk'ün emirleriyle Dolmabahçe Sarayı'nın eski veliaht dairesinde hazırlanmış olan resim galerisi de Atatürk tarafından açılmıştır.⁵⁶³ Kongre dolayısı ile Dolmabahçe Sarayı'nın Muayede Salonu'nda düzenlenen ve tarih öncesinden Cumhuriyet Devrine kadar yurdumuzda ve Orta Doğu'da gelişen büyük uygarlıkların maketler, mülajlar, resimler ve grafiklerle canlandıran öğretici nitelikteki sergi büyük ilgi görmüştür. Atatürk, bu serginin bozulmamasını ve okullarla halkın yararına açık bulundurulmasını emretmiştir. Ancak, sergi Atatürk'ün ölümünden sonra Muayede Salonu'na katafalk yapılması nedeni ile kaldırılmıştır. Bahsi geçen bu sergiye, kendi müzelerimizden başka Orta Doğu, Avrupa ve Amerika'nın en tanınmış müzelerinden eserler, ya orijinal olarak ya da kopyası yapılarak, getirilmiştir.⁵⁶⁴

⁵⁶² İğdemir, *Cumhuriyet'in 50. Yılında...*, s. 42.

⁵⁶³ *İkinci Türk Tarih Kongresi...*, s. XXXVIII.

⁵⁶⁴ Bütün hükümetler Türkiye'nin bu konudaki isteklerini içtenlikle karşıladıkları görülür. Bu konuda Irak hükümeti çok değerli bir Susa vazosunu yüksek rütbeli bir memuru ile sergiye göndermiş, serginin girişine konmak için Heykeltıraş Torak'ın Münih Sanat Müzesi'ndeki Atatürk büstünün de o zamanki Alman Devlet Başkanı Hitler'in müsaadesiyle getirtilmiştir. Yine, Fransa'dan, İtalya'dan, Macaristan'dan, İngiltere'den, Mısır'dan, Amerika'dan ve Rusya'dan belli başlı tarihi eserlerin kopyaları özenle yaptırılarak yollanmıştır. İğdemir, *Cumhuriyet'in 50. Yılında...*, s. 45.

TTK tarafından gerçekleştirilen ikinci sergi, 15-20 Kasım 1943 tarihlerinde Ankara’da düzenlenen Üçüncü Tarih Kongresi sırasında DTCF’nin alt katındaki müze salonunda gerçekleşmiştir. Kurum’un, özellikle 13 yıllık arkeolojik araştırmaları ile öteki çalışmalarını yansıtan bu sergi bir önceki sergi gibi çok başarılı olmuştur.⁵⁶⁵ Bizzat Cumhur reisi İsmet İnönü tarafından açılan bu sergide, Maarif Vekilliği Müzeler Umum Müdürlüğü bu sergi sayesinde seyirciye Anadolu’nun kültür tarihi hakkında mükemmel bir kuşbakışı görüş vermeye muvaffak olmuştur. Bundan başka orijinal buluntular, planlar, modeller ve resimler sayesinde vuzuhlu bir tasvir halini almış olan, serginin tertibindeki güzel zevk, büyük bir takdir kazanmıştır. Bilhassa Alacahöyük’ün⁵⁶⁶ üçüncü bin yıl prens mezarlarından çıkmış olan, göz kamaştırıcı, zengin altın buluntuları, Trakya höyüklerinden gelme, kıymetli gümüş edevat ve Ankara’daki hamamla, İzmir’deki Agora’nın temsil ettiği muhteşem mimari eserler, sergide yerini almıştır. Ankara’nın yakın ve uzak civarındaki Ahlatlıbel, Etiyokuşu, Bitik, Karaoğlan gibi yerlerde, Samsun, Konya ve Erzurum’la Kars gibi Türkiye’nin Şark havalisinde elde edilmiş buluntular da aynı alaka ile karşılanmıştır.⁵⁶⁷ Sergide yer alan eserler arasında, en iyi kalitede çekilmiş fotoğraflar ile temiz çizilmiş açık planlar, Selçuk ve Osmanlı devirlerine ait İslam yapı anıtlarını gözler önüne serilmiştir. Bunlar arasında Sinan’ın eserleri ön planda yer almıştır. Sergi, bir bütün olarak son senelerde Türkiye’de yapılan ilmi araştırmalarla hafriyatın büyük ve kati muvaffakiyetleri hakkında belîğ bir şahadet vermiştir. Bunlar, Anadolu’nun kültür tarihi hakkındaki bilgileri, büyük mikyasta fazlalaştırmakla kalmamış, aynı zamanda bunu aşarak, yepyeni ve kati görüş

⁵⁶⁵ a.g.e, s. 55.

⁵⁶⁶ Yapılan çalışmalar sonucunda, Proto-Eti devrine ait milattan aşağı yukarı 2500 yıl öncesi döneme ait olan buluntular yer almıştır. “*Türkiye’de Tarih Araştırmaları...*”, s. 484.

⁵⁶⁷ “*Üçüncü Türk Tarih Kongresi Ankara’da Mühim Bir Tarih Sergisi*”, *Belleten*, C.VIII, S.31, 1944, s. 477, 478.

zaviyeleri bahşetmiştir.⁵⁶⁸ Kongreye iştirak edenler bu suretle, muhtelif hafriyat direktörleri tarafından verilmiş olan konferansların dışında meydana çıkarılan orijinal buluntuları tetkik etmekten başka, bilhassa meslektaşlarıyla bunlar üzerinde konuşmak fırsatını bulmuştur. Bu noktada kongreye hususi bir eda vermiş olan bu sergi, ona gerçek bir başarı sağlamıştır.⁵⁶⁹ Kurumun bir diğer sergi ise 10-14 Kasım 1948 tarihinde Ankara’da toplanan Dördüncü Türk Tarih Kongresi sırasında düzenlenmiştir.⁵⁷⁰ Kongre münasebeti ile gerçekleşen bu sergi TTK’nin 1948 yazında yaptırdığı Kültepe kazısında ele geçen eser ve tabletleri kapsamıştır.⁵⁷¹

II. 3. 10. Türk-İslam Devri Yazıtlarının Derlenmesi

TTK’nin 1940 yılı Genel Kurulu’nda tarihimizin en önemli kaynaklarından biri olan Türk-İslam devri yazıtlarının derlenmesi işinin bir örgüte bağlanmasına karar verilmiş ve üyelerinden Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç’ın başkanlığında, Türk-İslam Devri Kitabeleri Derleme Heyeti adı altında bir örgüt kurulmuştur. Biri İstanbul’da diğeri ise Ankara’da olmak üzere iki yarkurul halinde çalışan bu heyetin Ankara Yarkurulu, üyelerinden Osman Ferit Sağlam’ın başkanlığı altında Konya Müzesi Müdürlüğü’nden emekli Yusuf Akyurt’un da katılmasıyla çalışmıştır.⁵⁷² Rıfkı Melul Meriç idaresinde çalışan 40 kişilik İstanbul Yarkurulu ise çok zengin olan İstanbul mezarları üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Bu bağlamda mezarlık ve hazire incelenerek, kopyaları yapılan binlerce mezar yazıtından

⁵⁶⁸ İğdemir, **Cumhuriyet’in 50. Yılında...**, s. 148.

⁵⁶⁹ “Ankara’da III. Türk Tarih Kongresi Bu Kere Anadolu’da Yapılmış Olan Hafriyatın Neticeleri”, **Belleten**, C.VIII, S.31, 1944, s. 479.

⁵⁷⁰ İğdemir, **a.g.e.**, s. 55.

⁵⁷¹ **Belleten**, C.XIII, S.49, Ocak 1949, Haber Kısımları, s. 206.

⁵⁷² İğdemir, **a.g.e.**, s. 47, 48.; Göker, “*Türk Tarih Kurumu’nun altı...*”, s. 25; Göker, “*Türk Tarih Kurumu’nun Çalışmaları...*”, s. 29.

kontrolleri tamamlanan yazıtlar satın alınarak Kurum merkezine gönderilmiştir.⁵⁷³ Tarihimizin en mühim kaynaklarından biri olan kitabelerin derlenmesi ve Türk abidelerine ait plan ve rölevelerin yapılması işi 1942 yılının Mart ayından itibaren başlamıştır. O tarihten itibaren bu alandaki çalışmalara devam edilerek, İstanbul'a ve Anadolu'nun önemli merkezlerine ait olmak üzere 18.091 bina ve mezar kitabesi derlenmiş, 645 parça plan, röleve ve kroki yapılmış, 136 parça vakfiye sureti çıkarılmış ve binlerce fotoğraf alınmıştır. Büyük Türk mimarı olan Sinan hakkında hazırlanmakta olan monografi için o güne kadar Sinan'ın eserlerine ait olmak üzere yapılmış olan 251 parça plan ve röleve bu yekünün dışında tutulmuştur. Bundan başka Kastamonu'nun Kasaba köyünde bulunan ve hatta üzerine yapılmış çok orijinal nakışlarıyla Türk mimarisinin dikkate şayan bir eseri olan caminin etütleri yapılarak 35 parçadan mürekkep bir albüm hazırlanmıştır. Bu bağlamda tamire muhtaç bulunan cami onarılmakla birlikte Kastamonu kalesinin de etütleri yapılarak 6 parça plan hazırlanmıştır.⁵⁷⁴ 1948 yılı itibarı ile Kitabeler Hey'etinden, Yusuf Aykurt'un çalışma merkezi İstanbul'a nakledilmiş ve orada bilhassa Vakıflar Dairesi'ndeki kayıtlar üzerinde çalışmalarına devam etmiş, aynı zamanda bir yıl öncesinde Tokat, Sivas ve Kayseri havalisinde topladığı malzemenin tanzimi ile meşgul olmuştur. Yüksek mimar Ali Saim Ülgen, Sinan monografisi için bahsi geçen yıl içerisinde yeniden 32 parça plan ve röleve hazırlayarak Kurum'a teslim etmiştir. Böylece, Sinan monografisinin bir an evvel neşredilmesi için teşebbüse geçilmiş ve birinci cildinden 8 forması Milli Eğitim Basımevi'nde basılan bu eserin geri kalan kısmının Kurum'un kendi basımevinde basılması uygun görülmüş ve eserin ikinci cildini hazırlayacak olan Prof. Gabriel ile temasa geçirilmesi yönünde

⁵⁷³ İğdemir, **a.g.e.**, s. 48.

⁵⁷⁴ İğdemir, "*Türk Tarih Kurumu'nun son 5 yıllık...*", s. 16, 17.

bir karar alınmıştır.⁵⁷⁵ TTK'nin kitaplığı, bugün Türkiye'nin Türk-İslam devri yazıtları bakımından en zengin kitaplıklarından birisini teşkil etmektedir. Bunlara ek olarak sonraki dönemlerde Halil Edhem'in bağışladığı 417 parça yazıt estampajı ile Konya Müzesi Müdürlüğünden emekli olan Zeki Oral'dan satın alınan 704 parça estampaj bu koleksiyona katılmıştır.

II. 3. 11. Kongreler

TTK Tüzüğü'nün kuruluş amacı ve çalışma alanını içeren 3. maddesinin C fıkrasında Kurum'un, *"Yeni buluşları ve bilimsel konuları tartışmak üzere toplantılar yapar ve kongreler düzenler"*⁵⁷⁶ hükmü yer almıştır. Bu bilimsel toplantı ve kongrelerin hiç kuşkusuz en önemlisi Türk Tarih Kongreleri'dir.⁵⁷⁷ Bunlardan ilki Koruyucu Başkan Atatürk'ün emir ve direktifleri⁵⁷⁸ ile 2-11 Temmuz 1932 tarihlerinde Ankara Halkevinde toplanmıştır. Amaç, yeni Türk Tarih Tezi'nin ve tarih öğretiminde izlenecek yolun öğretmenlere anlatılmasıdır. Kongrenin, Kurum'un kuruluş dönemine dayanan bir geçmişi ve Türk Tarih Tezi'nin⁵⁷⁹ oluşmasını sağlayan bir hazırlık süreci vardır.

⁵⁷⁵ *Belleten*, C.XIV, S.54, Nisan 1950, Haber Kısımları, s. 300, 301.

⁵⁷⁶ Çoker, *Türk Tarih Kurumu Kuruluş...*, s. 18.

⁵⁷⁷ Atatürk'ün tensibi ile toplanan uluslar arası ve milli, tarih kongre ve şuralarında, öncelikle Anadolu'daki sahipliğimiz belgelenmiştir. Başka bir ifade ile Mezopotamya, Hitit ve Eti varlıklarının ortaya çıkarılması; başta Yunanlılar olmak üzere güya hak sahipleri olduklarını iddia edenlere bu toprakların kendilerine ait olmadığını; ancak tarih içinde zaman zaman işgalci ve sadece sefer anlarında orada bulunduklarını göstermiştir. İlhan Bardakçı, *"Milliyetçilik Neden Varlık Şartımızdır"*, *Türk Yurdu*, C.20, S.160, Evren Yayıncılık, Ankara 2000, s. 28.

⁵⁷⁸ 14 Şubat 1932 tarihinde Atatürk'ün Türk Tarih Kurumu'na verdiği yeni direktifler arasında bilhassa şu iki nokta vardır: 1) Türk Tarihinin Ana Hatları kitabının yazılması. 2) Birinci Türk Tarih Kongresi'nin toplanması. *İkinci Türk Tarih Kongresi...*, s. XXXIV.

⁵⁷⁹ Kemalist millet inşa pratiği; çağdaşlaştırıcı bir söylemle Türklük temelinde milli türdeşliği sağlamaya yönelik çok boyutlu bir siyasi mühendislik projesinin yansıması olarak değerlendirilen Ahmet Yılmaz, Bu projenin etnik-soya dayalı veçhesine, bilimsel destek sağlamak amacıyla Anadolu halklarının Türklüğünü temel varsayım olarak alan Türk Tarih Tezi'nin geliştirildiğini, böylece asimilasyon politikalarını mümkün kılacak şekilde milli biz, tanımının, etnik niteliğe rağmen genişletilmiş olduğunu belirtmiştir. İslam-Osmanlı geçmişinden arındırılmış

II. 3. 11. 1. Birinci Türk Tarih Kongresi (2-11 Temmuz 1932)

Atatürk, yeni tarih görüşünün ve tarih öğretiminde tutulacak yolun öğretmenlere anlatılması amacıyla temmuz ayında tarih öğretmenleri için bir kurs düzenlenmesini 14 Şubat 1932 tarihinde Kurum'a bildirmiştir. Bu itibarla okutulmaya başlayan tarih kitapları hakkında öğretmenlerin ve profesörlerin düşüncelerinin de öğrenilmesi planlanmıştır. Başlangıçta bu kursun adının, Tarih Öğretmenleri Kursu olması düşünülmüştür. Maarif Vekâleti ile birlikte düzenlenen bu toplantıya daha sonra Birinci Tarih Kongresi adı verilmiş ve toplantının tutanakları da bu isim altında yayınlanmıştır.⁵⁸⁰ 1932 yılında Ankara'da toplanan⁵⁸¹ Birinci Türk Tarih Kongresi'nde kabul edilen öneriler, şu üç başlık altında toplanmıştır:⁵⁸²

- 1) Türk Milleti'nin bugüne kadar ki tarihi sadece Osmanlı tarihinden ibaret değildir. Türk tarihi çok daha eskiye dayanır ve bütün milletlere kültür taşımış olan millet Türk Milleti'dir.
 - 2) Türkler sarı ırka mensup değillerdir. Türkler beyaz ırdan brakisefaldirler.
- Bugün ana yurdumuzun efendisi ve en eski kültürün kurucuları olan bizler, onların aynı adı taşıyan devamlarıyız.

milli bir kimlik oluşturmak için Türklerin Asya köklerini öne çıkarma ve övme ile Anadolu'yu sahiplenme iddiasındaki Rum ve Ermeni milliyetçiliklerinin tezlerine karşı Anadolu'nun ezeli ebedi Türklüğünü ispat edebilmek amacıyla Anadolulu atalar bulmak ya da önce gelen haklıdır, önermesinden hareketle Anadolu'nun ilk sakinlerinin Türklüğünü ortaya koyarak köksüzlük problemini çözmek Türk Tarih Tezi'ni biçimlendiren iki kaygı olduğunu söylemiştir. Tezin ana amacını ise arkeolojik bulguları kullanarak Anadolu'da Türklerin tarihi bakiyelerini ortaya çıkarmak, böylece bir millet olarak Türklerin büyük bir medeniyete sahip olduklarını göstermek olarak belirtmiştir. Ayrıca Türklerin insanlığın kök ırkını teşkil ettiği ve kayda değer bütün ırkların Adem ve Havvası olduğunun kabul edildiği, bunun bilimsel temellerini ortaya koymakla görevlendirilen TTK öncülüğünde 1932 ve 1937 yıllarında iki Tarih Kongresinin toplandığını ve tezin bilimsel nitelikli nihai gerçekliğinin tescil edildiğini vurgulamıştır. Ahmet Yıldız, *"Kemalist Milliyetçilik", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm*, C.2, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 228.

⁵⁸⁰ İğdemir, *Cumhuriyet'in 50. Yılında...*, s. 11; Çoker, *Türk Tarih Kurumu Kuruluş...*, s. 6.

⁵⁸¹ E. Semih Yalçın, *Mustafa Kemal Atatürk, (Hayatı ve Eserleri)*, Gazi kitapevi, Ankara 2006, s. 278.

⁵⁸² Sipahi Çataltepe, *"Atatürk ve Türk Milliyetçiliği"*, *Türk Yurdu*, C.20, S.160, Evren Yayıncılık, Ankara 2000, s. 121, 122.

- 3) Yerleştikleri her yere uygarlık taşımış ve dolayısıyla Mezopotamya, Anadolu, Mısır ve Ege uygarlıklarının ilk kurucuları olmuş olan Türkler, Orta Asya kökenlidirler. Biz bugünün Türkleri, Orta Asyalıların devamı olan nesilleriz.

Birinci Türk Tarih Kongresi'ne TTTC üyeleri ile Türk üniversitelerinin tarih profesörleri ve liselerle orta mekteplerin tarih öğretmenleri davet edilmiştir.⁵⁸³ Tarih Tezi, ilk defa üniversite hocalarının da katıldığı bir öğretmenler ve bilginler toplantısında gün ışığına çıkarılmıştır.⁵⁸⁴ Kongrenin görevi Türklerin, uygarlığın beşiği olan Orta Asya'dan gelme Aryan bir beyaz ırk olduğunu ispatlayacak araştırmalarda bulunmaktır. Orta Asya'da kuraklık başlayınca, Türkler de batı yönünde harekete geçmiştir. Böylece, Asya ve Afrika'nın çeşitli ülkelerine göç ederek uygarlıklarını da birlikte getirmiştir. Bu itibarla, Anadolu çok eski zamanlardan beri bir Türk toprağı olduğundan dolayı; Atatürk, Türklere bu düşüncüyü aşlamakla onlara ırkla toprak arasında bir birlik duygusu vermeyi ve böylece, Batılı anlamda bir yurtseverlik düşüncesi yaratmayı ummuştur.⁵⁸⁵ Bu açıdan bakıldığında kongrenin önemi, Türk Tarih Tezi'nin TTTC üyeleri tarafından az önce bahsedildiği gibi kongreye katılan profesörler ve öğretmenlere açıklanıp bu konu hakkında tartışılması yönünde odaklanmıştır. Atatürk'ün bu düzenlemeden elde etmek istediği bir sonuçta üniversitenin tarih ile ilgili öğretim üyeleri ile lise ve ortaokullar tarih öğretmenleri arasında yeni tarih anlayışı bakımından bir tartışma zemini sağlamak, varsa kuşkuları ortadan kaldırmaktır. TTK üyeleri, Atatürk'ün

⁵⁸³ Yusuf Akçuraoglu, "Birinci Türk Tarih Kongresi", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Dün/Bugün/Yarın**, S.11, Ocak 1986, s. 27.

⁵⁸⁴ Aydemir, **Tek Adam**, C.III, s. 409.

⁵⁸⁵ Kınross, **Atatürk Bir Milleti...**, s. 539.

huzurunda cereyan eden bu görüşmelerde öğretici ve aydınlatıcı açıklamalarıyla Kurucularının takdirlerini kazanmıştır.⁵⁸⁶ Kongre için gerekli hazırlıklar ise ayrı bir itina ile yapılmıştır. Bu faaliyetlerde tarih çalışmalarına önderlik yönündeki önem takdir edilmeye şayandır. Cumhuriyet tarihinin ilk bilimsel girişimlerinin dil ve tarih konularında olması, ulusal projenin tayin edici kısmını meydana getirmektedir.⁵⁸⁷

Birinci Türk Tarih Kongresi 2-11 Temmuz 1932 tarihleri arasında, Ankara Halkevinin tiyatro salonunda toplanmıştır. Kongre, ilk milli tarih kongresidir.⁵⁸⁸ Birinci Türk Tarih Kongresi'nin başlama ve bitiş tarihleri ile birlikte kongrenin günlük çalışma zamanları, başkanlık heyeti ve üyelerin yerine getireceği görevleri içine alan kısımlar kongre yönetmenliğinde ayrıca belirtilmiştir.⁵⁸⁹ Birinci Türk Tarih Kongresi'ne yirmi beşi TTTC üyesi, onu üniversite öğretim üyesi, biri Güzel Sanatlar Akademisi öğretmeni, yüz doksan altısı lise, ortaokul öğretmeni olmak üzere toplam iki yüz otuz iki kişi katılmıştır.⁵⁹⁰ Aynı konferansta bildiri sunanlarla konuşmalara iştirak edenlerin sayısı ise otuz üçtür.⁵⁹¹ Kongreye sunulan bildiri sayısı on altı olup, bunların sekizi uygarlık veya kültür tarihi, üçü arkeoloji, ikisi sosyal tarih, ikisi tarih bilimi, biri de dil bilim konuları üzerinde odaklanmıştır. On altı bildirinin on iki tanesi, erken tarih dönemlerini veya tarih öncesini işlemiştir. Daha sonraki süreçte basılan zabıtlardan da anlaşıldığı üzere kongrede tartışmalara ayrılan zaman ile bildirilere ayrılan zamanın hemen hemen aynı olduğu görülür.

⁵⁸⁶ Çoker, *Türk Tarih Kurumu Kuruluş...*, s. 6.

⁵⁸⁷ "Birinci Tarih Kongresi", *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940*, C.1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, s. 192.

⁵⁸⁸ *Cumhuriyet*, Gazete, 2 Temmuz 1932, s. 3.

⁵⁸⁹ Kongre Yönetmenliği için bkz: *Birinci Türk Tarih Kongresi; Konferanslar, Müzakereler, Zabıtlar*, Maarif Basımevi, İstanbul 1932, s. XIV, XV.

⁵⁹⁰ *Birinci Türk Tarih Kongresi...*, s. VII, VIII; İğdemir, *Cumhuriyet'in 50. Yılında...*, s. 11.

⁵⁹¹ *Birinci Türk Tarih Kongresi...*, s. 631; İğdemir, *a.g.e.*, s. 11.

Bütün bunlar ise Kongrenin amacı doğrultusunda gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.⁵⁹²

Kongrede geçen tartışmalar, tarih öncesi ve tarih dönemlerine ait kaynakların kullanımı meselesi, Türk dilleri üzerine tartışma, Orta Asya'dan geniş çaplı bir göçe yol açan coğrafi ve doğal değişikliklerin tartışılması ve aynı yıl içerisinde basılan ders kitapları üzerindeki tartışmalardan meydana gelmiştir.⁵⁹³ Türk Tarih Cemiyeti'nin kongrede açıkladığı ve müdafaa ettiği büyük dava; Türklerin, eski ve orta çağlarda ancak göçebe ve istilacı olarak yaşayan ve yüksek medeniyet seviyesine erişemeyen ikinci derecede insanlardan olmayıp, insanlık tarihinde ilk medeniyeti kuran ve eski zamanlardan beri çeşitli devirlerde medeniyet meşalesini ellerinde taşıyan insanlar olduğu davasıdır.⁵⁹⁴ Birinci Türk Tarih Kongresinin zabıtları bir cilt halinde 1933 yılında basılmıştır. Kongrenin maksadı, kitabın başındaki özsözde açık bir şekilde belirtilmiştir.⁵⁹⁵ Kongrenin amaçlarını içeren kısmı içine alan açılış nutkunu, dönemin Maarif Vekili olan Esat Bey yapmıştır. Esat Bey konuşmasında şunları dile getirmiştir: *“Bu seneden itibaren mekteplerimizin*

⁵⁹² “Birinci Tarih...”, s. 192.

⁵⁹³ Ersanlı, **İktidar ve Tarih...**, s. 123, 124.

⁵⁹⁴ Akçuraoglu, “Birinci...”, s. 27.

⁵⁹⁵ “Türkiye Cumhuriyeti, Türk kültür faaliyetleri arasında milli tarihine en büyük mevkii vermiştir. 15 yıl önce Türk'ün varlığını tarihten, adını dillerden ve kitaplardan kaldırmaya yeltenenlere karşı Türk'ün yüksek varlığını gösteren Büyük Şef Gazi Mustafa Kemal Hazretleri, Türk yurdunu ve istiklalini dünya tarihine şeref verecek bir kudretle kurtardıktan sonra ona hakiki milli tarihini de öğretmek istedi. Dünyaya ilk medeniyet ışığını veren, cihan medeniyet tarihinin her safhasında ve beşeri faaliyetlerin her sahasında yaratıcı varlığının bin bir delilini gösteren Türk milletinin tarihini ilmi vesikalarla tespit ve neşretmek üzere kurduğu Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin yüksek himayesine aldı. Karanlıkları yırtan ve asırlara hâkim olan dehasının derin kaynaklarından ilham alan Cemiyet, geceyi gündüze katarak onun çizdiği ana hatlar üzerinde Türk tarihini araştırdı ve Türk gençliğine dört ciltlik bir tarih kitabı verdi. Türk tarihine ve cihan tarihinin umumi görünüşüne yeni bir ışık ve yeni bir mana veren bu tarih kitaplarını okutmak vazifesini üzerlerine almış Türk muallimlerine cemiyetin Türk tarihi sahasında yaptığı ilmi tetkiklerin neticelerini göstermek ve mekteplerimizdeki tarih derslerine verilecek yeni vecheler hakkında meslekdaşlar arasında bir fikir ve hedef birliği vücuda getirmek üzere Maarif Vekâleti ile Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti el ele verdi. 1932 senesi temmuzunda Ankara'da Birinci Türk Tarih Kongresi'ni topladı. İşte bu kitap, dokuz gün süren kongre esnasında nasıl çalışıldığını, bilgi âlemimizin milli tarihi nasıl bir bakışla baktığını ve tarihimizin birçok noktalarını nasıl aydınlattığını, milli davanın ne kadar derin temellere dayandığını göstermek için çıkıyor, Türk milli tarihine yeni ufuk açan emeklerin bir angısı olmak üzere bastırıldı.” **Birinci Türk Tarih Kongresi...**, s. V, VI.

muhtelif sınıflarında okutulmaya başlanmış olan yeni tarih kitabımızın, bir senelik tecrübe neticesine göre tenevvür ve tenvir ve maksadıyla muhtelif bahisleri, tedris usul ve kaideleri hakkında konferanslar verilmek ve tenkit ve müzakereler yapılmak önümüzdeki seneler için tedriste vahdeti tesis edilmek lüzum ve zarureti üzerine bu kongre tertip olunmuştur.” Aynı konuşmada Esat Bey, tarih eğitimi ulusal eğitim ilan ederek, bir milletin köklerini bilmesi gerektiğini, çoğu tercüme ve ikbas olan tarih kitaplarının Türk varlığını ile benliğini ortaya çıkarmayıp, Türklerin Avrupalılardan beş bin yıl önce tarih sahnesine çıkmış olduğunu belirtmiştir.⁵⁹⁶

Kongrede önem arz eden konulardan biri ise ırk konusundaki tartışmalardır. İnsanlığın kültür beşiğinin Orta Asya kabul edildiğinden, kendini büyük göstermek isteyen her kavim, atalarını Orta Asyalı bir kabile olarak göstermiştir. Afet İnan’a göre Orta Asyalılar tek bir ırktan meydana gelmektedir bu da Türk ırkıdır. Dolayısıyla, Orta Asya’nın otokton halkı Türklerdir. Türkler, anayurtlarında, en azından M.Ö. 9000’ler itibarıyla kültür sahibi bir ırk haline gelmiştir. Aynı devirde Avrupa’da yaşayan ırklar ise vahşi ve cahil bir hayat sürmüştür. Bu iddiadan hareketle İnan, tebliği boyunca hâlihazırda anayurtlarında yüksek bir kültür düzeyine erişmiş bulunan Orta Asyalıların, yaptıkları göçlerle, başta Avrupa olmak üzere tüm dünyaya bu kültürü yaydıklarını, Avrupalı çok sayıda yazarın görüşlerine değinerek kanıtlamaya çalışmıştır. İnan, sözünü ettiği yazarların, Orta Asyalıların gerçekte Türkler olduğunu görmekten kaçındıklarını düşünmektedir. İnan’a göre, medeni insan kütlerinin öz anası olan asıl ırk Türklerdir. Bu bağlamda insanlığın kültürel gelişimini tayin eden temel unsurun Türklerin göçleri sonrasında gittikleri yerlerde

⁵⁹⁶ Geniş bilgi için bkz: “*Maarif Vekili Esat Beyin Açış Nutku*”, **Birinci Türk Tarih Kongresi; Konferanslar, Müzakereler, Zabıtlar**, Maarif Basımevi, İstanbul 1932, s. 5-12.

diğer ırklarla etkileşimi ve kaynaşması sonucu ortaya çıkan melezleşme olduğu söylenebilir. Tebliğinde, bir ırk olarak Türklerin temel fiziksel özelliklerine de değinen İnan, Türkleri; Brakisefal, sarı renkle alakası bulunmayan genel olarak beyaz tenli bir ırk olarak belirtmiş, Türklerin Moğol ırkından sarı tenli olduğu iddialarına şiddetle karşı çıkmıştır.⁵⁹⁷ İnan, Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde Irk Meselesi⁵⁹⁸ adlı sunumunda kısaca şunları dile getirmiştir: *“Türk ırkı, anayurtlarında, yüksek kültür mertebesine varırken, Avrupa halkı vahşi ve tamamen cahil bir hayat yaşıyordu... Orta Asya’nın Otokton halkı Türk’tür. Binaenaleyh, orada, büyük Türk ailesinden başka ve ondan ayrı Hint-Avrupa namı altında bir ırk yaratmaya kalkışmak tabiata isyan olur. Makul ve insani olan, Tabiatın, Orta Asya yaylalarında yarattığı ırkı tanımak ve onun adına hürmet etmektir. Kafasını vicdanını, en son terakki şuleleriyle güneşlendirmeye karar vermiş olan, bugünün Türk çocukları, biliyor ve bildirecektir ki onlar, 400 çadırlı bir aşiretten değil, on binlerce yıllık, Ari, medeni, yüksek bir ırktan gelen, yüksek kabiliyetli bir millettir... Bu mukaddes yurdun öz varisi, Türkiye Cumhuriyeti’nin yılmaz varisi, o büyük, yüksek, asil Türk kavminin bugünkü genç ve dinç çocuklarıdır; biziz.”*⁵⁹⁹ Böylece, Türk Tarih Tezi ana hatlarıyla açıkça ortaya konulmuştur. Bunlara ek olarak ırkçılık

⁵⁹⁷ Saf dil anlamına gelen Moğol adı da elde ettiği başarılar neticesinde Cengiz Han’ın mensubu bulunduğu ve aslen Türkçe’den farklı bir dile sahip Tunguzların bir kolu olan Burçikin kabilesine sonradan takılmıştır.

⁵⁹⁸ Afet İnan burada yaptığı konuşmada, Türklerin Orta Asya’daki medeniyetlerinin kentli ve yüksek kültür mertebesinde olduğunu vurgulamış ve Avrupa uygarlığını bu kökene dayandırmaya çabalamıştır. Aslında Afet İnan’ın yaptığı, Pittard ve dönemin ırkçı antropolojisi etkisi altındaki tarih ve antropoloji çalışmaları esas olarak, Türklerin Osmanlı İmparatorluğu’nu kurmadan çok önce Orta Asya’da yüksek bir medeniyet kurduğu ve oradaki coğrafi koşullar nedeniyle göç ederek bütün dünyaya yayıldıkları, dolayısıyla Mezopotamya’dan Avrupa’ya tüm kültürlerin kurucusu oldukları yönündeki cüretkâr Türk Tarih Tezi’ni güçlendirme çabasından başka bir şey değildir. Özgür Sevgi Göral, *“Afet İnan”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Kemalizm*, C.2, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 221.

⁵⁹⁹ Afet İnan, *“Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde Irk Meselesi”*, **Birinci Türk Tarih Kongresi; Konferanslar, Müzakereler, Zabıtlar**, Maarif Basımevi, İstanbul 1932, s. 18-41.

kuramları⁶⁰⁰ ile Türklerin antropolojik yapılarına ilişkin Reşit Galip, Şevket Aziz Kansu ve Sadri Maksudi Arsal'ın bildirileri tartışılmıştır.

Kongredeki tartışılan meseleler arasında pedagoji meselesi de yer almıştır. Türk tarihinin ve genel tarihin Türkiye Cumhuriyeti okullarında nasıl okutulması, gerçeğe ve Türk milletine faydalı olabileceği konusunda da Yusuf Akçuraoglu bir konuşma yapmıştır.⁶⁰¹ Kongrede önemli mevzulardan biri de hiç kuşkusuz resmi tarih görüşüdür. TTTC umumi kâtibi olan Reşit Galip ile Zeki Velidi Togan ve Fuat Köprülü, konu ile ilgili tartışmışlardır.⁶⁰² Bunlardan Reşit Galip, Türk Irk ve Medeniyet Tarihine Umumi Bir Bakış isimli sunumunda Türk ırkının temel özelliklerini sayarken şunları belirtmiştir: *“Uzun boylu, beyaz simalı, düz veya kemerli ince burunlu, muntazam dudaklı, çok kere mavi gözlü ve göz kapakları çekik olarak değil, ufki açıdan Türk beyaz ırkın en güzel örneklerinden biridir. Pittard da kısaca şöyle diyor: “Türkler şüphesiz Asya ve Avrupa’nın en güzel ırklarından*

⁶⁰⁰ Irk üzerine yapılan vurgular dikkat çekicidir. Bu meyanda, Tez'in oluşmasında büyük emeği bulunan Afet İnan ve Atatürk kadar TTTC içindeki tarihçiler de çeşitli Batı Avrupalı aydınlardan etkilenmiş görünmektedir. Örneğin İnan, İsviçreli irkbilim uzmanı Eugene Pittard ile kişisel irtibat içerisinde olup, otuzlarda Cenevre Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nde Türk ırkı üzerine doktora tezini hazırlarken danışmanlığını Pittard üstlenmiştir. Diğer taraftan, Atatürk'ün ırk üzerine, aralarında Pittard'ın Les Races et l'Histoire Introduction Ethnologique a l'Histoire'nın, Joseph Arthur sur l'Inegalite des Races Humaines'inin, Alfred Cort Haddons'un, Les Races Humaines'inin, Georges Montandon'un La Race. Les Races. Mise au Point d'Ethnologie Somatique'inin ve Jean Marie Jacques de Morgon'un L'Humanite Prehistorique'inin de yer aldığı bir dizi yapıtı okumuş olduğu bilinmektedir. Çağaptay, *“Otuzlarda Türk...”*, s. 246, 247.

⁶⁰¹ Akçuraoglu, *“Birinci...”*, s. 25-28.

⁶⁰² Tarihçi kimliğinden ziyade siyasal görüşlerinin, Zeki Velidi Togan'ın Türk Tarih Tezine soğuk bakmasına neden olduğunu belirtmek gerekir. Yeni ulus devletinin ideolojik ihtiyaçlarına göre şekillendirdiği için teze karşı çıkmasının yanında teze temel oluşturan resmi Türk milliyetçiliğinin, Türklüğün Orta Asya kökenini vurgulamasına rağmen sadece Anadolu'yu kapsayan bir şekilde oluşturulması da Zeki Velidi Togan açısından kabul edilmez bir gerçektir. Togan, menşei ve siyasi geçmişi itibarıyla Türklüğü veyahut Türklerin sorunlarını Anadolu'daki yeni Türk devletinden ibaret görmemiştir. Bu itibarla Yunan öncesi Anadolu'yu Türkleştirmeye çalışan teorilere karşıda ilgisiz kalmıştır. Nadir Özbek, *“Zeki Velidi Togan ve Milliyetler Sorunu: Küçük Başkurdistan'dan Büyük Türkistan'a”*, **Toplumsal Tarih**, C.8, S.44, Ağustos 1997, s. 20; Nadir Özbek, *“Zeki Velidi Togan ve Türk Tarih Tezi”*, **Toplumsal Tarih**, C.8, S.45, Eylül 1997, s. 22; Tuncay Baykara, **Zeki Velidi Togan**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 20; Fuat Köprülü, kendi dillerini kaybetmiş, başka ırkların dillerini konuşan ırklar ve aynı ırktan olup da farklı diller konuşan insanlar var oldukça ırk ve dilin özdeş olduğunu ifade ederken, Afet İnan Orta Asya'nın yerli soyu olan Türk ırkının daima Türkçe konuştuğunu söyleyerek karşılık vermiştir. Çağaptay, *“Otuzlarda Türk...”*, s. 247.

biridirler.”⁶⁰³ Kongredeki tarih tezinin önermeleri ise Afet Hanım, Reşit Galip, Sadri Maksudi, Hasan Cemil ile Şemsettin Beyler tarafından savunulmuştur. Kongrede Türklerin medeniyet ve İslam tarihindeki rolleri üzerinde de durularak; Türkler hakkındaki yanlış iddialar çürütölmeye çalışılmıştır.⁶⁰⁴

Dönemin TTTC Başkanı olan Yusuf Akçura, 2-11 Temmuz 1932 tarihleri arasında toplanmış olan Birinci Türk Tarih Kongresi’nin 11 Temmuz 1932 tarihli oturumunda Türk Tarih Tezi’nin esaslarını şu şekilde açıklamıştır: “*Cihana nazarımız, bundan böyle, Avrupa gözlüğüle olacak değildir. Gözlükleri kırarak çıplak gözümüzle hakikati ve menfaatimizi görmeğe çalışıyoruz. Cemiyetimiz tarafından yazılan kitaplarda teferruata ait hatalar olabilir; fakat kitapların istihdaf ettiği (hedeflediği) gaye ve o gayeye bizi götüren anahattı doğrudur.*”⁶⁰⁵ Yusuf Akçura’nın, kongreyi kapatırken kullandığı ifadeler yapılan çalışmaları bir nevi özetler niteliktedir. “*Bir haftadan beri huzurunuzda söz söyleyen arkadaşlarımız ispat ettiler ki Avrupalıların hükmetmek amacını gözeterek ortaya attıkları ırk kuramının bilimsel kıymeti yoktur. Biz bütün dünyada yaşayan insanları, Avrupalılar gibi ve onlar derecesinde hukuka sahip adam evlatları sayıyoruz.*”⁶⁰⁶ Türk Tarih Tezi, 1932 yılında toplanan Birinci Türk Tarih Kongresi’nde geniş ölçüde açıklanmıştır. En son araştırmalar ve antropoloji belgelerine dayanan ve kültür tarihimizde bir devrim ifade eden bu tezin esası şöyledir: “*Türk milletinin tarihi şimdiye kadar tanılmak istendiği gibi yalnız Osmanlı tarihinden ibaret değildir. Türkün tarihi çok daha eskidir ve bütün milletlere kültür ışığı saçmış olan millet Türk*

⁶⁰³ Geniş bilgi için bkz: **Birinci Türk Tarih Kongresi...**, s. 99-161, 166-195, 369-400.

⁶⁰⁴ Kemal Koçak, “Atatürk ve Türk Tarih Tezi”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S.74, Şubat 1993, s. 15.

⁶⁰⁵ **Birinci Türk Tarih Kongresi...**, s. 606, 607.

⁶⁰⁶ **a.g.e.**, s. 607.

milletidir. Türk ırkı çok kere öne sürüldüğü gibi sarı değildir. Türkler beyaz insanlardır ve brakisefaldirler. Bugünkü yurdumuzun sahipleri, en eski kültür kurucularıyla aynı vasıfları taşıyan çocuklardır. Türkler yayıldıkları yerlere medeniyetlerini de götürmüşlerdir: Irak, Anadolu, Mısır, Ege medeniyetlerinin ilk kurucuları Orta Asyalılardır. Biz bugünkü Türkler de Orta Asyalıların çocuklarıyız.”⁶⁰⁷

Türk Tarih Tezi’nin Türkiye’nin her tarafından gelen tarih öğretmenleri önünde tartışılması konunun kültürel özelliğini de gözler önüne sermektedir. Böylece, Birinci Türk Tarih Kongresi Türk Tarih Tezi’nin, yine Atatürk’ün öncülüğünde kültürel alanda sonuçlarının gözlenmesi açısından bir fırsat olmuştur. Kongrenin henüz devam ettiği 5 Temmuz 1932 ve 8 Temmuz 1932 günü öğleden sonra Gazi Çiftliği Marmara Köşkü’nde kongre üyelerine bir çay ziyafeti verileceği duyurulmuştur.⁶⁰⁸ Bundan birkaç gün sonra ise kongre üyelerinin 8 Temmuz’da Ankara’daki tarihsel mekânları gezecekleri ve aynı gün TTTC tarafından verilecek çay ziyafetine katılacakları bildirilmiştir.⁶⁰⁹ Marmara Köşkü’nde verilen ziyafete Atatürk başta olmak üzere Maarif Vekili Esat Sagay, CHF Genel Sekreteri Recep Peker ve bazı milletvekilleri de iştirak etmiştir. Davete katılım düzeyi Türk Tarih Kongresi’ne gösterilen ilgiyi ve Türk Tarih Tezi’nin kültürel etkilerine verilen önemi açık bir şekilde ortaya koymuştur. Atatürk, bu ziyafete katılan tarihçilerle bir de hatıra fotoğrafı çektirmiş ve uzun sohbetler etmiştir. Atatürk’ün tarihçilerle birlikteliği yaklaşık olarak dört saat kadar sürmüştür.⁶¹⁰ 13 Temmuz 1932 tarihinde

⁶⁰⁷ Bekir Sıtkı Baykal, “Atatürk ve Tarih”, **Sümerbank**, C.3, S.29, Kasım 1963, s. 198.

⁶⁰⁸ **Cumhuriyet**, Gazete, 5 Temmuz 1932, s. 6.

⁶⁰⁹ **Cumhuriyet**, Gazete, 8 Temmuz 1932, s. 6.

⁶¹⁰ **Cumhuriyet**, Gazete, 9 Temmuz 1932, s. 1, 2.

TTTC, Birinci Türk Tarih Kongresi'nde gündeme gelen konuların görüldüğü bir değerlendirme toplantısı yapmıştır.⁶¹¹ TTTC 13 Temmuz 1932 tarihinden 17 Ekim 1932 tarihine kadar Ankara ve İstanbul'da yaptığı on toplantıda Türk Tarihinin Ana Hatları adlı eserin yazımı konusunu planlamıştır. Bu itibarla Birinci Türk Tarih Kongresi, Atatürk önderliğindeki tarih çalışmaları açısından bir değerlendirme olanağı vermiştir. Adı geçen bu kongre bu yönüyle yeni gelişmelere yol açmış ve yeni çalışmalar açısından bir başlangıç olmuştur.⁶¹² Birinci Türk Tarih Kongresi başta Sovyetler Birliği olmak üzere İngiltere, Almanya ve Fransa tarafından yakından izlenmiş, kongre ile ilgili bilgiler alınarak değerlendirmelerde bulunmuşlardır.⁶¹³ Birinci Türk Tarih Kongresi, tarih olaylarının içinde en çok Türk milletinin rolü üzerinde durmuş, bir bütün olan beşeriyet tarihinde Türk'ün yapıcılığını bilhassa göstermiştir. Bu suretle Türk genci kendini diğer milletlerin fertleriyle eşit hissetme olanağı bulurken, kendini diğer milletlerden hak, vazife ve rol bakımından asla farklı görmeyen Türk milleti de tarihin seyri içinde kendi yapıcılığını, medeniyet kuruculuğunu açıkça görmüş ve göstermiştir. Atatürk'ün bütün oturumlarını dikkatle izlediği Birinci Türk Tarih Kongresi'nin önemi TTK'nin kuruluşu ile ortaya atılan yeni Türk Tarih görüşünün, Kurum üyeleri tarafından profesörlere ve öğretmenlere açıklanması ve bunun tartışılmasıdır. Ayrıca, bu kongre Kurum'un çalışma yöntemleriyle amacını da belirtmiş olması bakımından da ayrı bir önem taşımaktadır.

⁶¹¹ **Cumhuriyet**, Gazete, 13 Temmuz 1932, s. 3.

⁶¹² Atatürk; TTTC'nin, Türk Tarihinin Ana Hatları eserinin yazımıyla ilgili 17 Nisan 1933 tarihli toplantısında, kurum üyelerinin kaleme aldığı notlarda bütünlük olmadığını ve söz konusu programa uyulmasının zorunlu olduğunu açıklamıştır. İğdemir, **Cumhuriyet'in 50. Yılında...**, s. 21, 22.

⁶¹³ Avrupa için tamamen bir merak ve ne yapıyorlar konusu olan kongre, Sovyetler Birliği için daha büyük önem taşımıştır. Çünkü Sovyet İhtilali ile kurulmaya çalışılan sistem, 1930'lu yıllarda tamamen Stalin'leşirken, Rusya'da ve dünyada çok değişik beklenmeyen hareket gerçekleştirmeye başlamıştır. Bütün gözler dünya coğrafyasının birçok noktasındaki oluşumlar üzerinde toplanmıştır. Bunlardan belki de en merak konusu olanı, en dikkatle izleneni Anadolu coğrafyasında kurulan Yeni Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. Bu konuda geniş bilgi için bkz: *"Türk Tarih Kongresi ve ABD İstihbarat Raporu"*, **Belgelerle Türk Tarih Dergisi**, **Dün/Bugün/Yarın**, S.11, Ocak 1986, s. 29, 30.

II. 3. 11. 2. İkinci Türk Tarih Kongresi (20-25 Eylül 1937)

Birinci Türk Tarih Kongresi'nin toplanmasından yaklaşık beş yıl sonra Kurum, ikinci bir kongre yapmayı uygun görmüştür. Bu beş yıllık süreç içerisinde Kurum'un çalışmaları bir hayli ilerlerken⁶¹⁴ 1935 yılından itibaren ise kendi parası ve kendi elemanları ile hafriyatlara başlamış ve bunlardan Türk ve cihan tarihi için çok önemli neticeler almıştır. Bunun haricinde Kurum, yayın işlerini düzenlemiş, çeşitli gayelere göre bu yayınları serilere ayırarak işe başlamıştır. Bu itibarla, Türk Tarih Tezi yeni tetkikler ve hafriyatlarla gittikçe kuvvetlenmiş, birçok yeni meselelerin dünya ilim âleminin tetkik ve münakaşasına arz edilmesi lüzumu hâsıl olmuştur.⁶¹⁵ Birinci Türk Tarih Kongresi'nden sonra 20-25 Eylül 1937 tarihleri arasında İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda İkinci Türk Tarih Kongresi düzenlenmiştir. Bu kongreye ilk defa yabancı bilim adamları da çağrılarak uluslar arası bir nitelik verilmiştir. İkinci Türk Tarih Kongresi gerek bu niteliği, gerekse kongre dolayısıyla düzenlenen anlamlı sergisi ile önem kazanmıştır. Bu kongreyi büyük bir ilgi ile izleyen Atatürk, kongreye sunulan bütün bildirileri önceden okuyarak, düşüncelerini Kongre Hazırlama Kurulu'na bildirmiştir. Kongreden önce TTK Başkanı, Atatürk'e bir muhtıra⁶¹⁶ sunarak Atatürk'ün onayını almıştır. Birinci Türk Tarih Kongresi yalnız Türk aydınlarını bir araya toplarken, İkinci Kongre'ye dünyanın her tarafından antropoloji, arkeoloji, prehistuvar ve Türk tarihi sahasında tanınmış beynelmilel otoriteler de davet edilmiştir. Bu kongre münasebeti ile prehistuvardan cumhuriyet

⁶¹⁴ Bu dönemleri kapsayan evrede ırk üzerine yapılan çalışmalar Türkiye'de oldukça popülerleşmiştir. Örneğin 6 Ağustos 1935 tarihinde TTK üyelerinden oluşan bir bilim adamları ekibi, Mimar Sinan'ın "*morfolojik ve bilimsel kişiliğini*" araştırmak için iskeleti üzerinde "*bilimsel inceleme*" yürütmek amacıyla mimarın mezarını açmıştır. Afet İnan'ın Cenevre Üniversitesi'nde hazırladığı doktora tezi de Türk ırkının antropolojik özelliklerine odaklanmıştır. Çağaptay, "*Otuzlarda Türk...*", s. 257.

⁶¹⁵ *İkinci Türk Tarih Kongresi...*, s. XXXVII.

⁶¹⁶ Dönem Türk Tarih Kurumu Başkanı olan Hasan Cemil'in Atatürk'e sunduğu muhtıra için bkz: İğdemir, *Cumhuriyet'in 50. Yılında...*, s. 42-44.

devrine kadar tarihin büyük medeniyet devirlerini gösteren, kronolojik surette tertip edilmiş öğretici mahiyette bir tarih sergisinin açılması da kararlaştırılmıştır.⁶¹⁷ Kongre için bütün hazırlıklar tamamlanarak 19 Eylül akşamı Kurum'un Asbaşkanı olan Bayan Afet tarafından kongreye gelen yabancı âlimler şerefine Ertuğrul yatında bir çay ziyafeti verilmiştir. Davetliler Dolmabahçe rıhtımından yata binerek evvela Florya'ya gitmişler. Burada Atatürk'ün deniz köşkünü gezip, arkasından da yatla Boğaziçi'nde bir gezinti yaparak saraya dönmüşlerdir.⁶¹⁸ Birinci Kongre'den bu yana Türk tarihinin açıklanması ve belgelenmesi için süregelen çalışmaların verdiği sonuçları Türk bilim çevreleri yanında, dünya bilim âlemine arz etmek için 1937 yılı Eylül'ünde toplanmış olan bu Kongre'ye, Almanya, Amerika, Avusturya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Fransa, İngiltere, İsveç, Macaristan, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan'dan dünyaca ünlü bilim adamları katılmıştır. Bu itibarla kongre TTK tarafından ortaya konan bilimsel gerçekler etrafında, büyük bir bilim adamı kitlesinin birleşmiş bulunduğunu göstermiştir.⁶¹⁹

İkinci Türk Tarih Kongresi 20 Eylül 1937 Pazartesi günü öğleden sonra saat 15'te Atatürk'ün, vekillerin, mebusların, yabancı elçiler erkânının, yüksek rütbeli memur ve subayların ve yüzlerce yerli ve yabancı delegenin huzuruyla ve Kurum Başkanı Hasan Cemil Çambel tarafından kongrenin maksadını izah eden kısa bir nutukla açılmıştır. Arkasından reis, fahri reis ve reis vekilleriyle kâtiplerin seçimleri yapılmıştır. Kongre başkanlığına Kültür Bakanı Saffet Arıkan, fahri reisliğe Cenevre Üniversitesi profesörlerinden Pitar, reis vekillerine TTK Asbaşkanı Afet İnan, Hasan Cemil Çambel ve Halil Ethem seçilmiştir. Kongre'ye kırkaltısı dünyaca ünlü

⁶¹⁷ İkinci Türk Tarih Kongresi..., s. XXXVII.

⁶¹⁸ a.g.e., s. XXXVIII.

⁶¹⁹ Çoker, Türk Tarih Kurumu Kurulu..., s. 8.

yabancı bilim adamları tarafından olmak üzere doksan yedi bildiri sunulmuştur.⁶²⁰ Kongrede sunulan bildiriler çoğunlukla, arkeoloji, dilbilim ve antropoloji konularındadır.⁶²¹ Bu bilim dalları, medeniyet tarihi anlayışı ile doğrudan bağlantılı bir şekilde ele alınmıştır. Bildiri konuları ise zaman olarak tarih öncesi ve tarihin ilk dönemleri ile ilgilidir. Bildiriler üzerinde tartışma olmamış, özellikle eleştirilere rastlanmamıştır. Bildirilerin atmıştan fazlası tarih öncesi dönemlere ve arkeoloji alanına ilişkindir. Hazırlanan doksan bildiriden otuzu kongrede okunmamış; ancak sonradan okunan tebliğlerle birlikte yayınlanmıştır. Kongrede arkeolojik konuların öncelikli olmasının sebebi, pozitivist tarih anlayışından kaynaklanmaktadır.⁶²²

Kongreye sunulan ve yabancı dille yazılmış olan bildiriler Türkçeye çevrilerek broşürler halinde kongrede dağıtılmıştır. Bunlar ise daha sonra 1280 sayfalık bir cilt halinde neşredilmiştir.⁶²³ İkinci Türk Tarih Kongresi'ne başkanlık eden dönemin Maarif Vekili olan Saffet Arıkan, kongreyi açış konuşmasında arkeoloji, fizik antropoloji ve eski dillerin incelenmesinin, tümüyle pozitif bilimlerin yöntemlerinin esas alınarak incelenmesi ve gerektiğinde diğer bilim dalları ile işbirliği halinde olunmasını belirtmiştir. Bu itibarla, Türk Tarih Tezi'nin ispatı⁶²⁴ noktasında delillerle hareket edilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır.⁶²⁵ Kurum'un arkeoloji faaliyetleri hakkında bilgi veren Afet İnan ise Cumhuriyet yönetiminin tarih

⁶²⁰ Bildiriler için bkz: **İkinci Türk Tarih Kongresi...**, s. LXI-LXIV.

⁶²¹ Ersanlı, "*Bir Aidiyet Fermanı...*", s. 807.

⁶²² Ersanlı, **İktidar ve Tarih...**, s. 173, 174.

⁶²³ İğdemir, **Cumhuriyet'in 50. Yılında...**, s. 44.

⁶²⁴ Türk Tarih Tezi'nin tam anlamıyla kanıtlanamayan önermelerinin daha güçlü bir şekilde savunulması hiç kuşkusuz İkinci Türk Tarih Kongresi'nde olmuştur. Özellikle dil-arkeoloji-coğrafya disiplinlerinin, İslam ve Osmanlı öncesi Türklük anlayışıyla tarihin temel disiplinleri olarak görülmesi ve laikliğin de bu bağlamda "*kati zaferi*" olarak ele alınmıştır. Kongreyi açış konuşmasında Maarif Bakanı Saffet Arıkan şöyle demiştir: "*Türk Tarih Kurumu araştırmalarında, tezlerini ispat için arkeoloji ve antropoloji gibi müspet ilim buluşlarına ve bunlarla beraber Türk linguistiğine dayanır. Yani bunların ne olduğunu bilen âlimlerce yakından bilindiği gib reddi kabul olmayan ilimlere dayanır.*" Ersanlı, "*Bir Aidiyet Fermanı...*", s. 807.

⁶²⁵ **İkinci Türk Tarih Kongresi...**, s. 2, 3.

alanında yaptığı yatırımların amaç ve kapsamına işaret etmiş ve Kurum'un o yıla kadar yaptığı arkeoloji çalışmaları hakkında bilgiler vermiştir.⁶²⁶ Akabinde ise Muzaffer Göker, Kurum'un ilmi ve idari faaliyetlerini içine alan raporu sunmuştur.⁶²⁷

Kongrede konuşan Hasan Reşit Tankut'un şu ifadeleri dikkat çekicidir: *"Bugün ırk ile dil birbirine şahitlik edemez hale gelmiş ise de prehistoryaya doğru ilerlendikçe, ırkla dilin birbirine sarılmış ve nihayet orjinde tamamıyla intibak etmiş olması tabidir. Onun içindir ki brakisefal oldukları halde ayrı ayrı dil konuşan insanların hakikatte bir tek dil konuştuklarını ispat eden esaslar bulabiliyoruz. Bu esasların içinde hâkim fonem tipi ve fonetik sistem, dil lojiği ve psikolojisi, yani morfoloji ve semantik, ilk insan grupmanlarından aynı tipte olanlarda ne idiyse bugün dahi aynen odur. Çünkü biyolojik ve mantel şartlar aşağı yukarı daima aynı kalmıştır. Eğer zahirde ayrı ayrı ve yekdiğerine yabancı gibi görünen birçok dillerin hakikatte ve esasta bir tek dil yani Proto-Türk olduklarını söyleyebiliyorsak bu bulduğumuz yeni lengüistik kuralların bu ilmi esaslara istinat etmesindendir. Türk Dil Tezi, Türk tarihi teziyle yan yana ve aynı esaslara tabi olarak mazinin derinliklerine nüfuz ettikçe, Türk asıllı ırkların olduğu gibi Türk asıllı dillerin de bu substratunda birleştikleri meydana çıkacaktır. Çünkü her iki kardeş kurum ilanını ve feyzini milli jeninin yüksek tecelli merkezinden, Atatürk'ün dehasından*

⁶²⁶ Afet İnan'ın sunuşuna göre Türkiye'de yakın tarihli arkeolojik kazılarda bulunan kemikler üzerinde yapılan antropometrikal incelemeler, modern Türklerle Anadolu'nun en eski sakinleri arasında bir soy birliği olduğunu kanıtlamıştır. Afet İnan Anadolu'yu *"ırksal özellikleri itibariyle Türk özünü daimi muhafaza eden"* bir toprak olarak adlandırmıştır. Geniş bilgi için bkz: Afet İnan, "Türk Tarih Kurumu'nun arkeoloji...", s. 8-15.

⁶²⁷ Geniş bilgi için bkz: Göker, *"Türk Tarih Kurumunun İlmîği..."*, s. 15-20.

*almaktadır.*⁶²⁸ Hasan Reşit Tankut sunduğu tebliğinde, dil ırk arasındaki münasebette dili ırka bağlamıştır. Bu tebliğden de anlaşılacağı üzere Güneş-Dil teorisi de kendisini göstermektedir. Güneş-Dil Teorisi ile Türkçenin tarihsel yapısının incelenmesinde Türk Tarih Tezi ile ortaya konulan sonuçların önemli etkileri olmuştur. Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen İkinci Türk Tarih Kongresi'ne sunduğu bildiride, Türk Tarih Tezi ile Türk Dil Tezi arasında karşılıklı bir etkileşim olduğunu göstermiştir. *“Tarihin uzak dönemlerini ve özellikle Prehistorya denilen tarihten önceki devirlerini konu alan çalışmaların kaynakları arasında, dille ilgili dokümanların özel yeri vardır; çünkü jeolojik, arkeolojik ve antropolojik kaynakları bulmak için zahmetli kazılar yapmak lazımdır; hâlbuki bunları bugünkü dillerin metodik analiziyle de elde etmek mümkündür. Yine yaşayan bir dilin bünyesinde onun ilk oluşumundan itibaren geçirdiği bütün değişmelerin tarihi saklıdır; bir dilin eldeki varlıklarını derinleştirerek, onun en eski şekline kadar varılabilir; bunun sonucunda, ilk yüksek kültürün dayandığı insanlar ve bunları anlatmaya yarayan sesler belirlenebilir.”* Dilmen, bu bildirisinde bu seslerin tekâmül hatlarını takip ederek, ilkel kültür dilini ve bunun yeryüzüne yayılışının bulunabileceğini, bunun ise karanlıklar içinde prehistoryayı aydınlatmak yolunda büyük bir adımı teşkil edeceğini⁶²⁹ belirtmiştir.

Sadi Irmak ırki kategorileştirmenin ölçütü olarak kan gruplarını ve parmak izlerini vurgulayan sunuşunda, Türklerin; Güney Asya ve Yakındoğu halklarından farklı olduklarını ve Güney Avrupa halklarıyla benzerlik gösterdiklerini belirtmiştir.

⁶²⁸ Hasan Reşit Tankut, *“Dil ve Irk münasebetleri hakkında”*, **İkinci Türk Tarih Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937) Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler**, Kenan Matbaası, İstanbul 1943, s. 222, 223.

⁶²⁹ İbrahim Necmi Dilmen, *“Türk Tarih Tezinde Güneş-Dil Teorisinin Yeri ve Değeri”*, **İkinci Türk Tarih Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937) Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler**, Kenan Matbaası, İstanbul 1943, s. 85.

Türkler arasında yüksek oranda A grubu kanın bulunuşu ve belirli bazı parmak izleri çeşitlerine rastlanmasının Türklerin, Avrupalıların çoğundan, bu arada Yunanlardan ve Almanlardan da daha az bozulmuş bir ırk olduğunu ortaya koymuştur.⁶³⁰ Şevket Aziz Kansu ise Anadolu'daki geçmiş kavimlerin iskeletlerinin tetkiki neticesinde, bunların ırk bakımından Selçuklu Türklerinden farksız olduğunu, bu itibarla daha önceleri buralarda yaşamış olanların Türk ırkına mensup olacaklarını belirtmiştir. Elde edilen ölçülerinin de bunu gösterdiğine ayrıca vurgu yapan Kansu, Türk ırkının bahsi geçen yerlerde karışmaksızın hüviyetini koruduğunu dile getirmiştir.⁶³¹ Comt Zichi, *“Macar dili münakaşa kabul etmez bir şekilde Fin-Ugor bir lisandır. Şu halde Macarlara ismini veren ve teşkilatlandırıcısı olan kavim işte bu Onogur Türkleri'dir.”*⁶³² İfadelerini kullanarak Macar kavminin Türk ırkı ile bağını açık bir şekilde belirtmiştir.

Şemsettin Günaltay'ın Kongreyi değerlendirmesi şu şekilde olmuştur: *“Birinci Türk Tarih Kongresi, tarih tezinin dâhilde zaferi ile neticelenmişti. İkinci Türk Tarih Kongresi ise tezin cihan âlimleri muvacehesinde izahı ve cihan âlimlerinin ilmi intikatlarına arz edilmesi imkânını vermişti. İkinci Kongre daha parlak bir surette tetevvüç etti. Salâhiyettar büyük âlimler yeni açılan bu tetkik sahasında yapılan araştırmaları takdirlerle karşıladılar. Kongreye ve tarih sergisine yalnız hayranlık göstermekle kalmadılar. Tarih tezimizi teyit, milli tarihimizle alakadar birçok hususları tenvir eden ilmi tetkiklerini kongre muvacehesinde*

⁶³⁰ Geniş bilgi için bkz: Sadi Irmak, *“Türk ırkının biyolojisine dair araştırmalar kan grupları ve parmak izleri”*, **İkinci Türk Tarih Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937) Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler**, Kenan Matbaası, İstanbul 1943, s. 841-845.

⁶³¹ Şevket Aziz Kansu, *“Selçuk Türkleri hakkında Antropolojik İlk bir tetkik ve neticeleri”*, **İkinci Türk Tarih Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937) Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler**, Kenan Matbaası, İstanbul 1943, s. 440-456.

⁶³² Comt Zichi, *“Macar kavminin menşesine dair”*, **İkinci Türk Tarih Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937) Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler**, Kenan Matbaası, İstanbul 1943, s. 569-577.

okuyarak yakın alakalarını gösterdiler. Bazıları memleketlerine avdetlerinde bu mevzu hakkında ilmi neşriyatta bulundular.”⁶³³ Atatürk, Birinci Türk Tarih Kongresi’nde olduğu gibi İkinci Türk Tarih Kongresi’ni de büyük bir ilgi ile takip etmiştir. Atatürk, Kongre hakkındaki düşüncelerini 1 Kasım 1937 tarihinde TBMM’yi açış söylevinde “*Tarih Kurumu, yaptığı kongre, açtığı sergi, yurt içinde yaptığı kazılar ve ortaya çıkardığı eserlerle, şimdiden bütün bilim dünyasına kültürel görevini yerine getirmeye başlamış bulunuyor.*”⁶³⁴ İfadelerini kullanarak belirtmiştir. Tarihin, yani insanlığın ve kıymetlerinin yaratıcılarından olan Türk milletinin bir dünya görüşü vardır. Birinci ve İkinci Türk Tarih Kongreleri bu görüşü ifade etmiştir.

Kongrenin önemli yanlarından biri de tarih öncesinden Cumhuriyet devrine kadar yurdumuzda ve Ortadoğu’da gelişen uygarlıkları maket, mülaj, resim ve grafiklerle canlandıran öğretici nitelikte bir serginin Dolmabahçe Sarayı’ndaki Muayede Salonu’nda düzenlenmesidir.⁶³⁵ Tarih Sergisi’nin açılışı önemli hazırlıklardan sonra yapılmıştır. Sergi Komitesi, sergide teşhir edilmesi amacıyla Türkiye müzelerinden başka, meşhur yabancı müzelerden ve arşivlerden Türk tarihinin çeşitli dönemleriyle ilgili önemli eserlerin ve belgelerin mümkün olanlarını aynen, olmayanlarının da mülajlarını, kopyalarını veya fotoğraflarını getirtmiştir.⁶³⁶ Bu sergi Atatürk’ün emriyle sürekli olarak halka açık tutulmuş; ancak Atatürk’ün ölümü sonrasında o salonda katafalk yapılması nedeniyle kaldırılmıştır.⁶³⁷ 20 Eylül

⁶³³ Şemsettin Günaltay, “*Türk Tarih Tezi Hakkında İntikatların Mahiyeti ve Tezin Kati Zaferi*”, **Belleten**, C.II, Ankara 1938, s. 338.

⁶³⁴ **Atatürk’ün Söylev ve...**, s. 857.

⁶³⁵ Çoker, **Türk Tarih Kurumu Kuruluş...**, s. 18.

⁶³⁶ **İkinci Türk Tarih Kongresi...**, s. XXXVIII.

⁶³⁷ Çoker, **Türk Tarih Kurumu Kuruluş...**, s. 18.

1937 tarihinde düzenlenen Tarih Sergisi'nin yanı sıra Dolmabahçe Sarayı Müzayede Salonu'nda Türk Resim ve Heykel Müzesi de açılmıştır.⁶³⁸

İlk iki kongreye bakılacak olursa; Birinci Kongre ile İkinci Kongre arasındaki en önemli fark, birincisinde var olan kısıtlı bir tartışma ortamının ikincisinde tamamen ortadan kalkmış bulunmasıdır. Uzman tarihçiler gözünde inandırıcılığı kanıtlanamayan önermeler arkeolojinin ve fiziki antropolojinin ve Güneş-Dil Teorisi'yle dilbilimin alanına itilmiş, diğer konulardan uzak durulmaya çalışılmıştır. Türk Tarih Tezi'nin genel önermeleri ve ikinci kongrede aldığı bilimselci/pozitif bilimci tutum ile "*Güneş-Dil Teorisi*"nin dayandığı devamlılık neolitik uygarlık ile laik Cumhuriyet'in kültür devrimi arasında kurulmaya çalışılan köprüden başka bir şey değildir.⁶³⁹ Birinci Türk Tarih Kongresi ve İkinci Türk Tarih Kongresi'ni katılımcılar açısından değerlendirilirse, birinci kongreye katılanların çoğunluğunu ortaokul ve lise tarih ve coğrafya öğretmenleri oluştururken, yabancı katılımcı sayısı sınırlı olmuştur. İkinci kongrede ise katılımcılar arasında önemli bir kısmı teşkil etmiştir. Birinci Türk Tarih Kongresi'ne sunulan bildirilerin içeriğine bakıldığı zaman bunların genellikle Türk Tarihinin Ana Hatları ile ortaya konulan Türk Tarih Tezi'nin ispatına yarayacak bildiriler olduğu göze çarpmaktadır. Bu bildirilerin en önemli özelliği ise bildirilerdeki iddiaların genellikle ikinci el kaynaklara dayandırılması ve alıntılar yoluyla ortaya konmasıdır. Katılımcılar arasında yer alan Afet Hanım, Sadri Maksudi ve Reşit Galip Beyler; R. Pumpely, G. Glotz, F. Lenormant, E. Pittard gibi batılı bilim adamlarını iddialarına dayanak olarak gösterme yoluna gitmiştir. Buradan ise iddialarda bir otoriteye dayanma

⁶³⁸ *İkinci Türk Tarih Kongresi...*, s. XXXVIII.

⁶³⁹ Ersanlı, "*Bir Aidiyet Fermanı...*", s. 808.

kaygısının olduğu anlaşılr. İkinci Türk Tarih Kongresi'nde İ. Necmi Dilmen, *“Birçok Avrupa ve Amerika bilginleri tarafından yapılmış araştırmaların verimlerinden toplanarak bir sentez halinde ortaya konmuş olan Türk Tarih Tezini...”*⁶⁴⁰ İfadesiyle kongrenin aktif katılımcısı ve Türk Tarih Tezi ile bağlantılı olarak ortaya konulmuş olan Güneş-Dil Teorisi'nin oluşturucularından biri olması dolayısıyla iddiaların ikincil kaynaklara dayanılarak ortaya konulduğunu açık bir şekilde itiraf etmektedir. Türk tarihine yönelik asılsız iddialarda bulunanların ve Türk tarihine yönelik eleştirileri yönetenlerin batılı tarihçiler olduğu göz önüne alınacak olursa, onlara verilecek olan en iyi cevap da yine onların içinden olanların vereceği cevaplarla ortaya konacaktı ve de öyle olmuştur. Bu itibarla düşmanına, düşmanın silahı ile karşılık verilmiştir.

Birinci Türk Tarih Kongresi'nde bildirilerde ve konuşmalarda Türk tarihini binlerce yıl öncesine ulaştırmaya azami ölçüde gayret gösterilirken, Türk tarihinin bir parçası olan Osmanlı Devleti hakkında hiçbir şey konuşulmamıştır. Bu durum ise yeni kurulmuş olan devletin kendisini eskiden kurtarmak istemesinden kaynaklanmaktadır. İkinci Türk Tarih Kongresi'nde ise bildirilerin içeriğine bakıldığında arkeoloji ile ilgili olan bildirilerin yoğunluğu üst seviyede olmuştur. Bu durumun nedeni ise Birinci Türk Tarih Kongresi'nde tanıtılan Türk Tarih Tezi'nin bilimsel gerçekliğini maddi deliller yoluyla ispat etme gayretinden kaynaklanmaktadır. Birinci Türk Tarih Kongresi'nde bilimsel açıdan eleştirilebilecek olan yöntem yani iddiaların ikinci kaynaklara dayandırılması, İkinci Türk Tarih Kongresi'nde değişime uğrayarak bilimsel alanda ilerleme kaydetmiştir.

⁶⁴⁰ İbrahim Necmi Dilmen, *“Türk Tarih Tezinde...”*, s. 85.

İkinci Tarih Kongresi Anadolu'nun çok eski zamanlardan beri, Türk ırkıyla iskân edilmiş olduğu sonucuna varmıştır.⁶⁴¹ Bu gelişmeler paralelinde değerlendirildiğinde İkinci Türk Tarih Kongresi'ne ilk defa yabancı bilim adamlarının katılmasıyla uluslar arası bir özellik kazandırılmakla birlikte TTK tarafından ortaya konan bilimsel gerçekler etrafında büyük bir bilim adamı çevresinin birleşmiş olduğunu göstermesi açısından da ayrı bir önem arz etmektedir.

II. 3. 11. 3. Üçüncü Türk Tarih Kongresi (Ankara 15-20 Kasım 1943)

Üçüncü Tarih Kongresi normal şartlara göre İkinci Türk Tarih Kongresi'nden beş yıl sonra toplanacaktır; ancak araya İkinci Dünya Savaşı'nın girmesinden dolayı Üçüncü Tarih Kongresi, ikinci kongreden altı yıl sonra toplanabilmiştir. Kongreye katılım ise savaştan dolayı ulusal düzeyde kalmıştır. Bu itibarla kongreye yabancı bilim adamlarının çoğu toplantılara katılamamıştır.⁶⁴² Üçüncü Tarih Kongresi 15-20 Kasım 1943 tarihlerinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Koruyucu Başkanlığında DTCF'de toplanmıştır. Kongre, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel tarafından açılarak genel kurul ve seksiyonlar halinde çalışmalarını sürdürmüştür. Kongreye on'u yabancı bilim adamları tarafından olmak üzere toplam sekseniki bildiri sunulmuş, bunlardan yirmisekiz'i genel kurulda okunmuştur.⁶⁴³ Üç büyük seksiyondan oluşan kongrenin A seksiyonu Preistorya, arkeoloji, antropoloji ve Eski

⁶⁴¹ Hititler de dâhil olmak üzere eski sakinlerinin tümüyle beraber, Anadolu'nun Ermeniler gibi bugünkü ahalisi de Türkçe konuşsunlar veya konuşmasınlar, ırkı açıdan Türklerdir. Çağaptay, *"Otuzlarda Türk..."*, s. 258.

⁶⁴² *"Kongre Çalışma Özeti"*, **III. Türk Tarih Kongresi (Ankara 15-20 Kasım 1943), Kongreye Sunulan Tebliğler**, TTK Basımevi, Ankara 1948.

⁶⁴³ Bildiriler için bkz: **III. Türk Tarih Kongresi (Ankara 15-20 Kasım 1943), Kongreye Sunulan Tebliğler**, TTK Basımevi, Ankara 1948, s. V-X.

Çağa; B seksiyonu Orta Çağa; C seksiyonu ise Yeni ve Yakın Çağlara ait tebliğlere tahsis edilmiştir.

Kurum başkanı Şemseddin Günaltay'ın tarih çalışmalarının mahiyeti ve tarih tezinin önemi hakkındaki hitabelerinden sonra kongre başkanlığına seçilen Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, Tarih Kurumu'nun nasıl bir ihtiyaçtan doğmuş olduğunu ve yeni tarih çalışmalarının maarif yönünden sağladığı faydaları izah eden bir konuşma yapmıştır. Maarif Vekili'nin nutkundan sonra kongre başkanlık divanı seçilmiştir. Genel Sekreter Muzaffer Göker tarafından Kurum'un çalışmaları hakkında raporu okunmuştur. Daha sonra Afet İnan, Kurum'un arkeolojik faaliyetlerini içeren raporunu sunmuştur. Çalışmaları özetler nitelikteki bu raporda İnan, şunları belirtmiştir: *“Biz şuna kaniyiz ki yurdumuz, tarihi çağlardan itibaren bu gün Türkiye’de yaşayan Türk halkının cetlerine yurt olmuştur. Siyasi hâkimiyet zaman zaman değişiklikler göstermiş olabilir ve devlet isimleri ayrı ayrı namlarla da anılmış olabilir, fakat esas olan halk daima aynı karakteri taşımıştır. Selçuk Türkleri, Farisi yazmalarına rağmen ne kadar Türk idi iseler Etiler de o kadar Türk aslındandırılar. Hafriyat işlerimiz bunları aydınlatmıştır. Ve daha da teyid edecektir.”*⁶⁴⁴

1940'lı yılları içine olan evrede de Atatürk dönemi tarih anlayışının izleri görülmektedir. Eski çağlarda Anadolu'da yaşamış olan insanların kafataslarının incelenmesi için kazı çalışmaları yapılarak, brakisefal kafatası yapısına ait Beyaz ırkın mevcudiyeti ispat edilmek istenmiştir. Yapılan bu çalışmalarda Ön Asya'nın

⁶⁴⁴ Afet İnan, *“Türk Tarih Kurumu'nun 1937'den 1943'e kadar arkeolojik çalışmaları”, III. Türk Tarih Kongresi (Ankara 15-20 Kasım 1943), Kongreye Sunulan Tebliğler*, TTK Basımevi, Ankara 1948, s. 44, 45.

eski bir Türk yerleşim yeri olduğu savunulmuştur. Muzaffer Süleyman Şenyürek, konferansta bahsi geçen yerde kurulan medeniyetlerden biri olan Etilerden bahsederken Etilerin içinde fazla miktarda brakisefal unsurları ihtiva eden yeni bir kavim olduklarına işaret ederek⁶⁴⁵ bu medeniyetin Türk olduğu belirtilmeye çalışmıştır. Yapılan kazılar sonucunda ise Türklerin çeşitli uygarlıklarla bağlantıları kan bağı kurularak açıklanmaya çalışılmıştır. Böylece, yapılan çalışmalar sonucunda kan olarak da Türklerin Avrupalılara benzediği belirtilmiştir.⁶⁴⁶ Üçüncü Türk Tarih Kongresi'ndeki bildiriler göz önüne alındığında bunların Atatürk döneminden farklı olarak Türklerin Ön Asya ve Orta Asya bağlantılarının yanı sıra Türklerin ne kadar Avrupalı olduğu kan bağı da göz önünde tutularak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, Avrupa kültürünün temelini oluşturan Yunan-Latin kültürüyle Türklerin akrabalığı, buna ek olarak Türklerin menşei itibari ile Avrupa medeniyet ve kültürünün asli unsuru olduğu belirtilmiştir.⁶⁴⁷ Bu dönemin anlayışı olan Hümanist yaklaşımın izleri Yunanlıların Türk olduğu iddiaları ile kendini göstermektedir. Üçüncü Türk Tarih Kongresi'nde ortaya çıkan ilmi eserlerin sayısal verileri dikkate alındığında, yaklaşık kırk tebliğde Ön Asya ve Mısır'da kurulan medeniyetler ile Türkler arasında olan bağların incelenmesi bu iddiaları güçlendirmektedir. Bu bildiriler haricinde Osmanlı Tarihi'nin de çeşitli dönemlerine ait yirmiye yakın tebliğ sunulmuştur. Beş makale

⁶⁴⁵ Muzaffer Süleyman Şenyürek, "En eski Anadolu halkının kraniyolojik tetkiki", **III. Türk Tarih Kongresi (Ankara 15-20 Kasım 1943), Kongreye Sunulan Tebliğler**, TTK Basımevi, Ankara 1948, s. 204-212.

⁶⁴⁶ Nermin Aygen, "Türklerin antropolojik tarihleri bakımından kan grupları hakkında", **III. Türk Tarih Kongresi (Ankara 15-20 Kasım 1943), Kongreye Sunulan Tebliğler**, TTK Basımevi, Ankara 1948, s. 281-287.

⁶⁴⁷ Reşit Saffet Atabinen'in tebliğinde bu konuyu açıkça görülebilir: Türklerin Anadolu'da Troyalılar'dan çıkma bir millet olduğu hakkında Orta Çağ'da hatta 17. Yüzyılda yaşayan bir efsanenin varlığını iddia etmektedir. Bahsi geçen efsaneye göre Troya'nın düşmesini metakip dağılan Troyalılar'dan bir kısmı Trakya ve Makedonya çivarlarına geçmişler, bunlar arasından bir kabile başına Torguotus isminde bir hükümdar geçirmiş, bu hükümdara tabii olanlar Torgui, Turgui, Torci isimlerini almışlardır. Bu iddialarını dil ile de kuvvetlendiren Reşit Saffet, İlyada'nın yazıldığı dil Asyalaşmış ve Asya dili ile karışmış bir Helen lisanıdır. Homeros da Troyalıları aynı ırktan bir millet değil, Asya'nın birçok yerlerinden toplanarak çeşitli milletlerden meydana gelmiş bir Asya topluluğu olarak kabul etmektedir. Yine bu tebliğine göre Sırbistan hanedanının soyadı da Avar manasına gelmektedir. Böylece bugün Avrupa'daki Sırlar da Türk'tür. Reşit Saffet Atabinen, "Türklerin Avrupalılarla müşterek Troya menşeleri efsanesi üzerinde araştırma", **III. Türk Tarih Kongresi (Ankara 15-20 Kasım 1943), Kongreye Sunulan Tebliğler**, TTK Basımevi, Ankara 1948, s. 543-556.

ise Selçuklu Tarihi araştırma sonuçları olarak yayınlanmıştır. Bu yayınları yapanlar ise Cumhuriyet Devrinin yetiştirmiş olduğu önemli ve ilk tarihçileri olması açısından ayrı bir öneme sahiptir.⁶⁴⁸ Kongre münasebeti ile TTK'nin on üç yıllık çalışmalarının mahiyetini belirten bir sergide tertip edilmiştir. Fakültenin müze salonunda mütehassısların büyük bir başarı ile hazırlamış oldukları bu sergide, Kurum'un hafriyatlarından çıkan eserler ile diğer çalışmalarından bazı örnekler gösterilmiştir. Kongreden sonra bir ay açık kalan sergi, okullar ve halk tarafından da büyük bir alaka ile gezilerek beğenilmiştir.

II. 3. 11. 4. Dördüncü Türk Tarih Kongresi (Ankara 10-14 Kasım 1948)

Üçüncü Türk Tarih Kongresi'nin toplanmış olduğu 1943 yılından beri geçen süre içerisinde, İkinci Dünya Savaşı'nın her yerde olduğu gibi Türkiye'de de birçok sıkıntı ve güçlükler yaratmasına rağmen TTK'nin hızından hemen hemen hiçbir şey kaybetmeden devam eden çalışmalarını toplu bir şekilde ilim âlemine ve diğer çeşitli kültür müesseselerinde çalışan tarihçi ve arkeologlarımızın yaptıkları araştırmaların neticelerinden birbirini haberdar etmek fırsatını sağlamak üzere düzenlenen Dördüncü Türk Tarih Kongresi 10-14 Kasım 1948 tarihlerinde Ankara'da DTCTF'de toplanmıştır. Dördüncü Türk Tarih Kongresi'ne İstanbul ve Ankara Üniversiteleri, İstanbul Teknik Üniversitesi, Genel Kurmay Harp Tarihi Encümeni, Fransız Arkeoloji Enstitüsü, İngiliz Arkeoloji Enstitüsü, Milletlerarası Şark Tetkikleri Cemiyeti, Türk Coğrafya Kurumu, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Türk Dil Kurumu,

⁶⁴⁸ Bu tarihçiler; Anadolu Selçuklu tarihi ile ilgili Mükrimin Halil Yinanç, M. Fuat Köprülü, Çağatay Uluçay, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Faik Reşit Unat, Halil İnalcık, Neşet Çağatay, Ömer Lütfi Barkan gibi Cumhuriyet döneminin önemli tarihçileri de Osmanlı Tarihi'nin çeşitli dönemlerine ait tebliğler sunmuşlardır.

TTK üye ve temsilcileriyle, MEB tarih öğretmenlerinden bir kısmı ve tarihle ilgisi olan kişiler katılmıştır. Bütün bu üye ve temsilciler 10 Kasım 1948 Çarşamba günü saat 10'da Tarih Kurumu merkezinde toplanmış, hep birlikte Atatürk'ün muvakkat kabrine giderek saygı duruşu yaptıktan sonra DTCF Konferans salonunda yerlerini almıştır.⁶⁴⁹

Kongre çalışmaları öncekilerde olduğu gibi genel kurul ve seksiyon çalışmaları şeklinde sürdürülmüştür. Seksiyonlar, I. Eski Anadolu ve Ön Asya; II. Klasik Çağlar ve Bizans; III. Orta Asya ve Orta Çağ Türk Tarihi; IV. Osmanlı Tarihi şeklinde belirtilmiştir. Kongreye beşi yabancı bilim adamları tarafından olmak üzere seksen iki bildiri sunulmuş, bunlardan on üçü genel kurulda okunarak tartışılmıştır.⁶⁵⁰ 10-14 Kasım 1948 tarihlerinde toplanan Dördüncü Türk Tarih Kongresi Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün huzurlarıyla Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu tarafından açılmıştır. Banguoğlu, konuşmasında TTK'nin kuruluş amacına değinerek şunları söylemiştir: *"Atatürk, ihmale uğramış olan, işlenmemiş, üzerinde çalışılmamış ve milli şuura mal edilmemiş olan tarihimizi işlemek için işe başladı. Türk Tarih Kurumu'nu vücuda getirdi. İşte bu Kurum, yıllardan beri onun çizdiği yolda çalışmaktadır. Büyük Devlet Adamlarımız Atatürk ve İnönü, bu Kurum'u himaye ettiler. İlim adamlarımız ve yetişmekte olan genç bilginlerimiz çalıştılar. Kurum, bu işlerde bir merkez vazifesi gördü. Ayrıca, tarihimizi milli şuura mal etmek yolunda da gayret sarf etti. Milletimizin manevi varlığını millete*

⁶⁴⁹ IV. Türk Tarih Kongresi (Ankara 10-14 Kasım 1948) Kongreye Sunulan Tebliğler, TTK Basımevi, Ankara 1952, s. XI.

⁶⁵⁰ Kongre çalışma programı için bkz: IV. Türk Tarih Kongresi..., s. XIX-XXIV.

*mal etmek yolunda..*⁶⁵¹ Bunlara ek olarak TTK'nin her çeşit çalışmaları, yayınları ve bilhassa kazıları kendisine şimdiden dünya ölçüsünde bir şöhret kazandığını belirtmiştir.

Dördüncü Türk Tarih Kongresi'nde göze çarpan en büyük değişiklik, Milli Eğitim Bakanı olan Hasan Ali Yücel'in görevden alınarak yerine Tahsin Banguoğlu'nun getirilmiş olmasıdır. Bu durum ise kaçınılmaz bir şekilde takip edilen tarih politikasına da yansımıştır. Bu dönemde hümanist tarih anlayışı varlığını sürdürmekle birlikte bilimsel temellere dayanan tarih görüşünün ağırlık kazanmaya başladığı görülmektedir. Tahsin Banguoğlu Dördüncü Türk Tarih Kongresi'nin açılış konuşmasında, Yunanlıların Türk oldukları iddialarından vazgeçilerek, sadece Anadolu ile ilgili yani Atatürk dönemi tarih politikalarına dönüleceğinin işaretlerini vermiştir.⁶⁵² Kurum Başkanı Şemseddin Günaltay ise Kurum'un vazifelerini sayarken, Anadolu'nun eski medeniyetlerin beşiği ve yayılma merkezi olması hasebiyle zengin bir tarihe sahip olduğunu vurgulamıştır. Özellikle, Kültepe bölgesinde yapılan çalışmalar sonucunda bulunan ve sayısı bini geçen çivi yazılı tabletlerin, Yakın-şark tarihinin henüz tamamıyla aydınlanmamış olan devirlerini, bu çağların kültür seviyesini, ticari, iktisadi, içtimai ve dini durumlarını o zamanki Yakın-şark devletleri arasındaki siyasi münasebetleri aydınlatacak belgeleri ihtiva etmeleri bakımından, büyük önem taşıdığını dile getirmiştir.⁶⁵³ Kongre sürecindeki bütün tebliğler yurdumuzun ve Genel Türk Tarihi'nin birçok karanlık noktalarını aydınlattığı gibi uzun zamandan beri yanlış olarak bilinen bazı tarihi bilgilerin de

⁶⁵¹ "Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'nun açılış söylevi", **IV. Türk Tarih Kongresi (Ankara 10-14 Kasım 1948) Kongreye Sunulan Tebliğler**, TTK Basımevi, Ankara 1952, s. 1, 2.

⁶⁵² Tahsin Banguoğlu'nun "IV Tarih Kongresindeki Açılış Nutku", **Aydın Tarihi**, 1-30 Kasım 1948, S.180, s. 42, 43.

⁶⁵³ "Türk Tarih Kurumu Başkanı, Sivas Milletvekili Ord. Prof. Şemseddin Günaltay'ın söylevi", **IV. Türk Tarih Kongresi (Ankara 10-14 Kasım 1948) Kongreye Sunulan Tebliğler**, TTK Basımevi, Ankara 1952, s. 2-6.

düzeltilmesini sağlamıştır. Kongre münasebeti ile TTK 1948 yazında yaptırdığı Kültepe kazısında ele geçen eser ve tabletleri gösteren küçük bir sergi de tertip etmiştir.

Dördüncü Türk Tarih Kongresi'nde çıkan sonuçlar Tarih Kurumu'nun yayınlarına da yansımıştır. Kurum'un 1948 yılındaki yayınlarına bakıldığında, Selçuklu Tarihi ve Osmanlı Tarihi ile ilgili yayınların artmış olduğu görülmektedir. Bu dönem içerisinde Kurum'da basılmış olan kitapların sadece on dört tanesi Eski Çağ Tarihi ile alakalıdır.⁶⁵⁴ Belleten'in 1940 Kasım'ından itibaren çıkan nüshalarındaki makalelerin yaklaşık 163 tanesi İlk Çağ Anadolu Medeniyetlerine ait olan araştırmaları kapsamakta, 85 kadarı Osmanlı Tarihi ile alakalı olup, 15 tanesi ise ilim ve bunun yanında Selçuklu Tarihi ile Beylikler dönemine ait araştırmaları içermektedir.⁶⁵⁵ Belleten Dergisi'nde yayınlanan muhtelif makalelerde İlk Çağ medeniyetlerinden biri olan Hititlere ait kazı çalışma raporları da yayınlanmıştır. Bahsi geçen kazılarda üzerinde durulan nokta ise mezarlarda bulunan insan iskeletine yönelik kafatası araştırmalarıdır. Bunların Türk olduklarına yönelik iddialar zayıflamakla birlikte, hala resmi görüş olarak varlığını sürdürmüştür.⁶⁵⁶ Kemalist dönemde ulusalcı dürtülerle Ortaçağlar ve İlkçağ Tarihi'ne önem verilerek Osmanlı Tarihi'nin ihmal edildiği sıkça tekrarlanmıştır. Ancak, Osmanlı araştırmalarının en parlak döneminin bu yıllara rastladığını ve bilimsel Osmanlı tarihçiliğinin bu yıllarda

⁶⁵⁴ Bkz: TTK Yayınları Katalogu, **Belleten**, C.XII, S.45, Ocak 1948.

⁶⁵⁵ 1940-1948 yılları arasında Belleten dergisinde çıkan makale etüt, rapor, vesika, tercüme bibliyografya, haber ile levhaların detaylı bilgisi için bkz: **Belleten** sayıları 15-48 arası, C.IV ve C.XII arası.

⁶⁵⁶ Bunlara birkaç örnek verilecek olursa; Muzaffer Şenyürük, "Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Karahöyük Kazısından Çıkarılan Kafataslarının Tetkiki", **Belleten**, C.XIII, S.49, Ocak 1949, s. 1; S. Aziz Kansu-Seniha Tunakan, "Karaoglan Höyüğünden Çıkarılan Eti, Frig ve Klasik Devir İskeletlerinin Antropolojik İncelemesi", **Belleten**, C.XII, S.48, s. 759; M. Süleyman Şenyürek, "Alaca Höyük'te Bulunan Üç Kafatasına Ait Bir Not", **Belleten**, C.XIV, S.53, Ocak 1950, s. 57.

temelinin atıldığını bilmek gerekmektedir.⁶⁵⁷ Burada şu noktaya da değinilecek olursa; özellikle 1939 yılından sonra resmi kurumlar tarafından sahiplenilen Türk hümanizm anlayışı, tarihçiliğimizi Anadolu ve Avrupalılık yörüngesinde değerlendirerek Orta Asyacı tarih anlayışına eleştiriler getirmiştir. Buna bağlı olarak 1940'lı yıllardan sonra Türk tarihini dünya tarihi içine oturtma anlamında ciddi gayretler yaşanmıştır. Enver Ziya Karal ve Ekrem Akurgal gibi tarihçilerin Türk hümanizmi anlayışı çerçevesinde tutmaya çalıştıkları TTK belirtilen tarih anlayışının gelişmesinde önemli rol almıştır.⁶⁵⁸ Bu değişim aynı zamanda Atatürk'ün Orta Asya'ya, yani kendi köklerimize yönelme konusundaki anlayışını kesintiye uğratmıştır. Böylece, Türk insanının kendini arama ve kendi özüne dönme şansı yeni anlayış olan hümanist tarih anlayışıyla bir nevi kimlik bunalımına dönmüştür. Bu durum ise Atatürk devrinden sonra Türk Milli Eğitiminin genç kuşaklara güçlü bir tarih anlayışı ve medeniyeti aşlamaktan uzak kalmasına neden olmuştur.⁶⁵⁹

⁶⁵⁷ Ortaylı, **Gelenekten...**, s. 116, 117.

⁶⁵⁸ Taşkın, "*Kemalist Kültür Politikaları...*", s. 419-424.

⁶⁵⁹ Türkdoğan, "*Millet Olma Sürecinde...*", s. 32.

III. BÖLÜM

TÜRK DİL KURUMU’NUN KURULMASI VE ÇALIŞMALARI

III. 1. Türk Dil Kurumu’nun Oluşumunu Hazırlayan Etkenler

Dil, bir milletin manevi hüviyetinin en bariz bir ifadesidir. Bir millete şahsiyet ve hüviyet verebilmek için evvelemirde o milletin dili olması lazımdır. Dünya tarihinin mukadderatı üzerinde büyük tesirler yapan ve dünya tarihine istikamet veren son derece iradeli bir milletin, manevi varlığının ecnebi tesiri altında kalması kadar hayrete ve aynı zamanda teessüfe değer bir şey yoktur.⁶⁶⁰ Bilindiği üzere çeşitli kültürleri birbirinden ayıran en mühim unsur dildir.⁶⁶¹ Dil; ifade tarzı, kavramları, söz hazinesi, hatta gramer ve sintaksı ile temsil ettiği toplumun maneviyatına kaynak vazifesini gören düşünce sistemini adeta kadrolamaktadır.⁶⁶² Dilin kültürle olan bağlantısı çok önemlidir. Sosyal yapıyı şekillendiren bütün değerler dil varlığına aktarıldığı için bir milletin bütün kültür değerleri dilde yaşamaktadır. Bu değerler ise bir kuşaktan ötekine ancak dil yolu ile aktarılmaktadır. Dil, yalnızca bir konuşma aracı değil, aynı zamanda düşüncüyü

⁶⁶⁰ Türk dili filolojik ve etimolojik bünyesi ve vasıfları itibarıyla dünyanın en büyük ve zengin dillerinden olması icap ederken düne kadar geçirmiş olduğu acıklı buhranın sebep ve Saiklerini, kendileriyle temas ve münasebata geçtiği milletlerin harsi faikiyeti ve dillerinin zenginliği ve güzelliğinde değil, Türk milletinin kendi içinde ve Türk milletinin ruhunda aramak lazımdır. Nevzat Gözaydın, “*Ayın Tarihi Dergisinde Türk Dil Kurumu ve Çalışmaları*”, *Türk Dili*, C.XCIV, S.667, Temmuz 2007, s. 138.

⁶⁶¹ Muharrem Ergin, *Türkiye’nin Bugünkü Meseleleri*, ilaveli 4. Baskı, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988, s. 6.

⁶⁶² Kafesoğlu, “*Türk Kültürünün...*”, s. 133, 134.

anlatıma dönüştürme aracı olduğu için kültürün yaratıcısı ve geliştiricisi görevini de yüklenmiştir. Dolayısıyla dil, milli kültürün temel direği durumundadır. “*Türkiye Cumhuriyeti’nin temeli kültürdür.*”, “*Milli kültür en yüksekte göz diktiğimiz idealdir*”⁶⁶³ ifadeleri ile Türkiye Cumhuriyeti’nin, yüksek bir Türk kültürü temeli üzerinde kurulduğunu belirten Atatürk, kültürün en önemli ögesi olan dile, her zaman büyük bir önem vermiştir.⁶⁶⁴ Dilin, çok yönlü yaşamsal ve toplumsal özelliklerini, engin sezgi gücüyle kavramış olan Atatürk, Türk dilinin, Türk ulusu için ne ifade ettiğini şu sözleri ile göstermektedir: “*Türkiye Cumhuriyetini kuran Türk halkı Türk milletidir. Türk milleti demek Türk dili demektir. Türk dili Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği nihayetsiz felaketler içinde ahlakını an’anelerini, hatıralarını, menfaatlerini, kısacası bugün kendi milletini yapan her şeyinin dili sayesinde muhafaza olunduğunu görüyor. Türk dili Türk milletinin kalbidir, zihnidir.*”⁶⁶⁵ Dikkat edilirse bu ifadeler, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti’nin devlet anlayışına paralel bir dil anlayışını ifade etmektedir. Bu nedenledir ki Atatürk, tarih ve dil konularına daha derinlemesine bir duyarlılıkla eğilmiş; tarih ve dil konuları üzerinde yapılan çalışmalara bizzat katılmıştır. Dil konusu üzerindeki çalışmaları geliştirmek ve olgunlaştırmak için Çankaya’da dil sofrası diye bilinen toplantılar düzenlemiştir. Yine bundan dolayıdır ki Birinci Türk Dili Kurultayı’nda, ana dile karşı duyulan sevgi ve ilgiyi sembolize eden 26 Eylül, Dil Bayramı olarak kabul edilmiştir.⁶⁶⁶

⁶⁶³ İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar...*, s. 374.

⁶⁶⁴ Şevket Süreyya Aydemir’e göre Atatürk’ün dile ilgisi harf değişimi hareketiyle başlamış ve bu ilgi, dilin özleştirilmesi yönündeki çalışmaların sonucunda Türk tarihi araştırmalarına ve oradan da insanlığın kaynakları konusuna yönelmiştir. Aydemir, *Tek Adam*, C.III, s. 403, 404.

⁶⁶⁵ İnan, *Medeni Bilgiler ve...*, s. 19.

⁶⁶⁶ Kendisinde kanuni şartlar bulunan her Türk’e Kuruma üye olabilme imkânı sağlayan Atatürk, Dil ve Tarih Kurumlarına bilim adamları da yetiştiresin diye 1935 yılında herhangi bir Edebiyat Fakültesinden farklı olarak Ankara Üniversitesi’nin DTCF’yi kurdurmuştur. Ayrıca, dil ve tarih konusundaki çalışma ve araştırmalara yeterli mali kaynak oluşturması için de kendi servetinin gelirini bu iki kuruma miras bırakmıştır. Zeynep Korkmaz, “26 Eylül ve Türk Dil Kurumu”, *Türk Dili*, S.515, Kasım 1994, s. 416.

Dil bilgisi ve dil bilimi uzmanları, dilin en önemli işlevi olan anlaşma ve iletişimi sağlama özelliğinden hareketle dili tanımlamıştır. Buradan da anlaşılan odur ki bir toplumda anlaşma ve bireyler arasında iletişim dil aracılığı ile sağlanmaktadır. İnsan kalabalıklarının uluslaşması da ancak dil birliği ile mümkündür. Aynı dili konuşmayan insanların anlaşmaları, iletişim sağlamaları, ortak değerlere sahip olmaları mümkün değildir.⁶⁶⁷ Organik bir varlık olan ve insanların düşüncelerini ve duygularını bildirmek üzere koydukları bir işaret sistemi olan dil, aynı zamanda toplumlara biçim veren bir sistemdir. W. Von Humboldt'un tabiriyle, bir milletin dili onun ruhudur. Ruhu da dilidir. Bir milletin ruhu onun dilinde ortaya çıkar. Bu yüzden milletin manevi gücünü, o gücün en yüksek açıklama aracı olan dilde araştırmak gerekmektedir.⁶⁶⁸ Devletimizin Cumhuriyet dönemine adım attığı 1923 yılında Türk dili, çok önemli bir gelişmeyi tamamlamak üzere bulunuyordu. Tanzimat'la başlayan dilde sadeleşme akımı⁶⁶⁹ yavaş bir seyirle 19. yüzyılın sonuna doğru gelmiş; 1896'daki Servet-i Fünun edebi akımıyla duraklamış, hatta geriye doğru yönelmiş; 1911'deki Genç Kalemler hareketiyle ani bir sıçrama yaparak 1920'lerde başarıya ulaşmıştır.⁶⁷⁰ Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Ali Canip, Aka Gündüz, Akil Koyuncu gibi genç yazarların başını çektiği Yeni Lisancılar, dilde bir hastalığın bulunduğunu, bu hastalığında dile musallat olmuş yabancı kurallar olduğu görüşünden hareket ederek, yaptıkları atılımlarla sadeleşme

⁶⁶⁷ Şükrü Haluk Akalın, "Yetmiş Beş Yılda Türk Dil Kurumu", *Türk Dili*, C.XCIV, S.667, Temmuz 2007, s. 6.

⁶⁶⁸ Zeynep Korkmaz, "Cumhuriyet Döneminde Bir Kültür Dili Olarak Türkçe", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C.I, TDK Yayınları, Ankara 1995, s. 651, 652.

⁶⁶⁹ Kamile İmer, *Türk Dil Devrimi*, TDK Tanıtma Yayınları, Ankara 1976, s. 85.

⁶⁷⁰ Ali Canip, Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp'ın öncülük ettiği; Selanik'te çıkan Genç Kalemler dergisiyle ortaya konulan dil hareketi, önceleri Yeni Lisan ve Dilde Türkçülük gibi adlar almış, sonraları daha çok sadeleşme terimleriyle ifade edilmiştir. Ömer Seyfettin'in Genç Kalemlerdeki Yeni Lisan makalelerinde ve Ziya Gökalp'ın Türkçülüğün Esasları'ndaki Dilde Türkçülük bölümünde anlatılan sadeleşme ilkelerini bir tek madde de toplamak mümkündür: Yazı dilini, İstanbul halkının konuştuğu dile yaklaştırmak. Ahmet B. Ercilasun, "Cumhuriyetin 75 Yılında Türk Dili", *Yeni Türkiye (Cumhuriyet IV Kültürel Değerlendirme)*, S.23-24, Ankara 1998, s. 2829.

yolunda epey yol almışlardır. Ne var ki dava burada bitmemiştir. Konunun yalnızca yazarların inisiyatifi ile belirli tek yönde değil, devletin öncülüğünde ve geçmiş dönemlerin ortaya koyduğu sonuçlar göz önünde bulundurularak, geleceğe uzanan verimli bir çizgide akılcı, bilimsel bir yöntemle bir bütün olarak ele alınması gerekiyordu. İşte, Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün öncülüğünde başlatılan Dil Devrimi, böyle bir tarihi gereksinimin ifadesi olan Türkçeleşme hareketidir. Türkiye Cumhuriyeti'ni, çağdaş kültür düzeyine ulaştırma yolunu açacak olan ve dilimizi çok gelişmiş zengin bir kültür dili durumuna getirebilme hareketidir.⁶⁷¹ Burada, özellikle şu noktayı belirtmekte fayda vardır: Atatürk'ü devrim uygulamalarında başarıya ulaştıran özelliklerden biri de devrimlerin belirli bir sıraya göre ve gerektiğinde kendi içinde birtakım önceliklere dayanılarak ele alınmış olmasıdır. Böyle bir zamanlamanın dayandığı temel görüş, hem konuların olgunlaşmasını beklemek, bunların uygulamadaki öncelik ve sonralıklarını iyi belirleyerek toplumda en elverişli ortamı hazırlamak hem de daha önce yapılması gerekenleri ihmal etmemektir.⁶⁷² Atatürk, bu görüşünü Büyük Nutuk'ta şu ifadeleri ile dile getirmiştir: *“Uygulamayı birtakım safhalara ayırarak, olaylardan ve olayların akışından yararlanarak milletin duygu ve düşüncelerini hazırlamak ve basamak basamak ilerleyerek hedefe ulaşmaya çalışmak gerekiyordu. Nitekim öyle olmuştur.”*⁶⁷³ Aynı durum, Dil Devrimi için de geçerli olduğundan, bu devrime kadar uzanan gelişmeler 1923-1932 yılları arasında şöyle gerçekleşmiştir: İlk önce Arapça, Farsça derslerinin öğretimden kaldırılarak yeni kelime gereksinimi için bu dillere başvurma yolunun kapatılması, arkasından Dil Devrimi'ni Milli Eğitim temeline oturtacak Yazı Devrimi'nin yapılması, daha

⁶⁷¹ Zeynep Korkmaz, “Atatürk ve Kültürel Alandaki Çağdaşlaşmada Türk Dilinin Yeri”, **Türk Dili**, S.661, Ocak 2007, s. 46.

⁶⁷² Zeynep Korkmaz, “Atatürk ve Dil Devrimi”, **Türkler**, C.18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 56.

⁶⁷³ **Kemal Atatürk, Nutuk (1919-1927)**, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006, s. 10, 11.

sonra TDTC'nin (bugünkü Türk Dil Kurumu) kurularak, Türk dili çalışmalarına başlanması ve Türk dili konusundaki çalışmaları bilim temeline oturtacak tedbirlerin alınması bu aşamaları meydana getirmektedir. 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi) Kanunu, 26 Aralık 1925'te İslam takvimi yerine uluslar arası takvim ve saat ölçülerinin getirilmesi, 20 Mayıs 1928'de Arap harfli rakamlar yerine Latin esaslı uluslar arası rakamların kabulü ve 1927 yılında Atatürk tarafından Yazı Devrimi ile ilgili fikir çalışmalarının yapılması, Dil Devrimi'ne öncülük eden uygulamalardır.⁶⁷⁴ Atatürk'ün, 1928 yılında Yazı İnkılâbı ve 1932 yılında da Dil İnkılâbı ile ele almış olduğu Türk dili, tarihi ve sosyal ihtiyaçların olgunlaştırdığı milli devlet politikasına paralel bir milli dil anlayışına dayanmaktadır. Bu anlayışın bağlı bulunduğu esaslar şu noktalarda toplanabilir:⁶⁷⁵

- a) Dilimizi Arapça, Farsça ve Türkçenin karışmasından oluşmuş karma ve sun'i bir dil yapısındaki Osmanlıcanın hala devam ede gelen ve Türkçeye zarar veren pürüzlerinden temizlemek;
- b) Aydınların dili ile halkın dili, yazı dili ile konuşma dili arasında daha önce ortaya çıkmış olan açıklığı kapatarak, halk ve aydınları birleştirici ve bütünleştirici bir dile ağırlık vermek;
- c) Bunun sağlanabilmesi için Türk diline milli bir gelişme yolu çizmek;
- d) Türkiye Cumhuriyeti'nde eğitimi millileştirmek; milli terbiyenin ne demek olduğunu kavrayarak buna uygun milli bir dil politikası yürütmek;
- e) Türkçeyi milli kültürümüzün eksiksiz bir ifade vasıtası haline getirebilmek; uzun vadede çağdaş medeniyetin edebiyat, san'at

⁶⁷⁴ Korkmaz, "Atatürk ve Dil...", s. 56.

⁶⁷⁵ Zeynep Korkmaz, "Atatürk ve Dilimiz", Ankara Üniversitesi'nin 60. Kuruluş Yılı Armağanı, AÜ Basımevi, Ankara 2006, s. 13, 14.

ilim, felsefe ve teknik alanlarda gerektirdiği her türlü ihtiyacı karşılayabilecek kelime ve kavramları bulunan işlek ve zengin bir dil vasfına sahip kılmaktır.

1932 yılına kadar çeşitli tarihi süreçlerden geçen Türk dili, 1932 yılında bir kimlik davası, çağdaşlaşmanın yolunu açan bir kültür davası olarak ele alınmıştır. Fikir dayanağı bakımından Türk toplumunun, tarihi ve sosyal gereksinimlerinin ortaya koyduğu sağlam bir yönlendirme hareketi, aynı zamanda bilinçli bir devlet icraatıdır. Her ne kadar Dil Devrimi 1932 yılında başlamışsa da bu devrime temel oluşturacak, kapsamlı ön gelişmeler 1928 ve önceki yıllardaki bazı gelişmeleri de içine alır. Bu bakımdan dildeki yenileşmenin ilk yapı taşı Yazı Devrimi diye adlandırılan Alfabe Devrimi oluşturur. Alfabe Devrimi, 1923-1928 yılları arasındaki tartışma ve gelişmelerle Dil Devrimi'ne uzanan ilk köklü yeniliktir. Atatürk, böyle önemli gelişmelerde tıpkı bir sosyolog gibi önce sosyal yapıyı, yani halkı bu değişimlere hazırlamak gerektiğini çok iyi bildiğinden dolayı, alfabe değişimi için de en uygun zamanı beklemiştir. 1923 yılında İzmir'de toplanan İktisat Kongresi sırasında yapılan Latin alfabesinin kabulü önerisini ve Hüseyin Cahit'in İstanbul gazetecileri ile yaptığı bir toplantıda aynı önerinin ileri sürülmesini olumlu karşılamamıştır.⁶⁷⁶ Atatürk, daha sonraki yıllarda bu isteksizliğinin sebebini Falih Rıfkı Atay'a *"Hüseyin Cahit bana vakitsiz bir iş yaptırmak istiyordu. Yazı inkılâbının daha zamanı gelmemiştir."*⁶⁷⁷ Diyerek belirtmiştir. Rıza Nur'un, 1920

⁶⁷⁶ 21 Şubat 1923'te toplanan Milli İktisat Kongresi'nde işçi delegelerinden İzmirli Nazmi ve iki arkadaşı Latin harflerine geçelim, önerisinde bulunmuş; ancak kongre başkanı olan Karabekir Paşa'nın İslam birliği bozulur gerekçeli itirazı üzerine öneri gündeme alınmamıştır. Yine Kurtuluş coşkusunun yaşandığı İzmir'de İstanbul'dan gelen gazetecilerle 12 Eylül 1922'deki görüşmesinde Hüseyin Cahit (Yalçın): *"Niçin Latin yazısını almıyoruz?"* Sorusuna Atatürk, *"Daha zamanı gelmemiştir"* yanıtını vermiştir. Necdet Sakaoğlu, *"1928: Latin karakterlerinin kabulü Harfi Harfine Uygulanan Devrim"*, NTV Tarih, S.21, Ekim 2010, s. 29.

⁶⁷⁷ Falih Rıfkı Atay, *"Harf Devriminin 25. Yılı Kutlarken"*, Türk Dili, C.II, S.23, Ağustos 1953, s. 728.

yılındaki Maarif Vekilliği sırasında yazı sorunu ele alınmadan önce dili arındırma yönünde bir karara varılmış ve özel bir yönetmenlikle Anadolu ağızlarındaki Türkçe sözlerin derlenmesine başlanmıştır. Besim Atalay ise Hars Müdürü olarak yapılan çalışmaları yönetmiştir. Küçük ölçüdeki bu derleme, birkaç yıl içerisinde tamamlandıktan sonra 1925 yılında toplanan söz ve deyimlerin sınıflandırılmasına başlanmıştır.⁶⁷⁸ Yazı Devrimi sırasında 1928 yılında kurulan Dil Encümeni'nde derleme işini üzerine alan Ragıp Hulusi, 1929-1930 yıllarında yeni derlemeler yaptırmıştır. Hamit Zübeyir ile İshak Refet 1932 yılında Anadilden Derlemeler adlı bir sözlük yayınlamıştır. Dil sorunu konusunda Sarf Encümeni, 1920'den başlayarak Sarf ve Nahv-i Türkî başlıklı dört defter çıkarmıştır. 1923 yılında da Maarif Vekâleti, Velet Çelebinin, Türk Diline Medhal adlı kitabını yayınlamıştır.⁶⁷⁹ Türkçenin özleşmesi meselesinde ilk yasal girişimi başlatan Tunalı Hilmi Bey, Cumhuriyetin henüz ilan edilmemiş olduğu 1923 Ağustos ayı içerisinde TBMM'ye Türkçe Kanunu önerisi vermiştir. Öneriye göre Maarif Vekilliği'nde bir Türkçe komisyonu kurulacak, terimler Türkçeleştirilecek, okul kitapları öz Türkçe kurallara göre hazırlanacaktır. Bu kurallara uymaması durumunda gazete ve dergilere yayın hakkı verilecek, resmi yazılar buna göre yazılacak, kanunlar da Meclis'te bu yolla hazırlanacaktır. Ancak, bu öneri ortam hazır olmadığından yerine getirilememiştir.⁶⁸⁰

Cumhuriyetin ilanından hemen sonra kuruluş çalışmalarına başlanan ve 12

Kasım 1924 tarihinde kurulan Türkiyat Enstitüsü, Türk dili, edebiyatı, kültürü, sanatı

⁶⁷⁸ Bu çalışmayı yapanların başında Ahmet Saffet yer alırken, denetleme ve genişleme işini de Velet Çelebi, Hasan Fehmi gibi tanınmış bilginler yapmıştır.

⁶⁷⁹ Şükrü Haluk Akalın, “Türkiye Cumhuriyeti'nde Türkçe; Yazı ve Dil Devrimi”, **Türkler**, C.18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 28.

⁶⁸⁰ Agah Sırrı Levend, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, 3. Baskı, TDK Yayınları, Ankara 1972, s. 391.

tarihi ile ilgili çalışmaları yürütme görevini üstlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile birlikte dil konusundaki tartışmalar daha çok yazım ve alfabe üzerine yoğunlaşmıştır. Azerbaycan Hükümeti'nin 22 Temmuz 1922 tarihinde Latin kökenli yazıyı kabul ettiği haberi, Ankara'ya ulaşmazdan bir ay önce Atatürk, Ankara'da Halide Edip'e (Adıvar) Garplılaşmak ve Latin harflerine geçmekten söz etmiştir.⁶⁸¹ 1926 yılının Şubat ayında Bakü'de toplanan Birinci Türkoloji Kongresi'ne Köprülüzade Mehmet Fuat, Hüseyinzade Ali Bey ile o sırada Türkiye'de görev yapan Teodor Menzel ile Gyula Mezsaros'un, Türkiye'den çağrılı olarak katıldığı bu kongrede, Birleştirilmiş Yeni Türk Elifbası adıyla Latin kaynaklı bir alfabe benimsenmiştir. Aşamalı olarak Sovyetlerdeki Türk Cumhuriyetlerince kullanılmaya başlanan bu alfabe 1930'ların başlarında neredeyse bütün Türk dünyasında kullanır pozisyona gelmiştir.⁶⁸² Türkiye'de ise Atatürk'ün Nutuk'unu okuduğu günlerde alfabe tartışmaları yeniden alevlenmiştir. Adalet Bakanı Mahmut Esat, Latin harflerinin kabulü konusunda Türk Ocakları'nda bir konuşma yapmıştır. Başbakan İsmet Paşa da Latin harfleri konusunda bilim adamlarının görüşlerini almıştır. Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati'nin, 20 Mayıs 1928 günü Başbakanlığa gönderdiği yazıda, *"Lisanımızda Latin harflerinin suret ve imkân-ı tatbikini düşünmek üzere, mebus Falih Rifki, Yakup Kadri, Ruşen Eşref ve Darülfünun Müderris Muavini Ragıp Hulusi ve sabık Darülfünun muallimlerinden Ahmet Cevat ve muallimlerden Fazıl Ahmet, Hariciye memurlarından İbrahim Grandi, Talim ve Terbiye Reisi Mehmet Emin, azadan İhsan Beylerden mürekkep bir heyetin teşkilinin muvafık görülmekte*

⁶⁸¹ Sakaoğlu, "1928: Latin karakterlerinin...", s. 29.

⁶⁸² Ne var ki 1937 yılından sonra Stalin'in başlattığı kıyım sırasında Sovyetlerdeki Türk halklarının Latin yazısını kullanmalarına son verilmiştir. Türk dünyasında ortak alfabe kullanılması kararının alındığı 1926 Bakü Türkoloji Kongresi'ne katılan üyelerin çoğu çeşitli suçlamalarla hayatını kaybetmiştir. Türk soylu bilim adamlarının yanı sıra ünlü Türkolog Samayloviç gibi farklı milletlerden bilim adamları da bu kıyımda yok edilmiştir. Sovyetler Birliği'nde Türk soylu halkların 1937 yılında başlayan Kiril yazısına geçirilmesi uygulaması 1940'lı yılların başlarında tamamlanmıştır. Akalın, "Yetmiş Beş Yılda...", s. 7.

olduğu.” bildirmiştir. Başbakanlığın, 27 Mayıs 1928 tarihindeki onayından sonra Dil Heyeti⁶⁸³ ilk toplantısını 26 Haziran 1928 tarihinde gerçekleştirmiştir. Konya’da başlayarak yurt gezisine çıkan Milli Eğitim Bakanı, Dolmabahçe Sarayı’na gelerek gezi hakkındaki izlenimlerini Atatürk’e aktarmıştır. Başbakan da 17 ve 19 Temmuz 1928 günlerinde Dil Heyeti’nin toplantılarına katılarak çalışmaları ile ilgili bilgiler almıştır.⁶⁸⁴ 1928 yılı Türkiye’de, genel olarak Atatürk’ün Dil İnkılâbı’nın başlangıç yılı kabul edilir. Aynı yılın Nisan ayı içerisinde TBMM Anayasa’nın “*Türkiye Devleti’nin dini İslam ve resmi dili Türkçe’dir.*” şeklindeki 2. Maddesini, dine ilişkin bütün ögeleri kaldırarak değiştirmeye karar vermiştir. Meclis, bu Batılılaşma ve laikleşme siyasetine devam ederek, bir sonraki ay içinde Arap rakamlarının yerine Batı rakamlarını kabul etmiştir.⁶⁸⁵

Atatürk’ün, 1928 yılında gerçekleştirdiği Yazı Devrimi’nin dayandığı gerekçe, apayrı bir dil ailesine bağlı Arap dilinin ihtiyaçlarından doğmuş olan Arap yazısının, Türk dilinin ihtiyaçlarını karşılayamaması, bunun yol açtığı okuyup yazma güçlüğü’nün sosyal ve kültürel gelişmelerin önünü tıkamış olmasıdır. Atatürk, 9 Ağustos gecesı Sarayburnu Parkı’nda yaptığı tarihi konuşmada Arap yazısından gelen güçlüğü, halkın bütün emeklerini kısırlaştıran çorak bir yolda yürümeye benzetmiş ve konuşmasını “*Bir milletin, bir toplumun yüzde onu okuma yazma bilir, yüzde doksanı bilmez, bundan insan olanlar utanmak lazımdır. Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir. İftihar etmek için yaratılmış, tarihini iftiharla*

⁶⁸³ TDTC’nin oluşumunu hazırlayan etkenlerden biri olarak karşımıza çıkan Dil Encümeni, Latin harflerinin Türkçeye uygulanması gayesi ile kurulmuştur. Kasım 1928 tarihinde yeni yazı sistemi yasalaştıktan sonra çalışmalarını Türkçenin özleştirilmesi konusunda yoğunlaştırmıştır. Daha sonra Dil Heyeti olarak karşımıza çıkan encümenin yeni çalışmalarını oluşturan alan, bu sefer yazı sorunundan dil konusuna yoğunlaştırmıştır. Bu amaç doğrultusunda sözlük çalışmaları ve sözcük derlemeleri yapılmıştır. **Türk Dil Kurumu’nun 40 Yılı**, TDK Yayınları, Ankara 1972, s. 42-46.

⁶⁸⁴ Akalın, “*Yetmiş Beş Yılda...*”, s. 7, 8.

⁶⁸⁵ Uriel Heid, **Türkiye’de Dil Devrimi**, Çev: Nejlet Öztürk, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 22.

doldurmuş bir millettir” sözleri ile sürdürmüş, bu konuda ulaşılabacak sonuca da “Güzel dilimizi ifade etmek için yeni Türk harflerini Kabul ediyoruz. Bizim ahenktar, zengin dilimiz yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir.” Diye ifade etmiştir. Atatürk, 9 Ağustos 1928 tarihinde yaptığı bu konuşmadan sonra Harf İnkılâbı başlayarak⁶⁸⁶ tüm memlekette bir alfabe seferberliği gerçekleşmiştir.⁶⁸⁷ 11-29 Ağustos tarihleri arasında, Atatürk’ün başkanlığında alfabe uygulaması ile ilgili toplantılar yapılmıştır. Bundan sonraki günler ve haftalarda Atatürk’ün, yeni Türk alfabesini öğretmek için bizzat önderlik ettiği yurt gezileri⁶⁸⁸ gerçekleşmiştir.⁶⁸⁹ Başbakan İsmet (İnönü) Paşa, yeni harfler hakkında Malatya’da halka yaptığı konuşmasında yeni harflerin kolay bir okuma-yazma aracı olduğuna değinerek, şunları belirtmiştir: “...Bu kadar hayırlı ve kudretli bir tedbirin niçin bugüne kadar geri bırakıldığını, istikbal münekkitlerine anlatmak kolay olmayacaktır. Fakat ben onlara diyeceğim ki; insanlar geleneğe o kadar bağlıdır ki; görenekten ayrılıp ve kati bir karara varabilmek için Türk Devleti’nin Büyük Gazi gibi türlü tecrübeler ve badireler içinde milletin hayatiyet ve kudretinin özü gibi yetişmek ve devlet reisi olduğu halde, köy köy dolaşıp alfabe hocalığı edecek kadar çalışkan, azimli ve fedakâr bir reisi gelmek lazımdı.”⁶⁹⁰ Atatürk’ün, 1 Kasım 1928 tarihinde TBMM’de

⁶⁸⁶ Atatürk döneminde gerçekleştirilen diğer bazı inkılaplarda olduğu gibi Latin harflerinin kabulünde de Cumhuriyet idaresi önce kendi kadrosunun hazırlıklarını tamamlamıştır. Konu Meclis’e geldiğinde, oluşturulan kamuoyunun da yardımıyla aşırı bir muhalefetle karşılaşması önlenmiştir. Yasemin Doğaner, “*Elifba’dan Alfabe’ye: Yeni Türk Harfleri*”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C.2, S.4, Aralık 2005, s. 35.

⁶⁸⁷ Selami Kılıç, “*Türkiye’de Latin Harfleri Meselesi (1908-1928)*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C.2, S.7, 1991, s. 571, 572.

⁶⁸⁸ Mustafa Kemal’in yeni Türk alfabesi başöğretmeni sıfatıyla yaptığı yurt gezilerinde önce Tekirdağ, Bursa, Çanakkale, Maydos (Eceabat) ve Gelibolu’ya gitmiştir. Bundan sonra da Sinop, Samsun ve Amasya yoluyla Turhal, Tokat, Sivas, Şarkışla ve Kayseri şehirlerini dolaşarak tekrar Ankara’ya dönmüştür. M. Şakir Ülkütaşır, **Cumhuriyetin 50. Yılında Atatürk ve Harf Devrimi**, TDK Yayınları, AÜ Basımevi 1973, s. 90-121.

⁶⁸⁹ Korkmaz, “*Atatürk ve Kültürel Alandaki...*”, s. 48.

⁶⁹⁰ Sami N. Özerdim, **Atatürk Devrimi Kronolojisi**, Varlık Yayınları, İstanbul 1963, s. 79; İsmet Paşa başlangıçta Harf İnkılâbı’na karşı çıkmıştır. İsmet Paşa eski yazının devamında ısrarcı tavırlar takınırken, Latin harflerinin tatbikinin henüz çok erken olduğunu söylemiştir. İsmet Paşa’nın böyle bir tavır sergilemesinin altında yatan etken ise İsmet Paşa yapısı gereği garanti görmediği hiçbir uygulamaya, hayatı boyunca taraftar olmamasından kaynaklanmaktadır. Geniş bilgi için bkz: Süleyman Yeşilyurt, **Atatürk-İnönü Kavga**, 3. Baskı, Yeryüzü Yayınevi, Ankara 2001.

konuyla ilgili konuşmasından sonra aynı gün Başvekil İsmet Paşa'nın ivedilikle görüşülmek üzere Meclise sunduğu kanun tasarısı "*Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun*"⁶⁹¹ oybirliği ile kabul edilmiştir.⁶⁹² 3 Kasım 1928 tarihinde ise Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.⁶⁹³ Arkasından 24 Kasım 1928 günü yayınlanan "*Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi*" ile okuyup yazamayan 16 ile 45 yaş arasındaki her Türk vatandaşının okuyup yazma öğrenmesi karara bağlanmıştır.⁶⁹⁴ 3 Kasım 1928'de yeni "*Türk Harfleri Hakkında Kanun*"un yürürlüğe girmesi ile Türkçenin zenginleştirilmesi, okuma-yazma kolaylığının sağlanması, kitap basımının hız kazanması gerçekleşmiştir. Yeni harflerin Türk ulusuna öğretilmesi için 1 Ocak'ta Millet Mektepleri açılmıştır.⁶⁹⁵

Yeni alfabe konusunda çalışan heyette, yazıya geçirilen yeni alfabenin öğretilmesi konusunda bunun kayda değer bir zaman alacağı yönünde inançlar olmuştur. Çalışmalar sırasında Atatürk'ün, Falih Rıfkı (Atay)'ya yönelttiği "*Yeni yazıyı tatbik etmek için ne düşündünüz?*" sorusuna, Falih Rıfkı "*Bir on beş yıllık uzun, bir de beş yıllık kısa mühletli iki teklif olduğunu, teklif sahiplerine göre ilk devirleri iki yazı bir arada öğretilcektir. Gazeteler yarım sütundan başlayarak yavaş yavaş yeni yazılı kısmı artıracaklardır. Daireler ve yüksek mektepler için de tedrici bazı usuller düşünülmüştür*" ifadesini kullanmıştır. Atatürk ise "*Bu ya üç*

⁶⁹¹ Sakaoğlu, "1928: Latin...", s. 30.

⁶⁹² Kanunun kabul edildiği gün, Sivas milletvekili Rahmi Bey'in teklifi üzerine Mustafa Kemal'e altın bir alfabenin takdim edilmesi de kararlaştırılmıştır. Alfabenin ihalesini cevahirli Hrant Babayan almıştır. Tasarımını S. Agayan'ın yaptığı tasarımın imalatını ise kuyumcu Levon Mazlumyan üstlenmiştir. Siparişi alınmış olan çerçeve ve harflerin yapımı bir buçuk yıla yakın sürmüştür. 3034 lira 36 kuruşa mal olan alfabenin Mustafa Kemal'e takdimi ise 23 Mayıs 1930 tarihinde gerçekleşmiştir. Haluk Oral, "*Yeni Alfabede Ermeni İmzası*", **NTV Tarih**, S.21, Ekim 2010, s. 34.

⁶⁹³ Neriman Tongul, "*Türk Harf İnkılâbı*", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.33-34, Mayıs-Kasım 2004, s. 129.

⁶⁹⁴ R. Sertaç Kayserilioğlu, "*Millet Mektepleri ve okuma-yazma seferberliği Dede ve Torun Aynı Sıralarda Oturdu*", **NTV Tarih**, S.21, Ekim 2010, s. 31.

⁶⁹⁵ Yavuz, **Atatürk...**, s. 87, 88.

ayda olur, ya hiç olmaz” sözleriyle bu durum karşısındaki kararlılığını belirtmiş⁶⁹⁶ ve bu işin birkaç ay içinde sonuçlandırılacağını açıklamıştır.⁶⁹⁷ Okuma-yazmayı kolaylaştırmak, Türk milletinin eğitim ve kültür düzeyini yükseltmek, milli kültürü oluşturmak ve çağdaş uygarlığa yönelmek amacıyla yapılan Harf İnkılâbı başarıyla gerçekleştirilmiş ve bu amaçlara ulaşılmıştır. Harf Devrimi’nin daha ikinci yılında okul ve öğrenci sayısı artmıştır. Yeni harflerin basım tekniğinde sağladığı kolaylık, basılan kitap sayısında da artış sağlamıştır. 1923-28 yılları arasında yıllık kitap basım ortalaması 600-800 adet arasında iken bu sayı 1931’de 1000’e yaklaşmıştır.⁶⁹⁸ Harf İnkılâbı, Batılı ülkeler tarafından da genellikle olumlu tepkiler almıştır.⁶⁹⁹

Şekilsel açıdan bakıldığında Yazı Devrimi, Türk dilinin yabancı öğelerden kurtarılması açısından önem taşımaktadır. Bu itibarla Yazı Devrimi, Türkçenin öz benliğine kavuşturulması açısından belirli bir aşama ve girişim olarak kabul edilmelidir. Çünkü her dil, kendi ses ve söz yapısına, yazı düzeni ister. Türk alfabesinin kabulü, Türk dilinin ve gelişmesinin önünde bir set gibi duran eski yazı engelini kaldırmıştır. Yazı Devrimi Cumhuriyet döneminde girilen çağdaş Türk Kültürü yaratma savaşının iletişim açısından dönüm noktası olmuştur. Yeni yazı, dil

⁶⁹⁶ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, Yyy, ty, s. 509.

⁶⁹⁷ Heid, *Türkiye’de Dil...*, s. 22.

⁶⁹⁸ Ortaylı, *Gelenekten...*, s. 108, 109.

⁶⁹⁹ ABD başta harf devrimi olmak üzere ülkemizdeki tüm gelişmeleri başta ülkemizde bulunan Büyükelçilerinin gönderdiği raporlar olmak üzere; gazetelerin Türkiye muhabirleri kanalıyla ve ülkemizde yayımlanan gazetelerin konuyla ilgili demeçleri ile yakından takip ve takdir etmiştir. Elif Asude Tunca, “*Türk Harf Devriminin Halka Tanıtım Çalışmaları*”, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.2, S.2, Aralık 2006, s. 119; Alman kaynaklarında da olumlu izler açıkça görülür. Türkiye’de olanları büyük bir hayranlıkla izleyen Almanlar, ülkeyi inkılapları ile büyük bir değişim ve gelişim sürecine sokan Mustafa Kemal’i de değerlendirirken, sanki onun tarihteki müstesna yerini o günden belirleme hassasiyetini göstermiştir. Bu konuda geniş bilgi için bkz: Ramazan Çalık, Ali Galip Baltaoğlu, “*Alman Kaynaklarında Türk Harf İnkılâbı ve Yankıları (Elçilik Raporları-Basın ve Diğer Kaynaklar)*”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.27-28, Mayıs-Kasım 2001, s. 263-283; Nevzat Gözaydın, “*Türk Dili ve Latin Alfabesi Konusunda Almanya’nın Atatürk’e Bakışı Üzerine*”, *Ankara Üniversitesi’nin 60. Kuruluş Yılı Armağanı*, AÜ Basımevi, Ankara 2006, s. 79-83; Nevzat Gözaydın, “*Türk Dili ve Latin Alfabesi Konusunda Almanya’nın Atatürk’e Bakışı Üzerine*”, *Türk Dili*, S.527, Kasım 1995, s. 1196-1209.

konusunda Arapça ve Farsçanın Türkçe üzerindeki baskısının kalkmasına yardımcı olan bir faktör olmuştur.⁷⁰⁰

Dil Devrimi de kendi içerisinde bir ön hazırlık dönemi yaşamıştır. Yeni Türk alfabesinin kabulü, okullarda Arapça ve Farsça derslerinin kaldırılmasıyla yazar ve gazetecilerin ellerinden geldiğince bu dillerden geçme sözleri kullanmaktan kaçınmaları; imla, sözlük, gramer ve dili yabancı sözlerden arıtma konusunu ivedili olarak gündeme getirmiştir. Bu nedenle daha önce kurulmuş olan Dil Encümeni, yeni üyelerle güçlendirilerek bir Dil İstişare Hey'eti oluşturulmuştur. Bu arada, dili yabancı sözlerden arıtma konusunda da bazı eserler yazılmıştır.⁷⁰¹ Bu eserler içerisinde en ilgi çeken ise Türk Ocakları'nın yayın dizisi içerisinde yer alan Sadri Maksudi Arsal'ın, Türk Dili İçin; Geçmişteki, Bugünkü ve Gelecekteki Yazı Dilimiz Üzerinde Düşünceler adlı eserdir.⁷⁰² 1930 yılında yayımlanan Türk dilini düzeltme ve geliştirme yollarını göstermek üzere hazırlanmış olan bu eser, Atatürk'ün ilgisi çekmiş; iç kapağına dil ile ulus arasındaki bağlantıya işaret eden ve dilin bilinçli olarak ele alınma gereğini vurgulayan şu ünlü özdeyişi eklemiştir: *“Milli his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması milli hissin inkişafında başlıca etkindir. Türk dili dillerin en zenginlerindendir. Yeter ki dil şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek istiklalini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.”*⁷⁰³ Bu ifadeler Atatürk'ün, dilin bir ulus ve o ulusun kültür varlığı içindeki yerini ne denli kapsamlı ve derinlemesine kavramış

⁷⁰⁰ Ahmet Haluk Yüksel, “Atatürkçü Düşünce Sistemine Dayalı Toplumsal Kültür Anlayışı ve Kültürel İletişim”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.4, 1989, s. 587, 588.

⁷⁰¹ Korkmaz, “Atatürk ve Kültürel Alandaki...”, s. 49.

⁷⁰² Akalın, “Yetmiş Beş Yılda...”, s. 9.

⁷⁰³ Sadri Maksudi Arsal, **Türk Dili İçin**, Türk Ocağı Yayınları, İstanbul 1930, iç kapak sayfası; Zeynep Korkmaz, **Atatürk ve Türk Dili (Belgeler)**, TDK Yayınları, Ankara 1992, s. 190, Belge 88.

olduğunun göstergesidir.⁷⁰⁴ Ayrıca bu sözler, Atatürk'ün 1932 yılının yaz aylarında Dil Devrimi'nin ana düşüncesini oluşturmuştur. Tarih ve dil konularında araştırma yapmak üzere birer cemiyet kurulması düşüncesinde olan Atatürk, önce TTTC'nin kurulmasına öncülük etmiştir.⁷⁰⁵ Devrimcilik gibi halkçılıkta, dil devriminin yapılmasını gerektirmektedir. Bunun nedeni ise açıktır. Halkçılık bireyler arasında hiçbir ayrıcalık kabul etmemektedir. Ne var ki Cumhuriyet dönemine değin halkla aydınlar arasında büyük bir uçurum açılmış, bu uçurum ise kendini daha çok dilde göstermiştir. Bu durumun sonucunda aydınların diliyle halkın dili birbirinden ayrılırken, aydınların dili, devletin dili demek anlamına gelmeye başlamıştır. Arapça ve Farsça ile yüklü melez bir dilden ibaret olan bu dil, halkın anlamadığı, konuşmadığı bir dilden meydana gelmiştir. Öğretim dili de doğal olarak halkın diline, yani Türkçeye dayalı olmadığından, halk yığınları, eğitim ve öğretimden payını alamamıştır. Tanzimat'la birlikte başlayan halkı eğitime çabaları verimli olmamakla birlikte okuryazar oranı ise oldukça düşük seviyede kalmıştır.⁷⁰⁶ O günlerde, Türk dilinin Tanzimat Dönemi'nden beri bir türlü çözüme götürülemeyen imla, gramer, terim ve sözlük gibi konuları ivedilikle çözüm beklemektedir. Bunları, bu alanların uzmanı olmayan geçici komisyon ve Dil İstişare Hey'eti ile yürütmek olanaksız olmakla birlikte, sırf bu işlerle uğraşacak özel bir kuruluşa gereksinim olmuştur. Birinci Türk Tarih Kurultayı'nda okunacak olan tezler değerlendirilirken dil konusunu da ele alma gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu süreçte dil kuramlarını

⁷⁰⁴ Korkmaz, "Atatürk ve Kültürel Alandaki...", s. 49; Akalın, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Türkçe...", s. 33.

⁷⁰⁵ Akalın, "Yetmiş Beş Yılda...", s. 9.

⁷⁰⁶ Nevzat Dağlı, "Atatürk ve Türk Dili", Ankara Üniversitesi'nin 60. Kuruluş Yılı Armağanı, AÜ Basımevi, Ankara 2006, s. 39.

açıklayan kitaplar okuyan Atatürk, her tarihi konu içinde dil belgeleriyle çözülecek sorunlar olduğunu da fark etmiştir.⁷⁰⁷

Tarih Kurultayı'nı büyük bir dikkatle takip eden Atatürk, bildirilerin sunulması sırasında dil sorununa yeniden eğilme fırsatı bulmuştur. Kurultayda, bildiriler sunan değişik kuşaktan tarihçilerin dilleri, özellikle kullandıkları tamlamaların farklılığı, dilin ön plana alınması düşüncesini uyandırmıştır. Başlangıçta dil sorununun TTTC bünyesinde bir kol olarak ele alınması düşünülmüştür.⁷⁰⁸ Birinci Türk Tarih Kongresi'nin sonlarına doğru Atatürk, dil araştırmaları için bir kurumun kurulması yönünde Afet İnan'a yönettiği soruya İnan, dilin tarihten ayrı yöntemlerle incelenmesi gerektiğini belirtmiştir. *"Tarih Kurultayı'nın bitmek üzere olduğu günlerde, dil incelemeleri için ayrı bir teşekkülün lüzumu üzerine bana sorular sormaya başlamıştı. Benim bu hususta cevabım şu olmuştur: Dil, tarihten ayrı bir metot ile incelenmesi gereken bir konudur."*⁷⁰⁹ Diğer taraftan Atatürk, 1929 yılından beri tarih ve dil konuları ile yakından ilgilenmiştir. Batı kaynaklı eserleri okuyup onların Türk kavmi için verdikleri yanlış ve kasıtlı yargıları gördükçe, bunların mutlaka Türk tarihinin ve Türk dilinin kaynaklarına inen araştırmalarla⁷¹⁰ düzeltilmesi gereğine inanmıştır. Ayrıca, tarih konusunda incelediği eserlerde gözüne ilişen bazı kayıtlar ve bilimsel görüşler onun düşüncesini Türk tarihi gibi Türk dilinin de zengin kaynaklarının bulunduğu görüşüne yöneltmiştir.

⁷⁰⁷ Akalın, "Yetmiş Beş Yılda...", s. 9.

⁷⁰⁸ Akalın, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Türkçe...", s. 33; İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar...**, s. 293, 294.

⁷⁰⁹ Afet İnan, "Türk Dil Kurumu'nun Kuruluşu Üzerine", **Türk Dili**, C.6, S.69, Haziran 1957, s. 479; İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar...**, s. 294.

⁷¹⁰ Atatürk'ün, Türk dilinin kaynaklarına kadar inilerek araştırıp incelenmesini istemiş olması bilimin gereği dışında, aynı zamanda dil şuurunun tarih şuru içine yerleştirilmesi, geçmişimiz ve kültürümüzle olan bağlantımızın korunması amacına dayanmaktadır. Bu bakımdan benimsenmiş olan milli dil politikasında dilin sosyal yapıyı birleştirici, bütünleştirici ve geliştirici fonksiyonları da göz önünde tutulmuştur. Zeynep Korkmaz, "Dil İnkılabı ve Atatürk'ün Türk Diline Bakış Açısı", **Ankara Üniversitesi'nin 60. Kuruluş Yılı Armağanı**, AÜ Basımevi, Ankara 2006, s. 59.

İşte Tarih ve Dil Kurumları böyle ulusal bir ihtiyacın ürünü olarak kurulmuştur.⁷¹¹ Burada şu nokta da belirtilecek olursa; 1930'lu yıllar, Atatürk'ün kültür çalışmalarına ağırlık verdiği ve devrimi yaygınlaştırmak, topluma mal edebilmek için yeni örgütlenmelere yöneldiği dönem olarak büyük bir önem taşır. İmparatorluğun çökmekte olduğu sırada Türklerin kültürel birliğine ve uygarlıkça ilerlemelerine çalışmak amacıyla kurulup 22 Mart 1912'de resmen açılan Türk Ocağı, tarih ve dil alanlarını da kapsayan çalışmalarını Cumhuriyet döneminde de sürdürmekle birlikte tarihsel işlevini tamamlamıştır. 10 Nisan 1931'de Ankara'da toplanan Olağanüstü Kurultay'da Türk Ocakları'nın çalışmalarına son verilmesi kararlaştırıldığında kültürel alanda yeni örgütlenmeler daha da ivedilik kazanmıştır.⁷¹²

III. 2. Türk Dil Kurumu'nun Kuruluşu

1928-1932 yılları arasında Türk dili ile ilgili bazı işler Dil Heyeti adını taşıyan bir komisyona havale edilerek; bazı derleme çalışmaları yapılmıştır. Ancak dil konusunun çizilen hedeflere ulaşabilmesi için başlı başına bir kuruluşa ihtiyaç vardır.⁷¹³ Türkçenin ulusal bir dil olabilmesi için yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarılacak öz kaynaklarına, öz benliğine dönmesi gereklidir. Bu itibarla tam bağımsızlığın dil alanında sağlanması amacıyla özel bir örgütlenmeye gidilmiştir. Resmi kuruluşların ve güncel siyasanın dışında bir dernek gibi çalışılması yeğlenen⁷¹⁴ Türk Dil Kurumu 1932 yılında kurulmuştur.⁷¹⁵ Atatürk, kültür devrimi

⁷¹¹ Korkmaz, "Atatürk ve Kültürel Alandaki...", s. 49.

⁷¹² Şerafettin Turan, "Yarım Yüzyılımı Doldururken Türk Dil Kurumunun İşlevi", *Türk Dili*, C.XLV, S.367, Temmuz 1982, s. 8.

⁷¹³ Turan, "Kültür Alanındaki...", s. 197.

⁷¹⁴ Atatürk'ün resmi bir kuruluş düşünmemesinin nedeni şudur: Yasa ile 29 yeni harf kabul edilerek ve eski yazı yasaklanarak bir yazı devrimi yapılabilirdi, ama bu yol dil için izlenemezdi. Çünkü dil, resmi bir çerçeve ile

açısından önem taşıyan kurumların, bağımsız ve demokratik bir yapıya sahip olmalarına özen göstermiştir.⁷¹⁶ Bu yüzden TTK gibi Türk Dil Kurumu’da bir ilim cemiyeti olarak⁷¹⁷ meydana getirmiştir.

Başlangıçta dil çalışmalarının, tarih çalışmalarıyla birlikte TTK çatısı altında yürütülmesinin öngörüldüğünden dolayı TTTC’nin kurucuları arasında yer alan Samih Rifat, derneğin ikinci başkanlığına getirilmiştir. Diğer taraftan 10 Mayıs 1931’de toplanan CHP Üçüncü Büyük Kurultayı’nda düzenlenen yeni tüzüğün, Ulusal Eğitim ve Öğretim başlıklı bölümünde Türk dili çalışmaları için şöyle bir madde kabul edilmiştir: *“Türk dilinin ulusal, yetkin ve düzenli bir dil durumuna gelmesi hakkındaki gerçek girişime devam olunacaktır.”* Dil sorununa bu denli eğilimin sonucunda çok geçmeden TDTC kurulacaktır.⁷¹⁸ 2 Temmuz 1932 tarihinde toplanan Birinci Türk Tarih Kongresi’ni açan dönemin Milli Eğitim Bakanı Esat Çınar, Orta Asya uygarlığını gösteren kanıtlardan birinin de Türk dili olduğuna değinerek Türkçenin esaslı biçimde incelenmesi gerektiğine dikkat çekmiştir: *“Kökenbilgisine ilişkin incelemelerden başka, tarih ve coğrafya araştırmaları, Türk dilinin bir anadil olduğu kanısını verecek bir nitelik ve önem taşımaktadır. O halde*

sınırlandırılmaz, ona yasa ile buyrukla biçim verilemezdi. Yapılacak şey toplumu bilinçlendirerek, halkla el ele verip düzeltme ve geliştirme yoluna gitmekti. Atatürk işte bu düşünceyle bir dernek kurulmasını istemiştir. Bu derneği kendisinin desteklediğini, devletinde desteklemesi gerektiğini herkese duyurmuştur. Görevlendirdiği kişilere 12 Temmuz 1932 günü Türk Dil Kurumu’nu ve izlencesini kendisinin çizdiği Birinci Türk Dil Kurultayını 26 Eylül 1932 günü Dolmabahçe Sarayı’nda toplamış ve 1 Kasım 1932 günü Büyük Millet Meclisini açış söylevinde de şöyle demiştir: *“Türk dilinin benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğine kavuşması için bütün devlet örgütlerinin dikkatli ve ilgili olmasını isteriz.”* **Türk Dil Kurumu ve Etkinlikleri**, TDK Yayınları, AÜ Basımevi, Ankara 1981, s. 9; **Atatürk’ün Söylev ve...**, s. 798.

⁷¹⁵ Şerafettin Turan, *“Atatürk, Barış ve Dil”*, **Atatürk’ün Türk Dil Kurumu ve Sonrası**, Hazırlayanlar: Sevgi Özel, Haldun Özen, Ali Püsküllüoğlu, Bilgi Yayınları, Ankara 1986, s. 279.

⁷¹⁶ Her şeyin devlet içinde ve devlet için olduğu faşizmin yükselme döneminde bile, Türk Dil ve Tarih Kurumları siyasal iktidardan bağımsız birer dernek olarak kurulmuş ve yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Ahmet Taner Kışlalı, *“Atatürk ve Cumhuriyet”*, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı)**, s. 10.

⁷¹⁷ Ali Karamanlıoğlu, *“Türk Dil Kurumu Bir İlim Müessesesi Midir?”*, **Türk Dili İçin I**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:28, Seri: IV, S.A7, Ankara 1966, s. 231.

⁷¹⁸ Turan, *“Yarım Yüzyılımı Doldururken...”*, s. 8, 9.

Türk dilinin esaslı biçimde incelenmesi ve diğer dillerle karşılaştırılması, dünya tarihi için ve bu arada özellikle ulusal tarihimiz için çok önemli bir sorun oluşturur."⁷¹⁹ 1931 yılında dağılmış olan Dil Encümeni'nden sonra gittikçe gelişmeye başlayan dil çalışmalarını daha derli toplu bir hale getirerek olumlu bir çalışmaya doğru yöneltmeyi gerekli kılmıştır. Bu süreç içerisinde yapılması gereken işler de az çok belirmiştir: Türkçenin bir sözlüğünün yapılması; çeşitli bilim, teknik ve sanatlarla ilgili terimler toplanarak bir Türk dili grameri yazılması; halk ağzında kullanılan ve yazı diline geçmemiş olan sözlerin derlenmesi, kısacası Türk dili her bakımdan araştırılmasıdır. Bu işlerin yapılabilmesi için de daha büyük bir kuruluşa ihtiyaç doğurmuştur.⁷²⁰

Atatürk, Birinci Türk Tarih Kurultayı'nın son günü 11 Temmuz 1932 akşamı, Birinci Türk Tarihi Kurultayı'nda seçilen TTTC Merkez Heyeti üyelerinden Afet (İnan), Yusuf (Akçura), Samih Rifat (Horozcu), Sadri Maksudi (Arsal), Dr. Hamit Zübeyr (Koşay) ve Macar Prof. Zayti Ferenc'i, Çankaya Köşkü'ne davet etmiştir.⁷²¹ Burada gelecek yıla yetiştirilecek büyük tarih kitabının bölümleri ve yazarlarının kimler olacağı konuşulacaktır. Bahsi geçen bu toplantıya Ruşen Eşref Bey de Atatürk'ün özel konluğu olarak çağırılmıştır. Atatürk, Çankaya Köşkü'ndeki bu toplantıda, kurumun çalışma planının çerçevesini çizmiş ve TDTC'nin tüzüğünün hazırlanmasında TTTC Nizamnamesi'nin örnek alınmasını istemiştir. Ruşen

⁷¹⁹ Birinci Türk Tarih Kurultayı'nın 11 Temmuz 1932 gününe kadar süren çalışmaları ve bu arada Samih Rifat'ın Türkçe ile diğer diller arasındaki ilişkileri ele alan bildirisi, dil çalışmalarını yeni ve ayrı bir örgüt içerisinde sürdürmek gereğini ortaya çıkarmıştır. MEB'e bağlı olarak oluşturulan Dil Kurulu'nun çalışmalarından olumlu sonuç alınmadığına ve söz konusu kurul dağıldığına göre yeniden örgütlenme konusunda başlıca iki yol, ya da iki örnek vardır: kimi ülkelerde olduğu gibi Dil Akademisi kurmak, ya da bir yılı aşkın süredir çalışmalarını yürüten Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'ne benzer bir kurum oluşturmak. Turan, "*Yarım Yüzyılını Doldururken...*", s. 9.

⁷²⁰ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "*Atatürk ve Türk Dili*", **Atatürk ve Türk Dili**, TDK Yayınları:224, AÜ Basımevi, Ankara 1963, s. 106.

⁷²¹ Nail Tan, **Atatürk ve Türk Dil Kurumu**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları:863, Ankara 2006, s. 15.

Eşref'in ifadeleri ile TDTC'nin kuruluş aşaması şöyle gerçekleşmiştir: *“Akşamüzeri Çankaya'ya gittim. Kendileri birkaç vakittir Yeni Köşke geçmişlerdi. Yukarı katta, kitap odasının yanındaki çalışma salonunda huzurlarına çıktım..Salonun orta yerinde uzun masanın başında oturuyorlardı. O masanın etrafında Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti azaları vardı... Tarih konuşması bitmek üzere iken Gazi hazretleri, oradakilere sordular: Dil işlerini düşünecek zaman da gelmiştir. Ne dersiniz?”*⁷²² Orada bulunan konuklar bu düşünceyi büyük bir sevinçle karşılamışlardır. Bu durum üzerine Gazi Hazretleri: *“Öyle ise Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti gibi bir de ona kardeş bir dil cemiyeti kuralım. Adı Türk Dili Tetkik Cemiyeti olsun! Buyurdular.”*⁷²³ Burada, yeni Cemiyetin ne gibi işlerle uğraşacağı da görüşülmüş ve bizzat Atatürk'ün çizdiği şemada bu durum belirtilerek gösterilmiştir.⁷²⁴ Böylece, çalışmanın çerçevesi de ortaya çıkmıştır. Buna göre Cemiyetin iki büyük kolu olacaktır; bunların biri filoloji ve lengüistik, diğeri ise Türk dilidir. Filoloji ve lengüistik kolu hem doğrudan doğruya bu bilgiler hem de bu bilgi yollarından Türk dili ile uğraşacaktır. Türk dili kolunun üç bölümü ise lugat-ıstılah, gramer-sentaks ve etimoloji bakımından Türk dilini tetkik ve tespit edecektir. Bugünkü ismi Türk Dil Kurumu olan TDTC'nin kurulması için ilk adım atılmış olur. Bu sürecin çok çabuk bir şekilde gerçekleşmesini isteyen Atatürk, o akşam orada hazır bulunanlara *“Yarın Hükümete istida verip Cemiyet'in iznini almalı. Fakat bunun için daha önce bir reis, bir de umumi kâtip seçmeli. Ben her ikisini de burada aramızda görüyorum.”* ifadesini kullandıktan sonra eli ile Samih Rifat Beyi göstererek *“Zatılâiniz bunun reisliğini alırsınız.”* Umumi kâtiplik için de Ruşen Eşref Beyi düşündüğünü belirtmiş

⁷²² Maarif Vekâleti bütçesinden tahsisatı kesildiği 1931 Temmuz'u sonundan beri eski Dil Encümeni artık çalışmıyordu. Harf İnkılâbı'nın hızından doğan bu kaynağın yeni bir varlık göstermesi çok yerinde olacaktır.

⁷²³ Ruşen Eşref Ünaydın, **Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin Kuruluşundan İlk Kurultaya Kadar Hatıralar**, İkinci Basılış, TDK Yayınları, Ankara 1943, s. 9, 10.

⁷²⁴ Belirtilen şema için bkz: Ünaydın, **Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin...**, s. 10.

ve “*Şimdi de aza için de iki arkadaş düşününüz*” demiştir. Bu durum üzerine Ruşen Eşref Bey, Yakup Kadri ile Celal Sahir Beyleri teklif etmiştir. Bu teklifi uygun bulan Atatürk, Cemiyetin ilk nizamnamesi olarak da “*Zannederim şimdilik Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti’nin nizamnamesini alırsınız. Lazım gelen yerlerine cemiyetin adını ve gayesini yazarsınız. Yenisini sonra düşünürüz.*”⁷²⁵ Demiştir. Konuklar Köşk’ten ayrılırken Samih Rifat Bey ve Ruşen Eşref Bey ertesi gün saat 14’te Balkan Birliği Cemiyeti’nin İşhan’daki bürosunda buluşmak üzere sözleşmiştir. Bu arada, Ruşen Eşref bu durumu Celal Sahir ve Yakup Kadri Beylere bildirmiştir. TDK’nin kuruluşunu gerçekleştirecek dört kişi kararlaştırdıkları saatte buluşmuştur. Samih Rifat ile Ruşen Eşref önceden hazırladıkları dilekçeyi okuyup, Nizamnamede kullanılacak tabirler üzerinde kısa bir konuşma yaptıktan sonra dilekçeyi daktiloda yazdırmış ve imzaların atılmasından sonra dilekçeyi dört kurucu birlikte İçişleri Bakanlığı’na götürmüştür. Ertesi gün Emniyeti Umumiye Müdürlüğü’nden gönderilen ve 12 Temmuz 1932 tarihini taşıyan izinname ile TDTC resmen tescil edilerek kurulmuştur.⁷²⁶ TDTC’nin kuruluş izni için İçişleri Bakanlığı’na verilen dilekçe, İçişleri Bakanlığı tarafından 12 Temmuz 1932 tarihinde onaylanmıştır. İzinnamenin ekindeki TTTC Tüzüğü’nün benzeri ilk tüzük de 13 Temmuz 1932 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁷²⁷ Böylece, Birinci Türk Tarih Kongresi’nin sona erdiği gün 11 Temmuz 1932 akşamı TTTC’ye benzer şekilde TDTC’nin kurulmasına

⁷²⁵ Ünaydın, *Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin...*, s. 10, 11.

⁷²⁶ Ünaydın, *a.g.e.*, s. 12; “*Türk Dil Kurumunun Kuruluşu ve Sonrası*”, *Atatürk’ün Türk Dil Kurumu ve Sonrası*, Hazırlayanlar: Sevgi Özel, Haldun Özen, Ali Püsküllüoğlu, Bilgi Yayınları, Ankara 1986, s. 13; Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti ile eş ve kardeş olarak kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin maksadı ve ne olabileceği Cemiyet Nizamnamesi incelendiğinde kendisini göstermektedir. Bu itibarla bugünkü cihan medeniyetini temsil eden Garp âleminin daha bundan dört asır evvel dinlik ve dünyalık bütün kültür dilini milli dilden geliştirmek suretiyle kazandığı medeni erginliğe Türk milletini de bir an evvel erişirmek; onların aşmış ve geçmiş oldukları türlü inkılâp dağlarını, derelerini en kestirme yoldan aşmak ve geçmek; böylece onlarla medeniyetin engin sahalarında boy ölçmek ve bunun için de Türk dilini, müstait olduğu en yüksek kemal derecesine vardırmaaktır. Ragıp Hulusi, “*Türk Dili Tetkik Cemiyeti*”, *Ülkü*, S.1, C.1, Şubat 1933, s. 32, 33.

⁷²⁷ Türk Dili Tetkik Cemiyeti (Türk Dil Kurumu) Nizamnamesi Ekler bölümünde verilmiştir. Bu konu hakkında ayrıca bkz: *Türk Dili Tetkik Cemiyeti Nizamnamesi*, Devlet Matbaası, İstanbul 1932, s. 3-5; *Kuruluşundan Günümüze Türk Dil Kurumu (Nizamname, Tüzük, Yasa ve Yönetmenlikler)*, TDK Yayınları, Ankara 2007, s. 19-21; Ünaydın, *Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin...*, s. 13-15; Tan, *Atatürk ve Türk Dil...*, s. 18, 19.

yönelik çalışmayla 12 Temmuz 1932 tarihinde TDTC Atatürk'ün himayesi altında kurulmuş olur. Atatürk'ün bizzat isteği üzerine cemiyetin başkanlığını⁷²⁸ Samih Rifat, Genel Sekreterliğini ise Ruşen Eşref üstlenmiştir.⁷²⁹

TTTC'de olduğu gibi Türkçenin özleşmesi ve gelişmesini sağlamak amacıyla kurulan TDTC'de bizzat Atatürk'ün bu konudaki istekleri doğrultusunda gerçekleşmiştir. *“Ülkesini, yüksek istiklalini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmalıdır.”*⁷³⁰ Diyen Atatürk, o günden sonra sürekli dil kitaplarını incelerken ya da dil konularını tartışırken görülmüştür. Cemiyetin umumi kâtibi olan Ruşen Eşref o günleri şöyle anlatmıştır: *“(Yalova’da) Gazi hazretleri eski, yeni, yerli, yabancı kamuslardan öztürkçe sözler aramakla, filoloji ve lengüistik münasebetleri ortaya koymakla meşgul gördüm. Gezinirken, sofrada iken sık sık bunları açıyor, bunları anlatıyor, bunları soruyordu.”*⁷³¹ Böylece, 1932 yılında başlatılmış olan Dil İnkılâbı, 12 Temmuz 1932 tarihinde Atatürk tarafından kurdurulmuş ve ilk tüzük taslağı da bizzat kendisi tarafından

⁷²⁸ Kurum'un ilk tüzüğünde yer alan hükmüne göre Kurucu ve Koruyucu Genel Başkanlık unvanı 1932-1938 yılları arasında kapsayan evrede Atatürk tarafından üstlenilmiştir. Ancak, Atatürk'ün ölümünden sonra 1942 yılında toplanan Dördüncü Türk Dil Kurultayı'nda Kurucu ve Koruyucu Genel Başkanlık unvanı ayrılmıştır. Birinci madde *“Türk Dil Kurumu'nun Kurucu Genel Başkanı Edebi Şef Atatürk'tür.”* biçiminde düzenlenirken, İkinci madde *“Türk Dil Kurumu'nun Koruyucu Genel Başkanı Milli Şef İsmet İnönü'dür.”* biçiminde değiştirilmiştir. 1938-1950 yıllarını kapsayan evrede ise İsmet İnönü Koruyucu Başkan görevini üstlenmişlerdir. TDTC'nin kuruluş dilekçesini veren Samih Rifat, Kurucu Başkan olarak yaklaşık altı ay kadar görev yapabilmıştır. Samih Rifat'ın ölümünden sonra Kurum başkanlığını tüzüğe göre Milli Eğitim Bakanları yapmaya başlamıştır. Bu durum 1951 yılındaki Olağanüstü Türk Dil Kurultayı'nda yapılan tüzük değişikliğine kadar sürmüştür. Bu düzenlemeyle 1951 yılından 1983 yılına kadar ki süreçte TDK Başkanları Kurultay tarafından seçilmiştir. Bu açıdan bakıldığında Kurucu Başkan Samih Rifat Horozcu 12.07.1932-3.12.1932 yılları arasında bu görevi üstlenmiştir. Daha sonra Milli Eğitim Bakanlığı dolayısıyla Başkanlık görevini yürütenleri ise şu şekilde belirtilebilir: Esat Sagay 12.07.1932-18.08.1932, Dr. Reşit Galip 04.12.1932-19.08.1932, Dr. Refik Saydam 19.08.1933-26.10.1933, Y. Hikmet Bayur 27.10.1933-08.07.1934, Abidin Özmen 09.07.1934-09.06.1935, Saffet Arkan 10.06.1935-28.12.1938, Hasan Ali Yücel 28.12.1938-05.08.1946, Reşat Şemsettin Sırer 05.08.1946-09.06.1948, Tahsin Banguoğlu 10.06.1948-22.05.1950, Avni Başman 22.05.1950-02.08.1950. **Dördüncü Türk Dil Kurultayınca Kabul Edilen Türk Dil Kurumu Ana Tüzüğü ve Çalışma Programı**, TDK Yayınları, Ankara 1942, s. 5; Nail Tan, **Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde Türk Dil Kurumu**, TTK Basımevi, Ankara 2001, s. 73-79.

⁷²⁹ *“Türk Dili Tetkik Cemiyeti”*, **Cumhuriyet**, Gazete, 14 Temmuz 1932, s. 3.

⁷³⁰ *“Türk Dili Tetkik Cemiyeti”*, **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940**, C.1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, s. 193.

⁷³¹ Turan, *“Kültür Alanındaki...”*, s. 197.

hazırlanmış olan TDTC tarafından yürütülmüştür. Dil İnkılâbı'nın ulaşmak istediği temel amaç; Türkiye'yi, uzunca bir süre, çağdaş dünya medeniyetinin gerekli kıldığı, bütün kelime ve kavramları karşılayabilecek düzeyde, üstün bir kültür dili durumuna getirebilmektir. Bu amaç kısaca dilde çağdaşlaşma diye özetlenebilir. Bu temel amaca ulaşmak için çizilen daha kısa vadeli hedefler de şunlardır:⁷³²

- 1) Türkçemizi kendisine yabancı kalmış ve gelişmesine engel olmuş pürüzlerinden ayıklamak,
- 2) Dilimize, kendi kuralları ve zevk anlayışı içinde türetme ve birleştirmeler yapabilecek bir işleklik kazandırmak,
- 3) Eski kaynaklarımızdan halk ağızlarından alınan sözler ve yeni türetmeler ile kelime hazinemizi zenginleştirmek,
- 4) Aydınların dili ile halkın dili arasındaki kopukluğu gidermek, ona toplum içinde birleştirici ve bütünleştirici bir nitelik kazandırmak,
- 5) Türkçemizi bir öğretim ve eğitim dili olarak modern ihtiyaçların gerekli kıldığı imkânlarla donatabilmek,
- 6) Bilim ve sanat dili ile teknik alanların gereksindikleri terimleri Türkçenin kendi imkânları ile karşılayabilmek,
- 7) Türkçenin zenginlik ve güzelliklerinin ortaya konabilmesi ve dünya dilleri arasındaki yerini alabilmesi için onu bir bilim kolu olarak ele alıp kaynaklarına inen derinlemesine araştırma ve incelemelerle beslemek,
- 8) Sonuç olarak Türkçeyi zengin bir edebiyat, bilim, felsefe ve sanat dili haline getirebilmek.

⁷³² Korkmaz, “Cumhuriyet Devrinde Türk Dilindeki...”, s. 912, 913.

Atatürk'ün, ulusal dil konusundaki ilkesi, Türkçeyi yabancı diller boyunduruğundan kurtarmak ve bağımsızlığına kavuşturmaktır. Dil Kurumu'nun amacı da ulusal dili geliştirip zenginleştirmektir.⁷³³ Cumhuriyet döneminde Türkçenin ilmi bakımdan incelenmesine, halk dilinde yaşayan köklerin derlenerek dilin zenginleştirilmesi yoluna gidilmiştir.⁷³⁴ Bir taraftan belirtilen bu hedeflere yönelik çalışmalar sürdürülürken diğer taraftan da dil konusunun çeşitli katkılarla olgunlaştırılabilmesi için belirli aralıklarla dil kurultaylarının toplanması kabul edilmiştir. 26 Eylül 6 Ekim 1932 tarihleri arasında toplanan Birinci Türk Dili Kurultayı'ndan sonra Türk dili üzerindeki çalışmaları yönlendirecek bir ana program hazırlanmıştır.⁷³⁵

Kuruluş süreci içinde yer almamakla birlikte kurumun çalışmaları üzerinde ayrı bir öneme sahip ve kurumda yapısal anlamda birtakım değişikliklerin yaşanmasına yol açan bir gelişmeyi de belirtmek gerekir. TDTC'nin kuruluş dilekçesi ekindeki Nizamname'nin birinci maddesinde Kurumun amacı şu şekilde açıklanmıştır: *“Türk dilinin güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak ve onu dünya dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe erdirmek maksadı ile 12 Temmuz 1932 de Türk Dili Tetkik Cemiyeti adlı bir cemiyet kurulmuştur.”*⁷³⁶ 26 Eylül 1932 tarihinde toplanan Birinci Türk Dili Kurultayı'nda kabul edilen TDTC Nizamnamesi, yüksek hami Reisliği altında 12 Temmuz 1932'de TDTC adlı bir cemiyet kurulduğu belirtilirken ikinci madde amaca ayrılmıştır.⁷³⁷ Amaç maddesi 1942 yılında toplanan

⁷³³ Ömer Asım Aksoy, “Dil Kurumu'na Kıyılır Mı?”, *Türk Dili*, C.XLIV, S.362, Şubat 1982, s. 63-70.

⁷³⁴ Mehmet Atay, “Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Milliyetçiliği Üzerine”, *Türk Yurdu*, C.20, S.160, s. 11.

⁷³⁵ Belirtilen program için bkz: *Birinci Türk Dili Kurultayı 1932. Tezler, Müzakere Zabıtları*, Devlet Matbaası, İstanbul 1933, s. 455, 456.

⁷³⁶ *Türk Dili Tetkik Cemiyeti...*, s. 3; *Kuruluşundan Günümüze Türk...*, s. 19.

⁷³⁷ *Türk Dili Tetkik Cemiyeti Nizamname ve Çalışma Programı*, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara 1933, s. 3; *Kuruluşundan Günümüze Türk...*, s. 25.

Dördüncü Türk Dil Kurultayı'nda kabul edilen ana tüzük'ün üçüncü maddesinde aynen korunmuştur. 1949 yılında toplanan Beşinci Türk Dil Kurultayı'nda "*Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak*" biçiminde olan amaç maddesi⁷³⁸ "*Türk dilinin özleşmesini, arılanmasını, gelişmesini, güzelleşmesini ve böylece yeryüzü dilleri arasında kendine yaraşan yüksekliğe ulaşmasını sağlamaktır.*"⁷³⁹ Şeklinde değiştirilerek kabul edilmiştir. İlk büyük yapı değişikliğinin yaşandığı 1951 yılındaki Olağanüstü Türk Dil Kurultayı'nda Kurumun amaç maddesi de değiştirilerek dil araştırmalarının "*devrimci bir anlayışla ve bilim metotlarına uygun*"⁷⁴⁰ olarak yapılmaya çalışılacağı belirtilmiştir.

TDTC'nin adı bir ara Türk Dili Araştırma Kurumu olmuştur. Ancak, ana tüzükle buna dair bir değişiklik yapılmamıştır. Bu ad ilk defa Türk Dili dergisinin Birinci Teşrin 1934 tarihli 10. sayısında yer almıştır. Atatürk, TDTC'ye gönderdiği Dil Bayramı tebrik telgrafında TDAK demiştir. Cemiyetin; Atatürk'e, Kazım Alplazım'a, İsmet İnönü'ye gönderdiği telyazılarında TDTC Başkanı ibaresini kullanan Saffet Ziya (Arıkan), metinlerde daima TDAK ibaresine yer vermiştir. Bu ad dergide hiçbir zaman dergi adının altında zikredilmemiştir. Daha sonra bu ad Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu'nun (1935 Haziran) iç kapağında tam olarak, dış ve iç kapağında T.D.A.K. kısaltması ile yer almıştır. Aynı yıl yayınlanan Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu'nun iç kapağında TDK şeklinde geçen ad, her iki kapakta T.D.K kısaltmasıyla da belirtilmiştir. Agah Sırrı Levend, bu ad değişikliğini şu şekilde açıklamıştır: Üçüncü Kurultay'ın son toplantısında kabul

⁷³⁸ Korkmaz, "26 Eylül...", s. 419.

⁷³⁹ Beşinci Türk Dil Kurultayınca kabul edilen Türk Dil Kurumu Ana Tüzüğü ve Çalışma Programı, Doğu Matbaası, Ankara 1949, s. 3; Kuruluşundan Günümüze Türk..., s. 75.

⁷⁴⁰ Olağanüstü Türk Dil Kurultayınca Kabul Edilen Türk Dil Kurumu Tüzüğü, TTK Basımevi, Ankara 1951, s. 3; Kuruluşundan Günümüze Türk..., s. 105.

edilmiş olan yeni ana tüzük gereğince; TDTC, TDK adını almıştır.⁷⁴¹ 1936 yılındaki Üçüncü Türk Kurultayı'nda, yalnızca dünya sözü yeryüzü ile değiştirilerek korunmuştur.⁷⁴² 1936 yılında gerçekleşen Üçüncü Türk Dil Kurultayı'nda kabul edilen ana tüzüğün birinci maddesi ad değişikliğini bildirmekle birlikte TDK'nin, Atatürk'ün öncülüğünde kurulduğu şu sözlerle ifade edilmiştir: *"Ulu Önder Atatürk'ün kutlu eliyle ve onun yüce Kurucu ve Koruyucu Genel Başkanlığı altında 12 Temmuz 1932'de kurulmuş olan Türk Dili Tetkik Cemiyeti, Türk Dil Kurumu adını almıştır."*⁷⁴³ Mevzuatta yapılan değişiklikler bunlarla sınırlı kalmamıştır. Çalışmalar ilerleyip yeni gelişmeler ortaya çıktıkça TDK mevzuatında da zaman zaman değişiklikler yapılmıştır. İlk tüzükte yer alan *"Kurucu ve Koruyucu Genel Başkanlık"* unvanı Atatürk'ün vefatından sonra 1942 yılında toplanan Dördüncü Türk Dil Kurultayı'nda ayrılmıştır. Birinci madde *"Türk Dil Kurumu'nun Kurucu Genel Başkanı Ebedi Şef Atatürk'tür."* şeklinde düzenlenirken ikinci madde *"Türk Dil Kurumu'nun Koruyucu Genel Başkanı Milli Şef İsmet İnönü'dür."*⁷⁴⁴ Şeklinde değiştirilmiştir. Beşinci Türk Dil Kurultayı'nda kabul edilen tüzükte bu maddeler korunurken Atatürk *"Ölümsüz Önder"* İnönü de *"Milli Önder"* olarak anılmıştır. 26-30 Kasım 1945 tarihleri arasında Ankara'da DTCTF salonunda yapılan V. Kurultay'da, tüzük komisyonunda tüzük yeniden ele alınmış, dili sadeleştirilmiş ve hukuki terimlere önem verilmiştir. Dil ve terim redaksiyonu dışında en önemli değişiklik, kurultayın üç yıl yerine, dört yılda bir toplanmasının kabulü olmuştur.⁷⁴⁵

⁷⁴¹ Tan, *Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde...*, s. 7.

⁷⁴² Akalın, *"Yetmiş Beş Yılda..."*, s. 50.

⁷⁴³ *Üçüncü Türk Dil Kurultayınca Kabul Edilen Türk Dil Kurumu Ana Tüzüğü ve Çalışma Programı*, Devlet Matbaası, İstanbul 1936, s. 3; *Kuruluşundan Günümüze Türk...*, s. 37.

⁷⁴⁴ *Dördüncü Türk Dil Kurultayınca Kabul Edilen Türk Dil Kurumu Ana Tüzüğü ve Çalışma Programı*, TDK Yayınları, Ankara 1942, s. 5; *Kuruluşundan Günümüze Türk...*, s. 53.

⁷⁴⁵ Tan, *Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde...*, s. 31.

Altıncı Türk Dil Kurultayı'nda kabul edilen tüzükte, Madde: 3- Türk Dil Kurumu'nun Kurucu Başkanı Ölümsüz Önder Atatürk'tür. Madde:4- Türk Dil Kurumu'nun Koruyucu Başkanı Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'dür. Hükümleri yer almıştır.⁷⁴⁶ TDK tarihinde ilk önemli yapı değişikliğinin yaşandığı 1951 yılındaki Olağanüstü Türk Dil Kurultayı'nda kabul edilen tüzükte “*Kurucu ve Koruyucu Başkanlık*” unvanları kaldırılmıştır. Kuruluş nizamnamesinin dördüncü maddesindeki “*Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekili Cemiyetin fahri reisidir.*” hükmü Üçüncü Türk Dil Kurultayı'nda kabul edilen ana tüzükte “*Türkiye Kültür Bakanı, Türk Dil Kurumunun Başkanıdır.*”⁷⁴⁷ Şeklinde değiştirilmiştir. TDK'ye üye olmanın yolları ve koşulları da zamanla değişikliğe uğramıştır. Birinci Türk Dili Kurultayı'nda kabul edilen Nizamname'de “*Kendisinde kanuni vasıfları bulunan her Türk, Cemiyete aza olabilir.*”⁷⁴⁸ Hükmü Dördüncü Türk Dil Kurultayı'nda “*On sekiz yaşını bitirmiş, medeni haklarına sahip, Kurumun amacını benimsemiş her Türk, Kuruma üye olabilir.*”⁷⁴⁹ Şeklinde, Beşinci Türk Dil Kurultayı'nda ise “*22 yaşını bitirmiş, medeni haklarına sahip, Kurumun amacını benimsemiş her Türk, Kuruma üye olabilir.*”⁷⁵⁰ Altıncı Türk Dil Kurultayı'nda da bu hüküm “*Yirmi iki yaşını bitirmiş, medeni haklarına sahip, Kurumun amacını benimsemiş, Türk dili ile uğraşan ve onunla ilgilenen her Türk, Kuruma üye olabilir.*”⁷⁵¹ Biçimlerinde değişikliğe uğramıştır. 1951 yılında gerçekleşen Olağanüstü Türk Dil Kurultayı'nda ise üyelikler asıl üyelik, şeref üyeliği, yardımcı üyelik, muhabir üyelik olarak belirlenmiştir. Asıl üye olmanın niteliği ise “*Yirmi iki yaşını bitirmiş, medeni*

⁷⁴⁶ Altıncı Türk Dil Kurultayınca kabul edilen Türk Dil Kurumu Ana Tüzüğü, Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik A.O.-Yeni Matbaa, Ankara 1950, s. 3; Kuruluşundan Günümüze Türk..., s. 91.

⁷⁴⁷ Olağanüstü Türk Dil..., s. 3; Kuruluşundan Günümüze Türk..., s. 105.

⁷⁴⁸ Türk Dili Tetkik Cemiyeti Nizamname ve..., s. 4; Kuruluşundan Günümüze Türk..., s.26; Üçüncü Türk Dil..., s. 3; Kuruluşundan Günümüze Türk..., s. 37.

⁷⁴⁹ Dördüncü Türk Dil..., s. 6; Kuruluşundan Günümüze Türk..., s. 54.

⁷⁵⁰ Beşinci Türk Dil..., s. 4; Kuruluşundan Günümüze Türk..., s. 76.

⁷⁵¹ Altıncı Türk Dil..., s. 5; Kuruluşundan Günümüze Türk..., s. 93.

*haklarını kullanma yetkisine sahip bulunan, Kurum'un amacını benimseyerek Türk diliyle uğraşan ve onunla ilgilenen her Türk, Kuruma üye olabilir.”*⁷⁵² Şeklinde dile getirilmiştir.

III. 3. Türk Dil Kurumu'nun 1932-1950 Tarihleri Arasındaki Yapmış Olduğu Çalışmalar

TDK'nin kurularak faaliyete geçirilmesi, Türk dilinin araştırılması ve geliştirilmesi yolunda bir dönüm noktası olmuştur.⁷⁵³ Atatürk'ün TDK için hedefi iki cepheli olmuştur: Bunlardan birincisi, Türk dilinin sadeleştirilmesi, halkın konuşma dili ile yazı dili arasında bir birlik ve ahenk kurulması gerekme yönünde odaklanırken, konuşma; edebiyat ve ilim dilini kesin kurallarla saptayarak, tarihi metinlerden ve yaşayan halk lehçelerinden taramalar, derlemeler yapıp bir kelime ve terim hazinesi vücuda getirilmesi şeklinde olup, bunların başarılması için gerekli olan ise belirli bir zaman ve kurulun sürekli çalışması yönünde odaklanmıştır. İkincisi ise dil incelemeleri için tarihi araştırmalarda belge değeri olan ölü veya eski dillerin, yöntemli bir şekilde incelenmesi ve karşılaştırmalar yapılması yönündedir.⁷⁵⁴ Bu suretle Türk ve Türkiye tarihine kaynaklık edecek, bütün eski dillerin üzerinde yetki ile çalışma ve araştırmalar yapılmalıdır. Bu esas hedeflerle TDK, TTK'den daha farklı bir durumda sadece Ankara ve İstanbul'dan değil, yurdun

⁷⁵² **Olağanüstü Türk Dil...**, s. 3, 4. **Kuruluşundan Günümüze Türk...**, s. 105, 106.

⁷⁵³ Türkçenin sadeleştirilmesi, yabancı dillerin etkisinden kurtarılması için birkaç yıl çeşitli çalışmalar ve denemeler yapılmış; sonunda Atatürk, aşırılıkların dili bir çıkmaza götürdüğünü görerek tabi yola dönülmesini istemiştir. Altan Deliorman, “Atatürk ve Türkçülük”, **Türk Yurdu**, C.20, S.160, Evren Yayıncılık, Ankara 2000, s. 24.

⁷⁵⁴ Zeynep Korkmaz, **Türk Dilinin Tarihi Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimleri**, AÜ Basımevi, Ankara 1963, s. 53, 54.

her tarafından katılan kalabalık bir üyeler topluluğu ile çalışmalarına başlamıştır.⁷⁵⁵ Bu kurumun yapacağı işlerin bir kurultayda ele alınarak ayrıntılı ve sağlıklı bir programa bağlanması uygun görülmüştür. Bu çerçevede dâhilinde 26 Eylül-4 Ekim 1932 tarihleri arasında İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda toplanan Birinci Türk Dili Kurultayı bu alanda yapılacak işleri bir programa bağlamıştır. Türk toplumunda dil bilincini canlı tutmak için 26 Eylül tarihi, Dil Bayramı olarak kabul edilmiştir. Atatürk'ün, hayatta olduğu 1932-1938 yılları arasında farklı çalışma süreçleri içeren; ama birbirini tamamlayan üç kurultay yapılmıştır. Yapılan çalışma ve uygulamaları yakından takip eden Atatürk, gerektiğinde devreye girerek o günün koşullarına bağlı çalışmaları daha verimli ve sağlıklı kılmaya çalışmıştır. Kurultay ve çalışmalar Atatürk'ten sonraki yıllarda da hızla sürdürülmüştür.⁷⁵⁶

Atatürk, TDK'nin koruyucu başkanlığını üzerine almakla birlikte dil konusuna da özel bir yakınlık göstermiştir. Bu nedenle her yıl TBMM'yi açış konuşmalarında dil işleri üzerindeki düşüncelerini açıklayarak TDK'nin çalışmalarını övmüştür. Zamanın hükümetleri de bu kuruluşa güçlerinin yettiğinde yardımcı olmuşlardır. Örneğin 1932'de Bakanlar Kurulu'nca çıkarılan bir kararname ile bütün valiler, halk ağzından sözler derletip TDK'ye göndermeleri için görevlendirilmiştir.⁷⁵⁷ 1932-1940 yıllarını içerisine alan bu dönem Atatürk dönemi olarak da nitelenebilir. Bu dönemin ilke ve uygulamalar bakımından 1940'lı yılların sonlarına kadar da uzana geldiği görülür. Bu dönemde TDK dernekler statüsüne

⁷⁵⁵ İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar...*, s. 294, 295.

⁷⁵⁶ Korkmaz, "Atatürk ve Kültürel Alandaki...", s. 50.

⁷⁵⁷ İsmet Kür, "Türk Dil Kurumu ve Hükümetler", *Türk Dili*, C.XXXIV, S.303, Aralık 1976, s. 750, 751.

bağlı olmasına rağmen, tüzüğü gereğince Atatürk'ün koruyucu başkanlığındadır.⁷⁵⁸ Milli Eğitim Bakanı da önce fahri başkan sıfatını taşıırken 1936 yılındaki tüzük değişikliği ile tabi başkan olmuştur. Dolayısıyla kurum, devletin desteği altındadır ve yarı resmi bir kuruluşa sahiptir.⁷⁵⁹ Atatürk, ölümünden iki ay önce düzenlediği vasiyetnameyle Kurum'a sürekli gelir bırakmıştır.⁷⁶⁰ Atatürk'ün, TDK'ye gösterdiği bu yakın ilgi, İnönü dönemindeki hükümetlerce de 1950'ye dek sürmüştür. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Atatürk gibi Kurum merkezine sık sık gelerek çalışmaları yakından izlemiştir. Bu bağlamda “*Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*”nu Türkçeleştirmek için TDK'ye görev veren ve 1945 Anayasası'nı hazırlatan bizzat İsmet İnönü olmuştur. 1950 yılına kadar ki süreçte Milli Eğitim Bakanları, TDK'nin başkanı konumunda olmuşlar. O zamanın hükümetleri de her yıl devlet bütçesine, Kurum için yardım ödeneği koymuşlardır.⁷⁶¹

III. 3. 1. Birinci Türk Dili Kurultayı

Kuruluş işlemlerinin tamamlanmasının ardından Cemiyetin yapılanma işleri de hızla tamamlanmıştır. Yaz tatili için Yalova'ya giden, oradan da İstanbul'a geçen

⁷⁵⁸ Özel bir cemiyet olarak kurulan ve Mustafa Kemal'in yüksek himayesi altında olan bu kurumun masrafları devlet tarafından karşılanmış ve devlet kuruluşları yapılacak işlerde görev almak mecburiyeti taşımıştır. Nitekim, bu durum bizzat Mustafa Kemal'in el yazısı ile kaleme alınmıştır. Şöyle ki: “*Maarif vekili Bey Efendi bunlar için lazım gelen parayı size temin buyururlar. Ben kendisi ile görüşürüm. 2- Şimdiki Anadolu Klübü binasının 21'inci güne kadar T.D.T.C. Merkez heyetine devir ve teslim olunacaktır. Müşküllerinizin hallinde daima Başvekil İsmet Paşa'ya müracaat edeceksiniz, başka kimseye değil.*” gibi notlar bunu açıkça göstermektedir. Ayrıca Atatürk'ün 1 Kasım 1932 yılındaki Meclis'i açış konuşmasında devlet teşkilatını dil işleriyle ilgilenmeye çağırmıştır. Kurumun arkasındaki bir diğer devlet desteği ise 21 Kasım 1932 tarihinde hükümet tarafından 19507 sayılı kararname çıkarılarak Söz Derleme Talimatnamesi yürürlüğe konmuştur. Buna göre her vilayette bir derleme heyeti her kazada ise derleme şubesi kurulmuştur. Bu itibarla il ve ilçelerdeki devletin bütün ileri gelenleri derleme işleriyle görevlendirilmiştir. Ahmet B. Ercilasun, “*Tarihi Akışı İçinde ve Cumhuriyet Döneminde Türk Dili*”, **Bal-Tam/Türklük Bilgisi**, Yıl:1, S.1, Eylül 2004, s. 18.

⁷⁵⁹ Korkmaz, “26 Eylül...”, s. 416.

⁷⁶⁰ Atatürk'ün vasiyetnamesinin bir kopyası Ankara Üçüncü Sulh Hukuk Mahkemesi tarafından Kurumu resmen tebliğ edilmiştir. **Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu Tutulgası**, S.39/38, 30.XII.1938, s. 112.

⁷⁶¹ Kür, “*Türk Dil Kurumu ve...*”, s. 751.

Atatürk, kurduğu Cemiyetin özlediği faaliyetleri gerçekleştirebilmesi için tatil müddetince de bu yeni eseriyle yakından ilgilenmiştir. Yalova’da dil işi için Türk tarihine çizdiği programdan ayrı ve yepyeni bir yol haritası çizmiştir.⁷⁶² Şöyle ki *“Önce Kurultayı toplamak, tezi orada anlatmak, dil mütehassıslarının, ediplerin, şairlerin, gazetecilerin, muallimlerin düşüncelerini dinlemek, bütün milleti kendi dilinin işlerinde alakalandırmak, nizamnameyi, programı Kurultayda konuşturmak, merkez heyetini ona göre seçtirmek, sonra hızla çalışmaya geçmek.”*⁷⁶³ Kurultay’ın ilk işlerine başlamak üzere Atatürk’ün buyruğuyla bir *“Teşebbüs Heyeti”* oluşturulmuştur. Yusuf Akçura, Hasan Cemil, Yunus Nadi Beylerden oluşan ve yazmanlığını Uluğ İğdemir’in yaptığı bu kurul, Kurultayın toplanma gününü 26 Eylül olarak saptamıştır. 4 Eylül’de yayınlanan bir bildiri ile Atatürk’ün isteği doğrultusunda kesin bir gün belirtilmeden, Eylül sonunda Kurultayın toplanacağı açıklanmıştır.⁷⁶⁴ Atatürk, Dolmabahçe Sarayı’nda devam eden çalışmalar sırasında Eylül ayı içinde bir Dil Kurultayı’nın toplanacağını duyurulması ve ilgililerin bu kurultaya çağrılmasını istemiştir. Cemiyetin 3 Eylül 1932 günü basına verilen ve ertesi gün gazetelerde yer alan bir beyanname⁷⁶⁵ ile Dil Kurultayı’nın toplanacağı duyurulmuş, Kurultaya, kadın, erkek her yurttaşın davetli olduğu belirtilmiştir. Doğrudan doğruya çalışmak arzusunda olanların, Dolmabahçe Sarayı’ndaki Cemiyet

⁷⁶² Tan, **Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde...**, s. 7.

⁷⁶³ Ruşen Eşref Üneydin, **Ruşen Eşref Üneydin’in Bütün Eserleri, Hatıralar III**, Hazırlayan: Necat Birinci, Nuri Sağlam, TDK Yayınları, Ankara 2002, s. 13.

⁷⁶⁴ İsmail Uluçgür, *“50. Yıla Değin Kurultaylar”*, **Türk Dili**, C.XLV, S.367, Temmuz 1982, s. 31.

⁷⁶⁵ Birinci Türk Dili Kurultayı ile ilgili olarak hazırlanan beyanname’de Kurultay’ın amacının Türk dilini köklerine, bilimsel ve çağdaş gereklere ve müstakbel gelişmelere göre incelemek olarak belirtilirken, 6. madde de Türk dilinin etimolojik noktadan İndo-Europeen dillerle ve başka dillerle ilişkileri konusunda konuşma yapacakların bildirimlerini Kurultay’ın açılmasından en az beş gün önce Umumi Kâtipliğe göndermeleri istenmiştir. Atatürk’ün Kurultay’a dinleyici olarak katılacağı beyannamenin 9. maddesinde şöyle belirtilmiştir: TDTC’nin hami reisi, Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal Hz. Kurultay’da dinleyici olarak bulunacaktır. 10 Eylül 1932 günü basında çıkan bir başka tebliğde de Kurultay’da konuşulacak konuların başında dilin menşeleri’nin geldiği belirtilmiştir. Akalın, *“Yetmiş Beş Yılda...”*, s. 13.

Kâtipliğine başvurmaları istenmiştir.⁷⁶⁶ İlk müteşebbis heyet üyelerinden Yusuf Akçura, Hasan Cemil Çamlıbel, Yunus Nadi, gibi kişilerin, hastalık, gezi gibi sebeplerden dolayı İstanbul'da bulunamayacağı görülünce Atatürk'ün emirleriyle bunların yerlerine dil tezini savunacak üyelerden meydana gelen yeni bir heyet seçilmiştir. Samih Rifat (Horozcu), Ruşen Eşref (Ünaydın), Ragıp Hulusi (Özdem), Reşat Nuri (Güntekin), Dr. Ali Saim (Dilemre), Celal Sahir (Erozan), Ahmet Cevat (Emre), Ahmet İhsan (Tokgöz), Ali Canip (Yöntem), Hasan Ali (Yücel), İhsan (Sungu), Ruşeni (Barkın), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu)'den meydana gelen⁷⁶⁷ kurulun başkanı Samih Rifat, Genel Sekreteri Ruşen Eşref, Veznedarı Celal Sahir Bey'dir. Samih Rifat Bey hasta olduğu için Çamlıca'daki evinden Dolmabahçe Sarayı'ndaki bir odaya taşınmış, doktor gözetimindeki hasta yatağında Kurultay çalışmalarını yönetirken, program ve tüzük taslağını hazırlamıştır.⁷⁶⁸ Kurulun yapmış olduğu çalışmalar Atatürk tarafından tasvip edilmiş ve Kurultay'ın toplanacağı gün olan 20 Eylül 1932 tarihi de Anadolu Ajansı vasıtasıyla bütün yurda duyurulmuştur. Programda, Kurultay'da konuşulacak başlıca konular şu üç başlık altında toplanmıştır: 1) Dilin menşei, 2) Türk dilinin bugünkü hali, asri ve medeni ihtiyaçları, 3) Türk dilinin müstakbel inkişafı. Kurultay, iki ay gibi kısa bir sürede hazırlanarak 26 Eylül-4 Ekim 1932 tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayı'nda toplanmış, Kurumun yapacağı çalışmaların programını yaparak, yöneticilerini seçmiştir.⁷⁶⁹

⁷⁶⁶ Akalın, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Türkçe...", s. 34.

⁷⁶⁷ Tan, **Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde...**, s. 8.

⁷⁶⁸ Akalın, "Yetmiş Beş Yılda...", s. 13.

⁷⁶⁹ Tan, **Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde...**, s. 8.

Kurultaya Atatürk'ün emriyle ünlü şair Yahya Kemal (Beyatlı) Bey, Paris Büyükelçiliğine çekilen bir telgrafla Birinci Türk Dili Kurultayı'na davet edilmiştir.⁷⁷⁰ Yine, Atatürk'ün emri üzerine Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğince, Sofya'da yaşayan Ermeni dil bilgini Agop Martayan'a, Birinci Türk Dili Kurultayı'na yetişmek üzere vize verilmesi hakkında Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'ya bir telgraf yazılmıştır.⁷⁷¹ Kurultaya çağrılılar arasında dilciler olduğu kadar Abdülhak Hamit, Sami Paşazade, Halit Ziya, Cenap Şahabettin, Hüseyin Cahit, Hüseyin Rahmi, Mehmet Emin, Ahmet Haşım, Ahmet Rasim, Falih Rıfkı, Yunus Nadi gibi şair ve yazarlar da bulunmaktadır.⁷⁷²

Kurultay öncesinde Hüseyin Cahit'in tezi, büyük bir tartışma yaratmıştır. Hüseyin Cahit'in düşüncesine⁷⁷³ benzer fikirleri taşıyan Falih Rıfkı, bu görüşünü Kurultay öncesinde Atatürk'e bildirmiştir. Buna karşılık Atatürk *"Çocuğum, senin de Hüseyin Cahit gibi düşündüklerinin olabilir. Fakat ona cevap verecek olanların cesaretlerini kırma!"*⁷⁷⁴ Cevabını vermiştir. Atatürk, Kurultayda konuşulanların bütün ülkece işitilmesini istediğinden dolayı İstanbul PTT Müdürlüğüne ve Ankara'daki Genel Müdürlüğe başvurulmuştur. Böylece radyo özeğinden

⁷⁷⁰ Tan, *Atatürk ve Türk Dil...*, s. 23.

⁷⁷¹ *a.g.e.*, s. 25.

⁷⁷² Atatürk başlangıçtaki kurum yöneticileri arasına, o sırada birer genç sanatçı olan Yakup Kadri, Celal Sahir, Ruşen Eşref'i ve Cumhuriyet döneminin en olumlu gazetecisi Yunus Nadi ile Falih Rıfkı'yı katmış; öbür yandan kurultaya Abdülhak Hamit'i, Sami Paşazade'yi, Halit Ziya'yı, Kurtuluş Savaşı'nda olumsuz davranışları da bilinen Cenap Şahabettin'i, Dil Devrimi'ne karşı olan Hüseyin Cahit'i, Hüseyin Rahmi'yi, Mehmet Emin'i, Ahmet Haşım'i, Ahmet Rasim'i, Faik Ali'yi, Ali Ekrem'i de özellikle çağırtmıştır. Hüseyin Cahit olumsuz yöndeki karşıt tezini kurultaydan önce kendilerine okuyunca, dinleyenlerden birkaçının da bu bildirinin okutulmamasını önermelerine karşılık *"Fikir mücadelesi böyle olmaz. Cahit Bey tezini okuyacaktır. Siz de onu cevaplandırınız."* demiştir. Cahit Külebi, *"Türk Dili"*, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 10. Cilt, İletişim Yayınları İstanbul 1983, s. 2583, 2584; Atatürk, bu Kurultay'da isteyen herkesin dilediği özgürlük içinde gerçek fikirlerini ortaya atmasını istemiştir. Hatta bu amaçla Kurultay'a yabancı bilginler de çağırılmıştır. Çalışmaların ağırlık merkezini Türk dilinin eskiliği, Hint-Avrupa ve diğer Avrupa-Asya dilleriyle münasebeti üzerine hazırlanmış olan tezlerin okunması teşkil etmiştir. Bu tezleri de Türk lehçeleri, Halk ve Divan Edebiyatlarının dili ve nihayet bugünkü dil hareketleri üzerindeki konuşmalar izlemiştir. Aslan Tufan Yazman, *Atatürk'le Beraber*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yyy 1969, s. 278.

⁷⁷³ Hüseyin Cahit, sadeleştirme bir görüşe sahiptir. Hüseyin Cahit'in dilin kendi doğal gelişmesine bırakılması gerektiği ve dilde zorlama yapılamayacağı şeklindeki konuşmaları Kurultay'da büyük tartışma yaratmıştır.

⁷⁷⁴ Atay, *Çankaya*, s. 549.

Dolmabahçe'ye dek tel uzatılmıştır. Bütün Türkiye kentlerinde halkın toplanabileceği yerlere ve alanlara sesyayarlar konulması için de İçişleri Bakanlığı'ndan illere buyruk verilmiştir. Bu genelgenin bir örneği gazetelerde de çıkmıştır. Yalnız, İstanbul'da sekiz on yerde radyo düzeni kurulmuştur.⁷⁷⁵ Her Türk vatandaşının üye olarak katılabileceği Birinci Türk Dili Kurultayı toplantı salonuna konulan radyo düzeni aracılığı ile Kurultaya katılamayan bütün vatandaşların görüşmeleri izleyebilmeleri sağlanmıştır.⁷⁷⁶ Büyük bir ilgi ile izlenen Kurultay, Türk milletine kendi dilinde öz varlığını ve dirliğini veren inkılâp'ın başladığı şeklinde belirtilmiştir.⁷⁷⁷ Kurultayda konuşulacak olan başlıca mevzular, şu başlıklar altında toplanmıştır.⁷⁷⁸

A) Dilin Menşeleri

1) Türk dilinin eskiliğine ve:

- a) İndo-Europeen dillerle,
- b) Bütün beyaz ırklar dilleriyle,
- c) Asya ve Avrupa'nın başka dilleriyle münasebetleri üzerine tetkikler.

2) Türk dilinin doğrudan doğruya kendi muhit şartları içinde inkişafı.

- a) Lehçeleri,
- b) Tarihi gramerleri “*fonetik, şekliyat (morfoloji), sentaks*”
- c) Kelime hazineleri (lügatler),
- d) Her türlü yabancı tesirlerden uzak olarak gösterdiği yüksek edebi kabiliyet.

⁷⁷⁵ Ünaydın, **Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin...**, s. 35.

⁷⁷⁶ Karaosmanoğlu, “*Atatürk ve Türk...*”, s. 107.

⁷⁷⁷ **Milliyet**, Gazete, 27 Eylül 1932, s. 1.

⁷⁷⁸ “*Birinci Türk Dili Kurultayı'nın Müzakere Programı*”, **Birinci Türk Dili Kurultayı 1932. Tezler, Müzakere Zabıtları**, Devlet Matbaası, İstanbul 1933.

3) Bu kabiliyetin halk dilinde sürmesi ve yazı dilinde sönmesi (Halk edebiyatı-Divan edebiyatı).

Bunlarda amil olan sebepler; dilin yakın mazisinin tetkiki.

B) Türk dilinin bugünkü hali, asri ve medeni ihtiyaçları.

4) Tanzimat'tan bugüne kadar Türk dili ve gösterdiği değişiklikler:

a) Şekliyat (morfoloji).

b) Sentaks.

c) Kelimeler (Vocabulaire).

d) İstılahlar.

5) Türk dilinin asri ve medeni ihtiyaçları nelerdir?

C) Türk dilinin müstakbel inkişafı.

6) Gaye, Türk dilini bugünkü ve yarınki medeniyeti kemali ile kucaklayabilecek en güzel şiveli ve ahenkli bir ifade vasıtası haline getirmek olduğuna göre:

a) Şekliyat

b) Sentaks

c) Kelime teşkili

d) İstılah vazı

Sahalarında dilin bütün ihtiyaçlarını gidermek, düşünüş tarzını asrileştirecek ve garplılaştıracak hale getirmek; yeni vakıaları ifade edecek yeni kelimeler teşkilinde önceden hazırlanmış ve tespit edilmiş esaslar ve kaideler hazırlamak.

Ülkenin ileri gelen bütün aydınlarının çağırıldığı Türk Dili Kurultayı'nın çalışma programına bakıldığında, dilin menşinden başlayarak, bugünkü, yarınki gelişmeleri için Atatürk'ün ömrünün sonuna kadar dil devrimi açısından yapmak ve yaptırmak istediği araştırmaların esaslarını içermektedir. Nitekim TDTC'nin ilk Genel Yazmanı olan Ruşen Eşref, Kurultaydaki konuşmasında çalışma programının yapıcısı hakkındaki sırrı şöyle açıklamıştır: *"Bu programda odur. Bu program Mustafa Kemal'in bir meseleyi nasıl düşündüğünün grafiğinden başka nedir? Bu Kurultay'ın programını da bu cemiyetin kurulması gibi o düşüncesinin bir örneğidir."*⁷⁷⁹ Bu programda Türk dilinin yabancı etkilerden kurtarılması, varlığının korunması, geleceğinin sağlanması için bütün yollar düşünüp araştırılmıştır. Çeşitli konuların memleketin tanınmış düşünürlerine hazırlattırılıp kurultayda herkesin önünde tartışılması yoluna gidilmiştir.⁷⁸⁰

Birinci Kurultay 26 Eylül Pazartesi günü saat 14'te TDTC Başkanı Samih Rifat'ın konuşmasıyla açılmıştır. Atatürk, 13.30-19.00 saatleri arasında Dolmabahçe Sarayı'nda çalışmalarına başlayan Birinci Türk Dili Kurultayı'nın açılış toplantısında hazır bulunarak Kurultay açılış konuşmaları ile birlikte ikinci oturumda sunulan Samih Rifat Bey'in sunmuş olduğu *"Türkçenin Ari ve Sami Lisanlarla Mukayesesi"* tezini dinlemiştir.⁷⁸¹ Birinci Türk Dili Kurultayı'nda üzerinde en çok konuşulan konuların başında Türk dilinin kökleri⁷⁸² ve başka dillerle karşılaştırılması

⁷⁷⁹ "Ruşen Eşref Beyin nutku", **Birinci Türk Dili Kurultayı 1932. Tezler, Müzakere Zabıtları**, Devlet Matbaası, İstanbul 1933, s. 471.

⁷⁸⁰ Vecihe Hatiboğlu, *"Atatürk'ün Dilciliği"*, **Atatürk ve Türk Dili**, TDK Yayınları:224, AÜ Basımevi, Ankara 1963, s. 13.

⁷⁸¹ Özel Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri**, TTK Yayınları:8, Ankara 1955, s. 100; **Birinci Türk Dili Kurultayı 1932. Tezler, Müzakere Zabıtları**, Devlet Matbaası, İstanbul 1933, s. 1-64.

⁷⁸² Dilin Türkçeleştirilmesinin, Kemalist seçkinler tarafından Türk ırkının geleceğinin korunmasında hayati öneme sahip bir mesele olarak görüldüğünü dile getiren Ahmet Aydın, 23 Eylül 1932'de toplanan Birinci Dil Kongresi'nde, Türk Tarih Tezi'nin Türkleri kök ırk olarak gören önermesinin bir türevi olarak, Türkçenin bütün

gelmektedir. Kurultay’a bu konuda on beş bildiri sunulmuştur. Bu bildirilerde Türk dilinin eskiliği ve çeşitli dil topluluklarıyla ilişkileri ele alınmaktadır.

Samih Rifat Bey konuşmasına “*Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin takip edeceği mesai programında dilimizin Ari ve Sami dillerle mukayesesini ehemmiyetçe birinci derecedeki maddelerden birini teşkil edecektir. Bunda yürünecek yolun hangi ilmi istikametlere tevcih edileceğini şimdiden tayin etmek ilerde vuku bulabilecek ihtilaflara mani olacağı için pek ziyade lüzumludur.*” sözleriyle başlamış ve Türk dilinin Ari ve Sami dillerle karşılaştırma çalışmalarının nasıl yapılması gerektiğini örnekler vererek ortaya koymaya çalışmıştır. Dil biliminin köklerine inen, geniş ve kapsamlı bir alana giremediğini dile getiren Samih Rifat Bey yapılan karşılaştırmaların, dillerin oluşma aşamalarının ayrıntılarını ortaya koymaktan çok tanımlarla ve dil birliklerinin kuruluşundan sonraki dönemle sınırlı olduğunu söylemiş ve Avrupa dilleri ile Türkçenin karşılaştırmasını yapmıştır. Bütün dünya dillerinden söz eden kaynakların Sümerceden aktardığı örneklerin, bu dildeki tek heceli bir sözün dokuz on kavramı karşıladığını da belirten Samih Rifat, ilkel dillerin oluşum öğelerinden soyut ve somut kavramların, açıklıkla seçildiği dönemler olduğu gibi az çok müphem bir şekilde birbirine karıştığı evrelerin olduğunu da belirtmiştir. Bunlara ek olarak, özellikle Hint-Avrupa dillerine ait bazı sözlerdeki seslerin tarihine değinen Samih Rifat, Türkçe söz kökleri ile bağlantı kurarak görüşünü şu şekilde izah etmiştir: “*Dilimizin son bir oluşum dönemine ait birleşik köklerden bazılarıyla ilk uygar ve toplumsal gelişmelere ait sözler de Ari ve Sami dillerde toplanmıştır. Bu iki türlü katılım, Orta Asya’dan batıya ve Mezopotamya’ya doğru uzanan Türk*

dillerin anası olduğunu ileri süren bir tez sunulduğunu belirtmiştir. 1936’daki Üçüncü Dil Kongresi’nde ise teorinin resmileştirildiğini vurgulamıştır. Yıldız, “Kemalist...”, s. 229.

göçlerinin bir defadan ibaret kalmadığını açıklıkla ortaya koyar. Batıya gelen ilk brakisefal unsurlar Kalkolitik bir medeniyetle beraber dilin ve düşüncenin ilk bilinçli oluşumlarını taşıyıp getirdikleri gibi izleyen dönemlerde sosyal hayatın esaslarına dayanan tarım ve sanat usullerini, yiyecek ve giyecekleri, ilkel hukuk kurumlarını ve düşünüş tarzını da aktarmışlardır. Bütün Ari dillerdeki milyonlarca söz, beş yüz söz köküne dayanmaktadır. Batılı dil bilimciler ulaşılacak tek heceli bir kök dilin, dillerin kökeni ile ilgili pek çok sorunu çözeceğini belirtiyorlar. Fakat henüz böyle bir dilin bulunmadığını söylüyorlar. Yaptığımız denemeler, Türkçenin tek hecelilik dönemini ortaya çıkarmanın pek kolay olduğunu açıkça kanıtlıyor.” Böylece, Samih Rifat Bey, doğruluğu tartışmalı birkaç örnek dışında pek çok ilgi çekici örnekle konuyu bilimsel yöntemlerle ortaya koymuştur.⁷⁸³ Bahsi geçen konferansta Türk dili ile Ari dilleri arasında kelime cüzüleri, cezirler ve lahikalar üzerinde gayet ilmi mukayeseler yapan Samih Rifat Bey verdiği birçok misalle Türk dilindeki müteaddit kelimelerin ve kelime asıllarının Ari lisanlarda yaşadığını ispat etmiştir. En ziyade dikkati celbeden nokta, bütün karşılaştırmaların muttarit kıyaslara, kaidelere tabi olmasıdır.⁷⁸⁴ Kurultay’a Bulgaristan’dan katılan Agop Martayan; Türk, Sümer ve Hint-Avrupa dilleri arasındaki bağlantıları konu alan bildirisine, Türklerin Alp ırkına mensup olup, Alp sözünün bile Türkçeden geldiğini söyleyerek başlamış ve bu sözün Latincedeki Alpes’ten değil, Türkçe alp, cesur, kahraman sözünden çıktığını ileri sürmüştür. Bildirisinde, Türkçe ve Ermenicedeki ad çekimini de karşılaştıran Agop Martayan, Türkçedeki çokluk eki olan -ler’in Ermenicedeki karşılığının -ner olduğuna belirtmiştir. Bunun gibi değişik meselelere de değinen Agop Martayan konuşmasını şu sözlerle bitirmiştir: “*Ana Türk dilinin heyeti*

⁷⁸³ Samih Rifat Bey’in konferansı için bkz: “*Türkçenin Ari ve Sami Lisanlarla Mukayesesi*”, **Birinci Türk Dili Kurultayı 1932. Tezler, Müzakere Zabıtları**, Devlet Matbaası, İstanbul 1933, s. 21-63.

⁷⁸⁴ Tan, **Atatürk ve Türk Dil...**, s. 30.

umumiyesini örten asırdide perdenin bir ucunu kaldırmak kabil olmuştur. Şunu da ilave edelim ki büyük perde açıldıkça Türkiyat ilmi ile Türk dili tarihinin tedricen Mongol muhitinden çıkararak tetkikine henüz başlanmış olan Alp ırkının konuştuğu lisana bağlı bulunduğunu göreceğimize derin bir inanışla inananlardanım.”⁷⁸⁵

Kurultayda bir konuşma yapan Atatürk, “Halkımız, yazı dilini anlamamaktadır. Türkçe, tarihi gelişimi içerisinde Arapça ve Farsça sözcüklerin baskısı altında özbenliğini yitirmiştir. Dilimizi, çağdaş uygarlığın getirdiği kavramları karşılayacak düzeye ulaştırmalıyız. Bunu başarmak için de dilimizin kendi olanaklarından yararlanmalıyız.” İfadesini kullanmış, bu çerçevede nelerin yapılması gerektiği konusunda ise şunları belirtmiştir: 1) halk ağzından sözlük derleme. 2) Türkçeye girmiş Arapça, Farsça sözcüklere karşılık bulma. 3) sözlük yaratma ve söz üretme. 4) Eski kitaplardan Türkçe sözlük tarama. Belirtilen bu amaçlar doğrultusunda hareket eden Atatürk “Türk dilinin, aslındaki güzellik ve zenginliğe kavuşması için bütün devlet teşkilatımızın dikkatli, alakalı, olmasını isteriz.” diyerek, bu amaç doğrultusundaki çabasını devletin tüm kuruluşlarına bildirmiş ve diğer kurumlardan da bu konuda desteklerini istemiştir.⁷⁸⁶

Birinci Türk Dili Kurultayı, Atatürk’ün devrimleri yaparken başarılarını ulusun kendi benliğinden doğmuş birer ürün olarak görme dileğinin açık örneklerinden biridir. Bu kurultayla bir dil anlayışı topluluğa zorla benimsetilmiş olmak yerine topluluğun dil konusundaki düşünceleri birleştirilmiş, denetlenmiş yargılanarak sonuca bağlanmıştır. Kurultayda, Atatürk’ün kendi dil anlayışı olan

⁷⁸⁵ Agop Martayan’ın konferansı için bkz: “Türk, Sümer ve Hint Avrupa Dilleri Arasındaki Rabıtarlar”, **Birinci Türk Dili Kurultayı 1932. Tezler, Müzakere Zabıtları**, Devlet Matbaası, İstanbul 1933, s. 94-104.

⁷⁸⁶ Gök, a.g.t., s. 44, 45.

devrimci görüş karşısında evrimi savunan bildirilere de yer verilmiştir.⁷⁸⁷ Birinci Türk Dili Kurultayı'nda Hüseyin Cahit (Yalçın)'ın 1 Ekim tarihli oturumda okuduğu Dil İctimai Bir Müessesedir, başlıklı konferansı tartışmaya yol açmıştır. Hüseyin Cahit, kurultayın yazı dilinin içinde bulunduğu anarşik durumdan dolayı gerekli ve olumlu bir girişim olduğu; ancak öncelikle Türkçenin Hint-Avrupa dilleriyle karşılaştırılması gerektiğini açıklamıştır. Hüseyin Cahit, TDTC'nin dil çalışmalarında benzetme yöntemini kullanmasının bilimsel bir yaklaşım olduğunu belirtmiştir. Birinci Türk Dili Kurultayı'nda konuşan bütün aydınlar biryandan dilimizi ele alıp tanıtmaya, bir yanda da dilde öz benliğimize kavuşmanın zorunluluğuna değinirken sadece Hüseyin Cahit aykırı düşünceler ortaya atmıştır.⁷⁸⁸ *“Dili tabii hayatı içinde gelişmeye bırakmak lazım. İlmi bir çalışmada dile müdahale edilemez.”*⁷⁸⁹ Yani, dil konusunda zorlama yapılamayacağını, onu doğal gelişimine bırakmak gerektiğini söyleyen Hüseyin Cahit'in⁷⁹⁰ savı tartışmalara yol açmıştır.⁷⁹¹ Bu yönüyle de Kurultay'a hâkim anlayışa ters düşmüştür. Hüseyin Cahit konuştuğundan sonra Kurultay'da görev alanlar, acımasızca eleştiriler yapan Hüseyin

⁷⁸⁷ Konur Ertop, *“Atatürk Devriminde Türk Dili”*, *Atatürk ve Türk Dili*, TDK Yayınları:224, AÜ Basımevi, Ankara 1963, s. 76.

⁷⁸⁸ Enver Naci Gökşen, *“Gerçek Atatürk'çülük”*, *İlgaz*, Yıl:12, S.137, Şubat 1973, s. 10.

⁷⁸⁹ Hüseyin Cahit'in bu konuşması karşısında Kurultayı soğuk bir hava kaplamıştır. Çünkü böyle bir karşılık beklenmeyen bir şeydir. Kütüphaneler dolduran eserleri ile tek başına bir fikir hayatı yaratan insan bir anda makbul şahsiyet olmaktan çıkmıştır. Bu aşamadan sonra gittikçe artan bir baskı havası ortaya yayılmıştır. Dava artık bir cemiyetin tekeline bırakılıp devletin himayesinde bir gelişme yolu tutarak, mekteplere, dairelere, radyolara doğru bir istila halini almış, tenkid ve muhalefet bir cesaret meselesi olmuştur. Birkaç yıllık bir denemeden sonra, gidilen yolun tehlikelerini gören Atatürk, bu harekete son verdiği tarihi vesikalara dayanan bir gerçektir. Rasim Erhan, *Türkiye’de Dil ve Kültür İhtilali Mi?*, Türk Dilini Koruma ve Geliştirme Cemiyeti Yayınlarından:2, İstanbul 1972, s. 7.

⁷⁹⁰ Hüseyin Cahit, Türkçenin sadeleştirilmesi çalışmalarında yabancı dillerin yapı özelliklerinin önemsenmesi gerektiğini belirtir. Kendisi de kelime listeleri sunarak yabancı kelimeler yerine Türkçe kelimeler önermesine rağmen, kelime alışverişlerinin dilin genel yapısını bozacağını savunmuştur. Cumhuriyet dönemindeki sadeleştirme çalışmalarının dile müdahale boyutuna ulaşmaması gerektiğini, bu konuda fazla ileri gidildiğini ileri sürmüştür. Caner Kerimoğlu, *“Hüseyin Cahit Yalçın(1875-1957)’ın Dil İle İlgili Görüşleri”*, *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.VII, S.16-17, Yıl:208/Bahar-Güz, İzmir 2010, s. 115; Hüseyin Cahit özellikle yazı dilindeki yabancı kelimelerin atılarak yerine Türkçelerinin konmasına karşı olduğunu belirtmiştir. Tan, *Atatürk ve Türk Dil...*, s. 39.

⁷⁹¹ Hüseyin Cahit'in konferansı için bkz: *“Dilimizin Hindu-Avrupai dillerle münasebetini araştırmak lüzumu-Dil içtimai bir müessesedir-dilin ecnebi kaidelerden temizlenmesi-Dilimizin bu günkü medeniyet ihtiyaçlarına uydurulması-Dilimizin noksanlarını ve ihtiyaçlarını”*, *Birinci Türk Dili Kurultayı 1932. Tezler, Müzakere Zabıtları*, Devlet Matbaası, İstanbul 1933, s. 270-279.

Cahit'e verecekleri cevabı hazırlamada gecenin geç saatlerine kadar çalışmak zorunda kalmışlardır. Atatürk, diğer konuşmalar gibi onun söylediklerini de baştan sona dinlemiş ve Kurultay'ın yönetiminde görev verdiği kişilere “*Hadi çalışın, iyi hazırlanın bu konuşmaya ve söylenenlere cevap verin.*”⁷⁹² Demiştir. Hasan Ali, Ali Canip, Fazıl Ahmet, Namdar Rahmi, Samih Rifat; Hüseyin Cahit'in savına karşı çıkarak konuşmuşlardır.⁷⁹³ Gelişen bu süreci Falih Rıfkı şöyle anlatmıştır: Kurultayın ilk günü Hüseyin Cahit'in zaferi ile çalkalandı. Onun söyledikleri ne kadar iyi karşılanmışsa, cevap verenleri o kadar kayıtsız görmüşlerdi. Locasından manzarayı görüp kavrayan Atatürk, hasta yatağından Samih Rifat'ı kaldırarak kürsüye getirtmek zorunda kaldı. Samih Rifat iyi ve bol konuşur, bilmeyenlerin anlayışlarını tereddüde düşürecek deliller sürmek marifetini gösterdi. Hüseyin Cahit yenilmemişti; ama ona cevap verenler yere serilmiş olmaktan kurtulur gibi olmuşlardı. Toplantının sonunda cevapçılardan bir kısmı Atatürk'ün etrafını almışlardı: “*İşte Hüseyin Cahit bugün öldü!*” diyorlardı. Atatürk gülümseyerek dinliyordu. Hüseyin Cahit⁷⁹⁴ ise akşam karanlığında saray bahçesinden dış kapıya doğru giderken, elini sıkmak isteyenler birbirleri ile adeta itişiyorlardı. İkisini de gördüm ve Ayaspaşa'daki apartmanıma geldim. Daha nefes almadan bir saray otomobili geldi, şoför: “*-Atatürk sizi Emretmişler.*” dedi. Sofra aynı sofraydı. Ben bir ucuna oturdum. Atatürk dün akşamki cevapçıların söylediklerini dinledikten sonra, bana dönerek: “*Çocuk senin hakkın varmış!*” dedi.⁷⁹⁵

⁷⁹² H. Rıdvan Çongur,, “*Türk Dil Kurumu ile Yaşat Olmak*”, **Türk Dili**, C.XCIV, S.667, Temmuz 2007, s. 184.

⁷⁹³ Bu konuda bkz: **Birinci Türk Dili Kurultayı...**, s. 279-321.

⁷⁹⁴ Birinci Kurultayda devrime karşı evrimi savunan, başka bir deyişle bağımsızlık savaşına girişmek yerine uzlaşmayı öneren Hüseyin Cahit Yalçın'ın sözleri daha sonra tutucu çevreler tarafından sömürülmüştür. Oysa Yalçın, daha o kurultayda kendisine yöneltilen eleştirileri yanıtlarken sözlerinin yanlış anlaşıldığını bildirmiştir. İnsan istencinin dilin doğal gelişimini etkileyebileceğini; ancak bunun sınırlı olacağını düşüncesinde olduğunu açıklamıştır. Kurultayın devrimi benimsemesinden, dilimizin bağımsızlık savaşını açmasından sonra da Yalçın tutucu çevreler içinde yer almamıştır. Semih Tezcan, “*Ellinci Yıldönümünde Birinci Türk Dil Kurultayının Yankıları*”, **Türk Dili**, C.XLV, S.369, Eylül 1982, s. 139-151.

⁷⁹⁵ Atay, **Çankaya**, s. 549, 550.

Kurultay sonunda uygulanmak üzere yedi maddelik şu çalışma programı saptanmıştır.⁷⁹⁶

- 1) Türkçenin gerek Sümer, Eti gibi en eski Türk dilleriyle, gerek Hint-Avrupa, Sami denilen dillerle mukayesesi yapılmalıdır.
- 2) Türkçenin tarihi inkişafı aranmalı, mukayeseli grameri yazılmalıdır.
- 3) Türk lehçelerindeki kelimeler derlenerek lehçeler lügati, sonra esas Türk lügati, ıstılah lügati, Türk sarfı nahvi tez elden yapılmalıdır. Sarf, nahiv, lügat yapılırken, ıstılah konurken Türkçenin bütün lahikalarının araştırılmasına, bu lahikaların ve edatların dilimizin bütün ihtiyaçlarına yetecek surette işlenilmesine ehemmiyet verilmelidir.
- 4) Türkçenin tarihi, grameri yazılmalıdır.
- 5) Şark ve Batı memleketlerinde çıkan Türk dili hakkındaki eserler toplanmalı, bu eserlerden lazım olanları dilimize çevrilmelidir.
- 6) Cemiyet gerek kendisinin gerek dışarıda Türk dili işleriyle uğraşanların tetkiklerini bir mecmua ile neşretmelidir.
- 7) Memleket gazetelerinde dil işlerine hususi yer verilmelidir.

Birinci Türk Dili Kurultayında, Tüzükteki Cemiyetin amacı “*Türk dilinin öz güzelliğini meydana çıkarmak, onu dünya dilleri arasında değerine yaraşır yükseklığe erdirmek*”⁷⁹⁷ olarak saptanmıştır. Cumhurbaşkanı, cemiyetin “*Koruyucu*

⁷⁹⁶ “Çalışma Programı”, **Birinci Türk Dili Kurultayı 1932. Tezler, Müzakere Zabıtları**, Devlet Matbaası, İstanbul 1933, s.455, 456; **Türk Dili Tetkik Cemiyeti Nizamname ve...**, s. 8, 9.

⁷⁹⁷ 26 Eylül 1932 tarihinde İstanbul’da Birinci Türk Dili Kurultayı’nın toplanmasıyla Kemalizm için bir başka önemli ideolojik adım da atılmıştır. Bu kurultay delegeleri arasında da çok sayıda öğretmen bulunmuştur. Bu yönüyle Birinci Tarih Kongresi’ne benzemektedir. Tarih Kongresi ile bu Kurultay arasındaki önemli bir başka benzerlik, bir ABD diplomatik notasında şöyle ifade edilmiştir: “*Hem Tarih hem de Dil Kongresi, Türk halkının ve dilinin sırasıyla, eski çağlardaki gücünü ve tarihsel benzerliğini, yabancı faktörlerin ve unsurların etkisi altında yaşadığı gerilemeyi ve son olarak da Cumhuriyet rejimi altında meydana gelen Rönesansını kanıtlama eğilimindeydi.*” TDTC’nin tüzüğü bu gözlemleri doğrulamıştır: Cemiyetin hedefi “*Türk dilinin hakiki güzelliğini ve zenginliğini açığa çıkarmak ve onu dünya dilleri arasında hak ettiği yüksek mertebeye çıkarmak.*” Birinci Türk

Başkanı” Maarif Vekili de “*Onursal Başkanı*” olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, daha önce değinildiği gibi Birinci Kurultayın toplandığı 26 Eylül günü Dil Bayramı olarak kabul edilmiştir.⁷⁹⁸ Kurum Genel Merkezi, kurultayı müteakip Ankara’ya dönünce, Büyük Şef’in direktiflerine göre hemen işe girişmek kararındadır. Ancak, Kurum’un çalışmalarına gerekli yer ve diğer maddi vasıtalar henüz ortada yoktur. Kurum’un gün geçirmeden işe başlamasını isteyen Atatürk, ilgililere bu hususta icap eden emirleri derhal vererek Kurum’un işe geçmesini sağlamıştır.⁷⁹⁹ Böylece, Kurum’un belirlemiş olduğu amaca ulaşabilmek için Kurum merkezinde değişik iş ve çalışma kolları kurulurken; il, ilçe ve bucaklarda da örgütlenmekle birlikte Halkevleri’nin Dil, Edebiyat ve Tarih kolları ile işbirliği yapmak öngörülmüştür. Birinci Türk Dili Kurultayı’nın önemli kararlarından biri de kuşkusuz ki saptanan amaca, doğal evrim yolu ile değil de devrimci bir atılımla ulaşılabileceğinin kabul edilmesidir. Yeni Türk Abece’sinin kabul edilmesinden bu yana süregelen çalışmalar ve TDTC’nin kurulması, aslında büyük Türk Devrimi’nin dil alanında yeni bir halkası olduğu halde, ilk kurultayda kimi delegeler dile fazla dokunulmaması gerektiğini öne sürerek evrimci bir görüşü savunmuştur.⁸⁰⁰ Ancak, dilin o zamana değin geçerli sayılan evrim yöntemiyle beklenen gelişmeye ulaşmadığı, devrimci bir anlayışla ele alınması gerektiği sonucuna varılmıştır.⁸⁰¹ Terimlerin Türkçeleştirilmesi konuları için Merkez Kurulunca teşkil edilen Gramer-Sentaks, Sözlük-Terim, Lenguistik-

Tarih Kongresi arasındaki bir başka benzerlik ise Kongre sırasında katılımcıların Türkçeyi diğer dillerle karşılaştırmanın gereği üzerinde de durmuştur. Tıpkı Tarih Kongresi’nin pek çok büyük ulusun Türk soyundan geldiğini iddia etmesi gibi Dil Kurultayı da başlıca pek çok dilin Türkçe kökenli olduğunu ileri sürmüştür. Çağaptay, “*Otuzlarda Türk...*”, s. 249-252.

⁷⁹⁸ Çoker, *Türk Parlamento...*, s. 394, 395.

⁷⁹⁹ Gazi M. Kemal, “*Edebi Şef Atatürk’ün Türk Dil Kurumuna Direktifleri*”, *Tarih Vesikaları*, C.II, S.11, Şubat 1943, s. 321.

⁸⁰⁰ Hüseyin Cahit Yalçın’ın başını çektiği ve Faik Ali Ozansoy’un katıldığı evrimcilere, dilde devrimin zorunlu olduğu yolunda yanıt verenlerin çokluğu kurultayda büyük çapta bir yöntem tartışmasına yol açmıştır. Devrimci görüşe karşı çıkanları “*Görünüşte bir bilim parlaklığına bürünen bu sav, bütün devrim hareketlerine karşı her zaman kullanılan eski bir silahtır.*” diye eleştiren Fuat Köprülü, olayın “*devrimler zincirinin yeni bir halkası olan büyük dil devrimi*” demek olduğunu vurgulamıştır. Turan, “*Yarım Yüzyılını Doldururken...*”, s. 9, 10.

⁸⁰¹ Ömer Asım Aksoy, “*Ellî Yaşında*”, *Türk Dili*, C.XLV, S.367, Temmuz 1982, s. 15.

Filoloji, Etimoloji, Derleme ve Yayın Kolları, alanlarında faaliyete geçerek çalışmalarının sonuçları yayımladıkları eserlerle değerlendirilmekle birlikte Cemiyetin aylık dergisi olan Türk Dili, Nisan 1933 yılından itibaren yayımlanmaya başlamıştır.⁸⁰² Atatürk, Kurultayın tamamlanması dolayısı ile Başbakan İsmet Bey'e bir telgraf göndererek, *"Kurultayın değerli çalışmasından, yüksek duygular ortaya koymasından çok sevindiğini"* bildirmiştir. Telgrafta ayrıca, kurultayın kapanışında İsmet Bey'in adı geçince çok alkışlandığı da belirtilmiştir.⁸⁰³

12 Temmuz 1932'de kurulan TDTC aynı yılın 26 Eylül günü Dolmabahçe Sarayı'nda açılan Türk Dili Kurultayı ile hem bilim düzeyine kavuşmuş hem de yazarlardan öğretmenlere, köylülerden subaylara kadar genç cumhuriyetin bütün katmanlarıyla kucaklaşan sosyal bir zemin bulmuştur. Burada, Kurultay'ın akademik bilgi boyutunun da ihmal edilmediği, katılımcılar arasında görülen dünyanın saygın bilim adamlarından anlaşılabilir. Türkiye, Atatürk'ün sağlığında iki yılda bir yapılan Türk Dil Kurultayı ile aynı zamanda dünya Türkoloji çevrelerinin ilgi odağı haline gelmiştir.⁸⁰⁴

III. 3. 2. Birinci Türk Dili Kurultayı Sonrası Gelişmeler

Birinci Türk Dili Kurultayı'ndan sonra Türk dili alanındaki çalışmaları yönlendirecek olan bir ana program hazırlanmıştır. Kurultay tarafından seçilen yeni

⁸⁰² Çoker, **Türk Parlamento...**, s. 394, 395.

⁸⁰³ Tan, **Atatürk ve Türk Dil...**, s. 43.

⁸⁰⁴ Mustafa Öner, *"Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti ve Türkçe Devrimi"*, **Türk Dili**, C.XCIV, S.667, Temmuz 2007, s. 179,180; Mustafa Öner, *"Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti ve Türkçe Devrimi"*, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.17, S.1, Haziran 2007, s. 77.

Yönetim Kurulu 17 Ekim 1932 tarihli bildirisinde⁸⁰⁵ yapılacak işlerle ilgili ilkeleri ana program niteliğindeki şu iki madde de toplamıştır:⁸⁰⁶

- A) Türk dilini milli kültürümüzün eksiksiz ifade vasıtası haline getirmek; Türkçeyi muasır medeniyetin önümüze koyduğu bütün ihtiyaçları karşılayabilecek bir mükemmeliyete erdirmek.
- B) Yazı dilinden Türkçeye yabancı kalmış unsurları atmak; halkçı bir idarenin istediği şekilde halk ile münevverler arasında birbirinden mahiyetçe ayrı iki dil varlığını ortadan kaldırmak ve temel unsurları öz Türkçe olan milli bir dil yaratmak.

Böylece, dil konusundaki köklü işlerin yapılmasına karar verildiği ve bu işlerin yapılmasıyla TDTC Merkez Heyeti'nin görevlendirildiği belirtilmiştir. Kurultayın amacının, Türk dilini, milli kültürün eksiksiz bir anlatım aracı haline getirmek, çağdaş uygarlığın önüne koyduğu bütün gerekleri karşılayacak bir mükemmelliğe erdirmek, temel unsurları öz Türkçe olan milli bir dil yaratmak olduğu açık bir şekilde ifade edilmiştir.⁸⁰⁷ Halkçılık ilkesine göre halk ile aydınlar arasında mahiyet bakımından iki ayrı dilin varlığı ortadan kaldırılmalı ve milli bir dil

⁸⁰⁵ 17 Ekim 1932 tarihinde Türk Dil Derneğince yayımlanan bildiride amaçlar şu şekilde belirtilmiştir: 1) Türk dilini, ulusal kültürümüzün eksiksiz bir anlatım aracı durumuna getirmek. 2) Türkçeyi, çağdaş uygarlığımızın önümüze koyduğu bütün gereksinimleri karşılayacak bir yetkinliğe erdirmek. 3) Yazı dilinden, Türkçeye yabancı kalmış kelimeleri atmak. 4) Halkçı bir yönetimin isteği biçiminde, halk ile aydınlar arasında nitelikçe ayrı iki dil varlığını ortadan kaldırmak. Şerafettin Turan, **Atatürk ve Ulusal Dil**, Yeni Gün Haber Ajansı Yayınları, İstanbul 1998, s.25; 17 Ekim 1932 tarihinde Cemiyet adına yayınlanan duyuru için bkz: Tan, **Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde...**, s. 9, 10.

⁸⁰⁶ Korkmaz, "26 Eylül...", s. 416, 417; Zeynep Korkmaz, "Atatürk ve Dil Devrimi", **Türkler**, C.18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 58.

⁸⁰⁷ Birinci Türk Dil Kurultayı'nın etkisi çerçevesinde değerlendirilmesi gereken nokta hiç kuşkusuz dilin arılaştırılması alanındaki gelişmedir. Bunun ilk sinyalinin ise 12 Temmuz 1932 tarihinde TDTC kendi ismini arılaştırdığında vermiştir. Her ikisi de Arapça kökenli olan "tetkik" ve "cemiyet" kelimeleri atılarak, yerlerine saf Türkçe kelimeler olan "araştırma" ve "kurum" getirilmiştir. Buna göre, Türk Dili Tetkik Cemiyeti (TDTC), Türk Dili Araştırma Kurumu (TDAK) haline gelmiştir. Bu örnek ise arılaştırma stratejisini ortaya koymuştur. Böylece, Arapça ve Farsça kelimeler saf Türkçeleriyle değiştirilecektir. Öz Türkçe kelimeler, öncelikle konuşma dilindeki ikameleri bulunarak, ikinci olarak da yeni sözcükler türetilerek toplanacaktır. Bu nedenle Kasım 1932'de TBMM tüm ülkedeki devlet organlarına "dilde var olan ancak sözlüklerde var olmayan" Türkçe kelimeleri derlemeye başlamalarını emreden bir kararname çıkarmıştır. Çağaptay, "Otuzlarda Türk...", s. 254.

yaratılmalıdır.⁸⁰⁸ Dildeki söz ihtiyacının başlıca kaynağı ancak Anadolu olabileceğinden dolayı Atatürk, Anadolu’da yaşamış, konuşulmuş, yazılmış, eski ve yeni kaynakların taranması ve konuşulmakta olan ağızların derlenmesi yollarının, bütün yollardan daha doğru, daha elverişli olduğunu görmüştür.⁸⁰⁹ Bu amacı gerçekleştirmek için Türkçeye yabancı olan unsurları yazı dilinden atmak gerekmektedir. Bunun için de yazılı kaynakları, halk ağzından yaşayan dil malzemesini araştırarak geniş derleme ile Büyük Türk Sözlüğü’nün hazırlanması, Türk lehçelerini içine alacak bir Türk lügati meydana getirilmesi, Türkçenin yazısını, bağlı olduğu oluşum yasalarını belirleyerek Türkçenin dil bilgisi ile söz diziminin ortaya çıkarılması sağlanmalıdır. Bahsi geçen bu açıklamada terimler konusuna da önemli bir yer ayrılmıştır. Batı dillerinin hiçbirinden aşağı olamamak üzere onlardaki yüksek kavramları anlatacak keskinliği açıklığı taşımak üzere bilim dilinin bel kemiği olan, terimleri de belirlemek gerekmektedir. Bütün bunlar, en güzel en uyumlu Türkçeye bağlı kalmak ilkesini gözden uzak tutmadan yapılacaktır. Yine açıklamada bu çalışmaların başarıya ulaşabilmesi için bütün milletin köylüsüyle şehirlisiyle emek birliği yapması gerektiği vurgulanmıştır.⁸¹⁰

Büyük bir ulusal olay haline dönüşen bu süreçte Kurultay’da kararlaştırılan özellikle teknik olmayan sözcük dağarcığında hızlı bir reform için halk dilinde ve eski metinlerde mevcut bulunan Türkçe sözcüklerin derlenmesi ve yayınlanması, Türkçe’de sözcük oluşturma ilkelerinin belirlenmesi ve onlara uygun bir şekilde Türkçe köklerden sözcükler oluşturulması, özellikle yazıda sıklıkla kullanılan yabancı kökenli sözcüklerin yerini alacak öz Türkçe sözcüklerin önerilmesi ve

⁸⁰⁸ Akalın, “Yetmiş Beş Yılda...”, s. 22.

⁸⁰⁹ Hatiboğlu, “Atatürk’ün...”, s. 18.

⁸¹⁰ Akalın, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Türkçe...”, s. 35.

yaygınlaştırılması noktasında işaret edilen ilk amacı gerçekleştirmeye yönelik çabalarında Kurum, hükümet ve idarenin tam yetkisiyle desteklenmiştir. 1932 yılı Kasım’ında Bakanlar Kurulu ülkedeki bütün idari kurumları, halkın dilinde yaşayan; fakat mevcut sözlüklerde bulunmayan ya da yazılı dilde kullanılmayan Türkçe sözlükleri derlemekle yetkilendiren bir kararname yayınlamıştır.⁸¹¹ Böylece, hükümet bu kararname ile yurt içinde halk ağzından sözler derlenmesini resmi işleri arasına almıştır.⁸¹² Bakanlar Kurulunca 21 Kasım 1932 tarihinde kabul edilen 13507 sayılı Söz Derleme Talimatnamesi ve ardından da 1933 yılı baharında yayınlanan ilk üç beyannamelerle daha sonra Dil Devrimi olarak adlandırılacak olan çalışmalara hızla başlanmıştır.⁸¹³ Yazı ve konuşma dilinde kullanılan Arapça ve Farsça sözlere öz Türkçe karşılıkların bulunması noktasında en kısa yoldan ve kısa bir zamanda bulma işini yurttaşların yardımlarıyla gerçekleştirmek için anket hazırlanmıştır. Bu anket için Şemsettin Sami’nin Kamus-ı Türkî esas alınarak hareket edilmesi esas alınmıştır. Bu sözlükte bulunan sözlerden konuşma ve yazmada kullanılmakta olan Arapça ve Farsça kelimeler taranarak, bunlardan karşılıkları aranacak olanlar birbiri ardınca listeler halinde her gün ajans, radyo ve gazetelerde bildirilmesi

⁸¹¹ Heid, *Türkiye’de Dil...*, s. 25, 26.

⁸¹² Perin, *Atatürk Kültür...*, s. 84.

⁸¹³ Dili arılaştırma çalışmaları devlet kademeleriyle sınırlı kalmamıştır. Örneğin 31 Mart 1933 tarihinde Ortodoks Türkler (Karamanlılar) saf Türkçeyi benimsediklerini ilan etmiştir. O sıralarda Iğdır’daki öğretmenler, “kendi İslami isimlerini atma” ve yerine “saf Türkçelerini” koyma kararlarını açıklamışlardır. İsim değişikliği tiyatrolardan bankalara kadar gündelik hayatın tüm cephelerine yayılmıştır. Bu kapsamda Atatürk bile ikinci adı olan Arapça kökenli Kemal’i eski Türkçedeki “büyük kale” anlamına geldiği ileri sürülen Kamal’le resmen değiştirmiştir. Bu dönemde altında ideolojik imalar yatan daha pek çok başka isim değişikliği yapılmıştır. Örneğin, Sanayi Kredi Bankası’nın adının “Sümerbank” olarak değiştirilmesi; Anadolu’nun, Mezopotamya’nın ve Ege’nin eski sakinlerinin Türkler olduğunu vurgulayan Türk Tarih Tezi’nin dil arılaştırılmasındaki etkisini göstermektedir. Otuzlar boyunca Türkiye’nin her tarafında caddeler, okullar ve semtler Sümer isimleriyle adlandırılmıştır. 14 Haziran 1935 tarihinde madencilik işleri için kurulan devlet bankasına ise, Hitit Krallığı’nı ifade eden “Eti” adı konmuştur. Otuzlu yıllardaki “Eti” sözcüğü bir kadın ismi olarak önerilecek kadar yaygınlaşmıştır. Arılaşma hareketi özellikle 1934 yılı boyunca hızla ilerlemiştir. Bu yıl başı başına, otuzlar Kemalizm’inin doruğunu sembolize eden gelişmelerle doludur. Ankara’daki İngiliz elçiliğinin bir raporunun ifadesiyle: “Bu yıl ülke içi faaliyetler, tamamen Türkçeleştirilmiş, zengin, tümüyle Batılaştırılmış, koyu milliyetçi, kendi kendisini taşıyan ve kendisine yetebilen, saldırdı ve savunmada güçlü, saf bir Türk diline sahip olan kendi tarihi üzerinde durma ve tüm dünyaya uygarlığın Türk ırkı üzerinden ve Türk dili vasıtasıyla yayıldığına ilişkin şu anda tüm Türkiye’nin kafasına kazınan akıl almaz doktrini özümseme yoluyla her türlü aşağılık duygusundan kurtulan bir Türkiye hedefine doğru kararlı bir adım atıldığını söyleyerek özetleyebiliriz.” Çağaptay, “Otuzlarda Türk...”, s. 254-256.

planlanmıştır.⁸¹⁴ Üç ay içerisinde sonucunun alınması tasarlanan bu ankete gelecek cevaplar üzerinde çalışacak olan TDTC kısa bir zamanda yazı yazarların ve halkın kolaylıkla aradığını bulabileceği bir Osmanlıcadan Türkçeye Karşılık Kılavuzu ortaya koyacaktır.⁸¹⁵ Cemiyet 10 Mart 1933 tarihinde Anadolu Ajansına ve diğer basın kuruluşlarına gönderdiği beyannamede anket uygulamasının başlayacağını duyurmuştur.⁸¹⁶ Türkçe’de sadeleşme hareketi olarak anılan bu süreç; Cumhuriyetin bu ilk yıllarında, Atatürk’ün bizzat başlattığı Türk tarihi ve Türk dili üzerine yapılan çalışmalar, kısa süre içinde bütün Türkiye geneline yayılmıştır.⁸¹⁷ Başlangıçta Doğu Türkçesine yönel inmiş; ancak bu yolun çıkmazlığı anlaşıncı dildeki söz gereksinimin başlıca kaynağı Anadolu olacağından Türkiye Türkçesine dönmüştür.⁸¹⁸

Atatürk, dilde Türkçeciliği devlete mal etmiştir.⁸¹⁹ Belirtilen amaçlar doğrultusunda her vilayette bir dil heyeti kurulmuştur. Valinin başkanlığındaki heyette Dil Kurumu’nun yerel şubelerinin üyelerine ilaveten, belediye başkanı, üst düzey bir askeri yetkili, yerel eğitim ve sağlık örgütlerinin yöneticileri, üniversite ve orta öğretim kurumlarının başkanları ve diğerleri yer almıştır. Her ilçede en yüksek yerel görevlilerden oluşan benzer heyetler kurulmuştur. Bu heyetler her ilçe ve

⁸¹⁴ Gazeteler bahsedilen bu listeleri açacakları dil sütununda halkın dikkatine çarpacak bir yolda neşrecek ve herkesin bu sözlere karşılık bulmasını teşvike elinden geldiği kadar çalışacakları özellikle belirtilmiştir. Listedeki sözlere karşılık olarak gönderilecek teklifler de gene bu dil sütunlarında yayımlanacak ve bu nüshalardan üçer adet Cemiyet merkezine gönderilecektir. Gazetelerin hacminin bütün cevapları basmaya yetmediği durumlarda basılamayan cevapların da gazeteler tarafından TDTC Merkezine gönderilmesi istenmiştir. Gazetelerin görevleri bununla da bitmemiştir. Gazetelerdeki bütün yazarlar, beğendikleri karşılıkları yazılarında kullanacaktır. Böylece, bu karşılıkların dilde tutunması amaçlanmıştır. Beyannamede ülkenin, aydın ve okuryazarlarından da beklenenler yer almıştır. Gazetelerde çıkacak, ajans ve radyolarla bildirilecek olan Arapça ve Farsça sözlere düşündükleri, beğendikleri Türkçe karşılıkları teklif olarak yazmak, bu karşılıkların bir suretini doğrudan doğruya Ankara’da TDTC Merkezine göndermek ve bir suretini de bulunduğu yerdeki gazeteye bildirmek görevi verilmiştir. Tan, **Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde...**, s. 10-12.

⁸¹⁵ Tan, **Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde...**, s. 10.

⁸¹⁶ Cemiyetin 10 Mart 1933 tarihindeki beyannamesi için bkz: Tan, **a.g.e.**, s. 12, 13.

⁸¹⁷ Turan, *“Kültür Alanındaki...”*, s. 198.

⁸¹⁸ Akarsu, *“Atatürk’ün Dünya Görüşünde...”*, s. 292.

⁸¹⁹ Ömer Asım Aksoy, **Atatürk ve Dil Devrimi**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1963, s. 56.

köydeki okullarda kurulan derleme merkezlerini örgütleyerek onları denetlemiştir. Çoğunluğunu öğretmenlerin oluşturduğu derleyiciler, derledikleri sözleri çeşitli bilgilerle birlikte fişlere yazarak bu fişleri TDTC Genel Merkezine göndermiştir. Bu yolda yapılan çalışmalarda gösterilen özene karşılık, derleyicilerin çoğunun dil bilimi öğretiminden yoksun olmasından dolayı, fişlerde yanlışlıklar ve eksiklikler de olmuştur. Derleyicilerin çoğunun yeni Türk yazısını, sözlerdeki sesleri işaret etmeden kullanması, yazımda birliğin sağlanamamasına yol açmıştır.⁸²⁰ Bundan dolayı daha sonra yayımlanacak sözlükteki bu türden yanlışlar, eleştiri konusu olmuştur. TDTC halk ağzından söz derleme çalışmasının yanı sıra tarihi metinleri de tarayarak yazı dilinde kullanılmayan eski Türkçe sözleri ortaya koymuştur.⁸²¹ Birinci Türk Dili Kurultayı'ndan sonra kapsamlı ve mükemmel bir program hazırlandığı halde o günün şartlarında Kurum içinde bu programı gerçekleştirecek hazırlıkta uzman kişiler ve bir bilim kadrosu bulunmadığı için başlatılan dil seferberliği, yurdun her köşesindeki gönüllü aydınlar eliyle yürütmüştür. Bu nedenle 1932-1934 yılları arasındaki dönem dil devriminin uygulanması açısından bir ön hazırlık dönemi durumundadır.⁸²² Aşırı özleştirmecilik yani tasfiyecilik olan bu devre 12 Temmuz 1932 yılında TDTC'nin kurulmasından 1934 yılında Tarama Dergisi'nin çıkmasına kadar olan kısım olarak alınabilir.⁸²³ Dilde özleşmeyi sağlamak için belirlenen esaslar şöyle izah edilebilir.⁸²⁴

- 1) Ecnebi tasfir şekillerinden terim olmayanları Türkçeleştirmek.
- 2) Kullanma dilindeki Türkçeleri ile hiçbir anlam farkı olmayan yabancı kelimeleri kullanmamak.

⁸²⁰ Heid, *Türkiye'de Dil...*, s. 25, 26.

⁸²¹ Akalın, *"Yetmiş Beş Yılda..."*, s. 25.

⁸²² Korkmaz, *"Atatürk ve Dil..."*, s. 59.

⁸²³ Şükrü Ünal, *"Cumhuriyet Sonrası Dilimizin Hali/Pürmelali"*, *Yeni Türkiye (Cumhuriyet IV Kültürel Değerlendirme)*, S.23-24, Ankara 1998, s. 2870.

⁸²⁴ B.C.A. 490. 01. 1173. 121. 1

- 3) Henüz sözlükte, anlamları tespit olunmayan, kullanma ve konuşma diline geçen kelimeler için zorlama yapmaya lüzum yoktur.
- 4) Tutulmuş Türkçe terimler eskilerinin yerine kullanılacaktır: Sulh yerine barış, mıntıka yerine bölge, nüsha yerine sayı, muallim yerine öğretmen gibi.
- 5) Her hafta arkadaşların teklif edecekleri ile beraber bir kelimelere karşılığı listesi dağıtılacak ve her muharrir bu karşılıkları kullanacaktır.

1932-1934 yılları, daha önce değinilen ilkeleri gerçekleştirilebilmesi için bir dil seferberliğinin yapıldığı yıllardır. Bu dönemde bir yandan halk dilinden kelimeler derlenirken bir yandan da eski yazılı kaynaklar ve sözlükler taranarak Türk dilinin kendi kelime hazinesi ortaya konmak istenmiştir. Yurdun her köşesindeki gönüllü derleyici ve tarayıcılar eliyle yapılan bu çalışmalar sonuçları 1934 yılında iki cilt halinde “*Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi*” adıyla yayımlanmıştır.⁸²⁵ Böyle bir seferberlik, bir toplu çalışma da birer köşeye atılmış eski eserlerdeki Türkçe sözleri taramak amacıyla yapılmıştır. Bütün bu çabalar, dilin ihtiyacı olan sözleri başlı başına verdiği gibi yeni sözler, terimler yapmak için de kök ve ekleri işletme yollarını göstermiştir. Osmanlıca söz yükü öylesine artmıştır ki bu kabarıklık, şişkinlik altında asıl anlam ezilirken güçlkle kendini göstermekte, halk içinden gelen sözler ise aydınlara, halkın kısa yoldan anlayış ve düşüncesini anlatmaktadır. Bu itibarla birbirinden çok uzaklaşmış iki ayrı toplum yan yana getirerek birbirine yaklaştırmıştır. Zaten, Atatürk’ün ulaşmak istediği amaçların en önemlisi de budur. Sınıf gözetmeden topluca çalışma, aydınlanma ve kalkınma.⁸²⁶

⁸²⁵ Korkmaz, “26 Eylül...”, s. 417; Korkmaz, “Atatürk ve Dil...”, s. 59.

⁸²⁶ Akarsu, “Atatürk’ün Dünya Görüşünde...”, s. 296, 292, 293.

Çünkü herkesin aydınlanması ancak herkesin anlayabileceği bir dille olabilir. Bu yüzden, Atatürk dilimizin Türkçeleşmesini gerekli bulmuş ve bu uğurda çalışmıştır.⁸²⁷ Bu dönemde bir yandan derleme ve tarama çalışmaları yürütülürken, bir yandan da dile hangi ölçülerle el atılacağı konusu tartışılmıştır.⁸²⁸ Bunlar arasında dilden yalnız yabancı ek ve kuralların atılmasını benimseyenler veya dilin kendi doğal gelişme seyrine bırakılmasını isteyenler bulunduğu gibi Türkçenin yabancı kelimeye ihtiyacı olmadığı görüşünde direnenler de olmuştur.⁸²⁹ Yapılan çalışmalarda devrimin verdiği heyecanla 1839-1908 yılları arasındaki tasfiyecilik görüşü ağır basarak ön plana geçmiştir.⁸³⁰ Uygulama şekli ağızlardan ve eski kaynaklardan derlenen Türkçe kelimelerin Arapça ve Farsça kelimelerin yerine geçirilmesi şeklinde olmuştur. Bu dönemde dil çalışmalarını yönlendirecek bir bilim kadrosu bulunmadığından bu çalışmalar, yalnızca yazarlar, dilseverler ve yurt çapındaki gönüllü aydınlar eliyle yürütülmüştür. Bu eksiklik ise dolayısıyla derlenen malzeme, ciddi bir sınıflamadan geçirilmediğinden uygulamada karışıklığa yol açmış ve beklenen sonuç alınamamıştır.⁸³¹

⁸²⁷ Melahat Özgü, “Atatürk’ün Dilimiz Üzerine Eğilişi”, *Atatürk ve Türk Dili*, TDK Yayınları:224, AÜ Basımevi, Ankara 1963, s. 23.

⁸²⁸ Korkmaz, “Atatürk ve Dil...”, s. 59.

⁸²⁹ Korkmaz, “26 Eylül...”, s. 417.

⁸³⁰ Korkmaz, “Atatürk ve Dil...”, s. 59.

⁸³¹ Bu kargaşanın altında yatan etkenler iki noktada toplanabilir. Bunlardan birincisi, uygulamalara kaynaklık etmek üzere Tarama Dergisi’nde toplanmış olan malzeme çok karışık bir yapıdadır. Çünkü yalnız Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Türkmence gibi Oğuz-Türkmen lehçeleri grubunda olan sözleri içine almamıştır. Tarihi gelişme koşulları ve dil yapıları bakımından birbirine oranla ayrılıklar gösteren Çağatay, Kıpçak, Altay vb. lehçelerden gelen sözleri de içermiştir. Böylece Türkiye Türkçesine özgü sözler ile onun yapı ve işleyişi ile bağdaşmayan kelime ve şekiller sözlükte iç içe girmiş olduğundan herkesçe yadırganmış ve ister istemez dili bir karışıklığa sürüklemiştir. İkincisi ise Tarama Dergisi’nde Osmanlıca bir söz için çok kez üç beşten başlayıp on beş yirmiye kadar uzanan karşılıklar verilmiş ve bunlardan hiçbirisi daha önceki yazı dilimizde bulunmamıştır. Yazarların, gazetecilerin ve bürokratların yazılarında bu sözlere gelişigüzel bir seçimle yer verilmiş; kullanışlarında ortaklaşa bir ölçünün yer almamış olması dil seferberliğini bir çıkmaza doğru sürüklemiştir. Hatta her yazar, yazısını önce alışlagelmiş eski dil ve üslupla yazıyor, sonra da Tarama Dergisi’nden aldığı karşılıklar ile değiştirmeye çalışmıştır. Burada kişiden kişiye değişen keyfi bir seçim söz konusu olduğundan bir yabancı söz için pek çeşitli karşılıklar yer alırken yazılanları kimse anlamamıştır. Korkmaz, “Atatürk ve Dil...”, s. 59, 60.

Her zaman olduğu gibi bu süreçteki çalışmaları da yakından izleyen Atatürk, uygulamanın doğurduğu aşırılığın dil gerçeğine ters düşerek dili bir çıkmaza doğru sürüklediğini görmüş ve bu süreci ise Falih Rıfkı'ya şöyle izah etmiştir: Bir akşam Atatürk, sofra bittikten sonra benim yanı başımdaki iskemleye oturmamı emretti. Atatürk kendi görüşünü, *“Türkçenin hiçbir yabancı kelimeye ihtiyacı olmadığını söyleyenlerin iddiasını tecrübe ettik. Dili bir çıkmaza saptamışızdır.”* dedi. Sonra : *“Bırakılır mı dili bu çıkmazda? Hayır. Ama ben de işi başkalarına bırakamam. Çıkmazdan biz kurtaracağız.”* dedi. O vakit Saffet Arıkan'la beraber yeni lügat komisyonunu kurduk. Bu komisyona Hasan Ali, Necmeddin Sadak, Celal Esat, Köprülü Fuat, Reşat Huni Ali Muzaffer gibi azalar seçmiştik. Anadolu Kulübü'nde Cep kılavuzu denen Osmanlıcadan-Türkçeye lügati hazırlamaya başladık. Usulümüz pek sade idi: bir Türkçesi olan yabancı kelimeleri tasfiye ediyorduk. Kullanılır Türkçesi olmayanları Türkçe olarak alıkoyuyorduk artık Türkçe kelimeler yapılma devrine girmiş olduğumuzdan, şivemizdeki ek ve köklerden yeni kelimeler üretiyorduk. Atatürk başlangıçtan pek hoşnut kaldı. Hatta bir akşam, rahatsız bulunan Başvekil'in evine gider, *“Bu çocuklar bizi çıkmazdan kurtaracaklar.”* der. Beni Karpiç Lokantası'na yemeğe davet ederek bu müjdeyi verdi idi.⁸³²

Dilin bir an önce Türkçeleştirilip, halkın diline sinmemiş Arap-Fars kelime ve kurallarından arındırılarak yerlerine eski eserlerden ve halk dilinden derlenen sözlerin ya da türetme yolu ile kurulan yeni kelimelerin geçirilebilmesi için önce bir seferberlik halinde derleme ve tarama aşamasına girilerek Derleme ve Tarama Dergileri hazırlanmıştır. 1932-1934 yılları dil seferberliğinin gerekli kıldığı

⁸³² Atay, **Çankaya**, s. 551, 552.

çalışmalarla geçmiştir.⁸³³ Atatürk'ün vefatına kadar geçen süre içinde kendisinin ve TDTC'nin Türk dili ile ilgili çalışmalarının, bu birinci devresini oluşturan anlayış, Aşırı Özleştirmecilik ve Tasfiyecilik devresi olarak adlandırılmaktadır ki 1932-1934 yılları arasında yoğunluk kazanmıştır. Bu devrede devlet dairelerindeki yazışmaların ve gazetelerin Tarama Dergisi'nde yayınlanan öz Türkçe kelimelerle yapılması istenmiştir.⁸³⁴ Bu noktada Atatürk, dili özleştirme çalışmalarını devletin resmi bir örgütü eliyle yürütmeyi uygun görmemiş, en doğru yöntemin aydınlatıcı ve yol gösterici özel çalışmalarla halkın bilincini geliştirmek olduğunu düşünmüş; ancak çalışmaları devletçe desteklemiştir.⁸³⁵ İkinci Kurultayın toplandığı 18-28 Ağustos 1934 tarihine kadar olan dönemde TDTC'nin çalışmaları şöyle belirtilebilir.⁸³⁶

- a) 1933 yılının ilk ayında başlayan halk ağzından söz derleme işi Kurultay'a kadar Ankara'da biriken fiş sayısı 130.000'e ulaşmıştır.
- b) 12 Mart 1933 tarihinde başlayan yabancı kelimelere karşılık bulma işi, ilan edilen 1382 Arapça ve Farsça kelimeye gelen karşılıklardan 1100 tanesi anket komisyonunca seçilmiş, bunlardan da 640 tanesi merkezce kabul edilmiştir.
- c) Çeşitli kaynakların taranmasıyla elde edilen 125.000'den fazla fişten 7572 tanesi Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi'nin⁸³⁷ birinci cildini meydana getirmiştir.

⁸³³ Zeynep Korkmaz, "75 Yılda Türk Dil Kurumunun Gerçekleştirdiği Dil Bilgisi Çalışmaları ve Beklentilerimiz", **Türk Dili**, C.XCIV, S.667, Temmuz 2007, s. 65.

⁸³⁴ Turan, "Kültür Alanındaki...", s. 199.

⁸³⁵ Ömer Asım Aksoy, "Atatürk'ün Dilimize Kazandırdığı Güç", **Çağdaş Türk Dili**, S.165, Kasım 2001, s. 398.

⁸³⁶ Tan, **Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde...**, s. 16.

⁸³⁷ TDK'nin 1932'de kurulmasının ardından doğu dillerinden gelen kelimelere karşılıklar arama yolunda yoğun bir etkinlik başlatılmıştır. O yılların aydınlarının pek çoğu bu etkinliğe katılmış ve o günkü adı Türk Dilini Tetkik Cemiyeti olan TDK'ce hazırlanmış Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi esas alınarak bir takım önerilerde bulunulmuştur. Bu etkinlik içinde çalışmaların hedefi, daha çok doğu dillerinden Türkçeye geçen kelimelere yöneliktir. Hamza Zülfiyar, "Türk Dil Kurumunca Batıdan Gelen Kelimelere Karşılık Arama Çalışmalarında Yapılan Uygulamalar", **Türk Dili**, C.XCIV, S.667, Temmuz 2007, s. 106.

- d) Çeşitli bilim dallarına ait terimleri bulmak üzere Cemiyet'in Lügat-Istılah Kolu 16 dala ayrılmış, hazırlanan Osmanlıca terimler, Türkçe karşılıkları bulunmak üzere ilgililere gönderilmiştir.
- e) Türkçenin ana gramerini meydana getirmek için Gramer-Sentaks Kolu bir anket açmış ve ilgililere göndermiştir.
- f) Cemiyet iki kurultay arasında 10'a yakın kitabı neşretmiştir.

III. 3. 3. İkinci Türk Dili Kurultayı

12 Ağustos 1934 tarihinde TDTC Umumi Merkez Heyeti ve İkinci Türk Dili Kurultayı Merkez bürosu üyeleri Dolmabahçe Sarayı'nda biri sabah, diğeri öğleden sonra iki toplantı yapmıştır. Atatürk, öğleden sonraki toplantıya başkanlık etmiştir. Toplantıda 18 Ağustos 1934 tarihinde sarayda toplanacak olan İkinci Türk Dili Kurultayı'nın hazırlıkları gözden geçirilmiştir.⁸³⁸ Cemiyet Nizamnamesi'ne göre iki yılda bir toplanması gerekli olan Türk Dili Kurultayının ikincisi 18 Ağustos 1934 Cumartesi günü saat 14'te Dolmabahçe Sarayı'nda açılmıştır. TDTC'yi kuran ve koruyan Atatürk, Kurultay'ın açılışında ve bütün toplantılarında bulunarak Kurultaya ve Cemiyete onur vermiştir.⁸³⁹ Yabancı ülkelerden gelen dil bilginlerinin de katılmış olduğu⁸⁴⁰ İkinci Türk Dili Kurultay'ına sunulan tezlerden bir kısmı Kurultay önünde okunurken bir kısmı da komisyonlara verilmiştir.⁸⁴¹

⁸³⁸ Tan, *Atatürk ve Türk Dil...*, s. 61.

⁸³⁹ "*İkinci Türk Dili Kurultayı*", *Türk Dili*, S.8, Eylül 1934, s. 1.

⁸⁴⁰ Ulçugür, "*50. Yıla Değin...*", s. 36.

⁸⁴¹ "*İkinci Türk Dili...*", s. 1.

Kurultayda görüŖülen konuların başında Türk dilinin dünya dilleri arasındaki konumu yer almıştır.⁸⁴² Sunulan bildiriler yer yer yakıştırma ve zorlamalarla Türkçenin Hint-Avrupa ve Sami dil soyları ve Maya, Kelt, Eti, Sümer dilleriyle yakınlıkları gösterilmeye çalışılmıştır.⁸⁴³ Dilimizde kullanılan Arapça ve Farsça kökenli sözcüklere Türkçe karşılık aranması içinde Türkiye Türkçesinden başka, Kıpçak, Çağatay ve Altay kollarından da sözcükler alınması, bazen bir sözcük için birçok sözcüğün ilk cildi 1933'te yayımlanan Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi'nde yer alması, bu bağlamda bazı yazarların karşılıklardan beğendiklerini almaları bir sözcük kargaşasına neden olmuştur,⁸⁴⁴ 18-23 Ağustos 1934'te toplanan İkinci Dil Kurultayı gündemindeki diğerkonular arasında, bu karışıklığın bir an önce giderilmesi işini öne alarak karışıklık kılavuzu hazırlanmasını kararlaştırmıştır. İkinci Kurultay, birincisi gibi Atatürk'ün koruyucu başkanlığında İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda toplanarak Gramer, Terim, Filoloji ve Dil Karşılaştırmaları komisyonlarının raporlarını incelemiş, ayrıca 16 tez dinlemiştir.⁸⁴⁵ Bu kurultay, başlıca üç konu üzerinde çalışmış, tebliğler de bu konulara uygun bir şekilde yapılan sınıflandırmaya göre okunmuştur. Bu gruplandırma, Türkçenin dünya dilleri arasındaki yeri, Türk dilinin tarihsel gelişimi ve filolojisi, Türk Dil Devrimi'nin anlamı ve hedefleri şeklinde sıralanmıştır. İkinci Türk Dili Kurultayı'na, Birinci Türk Tarih Kongresi'nde olduğı gibi yabancı bilginler de davet edilmiş ve burada konuşma yapmışlardır. Kurultay kararı ile

⁸⁴² Birinci Kurultay'da, dile müdahale edilmeli mi, edilmemeli mi? Gibi konular ön planda yer tutmuşken, İkinci Kurultay'da bunlar bırakılmıştır. Türkçenin Dünya Dilleri arasındaki yerinin tayini mevzuları tartışılmıştır. Yazman, **Atatürk'le...**, s. 287.

⁸⁴³ Ertop, "*Atatürk Devriminde...*", s. 82.

⁸⁴⁴ Saim Sakaoğlu, "*Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu ve Çok Karşılıklı Kelimeler Üzerine*", **Türk Dili**, C.XCIV, S.667, Temmuz 2007, s. 162, 193.

⁸⁴⁵ Çoker, **Türk Parlamento...**, s. 395, 396.

TDTC'nin adı TDAK'a çevrilmiştir.⁸⁴⁶ Bu kurultayda Türk Yapılış Karakterleri ve Türkçenin Hint-Avrupa Dilleriyle Karşılaştırılması, Türk Dilinin Sami Dillerle Münasebeti, Ural-Altay Dilleriyle Türkçenin Münasebeti başlıkları altında tezlerin okunduğu⁸⁴⁷ İkinci Kurultay'da konuşulan başlıca tezler şunlardır.⁸⁴⁸

A) Türk dilinin dünya dilleri arasındaki yeri:

- 1) Türk dilinin yapışık karakterleri ve Türkçenin Hint-Avrupa dilleriyle mukayesesi,
- 2) Eski dil mefhumu ve politik terbiye,
- 3) Rus dilinde ilk Türk dili yadigârları,
- 4) Türk dilinin Sami dillerle münasebeti,
- 5) Ural-Altay dilleriyle Türkçenin münasebeti,
- 6) Uygurca hakkında,
- 7) Maya dili hakkında,

B) Türk dilinin tarihi akışı ve filolojisi:

- 1) Dilin neşvünema tarihi hakkında,
- 2) Türk Poleo-etimolojisi,
- 3) Dillerin menşei ve Türk dili,
- 4) Fizik bakımından dil,
- 5) Türk dilinin eski insanlara bağlı üreme kaynakları,
- 6) Sümer Türk söz kökleri,
- 7) Cuci ulusu edebi dili,
- 8) Has isimlerin tetkiki,
- 9) Gazi inkılâbının dil cephesine kadar yazı dilimizdeki teşevvüşler,

⁸⁴⁶ **Türk Dil Kurumu'nun 40...**, s. 61, 62.

⁸⁴⁷ Karaosmanoğlu, "*Atatürk ve Türk...*", s. 109.

⁸⁴⁸ "*İkinci Türk Dil Kurultayı Çalışma Programı*", **Türk Dili**, S.8, Eylül 1934, s. 5, 6.

C) Dil inkılâbının manası ve hedefleri:

- 1) Dil inkılâbımızın temelleri,
- 2) Dil onarımı umumi görüncesi,
- 3) Dil düzelmesi üzerine düşünceler,
- 4) Türkçede ekler ve kökler; “men-man”,
- 5) Açık Türk dili,
- 6) Öz dilimizle bir dil tezi,
- 7) Askerlik ıstılahları hakkında,
- 8) Riyaziye ıstılahları hakkında,
- 9) Türkçenin ilmi ıstılahları meselesi,
- 10)Eski tıp dilimizin gidişi,
- 11)İlmi ıstılahların Türkçeleştirilmesi,

TDTC Fahri Başkanı ve Maarif Vekili olan Abidin Bey Kurultayı açış konuşmasına “*Dünya tarihinin bütün dönüm noktalarını yaratan benliğimizin güçlülükle nüfuz edebildiği en eski zamanlarda, insan medeniyetinin ilk yapıcı ve yayıcısı olan yüce Türk milleti, kendi doğurduğu medeniyetlerin ilerlemesine yabancı bırakılmak yüzünden, yüzlerce yıl karanlıklar içinde kalmıştı. Bu karanlık o yüksek milletin az daha hayatına mal olacağından*” bahsederek başlamış, “*bir milletin karanlıklarından bilgi ışıklarına çıkabilmesinin ise her şeyden önce o millete öğretilecek şeylerin herkesin anlayabileceği açık ve öz dille yazılıp anlatılmasına bağlı olduğunu*” belirtmiş, daha sonra “*1928 Harf İnkılâbı’ndan beri, başta Büyük Gazi olarak, Türkiye Cumhuriyetinin ve Türk milletinin kendini verdiği bu büyük savaşın en ateşli cephesi Türk dili sahasındadır. Halkımızın istediği geniş bilgi*

ışıkları, ancak herkesin anlayabileceği bir dille kolayca yapılabileceğini” anlattıktan sonra Harf İnkılâbı’nın getirdiklerine değinmiş ve TDTC’nin kuruluşu ile yapılan çalışmalardan da bahsederek, konuşmasına nihayet vermiştir.⁸⁴⁹

Kurultayın ikinci günü Ahmet (Caferoğlu) Bey’in “*Rus Dilinde İlk Türk Dili Yadığaları*” başlıklı tezini sunarken konu dışına çıkan sözler söylemesi üzerine Atatürk, salonu terk etmiştir. Bu durum üzerine Kurultay Başkanı TBMM Başkanı Kazım F. (Özalp), konuşmacının sözünü keserek kendisini kürsüden indirmiştir.⁸⁵⁰ Kurultay’da Sovyet İlimler Akademisi üyelerinden Prof. Meşçaninof, Dilin Gelişme Tarihi, Prof. Samoyloviç de Cuci Ulusunun Edebi Dili üzerine birer tez sunmuş ve okumuşlardır. Breslau Üniversitesi Türkoloji Profesörü Dr. Giese konuşmasında özellikle, dilleri ayrışkan, bitişken, bükünlü diye bölümlemenin artık değerini yitirdiğini; Türkçeyi bitişken dillerden saymanın yanlış olduğunu belirtmiştir.⁸⁵¹ Yabancı delegelerden olan Giese, büyük bir ilgi ile karşılanmıştır. Bu ilgi, Alman bilginin Türk dilini İndo-Germen diller grubuna yerleştirmesine karşı tepkiden kaynaklanmıştır.⁸⁵² Kurultay’ın altıncı günü Kurultay’ın kabul ettiği önerge gereğince dört komisyon birer rapor hazırlamıştır. Bunlar sırasıyla Dil Karşılaştırmaları, Gramer, İstilah ve Filoloji Komisyonlarının hazırlamış olduğu raporlar okunmuştur.⁸⁵³ Bütçe Komisyonu, raporu onaylayarak yeni Umumi Merkez

⁸⁴⁹ “*Türk Dili Tetkik Cemiyeti Reisi Maarif Vekili Abidin Bey’in Kurultayı açılış konuşması*”, **Türk Dili**, S.8, Eylül 1934, s. 8-11.

⁸⁵⁰ Tan, **Atatürk ve Türk Dil...**, s. 65.

⁸⁵¹ Ulçugür, “*50. Yıla Değin...*”, s. 36.

⁸⁵² İkinci Türk Dil Kurultayı’ndan sonra üzerinde en çok çalışılan konulardan biri Güneş-Dil Teorisi olmuştur. Bu teori, 1936 yılında toplanan Üçüncü Türk Dil Kurultayı’nın başlıca konusu olmuştur. Ahmet Cevdet Emre, **Atatürk’ün İnkılâp Hedefi ve Tarih Tezi**, Ekin Basımevi, İstanbul 1956, s. 48.

⁸⁵³ **II. Türk Dili Kurultayı Zabıtları**, Devlet Matbaası, İstanbul 1934, s. 90-94.

Heyeti seçmiştir. Fazıl Bey'in yazdığı Türk Gençliğine adlı şiir heyecanla dinlenmiş ve arkasından Kurultay, Kurultay Marşı çalınarak sona ermiştir.⁸⁵⁴

Daha önce değinildiği gibi bu Kurultay'da Kurultay kararı ile TDTC'nin adı TDAK'a çevrilmiştir.⁸⁵⁵ Takrirler ve teklifler komisyonunun raporunda resmi devlet yayınlarını ve devlet duyurularının Türkçeye çevirmekte iş birliği yapmak için Cemiyet Merkezinde devlet kurumlarına yardımcı bir büro kurulması teklifide yer almıştır. Çeşitli yabancı Türkologların da katıldığı bu Kurultay'da, terimlerin Türkçe köklerden Türkçe eklerle türetilmesi ilkesi de benimsenmiştir. Zorunluluk durumunda batıda kullanılan bilim ve teknik terimlerin, yaşayan yabancı dillerden değil de bu dillerin ana dili sayılan eski dillerden alınması ilkesi⁸⁵⁶ de terim komisyonunun raporunda yerini almıştır.⁸⁵⁷ Ayrıca öz Türkçe⁸⁵⁸ terimlerin ders kitaplarına en kısa bir sürede girmesinin yeni Merkez Heyetince önemle ele alınması istenmiştir.⁸⁵⁹ Bunlara ek olarak Türk-Sovyet bilginlerinin işbirliği yapmaları konusunda da önemli kararlar alınmıştır.⁸⁶⁰

Türkçe, sözvarlığı bakımından iddia edildiği gibi yabancı dillerden hiçbir söz almayı gerektirmeyecek kadar zengin ise halk ağızlarından ve yazılı kaynaklardan yapılacak derleme ve taramalar yabancı sözlerin yerlerini doldurabilecek nitelikte ise

⁸⁵⁴ II. Türk..., s. 107, 108.

⁸⁵⁵ Nevin Balta, "Türk Dil Kurumu'nun Kuruluşu", *Atatürkçü Düşünce*, Yıl:4 S.41, Eylül 1997, s. 31.

⁸⁵⁶ Bundan anlaşılan; gerektiğinde Fransız, Alman, İngiliz dillerinden terim almak yerine bu dillere kaynaklık etmiş olan Latince, Grekçe gibi ölü dillerden terim alınabileceğidir. Bu düşünce zamanla Batı dillerinden geçen sözlere karşı daha ılımlı yaklaşıma dönüşmüştür. Akalın, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Türkçe...", s. 38.

⁸⁵⁷ Levent, *Türk Dilinde Gelişme...*, s. 420.

⁸⁵⁸ Türk dilinden yabancı sözlerin atılması, öztürkçe sözlerin yaygınlaşması yolunda etki yaratan bir olay da 21 Haziran 1934 tarihinde kabul edilmiş olan Soyadı Yasası'dır. Benimsenecek soyadları için Türkçe ad dizileri dergi ve gazetelerde yayımlanmış, konuyla ilgili kitapçıklar çıkarılmıştır. Yasanın uygulanması sonucu bütün soyadları öztürkçe sözlerden alınmıştır. Ertop, "Atatürk Devriminde...", s. 84; Soyadı Yasası ile halka öz Türkçe soy isim verilmesinde İkinci Kurultay'ın yaptığı çalışmaların büyük payı söz konusu olmuştur. Turan, *Atatürk ve Ulusal...*, s. 64.

⁸⁵⁹ Ulçugür, "50. Yıla Değin...", s. 36.

⁸⁶⁰ Külebi, "Türk...", s. 2585.

bu yol neden denenmesin idi? Elbette denenebilirdi. Denemeden çekinmeyen bir yenilikçi olan Atatürk, bu görüşünü uygulamaya aldırıştır. Öyle ki böyle bir denemeye kendi demeç ve konuşmalarında bile yer vermeden çekinmemiştir. 3 Eylül 1934 tarihinde, Çankaya Köşkü'nde İsveç Veliht Prensi Gustav Adolf şerefine verdiği ziyafetteki konuşmasında⁸⁶¹ geçen *tükel* 'tam', *uz* 'süre', *süerdemlik* 'askeri fazilet ve hüner', *yaltırıklı* 'nurlu, aydınlık', *özenç* 'gıpta', *bitim ucu* 'nihayet', *ıssı* 'sahip', *baysak* 'huzur', *önürme* 'gelişme', *kıldacı* 'amil', *anıklanmak* 'hazırlanmak', *tüzün* 'asil' gibi sözler, tarama ve derleme yoluyla Dergi'ye alınmış sözlerdir.⁸⁶² Aynı özellik 26 Eylül 1934 tarihinde Dil Bayramı dolayısıyla vermiş olduğu demeçte de görülür.⁸⁶³ *"Dil Bayramı'ndan ötürü Türk Dili Araştırma Kurumu Genel Özeğinden, ulusal kurumlardan, türlü orunlardan birçok kutunbitikler aldım. Gösterilen güzel duygulardan kıvanç duydum. Ben de kamuyu kutlarım.*

Gazi Mustafa Kemal"

1932-1934 arasındaki yıllar dil seferberliğinin gerekli kıldığı çalışmalarla geçmiştir. 1934-1936 arasındaki dönem ise ilk dönemde devrimin verdiği heyecanla dilde bir tasfiyecilik durumu ortaya koyan çalışmaların yeni bir süzgeçten geçirilerek durultma dönemine girilmesi diye nitelendirilebilir. Bu iki dönemin kurultaylarında daha çok dilin köklerine ve öteki dillerle olan ilişkilerine ağırlık verilmiştir. Böylece, devrim heyecanının getirdiği ve daha çok gönüllülerin katıldığı derleme, tarama çalışmaları ve bunlara dayanılarak yapılan uygulamalar bir süre sonra birtakım sıkıntılar ortaya çıkarmıştır. Bu işin sürekli olarak; ama uzmanlar tarafından sistemli bir yöntemle ele alınması gereği daha ilk denemelerde

⁸⁶¹ Konuşma metni için bkz: Levent, *Türk Dilinde Gelişme...*, s. 424, 425.

⁸⁶² Akalın, *"Yetmiş Beş Yılda..."*, s. 28.

⁸⁶³ Tan, *Atatürk ve Türk Dil...*, s. 75.

anlaşılmasına rağmen, böyle bir kültür uyanışının ifadesi olan çalışmalarda sürmüştür.⁸⁶⁴ Mutedil özleştirmecilik yani tereddüt devresi olarak anılan bu devre, 1934 yılında Tarama Dergisi'nin çıkmasından 24 Ağustos 1936 Güneş-Dil Teorisi'nin ilanına kadar ki aşamayı kapsamaktadır.⁸⁶⁵ Kurum, yabancı kökenli her söz yerine, Türkçe karşılık bulunması çalışmasında ilk geri adımı İkinci Türk Dili Kurultayı'ndan sonra atacaktır. Bu nedenle 1934-1936 yılları arasındaki çalışmalar bir önceki dönemin tarama ve derlemelerini bir ayıklamadan geçirme alt dönemi olarak karşımıza çıkar.⁸⁶⁶ Tarama Dergisi'nin yayımlandığı yıldan, İkinci Türk Dili Kurultayı'na kadar geçen süre içerisinde Kurum'un tutumunda önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. 1933-1934 yıllarında desteklenen aşırı özleştirmeciliğin⁸⁶⁷ dil karmaşasına yol açtığı Arapça ve Farsçadan alıntılanan ve gündelik hayatta kullanılan yüzlerce söz Türkçe karşılıkları halk tarafından benimsenmeden dilden ayıklanmıştır. Bundan dolayı özleştirme girişiminde belirgin bir yavaşlama görülmüştür.⁸⁶⁸ Bu dönem çalışmalarının bir sonucu olarak Kurum tarafından 1935 yılında Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu ve Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu adlı eserler yayınlanmıştır. Bu kılavuzun yayınlanması vesilesiyle Kurum şu açıklamada bulunmuştur: *"Bu çalışmanın amacı sadece yazı dilimizde kullanılmaları ve halkın konuşma dilinde bulunmamaları sebebiyle yabancı görülen sözcükler için öz Türkçe ikame sözcükler temin etmektir"* Bundan böyle artık dil

⁸⁶⁴ Korkmaz, "75 Yılda Türk...", s. 65.

⁸⁶⁵ Ünal, "Cumhuriyet Sonrası...", s. 2871.

⁸⁶⁶ Korkmaz, "26 Eylül...", s. 418.

⁸⁶⁷ O yılların özleştirmeci eğilimi Dil Devrimi'nin ilk coşkunluğu içinde anlaşılabilir. 1933 yılında Galatasaray Lisesi ve İstanbul Üniversitesi öğrencileri, Dil Kurumu'na dilin özleştirilmesi hususunda herhangi bir ödüne karşı sert muhalefeti ifade eden yazılar göndermişlerdir. Onlar en kaba Türkçe sözcük bile ahenkli yabancı sözcükten daha fazla zevk verir, diye açıklamada bulunmuşlar. Daha sonra Kurumun sözcüsü tarafından, Kurumun politikasına destek yönünden aktarılan bu tutum, Tanzimat öncesi dönemin Osmanlı yazarlarının tam bir geri dönüşü şeklinde değerlendirilmiştir. Kurum açıklamalarının birinde, bazıları çok yaygın olan ve herkesçe kullanılan sözcüklere Türkçe karşılıklar arama ve bulma çabasının onların dilden atılacağı anlamına gelmeyeceğini ifade etmiştir. Heid, *Türkiye'de Dil...*, s. 29, 30.

⁸⁶⁸ a.g.e., s. 31.

devriminin temel amacı Türk dilinin ırksal arılığının ıslahı değil edebiyat ve öğretim dilinin konuşma diline olabildiğince yaklaştırılmasıdır.” Kılavuzun önsözünde ifade edildiği üzere çalışma, düşüncede pratik bir amaçla yani “*Her okur-yazar kişinin anlayabileceği bir yazı dilinin oluşturulmasında yazarlara rehberlik etmek için hazırlandı.*” şeklinde belirtilmiştir.⁸⁶⁹

Diğer taraftan Kurum, bazı durumlarda Türkçedeki Avrupa dillerinden gelme söz sayısını bilerek artırmıştır. Cep Kılavuzu’nda Arapça, Farsça aktarma sözlerin bir bölümünün yerine batı dillerinden sözler alınmıştır. Mesela *kâtip* yerine *sekreter*, *müdür* yerine *direktör*, *nazariye* yerine *teori*, *timsal* yerine *sembol*. Bu düşüncenin güvenilir bir açıklaması 1935 yılında Kurum’un Genel Sekreteri İ. N. Dilmen tarafından yapılmıştır. Dilmen, kâtip, müdür gibi sözlerin geçmiş dönemin birer kalıntıları olduğunu söylemiştir.⁸⁷⁰ Birinci devredeki Arapça ve Farsça asıllı olan kelimelerin tamamıyla tasfiye edilmek istenmesi bir dil çıkmazı yaratmıştır. Bu durumu önlemek amacıyla ikinci devrede Osmanlıca’dan Türkçe’ye-Türkçe’den Osmanlıca’ya Cep Kılavuzları Komisyonu⁸⁷¹ kurulmuş ve kılavuzlar çıkarılmıştır.⁸⁷² Ayrıca, kelime türetme işlerine de girilerek, Türkçe kök ve eklerden yeni kelimeler yapılmıştır. Bu yıllar ılımlı özleştirmecilik yılları olarak belirtilebilir. Atatürk için bu dönem çalışmaları da sevindirici olmuştur denemez. Çünkü Türk dilinin sözlük servetini iki küçük kılavuz içine hapsedecek kadar daraltmak mümkün değildir. Falih Rıfkı bu süreçten şöyle bahsetmiştir: Kılavuz çıktı ama kimseyi tatmin

⁸⁶⁹ a.g.e., s. 31, 32.

⁸⁷⁰ Türklerin, Batı uygarlığını benimsemekte olduğu bir dönemde bu tür terimlerin Batı dillerinden olanları tercih edilmesi gerekir. Akalın, “*Yetmiş Beş Yılda...*”, s. 29.

⁸⁷¹ İlk devrede Arapça ve Farsça kelimelerin tamamen tasfiyesi bir dil çıkmazı yaratmıştır. Türk Dili Araştırma Kurumu Başkanı Saffet Arıkan, bu durumu bir parça frenlemek için Atatürk’e, Falih Rıfkı Atay ve onun görüşünde olan yazarlardan bir kılavuz komisyonu kurulmasını teklif etmiştir. Atatürk de bu fikri uygun bularak Saffet Arıkan’a bu komisyonun teşkili için salahiyyet vermiştir. Ünalın, “*Cumhuriyet Sonrası...*”, s. 2871.

⁸⁷² Mehmet Kiremit, *Türk Dili Dersleri-Türkiye Türkçesi*, yy, Ankara 1997, s. 36.

etmiyordu. Atatürk bir gün: “İsmet Paşa’yı gördüm. Konuşamıyoruz, dilsiz kaldık, bu kadar çalıştık, küçük bir kılavuz çıkardık.” diyor dedi.⁸⁷³ 1935 yılına dek süren yerleşmiş ve yaygınlaşmış kökenli sözlerin dilden atılmasının tam anlamıyla tasfiyeciliğe döndüğü bir dönemde, yitirilen bu sözler başta yazarlar olmak üzere pek çok aydının dikkatini çekmiştir.⁸⁷⁴

Atatürk, yabancı kökenli oldukları halde artık Türkçeleşerek dilin malı olmuş kelimelerden fedakârlık edilemeyeceği görüşündedir.⁸⁷⁵ Bundan dolayıdır ki 1935 yılına dek süren bu karşılık bulma çabasında, herkesin gelişigüzel sözcüklerle yazması üzerine bir soruşturma hazırlayıp Ulus Gazetesi’nde yayımlatarak bu duruma sınır çizmiştir.⁸⁷⁶ Dili özleştirme ve Türkçeleştirme hareketi, öncelikle bilimsel hazırlıkların tamamlanmasını gerektiren, uzun vadeli bir kültür ve ilim işi olduğundan kısa vadeli temelsiz tedbirlerle ile gerçekleştirilemez.⁸⁷⁷ Hatırlanacağı üzere önceki süreçteki gelişmelerde dilde başlayan karışık duruma bir çare olmamıştır. Bu dönemin sonunda Atatürk’ün tereddütü de olsa, özleştirmecilikten vazgeçtiği ve dilde yaşayan kelimelerin menşeyi aranmadan korunmasına ve kullanılmasına karar verildiği görülür.⁸⁷⁸ Bu yüzden Atatürk 1936 yılından başlayarak tasfiyecilik yolundaki uygulamalara iltifat etmemiş⁸⁷⁹ ve bu yoldaki

⁸⁷³ Atay, **Çankaya**, s. 554.

⁸⁷⁴ Akalın, “Yetmiş Beş Yılda...”, s. 31.

⁸⁷⁵ Korkmaz, “26 Eylül...”, s. 418.

⁸⁷⁶ Külebi, “Türk...”, s. 2585.

⁸⁷⁷ Korkmaz, “26 Eylül...”, s. 418.

⁸⁷⁸ Kiremit, **Türk Dili Dersleri...**, s. 36.

⁸⁷⁹ 1932-1935 arası Öztürkçeci atılım dönemi olarak düşünülebilir. CHP, Halkevleri, Radyo ve bütün gazeteler, tam bir seferberlik haliyle dilde özleştirme politikasına iştirak etmişlerdir. 1935 yılında resmî kabul gören Güneş-Dil Teorisi, Türk istisnacılığın doruğu denilebilecek bir kırılma yaratmıştır. İlginç biçimde, bir iletişim aracı olarak dili güçlendirmekten çok, kuralsız bir ulusalcılık kampanyasına hatta yarışına dönüşen özleştirme, yine ulusalcı bir çıkış olan Güneş-Dil Teorisi’nin itibar kazanmasıyla ivmesini yitirivermiştir. 1932 yılındaki Birinci Türk Dili Kurultayı’nda Hüseyin Cahit Yalçın’ın savunduğu, Ziya Gökalp’in geliştirmiş olduğu Türkçeleşmiş Türkçedir (Yaşayan Türkçe) anlayışı, bu tarihten sonra daha gür biçimde seslendirilmiştir. Hatta Atatürk’ün giderek “Öztürkçeci” hevesten uzaklaştığı, bunu “aşırı bir deneme” olarak gördüğü öne sürülmüştür. Her durumda, dil tartışmasının taraflarının kendi görüşlerini “Atatürk’ün gerçek niyetleri” üzerinden

aşırılığı Güneş-Dil Teorisi'ne dayanarak tıkamıştır.⁸⁸⁰ Dil konusundaki milliyetçi akım içinde değerlendirilebilecek bu evre iki noktada toplanabilir: Bunlardan birincisi, Arapça ve Farsça sözcüklerin dilden tasfiyesi hareketidir. Bu hareket Tanzimat'tan beri süren sadeleşmeciliğin ileri bir adımı olarak görülür. İkincisi ise bu çabanın zaman alıcılığı ve yaygınlaştırılma güçlükleri göz önüne alındığında, bulunan daha pratik bir çözümdür ve bu çözümle dilde tasfiyeciliğin önündeki büyük yük hafiflemiş olacaktır: dünyadaki bütün dillerin Türkçe kökenli olduğu savına dayanan Güneş-Dil Teorisi, bu çözümü pratik yararlarının yanında bilimsel bir temele oturarak resmileştirmiştir.⁸⁸¹ Kurumun, genel sekreteri İbrahim Necmi Dilmen⁸⁸² 1936 yılındaki Üçüncü Türk Dil Kurultayı'nda⁸⁸³ Atatürk'ün huzurunda yaptığı konuşmada bu durumu açık bir şekilde ifade etmiştir. *"Güneş-Dil Teorisi, şimdiye kadar dilimize yabancı sanılan dillerdeki varlıkların Türk kaynağından geldiğini ispat etmekle ameli sahadaki dil çalışmalarımıza da büyük bir genişlik ve kolaylık vermiştir. Halkın bildiği, manasını anladığı kelimelerin yabancı dilden geliyor sanılarak feda edilmesi zarureti bu teoriyle oradan kalkmış bulunuyor."*⁸⁸⁴

meşrulaştırdıkları, bilimsel bir tartışma zemininden çok iktidarın otoritesinin yardımına sığınmışlardır. Taşkın, *"Kemalist Kültür Politikaları..."*, s. 420, 421.

⁸⁸⁰ Korkmaz, *"26 Eylül..."*, s. 418.

⁸⁸¹ Aydın, *Modernleşme...*, s. 231.

⁸⁸² İbrahim Necmi Dilmen'in, teorinin ana hatlarını açıklayan *"Güneş-Dil Teorisinin Ana Hatları Hakkında"*ki eseri 1936 yılında yayınlanırken, o yıl içerisinde aynı eserin bir de Fransızca çevirisi yayınlanır. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: İbrahim Necmi Dilmen, *Güneş-Dil Teorisinin Ana Hatları Hakkında*, Devlet Basım Evi, İstanbul 1936; İbrahim Necmi Dilmen, *Les Lingnes Meres et Essentielles de la Theoreie "Güneş-Dil"*, Fazilet Basım Evi, İstanbul 1936.

⁸⁸³ Geniş bilgi için bkz: İbrahim Necmi Dilmen, *"Güneş Dil Teorisinin ana hatları"*, *Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936. Tezler, Müzakere Zabıtları*, Devlet Basım Evi, İstanbul 1937, s. 56-83.

⁸⁸⁴ Ercilasun, *"Cumhuriyetin 75 Yılında..."*, s. 2832.

III. 3. 4. Güneş Dil Teorisi

Güneş Dil Teorisi, Türk dilinin eskiliği ve başka dillere kaynaklık ettiği görüşünün, dilbilim temellerine dayandırılabilirliği görüşünden güç alan bir teoridir.⁸⁸⁵ 1934-1936 yılları Atatürk'ün, aynı zamanda Türkçenin ve öteki dünya dillerinin kökenine eğilme yönündeki çalışmalara ilgi gösterdiği yıllardır. Teorinin ilham kaynağı Viyanalı Dr. Hermann F. Kivergitsch'nin Atatürk'e gönderdiği 41 sayfalık basılmamış bir incelemesidir.⁸⁸⁶ Türk Dillerindeki Kimi Öğelerin Psikolojisi, adındaki bu eser sosyolojik ve antropolojik çalışmalara dayanmaktadır. Bu veriler, psikanaliz görüşleri ile de birleştirilerek insanın iç benliği ile dış dünyası arasındaki bağlantının, dildeki seslerin sembolizmine dayandığı düşüncesiyle de pekiştirilmektedir. Dr. Hermann F. Kvergitsch bu düşünceden⁸⁸⁷ hareketle kendi yöntemini uygulayarak Türk, Moğol, Tunguz dilleri ile Fin, Macar, Japon, Hitit dilleri arasında bir yakınlık olduğunu ortaya koyacak delilleri değerlendirmiştir.⁸⁸⁸ Teorinin özündeki düşüncede, Türkçenin eskiliği ve başka dillere kaynaklık ettiği görüşünün bazı ses değişme ve gelişmelerine bağlanmasıdır. Bu temel görüşten yararlanılarak 1935 yılında Ankara'da Ulus Basımevi'nde basılan 68 sayfalık Etimoloji, Morfoloji ve Fonetik Bakımından Türk Dili adlı eser meydana getirilmiş⁸⁸⁹ ve bu eserde Dr. Kvergitsch'in çalışmasının okunduğu ve bu çalışmadan yararlanıldığı belirtilmiştir. Kısaca, Güneş-Dil Teorisi⁸⁹⁰ adıyla anılacak bu yeni

⁸⁸⁵ Murat Belge, “*Türk Dilinde Gelişmeler*”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 10. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1982, s. 2601.

⁸⁸⁶ Korkmaz, “*Atatürk ve Dil...*”, s. 60.

⁸⁸⁷ Dr. Hermann F. Kvergitsch'e göre ilk tefekkür güneşle ilgilidir. Dillerin doğusu da bu nedenden dolayı güneşe bağlanmalıdır. Akalın, “*Türkiye Cumhuriyeti'nde Türkçe...*”, s. 40.

⁸⁸⁸ Akalın, “*Yetmiş Beş Yılda...*”, s. 31, 32.

⁸⁸⁹ Korkmaz, “*Atatürk ve Dil...*”, s. 61.

⁸⁹⁰ Güneş-Dil Teorisi'ndeki dilin meydana gelmesini izah eden fikir, daha önce Alman filologu Ernst Böklen tarafından 1922 yılında yayınlanan Ay-Dil teorisinde de ileri sürülmüştür. Ayın mistik özelliğini düşünerek,

düşünce şöyle özetlenebilir: Güneş-Dil Teorisi'ne göre dilin doğuşunda ilk etken güneştir. Bu da güneşin insan varlığı üzerindeki ana işlevi ile ilgilidir. Güneş, dünya ve insanlık tarihinin gelişmesi üzerindeki bu ana işlevi ile dini ve felsefi düşüncenin doğuşuna kaynaklık ettiği gibi dilin doğuşunda da başlıca etken olmuştur. Çünkü insanoğlu içgüdüleri ile davranan bir varlık olmaktan çıkıp da düşünebilen bir varlık haline gelince, dış alanlar denilen evrende her şeyin üstünde tuttuğu ilk nesne güneş olmuştur. Güneş; ilkin kendisi, sonra saçtığı ışık, verdiği aydınlık ve parlaklık, ateş, taşıdığı yükseklik, zaman, büyüklük, güç, kudret, hareket, süreklilik, çoğalma ve benzeri nitelikleri ile düşünen insanın kafasında çok yönlü bir kavram olarak belirtilmiştir. Bu yüzden ilk insanlar su, ateş, toprak, büyüklük ve benzeri bütün maddi ve manevi kavramları birbirine, güneşe verdikleri tek adla anlatmışlardır. Bu kavramı anlatan ilk ses de Türk dilinin kökü olan *ağ* sesidir.⁸⁹¹ Bütün kelimeler, daha sonra bu sözden türemiştir. Ağ, kelimesini ilk telaffuz eden insan ise Türk idi. Dolayısıyla Türkçe, bütün dillerin anasıdır. Başka dillerdeki kelimelerin de Türkçe asıllı olduğu bu teori ile izah edilmiştir.⁸⁹² Böylece, dildeki yabancı kelimelerin atılmasına lüzum kalmamıştır. Çünkü onlar da zaten Türkçe asıllı idiler. Bu teori ile Atatürk, özleştirmecilik hareketinden vazgeçmiştir.⁸⁹³

insanların daha çok ayın etkisi altında bulunduklarını ve dilin meydana gelmesinde asıl ayın rol oynadığını iddia etmiş ve 1922 yılında Ay-Dil teorisini ortaya koymuştur. Levend, **Türk Dilinde Gelişme...**, s. 394.

⁸⁹¹ Zeynep Korkmaz, "*Güneş-Dil Teorisi ve Yönelindiği Hedefler*", **Meydan Dergisi**, S.601-83, Ocak 1982, s. 23, 24; Akalın, "*Türkiye Cumhuriyeti'nde Türkçe...*", s. 40.

⁸⁹² Bu kuram, dil devrimcilerine uygun gelmiştir Çünkü böylece Türkçedeki bütün Arapça, Farsça, Latince ve benzeri sözcüklerle Türk kaynağından çıkmış olurken kullanılmalarında bir sakınca kalmamıştır. Kınross, **Atatürk Bir Millet...**, s. 537.

⁸⁹³ Ahmet B. Ercilasun, "*Atatürk'ün Milliyetçilik ve Dil Anlayışı*", **100. Yıl Atatürk Konferansları**, 100.Yıl Atatürk Haftasına Rastlayan 4-25 Mayıs 1981, s. 74.

Atatürk'ün Tarih Tezi ile yine onun ortaya attığı Güneş-Dil Teorisi⁸⁹⁴ arasında yakın bir bağıllık vardır.⁸⁹⁵ Üçüncü Dil Kurultayı'nda TTK adına konuşan Afet İnan, üslup ve fikirlerin doğrudan Atatürk'e ait olduğunu belirttiği şu sözler Güneş-Dil Teorisini daha da aydınlatmaktadır: *“Asırlık işleri yıllara sığdıran Türk İnkılâbı, kendi mihrabının, bizzat Güneş olduğunu bulmuştur. Tarih yolculuğunda Güneş'in ilham izlerine, en çok biz Türkler tesadüf ediyoruz. Türk ırkı kültürünü öyle bir yerde buldu ki orada Güneş ona en verimli oldu. İlk yurttan ayrılmaya mecbur olan Türkler, başlıca göç yolları için yine Güneş'in kılavuzluğundan istifade ettiler. Doğu ve Batı ellerine yayıldılar; o geniş ülkelerde, yüksek varlıklarının ebedi vesikalarını bıraktılar. Öz yurdumuz Anadolu'nun ilk kültürünü kuran cetlerimiz, Güneş'i sembolize ettiler. Onu sanatlarının inceliklerinde mevzu aldılar. Türk Tarih Kurumu'nun Alacahöyük'te yaptığı hafriyatta bulunmuş olan muhtelif Güneş kursları bu hakikatin inkâr kabul etmez vesikalarıdır. Elinizde resimleri bulunan tunçtan yapılmış bu Güneş sembolü kurslar, Anadolu tarihinin en eski devirlerine aittir. Türlü türlü hendesi şekillerle süslü olan bu Güneş kursları, Türk fikir ve sanat sembolü olarak tarihimizde önemli yer alacaktır. Türk tarihi, Türk ırkını ancak müsbet ilim belgeleriyle bulur. Türk dili bunlardan en önemlisidir. Bugünkü ilim dünyası içinde dili, ırk için esas kabul etmeyen âlimlerde yok değildir. Bu esas belki bazı camialar için doğru olabilir. Fakat Türk için asla! Türk'ün tarihi varlığını ve bu varlığın dünyadaki yaygınlığını, Türk dili orijinalliği bilhassa çok açık bir*

⁸⁹⁴ Bu kuramda da dilin kökeni sorunu çıkış noktasıdır. Dilcilerin çoğu dilin doğuşunun tek bir kökene geri götürülebileceği düşüncesinde birleştiklerine göre dillerin tek bir kaynaktan çıktığına inanıyorlar demektir. Bu ortak kaynak, bütün dünyanın ilgisini çeken güneş olmalıdır. Güneş üzerinde yaşadığımız toprakların ilk yerleşenleri olan Hititler'in de simgesidir. Akarsu, *“Atatürk'ün Dünya Görüşünde...”*, s. 296, 297.

⁸⁹⁵ Dil teorisi tarih tezi ile aynı amacı paylaşmıştır: milli özgüven ve saygıyı yeniden kazanmak. Elbette, bütün dillerin Türkçenin başkalaşıma uğramış versiyonları olduğunu söylemek tam bir totolojidir. Bütün dillerin Türkçeleştirilmesi, Türkçeyi Arapça, Fransızca, Farsça ve İngilizce gibi tüm medeniyet dillerinin sahibi kılmıştır. Bu arada, ortaya çıkan teorik tutarlılık problemi, dil reformunun öbür vechesini oluşturan Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe'den kovulması sürecini geçici de olsa sekteye uğratmıştır. Yıldız, *“Kemalist...”*, s. 229.

kesinlikle göstermektedir. Bu itibarla Türk Tarih Kurumu'nun kendinden ayrılmaz eşidir. Bu iki kurum, birlikte yükselmesi, birbirini tamamlaması icap eden iki abidedir.”⁸⁹⁶ Türk Tarih Tezi'yle de desteklenen teoriye⁸⁹⁷ göre ilk büyük medeniyeti de Türkler yaratmış ve bunu göçlerle dünyaya yaymıştır. Bu bağlamda özellikle kültür kelimesi gibi pek çok kelime, Türkçeden dünya dillerine geçmiştir. Atatürk tarafından bir etimoloji sistemi olarak da geliştirilen Güneş-Dil Teorisi yoluyla pek çok yabancı asıllı kelimenin Türkçe olduğu ispat edilmeye çalışılmıştır. Böylece halkın diline girmiş kelimelerin dilden atılması işinden tamamen vazgeçilmiştir.⁸⁹⁸ Buradan da anlaşılmaktadır ki Güneş, Türk Devriminin, Türk Aydınlanması'nın da simgesi olmuştur. Dili güneşle özleştirirken Atatürk, tarihin ve kültürün kaynağının dil olduğunu göstermek istemiştir.⁸⁹⁹ 24 Ağustos 1936'da toplanan Üçüncü Dil Kurultayı'nın başlıca konusu Güneş-Dil Teorisi olmuştur. Teorisine çok önem veren Atatürk⁹⁰⁰ bu teoriden iki şekilde yararlanmak istemiştir: Bunlardan birincisi, Türk milletine; eski, köklü tarihi ile olduğu kadar eski ve köklü dili ile de gurur duyabileceğinin aşılması; ikincisi ise 1932-1936 yılları arasındaki özleştirme çalışmalarında temel alınan tasfiyeciliğin frenlenmesi. Mademki Türkçe, öteki dillere de kaynaklık etmiş bir dildir, o halde dilimize girerek benimsenmiş olan sözlerin de dilden atılmasına gerek yoktur. Böylece, dili özleştirme çalışmalarında,

⁸⁹⁶ İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar...*, s. 298, 299.

⁸⁹⁷ Dil Teorisi, Türk Tarih Tezi'yle uyumlu olarak, insanlığın ilk dilinin Türklerin dilinden türediği, yabancı dillerin köklerinde Türkçenin bulunabileceği iddia etmiştir. Zürcher ise teorinin aşırı arılaşmaya karşı bir tepki olarak desteklendiğini belirtmiştir. Ancak, Güneş Dil Teorisi aynı zamanda Türk milliyetçiliğinin, ulusal kimliğin formülasyonu açısından hangi tarihsel aşamalardan geçtiğini ve kavramsal dünyasının nerelere uzanabileceğini göstermesi açısından da önemlidir. M. Berk Balçık, *“Milliyetçilik ve Dil Politikaları”*, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik**, C.4, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 785.

⁸⁹⁸ Ercilasun, *“Cumhuriyetin 75 Yılında...”*, s. 2832.

⁸⁹⁹ Akarsu, *“Atatürk’ün Dünya Görüşünde...”*, s. 297.

⁹⁰⁰ Aksoy, *Atatürk ve...*, s. 32.

tasfiyecilik yönündeki aşırı tutumun önü frenlenmiş olur.⁹⁰¹ Bu itibarla, yabancı sözlere karşılık bulma işi bir süre durmuştur.⁹⁰²

Güneş-Dil Kuramı, Türk dilini kaynak dil olarak gösterme isteği dolayısıyla devrimin en ileri uygulama evrelerinde savunulan görüşlere uymaktadır. Daha önceki yıllarda Türk dilini bir yandan Hint-Avrupa öte yandan Sami dillerine bağlama isteği, bütüncü bir görüşle savunulamamış, Türkçenin bu dillerle ortak bir kökten geldiği ilk iki kurultayda belirtilmeye çalışılmıştır. Dünya neolitik ekincinin Orta Asya'daki brakisefal Türk uruğunun malı olduğu, göçlerle bütün dünyaya yayıldığı da 1932'den beri savunulan bir tarih tezidir. Güneş-Dil Kuramı ise bu anlayışın doğal bir sonucudur.⁹⁰³ Dolayısıyla Atatürk'ün Dil Devrimi'nin belli bir dönemde dil özleştirmesinin olanaksız ve gereksizliğini düşündüğünü ve bu kuramla dilimizdeki bütün yabancı sözlerin Türkçe kaynaklı olduklarını benimsettirip, dilde kalmalarını sağlamak istediği doğru olamaz. Çünkü Güneş-Dil Kuramı'nın Türk dilinin tarihsel köklerini açıklayıcı yönü, dil devriminin en ileri uygulanma yıllarındaki anlayışa dayanmaktadır.⁹⁰⁴ Dil meselesinin tarihle birlikte ele alınması, Türk tarih tezinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹⁰⁵ Üstün ırk olan Alpin ırkının medeniyetin tesisi ve yayıcı fonksiyonunu üstlenmesi, dil alanında da kendini bir kez daha ortaya koyacak ve Türk dili bütün dillerin anadili

⁹⁰¹ Korkmaz, "Güneş-Dil Teorisi ve Yönelidiği...", s. 25, 26; Zeynep Korkmaz, "Atatürk ve Dil...", s. 61.

⁹⁰² Kamile İmer, **Dilde Değişme ve Gelişme Açısından Türk Dil Devrimi**, TDK Yayınları, Ankara 1976, s. 91.

⁹⁰³ Türk Tarih Tezi'nin bir yansıması olarak "tarihin en eski uygarlığını kurmuş olan Türklerin dilinin en eski yüksek kültür dili olduğu ve ilk sözcüklerin ve kavramların güneşten kaynaklandığı" varsayımı kabul edilerek Güneş-Dil Teorisi ortaya çıkarılmıştır. **Atatürk İlkeleri ve Devrim Tarihi**, Editör: Zübeyde Yalın Ökten, Tarihçi Kitapevi, İstanbul 2010, s. 199.

⁹⁰⁴ Ertop, "Atatürk Devriminde...", s. 89.

⁹⁰⁵ 1930'ların költürcülük hareketlerinde Tarih Tezi kadar Dil Tezi de seküler birey nosyonu bağlamında eski Osmanlı cemaat költürünün tasfiyesini içerir. Buna göre Dil Devrimi'nin amacı Osmanlıca yerine Türkçe'yi koymak ve böylece költür dilimizi Arap egemenliğinden kurtarıp kendi özbenliğine kavuşturmak. Cumhuriyetin yeni toplum projesinde dil çalışmaları költürel olarak eskiden kopmanın önemli referansını oluşturmuştur. Keza, Güneş-Dil Teorisi seçkinlerin aidiyet duygusundaki muhtemel boşlukları gidererek, aslında dili de Türklerin yarattığı hissiyatını oluşturmuştur. Cumhur Arslan, "M. Saffet Engin", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm**, C.2, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 355.

olarak tasvir edilecektir. Medeniyetin kurucusu olarak gösterilmeye çalışılan yuvarlak kafalı ırkın anayurdu Orta Asya olduğu için üstün yetenekli olan maden uygarlığının, Türklerin anayurdu olan Orta Asya'dan Akdeniz'e ve başka yerlere dağılmış olduğu kanısı yaygın bir görüş olarak dönemin dilcileri arasında tartışılmıştır. Bu tarih görüşüne ekli olan dil görüşüne göre de Orta Asyalı ırkın türlü kolları Cilalı Taş Çağı'nda ana yurttan dağıldıklarında üstün uygarlıkta kullanılan eşya ve kavram adlarını da birlikte götürmüşler, bunlar o yerlerde konuşulan dillere alıntı olarak girmiştir.⁹⁰⁶ Türk dilinin eskiliğini ortaya koyan Güneş-Dil Teorisi, aynı zamanda dünyadaki dillerin de Türk dilinden kaynaklandığını ve Türkçenin bütün dillerin kökü olduğu düşüncesini de işlemiştir. Yıllardır Arapça ve Farsçanın etkisi altında kalan, bir dönem Osmanlı aydınları ve yazarları tarafından avam dili diyerek hor görülen Türkçe için bu teori bir övünç kaynağı olmuştur.⁹⁰⁷ Atatürk'ün, Ulus Gazetesi'nde Güneş-Dil Teorisi'nin uygulanmasıyla ilgili imzasız yazıları yayınlanmıştır. Bu yazılarda; dilimizden atılmak istenen bazı Arapça ve Farsça kelimelerin köken bakımından Türkçe oldukları kanıtlanmaya çalışılmıştır. Her yazıda ise birkaç kelime üzerinde durulmuştur: Millet, devir, zaman, sabah, hadise, mühim, hak, hakikat, sefa, dua, ilahi, Allah, kemal, kuvvet, ümit gibi. 14 Kasım 1935 tarihli Ulus Gazetesi'nin eki olarak, okuyuculara Atatürk tarafından hazırlanmış olan bir broşür dağıtılmıştır.⁹⁰⁸ 1936 yılında, Atatürk'ün dil konusunda yapmış olduğu bir sohbet esnasında “Yeni Türkçe kelimeler teklif edebiliriz. Bu

⁹⁰⁶ A. Dilaçar, “Atatürk ve Türkçe”, **Atatürk ve Türk Dili**, TDK Yayınları:224, AÜ Basımevi, Ankara 1963, s. 49, 50.

⁹⁰⁷ Akalın, “Yetmiş Beş Yılda...”, s. 31, 32.

⁹⁰⁸ Broşürün kapağında “*Etimoloji, Morfoloji ve Fonetik Bakımdan Türk Dili Analiz Yolları. Ulus'un dil meraklılarına armağanı. Ayrıca satılmaz. 1935 Ulus Basımevi*” yazılmıştır. Atatürk'ün bu konudaki çalışmaları aynı yıl “*Etimoloji, Morfoloji ve Fonetik Bakımından Türk Dili*” adıyla kitap olarak da yayımlanmıştır. Bu kitabın 7. sayfasında Güneş Dil Teorisi'nin Viyanalı Dr. Hermann F. Kivergitsch'nin Türk Dillerindeki Bazı Öğelerin Psikolojisi, adlı incelemesinden yararlanılarak hazırlandığı belirtilmiştir. Tan, **Atatürk ve Türk Dil... Kurumu**, s. 78, 79; Ayrıca bkz: Ahmet Bican Ercilasun, “Atatürk'ün Kaleminden Çıkan Yazılar”, **Türk Dili**, S.512, 1994, s. 85-91.

yönde ısrarla çalışmalıyız. Fakat bunları Türk dilinin olgunlaşma seyrine bırakmalıyız. Birkaç gün önce Ahmet Cevat Bey'e söyledim: ketebe, yektübü, Arabındır; kâtip, mektep, Türkündür.”⁹⁰⁹ İfadesini kullanmıştır. Nasıl ki Atatürk, izlediği tarih teziyle Türklerin, tarihin en eski uygarlıklarından birini kurmuş bir millet olduğunu belirterek gençliğe güven vermek istemişse Güneş-Dil Teorisi'yle de kaynağı karanlık olarak gösterilen birçok Almanca, Fransızca ve İngilizce sözcüklerin, Türkçeye kolayca çözümlenmesinin mümkün olduğunu ispatlamak istemiştir.⁹¹⁰ Atatürk'ün 24 Ağustos 1936 tarihinde Güneş-Dil Teorisini açıklaması ve Türkçede kullanılan bütün kelimelerin Türkçe olup, birisinin dahi değiştirilmemesinin icap ettiğini beyan etmesi üzerine, yaşayan kelimelere karşılıklar uydurmak suretiyle dile müdahalenin durmasını sağlamıştır. Bunun üzerine Dil Kurumu, yaşayan kelimelere karşılık arama işini bırakmıştır. Böylece, Atatürk'ün, ilme aykırı bir çalışma tarzının durması için verdiği emir, bir ferahlık yaratmış ve bu sayede, O'nun sağlığında Türk dili tahrip edilmekten kurtulmuştur. Bu ise Atatürk'ün Türk milletine yaptığı büyük bir hizmet olmuştur.⁹¹¹

III. 3. 5. Üçüncü Türk Dil Kurultayı

Atatürk'ün başında bulunduğu üç Türk Dili Kurultayından 1932 yılındaki Birinci Kurultay'da, menşeden başlamak üzere bütün Türk dilinin tarihi incelenmiş, düştüğü güç durumdan kurtarılmasının yolları aranarak Dil Devrimi'ne gidilmiştir.

⁹⁰⁹ Afet inan, “Atatürk Devrine Ait Bir Hatıra”, **Türk Kültürü**, S.85, Ankara 1969, s. 21.

⁹¹⁰ Ancak, bu tez üzerinde fazla durulmamış, dil devriminde bir merhale olarak kalmıştır. Yazman, **Atatürk'le...**, s. 290.

⁹¹¹ Nurettin Ergin, “Dilimiz ve Dil Kurumu”, **Türkiye’de Dil ve Kültür İhtilali mi?**, Türk Dilini Koruma ve Geliştirme Cemiyeti Yayınlarından:2, İstanbul 1972, s. 13.

1934 yılındaki İkinci Türk Dili Kurultayı'nda, Birinci Kurultay'da programlaştırılmış olan esasların uygulama raporları verilmiş, bu esaslar üzerinde hazırlanan tezler incelenmiştir. Yabancı sözlerin Türk dilinden atılmasıyla boşalan yerlere uygun karşılıklar bulunabilmesi kaygısı bütün düşünürleri yormuştur. Atatürk bu derde toptan bir çare bulabilmek için 1936'daki Üçüncü Türk Dili Kurultayı'nda, ilk kurultaydan beri ileri sürdüğü menşe sorunlarını derli toplu bir sonuca bağlayarak Güneş-Dil Teorisi'ni ortaya atmıştır. Bu teori ile batıdan gelen sözlerin aslında Türkçe ile aynı kaynaktan geldiği açıklanacak, kaçınılmaz sözlerin girişi Türkçe ile bağdaştırılacaktır.⁹¹²

Üçüncü Dil Kurultayı 24-31 Ağustos 1936 tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayı'nda toplanmıştır. Atatürk, önceki kurultaylarda olduğu gibi Üçüncü Dil Kurultayı'nın hazırlıklarıyla da bizzat ilgilenmiştir. Bu kurultaydan itibaren, adında 'dili' yerine 'dil' kelimesi kullanılmaya başlanmıştır.⁹¹³ Katılım itibarıyla Üçüncü Dil Kurultayı'na yurdun bütün tanınmış dilcilerinin yanı sıra ünlü yabancı Türkologlar da çağırılarak ağırlandı.⁹¹⁴ Kurultay'ın temel konuları, Türk dilinin kökenini araştırmak, eskiden beri var olan "ata" gibi ortak sözcüklerle Türkçenin etkisini belirtmek, dilin eski zenginliğine kavuşması ve gelişebilmesi için hangi kaynaklara başvurulması gerektiği üzerinde inceleme ve tartışmalarla çare ve yollar aramakla birlikte batıdan gelen sözcüklere karşı ne yapılabileceği konusunda odaklanmıştır.⁹¹⁵ Kurultaya sunulan tezler üç başlık halinde sıralanmıştır:⁹¹⁶

⁹¹² Hatiboğlu, "Atatürk'ün...", s. 20.

⁹¹³ Tan, **Atatürk ve Türk Dil...**, s. 86.

⁹¹⁴ Dr. Kıvergitsch, Prof. Dr. Gies, Prof. Dr. M. J. Deny, D. Ross, Dr. Bombaci, Dr. Bartalini, Prof. Dr. G. Nemeth, Prof. Dr. M. Zajanczkowski, Prof. Dr. Samoiloviç, bunlar arasında sayılabilir.

⁹¹⁵ Bu noktada Türkçeyi sadeleştirme savaşımında tutucu eski durumun sürdürülmesini isteyen eskilik yanlıları, Atatürk'ün doğrunun himayesinde, yenilik yanlıları karşısında yenik düşmüşlerdir. Artık eski yabancı kaynaklar savunulamazdı; ancak batıdan gelen sözcükler meselesinde ise, ata ve filozofi gibi bütün ulusların kabul ettikleri

A) Kurum adına söylenecek tezler:

- a) Din ve medeniyet bakımından güneş,
- b) Güneş-Dil Teorisinin ana hatları,
- c) Güneş-Dil Teorisine göre pankronik usulle Paleo-Sosyolojik dil tetkikleri,
- d) Güneş-Dil Teorisine göre Türkçe-Arapça karşılaştırmalar,
- e) Terminoloji ve Güneş-Dil Teorisi
- f) (V.+K.) eki kanunu,
- g) Güneş-Dil Teorisinin analiz metodu tatbikatı,
- h) Güneş-Dil Teorisinin antropolojisi,
- i) Güneş-Dil Teorisi karşısında Grek dilinin bazı hususiyetleri,
- j) İşaret dili ve tasrifsiz fiil,

B) Kurultay’a gelen yabancı dil bilginlerinin tez ve söylevleri

C) Kurultay’a gönderilen tezler:

- a) Güneş-Dil Teorisinin esaslarına ait itirazlar bakımından tetkiki,
- b) Güneş-Dil Teorisinin tarihe tatbiki
- c) Eti dilinin mahiyeti ve Ural-Altay dil zümresiyle münasebeti,
- d) Güneş-Dil Teorisine göre gramer dersleri ve tatbikat örnekler.

Üçüncü Dil Kurultayı’na sunulan tezleri ve konuşma tutanaklarını içeren kitabın önsözünde şu ifadeler yer almıştır: “*Bu Kurultayın mihveri, Türk dehasının*

ortak sözcükleri, olanak ölçüsünde Türkçeleştirilerek kullanılmasını bir bakıma çaresiz görmüştür. İşte bu noktada Atatürk, Güneş-Dil Teorisi’ni de bu gerekseme de bir yorum olarak ortaya sürmüştür. Bu yoruma göre var olan ve kabul edilen uluslar arası kelimeler mümkün mertebede Türkçeleştirilmiş biçimleriyle benimsenecektir. Vecihe Hatiboğlu, “*Atatürk’ün Sonuncu Dil Kurultayı*”, **Tür Dili**, Doğumunun 100. yılında Atatürk’e Armağan Atatürk Özel Sayısı, S.353, Mayıs 1981, s. 776, 777.

⁹¹⁶ “*Üçüncü Türk Dil Kurultayı Gündemi*”, **Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936. Tezler, Müzakere Zabıtları**, Devlet Basım Evi, İstanbul 1937, s. XXX, XXXI.

lengüistik dünyası önüne koyduğu yepyeni bir diltcilik ekolü, yani “Güneş-Dil Teorisi” olmuştur. Bu bakımdan Kurultayın önemi, yalnız bir dil ve ülke sınırlarıyla çevrilmiş değil, bütün yüreyer bilgisine yaygın olarak düşünülebilir. Türk Dil Kurumu’nun davetiyle on bir memleketten on beş ecnebi dil bilgininin Kurultay’da bulunması da bu önemi artırmış ve toplantıya arsiulusal bir renk vermiştir. Bu memleketler, Almanya, Avusturya, Bulgaristan, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Macaristan, Polonya, Sovyet Rusya ve Yunanistan’dır.”⁹¹⁷ Tezlerin konu başlıklarından da anlaşılacağı üzere Kurultay’da en fazla gündeme gelen, üzerinde durulan ve tartışılan konu Güneş-Dil Teorisi’dir. Kurultayın açılışında konuşan Afet İnan, Güneşin önemi hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: “Asırlık işleri yıllara sığdıran Türk İnkılâbı, kendi mihrabının, bizzat güneş olduğunu bulmuştur. Tarih yolculuğunda, güneşin ilham izlerine, en çok biz Türkler tesadüf ediyoruz. Türk ırkı kültürünü öyle bir yerde buldu ki orada güneş ona en verimli oldu. İlk yurttan ayrılmaya mecbur olan Türkler, başlıca göç yolları için yine güneşin kılavuzluğundan istifade ettiler. Öz yurdumuz Anadolu’nun ilk kültürünü kuran cetlerimiz Etiler de güneşi sembolize ettiler. Onu sanatlarının inceliklerinde mevzu aldılar. Türk Tarih Kurumu’nun Alaca Hüyük’te yaptığı hafriyatta bulunmuş olan muhtelif güneş kursları bu hakikatin inkâr kabul etmez vesikalarıdır. Elinizde resimleri bulunan tunçtan yapılmış, bu güneş sembolü kurslar, Etilerin en eski devirlerine aittir. Türlü türlü hendesi şekillerle süslü olan bu güneş kursları, Türk fikir ve sanat sembolü olarak tarihimizde önemli yer alacaktır. Türk tarihi, Türk ırkını ancak müspet ilim belgeleriyle bulur. Türk dili bunlardan en önemlisidir.”⁹¹⁸

Fransız Sümerolog’u M. Hilaire de Barenton bildirisinde Türk dil ve tarih tezinin

⁹¹⁷ *Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936. Tezler, Müzakere Zabıtları*, Devlet Basım Evi, İstanbul 1937, s. III, IV.

⁹¹⁸ “*Bayan Afet’in Söylevi*”, *Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936. Tezler, Müzakere Zabıtları*, Devlet Basım Evi, İstanbul 1937, s. 6, 7.

kanıtlarını doğrulamıştır. Şöyle ki: “Beş bin yıl önce Mezopotamya’da mecerret bir halde bulunan Sümerlerle Sümerlerin hep bir asıldan geldikleri iddiasına yeni bir delil ortaya konulmaktadır.”⁹¹⁹ Yine aynı Kurultayda, Latince ve İtalyanca Profesörü olan Dr. Baltarini, Güneş-Dil Kuramı için “Evrensel mahiyetiyle, Türkiye’nin büyük insanlık camiasıyla her gün daha ziyade temessül etmek hususundaki azim ve iradesinin yepyeni bir delilidir.”⁹²⁰ Demiştir. Bu yorumlama Kurultay’ın Güneş-Dil Teorisi Komisyonu’nda komisyon başkanı olan Hasan Cemil Çambel’in söylediği “Biz Hint-Avrupacı değiliz; Türkçü’de değiliz; insancıyız. Beşeriyetin bir kül olduğuna kaniiz. İtikadımızca akvamın tekâmülü müşterek bir iştir. Onun için insan kültürünün de menşei müşterektir. Biz bu neticeye ilmi bir metotla gidiyoruz.” Yönündeki sözlerinde de belirtilmiş ve Türk Tarih Tezi ile Güneş-Dil Kuramı’nın ırkçı bir anlayıştan uzak temellere dayandığı açıklanmıştır.⁹²¹ Bu Kurultayda onanan yeni ana tüzükte, TDTC’nin adı TDK’ye çevrilmiştir. Yine bu tüzük gereğince Kurum’un başkanı, Milli Eğitim Bakanı olmuştur.⁹²² Önceki kurultaylarda Dil Karşılaştırmaları olan komisyonun adı Güneş Dil Teorisi ve Dil Karşılaştırmaları Komisyonu olarak değiştirilmiştir. Üçüncü Türk Dil Kurultayı’nın diğer komisyonları ise Gramer-Sentaks Komisyonu, Terimler Komisyonu, Filoloji ve Lügat Komisyonu’ndan meydana gelmiştir.⁹²³

⁹¹⁹ M. Hilaire de Barenton’un tezi, “Dillerin menşei ve Türklerin menşei”, Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936. Tezler, Müzakere Zabıtları, Devlet Basım Evi, İstanbul 1937, s. 303.

⁹²⁰ “Profesör Dr. Balter’in tezi”, Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936. Tezler, Müzakere Zabıtları, Devlet Basım Evi, İstanbul 1937, s. 313.

⁹²¹ “Güneş-Dil Teorisi Komisyonu Müzakere Zabıtları”, Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936. Tezler, Müzakere Zabıtları, Devlet Basım Evi, İstanbul 1937, s. 465.

⁹²² Üçüncü Türk Dil Kurultayınca Kabul Edilen Türk Dil Kurumu Ana Tüzüğü ve Çalışma Programı, Devlet Matbaası, İstanbul 1936.

⁹²³ Üçüncü Türk Dil Kurultayı..., s. XXVII.

Atatürk'ün liderliğiyle daha o yıllarda en doğru yol gösterilmiştir. Özellikle yabancı sözcüklerin kullanımı konusunda bir düzenleme yapılmıştır. Bu bağlamda, yabancı ortak sözcükleri Türkçeleştirme yollarını arayan Atatürk, ortak kullanılan yabancı sözcüklere Türk eklerini, Türkçenin sesini benimsemiştir. Atatürk'ün üçüncü ve sonuncu kurultayından sonra toplanan kurultaylarda temeldeki bu izleri belirterek çeşitli konularda çeşitli yapıtlar hazırlayarak, sorunu köklü bir biçimde çözme yollarını aramışlardır.⁹²⁴ Atatürk, koruyucu başkanlığını yaptığı ilk üç kurultayda çalışmaları şöyle düzenlemiştir: Birinci Kurultayda; Türk dilini ulusal gücü içerisindeki gelişmesini aratmış, kurduğu Dil Kurumuna da çalışma yollarını göstermiştir. İkinci Kurultay; dilimizin bütün dünya dillerine ana kaynak olduğunu ortaya çıkararak, bütün bilim dünyasına tanıtmaya çalışmıştır. Bunun için de Karşılıklar Kılavuzu, üzerinde durmuştur. Üçüncü Kurultayda; Türkçenin başka diller üzerindeki etkisi konusunu işlemiştir. Bütün bu konular, Atatürk'ün 1931 yılından 1936 yılına dek, durup dinlenmek bilmeden, gece gündüz dil üzerindeki çalışmalarının bir sonucu olmuştur.⁹²⁵ Atatürk döneminde yapılan dil kurultaylarında konu sadece Türkiye Türkçesinin o günkü sorunları olmamış, Türk dili geniş bir zaman ve mekân boyutu ile alınmıştır.⁹²⁶ Üçüncü Kurultay'dan sonra, Divanü Lügat-it-Türk, Şecere-i Terakime, Eski Türk yazıtları, Muhakemetü'l-Lügateyn, Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesinin Uygurcası, Huastuanift gibi tarihi değeri çok büyük olan Türk dili anıtları, birçok inceleme ve araştırmalar, genel dilbilim, dilbilgisi, diyalektoloji ve bibliyografya eserleri, sözlükler, terim

⁹²⁴ Hatiboğlu, "Atatürk'ün Sonuncu...", s. 777, 778.

⁹²⁵ Özgü, "Atatürk'ün Dilimiz Üzerine...", s. 38.

⁹²⁶ Leyla Karahan, "Atatürk Dönemi Dil Kurultaylarında Türk Dünyası", **Türk Dili**, S.574, Ekim 1999, s. 847.

kılavuzları, yayımlanmış ve Türk Dili Belleten adlı derginin çıkarılmasına başlanmıştır.⁹²⁷

Üçüncü Türk Dil Kurultayı'ndan sonra dikkat çeken bir nokta Güneş-Dil Teorisi üzerine çalışmalar ve yayınların artarak sürmesidir. Özellikle, 1936 yılında yoğunlaşan bu yayınlarda yabancı kökenli sözlerin neredeyse tamamının Türkçe kökenli olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Teorinin ortaya atılmasından önce başlayan yabancı sözlerin kökenini Türkçeye bağlama düşüncesi, bu teori ile artık bir dayanağa da kavuşmuştur. Bu bağlamda *elektrik* sözü tarihi Türkçe metinlerde geçen *yaltırık*, *yıltırak*, *ırtırak*, *parlak* ile açıklanmış, *Botanik* sözü *bitki*'ye bağlanırken *sosyal* sözünün kökünün *soy*, *termal* sözünün kökünün ise *ter* olduğu ileri sürülmüştür.⁹²⁸ Bilimsel değeri olmayan bu ve benzeri açıklama ve yayınlar bir süre daha devam etmiştir.⁹²⁹ Teorinin ortaya atıldığı 1935 yılında bir kitap yayınlanmışken 1936 yılında ise on yedi kitap yayınlanmıştır. 1937 yılında yayımlanan dört ve 1938 yılında yayımlanan üç kitaptan sonra bu teoriyi işleyen, yayan başka kitap yayımlanmamıştır.⁹³⁰ Tanınmak gayretiyle bazı kimselerin bu işi çığırından çıkarması ve Güneş-Dil Teorisini Milletlerarası Bükreş Dil Kongresi'nde savunan Hasan Reşit Tankut'un⁹³¹ yurda dönüşünden sonraki süreçte Atatürk'ün⁹³²

⁹²⁷ Karaosmanoğlu, "Atatürk ve Türk...", s. 109.

⁹²⁸ Levent, **Türk Dilinde Gelişme...**, s. 439.

⁹²⁹ 1932-1934 yılları arasındaki evrede Hasan Ali Yücel TDTC üyesi ve Etimoloji Kolu başkanı olmasına karşın, Güneş-Dil Teorisi çalışmalarından uzak durmuştur. 1950 yılında ise şu sözleri kullanmıştır: "Güneş-Dil Teorisi... Bazı arkadaşlarla birlikte taraftar olmadığımızı söylediğim, zamanda ve mekanda hudutsuzluk prensibinin dil hareketini bir çıkmaza sokmasından doğmuştur. Bu teoriyle Arapça'da yürümek manasına gelen meşiy garp dillerinde olarak kullanılan elektrik kelimeleri bile Türkçe oluveriyordu. Dil muammasını çözmek için marazi bir hal olan bu çalışmalar, ancak tarihimizin bir devrini açıklamaya yarayacaktır. O kadar." Böylece, tarihimizin bir devri de marazi, sıfatından nasibini almıştır. Koçak, "1920'lerden...", s. 415.

⁹³⁰ Bu dönemlerde yayınlanan kitaplar için bkz: Levent, **Türk Dilinde Gelişme...**, s. 437, 438.

⁹³¹ Atatürk bu kongrede kendi teorisinin anlatılmasını istemiştir. Kendi hazırladığı notları Hasan Reşit Tankut'a vererek bundan bir tez hazırlamasını ve bu konuda yapılacak tezin kendisine, ifadesinin de Hasan Reşit Tankut'a ait olduğunu belirtmiştir. Güneş-Dil Teorisi Atatürk'ün kendisidir. Atatürk tarafından hazırlanmış olan bu tezde şu cümleler vardır: "Kurumun o günkü maksadı Türk dilinin epuration'u idi. Alışılmış olan usuller dilde yaşayan ve Arapça, Farsça ve Greco-Latin asıllı sanılan birçok elemanların Türkçeden çıkarılıp atılmasını icap

de son günlerindeki hastalığı zamanında Atatürk “*Dil işimizde henüz bir istikrara varamadık*” sözlerini kullanmış ve kendi isteği üzerine bu teori üzerinde durmaktan vazgeçmiştir.⁹³³

Kurum’un 1936-1938 yılları aşırı özleştirme çalışmalarının genellikle normal bir dil çalışmasına döndüğü bir dönemdir.⁹³⁴ Güneş-Dil Teorisi’nin ilanından Atatürk’ün vefatına kadar olan devrenin parolası Atatürk’ün şu sözü olmuştur: “*Türkçe’de kalacak kelimelerin aslında Türkçe olduğu izah edilmeli.*” İşte, Atatürk’ün dilciliğinin üçüncü devresini teşkil eden Güneş-Dil Teorisi’nin, bütün dillerdeki kelimelerin Türkçe asıllı olduğunu iddia etmesinin sebebi buradan kaynaklanmaktadır.⁹³⁵ Bu yıllardaki çalışmalar daha çok terimler konusunda yoğunlaşmıştır. Hatta Atatürk, kendi hazırladığı matematik ve geometri terimlerine dayanarak yazdığı bir geometri kitabı ile bu yönde örnek bir öncülükte yapmıştır.⁹³⁶ Böylece, Üçüncü Dil Kurultayı ile açılan bir sonraki dönem sırasında esas olarak

ettiriyordu. Halbuki bunların Türk asıllı oldukları sezilmeye başlanmıştı. Fakat mevcut metodlarla bunun muntazam bir disiplin dâhilinde ve itturalı bir izahını yapmak kabil olmuyordu. Bizi bu kaostan kurtaracak ve muammayı açacak bir anahtara ihtiyaç vardı. Şimdi elinizde bulunan şu küçük broşür işte o anahtar oldu.” Bu belgeler, Atatürk’ün özleştirmecilikten vazgeçmiş olduğunu kesin olarak göstermektedir. Ercilasun, “*Atatürk’ün Milliyetçilik...*”, s. 74; Hasan Reşit Tankut, “*Atatürk’ün Dil Çalışmaları*”, **Atatürk ve Türk Dili**, TDK Yayınları:224, AÜ Basımevi, Ankara 1963, s. 123.

⁹³² Atatürk’ün kendisi de giriştiği bu denemelerin Türk dilini bir çıkmaza doğru götürdüğünü anlamaya başlamıştır. Bu da eskiden Osmanlı yüksek tabakasının kullandığı dil gibi her Türk’ün anlamayacağı bir Enderun dili halini almaya başlamıştır. Atatürk, Büyük Millet Meclisinin açılışında vereceği bir söylevin taslağını okuduğu vakit, mebusların bunu yabancı bir dilde yazılmış sanacaklarını anlamış ve bu işten vazgeçmiştir. Böylece dilin arınması siyaseti bir yana bırakılarak sözcüklerin sadece yabancı bir kaynaktan geldiği düşüncesiyle dilden atılmasının doğru olmadığı ilkesi kabul edilmiştir. Bundan sonra Türkçe karşılığı bulunamayan yabancı bir sözcük, Türkçeleşmiş sayılmış ve dilde kalması uygun görülmüştür. Kınross, **Atatürk Bir Milletindir...**, s. 538.

⁹³³ Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, AÜ DTCF Yayınları:325, Ankara 1982, s.132, 133.

⁹³⁴ Korkmaz, “*26 Eylül...*”, s. 419.

⁹³⁵ Atatürk hiçbir zaman yüzde yüz Türkçe konuşulamayacağını anlamıştır. Dilde kullanılan kelimelerin Türkçe asıllı olduğunu savunabilmek için de Güneş-Dil Teorisi’ni ortaya atmıştır. Bu teorinin bilimsel bir yönü olmasa da aşırı tasfiyecilik hareketini yavaşlatmıştır. Fakat bir aşırılıktan bir başka aşırılığa düşmekten kurtulamayan resmi ideolojinin dilbazları bu sefer de Sümerce, Hititçe, Arapça, Latince gibi dillerin kaynağının da Türkçe olduğunu iddiaya kadar ileri gitmişlerdir. Ünal, “*Cumhuriyet Sonrası...*”, s. 2871.

⁹³⁶ Korkmaz, “*75 Yılda Türk...*”, s. 65.

teknik ve bilimsel terminoloji ile ilgilenilmiştir.⁹³⁷ Kurumun ilk amacı, ilk ve orta dereceli okullarda ihtiyaç duyulan terimleri oluşturmak olmuştur. Henüz 1933-34 yıllarında 30.000'in üzerinde yabancı terim yazılmış ve öz Türkçe karşılıklarının önerilmesi isteğiyle uzmanlara ve öğretmenlere dağıtılmıştır. Gelen yanıtlar taranarak detaylı incelemeler yapılmış ve 1937 yılında matematik ve doğa bilimlerine ilişkin geçici terimler listesi, Kurum tarafından hazırlanarak Eğitim Bakanlığı'na sunulmuştur. Öğretmenler ve diğer ilgililerden onları denemeleri, düzelttiler, ekler önermeleri istenmiştir. Öneriler alındıktan sonra değişik heyetler tarafından kontrol edilmiştir. 1939 yılı içinde ise yaklaşık 5.000 terim kabul edilerek resmi olarak ders kitaplarına konmuştur.⁹³⁸ Üçüncü Türk Dil Kurultayı sonrası yürütülen çalışmalar sonucunda 1937-1938 öğretim yılında öğrenciler yeni terimlerle basılmış kitaplarla öğretim yılına başlamıştır. Gelişen bu süreçten memnun olan Atatürk, 1938 yılında Celal Bayar tarafından okunan TBMM'nin açılış konuşmasında: *"Dil Kurumu en güzel ve feyizli bir iş olarak türlü ilimlere ait terimleri tespit etmiş ve bu suretle dilimiz yabancı dillerin tesirinden kurtulma yolunda esashı adımını atmıştır."*⁹³⁹ Diyerek bu durumdan duyduğu memnuniyetini belirtmiştir.

Atatürk dil sorununa yalnızca Kurum'un kurucusu ve koruyucu başkanı olarak değil, tüm üyelerinin öncüsü ve en çalışkanı olarak eğilmiştir. Onun bu ilgi ve

⁹³⁷ Matematikten başlayarak, fizik, kimya, biyoloji, botanik, zooloji gibi müspet ilimlerde başarılı terimler kazandırılmıştır. Hatta bu yöndeki çalışmalara Atatürk'ün kendisi bile öncülük etmiştir. Onun, müstakil, müselles, mütesaviyü'l-adla gibi öğrenilmesi güç Arapça terimler yerine; kare, dikdörtgen, eşkenar, üçgen, aç, teğet vb. Türkçe karşılıkları da kendisinin koymuş olduğu 48 sayfalık küçük bir geometri kitabı vardır. Bu gün okul kitaplarına girmiş olan terimlerin çoğu o devirdeki çalışmaların ürünüdür. Korkmaz, *"Atatürk ve Dil..."*, s. 61; Tan, *Atatürk ve Türk Dil...*, s. 113, 114.

⁹³⁸ Heid, *Türkçe'de Dil...*, s. 34.

⁹³⁹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I (1919-1938)*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 2006, s. 429.

tutumunun bir sonucu olarak Milli Eğitim Bakanları, Kurumun onursal başkanlığını üstlendikleri gibi tüm kamu kuruluşlarını da dil çalışmalarına yardımcı olmayı asıl görevleri arasında saymıştır.⁹⁴⁰ Atatürk'ün vefatından sonra⁹⁴¹ TDK'nin Koruyucu Başkanı İsmet İnönü olmuştur. Güneş-Dil Teorisi tedricen terk edilmekle birlikte özleştirmecilik hususundaki ılımlı tutum sürdürülmüştür. 1940 Eylül'ünde Kurumun Genel Yazmanlığı, yaygın kullanımla konuşma diline sızmış olan sözcüklerin, belirli koşullarda Türk dilinin yerlileşmiş öğeleri olarak kabul edilebileceğini teyit etmiştir.⁹⁴² Güneş-Dil Teorisi'nin terk edilerek öz Türkçeleşme hareketine tekrar dönüldüğü bu dönemde Güneş-Dil Teorisi'nden vazgeçildiğinin önemli kanıtlarından biri, Ankara DTCF'de 1936'dan beri bu teoriyi ders konusu olarak okutan TDK Başkanı ve Burdur Milletvekili olan İbrahim Necmi Dilmen'in tavrıdır. Dilmen, Atatürk'ün vefatından sonra bu dersleri birden bire kesmiş ve bu konuda kendisine yöneltilen sorulara “*Güneş öldükten sonra teorisi mi kalır?*” diyerek cevap vermiştir.⁹⁴³ 1935'te Atatürk, halkın diline girmiş kelimeleri atmaktan Güneş-Dil Teorisi ile vazgeçmiş ve 1936'da TDK tarafından bu tutum açıkça ilan edilmiş olmasına rağmen, Atatürk'ün vefatından sonra da öz Türkçecilik akımı devam etmiştir. Bu durum, toplumda çeşitli tartışmalara yol açmıştır.⁹⁴⁴ Atatürk'ün vefatından sonra O'nun başlattığı devrime karşı kimi eleştiriler ve kıpırdanmalar

⁹⁴⁰ Turan, “*Yarım Yüzyılı Doldururken...*”, s. 10.

⁹⁴¹ Atatürk'ün vefatı dil devriminin hızını daha da zayıflatmıştır. Yarı resmi Ulus Gazetesi de dâhil basın, çağdaş Türkçe'de kesin yeniliklere karşı çıkan birçok makale yayınlanmıştır. İsmi Kasım 1934'te Kurum'a dönüştürülmüş olan İstanbul Gazetesi Vakit 1 Ocak 1939 tarihinde eski ismini geri almıştır. Kısa bir süre sonra Eğitim Bakanlığı'nın önceki ismi Maarif Vekâleti ile yeni ismi Kültür Bakanlığı'nı değişmiş ve İçişleri Bakanlığı Türkçe il-ilçe terimlerinin yerini vilayet ve kaza terimlerini yeniden getirmiştir. 1939 yılındaki Kongresinde CHP daha önce ayıklanmış olan birçok Arapça sözcüğü yeni program tüzüğüne almıştır. Heid, *Türkiye'de Dil...*, s. 34, 35.

⁹⁴² a.g.e., s. 35.

⁹⁴³ Şeker, a.g.t., s. 59, 60.

⁹⁴⁴ Ercilasun, “*Cumhuriyetin 75 Yılında...*”, s. 2832.

görülmele birlikte, Türkçenin özleşmesi ve gelişmesi büyük bir engelle karşılaşmamıştır.⁹⁴⁵

Uygulanacak olan dil politikalarının belirlenmesinde önemli bir etkiye sahip olan Dil Kurumu, İnönü döneminde her ne kadar bir cemiyet olarak kabul edilmişse de MEB'in bir şubesi şeklinde çalışmıştır. Dil Kurumu ve Tarih Kurumu'nda görev alan akademisyenler, maaşlarını MEB'den almış ve özlük hakları bakanlık tarafından yürütülmüştür. Dolayısıyla bu kurumlarda çalışanların, resmi anlayışın dışında hareket etmeleri mümkün olmamıştır. Dilde öz Türkçeleşme yapılırken de Atatürk'ün lisan ve tarih gibi büyük hareketi tamamlanmadan ayrılmış olması gerekçe gösterilmiştir.⁹⁴⁶ Atatürk'ten sonraki dilde özleştirme çalışmaları Atatürk'süz düşünülemez. Çünkü ondan hız almış akım, onun ilkelerine bağlı olarak

⁹⁴⁵ Bu durumda, dönemin siyasal iktidarının tutumuna uygun olarak kamu kesiminin ve TBMM'nin dilde devrimi Atatürkçülüğün doğal bir gereği saymalarının büyük etkisi vardır. Bu yüzden Milli Eğitim Bakanları Kurum başkanlığı görevini yüksünmeden sürdürmüşler, resmi kuruluşlar dil çalışmalarına destek olmakta devam etmişlerdir. Turan, "Yarım Yüzyılı Doldururken...", s. 11; 18.X.1940 tarihinde TDK'yi ziyaret eden İsmet İnönü, dil konusunda şu telkinlerde bulunmuştur: Derleme ve terim işlerine devam edilerek bunların ileri götürülmesi ve Türkçe ile başka diller ve dil familyaları ve bilhassa Arap dili arasındaki ilgilerin bilim metotlarıyla araştırılarak ortaya konulmasını, yapılmakta olan yeni Türkçe Sözlüğün elden geldiği kadar çabuklukla bitirilmesi ve gramer işlerinin süratle yürütülmesi iradelerinde bulunmuş "İçinde bulunduğumuz dünya mücadelesini görüyoruz: milli dil ve milli tarih meselesi, bir milli varlık, hatta bir milli müdafaa meselesidir." Vecizesini irat ile bir dil diğer dillerden icabında kelime alabilirse de hiçbir zaman kaide almaması lazım olduğunu, bizim dilimize giren yabancı kaidelerden yalnız terkip kaidelerinin atılmasıyla dilin son otuz sene içinde pek çok şeyler kazandığını izah eylemiş ve dile alınacak veyahut dilde bırakılacak yabancı kelimelerin dilimizin yapısına uygun olmak veya uygun bir hale getirilmek gerekliliği üzerinde önemle durmuştur. Bu gibi kararların TDK'den çıkması lüzumunu işaret buyurmuştur. Dilimize yeni alınan ve alınacak olan kelimelerin çabuk yerleşip kullanılması bahsi üzerinde de önemle duran İsmet İnönü, askerler arasında olduğu gibi siviller arasında da bu gayeye erişebilmek üzere bu kelimelerin lügatlere ve kitaplara geçirmek lüzumuna işaret buyurmuştur. **Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu Tutulması**, S.16/40, 18.X.1940, s. 1, 2 (84, 85).

⁹⁴⁶ Dilsel devrim hareketinin bütün önceki canlılığını tam kaybettiği sanılırken Atatürk'ün halefleri tarafından yeni bir özleştirme atılım başlamıştır. İsmet İnönü dil devrimine daima etkin bir ilgi göstermiştir. Daha 1929 Şubat'ında Başbakan iken ilim adamları ve pedagoğlardan oluşan bir toplantı düzenlemiş ve onlara daha sade ve daha öz dil idealine dayanan yetkin bir Türkçe sözlüğün tartışarak hazırlanmasını bildirmiştir. Dokuzuncu Dil Şöleni vesilesiyle Eylül 1941 dönemin Cumhurbaşkanı olan İnönü, dilin yabancı unsurlarının ayıklanması ve gerçek bir ulusal dilin yaratılması için Atatürk tarafından başlatılan çalışmaya devam edilmesi hususunda Türk aydınlarını uyaran bir bildiri yayınlamıştır. İnönü, yaklaşık bir ay sonra bu öz Türkçe örneğini meclisin yeni çalışma döneminin açılış töreninde yaptığı söylevde vermiştir. İnönü'nün her Türk yazar ve konuşmacının yabancı sözcüklerin ayıklanmasında üzerine düşen görevi yerine getirmesi gerektiğini şeklindeki talebi Kurum'un öz Türkçe ülküsünü gerçekleştirmeye yönelik yeni girişimlerin şiarı haline gelmiştir. Ulus, Cumhurbaşkanını izleyerek 1941/42 kışında Türk dil devriminin sorunları üzerine bir dizi makale yayınlamıştır. Basın birliğinin ve resmi haber ajansının temsilcileri de radyo ve gazetelerin dilinin Türkçeleştirilmesine yönelik yeni girişimlerde yer almışlardır. Bu kampanya halkı daha önce Kurum tarafından önerilmiş olan sözcükleri kullanmaya teşvik etmeye yönelik olup yabancı kökenli Osmanlıca sözcükler için yeni Türkçe ikame sözcükler bulmayı ya da oluşturmaya amaçlamıştır. Heid, **Türkiye'de Dil...**, s. 35, 36.

durmadan ilerlemektedir. Devlet, davayı tutmaya devam etmiştir. Bu durumun en açık kanıtı ise “*Teşkilatı Esasiye Kanunu*” dilinin 1945’te Türkçeleştirilmesinde görülür.⁹⁴⁷ Bu önemli olay hukuk ve yazı dilimize çok sayıda olmasa bile epey Türkçe sözlük ve terim kazandırmış ve Anayasa’da geçmeyen birtakım hukuk terimlerinin de Türkçeleştirilmesi yolunu açmıştır.⁹⁴⁸

III. 3. 6. Dördüncü Türk Dil Kurultayı

Dördüncü Türk Dil Kurultayı, TDK’nin Koruyucu Genel Başkanı, Milli Şef ve ikinci Cumhur Reisi olan İsmet İnönü’nün himayesi altında 10 Ağustos 1942 Pazartesi günü Ankara DTCF Konferans Salonu’nda açılmış ve 14 Ağustos 1942 Cuma günü sona ermiştir.⁹⁴⁹ Bu Kurultay’ın başlıca özellikleri şunlardır: Bunlardan

⁹⁴⁷ Milli Şef İsmet İnönü’nün 8.VIII.1941 tarihinde TDK’ye yaptığı ziyaretinde, Kurum tarafından yapılmakta olan yeni Türk Sözlüğü hakkında İsmet İnönü’ye bilgiler verilmiştir. İnönü, bu sözlüğün yeni dil yolunda önemli bir rol yapacağına işaretle asıl yeni dilimizin yazıcılar elinde işleneceğini ilave ve bu ruhun yerleşmesi için elden gelenin yapılması esasını teyit buyurmuştur. Askerler arasında pek güzel yerleşmekte olan öz dil sözlerinin siviller arasında da yer bulması ve kökleşmesi için kanunların bu bakımdan düzenlenmesi gerektiğini takdir eden İsmet İnönü, Anayasa’nın bu bakımdan yazılmasını denemek üzere Kolbaşı Hasan Reşit Tankut’a irade de bulunmuştur. Böylece, Anayasa’nın Türkçeleşmesi konusunda ilk işaret bizzat İsmet İnönü tarafından verilmiş olur. Koruyucu Genel Başkan İsmet İnönü’nün 7.III. 1942 tarihinde TDK’yi ziyaretlerinde ise Kurumca hazırlanan Anayasa tasarısı ile bunda kalan yabancı kelimelerin ve redaksiyon komitesi tasarısı Kurum tasarısı arasındaki farkların listeleri sunulmuş ve İnönü’nün emir buyurdukları açıklamalar yapılmıştır. Türk Kanun dilinin özleştirilmesi demek olan bu işin önemi belirtilip, işin genel noktaları incelendikten sonra farklar listesi üzerinde konuşmalar yapılmış ve bunların pek önemli olanları ile yalnız deyim farkı gösterenleri ve o kadar önemli olmayanları ayrılmak üzere her biri üzerinde konuşmalar ileri götürülmüştür. **Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu Tutulgası**, S.15/41, 8.VIII.1941, s. 1, 2 (84, 85); **Genel Merkez Kurulu Olağandışı Büyük Toplantı Tutulgası**, S.9/42, 7.III.1942, s. 1 (24).

⁹⁴⁸ Aksoy, **Atatürk ve...**, s. 59.

⁹⁴⁹ 9.V.1942 tarihinde Kurultay’ın 10 Ağustos 1942 de Ankara’da toplanması ve bir hafta sürmesi yerinde görülmüş ve Kurultay’a sunulmak üzere şu basımların yapılması kararlaştırılmıştır: I. Divanü Lugat-it-Türk endeksinde basılacak olan A harfi kısmının fazla 300 basımı; II. Hazırlanmakta olan Tanrı Kitabı tercümesinden Amme cüzü ile Kursi ayeti; III. Türkçenin Mukayeseli Grameri Üzerine Araştırmalar eserinin hazır bulunan yapıp prensipleri ve sesli uyumu kısımları (bu eseri İstanbul’da bastırmak üzere Bay Ahmet Cevat Emre’ye bir ay izin ile gitme ve gelme birinci mevki tren ve yatak parası verilecektir); IV: Türk Dili Dergisi’nde basılmış olan 14 üncü asır betiklerinden seçmelerin ayrı basımlarına Yusuf Peygamber kıssası ile 14 üncü asır fiilleri ve sentaks üzerindeki araştırmalar katılarak hazırlanacak eser; V. Sözlüğün uzmanlara sunulmak üzere hazırlanan A harfi kısmıyla yetiştirilebilir B harfinin örnek basımı; VI. Tarama fişlerinden kontrol edilip kaynaştırılabilenlerden bir örnek Sözlük; VII. Gramer ve Felsefe ile yetiştirilebilir tarih v.b. terimleri Sözlüğü; VIII. Basılmakta olan Şeyhi Divanı tıpkıbasımı ve Tarama Sözlüğü; IX: Basıma verilmek üzere olan Bay Naim Onat’ın Türkçe-Arapça ilgileri hakkındaki eseri. Bunların Kurultaya sunulmasıyla beraber, raporda Divanü Lugat-it Türk Tercümeleri ve tıpkıbasımı, Men-Man ve Ekler-Kökler, Divanü Lugat-it Türk’ün endeksi ve Tuhfetüzzekiye tıpkıbasımı ve tercümesi; Türk-Sümer Dil Birliği, Eti ve Akat Sözlükleri, Söz Derleme Dergisi. **Türk Dil Kurumu Genel**

biri, Kurultay'ın ilk olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkenti olan Ankara'da toplanmasıdır. Bilindiği üzere 26 Eylül 1932'de toplanan Birinci, 18 Ağustos 1934'te işe başlayan İkinci ve 24 Ağustos 1936'da açılan Üçüncü Dil Kurultay'ları hep Dolmabahçe Sarayı'nda toplanmıştır. Dördüncü Kurultay'ın başka bir özelliği de altı yıllık çalışmaları, toplu olarak göz önüne almış, böylece eldeki işlere daha geniş bir ölçüde bakarak kesin kararlar vermek olurluğunu bulmuş olmasındadır. Birinci Kurultay, daha çok kurucu bir toplantıdır. Açılış günü Türk dilciliğinin bayramı olarak tarihe geçen bu Kurultay'da, dil devriminin ve dil çalışmalarının bütün ana çizgileri belirtilmiştir. İkinci Kurultay, yalnız iki yıllık çalışmaların verimleri üzerinde durabilmiş, işe daha sıkı ve geniş bir yürüyüş vermenin yollarını aramıştır. Üçüncü Kurultay ise Kurum işleri üzerinde kısaca durarak, bütün çalışma gücünü, dilin ve dillerin kaynağı sorununu tarihten önceki ilkel Türk diline bağlayan Güneş-Dil Teorisi'ne vermiştir. Bu işin, ulusal dil çalışıcılarından başka bütün uluslar arası dilbilim adamlarını da ilgilendirmesi dolayısıyla bu Kurultay'da 15 yabancı dil bilgini de yer almıştır.

Ana tüzüğüne göre 1939 yılında toplanması gereken Dördüncü Dil Kurultayı, İkinci Dünya Savaşı nedeniyle ancak 10-15 Ağustos 1942 tarihleri arasında Ankara DTCF'de toplanmıştır. İkinci Dünya Savaşı nedeniyle dış ülkelerden bilgin çağırılmaya yol bulunamamış ve Dördüncü Kurultay, ulusal ölçüde daha çok bir iş ve çalışma toplantısı olarak açılmıştır. Bu özellikten dolayıdır ki bilim ve yönetim işleri

Merkez Kurulu Tutulgası, S.19/42, 9.V.1942, s. 2, 3 (53, 54); 4.VI.1942 tarihinde, Kurultay pragmanı ile geniş gündemi ve Kurultay'a sunulacak yayınlar listesi okunarak, programın maddelerinde küçük değiştirmelerle kabul edilmiş, Kurultay'ın hazırlıkları işlerinin yönetilmesi ve yayınların bastırılması ve gerekli masrafların yapılması için Genel Sekreterliğe tam yetki verilmiştir. **Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu Tutulgası**, S.21/42, 4.VI.1942, s. 1, 2 (62, 63); 30.VI.1942 tarihinde ise Kurultay için hazırlanmakta olan yayın ve basınları basımevlerinde kovalamak ve düzeltmelerini yerlerinde yapmak ödevleriyle Ankara'dan İstanbul'a yapılması gerekli gidip gelmelerde gerekli ihtiyaçların giderilmesi yönünde karar alınmıştır. **Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu Kararnamesi**, S.3/42, 30.VI.1942, s. 1, 2 (65, 66).

ve Kurultay’a gönderilen tezler ve raporlar, komisyonlara verilerek yalnız üç genel toplantıyla çalışmalara son verebilmiştir.⁹⁵⁰ Dördüncü Kurultay, bir yandan Kurum’un Ana Tüzüğüne, Cemiyetler Kanunu gereklerine göre kesin bir şekil vermiş, Çalışma Programını açık ve belli çizgilerle çizmiş, Kurum bütçesini ve kesin hesaplarını onaylayarak, Genel Merkez Kurulu’nu geçen yıllar hesaplarından aklamış; bir yandan da Lengüistik, Etimoloji, Filoloji, Lügat, Gramer, Sentaks, Terim gibi çalışma kollarının bütün verimlerini gözden geçirerek hepsi üzerinde belli ve sarsılmaz kararlara varmıştır.⁹⁵¹ Orhon Türkçesinden başlayarak, tarih ve coğrafya boyunca Lehçe Gramerleriyle, yirminci asır Türkçe gramerlerine ait çalışmalar takdirle karşılanırken, Gramer-Sentaks Komisyonu’nun yazanağında *“dil bahislerinde karşılaşılabilecek herhangi bir gramer ve sentaks zorluğunu gidermeye ve tereddütleri dağıtmaya yarayacak büyük bir Ana Dilbilgisi’nin Akademik Gramer’in de mümkün olduğu kadar kısa bir zamanda yapılmasının Türk Dil Kurumu’ndan temenni edilmesine karar verildiği”*⁹⁵² belirtilmiştir. Kurultay, sonrası⁹⁵³ çalışmalarında çeşitli türde 37 eser yayımlanmıştır. Türkçe Sözlük ve Teşkilatı Esasiye Kanunu’nun Dilini Türkçeleştirmek Üzere Görevlendirilen Komisyonun hazırladığı Anayasa Tasarısı⁹⁵⁴ bu yayınlar arasındadır. Bakanlar Kurulunca

⁹⁵⁰ **Dördüncü Türk Dil Kurultayı 1942. Toplantı Tutulmaları, Tezler**, Alâeddin Kırıl Basım Evi, İstanbul, Ankara 1943, s. III-VI.

⁹⁵¹ Bilim komisyonlarının raporları için bkz: **Dördüncü Türk Dil Kurultayı...**, s. 58-63.

⁹⁵² *“Gramer-Sentaks Komisyonu Raporu”*, **Dördüncü Türk Dil Kurultayı 1942. Toplantı Tutulmaları, Tezler**, Alâeddin Kırıl Basım Evi, İstanbul, Ankara 1943, s. 62, 63.

⁹⁵³ Dördüncü Türk Dil Kurultayı kitabının birinci ve üçüncü kurultaylar gibi ayrıca bir kitap şeklinde bastırılması ve Kurum Ana Tüzüğü ve Çalışma Programı ile Yeni Merkez Genel Kurulu listesinin ayrıca bastırılıp gerekli yerlere dağıtılması yönünde bir karar alınmıştır. **Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu Tutulması**, S.24/42, 17.VIII.1942, s. 3 (83).

⁹⁵⁴ TDK Atatürk’ün bizzat kurduğu ve çalışmaları için sürekli gelir bıraktığı bir kuruluş olarak özel bir önem taşır. Baştan beri devlet örgütleri, bu çalışmalara yakın ilgi göstermiş, hatta Dil Kurumu’nca hazırlanan bir takım yapıtların kullanılmasını resmen kabul etmiştir. Bunun için Dil Kurumunun bütün yurtda güçlü bir etkinliği olmuştur. 1945 yılında Teşkilatı Esasiye Kanunu’nun dilini Türkçeleştirmeye karar veren zamanın Cumhurbaşkanı, ilk tasarımı Dil Kurumu’ndan istemiştir. Ömer Asım Aksoy, *“Türk Dili Bilimsel Kurultayı Açılış Töreni”*, **İlgaz**, (1. Türk Dili Bilimsel Kurultayı Özel Sayısı), Yıl:12, S.133, Ekim 1972, s. 11.

benimsenen Anayasa Tasarısı TBMM'ye sunulmuş, 10 Ocak 1945'te 4695 sayılı Kanun olarak kabul edilmiştir.⁹⁵⁵

III. 3. 7. Beşinci Türk Dil Kurultayı

Beşinci Türk Dil Kurultayı, TDK'nin Koruyucu Başkanı Milli Şef ve İkinci Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü'nün huzurlarında 26 Kasım 1945 Pazartesi günü saat 10.30'da DTCF'nin Konferans Salonu'nda açılmış ve 30 Kasım 1945 tarihine kadar devam etmiştir. Beşinci Türk Dil Kurultayı'nın önceki kurultaylardan sevindirici şu özellikleri olmuştur.⁹⁵⁶

- 1) Öteden beri beklenen Türkçe Sözlük bastırılmış,
- 2) Türkçe gramer üzerindeki bilimsel araştırmalarla okul kitabı hazırlamayı kolaylaştıracak bir Türk Dilbilgisi esası sunulmuş,
- 3) Terim çalışmaları artık hacimli bir verimle orta öğretimden yüksek öğretime geçmiş,
- 4) Türk Dilbiliminde esaslı çalışmaları geliştirmeye yarar türlü alanda yazılmış ana kitaplar bastırılmış,
- 5) Türk Dilbilimi alanında en büyük ve en zengin kitap sergisi açılmış bulunuyordu.

⁹⁵⁵ 14 Mayıs 1950 genel seçimleri ile iktidar değişikliği TDK'nin çalışmalarını da etkilemiştir. Özellikle dilde özelleştirmenin yapmacık ya da gösterişten ibaret olduğu savındakiler bu ortamda seslerini daha da yükseltebilmişlerdir. Bunun tipik örneği 10 Ocak 1945'te 4695 sayılı Kanunla Türkçeleştirilen Anayasa'nın kaldırılarak önceki Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun yürürlüğe konmasında kendini göstermiştir. Kanun tasarısının TBMM'de görüşülmesi sırasında dil devriminde Atatürk'ün yanında olan Hamdullah Suphi Tanrıöver, Halide Edip Adıvar ve Fuat Köprülü, özleştirme konusunda yapılanları eleştirmiş ve yermişlerdir. Çoker, **Türk Parlamento...**, s. 397.

⁹⁵⁶ **Beşinci Türk Dil Kurultayı 1945. Birleşimler, Tutanaklar, Tezler**, Cumhuriyet Basımevi, İstanbul 1946.

Beşinci Kurultay, Dil devriminin gelişimindeki hızı ve büyüklüğü en düzgün ve aydın bir şekilde belirtmekte de özellenmiştir. Beşinci Türk Dil Kurultayı'nda da çalışmalar yarkurullarda yapılmış ve hazırlanan yazanaklar genel oturumlarda okunmuştur. Yapılan konuşmaların ağırlığını terimler sorunu oluşturmuştur. Bütün terimlerin Türkçe köklerden Türkçe olarak üretilmesini söyleyenlere karşı bütün dillerde kullanılan terimlerin Türkçesini bulmaya çalışmanın boşuna bir çaba olduğunu ileri sürenler de çıkmıştır. Bunların dayanağı, terimlerin, yalnız bilim adamları arasında bir anlaşma aracı olduğudur.⁹⁵⁷ Bu konuda çeşitli olasılıklarla yapılan tartışmalarda pek dar çerçeveler içinde, ancak uzmanlar arasında kullanılan ve halkı ilgilendirmeyen terimler ayrı tutulmak üzere geri kalanları Türkçeleştirmek düşüncesi ağırlık kazanmıştır.⁹⁵⁸ Bu kurultayda genel sekreter sözü, genel yazmana çevrilmiştir.⁹⁵⁹

III. 3. 8. Altıncı Türk Dil Kurultayı

Altıncı Türk Dil Kurultayı, 19 Aralık 1949 tarihinden 23 Aralık 1949 tarihine değin beş gün süreyle Ankara DTCF'de toplanmıştır. Bu Kurultayda da kol çalışmalarıyla tezler yarkurullarda incelenmiş; hazırlanmış olan yazanaklar Genel Kurula sunulmuştur. En çok terimler sorunu üzerinde durulan bu Kurultayın, dil davasına yabancı kalanlarla davaya karşı olanların da çağrılarak, kendilerine genel

⁹⁵⁷ Uluçugür, "50. Yıla Değın...", s. 37.

⁹⁵⁸ Çoker, **Türk Parlamento...**, s. 397.

⁹⁵⁹ Uluçugür, "50. Yıla Değın...", s. 37.

oturumlarda söz verilmiş olmasıyla dikkat çeker.⁹⁶⁰ Altıncı Kurultay'ın özellikleri şu şekilde belirtilebilir.⁹⁶¹

- 1) Tüzüğün esaslı bir suretle değiştirilmesi,
- 2) Dil davasında Dil Kurumu ile esaslı birlik olmayanlarla, davaya yabancı kalanların ve davaya karşı olanların da davet edilmesi,
- 3) Bilhassa terim ve imla konuları üzerinde çalışılması.

Tüzüğün kabul edilen yeni şekli ile yönetim ve bilim işleri birbirinden ayrılmıştır. Kurum'un kol teşkilatı kaldırılarak bütün bilim işleri, Bilim Kurulu adı verilen otuz kişilik bir heyete bırakılmıştır. Kurum'un idaresi, beş kişilik bir Yönetim Kuruluna verilmiştir. Bilim ve Yönetim Kurullarının birleşmesiyle Genel Merkez Kurulu meydana gelmiştir. Kurumun Kurultay'dan sonra en yüksek kurulunu oluşturmuştur.

İnönü dönemi öz Türkçeleşme hareketi mahiyet olarak Atatürk dönemindeki öz Türkçeleşme anlayışından farklılık arz etmektedir. Atatürk döneminde, tasfiye edilen Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin yerlerine Orta Asya kökenli kelimeler bulunup Türkçeye kazandırılmaya çalışılmıştır. Böylece Orta Asya Türklüğü ile bağların kuvvetlenmesi amaçlanmıştır. Oysa İnönü döneminde hümanizm politikalarının dile yansmasıyla birlikte Latin-Yunan köklerinden gelen kelimelerin dilimize kazandırılması amaçlanmıştır.⁹⁶² Çok partili demokrasiye geçişi izleyen siyasal iktidar değişikliğinden ise her yönüyle yeni bir dönem başlamıştır. Bir bütün olan Atatürk devriminin parçalanıp, tutan ve tutmayan devrimler diye ikiye ayrılması

⁹⁶⁰ Levent, **Türk Dilinde Gelişme...**, s. 462.

⁹⁶¹ **Altıncı Türk Dil Kurultayı 1949. Birleşimler, Tutanaklar**, Yeni Matbaa, Ankara 1950.

⁹⁶² Şeker, **a.g.t.**, s. 60.

değişik nedenlerle devrime karşı olan kişi ve çevreleri harekete geçirmiştir. Dil’de evrimden yana oldukları halde 1932’lerde sinip devrimci atılımların içinde görünmeyi yeğleyenlerin bir kısmı bu yeni ortamda dilde devrimin ve TDK çalışmalarının karşısına çıkmıştır.⁹⁶³ Özellikle, İstanbul’da basının büyük bir kısmı, Kurum’un özleştirmeci siyasetine, 1945’te Beşinci Dil Kurultayı’nda ateşli bir şekilde tartışılan bilimsel terminoloji konusunda Kurum ile çatışmıştır. Türk dilinin kesin ve hızlı bir şekilde özleştirmesine karşı 1948’de kendi Dil Kongresini toplayan yarının Dil Akademisinin temeli olarak tasarlanan Dil Encümeni’ni seçen İstanbul Muallimler Birliği tarafından da sert bir şekilde muhalefet edilmiştir.⁹⁶⁴ Artık, Milli Eğitim Bakanlarının Kurum Başkanlığını üstlenmeleri ortadan kalkmıştır. Devletin desteğini göstermesi bakımından simgesel olan Hükümet yardımı kesilmiştir.⁹⁶⁵ Seçimlerde başarı kazanan yeni iktidar, Türkçeleştirilmiş olan Anayasa’yı 30 yıl önceki dile Kanun-u Esasi diline indirmeyi büyük bir başarı saymıştır.⁹⁶⁶

Dil Kurumu’nun çalışmasına karşı muhalefetin sebepleri çok boyutlu olmuştur. Bunlardan birincisi, çocukluklarından beri kullanmakta oldukları sözcük dağarcığının değiştirilmesini istemeyen halkın büyük bir çoğunluğunda bir hareketsizlik olmuştur. Gazetecilerin ve yazarların birçoğu, halkça bilinmeyen

⁹⁶³ Turan, “*Yarım Yüzyılı Doldururken...*”, s. 11.

⁹⁶⁴ Heid, **Türkiye’de Dil...**, s. 41.

⁹⁶⁵ Atatürk, vefatından sonrada Dil ve Tarih Kurumlarının asıl gayelerinden uzaklaşıp, verimsiz bir yola girmesini önlemek ve akademik çalışma yolundan ayrılmamasını sağlamak için Hükümet kontrolünün tesis etmek gayesi ile bu iki kuruluşa daimi bir para tahsis ederek (tesis-vakıf) yapmıştır. Ergin, “*Dilimiz ve Dil...*”, s. 14; Dil Kurumu’nun giderleri Atatürk’ün sağlığında devlet bütçesinden karşılanmıştır. Atatürk’ün ölümünden sonra vasiyetnamesiyle bıraktığı gelire devlet bütçesinden yapılan yardım da eklenmiştir. Aksoy, “*Elli...*”, s. 16; Böylece iki kurumda bağımsız bir şekilde görevlerini sürdürmesi amaçlanmıştır. Atilla Sav, “*Atatürk’ün Vasiyeti*”, **Atatürk’ün Türk Dil Kurumu ve Sonrası**, Hazırlayanlar: Sevgi Özel, Haldun Özen, Ali Püsküllüoğlu, Bilgi Yayınları, Ankara 1986, s. 25-29.

⁹⁶⁶ Atatürk’ün yönetimin ve siyasetin dışında tutmaya özen gösterdiği dil çalışmaları, günlük siyasetin içerisine sokulmuş yapay bir sorun haline getirilmiştir. Dilin kendi doğal gelişimine bırakılmasını isteyen ve kendilerinin devrimci ya da inkılâpçı olmayıp ıslahatçı olduklarını açıkça söyleyen bu çevreler, ikide bir Dil Akademisi kurulmasının gerekli olduğunu da ileri sürmekten ve dahası TDK’nin kapatılmasına çalışmaktan geri kalmamıştır. Turan, “*Yarım Yüzyılı Doldururken...*”, s. 11.

sözcükleri kullanmaya meyletmemişler. Roman yazarları ve şairler de yeni sözcüklerin kullanılmasına henüz yabancı kökenli eski sözcüklerin duygusal ve entelektüel çağrışımlarını veya içeriklerini kazanmamış olmaları sebebiyle direnmişlerdir. Dil Kurumu, okul öğretmenleri arasında birçok samimi taraftar kazanmış olmakla birlikte, kendilerine yabancı olan ve halen düzensiz bir değişim sürece geçiren bir dili öğretmek zorunda kalacaklarından, dildeki aşırı gelişime karşı çıkan öğretmenler de olmuştur. Dil devrimine direnişin diğer sebepleri ideolojik olmuştur. Muhafazakâr çevreler Arapça ve Farsça sözcük ve deyimlerin hepten atılmasını dinsel ve kültürel geleneklerden kesin bir kopuşa götüreceğinden korkmuştur. Kamu yaşamının bütün yönlerine, geniş kapsamlı bir devlet müdahalesine ve otoriteryen yönetime şiddetle karşı çıkan inançlı liberaller, Dil Kurumu’nu otoritelerle işbirliği yaparak ulusal yeni bir dili zorla kabul ettirmeye alışmış olmakla suçlamıştır.⁹⁶⁷ Kurum, ayrıca dilbilim görüşü açısından da şiddetle eleştirilmiştir. Canlı bir organizma olarak bir dilin evrimle ve kendi doğal yasalarına uygun olarak gelişmesi gerektiğine inanan bazı kişiler, ilke olarak planlı dil devrimini onaylamamıştır. Diğerleri ise özleştirme girişimlerinin dili yoksullaştırdığını, uyum ve inceliğini yok ettiğini ileri sürmüştür. Yaygın Arapça ve Farsça asıllı sözcüklerin yerini bilinmedik ya da yeni oluşturulmuş Türkçe sözcükleri koyma girişimi saçmalık olarak görülmüştür. Dil Kurumu tarafından önerilen yeni sözcüklere, çirkin, Türkçe olmayan, sesbilgisel, dilbilgisel veya anlambilgisel açıdan yanlış oldukları ve anlaşılabilirliğinin güç olduğu esasıyla yoğun eleştiriler yöneltilmiştir. Son olarak eleştiricilerin birçoğu, Kurum’un kendi amacında yeniliğe uğradığı görüşünde olmuştur. Halk tarafından dahi anlaşılabilir olacak olan mevcut dilin

⁹⁶⁷ Heid, *Türkiye’de Dil...*, s. 42-45.

geliştirilmesi yerine, Kurum'un normal konuşma dilinden çok farklı ve eski Osmanlıca'da olduğu gibi kitlelerce anlaşılmasız olan yapay bir dil, resmi ve okul dili yarattığı ileri sürülmüştür.⁹⁶⁸ Burada şu noktayı da belirtmekte fayda var: Dil konusunda 1949 yılına kadar öz Türkçe hareketini savunanların dışında görüşleri olanlar, yapılan dil kurultaylarına çağırılmamıştır. Bu açıdan devlet, dilde hümanist politikaları uygularken, bu politikalara muhalefet edenlerin tavsiyelerini dinleme gereği duymamıştır. Dolayısıyla ulusal bir uzlaşma sağlanamamıştır. İnönü, bu durumu oğluna 1949 yılında yazdığı mektupta *"Bu sabah dil kurultayı var. Söylevler verildi. Reaksiyoner cereyan taraflıları da davetli. Bu sabah seslerini çıkarmadılar; amma gürültü koparacaklar galiba"*⁹⁶⁹ diyerek ifade etmiştir.

1940 yılından 1950 yılına kadar olan dönemde görülen durum şu şekilde karşımıza çıkar: yabancı sözler yerine Türkçe kök ve eklerden yeni sözlerin türetilme çalışmalarının yapılmasıdır. 1945 yılında *"Teşkilat-ı Esasiye Kanunu"*nun Türkçeleştirilmesi önemli bir gelişme olmuş, bu çalışma, genel dil ile devlet dili arasındaki ayrılığın ortadan kaldırılması açısından önemli bir faaliyet olarak değerlendirilmiştir.⁹⁷⁰ Aralık 1949 tarihinde toplanan Altıncı Dil Kurultayı⁹⁷¹ dil devriminde ılımlılaşmaya yönelik açık bir eğilim göstermekle birlikte 1950

⁹⁶⁸ a.g.e., s. 45, 46.

⁹⁶⁹ Şeker, a.g.t., s. 67.

⁹⁷⁰ İmer, *Dilde Değişme ve Gelişme...*, s. 91.

⁹⁷¹ 19 Aralık 1949 tarihinde toplanan Altıncı Dil Kurultayı'nda tüzükte değişiklik yapılmıştır. Koruyucu Genel Başkanın İnönü ve Doğan Başkanın Milli Eğitim Bakanı olduğunu belirten maddeler korunmuş; ancak hem bilim, hem yönetim işlerini yürüten 7-10 kişilik Genel Merkez Kurulu yerine 30 kişilik bir Bilim Kurulu ile 5 kişilik bir Yönetim Kurulu seçilmesi öngörülmüştür. Ancak bu düzen iki nedenle yürümemiştir. Bunlardan birincisi 1950'deki iktidar değişikliği ile Koruyucu Genel Başkan ve Doğan Başkan, birbirine ters düşen iki ayrı görüşü temsil etmiştir. Bu durum, Kurum çalışmalarına olumsuz bir hava getirmiştir. İkincisi ise Kol başkanlıkları kaldırılmış, yerlerine Derleme, Sözlük ve Terim denetçilikleri getirilmiştir. Denetçilerin görevi çalışmaları ara sıra denetlemek, Bilim Kurulu altı ayda bir toplanacak, Yürütme Kurulu ise bilimsel çalışmalara karışmamıştır. Bu nedenle Kurum işleri bir çıkmaza girmiştir. Bu durum 1951 yılında düzenlenen I. Olağanüstü Kurultay'da ele alınmış ve tüzükte yaptığı yeni düzenlemelerle bu durumu ortadan kaldırmıştır. Aksoy, *"Elli..."*, s. 17.

seçimlerinden sonra Dil Kurumu yarı resmi statüsünü kaybetmiştir.⁹⁷² Yeni Eğitim Bakanı, Kurum’u aşırı özleştirmecilik ve keyfi sözcükler oluşturmakla alenen eleştirirken⁹⁷³ Demokrat ağırlıklı Meclis, Kurum’a yapılan devlet yardımının kesilmesine karar vermiştir.⁹⁷⁴

III. 3. 9. Türk Dil Kurumu’nun Kol Çalışmaları

İlk Kurultay’ın arkasından Genel Merkez Kurulu Ankara’da çalışmalarına başlayınca, Kurultay’ın kabul ettiği çalışma programını yürütmek üzere işbölümü yapılmış ve kollar kurmuştur. TDK çalışmalarına şu altı kol ile başlanmıştır. 1) Lengüistik-Filoloji, 2) Etimoloji, 3) Gramer-Sentaks, 4) Lügat-İstılah, 5) Derleme, 6) Neşriyat. 1934 yılında toplanan İkinci Kurultay, çalışma kollarını şöyle düzenlemiştir: 1) Lengüistik, 2) Filoloji, 3) Etimoloji, 4) Gramer-Sentaks, 5) Lügat, 6) İstılah, 7) Derleme, 8) Neşriyat. 1936 yılında toplanan Üçüncü Kurultayda, 1) Lengüistik-Etimoloji, 2) Gramer-Sentaks, 3) Lügat-Filoloji, 4) Terim, 5) Derleme, 6)

⁹⁷² TDK’nin geleneğinde siyasi iktidarla ilişkilere büyük önem verildiği hemen fark edilmektedir. 1936 yılındaki Üçüncü Kurultay’da, TDK’nin 1. maddesinde “*Ulu Önder Atatürk’ün kutlu eliyle ve onun yüce Kurucu ve Koruyucu Genel Başkanlığı altında*” ibaresi konulmuştur. Dolayısıyla TDK’nin kuruluşunda ve daha sonra siyasi iktidarlara ilişkilerinde bu maddelerden de açıkça anlaşılan korporatist eğilimleri yadsınamaz. TDK’yi değerlendirirken, “*özerk yapısını korumaya ayrıca özen gösterdi*” demekten çok “*siyasi iktidarı uygarlık projesinin karşısında gördüğünde özerkliğini sahiplendi*” şeklinde yorumlamak daha gerçekçi görünmektedir. F. R. Atay, “*Atatürk dilde Türkçeciliği devlete mal edecek*”tir derken, kültür politikalarının izlenme tarzına dair TDK’nin da büyük ölçüde paylaştığı eğilimi açıkça özetlemektedir. Buna göre kültür siyasetini devletin belirleyip uygulamasında ve bu süreçlerde aydınların desteğine başvurulmasında sorun yoktur. Taşkın, “*Kemalist Kültür Politikaları...*”, s. 421.

⁹⁷³ 1950’den sonra çok partili demokratik yaşam gereği, iktidarı başka parti alınca o parti elbette bir bütün olarak kendisine özgü eylemin bir parçasını en başta Dil Kurumuna uygulamıştır. O zamana kadar cumhurbaşkanı, başbakan, Dil Kurumu’nun koruyucu başkanı konumunda olup, Milli Eğitim Bakanı ise değişmez başkanıdır. Ayrıca, o zamanlar TDK’ye yalnız asbaşkan ve genel yazman seçilirken, 1950 sonrasındaki Milli Eğitim Bakanı TDK’yi boykot etmiş ve “*Ne haliniz varsa görün*” diyerek ilişkisini kesmiştir. Cahit Külebi, “*Türk Dil Kurumunun Devletleştirilmesi*”, *Atatürk’ün Türk Dil Kurumu ve Sonrası*, Hazırlayanlar: Sevgi Özel, Haldun Özen, Ali Püsküllüoğlu, Bilgi Yayınları, Ankara 1986, s. 269, 270.

⁹⁷⁴ Heid, *Türkiye’de Dil...*, s. 47, 49; DP iktidarı özellikle Dil Kurumu’na karşı açık tavır almıştır. 1952 yılında Anayasa dilinin eski haline dönüştürülmesine karar vermiştir. Özellikle bu kararın alınmasında Fuat Köprülü’nün etkin olduğu bilinmektedir. Oysa Köprülü 1932’ler de dilde özleştirme çabalarına verdiği destekle hatırlanmaktadır. Milli Eğitim Bakanları’nın TDK’nin doğal başkanı olmaları geleneği, DP’li Tevfik ileri tarafından kaldırılmıştır. 27 Mayıs sonrası Anayasa dili tekrar sadeleştirilmiştir. Yine aynı dönemde basının dilde yenileşme eğilimini izlemesi ve TRT’nin dilini özleştirmesi sonucunda, TDK’nin dil anlayışının özellikle eğitimli kesimlerde yaygınlaştığı söylenebilir. Taşkın, “*Kemalist Kültür Politikaları...*”, s. 421.

Yayın. 1942 yılında toplanan Dördüncü Kurultay'dan sonra, 1) Lengüistik, 2) Etimoloji, 3) Gramer-Sentaks, 4) Lügat, 5) Filoloji, 6) Terim, 7) Teknik terimler, 8) Derleme, 9) Yayın. 1945 yılında toplanan Beşinci Kurultay'dan sonra: 1) Sözlük, 2) Tarama, 3) Terim, 4) Teknik terimler, 5) Gramer⁹⁷⁵ 6) Etimoloji, 7) Derleme, 8) Lengüistik. 1949 yılında toplanan Altıncı Dil Kurultayı'nda kabul edilen Kurum yönetiminde esaslı bir değişiklik yapılmıştır. O zamana kadar Kurum'un Yönetim Kurulu, Merkez Heyeti adı altında başkan, genel yazman, sayman ve kol başkanlarından kurulmakta, kol sayıları en çok olduğu zamanlarda on bir kişilik bir kuruldan meydana gelirken, Merkez Heyeti, Kurum'un hem yönetim hem bilim işlerini yürütmüştür. Yeni tüzüğe göre artık beş kişilik bir Yönetim Kurulu ile otuz kişilik bir Bilim Kurulu vardır. Her iki kurul birleşerek Genel Merkez Kurulu adıyla, Kurum'un Yönetim Kurulu olmuştur. Tüzük, çalışma kollarının gerektiği şekilde düzenlenmesini Bilim Kurulu'na bırakmıştır. Bilim Kurulu sadece Derleme, Sözlük, Terim alanlarındaki çalışmalara devam edilmesini kararlaştırmış ve bu çalışmalarını ara sıra denetlemek üzere kendi arasında bazı üyeleri Denetçi seçmiştir. Yeni kuruluşlar Kurum'un yönetiminde ve çalışmalarında aksamalara sebep olduğundan, bu işleri düzenlemek üzere olağanüstü bir kurultay toplanmıştır. 1951 yılında toplanan Olağanüstü Kurultay, tüzükte yaptığı değiştirmelerle Kurum'un hem bilim hem yönetim işlerinden sorumlu 35 kişilik bir yönetim kurulu seçmesi ve bu kurulca gerekli sayıda çalışma kolu kurulması esasını kabul etmiştir. Kurulan kollar ise şunlardır: 1) Derleme-Tarama, 2) Sözlük, 3) Terim, Gramer, Yayın. 1945 yılından sonra Filoloji, 1949 yılından sonra da Lengüistik, Etimoloji konuları özel birer kol kurulmasını gerektirir nitelikte sayılmamıştır. Bununla birlikte Kurum bu

⁹⁷⁵ Dil Devrimi'nden sonra Türk dilinin yapısına uyan gramere daha çok gereklilik duyulmuş ve böyle bir gramer hazırlanmaya kadar Arap gramerinin etkisi altında yazılmış eski gramerlerin okutulmasına meydan bırakmamak için okullarda 1936-1939 arasında gramer dersleri bile kaldırılmıştır. Aksoy, **Atatürk ve...**, s. 51.

alanlardaki çalışmalara ilgisiz kalmamıştır.⁹⁷⁶ Kurumun, Tüzüğü'nün amaç maddesi, çalışma programı ve kolların kuruluşlarından anlaşılır ki TDK iki ana yol üzerinde yürümeyi gerekli görmüştür:

a) Türk dili ile dünya dilleri arasındaki ilişkiyi incelemek, dilimizin geçmişini, tarihsel gelişimin, kökünü araştırmak.

b) Dilimizi bugünkü bakımsız durumundan kurtarmak, uygulamada gerekli olan dil gereçlerini çarçabuk ortaya koyarak Türkçeyi kendine yeter haline getirmek.

III. 3. 9. 1. Derleme ve Tarama Kolu Çalışmaları

Birinci Kurultay'da seçilen Genel Merkez Kurulu, tüzüğü'nün ve çalışma programının verdiği yönergeye göre ilk önce yapılması gerekli işleri şöyle sıralamıştır:

1) Halk dilinde ve eski kitaplarda bulunan Türk dili hazinelerini toplayıp, ortaya koymak.

2) Türkçede söz yapma yollarını belli etmek ve bunları işleterek Türk köklerinden türlü sözler çıkarmak.

3) Türkçede, hele yazı dilinde çok kullanılan yabancı kökten sözler yerine konabilecek öz Türkçe sözleri ortaya koymak ve bunları yaymak. Bu maddelerin birincisi ile üçüncüsü Tarama ve Derleme çalışmalarını gerektirmiştir.⁹⁷⁷

Halk ağzında kullanılan ve Dil Kurumu'nun kurulduğu zamana değin yazı Türkçe ya da Türkçeleşmiş sözleri toplama işine derleme, toplanan bu sözlere de

⁹⁷⁶ a.g.e., s. 37-39.

⁹⁷⁷ a.g.e., s. 40.

derleme adı verilirken, eski eserlerde bulunduğu halde bugün kullanılmayan ya da değişik biçim ve anlamda kullanılan Türkçe sözleri metinlerden toplama işine de tarama, toplanan bu çeşit sözlere de tarama adı verilmiştir.⁹⁷⁸ Gerek tarama gerekse derleme olsun Dil Kurumu'nun giriştiği ilk işlerdendir. Kurumun, ilk yıllarında Derleme Kolu adlı bir kol varken tarama işi yapıldığı halde tarama kelimesi kol adı olarak kullanılmamıştır. Bu ad 1950 yılından itibaren kullanılmıştır. Tarama işi kuruluştaki Lengüistik-Filoloji kolunun çalışmaları arasında yer almıştır.⁹⁷⁹

Derleme Kolu'nun ilk başkanı Ragıp Hulusi Özdem'dir. 1933 yılında bu göreve Naim Hazım Onat getirilmiş ve bu görevi 1951 tarihine kadar sürdürmüştür. Kol uzmanı Şakir Ülkütaşır ile birlikte⁹⁸⁰ Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi'nin dört cildi (A-Z) bu süre içerisinde ortaya konmuştur. Tarama işi Lengüistik-Filoloji Kolu adıyla 1932 yılından 1934 yılına kadar Hamit Zübeyr Koşay'ın başkanlığında yürütülmüştür. 1934 yılındaki İkinci Dil Kurultayı'nda bu kol Lengüistik Kolu ve Filoloji Kolu olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Lengüistik Kolu'nun başkanlığına Ahmet Cevat Emre, konusu tarama işleri olan Filoloji Kolu'nun başkanlığına ise Ali Canip Yöntem getirilmiştir. Yöntem, bu kolun başkanlığından ayrıldığı 1941 yılına kadar tarihi bir sözlüğün tarama hazırlıklarını yönetmiştir. XIII. yüzyıldan o güne değin meydana getirilmiş eserler arasından seçmeler yaparak 120 eser taratmıştır.⁹⁸¹ 1941 yılında Ali Canip Yöntem'in bu kol başkanlığından ayrılması üzerine Filoloji Kolu başkanlığına Ömer Asım Aksoy getirilmiştir. 1945 yılında Filoloji Kolu'nun

⁹⁷⁸ Ömer Asım Aksoy, “*Derleme ve Tarama Kolu Çalışmaları (1932-1972)*”, **Türk Dil Kurumu Kol Çalışmaları (1932-1972)**, TDK Yayınları, Ankara 1972, s. 9.

⁹⁷⁹ Ömer Asım Aksoy, “*Derleme ve Tarama Çalışmaları*”, **XI. Dil Kurultayına Sunulan Türk Dil Kurumu Çalışmaları (1932-1966)**, TDK Tanıtma Yayınları Çeşitli Konular Dizisi:3, TDK Yayınları:248, Ankara 1966, s. 8.

⁹⁸⁰ Aksoy, “*Derleme ve Tarama....*”, s. 9.

⁹⁸¹ Aksoy, “*Derleme ve Tarama Kolu...*”, s. 10.

adı Tarama Kolu olmuştur.⁹⁸² 1951 yılında Derleme Kolu Başkanı Naim Hazım Onat'ın görevden çekilmesi üzerine, Derleme Kolu'yla Tarama Kolu birleştirilerek adına Derleme-Tarama Kolu denilmiş, başkanlığı da Ömer Asım Aksoy'a verilmiştir.⁹⁸³

III. 3. 9. 1. 1. Tarama Çalışmaları

1) Tarama Dergisi

TDK'nin meydana getirdiği ilk tarama yapıtı, bir buçuk yılda hazırlanmış ve 1934 yılında bastırılmış olan iki cilt Tarama Dergisi'dir. Ancak, bu eserin kaynakları dörtte üç tarama, dörtte bir derlemeden meydana gelmiştir.⁹⁸⁴

a) Tarama Dergisi I. İstanbul 1934, Devlet Matbaası, 848 s.

Bu yapıtın uzun adı Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi'dir. Dilimizde kullanılan yabancı sözcüklere öz Türkçe karşılıklar bulmak amacıyla ortaya konulmuştur. Yerli ve yabancı sözcüklerden, basma ve yazma 150 eser taranmıştır. Taranan eserler arasında Türkiye Türkçesi dışındaki Türk lehçeleriyle yazılmış kitaplar da vardır. Bunlardan çıkan tarama fişlerinin sayısı 90.000 kadardır. Derleme fişleriyle birlikte bu sayı 125.000'i bulmuştur. Kitapta madde başı olan 8.000 Osmanlıca söz, alfabe sırasıyla dizilmiş; bunlara karşılık olan 25.000 kadar Türkçe sözcük de kaynakları belirtilerek gösterilmiştir. Bu Türkçe

⁹⁸² Aksoy, "Derleme ve Tarama...", s. 9.

⁹⁸³ Aksoy, "Derleme ve Tarama Kolu...", s. 10.

⁹⁸⁴ Aksoy, "Derleme ve Tarama...", s. 9.

sözcükler, yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye Türkçesiyle yazılmış eski eserlerden, türlü Türk lehçelerinden ve halk ağzı derlemelerinden alınmadır.⁹⁸⁵

b) Tarama Dergisi II, Türkçeden Osmanlıcaya İndeks. İstanbul 1934, Devlet Matbaası. 849-1313 s.

Birinci cildin Türkçeden Osmanlıcaya indeksidir. Madde başı olan Türkçe sözcüklerin sayısı 25.000 kadardır. Bunların karşılarında Osmanlıca sözcükler bulunmaktadır. Bu iki cildi Kurum yöneticileri, görevlileri, MEB'in gönderdiği öğretmenlerle el birliği ile meydana getirilmiştir.⁹⁸⁶

2) Tarama Sözlükleri

Tarama Sözlükleri ile ilgili çalışmalar evreler halinde gerçekleşmiştir.

Birinci evrede 1935'ten 1941'e değin kitap taranmıştır. Türkiye Türkçesinin tarihsel sözlüğünü hazırlamak için ilkin XIII. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış, dil bakımından önemli yazma, basma yapıtlardan taramalar yapılmıştır. Bu taramalar bugün kullanılmayan ya da eskiden başka anlamda kullanılmış olan Türkçe sözcükler, içinde geçtikleri cümle ile birlikte alınmıştır. İşe 1935'te başlanmış, 1945 yılına değin, Tarama Sözlüğünün kaynağı olan 227 yapıtın 160'ı taranmıştır.⁹⁸⁷

İkinci evrede 1942'de Örneklerle Tarama Sözlüğü Denemesi adıyla hazırlanan bir küçük örnek cilt, inceleyicilerin düşünceleri ve eleştirileri alınmak üzere bastırılmıştır. Bu kapsamda 1941 yılında Ömer Asım Aksoy'un Filoloji Kolu Başkanlığı'na getirilince ilk iş olarak, eldeki taramalarla bir deneme cilt çıkarmayı

⁹⁸⁵ Aksoy, "Derleme ve Tarama Kolu...", s. 10.

⁹⁸⁶ Aksoy, "Derleme ve Tarama...", s. 10.

⁹⁸⁷ Aksoy, "Derleme ve Tarama Kolu...", s. 12.

tasarlamıştır. Amaç, hazırlanacak olan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü'nün düzenlenmesinde nasıl bir yöntem izleneceğini göstermek ve ilgililerin düşüncelerini öğrenmek olan bu deneme cildi 27 yapıtın tarama fişlerinden yararlanılarak yedi ay içinde ortaya konulmuş ve Dördüncü Kurultay'a sunulmuştur. İçinde 2000 madde başı söz ve her söz için en az bir örnek vardır. Yapıt Kurultayca beğenilmiş olduğundan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, o yöntemle hazırlanmıştır. Örneklerle Tarama Sözlüğü Denemesi. İstanbul 1942, Cumhuriyet Basımevi. 351 s. Küçük boy.⁹⁸⁸

Üçüncü evrede ise 1943-1957 yılları arasında, kitap tarama çalışmaları sürdürülmekle birlikte her biri 30-50 kitabın tarama fişlerinden yararlanılarak hazırlanan, yine her biri A'dan Z'ye kadar tam birer sözlük olan dört cilt Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü bastırılmıştır.⁹⁸⁹ Eserin uzun adı XIII. Yüzyıldan Günümüze Kadar Kitaplardan Toplanmış Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü'dür. Bu dizide dört kitap meydana getirilmiştir. Her kitaba XIII-XX. yüzyıllar arasında yazılmış 30-50 eserin tarama fişleri kaynak olmuştur. Bu kitaplarda madde başı olan sözcükler, bugünkü yazı dilinde bulunmayan Türkçe sözcüklerdir. Her sözcüğün anlamı açıklanmış, içinde bu sözcüğün geçtiği bir ya da birkaç metin tanık olarak gösterilmiştir. Her kitap kendisine tanık olan eserlerden taranmış sözcüklerin (A'dan Z'ye dek) sözlüğüdür. 4 ayrı sözlük durumundaki bu kitaplarda 160 eserin tarama verimleri

⁹⁸⁸ a.g.m., s. 12, 13.

⁹⁸⁹ 1932-1933 yıllarında hükümetin buyruğuyla yurdumuzun bütün eğitim örgütü seferber edilerek Anadolu ve Trakya Türk ağızlarından kullanılan kelimeler toplanmış sonra bunlardan Derleme Dergisi (6 cilt, 1936-1957) meydana getirilmiştir. Kurum gelen 153504 fişi eleyerek 35600 kelimeyi Derlemeye almıştır. Yine TDK sözlük yayınları serisinden, eski eserlerden taranarak meydana getirilen 19538 kelimelik Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü'nün temelleri Atatürk zamanında atılmıştır. Dilaçar, "Atatürk...", s. 43.

bulunmaktadır.⁹⁹⁰ Yine bu 4 kitapta 19.400 madde başı ve 44.300 tanık vardır.⁹⁹¹

Birinci kitaptan sonraki kitaplarda bulunan kimi madde başları, daha önceki kitaplarda da geçmiştir. Bunların madde başı olarak yeniden alınmaları, yeni anlamlar ya da yeni tanıklar eklemek içindir. Bu maddelerin, daha önce hangi ciltlerde geçtiği işaretle belirtilmiştir.

- a) Aksoy, Ömer Asım-Dehri Dilçin: Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü I. İstanbul 1943, Cumhuriyet Basımevi. XXIV+862+VIII s.
- b) Aksoy, Ömer Asım-Dehri Dilçin: Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü II/1 (A-İ). İstanbul 1945, Cumhuriyet Basımevi. XXIII+557 s.

Taramaların böyle parça parça ele alınıp ayrı ayrı kitaplarda verilmesi bu konudaki gereksemeleri kısa zamanda karşılamak düşüncesinden doğmuştur.

III. 3. 9. 1. 2. Derleme Çalışmaları

1) Birinci Derleme ve Derleme Dergisi

Türkiye’de ilk kez, Atatürk’ün buyruklarıyla hükümetçe başlatılan halk ağzından söz derleme çalışmaları 1933 yılında başlayıp, bir buçuk yıl kadar süren derleme seferberliği⁹⁹² ile başarılmıştır. Derleme işini hükümet resmi görevleri arasına almıştır. 1932 sonlarında Bakanlar Kurulu’nun bir kararnamesi ve MEB’in bir yönetmenliği ile her ilde valinin başkanlığında birer Derleme Heyeti kurulmuştur. Bunlar, yurdun her köşesinde köylere dek uzanan örgütlerde derleme yaparak,

⁹⁹⁰ TDK’nin bu çalışmaları 1943-1957 yılları arasında her biri A’dan Z’ye kadar tam bir sözlük olan dört ciltlik Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü ortaya koymuştur. Tuncer Gülensoy, “Cumhuriyetin Yetmişbeşinci Yılında Türkçenin Derleme ve Tarama Çalışmalarına Bir Bakış”, **Yeni Türkiye (Cumhuriyet IV Kültürel Değerlendirme)**, S.23-24, Ankara 1998, s. 2844.

⁹⁹¹ Aksoy, “Derleme ve Tarama...”, s. 11.

⁹⁹² Tan, **Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde...**, s. 172.

derledikleri sözleri Dil Kurumu'na göndermişlerdir. Dil Kurumu'nda 150.000 kadar fiş toplanmış, bunlar Kurum merkezindeki çalışmalarla 4 cilt bir sözlük haline getirilmiştir. İçinde 25.000 kadar madde başı bulunan bu sözlüğün adı Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi'dir. Her madde de sözün anlamı belirtildikten sonra nereden derlenmiş olduğu da gösterilmiştir.⁹⁹³

- a) TDK: Söz Derleme Dergisi I. (A-D). İstanbul 1939, Maarif Matbaası. 490+5 s.
- b) TDK: Söz Derleme Dergisi II. (E-K). İstanbul 1941, Cumhuriyet Matbaası. 501-1019+1 s.
- c) TDK: Söz Derleme Dergisi III. (L-Z). İstanbul 1942, Cumhuriyet Matbaası. 1025-1589+1 s.
- d) TDK: Söz Derleme Dergisi IV. (Ulama). İstanbul 1949, Cumhuriyet Matbaası. 1953-1709+1 s.

2) Başka Derlemeler (Ağızlar)

Derleme Sözlüğü, bütün Türkiye'de halk ağzından derlenen sözcüklerin sözlüğüdür. Dil Kurumu, bundan başka çeşitli bölgelerin ağız özelliklerini belirten inceleme ve araştırmalarda da yayımlamıştır.

A) Dar bir bölge ağzı üzerine incelemeler

- a) Aksoy, Ömer Asım: Gaziantep Ağızı I. İstanbul 1945, İbrahim Horoz Basımevi. XVI+414+II s.
- b) Aksoy, Ömer Asım: Gaziantep Ağızı II. İstanbul 1945, İbrahim Horoz Basımevi. 417+I s.

⁹⁹³ Aksoy, "Derleme ve Tarama...", s. 13, 14.

- c) Aksoy, Ömer Asım: Gaziantep Ağzı III. İstanbul 1946, İbrahim Horoz Basımevi. 826 s.

Birinci ciltte Gaziantep ağzı, fonetik, morfoloji, sintaks bakımlarından incelenmiştir. İkinci ciltte, Gaziantep bölgesine özgü olan deyimlerle atasözleri, açıklamalarıyla birlikte verilmiştir. Üçüncü cilt, Gaziantep ağzının sözlüğüdür. Madde başları çevriyazılıdır, çoğu eski metinlerle tanıklanmıştır. Dil Kurumu'nun yayımladığı buna benzer bir eser de Kemal Edip Kürkçüoğlu'nun Urfa Ağzı'dır.⁹⁹⁴

Kürkçüoğlu, Kemal Edip: Urfa Ağzı. İstanbul 1945, Bürhaneddin Erenler Basımevi. 2+147 s.

B) Anadolu ağızlarından toplamalar

Bu alanda Ahmet Caferoğlu'nun Anadolu ağızlarından yaptığı toplamalardan 5 cildi TDK yayınları arasında yer almaktadır.⁹⁹⁵

- a) Caferoğlu, Ahmet: Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar. İstanbul 1942, Bürhaneddin Basımevi. XXIV+296 s.
- b) Caferoğlu, Ahmet: Anadolu Ağızlarından Toplamalar. İstanbul 1943, Bürhaneddin Basımevi. XXIV+272 s.
- c) Caferoğlu, Ahmet: Sivas ve Tokat İllerimiz Ağızlarından Toplamalar. İstanbul 1944, Bürhaneddin Basımevi. XXVII+276 s.
- d) Caferoğlu, Ahmet: Güney-Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar. İstanbul 1945, Bürhaneddin Erenler Basımevi. XVIII+319 s.

⁹⁹⁴ Aksoy, "Derleme ve Tarama Kolu...", s. 19.

⁹⁹⁵ Aksoy, "Derleme ve Tarama...", s. 16.

- e) Caferoğlu, Ahmet: Kuzey-Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar. İstanbul 1946, Bürhaneddin Erenler Basımevi. XXVI+355 s.

Derleme ve Tarama Sözlükleri, bilim dünyasında bir başka benzeri olmayan çalışmalar olarak, değerlerini korumuştur. Kurumdaki bilimsel temel, doğrudan doğruya yalnız bu çalışmalar için olmamıştır. Kurumdaki bütün sözlük ve terim çalışmaları için de aynı bilimsel temel esas alınmıştır.⁹⁹⁶

III. 3. 9. 2. Dilbilgisi Kolu Çalışmaları

TDK'nin ana görevlerinden biri de yazım çalışmalarıdır. Ülkemizde yazım kurallarını belirleyen ve sözlerin, bazı özel adların, kısaltmaların yazılışlarını gösteren bir kılavuz yayımlama gereği Latin kökenli yeni Türk harflerinin belirlenmesi çalışmaları sırasında ortaya çıkmıştır. Yeni harflerin belirlenmesi çalışmalarını yürüten Alfabe Encümeni 1928 yılında İbrahim Grantay'ın hazırladığı Alfabe Raporu'nu yayınlamıştır. Yeni Türk harflerinin kabulüyle yazımda birliği sağlamak amacıyla bu rapora dayalı olarak 1928'de Dil Encümeni'nce bir İmla Lügati çıkarılmıştır.⁹⁹⁷ Böylece, 12 Temmuz 1932 tarihinde TDTC'nin çalışmalarından önce, dilbilgisi ile ilgili önemli iki yapıt Türk Dili Encümeni'nce yayınlanmıştır. Bunlar:

- a) İmla Lügati, İstanbul 1928, Devlet Matbaası, XVII+371 s.
b) Muhtasar Türkçe Gramer, İstanbul 1928, Devlet Matbaası, 69 s.

⁹⁹⁶ Mustafa Canpolat, “Eski Türk Dil Kurumu Nasıl Çalışırdı?”, *Atatürk'ün Türk Dil Kurumu ve Sonrası*, Hazırlayanlar: Sevgi Özel, Haldun Özen, Ali Püsküllüoğlu, Bilgi Yayınları, Ankara 1986, s. 255.

⁹⁹⁷ Akalın, “Yetmiş Beş Yılda...”, s. 42, 43.

1928 yılında Dil Encümeni'nce yayımlanan İmla Lügati, hızla gelişen Türkçenin yazımındaki gelişmelere yanıt veremez olunca, Kurum yazım konusunda yoğun çalışmalara başlamıştır.⁹⁹⁸ Atatürk'ün kurmuş olduğu TDTC'nin Birinci Kurultay'da hazırlamış olduğu tüzüğünün 10. maddesinde belirtilen çalışma kollarından biri de Gramer-Sentaks koludur. Gramer-Sentaks koluna Birinci Kurultay'da Ahmet Cevat Emre başkan olarak seçilmiştir. Bu dönemde yayınlanan yapıtlar şunlardır:⁹⁹⁹

- a) Emre, Ahmet Cevat: Türkçede Kelime Teşkili Hakkında Bir Anket, Birinci Kısım, Müştak Sözler, Ankara 1933, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, 80 s.
- b) Emre, Ahmet Cevat: Türkçede Kelime Teşkili Hakkında Bir Anket, İkinci Kitap, İstanbul 1933, Devlet Matbaası, 42 s.
- c) Emre, Ahmet Cevat: Söztüretme Kuralları Hakkında Yeni Bir Anket, Ekler Lügatçesi, I, İstanbul 1934, Devlet Matbaası, 80 s.
- d) Emre, Ahmet Cevat: Dil Yazıları, Türkçenin Etimolojisi İçin Metot Araştırmaları, İstanbul 1934, Devlet Matbaası 61 s.

1934 yılında toplanan İkinci Kurultay'da, Yakup Kadri Karaosmanoğlu Gramer-Sentaks koluna başkan olarak seçilmiştir. Bu dönemde şu yapıt yayınlanmıştır:

- e) TDK: Etimoloji, Morfoloji ve Fonetik Bakımdan Türk Dili, Ankara 1935, Ulus Basımevi, I+68 s.

⁹⁹⁸ Sevgi Özel, "Elli Yılda Dilbilgisi Çalışmaları", *Türk Dili*, C.XLIV, S.365, Mayıs 1982, s. 303.

⁹⁹⁹ Vecihe Hatiboğlu, "Dilbilgisi Kolu Çalışmaları", *Türk Dil Kurumu Kol Çalışmaları (1932-1972)*, TDK Yayınları, Ankara 1972, s. 29, 30.

1936 yılında toplanan Üçüncü Kurultay’da, Gramer-Sentaks Kolu Başkanlığına yeniden Ahmet Cevat Emre seçilmiştir. Bu dönemde yayınlanan eserler şunlardır:¹⁰⁰⁰

- f) Dilmen, İbrahim Necmi: Türk Dil Bilgisi Dersleri I, İstanbul 1936, Devlet Basımevi, 79 s.
- g) Dilmen, İbrahim Necmi: Türk Dil Bilgisi Dersleri II, İstanbul 1936, Devlet Basımevi, 168 s.
- h) Atalay, Besim: Türkçemizde Men-Man, İstanbul 1940, Matbaai Ebuzziya, 55 s.
- i) Atalay, Besim: Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme, İstanbul 1941, Matbaai Ebuzziya, 383 s.
- j) TDK: İmla Kılavuzu 2. Baskı, (İmla Lügati’nin 2. baskısı olarak hazırlanmıştır.) İstanbul 1941, Cumhuriyet Basımevi, XLIV+229 s.
- k) TDK: Felsefe ve Gramer Terimleri, İstanbul 1942, Cumhuriyet Basımevi, 318 s.

1942 yılında toplanan Dördüncü Kurultay’da, Gramer-Sentaks Koluna tekrar Ahmet Cevat Emre başkan olarak seçilmiştir. Bu dönemde yayınlanan eserler şunlardır:¹⁰⁰¹

- l) Emre, A. Cevat: Türkçenin Yapılışı, İstanbul 1942, Burhanettin Basımevi, III s.
- m) Emre, A. Cevat: Türkçede İsim Temelleri, İstanbul 1943, Burhanettin Basımevi, IX+208 s.

¹⁰⁰⁰ Vecihe Hatiboğlu, “*Dilbilgisi Çalışmaları*”, **XI. Dil Kurultayına Sunulan Türk Dil Kurumu Çalışmaları (1932-1966)**, TDK Tanıtma Yayınları Çeşitli Konular Dizisi:3, TDK Yayınları:248, Ankara 1966, s. 25, 26.

¹⁰⁰¹ Hatiboğlu, “*Dilbilgisi Kolu...*”, s. 30, 31.

- n) Ağakay, Mehmet Ali: Bazı Kelime Yapı Yolları, İstanbul 1943, Cumhuriyet Basımevi, 69 s.

1945 yılında toplanan Beşinci Kurultay'da, Gramer-Sentaks Kolu, Gramer Kolu ismini almış ve A. Cevat Emre kol başkanlığına devam etmiştir. Bu dönemde yayınlanan yapıtlar şunlardır:

- o) Emre, A. Cevat: Türk Dilbilgisi, İstanbul 1945, Cumhuriyet Matbaası, XIX+4+615 s.
- p) Atalay, Besim: Türkçe Kelime Yapma Yolları, İstanbul 1946, İbrahim Horoz Basımevi, 4+155 s.
- q) Atalay, Besim: Müyessiret-ül-Ulum, İstanbul 1946, İbrahim Horoz Basımevi, XX+247+182 s.
- r) TDK: İmla Kılavuzu, 3. Baskı, İstanbul 1948, Milli Eğitim Basımevi, XLIV+223 s.
- s) Emre, A. Cevat: Türk Lehçeleri Mukayeseli Grameri, I Fonetik, İstanbul 1949, Burhanettin Erenler Basımevi, 6+XVI+463 s.

1949 yılında toplanan Altıncı Kurultay'dan sonra, Gramer Kolu çalışmalarına bir süre ara vermiştir.¹⁰⁰² Dil bilgisi terimleri konusunda TDK Terim ya da Dil Bilgisi Kollarınca epey çalışma yapılmıştır. Ancak, daha ilk yıllarda, terim çalışmaları tam olarak bilimsel temeline yerleşemediği için ilk çalışmalar biraz öneri ve deneme niteliğinde olmuştur. Bunu izleyen ilk yıllarda ise bu konuda dilin yapısını temel alan, bilinçli bir anlayış oluşturulamadığı ve dil bilgisi yazarlar, kendi

¹⁰⁰² 1951 yılında toplanan Olağanüstü Kurultay'dan sonra Gramer Kolu Başkanlığı'na Vecihe Hatipoğlu seçilmiştir. Bu dönemde Türk dili konularıyla ilgili türlü monografilerin işlenip yayınlanmasından sonra bir ara gramer hazırlanması karar altına alınmıştır. Bu bakımdan Kol, ana gramer için gereken ön çalışmaları, monografileri, makaleler halinde yayınlamaya başlamıştır. Ele alınan başlıca monografi konuları, birleşik sözcükler, deyimler ve terimler olmuştur. Hatiboğlu, "Dilbilgisi...", s. 26; Hatiboğlu, "Dilbilgisi Kolu...", s. 31.

isteklerine uygun birbirinden farklı terimler kullandıkları, bir de üniversite öğretim üyelerinin kendi yayınlarında kullandıkları terimler ile TDK'nin önerdiği terimler birbirini tutmadığı için ülkemizde bu alanda bir süre bir terim kargaşa ve tutarsızlığından söz etmek mümkündür.¹⁰⁰³

III. 3. 9. 3. Sözlük Kolu Çalışmaları

TDK'nin Tüzüğü'nün amaç maddesinde şöyle denilmektedir.¹⁰⁰⁴

Madde 2: Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin maksadı, Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak, onu dünya dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe erdirmektir. Bu amaca ulaşmak için Sözlük Kolu, TDK'nin, TDTC olarak kuruluşunda yer almış bir koldur. O zamanki ismi Lügat ve Istılah Kolu olan Sözlük Kolu'nun, Birinci Kurultay'da kabul edilen çalışma programında, Sözlük Kolu'nun neler yapacağı şöyle belirtilmiştir: *“Türk Lehçelerindeki kelimeler derlenerek lehçeler lügati, sonra esas Türk Lügati tez elden yapılmalıdır.”*¹⁰⁰⁵ Bu açıdan Kolun amacı, Türk dilinin bir sözlüğünü yapmak ve yabancı terimler yerine Türkçe terimler bulup yerleştirmektir.¹⁰⁰⁶ Kurumun Sözlük Kolu çalışma programında *“A) Memleketimizin konuşma ve yazı dilindeki bütün Türkçe kelimeleri, B) Memleketimizin konuşma ve yazı dilindeki halk tarafından anlaşılan Türkçeleşmiş kelimeleri, C) Öztürkçe’de işareti olmayan mefhumlar için bulunacak yahut Türk lahikalarıyla yeniden yapılacak kelimeleri içinde toplayan, dili yenileştirici ve*

¹⁰⁰³ Korkmaz, “75 Yılda Türk...”, s. 93, 94.

¹⁰⁰⁴ Türk Dili Tetkik Cemiyeti..., s. 3.

¹⁰⁰⁵ Cahit Öztelli, “Sözlük Çalışmaları”, XI. Dil Kurultayına Sunulan Türk Dil Kurumu Çalışmaları (1932-1966), TDK Tanıtma Yayınları Çeşitli Konular Dizisi:3, TDK Yayınları:248, Ankara 1966, s. 33.

¹⁰⁰⁶ Kemal Demiray, “Sözlük Kolu Çalışmaları”, Türk Dil Kurumu Kol Çalışmaları (1932-1972), TDK Yayınları, Ankara 1972, s. 39.

bütünleyici” bir sözlük hazırlanması kararı yer almıştır.¹⁰⁰⁷ Ancak, Türkçe Sözlük çalışmalarına kaynaklık edecek çeşitli sözlükler henüz yayımlanmadığından çalışmaların başlaması için yedi yıl beklenmesi gerekmiştir.¹⁰⁰⁸

Türk Dili Birinci Kurultayı’nın seçtiği Umumi Merkez Heyeti, Kol Başkanlığına Celal Sahir Erozan’ı getirmiştir. 1934 yılında toplanan İkinci Kurultay’da ayrıca, Terim Kolu kurulduğu için Kolun adı da yalnızca Lügat Kolu olmuştur. Celal Sahir Erozan’ın 1935 yılında vefatı sonrası Filoloji Kolu Başkanı olan Ali Canip Yöntem, vekil olarak Lügat Kolu’nu da üzerine almıştır. 1936 yılında Türk Dili İkinci Kurultayı Ali Canip Yöntem’i Kol Başkanlığına seçmiştir. Ali Canip Yöntem’in Kol Başkanlığı Üçüncü Kurultaya kadar sürmüştür. Bu Kurultay Lügat Kolu’nu kaldırmıştır. 1942 yılında toplanan Dördüncü Kurultay, Sözlük Kolu Başkanlığı’na Mehmet Ali Ağakay’ı getirmiş ve bu görevi 1965 yılına kadar sürdürmüştür.¹⁰⁰⁹

Birinci Kurultay bittikten sonra Kurum’un öteki kollarının da amaçlarına ulaşmak ve onları gerçekleştirmek için Ankara’da çalışmalara başlamıştır. Sözlük Kolu için her kolda olduğu gibi ayrıca bir çalışma programı ile içtüzük hazırlanmış ve işe koyulmuştur. Büyük bir istek ve çaba ile birkaç yıl içinde ilk işler arasında günün istemlerine karşılık verecek eserler ortaya konmuştur. Bu arada 1934-1935 yılları arasında İbnü-Mühenna Lügati’nin İstanbul nüshasının Türkçe bölümünün dizisini; Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu; Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu, hazırlanarak bastırılmıştır. İkinci ve Üçüncü Kurultaylar arasında

¹⁰⁰⁷ Ertop, “Atatürk Devriminde...”, s. 79.

¹⁰⁰⁸ Akalın, “Yetmiş Beş Yılda...”, s. 37.

¹⁰⁰⁹ Demiray, “Sözlük Kolu...”, s. 39.

Kurum'un en önemli çalışması adı geçen iki cep kılavuzu olmuştur. Bu ise sadeleşme yolunda yazarlara ışık tutmuştur.¹⁰¹⁰ 1936 yılında Üçüncü Dil Kurultayı'ndan sonra Atatürk, terim işinin oldukça yoluna girdiğini görmüş ve yeni kuşaklar için yeni bir sözlük hazırlanması gerektiğini düşünerek, bu sözlükte dilimizdeki yabancı sözcüklerden hangilerinin kalacağını, hangilerine karşılık bulunacağını bir ilkeye bağlamak için o zamana kadar yayımlanmış sözlükleri inceletmeye başlatmıştır.¹⁰¹¹ Yürütülen çalışmalar sonucunda 1939 yılına gelindiğinde Tarama Dergisi ve Cep Kılavuzu yayımlanmış, Derleme Dergisi'nin de hazırlığı tamamlanmıştır. Artık, Türkçe Sözlük'ün hazırlanması zamanı gelmiştir.¹⁰¹² Kurumun aydınlatıcı ve başarılı çalışmaları ile 1939 yılına gelindiğinde on yıl öncesine dek herkesin dilinde ve kaleminde dolaşan binlerce yabancı söz artık kullanılmaz olmuştur. Bunların yerine Türkçe köklerden türetilen yenileri yazılarda, konuşmalarda yer almaya başlamış, altı bine yakın bilim terimi Türkçeleşmiştir. Sözlük Kolu bir yandan bulunan karşılıklarla Türkçe Sözlük için hazırlıklarını ilerletirken, bir yandan da Kurum büyük dil anıtı Divanü Lügat-it Türk, çevirisini hazırlayıp 1939 yılında birinci, 1940 yılında ikinci, 1941 yılında da üçüncü cildini bastırmıştır.¹⁰¹³ TDK'de kuruluşundan beri bir Lügat Kolu vardır. Fakat esaslı çalışmalara ancak, 1939'da girişilmiş ve 1945'te Türkçe Sözlük'ün baskısı çıkarılmıştır.¹⁰¹⁴

¹⁰¹⁰ Öztelli, "Sözlük...", s. 34.

¹⁰¹¹ Atatürk, akşamları çağırdığı dilcilerle yazarlara düşüncelerini söyleyerek onların ne düşündüklerini sorarken, konuyu böylelikle sağlam temellere bağlamak istemiştir. Ne yazık ki hastalığı bu çalışmalar engel olmuştur. Demiray, "Sözlük Kolu...", s. 40.

¹⁰¹² Akalın, "Yetmiş Beş Yılda...", s. 37.

¹⁰¹³ Öztelli, "Sözlük...", s. 34.

¹⁰¹⁴ Aksoy, **Atatürk ve...**, s. 49.

1939 yılına gelindiğinde artık kullanılmayan yabancı sözcüklerin yükünden kurtulmuş ve yeni dil varlıklarını içinde toplamış öğrencilere ve halka bir sözlük yapmak için gereken koşullar oldukça gerçekleşmiştir. Bu düşünce ile Türkçe Sözlük, çalışmaları¹⁰¹⁵ yeniden ele alınmıştır. Türkçe Sözlük'ün amacı ise bu sırada artık belli olmuştur. Buna göre *“Türkçe Sözlük bugün hiçbir yabancı tesir veya özentiyeye düşmemek şartıyla yazılan yazılarda ve söylenen sözlerde geçen yabancı kelimelerle birlikte dilimizde kullanılmakta olan veya kullanılacağı umulan Türkçe kelimeler için başvurulacak bir kaynak olmaktan başka bir şey değildir.”*¹⁰¹⁶ Yeni çalışma yöntemi ile sözlüğe alınacak sözcükler, çeşitli kaynaklardan derlenmiş, çeşitli yapıtlar taranmıştır. Bu sözcükler, genel dil sözcükleri ve terim olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Terimler birkaç uzmanca ele alınarak işlenmiştir. Genel dil sözcükleri ise yazarlarla dil ve edebiyat öğretmenlerinden oluşan yarkurullarca ele alınmıştır. Uzmanların ve yarkurulların çalışmaları Lügat Kolu'nun Merkez Bölüğü'nde gözden geçirilip tamamlanmıştır.¹⁰¹⁷ Böylece, 1939 yılında yazılmaya başlanılan Türkçe Sözlük 1944 yılında bitirilerek yurt çocuklarının yararına sunulmuştur. Birinci baskısı 1945 yılında yapılan Türkçe Sözlük'te kelime sayısı

¹⁰¹⁵ Türkçe Sözlük çalışmaları sürerken, 1942 yılında toplanan Dördüncü Dil Kurultayı'nda tartışılmak üzere A harfi ile başlayan sözlerden oluşan bir deneme baskısı yapılmıştır. Türkçe Sözlüğü Örnek Basımı adıyla 1942 yılında yayımlanan deneme baskısı Kurultay'ın Lügat ve Filoloji Komisyonu'nda değerlendirilmiştir. Tartışmalar genellikle yabancı kökenli sözlerden hangilerinin Türkçe Sözlük'e alınacağı, alınanların nasıl gösterileceği noktasında yoğunlaşmıştır. Komisyonun iki gün süren çalışma sonucunda hazırladığı tutulga yani tutanak Kurultay'da olduğu gibi kabul edilmiştir. Akalın, *“Yetmiş Beş Yılda...”*, s. 37.

¹⁰¹⁶ Bu arada yabancı sözcüklerle ilgili tutum da şöyle belirtilmektedir: *“Sözlük, günümüzün canlı dilinde yaşayan yabancı kelimeleri ihmal etmediği halde, bu kitap dil devrimi yolunda atılmış bulunan adımın genişliğini belirtmektedir. Bununla beraber, Kurum, burada yer almış yabancı sözlere dilde yaşama hakkını vermek istemiş olmadığını açıkça belirtmeyi borç sayar; bu yabancı sözlerden öz Türkçe karşılığı bulunmuş ve karşısına yazılmış olanları konuşmada ve yazmada kullanmamalarını bütün dilseverlerden diler; henüz karşılığı bulunmamış olanlara da birer öz Türkçe karşılık aramayı kendisine ödev bilir; bu sözlüğün ileriki basılışlarında yabancı sözlerden daha pek çoğunun karşısına öz Türkçelerini koymak mutluluğuna ereceğini umar ve bu ödevi yapmakta, bu umudu gerçekleştirmekte bütün yurt çocuklarından yardım bekler.”* **Türkçe Sözlük** (I.baskı), Cumhuriyet Basımevi, İstanbul 1945, Önsöz, s. V.

¹⁰¹⁷ Demiray, *“Sözlük Kolu...”*, s. 42.

23.000'dir. Bu kelimelerden 11.640'ı Türkçedir. Tarama Dergisi'nden 347, Derleme Dergisi'nden 375, Cep Kılavuzu'ndan 335 kelime sözlüğe alınmıştır.¹⁰¹⁸

Sözlük Kolu'nun kurulduğu günden 1950 yılına kadar olan çalışmaları şu şekilde olmuştur:¹⁰¹⁹

- a) Talmas, Abdullah Battal: İbnü Mühenna Lügatı. İstanbul 1934, Devlet Basımevi. 109 s.
- b) Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu. İstanbul 1935, Devlet Basımevi. X+340 s.
- c) Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu. İstanbul 1935, Devlet Basımevi. XII+371 s.
- d) Kaşgarlı Mahmut: Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi I. Çev: Besim Atalay. Ankara 1939, Alâeddin Kral Basımevi. XXXVI+530 s. I levha.
- e) Kaşgarlı Mahmut: Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi II. Çev: Besim Atalay. Ankara 1940, Alâeddin Kral Basımevi. 366 s. I levha.
- f) Kaşgarlı Mahmut: Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi III. Çev: Besim Atalay. Ankara 1941, Alâeddin Kral Basımevi. 452 s.
- g) Kaşgarlı Mahmut: Divanü Lügat-it-Türk Tıpkıbasım. Ankara 1941, Alâeddin Kral Basımevi. 2+5+638 tıpkıbasım s.
- h) Atalay, Besim. Divanü Lügat-it-Türk Dizini. Ankara 1943, Alâeddin Kral Basımevi. XL+885 s.
- i) Develioğlu, Ferit: Türk Argosu. Tarihçe ve Küçük Sözlük. Ankara 1941, Recep Ulusoğlu Basımevi. 101 s.

¹⁰¹⁸ Tan, **Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde...**, s. 178.

¹⁰¹⁹ Demiray, "Sözlük Kolu...", s. 43-45.

- j) Develioğlu, Ferit: Türk Argosu. Genel İnceleme ve Sözlük. Genişletilmiş 2. bs. İstanbul 1945, İbrahim Horoz Basımevi. VII+172 s.
- k) Türkçe Sözlük İstanbul 1944, Cumhuriyet Basımevi. XI+670 s.
- l) Ali Şir Nevai: Muhakemet-ül-lügatayn. Çev: İshak Refet Işıtman. Ankara 1941, Ulusoglu Basımevi. 2+304 s.
- m) Hüseyin Kazım Kadri: Türk Lügati. Üçüncü cilt. İstanbul 1943, Maarif Basımevi. VI+928 s.
- n) Hüseyin Kazım Kadri: Türk Lügati. Dördüncü cilt. İstanbul 1945, Cumhuriyet Basımevi. 2+894 s.
- o) Yudahin, K.K: Kırgız Sözlüğü. I (A-J). Çev: Abdullah Battal Taymas. Ankara 1945, Milli Eğitim Basımevi. XV+1+376 s.
- p) Yudahin, K.K: Kırgız Sözlüğü. II (K-Z). Çev: Abdullah Battal Taymas. İstanbul 1948, Cumhuriyet Basımevi. 4+377-809+XXIII+2 s.
- q) Pekarskiy, E.K: Yakut Dili Sözlüğü. I (A-M). İstanbul 1945, 14+658 s.
- r) Sturtevant, Edgar H: Eti Dili Sözlüğü. Çev: Münire B. Çelebi. İstanbul 1946, İbrahim Horoz Basımevi. XIX+243 s.
- s) Ağakay, Mehmet Ali: Türkçede Mecazlar Sözlüğü. Ankara 1949, Doğu Basımevi. VII+208 s.
- t) Paasonen, H: Çuvaş Sözlüğü. İstanbul 1950, İbrahim Horoz Basımevi. 4+265 s.

III. 3. 9. 4. Terim Kolu Çalışmaları

Terim çalışmalarının dili özleştirme ve geliştirme akımı içinde önemli bir yeri vardır.¹⁰²⁰ Terim Kolu çalışmaları; Türkçeyi, bilim ve sanatın tüm kavramlarını, en ince anlam ayrımlarını belirtmeye elverişli bir doğruluk ve kesinlik düzeyinde anlatabilecek bir bilim ve sanat dili olarak geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bir dilin bilim dili olarak gelişmesi; ancak kültür ve edebiyat dili olarak gelişkin bir düzeye erişebilmesiyle sağlanabilir. Bununla birlikte bir bilim dilinin kullanmak zorunda olduğu terim sayısı, genel dildeki toplam sözcük sayısının çok üzerindedir. Terim Kolu, Türkçe terimler dizgesinin gelişmesine yardımcı olacak yayınlar yapmak ve değişik bilim dallarında kullanılan terimler arasında eş güdüm sağlamaya çalışmakla görevlidir.¹⁰²¹ Cumhuriyet Dönemi ve Dil Devrimi ile girilen dilde Türkçeleşme hareketi kapsamına, elbette terimleride almıştır. Bu dönemin terim çalışmaları, Türkçeyi yüksek düzeyde bir bilim ve kültür dili durumuna getirme hedefinin gereği olarak ayrı bir konu halinde ele alınmıştır. Çalışmalar, Dil Devrimi'nin temel felsefesine uygun bir yol izlendiğinden, nitelik bakımından daha önceki dönemlerle karşılaştırılamayacak bir özellik taşır. Dolayısıyla, Türkçeden ve Türkçeleşmiş sözlerden Türkçe eklerle terim yapma yöntemine dayanır. Aynı durum dil bilgisi terimleri için de söz konusudur.¹⁰²² Terim Kolu, Sözlük Kolu ile bir arada 1932 yılında düzenlenen Birinci Dil Kurultayı sırasında kurulmuştur. O zamanki adı Lügat-Istılah Kolu olup, ilk başkanı Celal Sahir (Erozan)'dır. Başlangıçta terim ve sözlük işleri bir arada yürütülmesi düşünülmüş, konular bilim dallarına göre 16

¹⁰²⁰ Ömer Asım Aksoy, “*Türk Dili Bilimsel Kurultayı Açılış Töreni*”, **İlgaz**, (1. Türk Dili Bilimsel Kurultayı Özel Sayısı), Yıl:12, S.133, Ekim 1972, s. 11.

¹⁰²¹ Tan, **Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde...**, s. 182.

¹⁰²² Korkmaz, “*75 Yılda Türk...*”, s. 93.

bölüğe ayrılmıştır.¹⁰²³ Her bölüm de takımlara bölünerek terim kadrolarının hazırlanmasına başlamıştır. 1934 yılında düzenlenen İkinci Kurultay’da, Lügat-İstılah Kolu kaldırılmış ve Terim Kolu adı ile yeni ve bağımsız bir kol kurulmuştur. Kol Başkanlığına da Refet Ülgen getirilmiştir. Refet Ülgen’in Kol Başkanlığı ise sekiz yıl sürmüştür.¹⁰²⁴

1936 yılında düzenlenen Üçüncü Dil Kurultayı, terim çalışmalarının derecelendirilmesini gerekli görerek önce ilk ve orta öğretim ders kitaplarındaki terimlerin Türkçeleştirilmesini kararlaştırmıştır. Bu karara uyularak, Kurum yetkilileri ve uzmanlarıyla MEB ve üniversiteler temsilcilerinin iş birliği sonucunda ilk terimler ortaya konmuştur.¹⁰²⁵ Terim Kolu’nun yayınları, başlangıçta Osmanlıca ve yabancı dillerde karşılıkları verilen Türkçe terimlerin dizelendiği kılavuzlar ile öncelikle ilk ve orta öğretime yönelmiştir. Böylece, Cumhuriyet yönetiminin laiklik, halkçılık ilkeleri ve ulusal eğitimde birlik ilkesiyle uyumlu biçimde, milli eğitimin halkın öz dili Türkçenin kaynaklarından geliştirilen kelimelerle yapılması desteklenmiştir.¹⁰²⁶ Çünkü okullarda okunacak kitapların doğrudan doğruya yeni terimlerle verilmesi ve Türk çocuklarının Türkçe ile yetişmeleri önemli olduğundan, çalışmalar büyük ölçüde ortaöğretim terimleri düzeyinde kalmıştır.¹⁰²⁷ 1942 yılında düzenlenen Dördüncü Kurultaydan sonra terim işleri ikiye ayrılmıştır. Teknik terimleri hazırlamak amacıyla Terim Kolu’ndan ayrı olarak Teknik Terimler Kolu

¹⁰²³ Bu ihtisas bölükleri şunlardır: Felsefi İlimler (13 üye) Riyazi İlimler (18 üye), Gök İlimleri (10), Yer İlimleri (14), Fizik İlimleri (13), Hayat İlimleri (135), Ruh İlimleri (16), Tarih İlimleri (26), Cemiyet İlimleri (55), Dil İlimleri (32), Bediiyat ve Güzel Sanatlar (26), Spor, Av, Oyunlar (21), Askerlik (Harp Akademisi tarafından hazırlanacaktır), Hükümet Teşkilatı (17), Yollar ve Nakil Vasıtaları (36), Teknoloji ve Zanaatlar (37). Dilaçar, “Atatürk...”, s. 44.

¹⁰²⁴ Hikmet Dizdaroğlu, “*Terim Kolu Çalışmaları (1932-1972)*”, **Türk Dil Kurumu Kol Çalışmaları (1932-1972)**, TDK Yayınları, Ankara 1972, s. 53, 54.

¹⁰²⁵ Hikmet Dizdaroğlu, “*Terim Çalışmaları*”, **XI. Dil Kurultayına Sunulan Türk Dil Kurumu Çalışmaları (1932-1966)**, TDK Tanıtma Yayınları Çeşitli Konular Dizisi:3, TDK Yayınları:248, Ankara 1966, s. 41.

¹⁰²⁶ Tan, **Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde...**, s. 185.

¹⁰²⁷ Canpolat, “*Eski Türk Dil...*”, s. 255.

kurulmuştur. Terim Kolu Başkanlığına İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Teknik Terimler Kolu Başkanlığına da Kemalettin Kami Kamu seçilmiştir. Kemalettin Kamu'nun 6 Mart 1948'de ölümü üzerine Teknik Terimler Kolu kaldırılmış, bu kolun işleri de Terim Kolu'na verilmiştir. Kol Başkanı İsmail Hakkı Baltacıoğlu bu görevi on beş yıl süre ile yapmıştır.¹⁰²⁸

İlk dönem çalışmaları Kurum çatısı altında gerçekleşmiştir. Terimler ya Kurumca ya da ilgililer yardımıyla Kurumda hazırlanmıştır. Bu tutumun ise çeşitli sakıncaları olmuştur. Bunlar şöyle belirtilebilir: Yetkili kişileri her zaman Kurumda toplama olanağının olmaması, bu bağlamda özellikle Ankara dışında bulunanlardan yararlanmak başlı başına bir sorunu teşkil etmiştir. Bu durum ise Terim Kolu'ndaki çalışmaları etkilemiştir. Terim Kolu'nda yeter sayıda uzman olmayınca, çeşitli bilim dallarında terim yapmak, yetkisi ve olanakları dışına çıkmıştır. Belirli zamanlar içinde Kurumda çalışmak zorunluluğu ise işi uzatırken kısa süre içinde sonuç alınmasını önlemiştir. İlk yıllarda sadece yabancı terimlerin Türkçeleştirilmesi amacı güdüldüğünden, terimlerin tanımları yapılmamıştır. Terim sözlüğü niteliğinde bir tek yapıt yayınlanmıştır.¹⁰²⁹ Diğer terim sözlüklerinde tanımları yapılmadığından, okul kitaplarında aynı kavram ya da nesne için değişik tanımlar ortaya çıkmıştır. İlk yıllardaki terimler sözlük biçiminde hazırlanmadığı için çoğu broşür halindedir. Terim Kolu'nun ilk dört yılı hazırlık çalışmaları içinde geçmiştir. Beşinci yıldan sonra, sözlükler yayınlanmaya başlamıştır.¹⁰³⁰ Terim alanında yapılan çalışmaların ilk sonuçları 1937 yılında alınmış, 1937-1938 öğretim yılında yeni

¹⁰²⁸ Dizdaroğlu, “*Terim Kolu...*”, s. 53.

¹⁰²⁹ Bu eser, **Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü**, Arı Matbaası, İstanbul 1948.

¹⁰³⁰ Dizdaroğlu, “*Terim Kolu...*”, s. 54-56.

terimler kullanılmaya başlanmıştır.¹⁰³¹ 1937-1950 yılları arasında çıkan terim sözlüklerini şu başlıklar halinde belirtilebilir.¹⁰³²

- a) İlk ve Orta Öğretim Matematik Terimleri. Devlet Basımevi, 1937, 46 s.
- b) İlk ve Orta Öğretim Fizik Terimleri. Devlet Basımevi, 1937, 33 s.
- c) İlk ve Orta Öğretim Mekanik Terimleri. Devlet Basımevi, 1937, 13 s.
- d) İlk ve Orta Öğretim Kimya Terimleri. Devlet Basımevi, 1937, 28 s.
- e) İlk ve Orta Öğretim Zooloji Terimleri. Devlet Basımevi, 1937, 25 s.
- f) İlk ve Orta Öğretim Tabii İlimler Terimleri ve Yeni Teklifler. Biyoloji. Botanik. Zooloji. Devlet Basımevi, 1939, 65 s.
- g) İlk ve Orta Öğretim Matematik Terimleri. İstanbul, Maarif Matbaası, 1939, 57 s.
- h) İlk ve Orta Öğretim Astronomi Terimleri. İstanbul, Maarif Matbaası, 1939, 22 s.
- i) İlk ve Orta Öğretim Fizik Terimleri. İstanbul, Maarif Matbaası, 1939, 36 s.
- j) İlk ve Orta Öğretim Kimya Terimleri. İstanbul, Maarif Matbaası, 1939, 42 s.
- k) İlk ve Orta Öğretim Biyoloji Terimleri. İstanbul, Maarif Matbaası, 1939, 55 s.
- l) İlk ve Orta Öğretim Botanik Terimleri. İstanbul, Maarif Matbaası, 1939, 61 s.
- m) İlk ve Orta Öğretim Zeoloji Terimleri. İstanbul, Maarif Matbaası, 1939, 37 s.

¹⁰³¹ Hasan Eren, “*Türk Dilinin Kurucusu ve Kurtarıcısı Atatürk*”, **Ankara Üniversitesi’nin 60. Kuruluş Yılı Armağanı**, AÜ Basımevi, Ankara 2006, s. 97.

¹⁰³² Dizdaroğlu, “*Terim Kolu...*”, s. 56-58; Dizdaroğlu, “*Terim...*”, s. 42-50.

- n) Türkçe Terimler Cep Kılavuzu. İstanbul, Maarif Matbaası, 1941, 544+I-VI+I-XX+545-656 s.
- o) Felsefe ve Gramer Terimleri. (Ahlak. Eğitim. Estetik. Fizikötesi. Gramer. Mantık. Ruhbilim. Toplumbilim) İstanbul, Cumhuriyet Basımevi, 1942, 318 s.
- p) İlk ve Orta Öğretim Coğrafya Terimleri. Ankara, 1942, 48 s.
- q) Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü. İstanbul, Arı Matbaası, 1948, 146 s.
- r) Teknik Terimlerden Birkaç Örnek. Teknikbilim-Elektroteknik-Temel Tekniği-Gereç-Dayanım-Yapı Makinaları-Makine Öğütleri-İçten Yanmalı Motorlar-Bastıraklar. Ankara, 1948, 16 s.
- s) Bitkibilim Terimleri (Botanik). İstanbul, İbrahim Horoz Basımevi, 1948, 24 s.
- t) Dirilbilim (Biyoloji) Terimleri. İstanbul, İbrahim Horoz Basımevi, 1948, 27 s.
- u) Dilbilim Terimleri Sözlüğü. Ankara, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O., 1949, 252 s.
- v) Teknik Terimler. I (Makine Öğeleri. Elektroteknik. Yapı Makinaları. İçten Yanmalı Motorlar, Bastıraklar, Dayanım, Temel Tekniği. Gereç). Ankara Doğu Matbaası, 1949, 84 s.
- w) Coğrafya Terimleri Üzerine Bazı Düşünceler (Dr. Reşat İzbirak). Ankara, Doğu Matbaası, 1949, 36 s.
- x) Tarım Terimleri I. İstanbul, İbrahim Horoz Basımevi, 1949, 75 s.
- y) Türe Terimleri. İstanbul, İbrahim Horoz Basımevi, 1948, 18 s.

- z) Yunanca ve Latince Köklerden Meydana Gelen ve Dilimize Alınması
Lüzumlu Görülen Terimlerin Türkçeleştirilmesi Hakkında Anket. Ankara,
1950, 16 s.

III. 3. 9. 5. Yayın Kolu Çalışmaları

Bilindiği üzere Birinci Türk Dil Kurultayı 26 Eylül 1932 tarihinde İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda toplanmıştır. 5 Ekim'e kadar süren bu kurultayda, Kurum'un tüzüğü hazırlanmış ve bu tüzüğe göre de bir Genel Merkez Kurulu seçilmiştir. Kurultay, bu arada yedi maddelik bir çalışma programı kabul etmiş ve bunun uygulamasını Genel Merkez Kurulu'na görev olarak vermiştir. Bu programın yönergesi arasında Kurum'un organı olarak bir derginin yayınlanmasında yer almıştır. İlk Kurultay'ın arkasından Genel Merkez Kurulu Ankara'da çalışmalarına başlayınca, Kurultay'ın kabul ettiği çalışma programını yürütmek üzere işbölümü yapmış ve kollar kurmuştur. Kurulan altı koldan biri de Yayın Kolu'dur.¹⁰³³

İlk Yayın Kolu Başkanı İbrahim Necmi Dilmen'dir. 1934-1936 yılları arasında İzzet Ulvi Aykut, 1936-1942 yılları arasında İsmail Müştak Mayakon, 1942-1945 yılları arasında Kemalettin Kamu, Yayın Kolu Başkanı olarak görev yapmışlardır. 1945 yılında toplanan Beşinci Türk Dil Kurultayı'ndan sonraki kollar arasında Yayın Kolu yoktur. 1949 yılındaki Altıncı Dil Kurultayı'nda ise kol başkanlıkları büsbütün kaldırılmıştır. 8 Şubat 1951 tarihinde toplanan Olağanüstü Kurultay, Kurum'un tüzüğü üzerinde değişiklikler yapmış ve yeni bir yönetim kurulu

¹⁰³³ Diğer kollar ise Gramer-Sentaks, Sözlük-Terim, Lengüistik-Filoloji, Etimoloji ve Derleme kollarıdır.

seçmiştir. Bu yönetim kurulu, Kurum işlerini yeniden düzenlemiş ve kaldırılmış olan kolları yeniden kurmuştur. Yeniden kurulan Yayın Kolu Başkanlığı'na da Nurullah Ataç seçilmiştir.¹⁰³⁴ Yayın Kolu'nun ilk işi, Kurultay'ın yönergesi uyarınca bir dergi çıkarma hazırlığı olmuş ve Türk Dili adını taşıyan aylık derginin ilk sayısını Nisan 1933 yılında çıkarmıştır. Bu dergi Ocak 1937 yılına değin yirmi sayı çıkmıştır. Bu dergi 1933-1950 yılları arasında üç dizi halinde çıkmıştır.¹⁰³⁵

- a) TDK: Türk Dili. Türk Dili Tetkik Cemiyeti Bülteni Nisan 1933-Ocak 1937. Sayı:1-20.
- b) TDK: Türk Dili. Türkçe-Fransızca belleten. Şubat 1937-Ocak 1938. Sayı:21-33.
- c) TDK: Türk Dili. Türkçe-Fransızca belleten. Seri: II. Ocak 1940-Aralık 1943. Sayı:1-20.
- d) TDK: Türk Dili. Belleten. Seri: III. 1945-Ocak 1950. Sayı:1-15.

Yayın Kolunun 1950 yılına kadar yapmış olduğu diğer çalışmalar şöyle sıralanabilir:¹⁰³⁶

- a) TDK: Birinci Türk Dil Kurultayı 1932. Tezler, Müzakere Zabıtları. İstanbul 1933 Devlet Matbaası. XXX+(2)+496 s. resimler.
- b) İzbudak, Velet: El-İdrak Haşiyesi. İstanbul 1936 Devlet Basımevi. 55 s.
- c) Orkun, Hüseyin Namık: Eski Türk Yazıtları I. İstanbul 1936 Devlet Basımevi. 192 s.
- d) Le CoQ, A. von: Türkçe Mani Elyazıları I. (Manichaika). Çev: Fuat Köseraif. İstanbul 1936 Devlet Basımevi. 46 s.+6 tıpkıbasım.

¹⁰³⁴ Salah Birsell, "Yayın ve Tanıtma Kolu Çalışmaları", **Dil Kurumu Kol Çalışmaları (1932-1972)**, TDK Yayınları, Ankara 1972, s. 69, 70.

¹⁰³⁵ Birsell, "Yayın ve Tanıtma Kolu...", s. 81,82; Tan, **Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde...**, s. 189, 190.

¹⁰³⁶ Birsell, a.g.m., s. 71-77; Salah Birsell, "Yayın ve Tanıtma Çalışmaları", **XI. Dil Kurultayına Sunulan Türk Dil Kurumu Çalışmaları (1932-1966)**, TDK Tanıtma Yayınları Çeşitli Konular Dizisi:3, TDK Yayınları:248, Ankara 1966, s. 61-65.

- e) TDK: Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936. Tezler, Müzakere Zabıtları. İstanbul 1937 Devlet Basımevi. XXXI+501 s.
- f) Ebûlgazi Bahadır Han: Şecere-i Terakime. Tıpkıbasım. İstanbul 1937. Devlet Basımevi. VI s.(2)+55 tıpkıbasım.
- g) Tankut, Hasan Reşit: Diyarbakır Adı Üzerinde Toponomik Bir Tetkik. Ankara 1937 Ulus Basımevi. 14 s.
- h) Günaltay, Ord. Prof. Dr. Şemsettin-Hasan Reşit Tankut: Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar. İstanbul 1938 Devlet Basımevi. 69 s.
- i) Emre, Ahmet Cevat: Eski Türk Yazısının Menşei. İstanbul 1938 Devlet Basımevi. (6)+54 S.
- j) Emre, Ahmet Cevat: Sur L'Origine de L'Alphabet Vieux-Turc. İstanbul 1938 Imprimerie Ahmet İhsan Ltd. (2)+47 s.
- k) Orkun, Hüseyin Namık: Eski Türk Yazıtları II. İstanbul 1938 Devlet Basımevi. 218 s.
- l) Emre, Ahmet Cevat: Sur la Formation du Langage. İstanbul 1938 L'Imprimerie D'Etat. IV+142 s.
- m) Orkun, Hüseyin Namık: Eski Türk Yazıtları III. İstanbul 1940 Kral Basımevi. 320 s.
- n) Orkun, Hüseyin Namık: Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesinin Uygurcası. İstanbul 1940 Alâeddin Kral Basımevi. 118 s.
- o) TDK: Türk Dili Bibliyografyası 1941. İstanbul 1941 Cumhuriyet Matbaası. 35 s.

- p) Homeros: Odüsseia I. Çev: Ahmet Cevat Emre. Ankara 1941 Recep Uluşoğlu Basımevi. 306 s.
- q) Orkun, Hüseyin Namık: Eski Türk Yazıtları IV. İstanbul 1941 Alâeddin Kral Basımevi. XXII+210 s.
- r) TDK: Huastuanıft. Von Le Coq'un İngilizce çevirisinden Türkçeye çeviren: Süleyman Himran. Ankara 1941 Ulusal Matbaa. 150+II s.
- s) Yusuf Has Hacib: Kutadgu Bilig I. Tıpkıbasım. Viyana Nüshası. İstanbul 1942 Alâeddin Kral Basımevi. 144 s.+(4)+200 tıpkıbasım.
- t) Yusuf Has Hacib: Kutadgu Bilig II. Tıpkıbasım. Fergana Nüshası. İstanbul 1942 Alâeddin Kral Basımevi. 24+447 tıpkıbasım.
- u) Homeros: Odüsseia II. Çev: Ahmet Cevat Emre. Ankara 1942 Recep Uluşoğlu Basımevi. 322 s.
- v) Emre, Ahmet Cevat: On Dördüncü Asır Betikleri. Ankara 1942 Recep Uluşoğlu Basımevi. 334+(2)+157 s.
- w) Şeyhi: Şeyhi Divanı. Tarama Sözlüğü ve nüsha farkları. İşl. Ali Canip Yöntem-Ali Nihat Tarlan-Dehri Dilçin. İstanbul 1942 Maarif Matbaası. (2)+VIII+123 s.+191 tıpkıbasım.
- x) TDK: Türk Dili Bibliyografyası 1942. İstanbul Kenan Matbaası. 39 s.
- y) Kadı Burhanettin: Kadı Burhanettin Divanı I. Tıpkıbasım. İstanbul 1943 Alâeddin Kral Basımevi. VI s.+608 tıpkıbasım.
- z) Yusuf Has Hacib: Kutadgu Bilig III. Tıpkıbasım. Mısır Nüshası. İstanbul 1943 Alâeddin Kral Basımevi. 14+392 tıpkıbasım s.
- aa) TDK: Dördüncü Türk Dil Kurultayı 1942. Toplantı Tutulgaları, Tezler. İstanbul, Ankara 1943 Alâeddin Kral Basımevi. LI+360 s.

- bb) Aishülos: Agamemnon. Çev: Ahmet Cevat Emre. Ankara 1943, Recep
Ulusoğlu Basımevi. 167 s.
- cc) Özlem, Ragıp: Dil Türeyiş Teorilerine Toplu Bir Bakış. Ankara 1944
Alâeddin Kral Basımevi. 171+IV s.
- dd) TDK: Türk Dili Bibliyografyası 1943. İstanbul 1945 Cumhuriyet
Matbaası. 27 s.
- ee) Ülkütaşır, M. Şakir: Cevdet Paşa. Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri. Ankara 1945
Doğuş Matbaası. 65 s.
- ff) TDK: Çastani Bey Hikâyesi. Çev: Süleyman Himran. İstanbul 1945
Bürhaneddin Basımevi. 97 s.
- gg) TDK: Uygurca Üç Hikâye. Çev: S. Himran. İstanbul 1946 İbrahim Horoz
Basımevi. 119 s.
- hh) Şeyyad Hamza: Yusuf ve Zeliha. İşl. Dehri Dilçin. İstanbul 1946
Klişecilik ve Matbaacılık T.A.Ş. 40+144+XXIV s.+103 tıpkıbasım.
- ii) TDK: Beşinci Türk Dil Kurultayı 1945. Birleşimler. Tutanaklar, Tezler.
İstanbul 1946 Cumhuriyet Basımevi. XII+324 s. resimler.
- jj) Ülkütaşır, M. Şakir: Büyük Türk Dilcisi Kaşgarlı Mahmut. İstanbul 1946
Cumhuriyet Matbaası. 138 s.
- kk) Onay, Talat (İşl.): Dastan-ı Ahmet Harami. İstanbul 1946 İbrahim Horoz
Basımevi. XIX+126 s.
- ll) Yusuf Has Hacib: Kutadgu Bilig I. Metin. İşl. Reşit Rahmeti Arat.
İstanbul 1947 Milli Eğitim Basımevi. LIX+656 s.
- mm) Eren, Hasan-T. Halası Kun: Türk Dili ve Tarihi Hakkında
Araştırmalar I. Ankara 1950 Türk Tarih Kurumu Basımevi. (6)+248 s.

nn) TDK: Altıncı Türk Dil Kurultayı 1949. Birleşimler. Tutanaklar. Ankara
1950 Yeni Matbaa. (4)+265 s.

SONUÇ

Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanmasından hemen sonra gerçekleşen değişim hamleleriyle Türkiye kısa bir zaman içerisinde siyasal, sosyal ve ekonomik açıdan çehre değiştirmiş ve eski Osmanlı düzeni ortadan kaldırılmıştır. Cumhuriyet'in ilan edilip, yeni devletin kurulmasıyla birlikte Atatürk milli kültür ve milli kimlik üzerinde durarak, milli bilincin oluşması gayesiyle birtakım politikalar üretmiştir. Milli kültürün korunması ve bunun gelecek nesillere aktarımı konusunda TTK ve TDK gibi iki önemli cemiyet kurularak, ortak plan ve proje kapsamında çalışmaları sağlanmıştır. Bilhassa Türk tarihinin kaynakları Orta Asya'ya bağlanmak suretiyle Osmanlı Devleti zamanında ihmal edilen İslam öncesi Türk Tarihi ile ilgili kopukluk giderilmeye çalışılmıştır. Böylece, Türklerin en eski çağlardan beri yarattıkları medeniyetlerin araştırılmasına ağırlık verilmiştir. Bu itibarla gerek Anadolu gerekse Türkler hakkında beslenen asılsız iddialara karşı Atatürk'ün haklı bir tepkisi olarak ortaya konulan Türk Tarih Tezi ortaya çıkmıştır. Türk Tarih Tezi hem Türk Tarihi hem de Dünya Tarihini açıklayan veya bunları açıklamak isteyen yeni bir takım iddiaları ileri sürdüğü açık bir şekilde kendisini göstermiştir. Bu özellikleri ile Türk Tarih Tezi insanlık ve medeniyetin menşei üzerinde, dünya tarihinde Türklerin yeni rolleri hakkında mümkün ya da muhtemel görüşleri barındırmaktadır. Bu durum o günün koşulları ele alınarak değerlendirildiğinde bir nevi haksızlıklara karşı kendini savunma ihtiyacını gidermek için atılmış önemli bir adım olarak görülebilir. Özellikle TTK'nin Atatürk dönemini kapsayan evredeki çalışmaları Türk Tarih Tezi üzerinde değerlendirilebilir. Gerek, Türk Tarihinin Ana Hatları gerek onun Methal adlı özetinde, arkasından yazılan dört ciltlik lise tarih

kitapları ve bunların basitleştirilmiş şekli ile Ortamektepler için Tarih kitaplarında Türk Tarih Tezinin izleri kendisini göstermektedir. Ders kitapları dönemin politikasına uygun olarak yeniden hazırlanırken, eskiye ait bilgiler azaltılmış, milli eğitim politikası dâhilinde Cumhuriyet ideolojisini yerleştirip, milli şuuru uyandıran konulara ağırlık verilmiştir.

1930'lu yıllarda Avrupa'da etkili olan ırkçı ve faşizm akıma karşı Türkiye'de özellikle 1933 yılında üniversite reformu sırasında Almanya'da Nazizm'in gazabına uğramış bilim adamlarının Türkiye'de istihdamı yeni bir beyin sentezi yoluyla Türklerin modern bir medeniyet yaratma düşüncesinin bir ürünü olarak karşımıza çıkmıştır. Bu durum ise Türkiye'nin 1930'larda Avrupa'yı etkisine alan ırkçılık ve faşizm akımı karşısındaki tutumunu açıklamaktadır. Bu bağlamda 1930'lardaki Türkiye'deki resmi milliyetçilik düşüncesi birleştirici ve barışçı niteliktedir. Bu yönüyle Türk Tarih Tezi insancıl yaklaşımları ön planda tutan bir tavrın göstergesi olmuştur.

1930'larda gerek TTK gerekse TDK'yi meydana getiren kadroların özelliği göz önüne alındığı zaman siyasetçi-tarihçi ve siyasetçi-dilci diye ifade edebileceğimiz önemli bir kısmı CHP Milletvekilliği yapan etkin kişiler olması dikkati çekmektedir. TTK'nin ilk kurucuları göz önüne alındığında, Başkan Tevfik Bıyıklıoğlu'nun aynı zamanda Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri olması çalışmaların yönlendirici unsurunun Atatürk olduğunu göstermektedir. Türk Tarihinin Ana Hatları kitabının yazımında görev alan kişilerde ağırlıklı olarak siyasi hayatta önde gelen simalardır. Kurul üyelerinden Afet İnan ise Atatürk'ün manevi

kızıdır ve tarih çalışmalarında bizzat Atatürk'e yardımcı olmuştur. Tarih yapmak kadar yazmak da önemlidir şiarına inanan bu kişiler, bu inancın kaçınılmaz sonucu olarak pragmatizm yaklaşımları Tarih kongrelerinde görülebilir. Bu dönemin tarih tezinin Orta Asyacı ve Anadoluçu çıkarımlarının ayrıştırılmadan yan yana var olabilmeleri bunu göstermektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında yaygınlaşan Tarih tezleri Osmanlı'dan çok daha eski tarihe sahip olduğunu gösterme amacına yönelik olmuştur. Aynı tezler dâhilinde Türk Tarihi ile Anadolu uygarlıkları arasındaki bağlantılar tespit edilmeye çalışılmış ve bunun neticelerinde Hititlerin adı Etilere çevrilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Orta Asya Tarihine verdiği önem kendi varlığının kuvvetlendirilmesi ile bağlantılı olarak gelişmiştir. Bu açıdan Devletin Orta Asya ile ilgili çalışmalara ayrı önem göstermesi modern millet teşekkülünün sağlanmasına yönelik bir çaba olarak değerlendirilebilir. Zaten bu düşünceye bağlı olarak TTK kurulmuş ve 1937 yılına ulaşıldığında Türk Tarih literatürünün büyük kısmı Türklerin eski tarihiyle alakalı olmuştur. Anadolu'nun ezeli ve ebedi Türklüğünün ispatı yolundaki çalışmalarda, özellikle arkeolojik bulguları kullanarak Anadolu'da Türklerin tarihi bakiyelerini ortaya konulmuş, Türklerin büyük bir medeniyete sahip oldukları ve Anadolu'nun sahiplenilmesinde Türklüğün bir nevi tapusunu ortaya koymuştur.

Atatürk'ün ebediyete intikali sonrasında hem siyasi hem de kültürel hayatta yeni bir dönem karşımıza çıkmıştır. Özellikle 1938 ile 1946 yılları arasını kapsayan dönem, kültürel politikaları, kurum ve kuruluşlarıyla tam anlamıyla her şeye hâkim olan güçlü bir Milli Şef'in otoritesinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde her ne kadar Atatürk dönemi kültür politikaları devam ettiriliyor görülse de kültür alanındaki

farklılaşma kendisini belli etmiştir. Bahsi geçen bu dönemin resmi kültür anlayışı hiç kuskusuz hümanizm olmuştur. Bu dönemde hümanizmi yaratmak amacıyla eski Yunan ve Latin kaynaklarına inen çalışmalar yapılmıştır. Hümanizm akımının önemli bir özelliği ise hümanist kültürle Türk kültürünün kaynaştırılarak Türk hümanizmi meydana getirilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda Dünya Klasiklerini dilimize çevirmek amacıyla Tercüme Bürosu oluşturulmuştur. Böylece çevrilen Batı Klasikleri ile özellikle eğitim kurumlarında bunların okunmalarının teşvik edilmesiyle toplumsal desteğin alt yapısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Konumuz itibarı ile düşünüldüğünde Atatürk döneminde başlayan Orta Asya Merkezli tarih çalışmaları kısmen devam etmekle birlikte Türk Tarihinin kaynakları Avrupa tarih kaynakları ile özleştirilmek istenmiştir. Atatürk döneminin aksine, özellikle 1943 yılında toplanan Tarih Kurultayı'nda sunulan bildiri ve tebliğler göz önüne alındığında bunların önemli bir kısmının Atatürk döneminde farklı olarak, Türklerin Ön Asya ve Orta Asya bağlantılarının yanı sıra Türklerin ne kadar Avrupalı olduğu kan bağı da göz önüne alınarak değerlendirilmiştir. Avrupa kültürünün temelini oluşturan Yunan-Latin kültürü ile Türklerin akrabalığı ile Türklerin köken itibarıyla Avrupa medeniyet ve kültürünün asli unsuru olduğu belirtilmiştir.

Eski çağlarda Anadolu'da yaşamış olan insanların kafataslarının incelenmesi için kazı çalışmaları yapılmış, bu itibarla brakisefal kafatası yapısına ait beyaz ırkın mevcudiyeti bir nebze ispat edilmeye çalışılmıştır. Yapılan bu çalışmalarla Ön Asya'nın eski bir Türk yerleşim yeri olduğu savunulmuştur. Yine yapılan kazı çalışmaları sonucunda Türklerin çeşitli uygarlıklarla bağlantıları kan bağı kullanılarak açıklanmıştır. Bu itibarla kan olarak da Türklerin Avrupalılara benzediği

dile getirilmiştir. Bu dönemin Hümanist yaklaşımının izlerini Yunanlıların Türk olduğu iddialarında görebilmemiz mümkündür. Dördüncü Tarih Kongresi'nde de Hümanist varlık anlayışı varlığını sürdürmekle birlikte, bilimsel temellere dayanan tarih görüşünün ağırlık kazandığı görülmüştür.

Dönemin Milli Eğitim Bakanı olan Hasan Ali Yücel'in görevden alınıp, yerine Tahsin Banguoğlu'nun getirilmesi takip edilen tarih politikalarına da yansımıştır. Bu dönemde de Hümanist tarih anlayışı devam etmekle birlikte bilimsel temellere dayanan tarih görüşü ağırlık kazanmıştır. Yeni Bakanın Tarih Kongresi'ndeki konuşmasında Yunanlıların Türk oldukları iddialarından vazgeçildiğini ve sadece Anadolu ile ilgili yani Atatürk dönemi tarih politikalarına döneceğinin işaretlerini vermiştir. Bu itibarla Kongre süresince bütün tebliğler yurdumuzun ve Genel Türk Tarihinin birçok karanlık noktalarını aydınlattığı gibi uzun zamandan beri yanlış olarak bilinen bazı tarihi bilgilerin düzeltilmesini sağlamıştır. Dördüncü Tarih Kongresi'nden çıkan sonuçlar TTK'nin yayınlarına da yansımıştır. Özellikle 1948 yılında yayınlanan yayınlar göz önüne alındığında bu durum açık bir şekilde görülmüştür.

Türk dilinin de Türk tarihi ile sıkı bir ilişkisi vardır. Nasıl ki Türk tarihi Osmanlı Tarihinden ibaret değilse, Türk dili de yalnız Osmanlı dilinden ibaret değildi. Onun da Türk tarihine koşturarak çok daha gerilere ve devirlere uzanan bir tarihi vardı. Bu yüzden Türk tarihi gibi Türk dilinin de zengin kaynaklarının bulunup işlenmesi yolunda çalışmalar yapılmıştır. 1932 yılına kadar çeşitli tarihi süreçlerden geçen Türkçemiz, 1932 yılında bir kimlik davası, çağdaşlaşmanın yolunu

açan bir kültür davası olarak ele alınmıştır. Fikir kaynağı bakımından Türk toplumunun tarihi ve sosyal gereksinimlerinin ortaya koyduğu sağlam bir yönlendirme hareketidir. Cumhuriyet döneminde Türkiye’de sosyal, siyasal ve toplumsal olarak değişikliğin olması dilde de yeni kavramların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dilde bunları karşılayacak sözcüklerin ortaya çıkması doğrudan devletin etki ve direktifleriyle meydana gelmiştir. Atatürk’ün Türk dilinin kaynaklarına inilerek araştırılıp incelenmesini istemesi, bilimin gereği dışında, aynı zamanda dil şuurunun tarih şuuru içine yerleştirilmesi, geçmişimiz ve kültürümüzle olan bağlantımızın korunması amacına dayanmaktadır. Bu açıdan benimsenmiş olan dil politikasında, dilin sosyal yapıyı birleştirici ve geliştirici fonksiyonları da göz önünde tutulmuştur.

Atatürk’ün dil konusundaki ilkesi, Türkçeyi yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmak ve bağımsızlığına kavuşturmaktır. Bu bağlamda Dil Kurumu’nun amacı da dili geliştirip zenginleştirmek olmuştur. Dil Kurumu’nun Tarih Kurumu’ndan farkı, yurdun her tarafından kalabalık bir üyeler topluluğu ile çalışmalarını sürdürmüş olmasıdır. Bu itibarla Atatürk dilde Türkçeciliği devlete mal etmiştir. Yeni bir devletin kurulmasıyla birlikte dil çalışmalarının bir neticesi ve göstergesi olarak, yeni bir milli devlet oluşturma yanında yine dil aracılığıyla da siyasi gelişmeleri desteklemekte amaçlanmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi Dil Devrimi’ni gerçekleştiren dilbilimcilerden çok yeni kurulmuş olan devlete siyasal bağlılığı ön plana çıkartan ve bizzat devletin yönetim kadrosunda bulunan milletvekillerinden meydana gelmiştir. Hatırlanacağı üzere Dil Devrimi, yeni devlet kurulmasından itibaren bizzat Atatürk tarafından yönetilerek, Başbakanın da bu

konuda yardımcı olması istenmiştir. Bu açıdan bakıldığında doğrudan doğruya devletin en üst makamının direktif ve tavsiyeleriyle kurulmuş olan TDK tüzüğüde göz önüne alındığında, kurucu kadronun izni olmadan cemiyete üye olmak ve kurultaylarda aykırı bildiri sunmak imkânı yoktur. Zaten bütçesinde önemli bir kısmı, bizzat devletin kaynaklarından temin edilen kurumun siyasi iktidarla ilişkilere büyük önem verdiği açık bir şekilde görülmüştür. TDK'nin 1. Maddesinde “*Ulu Önder Atatürk'ün kutlu eliyle ve onun Yüce Kurucu ve Koruyucu Genel Başkanlığı*” altında yer alan ifadesi bunun açık göstergesidir. Milli Eğitim Bakanları'nın da kurumun onursal başkanlığını üstlendikleri gibi tüm kamu kuruluşları da dil çalışmalarına yardımcı olmayı asıl görevleri arasında saymışlardır. Yine CHF ve Halkevlerinin doğrudan çalışmalara dâhil edilmesi de Dil Devrimi'nin siyasi yanını göstermesi açısından önemlidir. CHF ve Halkevleri aracılığıyla TDK'nin çalışmaları ülke geneline yayılmıştır. Söz Derleme Talimatnamesi gibi bazı talimatnamelerde ise Bakanlar Kurulu Kararı ile TDK'ye yardımda bulunması ve en üst düzey siyasi otorite tarafından emredilmiştir.

Türkçenin sadeleştirilmesi olarak ortaya konulan, Kurumun ilk etapta yaptığı sadeleştirme çabaları Arapça ve Farsça kelimelerin tasfiyesinden öteye gidememiştir. Güneş-Dil Teorisi'nin ortaya atılmasının arkasından ise bu dillere karşı ılımlı bir atmosfere girilmekle birlikte genel durumdan tamamen vazgeçilmediği ortadadır. Güneş-Dil Teorisi yoluyla pek çok yabancı asıllı kelimenin Türkçe olduğu ispat edilmeye çalışılarak, halkın diline girmiş kelimelerin dilden atılması işinden tamamen vazgeçilmiştir. Türk dilinin eskiliğini ortaya koyan Güneş-Dil Teorisi aynı zamanda dünyadaki dillerin de Türk dilinden kaynaklandığını ve Türkçenin bütün

dillerin menşei olduğu düşüncesini de ortaya koymuştur. Dil Teorisi Tarih Tezi ile uyumlu olarak insanlığın ilk dilinin Türklerin dilinden türediği, yabancı dillerin köklerinde Türkçenin bulunabileceği iddia edilmiştir. Bu itibarla gerek dil gerekse tarih tezleriyle önemli medeniyetlerin yaratıcılarının Türkler olduğu ve Anadolu'nun Türklüğünün de en az bunlar kadar eski olması, bu topraklarla ilgili bütün şüpheleri ortadan kaldırmaya yönelik olmuştur. Böylece, Anadolu toprakları üzerinde asılsız iddialarla hak talep eden azınlık ve Batılılara karşı Anadolu Türklerindir vurgusu yapılmıştır ki çalışmalarda bunun açık delilleri her iki kurumun çalışmaları neticesinde ortaya koyulmuştur.

İnönü dönemini kapsayan 1940'lı yıllar dil konusunda, imla ve öz Türkçeleşme tartışması şeklinde geçmiştir. Atatürk'ün 1936 yılında terk etmiş olduğu dilde özleşme çalışmalarına geri dönülmüş; ancak bu durum toplumda bazı tartışmalara neden olmakla birlikte Türkçenin özleşmesi ve gelişmesi büyük bir engelle karşılaşmamıştır. Bu dönemde Atatürk dönemi dil olgusunun en önemli özelliği olan Orta Asya kökenli kelimeler yerine dönemin kültür anlayışı gereği Avrupa kökenli kelimeler dilimizde yer almaya başlamıştır. Uygulanacak olan dil politikalarının belirlenmesinde TDK önemli bir etkiye sahip olmuştur. İnönü döneminde de her ne kadar TDK cemiyet olarak kabul edilmişse de Milli Eğitim Bakanlığı'nın bir şubesi şeklinde çalışmıştır. Sonuç olarak denilebilir ki gerek TTK gerekse TDK'de görev alan akademisyenler, maaşlarını MEB'den almış özlük hakları Bakanlık tarafından yürütülmüştür. Dolayısıyla bu kurumlarda çalışanların resmi anlayış dışında hareket etmeleri mümkün olmamıştır.

KAYNAKÇA

A. ARŞİV BELGELERİ

1. Yayınlanmamış Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 180.900. 7. 42. 1 (25.10.1924)

BCA, 490. 100. 3.15.29 (16.6.1932)

BCA, 490. 100. 4.18.4 (14.7.1938)

BCA, 080. 18.01. 15. 59. 12

BCA, 180. 900. 7. 42. 2 (02. 11. 1924)

BCA, 180. 900. 7. 42. 3 (31. 05. 1925)

BCA, 490. 01. 1173. 121. 1

B. ANSİKLOPEDİ VE SÖZLÜKLER

Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940, C.1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.

Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Onikinci Cilt, Çağ Yayınları, İstanbul 1993.

Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü, Arı Matbaası, İstanbul 1948.

Türkçe Sözlük (I. baskı), Cumhuriyet Basımevi, İstanbul 1945.

Türkçe Sözlük I (A-J), 9. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1998.

Türkçe Sözlük, 10. Baskı, TDK Yayınları, Ankara 2005.

C. BASILI ESERLER

1. Kitaplar

AFETİNAN, A.; **Tarih'ten... Bugün'e**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, TTK Basımevi, Ankara 1970.

AKSOY, Ömer Asım; **Atatürk ve Dil Devrimi**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1963.

Altıncı Türk Dil Kurultayı 1949. Birleşimler, Tutanaklar, Yeni Matbaa, Ankara 1950.

Altıncı Türk Dil Kurultayınca kabul edilen Türk Dil Kurumu Ana Tüzüğü, Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik A.O.-Yeni Matbaa, Ankara 1950.

ARMAOĞLU, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1983.

ARSAL, Sadri Maksudi; **Türk Dili İçin**, Türk Ocağı Yayınları, İstanbul 1930.

Atatürk İlkeleri ve Devrim Tarihi, Editör: Zübeyde Yalın Ökten, Tarihçi Kitapevi, İstanbul 2010.

Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1990.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (Bugünkü Dille), Bugünkü Dille Yayına Hazırlayanlar: Ali Sevim, İzzet Öztoprak, M. Akif Tural, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I (1919-1938), Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 2006.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, Derleyen: Nimet Ünan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları I, Ankara 1945.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 1959.

Atatürk'ün Türk Dil Kurumu ve Sonrası, Hazırlayanlar: Sevgi Özel, Haldun Özen, Ali Püsküllüoğlu, Bilgi Yayınları, Ankara 1986.

ATAY, Falih Rıfkı; **Çankaya**, Pozitif Yayınları, Yyy, ty.

AYDEMİR, Şevket Süreyya; **İkinci Adam**, II. Cilt, On Birinci Özel Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011.

AYDEMİR, Şevket Süreyya; **İkinci Adam**, III. Cilt, Dokuzuncu özel basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011.

AYDEMİR, Şevket Süreyya; **Tek Adam**, C.III, Yirmi altıncı özel basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011.

AYDIN, Suavi; **Modernleşme ve Milliyetçilik**, Gündoğan Yayınları, Ankara 1993.

BAYKARA, Tuncay; **Zeki Velidi Togan**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.

BERKES, Niyazi; **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.

Beşinci Türk Dil Kurultayı 1945. Birleşimler, Tutanaklar, Tezler, Cumhuriyet Basımevi, İstanbul 1946.

Beşinci Türk Dil Kurultayınca kabul edilen Türk Dil Kurumu Ana Tüzüğü ve Çalışma Programı, Doğu Matbaası, Ankara 1949.

BİLGİÇ, Emin; **Milli Kùltür Davamız**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1986.

Birinci Türk Dili Kurultayı 1932. Tezler, Müzakere Zabıtları, Devlet Matbaası, İstanbul 1933.

Birinci Türk Tarih Kongresi; Konferanslar, Müzakereler, Zabıtlar, Maarif Basımevi, İstanbul 1932.

CEBESoy, Ali Fuat; **Sınıf Arkadaşım Atatürk**, İnkılâp ve Akakitabeveleri, İstanbul 1981.

CİCİOĞLU, Hasan; **Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk ve Orta Öğretim (Tarihi Gelişim)**, AÜ EBF Yayınları, Ankara 1985.

CİHAN, Ali Rıza; **İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920-1973**, TBMM Kùltür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları C.2, Ankara 1993.

COPEAUX, Etienne; **Türk Tarih Tezinde Türk-İslam Sentezi**, Çev: Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve M.Eğ. Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1946.

Cumhuriyet Halk Fırkası Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları, Ulus Matbaası, Ankara 1939.

ÇOKER, Fahri; **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IV. Dönem (1931-1935)**, I.Cilt, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:11, TBMM Basımevi, Ankara 1996.

ÇOKER, Fahri; **Türk Tarih Kurumu Kuruluş Amacı ve Çalışmaları**, TTK Basımevi, Ankara 1983.

DEMİR, Aydoğan; **Türk Tarihine Giriş** (Teksir edilmiş Ders Notları), yy, İzmir 1985.

DİLMEN, İbrahim Necmi; **Güneş Dil Teorisinin Ana Hatları Hakkında**, Devlet Basım Evi, İstanbul 1936.

DİLMEN, İbrahim Necmi; **Les Lingnes Meres et Essentielles de la Theoreie “Güneş-Dil”**, Fazilet Basım Evi, İstanbul 1936.

Dördüncü Türk Dil Kurultayı 1942. Toplantı Tutulgaları, Tezler, Alâeddin Kırıl Basım Evi, İstanbul, Ankara 1943.

Dördüncü Türk Dil Kurultayınca Kabul Edilen Türk Dil Kurumu Ana Tüzüğü ve Çalışma Programı, TDK Yayınları, Ankara 1942.

EMRE, Ahmet Cevdet; **Atatürk’ün İnkılâp Hedefi ve Tarih Tezi**, Ekin Basımevi, İstanbul 1956.

ERGİN, Muharrem; **Türkiye’nin Bugünkü Meseleleri**, ilaveli 4. Baskı, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988.

ERGÜN, Mustafa; **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, AÜ DTCE Yayınları:325, Ankara 1982.

ERHAN, Rasim; **Türkiye’de Dil ve Kültür İhtilali Mi?**, Türk Dilini Koruma ve Geliştirme Cemiyeti Yayınlarından:2, İstanbul 1972.

ERSANLI, Behar, Büşra; **İktidar ve Tarih: Türkiye’de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1929-1937)**, Afa Yayınları, İstanbul 1992.

ERÜRETEN, Mahir Mazhar; **Kemalizm Çağdaş Devlet-Çağdaş Toplum**, Sistem Yayınları, İstanbul 1998.

FİNDLEY, Carter Vaughn; **Modern Türkiye Tarihi**, Çev: Güneş Ayas, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

Genel Merkez Kurulu Olağandışı Büyük Toplantı Tutulgası, S.9/42, 7.III.1942.

GİRGİN, Kemal; **Hariciye Tarihimiz**, TTK Yayınları, Ankara 1994.

GÖKALP, Ziya; **Türkçülüğün Esasları**, Hazırlayan: Mehmet Kaplan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:692, Ankara 1986.

GÖNLÜBOL Mehmet-SAR Cem; **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997.

GÜNALP, Şemsettin; **Tarih I**, Maarif Basımevi, İstanbul 1939.

GÜVENÇ, Bozkurt; **İnsan ve Kültür**, Geliştirilmiş 4. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul 1984.

HEİD, Uriel; **Türkiye'de Dil Devrimi**, Çev: Nejlet Öztürk, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2001.

II. Türk Dili Kurultayı Zabıtları, Devlet Matbaası, İstanbul 1934.

III. Tarih Kongresi (Ankara 15-20 Kasım 1943), Kongreye Sunulan Tebliğler, TTK Basımevi, Ankara 1948.

IV. Türk Tarih Kongresi (Ankara 10-14 Kasım 1948) Kongreye Sunulan Tebliğler, TTK Basımevi, Ankara 1952.

İĞDEMİR, Uluğ; **Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu**, TTK Basımevi, Ankara 1973.

İĞDEMİR, Uluğ; **Yılların İçinden**, TTK Yayınları, Ankara 1976.

İkinci Maarif Şurası (15-21 Şubat 1943), Maarif Vekâleti, Ankara 1943.

İkinci Türk Tarih Kongresi, Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler (İstanbul 20-25 Eylül 1937), Kenan Matbaası, İstanbul 1943.

İLHAN, Suat; **Evrimselen Türk Devrimi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2008.

İMER, Kamile; **Dilde Değişme ve Gelişme Açısından Türk Dil Devrimi**, TDK Yayınları, Ankara 1976.

İMER, Kamile; **Türk Dil Devrimi**, TDK Tanıtma Yayınları, Ankara 1976.

İNAN, Afet; **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, (Yeni Baskıyı Hazırlayan: Arı İnan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007.

İNAN, Afet; **Gazi M. Kemal Atatürk ve Türk Tarih Kurumu**, TTK Basımevi, Ankara 1953.

İNAN, Afet; **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, yy, Ankara 2002.

İNAN, Afet; **Tarih Üzerine İncelemeler ve Makaleler**, Akın Matbaası, Ankara 1960.

İNAN, Afet; **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, TTK Basımevi, Ankara 1998.

İNÖNÜ, İsmet; **Aziz Atatürk**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1963.

KAFESOĞLU, İbrahim; **Türk Milli Kültürü**, 5. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1988.

KANSU, Mazhar Müfit; **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C.I, TTK Yayınları, Ankara 1966.

KAPLAN, Mehmet; **Kültür ve Dil**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1996.

KARAL, Enver Ziya; **Atatürk ve Devrim**, Metu Pres Yayınları, Ankara 1998.

KARAL, Enver Ziya; **Atatürk'ten Düşünceler**, MEGSB, İstanbul 1986.

KARAMANOĞLU, Yakup Kadri; **Politikada 45 Yıl**, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

KAZICI, Ziya; **İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi**, Marmara İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.

Kemal Atatürk, Nutuk (1919-1927), Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.

KINROSS, Lord; **Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, Çev: Necdet Sander, Altın Kitaplar Basımevi, İstanbul 1990.

KİLİ, Suna; **Atatürk Devrimi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1981.

KİREMİT, Mehmet; **Türk Dili Dersleri-Türkiye Türkçesi**, yy, Ankara 1997.

KODAMAN, Bayram; **Cumhuriyetin Tarihi-Fikri Temelleri ve Atatürk**, Süleyman Demirel Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü, Isparta 1999.

KORKMAZ, Zeynep; **Atatürk ve Türk Dili (Belgeler)**, TDK Yayınları, Ankara 1992.

KORKMAZ, Zeynep; **Türk Dilinin Tarihi Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimleri**, AÜ Basımevi, Ankara 1963.

KURAN, Ercümen; **Atatürkçülük Üzerine Denemeler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.

Kuruluşundan Günümüze Türk Dil Kurumu (Nizamname, Tüzük, Yasa ve Yönetmenlikler), TDK Yayınları, Ankara 2007.

LEVEND, Agah Sırrı; **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, 3. Baskı, TDK Yayınları, Ankara 1972.

LEVENTOĞLU, Mazhar; **Gizli Hayınlıklar, Yıllardır Milleti Uyutan TTK'nın Kendi Belgeleriyle İcyüzü**, Ajans-Türk Yayınları, Ankara 1970.

MANSEL, A. Müfit vd.; **Tarih I**, Maarif Vekaleti Matbaası, İstanbul 1942

MANSEL, Arif Müfit vd.; **Yeni ve Yakın Çağlar Tarihi Lise III**, Maarif Vekaleti Matbaası, İstanbul 1942.

Olağanüstü Türk Dil Kurultayınca Kabul Edilen Türk Dil Kurumu Tüzüğü, TTK Basımevi, Ankara 1951.

Ortamektep İçin Tarih I, Devlet Matbaası, İstanbul 1933.

Ortamektep İçin Tarih II, Devlet Matbaası, İstanbul 1933.

Ortamektep İçin Tarih III, Devlet Matbaası, İstanbul 1933.

ORTAYLI, İlber; **Gelenekten Geleceğe**, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.

ORTAYLI, İlber; **Türkiye'nin Yakın Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

ÖLÇEN, Ali Nejat; **Halkevleri**, İnönü Vakfı Yayınları, Ankara 2001.

ÖZERDİM, Sami N.; **Atatürk Devrimi Kronolojisi**, Varlık Yayınları, İstanbul 1963.

PERİN, Cevdet; **Atatürk Kültür Devrimi**, 2. Baskı, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul 1981.

SAFA, Peyami; **Türk İnkılâbına Bakışlar**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1988.

SAKAOĞLU, Necdet; **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1992.

SELEK, Sabahattin; **Anadolu İhtilali**, I. Cilt, Kastaş Yayınları, İstanbul 2004.

SEZER, Baykan; **Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları**, Sümer Kitabevi, İstanbul 1988.

SİNANOĞLU, Suat; **Türk Hümanizmi**, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 1988.

SONYEL, Salahi R.; **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I**, TTK Basımevi, Ankara 1995.

SONYEL, Salahi R.; **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II**, TTK Basımevi, Ankara 2003.

ŞAHİNGİRAY, Özel; **Atatürk'ün Nöbet Defteri**, TTK Yayınları:8, Ankara 1955.

ŞİMŞİR, Bilal N.; **Atatürk Dönemi İncelemeler**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.

TAN, Nail; **Atatürk ve Türk Dil Kurumu**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları:863, Ankara 2006.

TAN, Nail; **Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde Türk Dil Kurumu**, TTK Basımevi, Ankara 2001.

Tarih I (Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar), Devlet Matbaası, İstanbul 1931.

Tarih II (Orta Zamanlar), Devlet Matbaası, İstanbul 1931.

Tarih II, Devlet Matbaası, 1934.

Tarih III (Yeni ve Yakın Zamanlarda Osmanlı-Türk Tarihi), Devlet Matbaası, İstanbul 1931.

Tarih IV (Türkiye Cumhuriyeti), Devlet Matbaası, İstanbul 1931.

Tarih IV (Türkiye Cumhuriyeti), Devlet Matbaası, İstanbul 1934.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: V, C.27, Üçüncü İnıkad, 11-XI-1938.

TEKİN, Mehmet; **Hatay Tarihi**, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.

TURAN, Osman; **Türkiye’de Siyasi Buhranın Kaynakları**, İstanbul Matbaası, İstanbul 1969.

TURAN, Şerafettin; **Atatürk ve Ulusal Dil**, Yeni Gün Haber Ajansı Yayınları, İstanbul 1998.

TURAN, Şerafettin; **Atatürk’ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, TTK Basımevi, Ankara 2010.

TURAN, Şerafettin; **İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Kùltür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

TURAN, Şerafettin; **Türk Devrim Tarihi-Yeni Türkiye’nin Oluşumu (1923-1938)**, III. Kitap, II. Bölüm, Bilgi Yayinevi, Ankara 1996.

Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu Kararnamesi, S.1/41, 2.1.1941.

Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu Kararnamesi, S.3/42, 30.VI.1942.

Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu Tutulgası, S.1/41, 18.I.1941.

Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu Tutulgası, S.15/37, 31 Ağustos 1937.

Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu Tutulgası, S.15/41, 8.VIII.1941.

Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu Tutulgası, S.16/40, 18.X.1940.

Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu Tutulgası, S.19/42, 9.V.1942.

Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu Tutulgası, S.21/42, 4.VI.1942.

Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu Tutulgası, S.24/42, 17.VIII.1942.

- Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu Tutulgası**, S.28/38, 30.V.1938.
- Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu Tutulgası**, S.30/38, 17.VI.1938.
- Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu Tutulgası**, S.31/38, 30.VI.1938.
- Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu Tutulgası**, S.39/38, 30.XII.1938.
- Türk Dil Kurumu ve Etkinlikleri**, TDK Yayınları, AÜ Basımevi, Ankara 1981.
- Türk Dil Kurumu'nun 40 Yılı**, TDK Yayınları, Ankara 1972.
- Türk Dili Tetkik Cemiyeti Nizamname ve Çalışma Programı**, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara 1933.
- Türk Dili Tetkik Cemiyeti Nizamnamesi**, Devlet Matbaası, İstanbul 1932.
- Türk Modernleşmesi**, Der. Mümtaz'er Türköne/Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.
- Türk Ocakları Tarihi (Açıklamalı Kronoloji)**, Birinci Cilt (1912-1931), Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1998.
- Türk Tarih Kurumu İç Yüzü**, Ajans-Türk Araştırma Yayınları, Yyy, ty.
- Türk Tarih Kurumu Yayınları: 1967**, Ankara 1968.
- Türk Tarih Kurumu**, TTK Basımevi, Ankara 1970.
- Türk Tarih Tetkik Cemiyeti Nizamnamesi**, Devlet Matbaası, İstanbul 1932.
- Türk Tarihinin Ana Hatları**, Devlet Matbaası, İstanbul 1930.
- Türk Tarihinin Ana Hatları**, Devlet Matbaası, İstanbul 1931.
- Türk Tarihinin Ana Hatları**, Kaynak Yayınları, İstanbul 1999.
- Türk Tarihinin Ana Hatları: Methal Kısmı**, Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, İstanbul 1931.

UZUN, Hakan; **Atatürk ve Nutuk**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2006.

UZUNÇARŞI, İsmail Hakkı; **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, TTK Yayınları, Ankara 1937.

Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936. Tezler, Müzakere Zabıtları, Devlet Basım Evi, İstanbul 1937.

Üçüncü Türk Dil Kurultayınca Kabul Edilen Türk Dil Kurumu Ana Tüzüğü ve Çalışma Programı, Devlet Matbaası, İstanbul 1936.

ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir; **Cumhuriyetin 50. Yılında Atatürk ve Harf Devrimi**, TDK Yayınları, AÜ Basımevi 1973.

ÜNAYDIN, Ruşen Eşref; **Atatürk Tarih ve Dil Kurumları**, TTK Basımevi, Ankara 1954.

ÜNAYDIN, Ruşen Eşref; **Ruşen Eşref Ünaydın'ın Bütün Eserleri, Hatıralar III**, Hazırlayan: Necat Birinci, Nuri Sağlam, TDK Yayınları, Ankara 2002.

ÜNAYDIN, Ruşen Eşref; **Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin Kuruluşundan İlk Kurultaya Kadar Hatıralar**, İkinci Basılış, TDK Yayınları, Ankara 1943.

YALÇIN, E. Semih; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları**, Berikan Yayınevi, Ankara 2007.

YALÇIN, E. Semih; **Mustafa Kemal Atatürk, (Hayatı ve Eserleri)**, Gazi kitapevi, Ankara 2006.

YAVUZ, Ünsal; **Atatürk İmparatorluktan Milli Devlete**, TTK Basımevi, Ankara 1999.

YAZMAN, Aslan Tufan; **Atatürk'le Beraber**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yyy 1969.

YEŞİLYURT, Süleyman; **Atatürk-İnönü Kavgası**, 3. Baskı, Yeryüzü Yayınevi, Ankara 2001.

YIVALI, Abdülkadir; **Türkiye’de Tarih Öğretimi**, Fırat Üniversitesi, Elazığ 1990.

2. Makaleler

AHMAD, Faroz; “Türkiye’nin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 7. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.

AKALIN, Şükrü Haluk; “Atatürk’ün Dil Politikası”, **Bal-Tam/Türklük Bilgisi**, Yıl:1, S.1, Eylül 2004.

AKALIN, Şükrü Haluk; “Türkiye Cumhuriyeti’nde Türkçe; Yazı ve Dil Devrimi”, **Türkler**, C.18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

AKALIN, Şükrü Haluk; “Yetmiş Beş Yılda Türk Dil Kurumu”, **Türk Dili**, C.XCIV, S.667, Temmuz 2007.

AKARSU, Bedia; “Atatürk’ün Dünya Görüşünde Dil ve Tarihin Yeri”, **Türk Dili**, C.XLV, S.371, Kasım 1982.

AKBULUT, Dursun Ali; “Çöken Devlet”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.

AKÇURA, Yusuf; “Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak Usullerine Dair”, **Birinci Türk Tarih Kongresi; Konferanslar, Müzakereler, Zabıtlar**, Maarif Basımevi, İstanbul 1932.

AKÇURAOĞLU, Yusuf; “Birinci Türk Tarih Kongresi”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Dün/Bugün/Yarın**, S.11, Ocak 1986.

AKKAYA, Şükrü; “Tarih Çalışmalarımız”, **Ayın Tarihi**, No:52, Mart 1938.

AKSOY, Ömer Asım; “Atatürk’ün Dilimize Kazandırdığı Güç”, **Çağdaş Türk Dili**, S.165, Kasım 2001.

AKSOY, Ömer Asım; “Derleme ve Tarama Çalışmaları”, **XI. Dil Kurultayına Sunulan Türk Dil Kurumu Çalışmaları (1932-1966)**, TDK Tanıtma Yayınları Çeşitli Konular Dizisi:3, TDK Yayınları:248, Ankara 1966.

AKSOY, Ömer Asım; “Derleme ve Tarama Kolu Çalışmaları(1932-1972)”, **Türk Dil Kurumu Kol Çalışmaları (1932-1972)**, TDK Yayınları, Ankara 1972.

AKSOY, Ömer Asım; “Dil Kurumu’na Kıyılır Mı?”, **Türk Dili**, C.XLIV, S.362, Şubat 1982.

AKSOY, Ömer Asım; “Elli Yaşında”, **Türk Dili**, C.XLV, S.367, Temmuz 1982.

AKSOY, Ömer Asım; “Türk Dili Bilimsel Kurultayı Açılış Töreni”, **İlgaz**, (1. Türk Dili Bilimsel Kurultayı Özel Sayısı), Yıl:12, S.133, Ekim 1972.

AKŞİN, Sina; “Atatürk Dönemi Tarihçiliği”, **V. Türk Kültür Kongresi Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği (17-21 Aralık 2002, Ankara) Tarih, Tarihçilik, Tarih Yazımı**, C.III, (Yayına Hazırlayan: Ali Yanık), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005.

AKURGAL, Ekrem; “Tarih İlmi ve Atatürk”, **Türkiye’nin Kültür Sorunları ve Anadolu Uygarlıklarının Dünya Tarihindeki Önemi**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1998.

ALANTAR, Özden Zeynep; “Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınları, İstanbul 2001.

ALTUNER, Huriye; “Türkiye’de Sanat Tarihi ve Cumhuriyet’ten Günümüze Sanat Tarihi Eğitimi”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.6, S.2, 2007.

ARSLAN, Cumhur; “M. Saffet Engin”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Kemalizm**, C.2, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

ATA, Bahri; “Atatürk, Tarih Öğretimi ve Müzeler”, **Türk Yurdu**, C.20, S.160, Evren Yayıncılık, Ankara 2000.

ATABAY, Mithat; “Cumhuriyet Kültürü”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.43, Bahar 2009.

ATABİNEN, Reşit Saffet; “Türklerin Avrupalılarla müşterek Troya menşeleri efsanesi üzerinde araştırma” **III. Türk Tarih Kongresi (Ankara 15-20 Kasım 1943), Kongreye Sunulan Tebliğler**, TTK Basımevi, Ankara 1948.

ATAY, Falih Rıfkı; “Harf Devriminin 25. Yılına Kutlarken”, **Türk Dili**, C.II, S.23, Ağustos 1953.

ATAY, Mehmet; “Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Milliyetçiliği Üzerine”, **Türk Yurdu**, C.20, S.160.

AYDIN, Suavi; “Cumhuriyet’in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü: Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Kemalizm**, C.2, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

AYDIN, Suavi; “Türk Tarih Tezi ve Halkevleri”, **Kebikeç**, S.2, 1996.

AYGEN, Nermin; “Türklerin antropolojik tarihleri bakımından kan grupları hakkında”, **III. Türk Tarih Kongresi (Ankara 15-20 Kasım 1943), Kongreye Sunulan Tebliğler**, TTK Basımevi, Ankara 1948.

AYSAL, Necdet; “Anadolu’da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.35-36, Mayıs-Kasım 2005.

BALÇIK, M. Berk; “Milliyetçilik ve Dil Politikaları”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik**, C.4, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

BALKAN, Kemal; “Atatürk ve Tarih Bilimi”, **Milli Kültür**, C.2, S.11, Kültür Bakanlığı Yayınları, Nisan 1981.

BALTA, Nevin; “Türk Dil Kurumu’nun Kuruluşu”, **Atatürkçü Düşünce**, Yıl:4 S.41, Eylül 1997.

BALTACI, Cahit; “Cumhuriyet 75. Yılında Türk Eğitim Sistemi”, **Yeni Türkiye (Cumhuriyet III Sosyal Değerlendirme)**, S.23-24, Ankara 1998.

BALTACIOĞLU, Mustafa; “İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.

BANGUOĞLU, Tahsin; Tahsin Banguoğlu’nun “IV Tarih Kongresindeki Açış Nutku”, **Aydın Tarihi**, 1-30 Kasım 1948.

BARDAKÇI, İlhan; “Milliyetçilik Neden Varlık Şartımızdır”, **Türk Yurdu**, C.20, S.160, Evren Yayıncılık, Ankara 2000.

BAYKAL, Bekir Sıtkı; “Atatürk ve Tarih”, **Sümerbank**, C.3, S.29, Kasım 1963.

BELGE, Murat; “Türk Dilinde Gelişmeler”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi** 10. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1982.

BERKTAY, Halil; “Tarih Çalışmaları”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 9. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.

BİRSEL, Salah; “Yayın ve Tanıtma Çalışmaları”, **XI. Dil Kurultayına Sunulan Türk Dil Kurumu Çalışmaları (1932-1966)**, TDK Tanıtma Yayınları Çeşitli Konular Dizisi:3, TDK Yayınları:248, Ankara 1966.

BİRSEL, Salah; “Yayın ve Tanıtma Kolu Çalışmaları”, **Dil Kurumu Kol Çalışmaları (1932-1972)**, TDK Yayınları, Ankara 1972.

CANPOLAT, Mustafa; “Eski Türk Dil Kurumu Nasıl Çalışırdı?”, **Atatürk’ün Türk Dil Kurumu ve Sonrası**, Hazırlayanlar: Sevgi Özel, Haldun Özen, Ali Püsküllüoğlu, Bilgi Yayınları, Ankara 1986.

ÇAĞAPTAY, Soner; “Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik**, C.4, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

ÇALIK Ramazan-BALTAOĞLU Ali Galip; “Alman Kaynaklarında Türk Harf İnkılâbı ve Yankıları (Elçilik Raporları-Basın ve Diğer Kaynaklar)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.27-28, Mayıs-Kasım 2001.

ÇAPA, Mesut; “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Tarih Öğretimi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.29-30, Mayıs-Kasım 2002.

ÇATALTEPE, Sipahi; “Atatürk ve Türk Milliyetçiliği”, **Türk Yurdu**, C.20, S.160, Evren Yayıncılık, Ankara 2000.

ÇOLAK, Melek; “Atatürk, Macarlar ve Türk Tarih Tezi”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.27, Bahar 2010.

ÇONGUR, H. Rıdvan; “Türk Dil Kurumu ile Yaşıt Olmak”, **Türk Dili**, C.XCIV, S.667, Temmuz 2007.

DAĞLI, Nevzat; “Atatürk ve Türk Dili”, **Ankara Üniversitesi’nin 60. Kuruluş Yılı Armağanı**, AÜ Basımevi, Ankara 2006.

DELİORMAN, Altan; “Atatürk ve Türkçülük”, **Türk Yurdu**, C.20, S.160, Evren Yayıncılık, Ankara 2000.

DEMİRAY, Kemal; “Sözlük Kolu Çalışmaları”, **Türk Dil Kurumu Kol Çalışmaları (1932-1972)**, TDK Yayınları, Ankara 1972.

DEMİRTAŞ, Bahattin; “Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler”, **Akademik Bakış**, C.1, S.2, Yaz 2008.

DİKİCİ, Ali; “Milli Şef İsmet İnönü Dönemi Laiklik Uygulamaları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.42, Kasım 2008.

DİLAÇAR, A.; “Atatür’ün Ölümünden Sonraki Yengisi”, **Cumhuriyet Dönemi Düşünce Yazıları Seçkisi**, Hazırlayan: Konur Ertop, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

DİLAÇAR, A.; “Atatürk ve Türkçe”, **Atatürk ve Türk Dili**, TDK Yayınları:224, AÜ Basımevi, Ankara 1963.

DİLMEN, İbrahim Necmi; “Güneş Dil Teorisinin ana hatları” **Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936. Tezler, Müzakere Zabıtları**, Devlet Basım Evi, İstanbul 1937.

DİLMEN, İbrahim Necmi; “Türk Tarih Tezinde Güneş-Dil Teorisinin Yeri ve Değeri”, **İkinci Tarih Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937) Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler**, Kenan Matbaası, İstanbul 1943.

DİZDAROĞLU, Hikmet; “Terim Çalışmaları” **XI. Dil Kurultayına Sunulan Türk Dil Kurumu Çalışmaları (1932-1966)**, TDK Tanıtma Yayınları Çeşitli Konular Dizisi:3, TDK Yayınları:248, Ankara 1966.

DİZDAROĞLU, Hikmet; “Terim Kolu Çalışmaları (1932-1972)”, **Türk Dil Kurumu Kol Çalışmaları (1932-1972)**, TDK Yayınları, Ankara 1972.

DOĞANER, Yasemin; “Elifba’dan Alfabeğe: Yeni Türk Harfleri”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C.2, S.4, Aralık 2005.

ELBİR Bilal-KARAKAŞ Ömer; “Cumhuriyet Dönemi Türk Kültür ve Edebiyatında Hümanizmin Etkileri”, **Turkish Studies-International Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic (Tunca Kortantamer Özel Sayısı II)** Volume 2/4, Fall 2007.

ERASLAN, Cezmi; “Atatürk’ten Sonra Türkiye’nin İç Politikası”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.

ERCİLASUN, Ahmet B.; “Atatürk’ün Milliyetçilik ve Dil Anlayışı”, **100. Yıl Atatürk Konferansları**, 100.Yıl Atatürk Haftasına Rastlayan 4-25 Mayıs 1981.

ERCİLASUN, Ahmet B.; “Cumhuriyetin 75 Yılında Türk Dili”, **Yeni Türkiye (Cumhuriyet IV Kültürel Değerlendirme)**, S.23-24, Ankara 1998.

ERCİLASUN, Ahmet B.; “Tarihi Akışı İçinde ve Cumhuriyet Döneminde Türk Dili”, **Bal-Tam/Türklük Bilgisi**, Yıl:1, S.1, Eylül 2004.

ERCİLASUN, Ahmet Bican; “Atatürk’ün Kaleminden Çıkan Yazılar”, **Türk Dili**, S.512, 1994.

EREN, Hasan; “Türk Dilinin Kurucusu ve Kurtarıcısı Atatürk”, **Ankara Üniversitesi’nin 60. Kuruluş Yılı Armağanı**, AÜ Basımevi, Ankara 2006.

ERGİN, Muharrem; “Atatürk ve Kültür”, **Atatürk’ün Milliyetçilik ve Devletçilik Anlayışı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1982.

ERGİN, Nurettin; “Dilimiz ve Dil Kurumu”, **Türkiye’de Dil ve Kültür İhtilali mi?**, Türk Dilini Koruma ve Geliştirme Cemiyeti Yayınlarından:2, İstanbul 1972.

ERSANLI, Büşra; “Bir Aidiyet Fermanı: “Türk Tarih Tezi” ”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik**, C.4, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

ERTOP, Konur; “Atatürk Devriminde Türk Dili”, **Atatürk ve Türk Dili**, TDK Yayınları:224, AÜ Basımevi, Ankara 1963.

EYİCE, Semai; “Atatürk’ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü: Türk Tarihinin Ana Hatları”, **Belleten**, C.XXXII, No: 128, TTK Basımevi Ankara 1968.

EYİCE, Semai; “Uluğ İğdemir ve Belleten”, **Belleten**, C.XLIII, S.170, TTK Basımevi, Nisan 1979.

FİKRET, Tevfik; “Cumhuriyet Halk Partisi (1950-1980)”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 8. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.

GALİP, Reşit; “Türk Irk ve Medeniyet Tarihine Umumi Bir Bakış”, **Birinci Türk Tarih Kongresi; Konferanslar, Müzakereler, Zabıtlar**, Maarif Basımevi, İstanbul 1932.

GALİP, Reşit; “Türkiye Büyük Millet Meclisinde Bakanlık Bütçesi Görüşülürken”, **Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve M.Eğ. Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1946.

GÖÇGÜN, Önder; “Atatürk ve Türk Kültürü”, **Uluslar arası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirimleri 4-7/Kasım 1997/Ankara**, IV. Cilt, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2000.

GÖK, Hacı Veli; “Atatürk ve İnönü Dönemi Kültür Politikaları”, Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Kırşehir 2011.

GÖKÇEN, İ.; “Atatürk ve Türk Tarihi”, **Gediz**, S.20, 1-12-1938.

GÖKER, Muzaffer; “Türk Tarih Kurumu’nun Altı Yıllık Çalışmaları”, **III. Tarih Kongresi (Ankara 15-20 Kasım 1943) Kongreye Sunulan Tebliğler**, TTK Basımevi, Ankara 1948.

GÖKER, Muzaffer; “Türk Tarih Kurumu’nun Çalışmaları Hakkında”, **Belleten**, C.VIII, S.29, II. Kanun 1944.

GÖKER, Muzaffer; “Türk Tarih Kurumu’nun İlmiğ ve İdariğ Faaliyeti”, **Belleten**, C. II, S.5/6, II. Kanun-Nisan 1938.

GÖKER, Muzaffer; “Türk Tarih Kurumunun İlmi ve İdari Faaliyeti”, **İkinci Tarih Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937) Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler**, Kenan Matbaası, İstanbul 1943.

GÖKSEL, Burhan; “Kültür”, **Milli Kültür**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, S.56, Mart 1987.

GÖKŞEN, Enver Naci; “Gerçek Atatürk’çülük”, **İlgaz**, Yıl:12, S.137, Şubat 1973.

GÖRAL, Özgür Sevgi; “Afet İnan”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Kemalizm**, C.2, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

GÖZAYDIN, Nevzat; “Ayn Tarihi Dergisinde Türk Dil Kurumu ve Çalışmaları”, **Türk Dili**, C.XCIV, S.667, Temmuz 2007.

GÖZAYDIN, Nevzat; “Türk Dili ve Latin Alfabesi Konusunda Almanya’nın Atatürk’e Bakışı Üzerine”, **Ankara Üniversitesi’nin 60. Kuruluş Yılı Armağanı**, AÜ Basımevi, Ankara 2006.

GÖZAYDIN, Nevzat; “Türk Dili ve Latin Alfabesi Konusunda Almanya’nın Atatürk’e Bakışı Üzerine”, **Türk Dili**, S.527, Kasım 1995.

GÜLENSOY, Tuncer; “Cumhuriyetin Yetmişbeşinci Yılında Türkçenin Derleme ve Tarama Çalışmalarına Bir Bakış”, **Yeni Türkiye (Cumhuriyet IV Kültürel Değerlendirme)**, S.23-24, Ankara 1998.

GÜNALTAY, Şemsettin; “Atatürk’ün Tarihçiliği ve Fahri Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra”, **Belleten**, C.3, S.10, Nisan 1939.

GÜNALTAY, Şemsettin; “Atatürk’ün Tarihçiliği ve Fahri Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra”, **Sümerbank**, C.3, S.29, Kasım 1963.

GÜNALTAY, Şemsettin; “İbni Sina’nın Şahsiyeti ve Milliyeti”, **Belleten**, C.IV, S.13, II. Kanun 1940.

GÜNALTAY, Şemsettin; “Türk Tarih Tezi Hakkındaki İntikatlara Mahiyeti ve Tezin Kat’i Zaferi”, **Belleten**, C.II, S.7/8, 1938.

GÜREL, Şükrü S.; “Türk Dış Politikası (1919-1945)”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.II, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.

HATİBOĞLU, Vecihe; “Atatürk’ün Dilçiliği”, **Atatürk ve Türk Dili**, TDK Yayınları:224, AÜ Basımevi, Ankara 1963.

HATİBOĞLU, Vecihe; “Atatürk’ün Sonuncu Dil Kurultayı”, **Tür Dili**, Doğumunun 100. yılında Atatürk’e Armağan Atatürk Özel Sayısı, S.353, Mayıs 1981.

HATİBOĞLU, Vecihe; “Dilbilgisi Çalışmaları”, **XI. Dil Kurultayına Sunulan Türk Dil Kurumu Çalışmaları (1932-1966)**, TDK Tanıtma Yayınları Çeşitli Konular Dizisi:3, TDK Yayınları:248, Ankara 1966.

HATİBOĞLU, Vecihe; “Dilbilgisi Kolu Çalışmaları”, **Türk Dil Kurumu Kol Çalışmaları (1932-1972)**, TDK Yayınları, Ankara 1972.

HULUSİ, Ragıp; “Türk Dili Tetkik Cemiyeti”, **Ülkü**, S.1, C.1, Şubat 1933.

IRMAK, Sadi; “Türk ırkının biyolojisine dair araştırmalar kan grupları ve parmak izleri”, **İkinci Tarih Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937) Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler**, Kenan Matbaası, İstanbul 1943.

İĞDEMİR, Uluğ; “Atatürk ve Belleten”, **Belleten**, C.III, S.10, 1939.

İĞDEMİR, Uluğ; “Atatürk’ün Buyruğıyle Türk Tarih Kurumu İçin Hazırlanan Bir Program Tasarısı”, **Belleten**, C.XXVII, No:108, TTK Basımevi, Ankara 1963.

İĞDEMİR, Uluğ; “Belleten Yirmibeş Yaşında”, **Belleten**, C.XXV, S.100, TTK Basımevi, , Ekim 1961.

İĞDEMİR, Uluğ; “Türk Tarih Kurumu’nun son 5 yıllık (1944-48) çalışmaları hakkında rapor”, **IV. Türk Tarih Kongresi (Ankara 10-14 Kasım 1948) Kongreye Sunulan Tebliğler**, TTK Basımevi, Ankara 1952.

İNALCIK Halil-YEDİYILDIZ Bahaeddin; “Türkiye’de Osmanlı Araştırmaları”, **XIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 4-8 Ekim 1999) Kongreye Sunulan Bildiriler**, I. Cilt, TTK Yayınları, Ankara 2002.

İNALCIK, Halil; “Türk Tarih ve Atatürk’te Tarih Şuuru”, **Türk Kültürü**, S.7, Mayıs 1963.

İNAN, Afet; “Atatürk Devrine Ait Bir Hatıra”, **Türk Kültürü**, S.85, Ankara 1969.

İNAN, Afet; “Atatürk ve Tarih Tezi” **Belleten**, C.III, S.10, 1 Nisan 1939.

İNAN, Afet; “Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi”, **Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı** (Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, yayın no:239), Ankara 1974.

İNAN, Afet; “Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde Irk Meselesi”, **Birinci Türk Tarih Kongresi; Konferanslar, Müzakereler, Zabıtlar**, Maarif Basımevi, İstanbul 1932.

İNAN, Afet; “Türk Dil Kurumu’nun Kuruluşu Üzerine”, **Türk Dili**, C.6, S.69, Haziran 1957.

İNAN, Afet; “Türk Tarih Kurumu 40 Yaşında”, **Belleten**, C.XXXV, S.140, Ekim 1971.

İNAN, Afet; “Türk Tarih Kurumu’nun 1937’den 1943’e kadar arkeolojik çalışmaları”, **III. Türk Tarih Kongresi (Ankara 15-20 Kasım 1943), Kongreye Sunulan Tebliğler**, TTK Basımevi, Ankara 1948.

İNAN, Afet; “Türk Tarih Kurumu’nun Arkeoloji Faaliyeti”, **Belleten**, C.II, S.5/6, II. Kanun-Nisan 1938.

İNAN, Afet; “Türk Tarih Kurumu’nun Arkeoloji Faaliyetleri”, **İkinci Tarih Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937) Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler**, Kenan Matbaası, İstanbul 1943.

İNCE, Nilgün; “Türk İnkılâplarında Kültürün Önemi”, **4. Uluslar arası Atatürk Kongresi**, II, Ankara 2000.

İZGİ, Özkan; “Atatürk’ün Eğitim Politikası ve Yabancı Okullar Sorunu”, **Üçüncü Uluslar arası Atatürk Sempozyumu**, I, Ankara 1998.

İZGİ, Özkan; “Atatürk’ün Tarih İlmi Hakkındaki Düşünceleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.IV, S.10, Kasım 1987.

KAFESOĞLU, İbrahim; “Türk Kültürünün Özellikleri”, **Türk Dili İçin I**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:28, Seri: IV, S.A7, Ankara 1966.

KANSU S. Aziz-TUNAKAN Seniha; “Karaoglan Höyüğünden Çıkarılan Eti, Frig ve Klasik Devir İskeletlerinin Antropolojik İncelemesi”, **Belleten**, C.XII, S.48.

KANSU, Şevket Aziz; “Selçuklu Türkleri hakkında Antropolojik İlk bir tetkik neticeleri”, **İkinci Tarih Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937) Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler**, Kenan Matbaası, İstanbul 1943.

KAPLAN, Kadri; “Halkevlerinin Doğuş Bilinci ve Tarihsel Görevi”, **Atatürk ve Halkevleri**, TTK Basımevi, Ankara 1974.

KAPLAN, Mehmet; “Kültür ve Kültürü Meydana Getiren Unsurlar”, **Türk Kültür ve Medeniyeti (Makaleler)**, C.I, Sevinç Matbaası, Ankara 1976.

KARAHAN, Leyla; “Atatürk Dönemi Dil Kurultaylarında Türk Dünyası”, **Türk Dili**, S.574, Ekim 1999.

KARAL, Enver Ziya; “Atatürk ve Tarih”, **Cumhuriyet Dönemi Düşünce Yazıları Seçkisi**, Hazırlayan: Konur Ertop, TC Kültür Bakanlığı, Ankara 1998.

KARAL, Enver Ziya; “Atatürk’ün Türk Tarih Tezi”, **Atatürkçülük (İkinci Kitap) Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler**, MEB Yayınları, İstanbul 2001.

KARAL, Enver Ziya; “Tanzimat’tan Bugüne kadar Tarihçiliğimiz”, **Felsefe Kurumu Seminerleri**, TTK Basımevi, Ankara 1977.

KARAMANLIOĞLU, Ali; “Türk Dil Kurumu Bir İlim Müessesesi Midir?”, **Türk Dili İçin I**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:28, Seri: IV, S.A7, Ankara 1966.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; “Atatürk ve Türk Dili”, **Atatürk ve Türk Dili**, TDK Yayınları:224, AÜ Basımevi, Ankara 1963.

KAVÇAR, Cavit; “Atatürk ve Kültür Reformu”, **Ankara Üniversitesi’nin 60. Kuruluş Yılı Armağanı**, AÜ Basımevi, Ankara 2006.

KAVÇAR, Cavit; “Atatürk’ün Kültür Alanında Yaptığı Yenilikler”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.14, S.1-2, 1981.

KAYSERİLİOĞLU, R. Sertaç; “Millet Mektepleri ve okuma-yazma seferberliği Dede ve Torun Aynı Sıralarda Oturdu”, **NTV Tarih**, S.21, Ekim 2010.

KEMAL, Gazi M.; “Edebi Şef Atatürk’ün Türk Dil Kurumuna Direktifleri” **Tarih Vesikaları**, C.II, S.11, Şubat 1943.

KERİMOĞLU, Caner; “Hüseyin Cahit Yalçın (1875-1957)’ın Dil İle İlgili Görüşleri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.VII, S.16-17, Yıl:208/Bahar-Güz, İzmir 2010.

KILIÇ, Selami; “Türkiye’de Latin Harfleri Meselesi (1908-1928)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C.2, S.7, 1991.

KIŞLALI, Ahmet Taner; “Atatürk ve Cumhuriyet”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı)**

KOÇAK, Cemil; “Siyasi Tarih (1923-1950)”, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Cem Yayınevi, İstanbul 2000.

KOÇAK, Kemal; “Atatürk ve Türk Tarih Tezi”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S.74, Şubat 1993.

KOÇAK, Orhan; “1920’lerden 1970’lere Kültür Politikaları”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Kemalizm**, C.II, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

KODAMAN, Bayram; “Atatürk ve Tarih”, **Atatürk ve Kültür**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları Özel Sayı, Ankara 1982.

KODAMAN, Bayram; “Atatürk, Milli Kültür ve Tarih”, **100. Yıl Atatürk Konferansları**, 100.Yıl Atatürk Haftasına Rastlayan 4-25 Mayıs 1981.

KORKMAZ, Zeynep; “26 Eylül ve Türk Dil Kurumu”, **Türk Dili**, S.515, Kasım 1994.

KORKMAZ, Zeynep; “75 Yılda Türk Dil Kurumunun Gerçekleştirdiği Dil Bilgisi Çalışmaları ve Beklentilerimiz”, **Türk Dili**, C.XCIV, S.667, Temmuz 2007.

KORKMAZ, Zeynep; “Atatürk ve Dil Devrimi”, **Türkler**, C.18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

KORKMAZ, Zeynep; “Atatürk ve Dilimiz”, **Ankara Üniversitesi’nin 60. Kuruluş Yılı Armağanı**, AÜ Basımevi, Ankara 2006.

KORKMAZ, Zeynep; “Atatürk ve Kültürel Alandaki Çağdaşlaşmada Türk Dilinin Yeri”, **Türk Dili**, S.661, Ocak 2007.

KORKMAZ, Zeynep; “Atatürk ve Türk Gençliği”, **Türk Dili**, Yıl:35, C.L, S.407, Kasım 1985.

KORKMAZ, Zeynep; “Cumhuriyet Devrinde Türk Dilindeki Gelişmeler”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C.1, TDK Yayınları:629, Ankara 1995.

KORKMAZ, Zeynep; “Cumhuriyet Döneminde Bir Kültür Dili Olarak Türkçe”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C.I, TDK Yayınları:629, Ankara 1995.

KORKMAZ, Zeynep; “Dil İnkılâbı ve Atatürk’ün Türk Diline Bakış Açısı”, **Ankara Üniversitesi’nin 60. Kuruluş Yılı Armağanı**, AÜ Basımevi, Ankara 2006.

KORKMAZ, Zeynep; “Güneş-Dil Teorisi ve Yöneldiği Hedefler”, **Meydan Dergisi**, S.601-83, Ocak 1982.

KOŞAY, Hamit; “Alacahöyük Hafriyatı”, **İkinci Tarih Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937) Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler**, Kenan Matbaası, İstanbul 1943.

KURAN, Ercümen; “Atatürk’ün Kültür Siyaseti”, **Atatürkçülük Üzerine Denemeler**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1981.

KÜLEBİ, Cahit; “Türk Dil Kurumunun Devletleştirilmesi”, **Atatürk’ün Türk Dil Kurumu ve Sonrası**, Hazırlayanlar: Sevgi Özel, Haldun Özen, Ali Püsküllüoğlu, Bilgi Yayınları, Ankara 1986.

KÜLEBİ, Cahit; “Türk Dili”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 10. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.

KÜR, İsmet; “Türk Dil Kurumu ve Hükümetler”, **Türk Dili**, C.XXXIV, S.303, Aralık 1976.

LEWIS, Bernard; “Türkiye’de Tarihçilik ve Milli Uyanış”, **Türk Yurdu**, S.2, 1960.

MANSEL, Arif Müfid; “Milletlerarası VI. Bizans Araştırmaları Kongresi Hakkındaki Prof. A. M. Mansel’in Raporu”, **Belleten**, C.12, S.48, Temmuz 1948.

MARTAYAN, Agop; “Türk, Sümer ve Hint Avrupa Dilleri Arasındaki Rabitalar”, **Birinci Türk Dili Kurultayı 1932. Tezler, Müzakere Zabıtları**, Devlet Matbaası, İstanbul 1933.

MUMCU, Ahmet; “Atatürk ve Çağdaşlaşma Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, **Atatürk ve Çağdaşlaşma (Belgeler ve Görüşler)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005.

ODABAŞI, Arda; “Güneş Dil Teorisini Doğru Değerlendirmek”, **Bilim ve Ütopya**, S.115, Ocak 2004.

ORAL, Haluk; “Yeni Alfabe de Ermeni İmzası”, **NTV Tarih**, S.21, Ekim 2010.

ORAL, Mustafa; “İmparatorluktan Ulusal Devlete Türkiye’de Tarih Anlayışı (1908-1937)”, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış doktora tezi), Ankara 2002.

ÖNER, Mustafa; “Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti ve Türkçe Devrimi”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.17, S.1, Haziran 2007.

ÖNER, Mustafa; “Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti ve Türkçe Devrimi”, **Türk Dili**, C.XCIV, S.667, Temmuz 2007.

ÖZBALCI, Mustafa; “Atatürk ve Milli Kültür”, **Türk Kültürü**, S.283, yıl: XXIV, Kasım 1986.

ÖZBEK, Nadir; “Zeki Velidi Togan ve Milliyetler Sorunu: Küçük Başkurdistan’dan Büyük Türkistan’a”, **Toplumsal Tarih**, C.8, S.44, Ağustos 1997.

ÖZBEK, Nadir; “Zeki Velidi Togan ve Türk Tarih Tezi”, **Toplumsal Tarih**, C.8, S.45, Eylül 1997.

ÖZDAŞ, Sezai; “Atatürk Dönemi Tarih Anlayışı ve Tarih Öğretimi”, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl:2, S.2, Haziran 2009.

ÖZDEN, Mehmet; “Atatürk Döneminde Kemalist Metinler: A’rafda Bir Kemalizm: Tekin Alp ve Kemalizm(1936)”, **Bilig**, Yaz 2005.

ÖZEL, Sevgi; “Elli Yılda Dilbilgisi Çalışmaları”, **Türk Dili**, C.XLIV, S.365, Mayıs 1982.

ÖZGÜ, Melahat; “Atatürk’ün Dilimiz Üzerine Eğilişi”, **Atatürk ve Türk Dili**, TDK Yayınları:224, AÜ Basımevi, Ankara 1963.

ÖZKAYA, Yücel; “1919’un Siyasi Olayları”, **Milli Mücadele Tarihi**, C.I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005.

ÖZKAYA, Yücel; “Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın 1927 İstanbul ve Sonraki Gezileri”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 4.14.1994.

ÖZKAYA, Yücel; “Mustafa Kemal Paşa-İstanbul Hükümeti İlişkileri”, **Milli Mücadele Tarihi**, C.I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005.

ÖZTELLİ, Cahit; “Sözlük Çalışmaları”, **XI. Dil Kurultayına Sunulan Türk Dil Kurumu Çalışmaları (1932-1966)**, TDK Tanıtma Yayınları Çeşitli Konular Dizisi:3, TDK Yayınları:248, Ankara 1966.

ÖZÜÇETİN Yaşar-NADAR Senem; “Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Dersinin Üniversiteler Düzeyinde Okutulmaya Başlanması ve Geline Süreç”, **Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.5, S.11, Bahar 2010.

RIFAT, Samih; “Türkçenin Ari ve Sami Lisanlarla Mukayesesi”, **Birinci Türk Dili Kurultayı 1932. Tezler, Müzakere Zabıtları**, Devlet Matbaası, İstanbul 1933.

SAKAOĞLU, Necdet; “1928: Latin karakterlerinin kabulü Harfi Harfine Uygulanan Devrim”, **NTV Tarih**, S.21, Ekim 2010.

SAKAOĞLU, Saim; “Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu ve Çok Karşılıklı Kelimeler Üzerine”, **Türk Dili**, C.XCIV, S.667, Temmuz 2007.

SAV, Atila; “Atatürk’ün Vasiyeti”, **Atatürk’ün Türk Dil Kurumu ve Sonrası**, Hazırlayanlar: Sevgi Özel, Haldun Özen, Ali Püsküllüoğlu, Bilgi Yayınları, Ankara 1986.

SAYILI, Aydın; “Atatürk ve Milli Kültür”, **Milli Kültür Unsurlarız Üzerinde Genel Görüşler**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1990.

SAYILI, Aydın; “Atatürk, Bilim ve Üniversite”, **Belleten**, (Atatürk Özel Sayısı) C.LII, S.204, Kasım 1988, TTK Basımevi, Ankara 2001.

SEZER, Ayten; “Atatürk Dönemi Eğitim Politikaları”, **Türk Yurdu**, C.20, S.160, Evren Yayıncılık, Ankara 2000.

SOSYAL, İlhami; “Türk Siyasal Yaşamında Yer Almış Başlıca Siyasi Dernekler, Partiler ve Kurucuları”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 8. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.

SOSYAL, İsmail; “Türkiye’nin Batı İttifakına Yönelişi (1934-1937)”, **Belleten**, C.XLV/1, No:177, Ocak 1981.

SÖNMEZOĞLU, Faruk; “Kurtuluş Savaşı Dönemi Diplomasi”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınları, İstanbul 2001.

ŞAKİROĞLU, Mahmut H.; “Tarih Dergileri ve Belleten”, **Belleten**, C.XLVII, S.188, Ankara 1983.

ŞAKİROĞLU, Mahmut; “Atatürk Dönemi Kültür Çalışmaları”, **Türk Dili**, Yıl:35, C.L, S.407, Kasım 1985.

ŞEKER, Kadir; “İnönü Dönemi Kültür Hayatı (1938-1950)”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış doktora tezi), Isparta 2006.

ŞENYÜREK, M. Süleyman; “Alaca Höyük’te Bulunan Üç Kafatasına Ait Bir Not”, **Belleten**, C.XIV, S.53, Ocak 1950.

ŞENYÜREK, Muzaffer Süleyman; “En eski Anadolu halkının kraniyolojik tetkiki”, **III. Türk Tarih Kongresi (Ankara 15-20 Kasım 1943), Kongreye Sunulan Tebliğler**, TTK Basımevi, Ankara 1948.

ŞENYÜREK, Muzaffer; “Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Karahöyük Kazısından Çıkarılan Kafataslarının Tetkiki”, **Belleten**, C.XIII, S.49, Ocak 1949.

ŞEREN, Mehmet; “Köye Öğretmen Yetiştirme Yönüyle Köy Enstitüleri”, Gazi Üniversitesi, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.28, S.1, 2008.

TANKUT, Hasan Reşit; “Atatürk’ün Dil Çalışmaları”, **Atatürk ve Türk Dili**, TDK Yayınları:224, AÜ Basımevi, Ankara 1963.

TANKUT, Hasan Reşit; “Dil ve Irk münasebetleri hakkında”, **İkinci Tarih Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937) Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler**, Kenan Matbaası, İstanbul 1943.

TAŞDEMİRCİ, Ersoy; “Atatürk’ün Kültür Politikası”, **Uluslar arası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirimleri 4-7/Kasım 1997/Ankara, IV. Cilt**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2000.

TAŞKIN, Yüksel; “Kemalist Kültür Politikaları Açısından Türk Tarih ve Dil Kurumları”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Kemalizm**, C.2, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

TINAL, Melih; “Atatürk’ün İzmir Ziyaretleri ve Vefatının İzmir’deki Yankıları”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. VII, S.16-17, Yıl:2008/Bahar-Güz, İzmir 2010.

TİMURTAŞ, Faruk; “Atatürk’ün Tarih Görüşüne Düşman Olanlar”, **Türk Birliği**, 1969.

TONGUL, Neriman; “Türk Harf İnkılâbı”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.33-34, Mayıs-Kasım 2004.

TORUN, Esmâ; “II. Dünya Savaşı Yıllarında Laiklik Uygulamaları: Değişimin İlk İşaretleri”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.29-30, Mayıs-Kasım 2002.

TUNCA, Elif Asude; “Türk Harf Devriminin Halka Tanıtım Çalışmaları”, **Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.2, S.2, Aralık 2006.

TUNCAY, Mete; “Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1950)”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 8. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.

TUNCAY, Mete; “Siyasi Miras”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 7. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.

TUNCEL, Bedrettin; “Yücel ve Dünya Edebiyatından Tercümeler”, **Ankara Üniversitesi’nin 60. Kuruluş Yılı Armağanı**, AÜ Basımevi, Ankara 2006.

TURAL, Mehmet Akif; “Cumhurbaşkanı Halkın Arasında: Atatürk’ün Yurt Gezileri”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.

TURAN, Refik; “Kültür Alanındaki Gelişmeler”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.

TURAN, Şerafettin; “Atatürk, Barış ve Dil”, **Atatürk’ün Türk Dil Kurumu ve Sonrası**, Hazırlayanlar: Sevgi Özel, Haldun Özen, Ali Püsküllüoğlu, Bilgi Yayınları, Ankara 1986.

TURAN, Şerafettin; “Yarım Yüzyılını Doldururken Türk Dil Kurumunun İşlevi”, **Türk Dili**, C.XLV, S.367, Temmuz 1982.

TÜRKDOĞAN, Orhan; “Millet Olma Sürecinde Kültürün Önemi”, **Türk Yurdu**, C.11, S.49, Eylül 1991.

TÜRKDOĞAN, Orhan; “Millet Olma Sürecinde Milli Kültürün Önemi”, **Türk Dünyasını Araştırmaları Dergisi**, S.55, İstanbul 1988.

TÜRKKAHRAMAN, Mimar; “Türkiye’de Siyasal Sosyalleşme: Tarih ve Politika”, **Yeni Türkiye (Cumhuriyet III Sosyal Değerlendirme)**, S.23-24, Ankara 1998.

ULÇUGÜR, İsmail; “50. Yıla Değin Kurultaylar”, **Türk Dili**, C.XLV, S.367, Temmuz 1982.

UZUN, Hakan; “Cumhuriyet Gençliğinin Misyonu Çerçevesinde 1933 Yılı Vagon-Li ve Razgrad Olayları”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C.6, S.3, Eylül 2009.

UZUNÇARŞI, İsmail Hakkı; “Türk Tarihi Yazılırken Atatürk’ün Alaka ve Görüşlerine Dair Hatıralar”, **Belleten**, C.III, S.10, 1 Nisan 1939.

ÜNAL, Mehmet Ali; “Türk Milliyetçiliği ve Atatürk”, **Türk Yurdu**, C.20, S.160, Evren Yayıncılık, Ankara 2000.

ÜNALAN, Şükrü; “Cumhuriyet Sonrası Dilimizin Hali/Pürmelali”, **Yeni Türkiye (Cumhuriyet IV Kültürel Değerlendirme)**, S.23-24, Ankara 1998.

YAVUZ, Ünsal; “Atatürk Sonrası Tarihçilik”, **V. Türk Kültür Kongresi Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği (17-21 Aralık 2002, Ankara) Tarih, Tarihçilik, Tarih Yazımı**, C.III, (Yayına Hazırlayan: Ali Yanık), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005.

YENŞEHİRLİOĞLU, Şahin; “Cumhuriyetimizin Kültürel Temeli”, **Ankara Üniversitesi’nin 60. Kuruluş Yılı Armağanı**, AÜ Basımevi, Ankara 2006.

YEŞİLKAYA, Neşe G.; “Halkevleri”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Kemalizm**, C.2, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

YILDIRIM, Dursun; “Mustafa Kemal Atatürk’ün Kültür Anlayışı ve Tam Bağımsızlık Stratejisi Üzerine”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XIII, S.39, Kasım 1997.

YILDIRIM, Recep; “Atatürk’ten Günümüze Eskiçağ Tarihi ve Arkeoloji Çalışmaları”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.II, No:6-7 (1996-1997).

YILDIZ, Ahmet; “Kemalist Milliyetçilik”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Kemalizm**, C.2, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

YÜKSEL, Ahmet Haluk; “Atatürkçü Düşünce Sistemine Dayalı Toplumsal Kültür Anlayışı ve Kültürel İletişim”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.4, 1989.

ZİCHİ, Comt; “Macar kavminin menşesine dair”, **İkinci Tarih Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937) Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler**, Kenan Matbaası, İstanbul 1943.

ZÜLFİKAR, Hamza; “Türk Dil Kurumunca Batıdan Gelen Kelimelere Karşılık Arama Çalışmalarında Yapılan Uygulamalar”, **Türk Dili**, C.XCIV, S.667, Temmuz 2007.

3. Gazeteler

Cumhuriyet

Milliyet

Resmi Gazete

EKLER

EK 1: Türk Tarih Tetkik Cemiyeti (Türk Tarih Kurumu) Nizamnamesi

15 Nisan 1931’de 16 kurucu üyenin imzası ile Dâhiliye Vekâleti’ne verilen dilekçeye ilişik Cemiyet Nizamnamesi (Tüzüğü)

I. Maksat ve Aza

1. Türkiye Cumhuriyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin yüksek himayeleri altında ve Ankara şehrinde “Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti” adlı ilmi bir cemiyet kurulmuştur.
2. Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekili bu cemiyetin fahri Reisidir.
3. Cemiyetin maksadı, Türk tarihini tetkik ve elde edilen neticeleri neşir ve tamim etmektir.
4. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti maksadına ermek için aşağıdaki vasıtaları kullanır:
 - A) Toplanıp ilmi müzakerelerde (görüşmelerde) bulunmak;
 - B) Türk tarihinin membalarını (kökenlerini) araştırıp bastırmak;
 - C) Türk tarihini aydınlatmaya yarayacak vesaik (vesika) ve malzemeyi elde etmek için icap eden yerlere taharri (araştırma) hafır ve keşif heyetleri göndermek;
 - D) Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti mesaisinin semerelerini (çalışmalarının meyvelerini) her türlü yollarla neşre çalışmak;
5. Cemiyetin maksadına hizmet edebilecek zatlar ve manevi şahıslar hangi milliyetten olursa olsun cemiyetin asli, fahri veya muhabir azalığına kabul olunabilirler.

6. Cemiyete girmek isteyenler azadan iki zatın teklifi ve Riyaset Heyeti'nin tasvip ve karar ile kabul olunurlar.

II. Teşkilat

7. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin bir reisi, iki reis vekili, bir umumi kâtibi ve bir veznedarı vardır. Bunlar, Riyaset Heyeti'ni teşkil ederler. Riyaset Heyeti, cemiyetin teessüsünde bu vazifeye intihap olunmuş zatlardır. İnhilal vukuunda cemiyet azası arasından birinin Riyaset Heyeti'ne intihabı aynı heyete aittir.
8. Riyaset Heyeti'nin karar ve davet ile cemiyet azasının hepsi veya bir kısmı toplanır. Ve Riyaset Heyeti'nin hazırladığı ruzname üzerine ilmi müzakerelerde bulunur.
9. Cemiyet, mesaisinin neticelerini her üç ayda bir defa tespit ederek Yüksek Hamisine arz eder.
10. İdari mes'eleler, Riyaset Heyeti'nde müzakere olunarak bir karara bağlanır.

III. İdare

11. Cemiyet'in varidatı, teberrulardan, taahhütlerden, neşriyat satışlarından, konferanslar duhuliyesinden toplanır.
12. Cemiyet'in mali idaresi Riyaset Heyeti'nin elindedir. Senetlerde, mukavelelerde biri veznedar olmak üzere Riyaset Heyeti'nden üç kişinin imzası bulunmak şarttır. Umumi Kâtip, cemiyetin Hükümet nezdinde ve mahkemelerde mes'ul murahhasıdır.

EK 2: Türk Dili Tetkik Cemiyeti (Türk Dil Kurumu) Nizamnamesi

I- Maksat ve Aza

- 1) Türkiye Cumhuriyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin yüksek himayeleri altında ve Ankara şehrinde Türk Dili Tetkik Cemiyeti adlı ilmi bir cemiyet kurulmuştur.
- 2) Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekili bu Cemiyetin fahri reisidir.
- 3) Cemiyetin maksadı, Türk dilini tetkik ve elde edilen neticeleri neşir ve tamim etmektir.
- 4) Türk Dili Tetkik Cemiyeti, maksada ermek için aşağıdaki vasıtaları kullanır:
 - a.) Toplanıp ilmi müzakerelerde bulunmak,
 - b.) Türk dilini kendi menşelerine, tekâmülüne ve ihtiyaçlarına göre tespit ve tedvin etmek,
 - c.) Türk dilini tetkike yarayacak vesaik ve malzemeyi elde etmek, eski kitaplardan ve memleketin her mıntikasındaki halk dilinden derlemeler yapmak ve yaptırmak,
 - d.) Türk Dili Tetkik Cemiyeti mesaisinin semerelerini her türlü yollarla neşre çalışmak,
- 5) Cemiyetin maksadına hizmet edebilecek zatlar ve manevi şahıslar hangi milletten olursa olsun Cemiyetin asli, fahri veya muhabir azalığına kabul olunabilirler.
- 6) Cemiyete girmek isteyenler, azadan iki zatın teklifi ve Riyaset Heyetinin tasvip ve kararıyla kabul olunurlar.

II- Teşkilat

- 7) Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin bir Reisi, bir Umumi Kâtibi, bir Veznedarı ve Riyaset Heyetine dâhil bir azası vardır. Bunlar Riyaset Heyetini teşkil ederler. Riyaset Heyeti, cemiyetin teessüsünde bu vazifeye intihap olunmuş zatlardır. İnhilal vukuunda Cemiyet azası arasından birinin Riyaset Heyetine intihabı aynı heyete aittir.
- 8) Riyaset Heyetinin karar ve davetiyle Cemiyet azasının hepsi veya bir kısmı toplanır ve Riyaset Heyetinin hazırladığı ruzname üzerinde ilmi müzakerelerde bulunur.
- 9) Cemiyet mesaisinin neticelerini her üç ayda bir defa tespit ederek yüksek hamisine arz eder.
- 10) İdari meseleler, Riyaset Heyetinde müzakere olunarak bir karara bağlanır.

III- İdare

- 11) Cemiyetin varidatı teberrulardan, taahhütlerden, neşriyat satışlarından, konferanslar duhuliyelerinden toplanır.
- 12) Cemiyetin mali idaresi Riyaset Heyetinin elindedir. Senetlerde, mukavelelerde biri veznedar olmak üzere Riyaset Heyetinden iki kişinin imzası bulunmak şarttır.

Umumi Kâtip, Cemiyetin hükümet nezdinde ve mahkemelerde mesul murahhasıdır.

EK 3: İbn-i Sina'nın 900. Ölüm Yıldönümü münasebetiyle Dâhiliye

Vekâleti tarafından Halkevleri Başkanlığına gönderilen bildiri

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ
CUMHURİYET HALK PARTİSİ
Genel Sekreterliği
Sayı

B = 5

122856

Ankara: 16.6.937

10/4

T E L

Halkevi Başkanlığına

Türk tarih kurumu tarafından İbnisina hakkında
21 Haziranda İstanbul Üniversitesinde bir tören yapılacaktır.
oğün saat 14 den itibaren akşama kadar bu tören radyo
ile neşredilecektir.

Bütün Halkevlerimizde radyoların buna göre tertip-
lenerek Halkevleri üyelerinin topluca dinlemelerini sağlama-
nızı önemle bildiririm No : 1019

Dâhiliye Vekili
S H P Genel Sekreteri Adına
Giresun Saylavı
M.Akkaya

Aslının aynıdır. 16/6/1937

Karademir

490	01			3	15	29
-----	----	--	--	---	----	----

EK 4: Dâhiliye Vekilliği aracılığı ile Halkevlerine gönderilen bildiri

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
Genel Sekreterliği
Sayı
4/1215
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ
Bağlısı : 2

Ankara : 14.7.1938

B=4

178100

Halkevi Başkanlığına

Türk Tarih Kurumu Genel Sekreterliğinden aldığımız bir yazıda Türk milletinin ve Türk yurdunun tarihini üzerinde sistematik araştırmalar yapmaya başlamış olan Kurumun bu araştırmalarında tarihten önceki zamanlara ait eserlerden başlamayı muvafık bularak ilk insanlara mesken ve melce vazifesini görmüş bulunan mağaraları tetkik edilecek eserlerin başına almış olduğu bildirilmekte, memleketimizde ki mağaraların yerlerini tesbit için evvel emirde bir anket yapmağı uygun buldukları tasrih edilerek Halkevlerimizin kendi bulundukları mntakalarda tesaduf ettikleri mağaralar hakkında ilişik olarak iki nüsha halinde sunulan matbu suallerin cevapları doldurularak malûmat verdikten sonra doğruca Ankarada Türk Tarih Kurumu adresine gönderilmesi hususu istenmektedir.

Mezkûr tahzibat münderecatında da beyan ve takdir olunduğu veçhile Kurumun mesai ve faaliyetleri esnasında müzaheret ve alâkalarını her vakit gösteren Halkevlerimizin bu millî ve tarihsel işde de yardım ve araştırmalarda bulunacaklarından emin bulunduğumu kaydeder, sevgi ile gözlerinizden öperim.

Dâhiliye Vekili
C.H.P. Genel Sekreteri A.
Giresun Saylavı

Me. H. Kaya

D.S.

4/7/38

490	01				4	18	4
-----	----	--	--	--	---	----	---

Anadolunun ve Trakyanın preistoriesi (tarihten evvelki zamanları) hakkında sistematik tekkikal yapmağa karar veren Türk Tarih Kurumu bu mesaisine başlarken evveleminde tarihten önceki insanlara mesken vazisesi görmüş olan mağaraların yerlerini tesbit etmeği muvafık görmüştür. Türk Tarih Kurumu bu millî vazifede bütün devlet müesseselerinden ve Parti teşkilâtıyla diğer kurumlardan en kıymetli yardımları göreceğine kânidir. Kendilerinden bu hususta yardım rica edilmiş olan makamların aşağıdaki suallerin cevaplarını en kısa bir zamanda doğrudan doğruya Ankara'da "Türk Tarih Kurumuna" göndermelerini rica eder ve bu zahmetlerinden dolayı şimdiden teşekkürlerini sunarız.

Türk Tarih Kurumu

SUALLER

- 1 — Mağaranın bulunduğu mıntaka: Vilâyet, kaza, nahiye, köy.
- 2 — Mağaranın bulunduğu yer ve mahalli adı: Dağ, vadi, orman.
- 3 — Mağaranın civarında su cereyanı, nehir, ırmak, kaynak, çeşme var mıdır ve mağaraya ne kadar mesafededir?
- 4 — Mağara vilâyet, kaza, nahiye veya köyün hangi cihetindedir? (Şark, garp, şimal, cenup) ve takriben ne kadar mesafededir? (Kilometre veya saat).
- 5 — Mağaraya ne vasıta ile gidilir? (Şose, demiryolu, toprak yol).
- 6 — Mağara tabii bir kaya oyucu mudur, yoksa insan elle oyulmuş bir manzara mı gösteriyor?
- 7 — Mağaranın duvarlarında çizilmiş işaretler, resimler var mıdır? (Çizgiler yarsa bunların krokisi veya fotoğrafisi alınırda daha iyi olur. Bu çizgilerin bozulmamasına son derece dikkat edilmelidir).
- 8 — Mağaranın bulunduğu mevki vilâyete veya kazaya nazaran gösteren bir harita yapılması veya mevcut bir harita üzerine işaret edilmesi çok faydalı olacağından imkân varsa bu krokinin veya haritanın da yapılarak cevaplarla birlikte gönderilmesi ayrıca rica olunur.

490	01			4	18	4
-----	----	--	--	---	----	---

Anadolunun ve Trakyanın preistoriesi (tarihten evvelki zamanları) hakkında sistematik tetkikat yapmağa karar veren Türk Tarih Kurumu bu mesaisine başlarken evvelmilde tarihten önceki insanlara mesken vazifesi görmüş olan mağaraları yerlerini tesbit etmeği muvafık görmüştür. Türk Tarih Kurumu bu millî vazifede bütün devlet müesseselerinden ve Parti teşkilâtıyla diğer kurumlardan en kıymetli yardımları göreceğine kanidir. Kendilerinden bu hususta yardım rica edilmiş olan makamların aşağıdaki suallerin cevaplarını en kısa bir zamanda doğrudan doğruya Ankara'da "Türk Tarih Kurumuna" göndermelerini rica eder ve bu zahmetlerinden dolayı şimdiden teşekkürlerimizi sunarız.

Türk Tarih Kurumu

SUALLER

- 1 — Mağaranın bulunduğu mıntaka: Vilâyet, kaza, nahiye, köy.
- 2 — Mağaranın bulunduğu yer ve mahalli adı: Dağ, vadi, orman.
- 3 — Mağaranın civarında su cereyanı, nehir, ırmak, kaynak, çeşme var mıdır ve mağaraya ne kadar mesafededir?
- 4 — Mağara vilâyet, kaza, nahiye veya köyün hangi cihetindedir? (Şark, garp, şimal, cenup) ve takriben ne kadar mesafededir? (Kilometre veya saat).
- 5 — Mağaraya ne vasıta ile gidilir? (Şose, demiryolu, toprak yol).
- 6 — Mağara tabii bir kaya oyucu mudur, yoksa insan elile oyulmuş bir manzara mı gösteriyor?
- 7 — Mağaranın duvarlarında çizilmiş işaretler, resimler var mıdır? (Çizgiler varsa bunların krokisi veya fotoğrafisi alınrsa daha iyi olur. Bu çizgilerin bozulmamasına son derece dikkat edilmelidir).
- 8 — Mağaranın bulunduğu mevki vilâyete veya kazaya nazaran gösteren bir harita yapılması veya mevcut bir harita üzerine işaret edilmesi çok faydalı olacağından imkân varsa bu krokinin veya haritanın da yapılarak cevaplarla birlikte gönderilmesi ayrıca rica olunur.

490	01				4	18	4
-----	----	--	--	--	---	----	---